ରଘୁ ଅରକ୍ଷିତ ।

ଉତ୍କଳ ଭାରତୀ

ଶ୍ରୀମତୀ, କୁନ୍ତଳାକୁମାରୀ ସାବତ ।

ମୂଲ୍ୟ ତିନି ଟଙ୍କା ମାତ୍ର ।

Printed by V. Kar.
THE UTKAL SAHITYA PRESS,
CUTTACK.
1928

First Edition—1000 copies.

[illegible] ।

ଉପହାର ।

ବକ୍ତବ୍ୟ ।

କ୍ଷୁଦ୍ରର ପୁଣି ବକ୍ତବ୍ୟ କଣ ? ତଥାପି ଯେଉଁମାନଙ୍କର କୃପାକଣା ଲାଭ କରି ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର ଶକ୍ତି ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାର ଅସ୍ତିତ୍ୱର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନରେ କୃତାର୍ଥ ହୋଇଅଛି ସେମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ତାହାର ହୃଦୟର କୃତଜ୍ଞତା ଜ୍ଞାପନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ—ସେଥିପାଇଁ ଏଥିର ସୂଚନା ।

ମା ଆନନ୍ଦମୟୀଙ୍କର ଅପାର କରୁଣାବଳରେ ଏହି "ରକ୍ତ ଅରକ୍ଷିତ" ଉପନ୍ୟାସ ଖଣ୍ଡିକ ମୋର ଦେଶବାସୀଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଅର୍ପଣ କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇଅଛି । କ୍ଷୁଦ୍ର ଶକ୍ତି ଏବଂ ସ୍ୱଳ୍ପଶିକ୍ଷା ଦ୍ୱାରା ମାତୃଭାଷା ସାହାଯ୍ୟରେ ଦେଶ ଓ ଦଶର ଯତ୍କିଞ୍ଚିତ୍ ହିତ ସାଧନ ମୋର ଜୀବନର ବ୍ରତ—ଏଥିରେ ଜୟ ପରାଜୟ, ସଫଳତା ବିଫଳତା, ବିଶ୍ୱପିତାଙ୍କ ହସ୍ତରେ ।

ଏ ନବଜାଗରଣ ଯୁଗରେ ଜଗତର ସମସ୍ତ ଜାତି ପ୍ରାଣପଣେ ଈଶ୍ୱର ବଡ଼ ଦାଣ୍ଡରେ ଧାବମାନ । ଉତ୍କଳୀୟ ଯୁବକବର୍ଗ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ବପରି ଉଦାସୀନ ଓ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ନୁହନ୍ତି । ସମାଜ, ସାହିତ୍ୟ, ଶିଳ୍ପ, ଶିକ୍ଷାଦି ସବୁ ସ୍ତରରେ ତରୁଣ ପ୍ରାଣର ଜୀବନ୍ତ ସ୍ପନ୍ଦନ ଅନୁଭୂତ ହେଉଅଛି । ଉତ୍କଳ ନାରୀ କାହିଁକି ବା ଉଦର ସର୍ବସ୍ୱ ହୋଇ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ଭାବରେ ଗୃହ କୋଣରେ ବସି ରହିବ, ବିଶ୍ୱଜନନୀ ତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଅଛନ୍ତି । ସେ ଗୁଣ୍ଠିତ ମୁଖା-ପରି ତାହାର କ୍ଷୁଦ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୀରବରେ କରିଯିବ ।

ଗତ ତିନି ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ କାହାରି ସାହାଯ୍ୟର ଅପେକ୍ଷା ନ କରି ପ୍ରଭୂତ ଅର୍ଥବ୍ୟୟ ପୂର୍ବକ ସାନ ବଡ଼ ସାତ ଖଣ୍ଡ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶ ଓ ପ୍ରଚାର କରିବାକୁ ସମର୍ଥା ହୋଇଅଛି; ଛାପାଖାନାମାନଙ୍କରେ ପୁସ୍ତକ ମୁଦ୍ରଣର

ଅଯଥା ବିଳମ୍ବ, ନାନାପ୍ରକାର ଅସୁବିଧା ଓ ବିଶୃଙ୍ଖଳାଦି ଘଟୁ ନ ଥିଲେ ଅଦ୍ୟାବଧି ଅଧିକ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶ କରି ଦେଶବାସୀଙ୍କ ହସ୍ତରେ ପ୍ରଦାନ କରି ପାରିଥାନ୍ତି । ଯାହାହେଉ ସେମାନଙ୍କର ମୋ ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ଅକୃତ୍ରିମ ଶ୍ରଦ୍ଧା, ସହାନୁଭୂତି ଓ ଅପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ଆଦର ସମ୍ମାନ ହେତୁ ଏ ସବୁ ବାଧାବିଘ୍ନ ପ୍ରତି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ମାତ୍ର ନ କରି ସ୍ଥିରଚିତ୍ତରେ ଅଭୀଷ୍ଟମାର୍ଗରେ ଅଗ୍ରସର ହେବାପାଇଁ ନିତ୍ୟ ନବଶକ୍ତି ଲାଭ କରୁଅଛି ।

ଇନ୍ଦୁ ଅରକ୍ଷିତ ଆଜକୁ ପ୍ରାୟ ତିନିବର୍ଷ ହେବ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଆକାରରେ ପଡ଼ି ରହିଥିଲା । ମୋର କତିପୟ ସାହିତ୍ୟିକ ସୁହୃଦ୍ ଓ ସମ୍ପାଦକମାନଙ୍କର ଉତ୍ସାହ ଦ୍ୱାରା ଅଶାନ୍ୱିତା ହୋଇ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ସାହସୀ ହେଲି । ଏହା ଉତ୍କଳ ନାରୀପ୍ରଣୀତ ପ୍ରଥମ ଉପନ୍ୟାସ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଏଥିରେ ବହୁ ଭ୍ରମ ପ୍ରମାଦ ଥିବା ସମ୍ଭବପର । ତଥାପି ଦେବ-ପୂଜାରେ ଦୁବ ବରକୋଳି ପତ୍ରପରି ଏହା ଦେଶବାସୀଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂତ ହସ୍ତରେ ବିନୀତଭାବରେ ଅର୍ପଣ କରୁଅଛି । ଭରସା, ପାଠକପାଠିକା ଦୟା ବହୁ ତ୍ରୁଟି ମାର୍ଜନା ଓ ଗୁଣଗ୍ରହଣ କରି ଏଥିପ୍ରତି ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ ସମୁଦାୟ ଶ୍ରମ ସାର୍ଥକ ଜ୍ଞାନ କରିବି । କିମଧିକମିତି ।

ବିନୀତା
ପ୍ରଣେତ୍ରୀ ।

କଟକ
ଅଗଷ୍ଟ ୧୯୨୭ ମସିହା ।

ଭାରତବରେଣ୍ୟ ମହାମହିମାମୟ

ସନାତନ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମର

ବିଜୟବୈଜୟନ୍ତମୁକୁଟ

ଶ୍ରୀ ମୁକ୍ତିମଣ୍ଡପ ପଣ୍ଡିତ ସଭା

କବିଙ୍କର ପୁସ୍ତକ ମଧ୍ୟରୁ କେତେ ଖଣ୍ଡି ପାଠ କରି ଲେଖିଅଛନ୍ତି ।

ଓଁ

श्री मुक्तिमण्डप
पण्डित सभा
श्री जगन्नाथ
मन्दिर, पुरी ।

ପ୍ରଶଂସା ପତ୍ର ।

ଅଦ୍ୟ ସଭାରେ ଉତ୍କଳଭାରତୀ କୁମାରୀ ଶ୍ରୀମତୀ କୁନ୍ତଳା-କୁମାରୀ ସାବତଙ୍କ ପ୍ରେରିତ ଭ୍ରାନ୍ତି, ପରଶମଣି, ଅଞ୍ଜଳି ଓ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଏହି ଗଦ୍ୟପଦ୍ୟାତ୍ମକ ଚାରିଖଣ୍ଡି ପୁସ୍ତକ କେତେକ ଅଂଶରେ ପଠିତ ଓ ଆଲୋଚିତ ହେଲା । ତାଙ୍କର ଲେଖା ସାରଗର୍ଭକ-ଧ୍ୱନି ଭାବ-ପୂର୍ଣ୍ଣ, ସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ଅଳ୍ପବୟସ୍କା ନବୀନ କବିଙ୍କର ଲେଖନୀ ତୁଳନା ଉତ୍କଳ ମହିଳାମଣ୍ଡଳର ଗୌରବାଧାୟକ । କବି ବହୁ ପରିଶ୍ରମ ସହକାରେ ଗଭୀର ଗବେଷଣାଦ୍ୱାରା କବିତାରେ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ଅଦ୍ଭୁତ ଆଧୁନିକରୁଚିର ଅନୁକୂଳ ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି, ତାହା ସୁବୋଧ୍ୟ ଓ ସର୍ବବାଦିସମ୍ମତ । ମୁକ୍ତିମଣ୍ଡପ ପଣ୍ଡିତ ସଭା ମଧ୍ୟ

କୁନ୍ତଳାକୁମାରୀଙ୍କ କବିତା ପାଠ କରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦମ୍ନ ହୋଇ ପ୍ରକାଶ କଲେ ଯେ ଏହା ଉତ୍କଳ ପକ୍ଷରେ ଗୋଟିଏ ନୂତନ ଦୃଶ୍ୟ । ଅତଏବ ମୁକ୍ତିମଣ୍ଡପ ସଭା ପକ୍ଷରୁ ତାଙ୍କ ଯୋଗ୍ୟତାର ଚିହ୍ନସ୍ୱରୂପ ଏହି ପ୍ରଶଂସା ପତ୍ରଖଣ୍ଡି ପ୍ରଦାନ କରାଗଲା ଏବଂ ଶ୍ରୀମତୀ କୁନ୍ତଳା-କୁମାରୀ ଦୀର୍ଘାୟୁ ହୋଇ ନବ ନବ କବିତାଦ୍ୱାରା ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ-ଭଣ୍ଡାରର ଗୌରବ ବର୍ଦ୍ଧନ କରନ୍ତୁ । ଏହାହିଁ ଶ୍ରୀଜଗଦୀଶ୍ୱରଙ୍କ ନିକଟରେ ଏକାନ୍ତ ପ୍ରାର୍ଥନା । ଇତି ।

ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ମୁକ୍ତିମଣ୍ଡପ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ ତା ୧୧।୯।୨୫	ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀ ସଦାଶିବ ମିଶ୍ର ଶର୍ମା ସମ୍ପାଦକ ମୁ. ମ. ପ, ସଭା ।

ରଘୁଅରକ୍ଷିତ ।

ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ଆସନ୍ତା କାଲି ରଜ । ରଘୁର କକେଇ ହୃଷୀକେଶ କଟକରୁ ଆ[illegible]ନ୍ତି—ଧାଲବାର କାମ ଦେଖିବା କଥା ।

ଆଜ ବଡ଼ି ଅନ୍ଧାରୁ ଟପର ଟପର ଝଡ଼ି କରୁଛି, ଦେଳ ଦଶ ଘଡ଼ି ହେଲାଣି ଛାଡ଼ିବାକୁ ନାହିଁ, ଆକାଶ ଅନ୍ଧାର କରି କଳାହାଣ୍ଡିଆ ମେଘ ଲଟେଇଛି । କାନ୍ଥରେ ଗୋବର ଗାରଟା ମୋଟ କରି ଟାଣିଦେଇ ଗୋବର ହାଣ୍ଡି ରଖୁ ରଖୁ ରସକଳା ରଘୁକୁ ଅନାଇ କହିଲା, "ପୁଅ, ଏ ବର୍ଷ କଣ କେଳୁଣୀ ହାତରେ ଅଛି ?"

"ହଁ ଖୁଡ଼ି, ପାଳକ ଭଲ ହବ । ବାପୁ ଅବଧାନେ ଖଡ଼ି ପକଉଥିଲେ— ଆମର ଏଥର ଧାନ ଭଲ ହବ ।"

"ମହାପୁରୁଙ୍କ ଦୟା । ବାପ ତମେ ବର୍ଷାରେ ତିନ୍ତ ନା, ଜର ହବ; ହାତ ଗୋଡ଼ ଧୋଇ ଆସ, କକେଇ ସାଙ୍ଗରେ ବସିଯିବ ।'

ନଜେ ହାତ ଗୋଡ଼ ଧୋଇ ଲୁଗା ପାଲଟି ଠା କରି ସ୍ୱାମିଙ୍କ ପକାଶେ ଭାତ ତିଅଣ ଟରଣି ରସକଳା ସେଷେଇଶାଳ ପିଣ୍ଡାରେ ପାନବଟା ଘେନି ପାନ ଭାଙ୍ଗି ବସିଲା । ହୃଷୀକେଶ ଭାତ ଖାଉ ଖାଉ ରଘୁକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲେ, "ହଇହେ, ହ୍ୟାକୁ କଆଁ ଛାଡ଼ି ଦେଉ ନା— ଜାଣୁ ଜାଣୁ କଣ ବିଷ ଗାଛ ସେଉଚ କି ? ହ୍ୟା ଫଳ ଶେଷକୁ କଣ ହବ ଜାଣ ତ ?"

ରସକଳା ସ୍ୱାମିଙ୍କ କଥା ଶୁଣି କି ଉତ୍ତର ଦବ. ବୁଝି ପାରିଲା ନାହିଁ । ନୀରବରେ ପାନଖିଲ ବସି ମୋଡ଼ିଲା । ସେ ଟିକିଏ ଚଳିତ; ମୁଁ ତା ଆର ହେବ,

ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର ଓ ମିଷ୍ଟ ଭାଷା ମନେ ପଡ଼ିଲା,—ହୃଦୟ ଦୁଃଖରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ସେ ରଘୁନାଥର କରୁଣ ମୁଖକୁ ଗୁହିଁ ସ୍ୱାମିଙ୍କ ତିରସ୍କାରର ତୀକ୍ଷ୍ଣତା ନୀରବରେ ସହ୍ୟ କଲା, କିନ୍ତୁ ତାହାର ଏପରି ନୀରବ ଭାବ ହୃଷୀକେଶକୁ ଆଦୌ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ସେ କିଛିଏ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲା– "ଭଲ କଥା କହିଲେ ଲୋକଙ୍କ କାନକୁ ପଶେ ନାହିଁ, ପରେ ସବୁ ବୁଝିବ ଯେ । ଇଲାଗେ ପିଲା ହେଉଛି, ଖୁଡ଼ୀକୁ ସୁଆଗ ଲାଗିଛି । ଯେତେବେଳେ ମୁଣ୍ଡକୁ ହାତ ପାଇବ, ସେତେବେଳେ କି ଖୁଡ଼ୀ, କି ଖୁଡ଼ୁତା ! ଚିଲାଦିନୁ ପୋଷି ପୋଷି ମଣିଷ କଲି; ଘଣ୍ଟ ଅରକ୍ଷିତଆଣୀ ତ ନକେ ମଲା, ଏ ଜଳଜଳାକୁ କିଆଁ ଗ୍ରୁଡ଼ିଗଲା କେଜାଣି ?" କକେଇର କଥା ରଘୁର କର୍ଣ୍ଣରେ ପଶି ମର୍ମରେ ବାଜି ଗଲା, ମୃତ ଜନନୀର ମୃତ୍ୟୁକାଳୀନ ଦୃଶ୍ୟ ମନେ ପଡ଼ିଲା—ବଡ଼ ବଡ଼ ଦୁଇ ଟୋପା ଲୁହ କଳାଭ୍ରମର ସଦୃଶ ତା ଆଖି କୋଣରେ ଛଳଛଳ ହେଲା । ରଘୁ ତଳକୁ ମୁଣ୍ଡ ପୋତି ଭାତଥାଳୀକୁ ଅନାଇ ରହିଲା— ଗୁଣ୍ଡା ବଳି ମୁହଁକୁ ନେବାକୁ ସାହସ ହେଲା ନାହିଁ । ରସକଳା ତାହାର ପତିଙ୍କ ଭାବ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସ୍ୱାମିଙ୍କୁ ତିରସ୍କାର ଛଳରେ କହିଲା, "କେତେ ଉପେଇ ହୁଅ । କରିଚ ତ କରିଚ, ଦାଣ୍ଡରେ ଗାଇଲେ ହବ ? ନିଜ ଭାଇ ଭାଉଜଙ୍କ ପଗ୍ୱରିଛ ତ କାହାକୁ ପର ପୋଷି ନାହିଁ ।"

ହୃଷୀକେଶ ରସକଳାର କଥା ନ ସରୁଣୁ ଅତି ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ କହିଲା, "ବକ୍ ବକ୍ ହ' ନା, ଦୟାଧର୍ମପଣ ରଖି ଦେ । ମୋପରି ହାଡ଼ ଭଙ୍ଗି ରୋଜଗାର କରୁଥିଲେ ବୁଝନ୍ତୁ । କଟକ ପରି ସହରରେ ପିଲାଟିଏ ପୋଷିବା ନୁହେ ଯେ, ହାତୀଟିଏ ପୋଷିଲା ପରି । ଭାତ ଖରଚଠୁ, ଲୁଗା ଖରଚଠୁ, ଧୋବା ଭଣ୍ଡାରୀ ଖରଚଠୁ ସବୁ ଗୋଟି ଗୋଟି ଦବାକୁ ହବ—ଏତେ କିଏ ସମ୍ଭାଳିବ ! ହାକୁ ପାଳିଲେ ମୋ କୂଳରେ ପାଣି ଦବ ପରା—ମୋ କୁଳ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରିବ ? ଛେଉଣ୍ଡ ଅର୍କ୍ଷିତଟା ଯେମିତି ଭାତ ପାଣି ଖାଇ ପଡ଼ି ରହିଚି, ରହୁ । ଏ ଥର ଗ୍ରାମ ବାବୁଙ୍କୁ କାଢ଼ିଦିଅ । ଦଶ ବର୍ଷର ଟୋକା ହେଲାଣି, ସବୁ କରିବ । ମୁଣ୍ଡ ଝାଳ ତୁଣ୍ଡରେ ମାଇଲେ ଭାତ ପାଣି ମିଳିବ ହିନା । ଆଉ ବସି ବସି ବାବୁ ପରି ଖୁଡ଼ୀ ଖୁଡ଼ୁତାଙ୍କ ରୋଜଗାର ଖାଇଲେ ତ ହବ ନାହିଁ ।"

ରଘୁ ଆଖିରୁ ଟପଟପ ହୋଇ ଲୁହ ଭାତଥାଳୀରେ ପଡ଼ିଲା, ଗ୍ରାସ ଭିତର କୋହରେ ଫାଟିଗଲା । ସେ ନୀରବରେ ମୁହଁ ହାତ ଧୋଇ ଉଠିଗଲା; ବାରି ପିଣ୍ଡା ଓଳିତଳେ ବସି ଜନନୀକୁ ସ୍ମରଣ କରି ଅନେକ କାନ୍ଦିଲା । ଆଜି ତାର ସଂସାରରେ କେହି ନାହାଁନ୍ତି—ସେ ଅରକ୍ଷିତ । ତାର ପ୍ରାଣ ଉଦାସୀ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ବେଳା ଦ୍ୱିପ୍ରହର । ମେଘ ଗ୍ରୁଡ଼ିଯାଇ ଆକାଶ ପରିଷ୍କାର ହୋଇଗଲାଣି, କିନ୍ତୁ ଗଛପତ୍ର ଦେହରୁ ପାଣି ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ଝର ଝର ଭୂଇଁରେ ପଡ଼ୁଛି ।

ଓଳିତଳେ ସାନ ନାଳରେ ଅଳପ ଅଳପ ପାଣି ଉପରେ ଖରା [illegible] ଚକ୍‌ଚକ୍ ଦିଶୁଛି । ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି କାଉ ଗହଳ ଆମ୍ବଗଛ ପତ୍ର [illegible] ରେ ବସି ମାଉ-ସିଆଁ ପକ୍ଷ ଝାଡ଼ି ଦେଉଛନ୍ତି, ମଝିରେ ମଝିରେ କା' କା' କରି ରାବ ଉଠାଉଛନ୍ତି । କୋମଳ ଘାସ, ଆଉ ଶ୍ୱେତପୁରୁଣି ଦଳରେ ପାଣିବିନ୍ଦୁଗୁଡ଼ିକ ଖର-ତେଜରେ ମୁକ୍ତାପରି ଝକଝକ ଦିଶୁଛି । ବାଳକ ଏ ସବୁକୁ ଅନାଇଛି, କିନ୍ତୁ ତାହାର ଦୃଷ୍ଟି ଶୂନ୍ୟ, ଉଦାସ—ତାହାର ମନ ଜଗତଠାରୁ ନାହିଁ କେଉଁ ଦୂର ଦୂରାନ୍ତର ରାଜ୍ୟରେ ନିବଦ୍ଧ । ସେଠାରେ ତାର ମାତା, ପିତା, ସ୍ନେହର ନାମୀ ରତମା ବିଦ୍ୟମାନ । ଆହା ! ତିନି ଜଣଯାକ ତାକୁ ଛାଡ଼ି କୁଆଡ଼େ ଗଲେ ! ସେ ତ ସେମାନଙ୍କର କୋଟିନିଧି ଥିଲା, ରତମା ନାମୀ ଦଣ୍ଡେ ତାକୁ କୋଳରୁ ଅନ୍ତର କରୁ ନ ଥିଲା । ରତମା ନାମୀ ମଲା, ବାପା ମଲେ ବୋଉ ମଲା, ଆଉ ରହିଲା ରଘୁ ! ତାର ଜୀବନ ଏଡ଼େ ଛାଣ ! କକେଇର କଥା ସହିବାକୁ ଠାକୁର ତାକୁ ଏ ଦଶା ଦେଇଲେ କିନା ! ବାଳକ କେତେ କଣ ଭାବି ଭାବି ସେହିଠାରେ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲା ।

ରସକଳା ରଘୁକୁ ଏ ଘର ସେ ଘର ଖୋଜି ଖୋଜି ବାହାରି ଆସି ଦେଖିଲା—ଓଳିତଳ ପିଣ୍ଡାରେ ରଘୁ ଶୋଇଛି । ପିଣ୍ଡାଟି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରି ଯେପରି ସୁନା ଫୁଲଗୁଡ଼ିଏ ପଡ଼ି ରହିଛି । ଦଣ୍ଡେ, ଦୁଇ ଦଣ୍ଡ, ରସକଳା ସ୍ତବ୍ଧ ସ୍ତବ୍ଧ ସ୍ନେହରେ ବଶୀଭୂତା ହେଲା । ଏହି ବାଳକ—କାହିଁକି କେଜାଣି, ତାର ସ୍ୱାମୀର ଶତ ତିରସ୍କାର ସତ୍ତ୍ୱେ ଏ ବାଳକଟିକୁ ସେ ଏତେ ଭଲପାଏ, ତାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅବୟବର ଅନୁପମ ଲାଳିତ୍ୟରେ ମୁଗ୍ଧ ହୁଏ । କଞ୍ଚା ସୁନାପରି ବର୍ଣ୍ଣ, ଅଳତାଗୋଳା ପରି ହାତ ପାଦ, ଜବା ଫୁଲ ପରି ଓଠ, ଧନୁ ପରି ଭ୍ରୂଲତା, ନୀଳ ପଦ୍ମପାଖୁଡ଼ା ପରି ବଡ଼ ବଡ଼ ଭସା ଭସା ଆଖି ଯୋଡ଼ିକ, କଜ୍ଜଳ-କାଳିଆ ଝଙ୍ଗ ଝଙ୍ଗ କେଶ କପାଳ ଉପରେ, ପଟାପରି କପାଳ, ଆଖିପତାରେ କିଏ କଜ୍ଜଳ ମାଖି ଦେଇଛି ପରା ! ଖଣ୍ଡାପରି ନାକଟି, ଆଉ ସରଳ ସୁଢ଼ଳ ଅବୟବ ଗୋଟିକୁ ଗୋଟିଏ ସାଜିଛି । ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର, ଏଡ଼େ କୋମଳକାୟ, ଏଡ଼େ ଧୀର ପିଲାଟି ପୁଣି ତା କକେଇର ବି ଆଖିର ବିଷ । ହା ଦଇବ ! ଏଡ଼େ ହୀନ କପାଳ ! ପରମ ସ୍ନେହରେ ରସକଳା ବାଳକ ଦେହରେ ହାତ ବୁଲାଇଲା, ଆଖିରୁ ଝର ଝର ଲୁହ ବୋହି ଗଲା—ସ୍ୱାମୀ ସହିତ ଘଡ଼ିକ ଆଗର କଳହ ମନେ ପଡ଼ିଲା । କାହା ସକାଶେ ସ୍ୱାମୀ ତାକୁ ଏତେ ତିରସ୍କାର କଲା କେବଳ ରଘୁନାଥ ! ରଘୁନାଥ ତାର କିଏ ? ପୁଅ ନୁହେ—ପୁରୁଷ, କିନ୍ତୁ ତା ପାଇଁ ପେଟ ଭିତର ପୋଡ଼ି ଉଠୁଛି କାହିଁକି ? ତାକୁ ପଦେ କିଏ କହିଲେ ରସକଳା ଦଶ ପଦ ଶୁଣାଇବାକୁ ଛାଡ଼େ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ରଘୁ ତାର ପୁରୁଷ—ନା, ନା, ରଘୁ ତାର ପୁଅ । ସେ ତ ଖୁଡ଼ୀ; ମା ଆଉ ଖୁଡ଼ୀରେ ଭିନ୍ନ କଣ ? ରଘୁ ତାକୁ ମା ଭଳି

ଅନ୍ୟ ଘରେ ନାହିଁ । ତାର ପଣନ୍ତରେ ମୁହଁ ଲୁଚାଇ ଆପଣାର ସବୁ ସୁଖ ଦୁଃଖ କହିବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ରଘୁ ତାର ଗଣିମାନ; ହେଲେ ବା ସେ ବଡ଼ଲୋକ, ଆଉ ରଘୁ ଦରିଦ୍ର । ତା ବୋଲି ଘରକର କାମରେ ତାକୁ ଖଟାଇବ ? ନା, ରସକଳା ତା ପାରିବ ନାହିଁ । ରଘୁର କୋମଳ ଅଙ୍ଗର ସାମାନ୍ୟ ପୀଡ଼ା ତା ଗ୍ରନ୍ତରେ ଛୁରିତର ବାଜିଯାଏ ସେ ରଘୁକୁ ଅନ୍ତର କରି ପାରିବ ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀ କହିଲେ କଣ ହେଲା, ଦିଅଁ ଦେବତା କହିଲେ କଣ ହେଲା ! ଖୁଡ଼ୀର ସ୍ନେହସ୍ପର୍ଶରେ ରଘୁର ନିଦ୍ରା ଭଗ୍ନ ହେଲା । ସେ ଆଖି ମଳି ସ୍ନେହଦୃଷ୍ଟିରେ ଖୁଡ଼ୀକୁ ଅନାଇଲା । ଖୁଡ଼ୀ ମଧୁର କଣ୍ଠରେ କହିଲା, "ବାପ , ମାଟିରେ କାହିଁକି ଶୋଇଲ, ଘରେ ଶେଯ ପାରି ଶୋଇଲ ନାହିଁ ?"

ରଘୁନାଥ ଦୁଃଖପୂର୍ଣ୍ଣ କଣ୍ଠରେ କହିଲା "ଖୁଡ଼ି, ମୁଁ ଅର୍କ୍ଷିତଟା, ମୋର ଶେଯ ଯା, ମାଟି ତା; ଯାହାର ବାପ ମା ନାହାନ୍ତି ତାର—"

ବାଳକ ଆଉ କହି ପାରିଲା ନାହିଁ, ଖାଲି କଇଁ କଇଁ ହୋଇ କାନ୍ଦିଲା । ଖୁଡ଼ୀ ପଣନ୍ତ କାନିରେ ଲୁହ ପୋଛି ଦେଇ ଗଭୀର ସ୍ନେହରେ କହିଲେ, "ବାପ, ତମେ ଅବା ମୋ ପୁଅ -ମୁଁ ତମ ମା ।"

ରଘୁ ଉତ୍ତର କଲା -"ଖୁଡ଼ି, ତମେ ବନାର ମା, ଗଉରୀର ମା । ମୋ ମା ନ ଥିଲାକୁ ସିନା କକେଇର ଏତେ କଥା ସହୁଚ !"ବାଳକ ପୁଣି କାନ୍ଦିଲା ।

ଖୁଡ଼ୀ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଛଳରେ କହିଲେ, "ବାୟା ହେଲ ପୁଅ ! ସେ କକେଇ —ସେ ମାରିବେ, ସେ ତାରିବେ । ତମେ ପୁଅ, ବଡ଼ଙ୍କର ଦି କଥା ସହିଲେ ଠାକୁରେ ତମର ଭଲ କରିବେ । ତମେ ପରା ପିଲା !"

ରଘୁ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହେଲା । ଖୁଡ଼ୀ ପିଠି ଉପରେ ହାତଟି ଲଦି ଦେଇ ଆନନ୍ଦରେ ଖୁଡ଼ୀ କାନର ଗଣ୍ଠିଆ ପରୀକ୍ଷା କରୁ କରୁ କହିଲା, "ଖୁଡ଼ି, ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଚ ଏଙ୍କା । କଟକ କାମ କି ନା ! ଏଥର କକେଇଙ୍କୁ କହି, ହାର କରି ଆଣି ଦେବେ । ମୁରୁଯ ଆଈ ବେକରେ ଯେଉଁ ହାର ଅଚ୍ଛି ସିମିତିକା,ତମକୁ ମାନିବ ।"

ଖୁଡ଼ୀ କିଛି ନ କହି ଅଳପ ହସି ଦେଇ ଘର ଭିତରକୁ ଗଲେ । ରଘୁ ଉଠି 'ସୋମି', 'ପାଟ', ଆଉ 'ଦୁଲଣୀ'କୁ ବାନ୍ଧିବାକୁ ଗୁହାଳକୁ ଗଲା । ସଞ୍ଜ ବୁଡ଼ି ଆସୁଥିଲା, ରସକଳା ସନ୍ଧ୍ୟାବଳିତା ଜାଳି ପିଣ୍ଡାରେ ଥୋଇ ଦେଲା ।

ପରଦିନ ଉଷାଲୋକ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗାଁ ଗଉପଥିଙ୍କ ଘରେ ମଙ୍ଗଳମହୁରୀ ବାଜି ଉଠି, 'ରଜ' ଉତ୍ସବର ଶୁଭାଗମନ ଜଣାଇ ଦେଲା । ଗାଁ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକେ ପାଟ-

ଲୁଗା, ଗହଣାଗଣ୍ଠିରେ ସଜବାଜ ହୋଇ ଧାଡ଼ ଧାଡ଼ ଆସି ଶତପଥୀଙ୍କ ବୃହତ୍ ଅଗଣାରେ ପଶିଗଲେ । ଆଜ ମହାନନ୍ଦର ଦିନ !

ରଜ ପାନ ବାଣ୍ଟୁ ବାଣ୍ଟୁ ପରଆ ନାମୀ ରସକଳାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲା, "ଏ ବୋହୂ ! ତୋର ସବୁଦିନେ ଏ କି କଥା ! କାଲି ଭାଇନା କହୁଥିଲେ —ତୁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଳି କରିଚୁ, ଏ ସବୁ କି କଥା !" ରସକଳା ନିତାନ୍ତ ତାଚ୍ଛଲ୍ୟ ଭାବରେ କହିଲା, "କରିବି ନାହିଁ ଗ୍ରୁଡଦେବି, ପୁରୁଷକୁ ଗଣ୍ଡେ ଭାତ ଦିବ ଯେ, ଗାଁଯାକ ଗାଇବ । ଉଠ ମ, ମତେ ସେ ସବୁ ଭଲ ଲାଗେ ନା । ପୁଅ କିଏ, ପୁରୁଷ କିଏ—ଏକା ନାହି ଦିଖଣ୍ଡ ।"

"ଏକାଳରେ ଏତେ ଦୟାଧର୍ମ କିଏ କରୁଚି ? 'ମୋ ଆଳଆ ଲେଖାକୁ ବାଲିଆ ବନ୍ଧୁ, ପାଳଦଉଡ଼ିକୁ କେତେ ବାନ୍ଧୁ ।' ଗୋପୀନାଥ ଆଉ ହରୁଷୀ ତ ଏକା ମାଙ୍କର କହନ୍ତି ?"

"ତମେ ତମ ଭାଇ ଆଡ଼କୁ ଲଢ଼ି କହିବ । ରଘୁର ପିଉସୀ ଥିଲେ ସେ ସମ୍ପତ୍ତି ତା ପୁରୁଷ ଆଡ଼କ କହନ୍ତା । ବାପ ତ ଏକା; ଆମ ଘର ବିଲ-ବାଡ଼ିରେ କଣ ଟୋକାଟର ଭାଗ ନାହିଁ କି ? ତାକୁ ମୁଠାଏ ଭାତ ଦେଲେ ଆମର ଦୟାଧର୍ମ କିଆଁ ହବ ? ହକ ତାର ମାଲ ସେ ଖାଇବ । ସେଥିରେ ପାଞ୍ଚ ଭଲ୍ଲୋକ ପଶିବା ଦରକାର କଣ ? କିଏ କଣ ଗଣ୍ଡାଏ ପୁଞ୍ଜାଏ ଦେବେ ନା, ହାତେ ଦିହାତ ଦେବେ—ଏତେ ଗ୍ରୁଡ ଫାଟିଯାଏ କିଆଁ ?"

ପରଆ ନାମୀ ରସକଳା କଥାର ମର୍ମ ବୁଝି ପାରି କହିଲା, "ତୁ ଦଉଥା, ତୋର ସବୁ ନାହିଁ—ଗୁଳିଆ ଉପରେ ଆଣ୍ଠୁ ବାନ୍ଧିଲୁଣି; ଆମେ ତ ଗରିବ ଲୋକ, ଆମ ପେଟକୁ ନିଅଣ୍ଟ, ଦୟାଧର୍ମ କରି ଫୁଲେଇ ହବୁ କୋଉଠୁଁ ?" ରସକଳା ମଧ୍ୟ ଉପଯୁକ୍ତ ପ୍ରତିଉତ୍ତର ଦେଇ ଆସି ମସିଣା ଉପରେ ବସିଲା । ରଘୁ ଗଉଣୀକୁ ଗାଁଯାକ ବୁଲାଇ ଆଣି, ଏବେ କାନ୍ଦିବାରୁ ମା କତିରେ ଗ୍ରୁଞ୍ଜିବାକୁ ଆସିଲା । ତା ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିବା ମାତ୍ରେ ଗର୍ବିତା ଶତପଥୀଙ୍କ ଗୃହିଣୀ ସୂର୍ଯ୍ୟମୁଖୀ ଓରଫେ ସୂର୍ଯ୍ୟି ମାଇଁ ରସକଳାକୁ ଉଦ୍ଦେଶ କରି କହିଲା, "ହଇ ହେ ବନା ବୋହୂ ! ଏ ତମ ସଙ୍ଗ ଧରିଲାଣି କି ? ତମର ଏକା ବଡ଼ ଦୟାଧର୍ମ । ଲୋକେ କହନ୍ତି ପରା—'ହରୁଷୀ ବୋହୂ ପରି ଆମ ସାହିରେ ବୋହୂ ନାହାନ୍ତି ।' ଆଉ ସ୍ୱାମୀ ମ, ଗଲାଣି ତ ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗିଆଣୀ ମରି ପୋଡ଼ି ଜଳିକାଳି ଗଲାଣି । ବାପ ଲୋ, ତା ଗରବ କହିଲେ କାହାଣି ଛପଣ । ବଡ଼ ଲୋକ ଝିଅ ଦେଖେଇ ହଉଥିଲା । ଯେମିତି ଗରବ, ସେମିତି ଫଳ ଏକା । ପିଲାଟାକୁ ଅରକ୍ଷିତ କରି ଏକା ଝାଡ଼ାକଇରେ ମା ଝିଅ ଗଲେ ତ ! କହନ୍ତି ନାହିଁ—'ଦୁଧ ଉତୁରିଲେ ଚୁଲିରେ ପଶେ, ମଣିଷ ଉତୁରିଲେ ଗାତରେ ପଶେ ।' ଏତେ ଠାଣ କି ଦଇବ ସହେ !"

ରଘୁନାଥ ସୁନ୍ଦି ଆଈ କଥାରେ ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇ ମୁହଁ ତଳକୁ କଲା । ସେ ଅରକ୍ଷିତ, ଏ କଥା ଜଣ ପୃଥିବୀଯାକ ତାକୁ ବୁହାଇ ବୁହାଇ କହିବେ ? କ'ଣ କହି କହିଲା ହେଲା ନାହିଁ, ପୁଣି ମାତାର ଚିର ଶତ୍ରୁ ସୁନ୍ଦି ଆଈ କହିଲା—ମା ଭଉଣୀ ନ ଥିବ; ଏତେ ଲୋକଙ୍କ ଆଗରେ ଏପରି କଥା, ତାହାର ପ୍ରାଣରେ କଣ୍ଟା ଫୁଟିଲା ପରି ବଡ଼ ବ୍ୟଥା ହେଲା । ଖୁଡ଼ୀ ତା ମୁହଁକୁ ଅନାଇଲା । ସହାନୁଭୂତରେ ଅତି ଧୀରେ କହିଲା -"ରୁନ ଥା; ବଡ଼ କଳହୁଡ଼ୀଟା ।"

ଏହା କହି ବେଦନପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୌଖିକୁ ରୁନ କରୁ କରୁ କହିଲା, "ଯାଉଚ ହେ—ବସି ପାରିବ ନାହିଁ, ଟୋକାଟାକୁ ନିଦ ଅଇଲାଣି ।" ତା ପଛେ ପଛେ ଶାମବୋଉ ଓ ତାରଣୀ ପହଞ୍ଚି ଗଲେ । ସମସ୍ତେ କଉଡ଼ି ଖେଳର ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ ।

ଏଥର ଦୁଇ ପଖା ହୋଇ ବୁଢ଼ୀ ଆଉ ଯୁବତୀମାନେ ବସିଗଲେ । କଉଡ଼ି ଖେଳ ପାନଖିଆ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶତସହସ୍ର ପରଚର୍ଚ୍ଚା, ପରନିନ୍ଦା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ହୁରୁଷୀ ପରିବାରର ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ତାରଣୀ ସୁନ୍ଦି ମାଉସୀଙ୍କୁ ଅନାଇଁ ଲଳିତ ସ୍ୱରରେ କହିଲା, "ଏ ମାଉସି, ଦେଖିଲୁ ରସ ମାଈକି ? ଏଥର କଟକରୁ ନୂଆ, ଗଣ୍ଠିଆ ହଳେ, କଣ୍ଠାକଡ଼ି ହଳେ କରି ଆଣିଚି —ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଏକା ! ଆମ ଗାଁରେ ଆଉ କାହା କାନରେ ସେମିତି ନାହିଁ । ଆଜକାଲି ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ହାତରେ ଦି ପଇସା ଥିବାରୁ ଏମାନେ ମଣିଷ ଚହ୍ନୁ ନାହାନ୍ତି ! ହୁରୁଷୀ ମାମୁର ଯୋଉଁ ଗରବ !" ସୁନ୍ଦି ମାଉସୀ ଯୋଗ ଦେଇ କହିଲା—"ତା ପରି ନୂଆ ଲୋ ଝିଅ, ହୁରୁଷିଆର ଯୋଉଁ ସ୍ୱଭର ! ହେଲେ ତାଙ୍କ ଚଉଦପୁରୁଷ ଖବର ମତେ ଜଣା । 'ଏ, ଆଗେ ଖାଉଥିଲେ ପେଜ, ଏବେ ଆଣି ଏ ବଡ଼ହଳ ଶେଯ ।' ମୁଁ ବୁଢ଼ୀ ହେଲିଣି ପରା, ହୁରୁଷିଆ ପରି ଜଲଆ, ଭଣ୍ଡିକଟା କାହାକୁ ଦେଖି ନାହିଁ; ଏଡ଼ିକ ଲୋଭ—ଭାଇର ସବୁ ଖାଇଲା, ଭାଉଜର ସବୁ ଗହଣା ବନ୍ଧକ ରଖି ଯା ପାଇଁ ଗହଣା ଗଢ଼ିଚି । ଏ ରସକଳାକୁ ସମାନ ବୁଝିଚୁ—ବଡ଼ ଉତରମାରୁ ।"

ଚନ୍ଦ୍ରମଣୀ ପେଉଟୀ ମେଣି ଯାଇ କହିଲା—"ହଁ ଲୋ ଖୁଡ଼ି, ରଘୁକୁ ତ ଏଇମାନେ ଦାଣ୍ଡରେ ବସେଇଲେ 'ଖୁଡ଼ୀଟା ବଡ଼ ମଉଳମୁହାଁ' ଚତୁରୀ ଏକା ।" ଶାମାବୋଉ କଉଡ଼ି ଦାନ ପକଉ ପକଉ କହିଲା--"ରସକଳା ବିଗୁଣୀ ଏ ସବୁରେ ନ ଥାଏ—ସବୁ ହୁରୁଷିଆର ଫନ୍ଦି । ଆଲୋ ବୋଉ ଲୋ ! ସେ କଥା ପରା ମୁଁ ଭୁଲିବି ନାହିଁ, ଦିନ ଦି'ପହରଟାରେ ଶାଉଜକୁ ଘରୁ କାଢ଼ିଲା ! ତା ମା ଏକା ବଡ଼ ବୋହୂକୁ ଦି ଆଖିରେ ଦେଖି ପାରୁ ନ ଥିଲା !"

ତାରଣୀ—କିମିତି ଦେଖିବ ! ବଡଘର ଝିଅ, ଅଲିଅର ହୋଇ ବଢ଼ିଥିଲା । ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଘରକୁ ଆସି ଦି'କଡ଼ାର ହେଲା । ସେ ଗୋପୀନାଥ ମାମୁ କାଣେ କାମ କରୁ

ନ ଥାନ୍ତା--ସେବର୍ଷରେ ଅଜା ଝିଅ ନ ହଅନ୍ତା । ଗାଁଲୋକ ବି କହୁଥିଲେ । ସେ କାହାର କଥା ଶୁଣିଲୁ କି ? ମାଈଁଟା ବଡ଼ ହୁଣ୍ଡୀ ଥିଲା । ରସ ମାଈଁ ସଙ୍ଗେ ମିଶି ଗୋପୀନାଥ ମାମୁ ମଲା ପରେ ସବୁ ପୁଅର ହାତରେ ଟେକି ଦେଲା । ମୁଁ ସ୍ୟାଙ୍କୁ ଦିସ ଦି ଆଖିରେ ଦେଖି ପାରେ ନାହିଁ । ଏବେ ରସ ମାଈଁ କହେ, କୁଆଡ଼େ ଇନ୍ଦୁକୁ କଟକ ପଠେଇବ ।"

ଶାମାବୋଉ—ମତେ ବିଶ୍ୱାସ ହଉ ନାହିଁ । ହୁରୁଡିଆ ଇନ୍ଦୁକୁ ବସା-ଠାଇଁକି ନବ ? ତାକୁ ଏଠି ତ ଦି ଆଖିରେ ଦେଖି ପାରେ ନାହିଁ । ହେଇଥିବ, କିଏ ଜାଣେ ଲୋ ମା !

ଗୋଟି ପାଚଲାଣି କି ନାହିଁ, ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଚମ୍ପା ମୁରୁକି ହସା ଦେଇ କହିଲା, "ସତ ତ ନବ ! ସ୍ୟାର ଦରମା ବତିଶ—ଆଠ ଟଙ୍କାରୁ କୋଡ଼ିଏ ଟଙ୍କା ହେଇଚ; ତା ପାଆନ୍ତା ତାକୁ ବଡ଼ ସୁଖ ପାଆନ୍ତି, ଅଉ ସାଲକୁ କୋଠା କରିବ ।"

ଗ୍ରାମ ମଧ୍ୟରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓରଫେ ଶତପଥିଙ୍କ ଗୃହିଣୀର କୋଠା ଛଡ଼ା ଆଉ କାହାର କୋଠା ନାହିଁ । ସେ ଶେଷୋକ୍ତ କଥା ଶୁଣି ଈର୍ଷାରେ କହିଲା--"କରୁ କୋଠା । ପରତଣ୍ଟି ଚପି କୋଠା କଲେ ଏକାଦିନକେ ଭୁଷୁଡ଼ି ପଡ଼ିବ ନାହିଁ କି ? ଦେଖିବ ଆଅ, ମୁଁ ତ ଗରବ କରି କହୁଚ—ଲକ୍ଷିଆ ବାପ ଘର ସଙ୍ଗା ଲୋକ ଏ ଖଣ୍ଡକରେ ନାହାନ୍ତି । ଆମର ମହାଜନୀ କାରବାର ହଉ, ଆମେ ଏଡ଼ିକି ଟଣିଚପା ନୋହୁଁ ।"

ଚମ୍ପା ଓ ଶାମାବୋଉ ମୁହଁରେ କିଛି କହିଲେ ନାହିଁ, ମାତ୍ର ମନେ ମନେ ଭାବିଲେ, ସୁଧ ଖାଇ ଖାଇ ତମ ଦିନ ଗଲା, ପୁଣି ସଙ୍ଗା !

ଏଣେ ରସକଳା ଓ ଇନ୍ଦୁ ଘରେ ବସି ଚିଠାଦେଣା କାଟି ଭୋଜନରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ଇତ୍ୟବସରରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ତାଙ୍କ ଘରଟି ଦେଖିନେବା । ଗାଁ ମଝି ଦାଣ୍ଡକୁ ଘର । ଖୁଲ ଛପର, କିନ୍ତୁ ଭିତରେ ଶକ୍ତ ମଉଡ଼ମଗ ଆଠ ଚନ ବଖରା । ମଝିରେ ବଡ଼ ଅଗଣା, ବାଡ଼ ପଟକୁ ଦି ସରୁ ଗ୍ରେଟ ଗ୍ରେଟ ନାହାଖୁଲିଆ ଘର ଗୃହ ବଖରା । ଗୋଟିକରେ ଗାଈ ଗୋରୁ ରହନ୍ତି, ଆଉଟି ଢେଙ୍କିଶାଳ । ତା କଡ ଘରଟି ରୋଷେଇଶାଳ । ଆଉ ଆରପାଖ ଘର ନାନା ଆଳମାଳକାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଅଗଣା ମଝିରେ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ହଳଦା ଗଛ,—ଫଳରେ ନଇଁ ପଡ଼ିଛି । ପିଡ଼ା ଓଳତଳେ ମନ୍ଦା କରି ଲାଉ, କଖାରୁ ମଞ୍ଚି ପୋତା ହୋଇଛି । ରସକଳା ଶାଗ ବଡ଼ ସୁଖ ପାଏ । ରୋଷେଇଶାଳ ପିଡ଼ାରେ ପୋଇଲଟା ଗହଳ ହୋଇ ମାଡ଼ିଛି । ଅଗଣା ପାଖକେ ମରିଚ ଚାଳ, ପାଖକେ ବାଇଗଣ ଚାଳ ଲୁଆ ସରିଲାଣି । ଖଡ଼ା ଲେଉଟିଆ, କୋଶଳା ପହାଳ ବାଉଆଡ଼େ ହଣାମରା ହେଲାଣି ।

ରଘୁ ଅରକ୍ଷିତ ।

ଘରେ ସ୍ୱାମୀ ବାଳକ ଛଡ଼ା ଆଉ କେହି ଦାସ ଦାସୀ ନାହାନ୍ତି । ରସକଳା ଏକା ଏକା ସବୁ ପାଇଟି କରେ । ତାକୁ ଶୋଇବାର, ବସିବାର କେହି କେବେ ଦେଖି ନାହିଁ—ବଡ଼ି ଅନ୍ଧାରୁ ଉଠି ରାତି ନଅଟାଯାଏ କାମରେ ଲାଗିଥାଏ । ଦଣ୍ଡାବଢ଼ାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଢେଙ୍କିକୁଟା, ଧାନଉଁସା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଅନାୟାସରେ କରି ପାରେ ।

ଅଳ୍ପଭାଷିଣୀ, ସଦା ପ୍ରଫୁଲ୍ଲମୁଖୀ ରସକଳା ରଘୁନାଥକୁ ସନ୍ତାନାଧିକ ସ୍ନେହ କରେ । ରଘୁ ଦୁଇ ବର୍ଷ ବୟସରୁ ପିତୃହୀନ ପ୍ରାୟ ଏକ ବର୍ଷ ହେଲା ଏକମାତ୍ର ଭଗିନୀ ରତ୍ନମଣି ଏବଂ ମାତା ସୁଲକ୍ଷଣା ବିସୂଚିକାରେ କାଳଗ୍ରାସରେ ପତିତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଗ୍ରାମର ଲୋକେ ତାକୁ ବେଶ୍ ଭଲ ପାଆନ୍ତି, କାରଣ ସେ ବଡ଼ ବାଧ୍ୟ—ଯେ ଯେଉଁ କାମଟି କହେ, ଲାଗି ପଡ଼ି କରେ । ଗାଁ ପିଲାଙ୍କୁ କାଖେଇ କାଖେଇ ତା ଦିନ ଯାଏ; ପୁଣି ଗାଁ ଚାହାଳୀରେ ବାସୁ ଅବଧାନ କତରେ ସେ ଅନେକ ପାଠ ପଢ଼ିଛି । ତାହାର ପ୍ରଖର ସ୍ମୃତିଶକ୍ତିବଳରେ ସେ ନାନା ଛାନ୍ଦଗୀତ ମୁଖସ୍ଥ କରି ମଧୁର କଣ୍ଠରେ ଗାଏ, କିନ୍ତୁ ତାକୁ ସବୁଠାରୁ ବେଶି ସୁଖ ପାଏ ତାହାର ଖୁଡ଼ୀ ରସକଳା ।

ତାହାର ଖୁଡ଼ତା ହୃଷୀକେଶ ବର୍ଷକେ ଦୁଇ ଥର ଘରକୁ ଆସେ—ଥରେ ଧାନରୁଆବେଳେ, ଥରେ ଅମଳବେଳେ । କଟକର ଶେଖର ଚଉଧୁରୀଙ୍କର ସେ ଜଣେ ବଡ଼ ଗୁମାସ୍ତା ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ମହାନଦୀକୂଳକୁ ଯେଉଁ ବଡ଼ କାଠଗୋଲାଟି ଦିଶୁଛି, ତାହା ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଚୌଧୁରିଙ୍କର । ଗୋଲାକୁ ଲାଗି ସଡ଼କ ସେ ପାଖର ବଡ଼ ଆମ୍ବତୋଟା ପଛକୁ ଯେଉଁ ସୁନ୍ଦର ଏକତଳବିଶିଷ୍ଟ ଚଉସରିଆ କୋଠାଟି, ତାହା ତାଙ୍କର ବାସଭବନ; ଦୂରଛଡ଼ା ଖଣ୍ଡିକେତେ ଘର ଗୁମାସ୍ତାମାନଙ୍କର ବାସଗୃହ, ବଢ଼େଇଶାଳ, ଧାନଗୋଦାମ ଓ ଗୋରୁ ଗୁହାଳ ।

ଜମିର ଆୟତନ ଓ କାରବାରର ବିସ୍ତାର ଦେଖିଲେ ଚୌଧୁରିଏ ଯେ ଊଣା ଲୋକ ନୁହନ୍ତି, ଏହା ସହଜରେ ବୁଝାଯାଏ । ଲୋକେ କହନ୍ତି, ଚୌଧୁରିଏ ଲକ୍ଷପତି---ଜମିଦାରୀ କରି ଗଲେଣି । ଦେଶରେ ତାଙ୍କର ଗୁଆ, ନଡ଼ିଆମାଳ, ପୋଲଙ୍ଗ, କରଞ୍ଜ ତୋଟାମାନ ଅଛି ।

ଆଜି ତାଙ୍କ ଘରେ ମହୋତ୍ସବ । କୁମାରପୂର୍ଣ୍ଣିମାରେ କୁମାର-କୁମାରୀଙ୍କର ଆନନ୍ଦ-ସମ୍ମେଳନ ।

ଆକାଶରେ ରୁପାଥାଳିଟି ପରି ବଡ଼ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଜହ୍ନ ଉଇଁଛି—ସନ୍ଧ୍ୟା ଛ ଘଡ଼ି ହେଲାଣି, ମାତ୍ର ଆଜି ଅନ୍ଧାର ଲେଶମାତ୍ର ନାହିଁ । ଚୌଧୁରିଙ୍କ ବାସଭବନର ବଡ଼ ଆମ୍ବତୋଟା ଉପରେ ସଡ଼କ ସେ ପାରି ମହାନଦୀର ବିସ୍ତାରିତ ଜଳବକ୍ଷ ଉପରେ ଚନ୍ଦ୍ର ଆଲୁଅ ନାଚୁଛି । ନାଉରିମାନେ କୂଳକୁ ନା' ଭିଡ଼ିଲେଣି । ଅନେକ ଯୁବକ ଓ ବାବୁମାନେ ସଡ଼କରେ ସଞ୍ଜ ପବନ ଖାଇ ବୁଲୁଅଛନ୍ତି । ଆଜି କୋଜାଗର ପୂର୍ଣ୍ଣିମା— ଆନନ୍ଦର ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ଲୀଳା । ଆକାଶରେ ଆନନ୍ଦର ଖେଳ —ତାରାମାନେ ଜହ୍ନ ଆଲୁଅରେ ଲୁଚକାଳି ଖେଳୁଛନ୍ତି; ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ଧଳା ମେଘ ଲୁଆଖୁଦିଟିମାନ ପରି ଆକାଶରେ ପଡ଼ି ହୋଇଛି, ତାହାର ଭିତରେ ତାରାଗୁଡ଼ିକ ଲୁଚି ଲୁଚି ଖେଳୁଛନ୍ତି; ଆଉ ଚନ୍ଦ୍ର ଖେଳୁଛି ନଦୀ ସଙ୍ଗରେ । ମହାନଦୀଟି ବଡ଼ ଆରସି ପରି ଦିଶୁଛି । ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାରେ ଜଳହିଲ୍ଲୋଳ ଚକଚକ ଜକଜକ, ଠାଏ ଠାଏ ତାରା ଆଲୁଅ, ଠାଏ ଠାଏ ଭଉଁରିଚକ; ଅଇନା କାଚ ଉପରେ ତାଳ ଫୁଲ ପଡ଼ି ଚକ ପରି ଦିଶୁଛି; ଆଉ ଦୁଇ କୂଳର ଗଛପତ୍ର, ଦୂର ପର୍ବତ-ରେଖା, ଦୂର କୁଡ଼ିଆମାଳ ଓ ସଞ୍ଜ-ଦୀପର ଦୂରଗତ ସୁବର୍ଣ୍ଣ-ରଶ୍ମି ଅଇନାର ବଉଳ ବେଢ଼ଣୀ ! ସେ ଦର୍ପଣଟିରେ ମୁହଁ ଦେଖିବାକୁ ବ୍ୟସ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ର ଆଉ ତାରାମାନେ । ଚନ୍ଦ୍ର ନିଜର ପରମ ସୁନ୍ଦର ରୂପ ଦେଖି ଆନନ୍ଦରେ ଆତ୍ମହରା । ସବୁ ଅମୃତ ଠୁଳ କରି ଦେବତାଏ ନାମ ଦେଲେ ଅମୃତାଂଶୁ ସୁଧାକର--ଆଉ ଆଜି

ସତକୁ ସତ ସେ ଦୃଶ୍ୟ ସୁଧାମୟ ! ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱରେ ଅଳ୍ପ ତା ଠାରୁ ସୁନ୍ଦର କିଏ ? ସେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ରାଜ୍ୟର ଛତ୍ରପତି ସମ୍ରାଟ୍ ଆଜି ! କତରେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଜହ୍ନିଫୁଲ ପୁଞ୍ଜ ତାରାଗୁଡ଼ିକ ବଡ଼ ମଳିନ, ବଡ଼ ଲଜ୍ଜାକୁଳ—ନିଜ ଲକାଣ୍ଠି ବେଶକୁ ମେଘ-ଓଢ଼ଣା ଆଢ଼ୁଆଳରେ ଲୁଚାଇବାରେ ତତ୍ପର ।

ଆନନ୍ଦରେ ମତ୍ତ କୁମାର କୁମାରୀମାନେ ! ଆମ୍ବତୋଟା ପଛଗଦାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନଙ୍କର ଆନନ୍ଦ-କୋଳାହଳ ଶୁଭୁଛି । ଆଳି ସଜାଡ଼ି ଚନ୍ଦ୍ରକୁ ବନ୍ଦାପନା କରି ପିଲାମାନେ ଗାଇ ଉଠିଲେ :—

‘ଜହ୍ନ ରେ ଜହ୍ନ ! ନିର୍ମଳ ଜହ୍ନ !
ଏହି ଜହ୍ନ ସଙ୍ଗେ ଖେଳିବାକୁ ମନ ।
ଜହ୍ନ ଯେ ଆମର ମାଆର ଭାଇ,
ଘାଟ ଗୁଡ଼ି ଦିଅ ଘାଟୁଆ ଭାଇ ।
ମୁଁ ତ ଯିବି ଷୋଳଶୀ ଘାଟ,
ଷୋଳଶୀ ଘାଟରେ ଟିକି ବୋଇତ,
ଟିକି ବୋଇତ କି ମୁନ୍ଦି ବୋଇତ,
ଭାଳି ପୋହଳାକୁ ବାଛି ଆଣିବି, ରାଜକୁମାରୀକି ଗଛି ଆଣିବି !

ତହିଁରେ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ସାନ ଝିଅ ସୀତା ଯୋଗ ଦେଲା—

‘ଆରେ ଜହ୍ନ ମାମୁଁ ଶରଦ ଶଶୀ,
ମୋ କାହ୍ନୁ ହାତରେ ପଡ଼ରେ ଖସି ।’

ପିଲାମାନଙ୍କ ନିର୍ମଳ ଆନନ୍ଦରେ ସର୍ବାନ୍ତଃକରଣରେ ଯୋଗ ଦେଇ, ସେମାନଙ୍କୁ ପରିତୋଷ କରି ମିଠେଇ, ଭୁଜା, ଝୁଞ୍ଜୁଡ଼ା ଓ ନଡ଼ିଆ ଖଣ୍ଡ ବାଣ୍ଟି ବାଣ୍ଟି ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ଗୃହିଣୀ ସରସ୍ୱତୀ ଭିତର ଅଗଣାକୁ ଗଲେ । ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଚିତ୍ତରେ ଓ ଆନନ୍ଦସ୍ୱରରେ ପିତେଇ ନାମୀ ଗାଇ ଉଠିଲା—

‘ବନ୍ଦାପନା ଆଳୀ ସଜାଡ଼ି ସଙ୍ଗାତେ
ଆସ ଲୋ ଖେଳିବା ଖେଳ,
ଫୁଲସଞ୍ଜବେଳେ କାଳନ୍ଦୀର କୂଳେ
କୋଜାଗର ନିଶି ମେଳ ।’

ପିତେଇ ନାମୀର ଗୀତ ଶୁଣି ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ଶିଶୁପୁତ୍ର ‘ବାବୁ’ ଦଉଡ଼ି ଆସିଲା, କହିଲା, ‘ନାନି ! ଆଉ ଥରେ ଗା, ତୋର ଭାରି ସୁନ୍ଦର ସ୍ୱର ।’ ବାବୁର କଥା ଶେଷ ହୋଇ ନାହିଁ, ହଠାତ୍ ଅପରିଚିତ ବାଳକଟିଏ ଭିତର ଅଗଣାକୁ

ପଶି ଆସିଲା । ନଉଆ 'ହାଁ' 'ହାଁ' ପାଟି କରି ଦଉଡ଼ିଗଲା । ସରସ୍ୱତୀ ରନ୍ଧାଘର ଦୁଆରମୁହଁରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଥିଲେ । 'କଣ ହେଲା', 'କଣ ହେଲା' କହି ସେ ମଧ୍ୟ ସେଠାକୁ ଚାଲି ଆସିଲେ । ସୀତା ଓ ବାବୁ ମା ପାଟି ଶୁଣି ଧାଇଁଗଲେ । କାହାକୁ ନ କହି ପିଲାଟି ଘର ଭିତରକୁ ପଶି ଆସିଛି । ବେଶଭୂଷାରୁ ସେ ନିତାନ୍ତ ନିଃସ୍ୱ ଗାଉଁଲି ପିଲା ପରି ଦିଶୁଛି, କିନ୍ତୁ କାନ୍ଧରେ ପଇତା । ସରସ୍ୱତୀ ବୁଝିଲେ, ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣସନ୍ତାନ । ହଠାତ୍ ଚୋର ପରି ଧରା ପଡ଼ିବାରୁ ବାଳକ ଚୋର ପରି ଥରୁଥାଏ । ସରସ୍ୱତୀ ନଉଆକୁ ତାହାର ହାତ ଛାଡ଼ି ଦେବାକୁ କହିଲେ; ଭାବିଲେ, ପିଲାଟି ପଳାଇବ । କିନ୍ତୁ ସେ ମୁହଁ ଟେକି ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଲା । ସେ ଦେଖିଲେ, ପିଲାଟି ଅନବଦ୍ୟସୁନ୍ଦର ! ତାହାର ବଡ଼ ବଡ଼ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ନୀଳ ଆଖି, ଚମ୍ପାଫୁଲ ପରି ବର୍ଣ୍ଣ, ମୁଖର ଅପୂର୍ବ ଲାଳିତ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ମାତୃହୃଦୟ ମୁଗ୍ଧ ହେଲା । ପିଲାଟି ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ କଣ ଦେଖିଲା କେଜାଣି, ତାହାର ଭୟ ଛାଡ଼ିଗଲା—ସେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଦୃଢ଼ ହୋଇ ଛିଡ଼ା ହେଲା । ସରସ୍ୱତୀ ସଦୟ ଭାବରେ ପଚାରିଲେ—"ହଇରେ, ତୋ ନାଁ କଣ ?"

"ମୋ ନାଁ ରଘୁ, ମୁଁ ହରିକୁଷୀ କକେଇ ବଖାରୁ ଅଇଲି । କକେଇ ମତେ ପଠେଇ ଦେଲା ।"

"ଆମ ଗୁମାସ୍ତା ! ତୁ ତା ପୁଅ ?"

"ପୁତୁରା ।"

"ତୁ କଣ ନୂଆ କଟକ ଆସିଚୁ ?"

"ହଁ ।"

"ତୋର ବାପ ମା ଅଛନ୍ତି ?"

"ବୋଉ ଆଉ ଉଡମା ନାମା ମରିଗଲେ, ମୁଁ ଖୁଡ଼ୀ କତିରେ ଥିଲି । କକେଇ ସଙ୍ଗେ କଟକ ବାହାରି ଅଇଲି ।"

"ତୋ ଖୁଡ଼ୀ, ଖୁଡ଼ିତା ତତେ ସୁଖ ପାନ୍ତି ?"

"ହଁ ।"

"ଏଠି କଣ କରୁ ?"

"ଗଣ୍ଡେ ରେଷେଇ କରେଁ, ଆଉ କିଛି ନାହିଁ ।"

ସରସ୍ୱତୀ ବାଳକଟିର ସରଳତାରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ତାକୁ ଅନେକ କଥା ପଚାରିଲେ । ବାଳକଟି ଅନାଥ ବ୍ରାହ୍ମଣସନ୍ତାନ, ଏ କଥା ଭାବି ତାଙ୍କର କରୁଣା ଉଚ୍ଛୁଳି ଉଠିଲା । ପାଖରେ ବସାଇ ସେ ତାହାର ପିତା ମାତା ବିଷୟ ସବୁ

ଶୁଣିଲେ ଏବଂ ତାକୁ ନୂଆ ଲୁଗାଟିଏ ପିନ୍ଧାଇ ଅତି ଯତ୍ନରେ ଭୋଜନ କରାଇ ଗଲାବେଳେ କହିଲେ, "ପାଖରେ ତ ଅଛୁ, ଥରେ ଅଧେ ଆସିବୁ ।"

ସୀତା ଓ ବାବୁ ମା କଡରେ ବସି ସବୁ ଶୁଣିଲେ । ରଘୁ ହୁରୁଷୀ ଗୁମାସ୍ତାର ପୁରୁଷ; ପାଖରେ ଅଛି । ନଇକୂଳରେ ତାଙ୍କ ଖେଳସଙ୍ଗୀ କେହି ନାହିଁ । ଏଥର ନିତି ଆସିବ, ସେମାନେ କେତେ ଖେଳ ଖେଳିବେ—ଏହା ଭାବି ଆନନ୍ଦ ହେଲେ । ରଘୁ ଗଲାବେଳେ ବାବୁ କହିଲା—"କାଲି ଆସିବୁ, ଆମର ଖେଳିବା ।" ସୀତା ମଧ୍ୟ ଅତି ଶରଧାରେ ଦରଫିଟା ପାନଖିଲଟିଏ ଦେଇ କହିଲା—"ତୁ ନଟେ କାଲି ଆସିବୁ, ଆମର ଲୁଚକାଳି ଖେଳିବା, ନଇଲେ ଆମେ ତୋ ଘରକୁ ଯିବା ।"

ସୀତା ଓ ବାବୁର ଏତେ ସ୍ନେହ ! ରଘୁନାଥ ତାହାହିଁ ଭାବୁ ଭାବୁ ଘରକୁ ଗଲା । କକେଇ ସହିତ କଥକ ଆସିଲା ଦିନୁଁ ତା କପାଳ ଫାଟିଛି । ରନ୍ଧାବଢ଼ା, ବାସନ ମଜା, ଘରର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସବୁ ପାଇଟି ତାକୁ ଏକୁଟିଆ କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ସେଥିରେ ପୁଣି କକେଇର ନିତି କଟୁ କଥା, ନିତି ଅସନ୍ତୋଷ ଏବଂ ଉତ୍ତମ ମଧ୍ୟମ ପ୍ରହାର । ରଘୁର ଖବର କିଏ ବୁଝେ ? ଗଣ୍ଡାଏ ଭାତ ତୋରାଣି କାହିଁ ଦିନ ରାତିରେ ଦୁଇ ଥର ହେଲେ ବହୁତ, ତହିଁରେ ପୁଣି କକେଇର ସବୁ ପଦାର୍ଥକୁ ବଡ଼ ଆଖି—ତେଲ ବେଶି ସରିବ ନାହିଁ, ସୋରିଷ ତେଲ ବଡ଼ ଦାମ୍—ସେର ଆଠଣା, ଦଶଣା । ରଘୁ ନୁଖୁରା ଗାଧାଏ, ପାନଗୁଣ୍ଡି ମହରଗ—ଛୁଇଁବାର ସାଧ ନାହିଁ, ଲୁଗା ବୋଇଲେ ଦୁଇଖଣ୍ଡି ମୋଟ ଗାମୁଛା—ଧୋଇ ଶୁଖାଇ ପିନ୍ଧେ, ଏଠି ତାର ଯାଠର ନାଁ ଗାଁ ନାହିଁ । କକେଇର ଅତ୍ୟାଗୃହରେ ହାତ ପିଠିରେ ଲୁହ ପୋଛୁ ପୋଛୁ ତା ଦିନ ଯାଉଛି । ବାଳକ ଦିନ ରାତି ଖୁଡ଼ୀକୁ ମନେ କରେ । ଖୁଡ଼ୀର ସ୍ନେହ ଓ ଖୁଡୁତାର ବ୍ୟବହାର ମଧ୍ୟରେ ଯେ କେତେ [illegible]ଯୋଜନ ବ୍ୟବଧାନ, ତାହା ରଘୁନାଥ ବୁଝିଛି ।

ଜହ୍ନ ଆଲୁଅ ପଡ଼ିଥିବା ଦାଣ୍ଡରେ ବୁଲି ବୁଲି ସରସ୍ୱତୀର ପ୍ରେମବ୍ୟବହାର ମନେ କରି ବାଳକର ହୃଦୟରେ ବହୁଦିନର ପୁରୁଣା, ଅଥଚ ଚିର ନୂତନ ଗୋଟିଏ ମୁଖଛବି ଜାଗ୍ରତ ହେଲା—ସେ ତାର ଜନନୀ । ଆଜି ଯଦି ତାର ମା ଥାନ୍ତା, ସେ ଏପରି ଦୀନହୀନ ହୋଇ, କକେଇର ଗାଳି ମାଡ଼ ଖାଇ କଷ୍ଟରେ ପଡ଼ିଥାନ୍ତା ? ଯାହା ଦେହରେ ଟିକିଏ ଧୂଳି ଲାଗିଲେ ମା ପଣତ କାନିରେ ପୋଛୁଥିଲା, ଯାହା ସକାଶେ ମା ସ୍ୱର ତାର ପାଇଟି କରି ବୁଲୁଥିଲା, ସେହି ରଘୁର ସବୁ ମାୟା କାଟି ମା କେଉଁଆଡ଼େ ଅଛି ? ଖୁଡ଼ୀ କହେ, ତା ମା ସ୍ୱର୍ଗ ଯାଇଛି । ଏଡ଼େ ନିର୍ଦ୍ଦୟୀ ତା ମା ! କିଣ ଦିନେ ରଘୁକୁ ମନେ ପକାଏ ନାହିଁ ? ତାର ଏତେ କଷ୍ଟ ହେଲାଣି, ଏତେ ଦୁଃଖ ହେଲାଣି—ସେ ଦିନେ ଆସି ଦେଖି

ନାହିଁ ! ଆହା, ସେ ତ ମରିଯାଇଛି—ମଲେ ଆଉ ଆସିବ ! ବାଳକ ଆତ୍ମଚିନ୍ତାରେ ଚମକିଲା । ଧୀର ପଦବିକ୍ଷେପରେ ସେ ଆସି ଅନ୍ଧାରୁଆ ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ଅଗଣାଟିରେ ପଶିଗଲା । ଘର ଭିତରେ ପଶିବ କଣ,—କକେଇ ଭୀଷଣ ମୂର୍ତ୍ତି ହୋଇ ବାଡ଼ଟିଏ ଘେନି ଦୁଆରେ ଛିଡ଼ା । ସପ୍ ସପ୍ ସପ୍ ପାହାର ବସିଗଲା । ରଘୁନାଥ 'ବୋଉ ଲୋ' କହି କାନ୍ଦି ପିଟି ଆଉଁସି ହୋଇଗଲା ।

"ହଇରେ ଅର୍କିଟ ! ଗତ ଅଧଘଡ଼ିଏ କୁଆଡ଼େ ମରିବାକୁ ଯାଇଥିଲୁ ? ତୁ ଏକା ଭୋଜ ଖାଇ ଯାଇଥିଲୁ, ନା ଗାଁ ଗୋଟିକର ପିଲା ଆସିଥିଲେ ? ବାବୁ, ଗିଳିବାକୁ ଗଲୁ ତ, ଗୋଷ୍ଠେଇଶାଳ ମେଲା କରି ଗଲୁ କିଆଁ ? ତୋ ବାଲେଇ ଦୋପା ପାଇଁ କଣ ଭାତ ତିଅଣ ସଜାଡ଼ି ଥୋଇଥିଲୁ ? ଅଲକ୍ଷଣା, ମୁଁ ହାଡ଼ ଭାଙ୍ଗି ପୋଷିବାକୁ ଘରେ ବସି ନବରଙ୍ଗ ! ସୁଆଗ ଛଡ଼ାଇ ଦେବି ଯେ । ମୁଁ ତୋ ଖୁଡ଼ୀ ଆକୁଳେଇ ନୁହେଁ—ମୁଁ ହରୁଷିଆ, ଜାଣିଥା । ହାଡ ଭାଙ୍ଗି ଚୂନା କରିଦେବି ।"

ରଘୁ କଣ ବା କହିବ ! ସତକୁ ସତ ସେ ଭୁଲରେ ଗୋଷ୍ଠେଇଶାଳ ମେଲା କରି ଯାଇଥିଲା । ବିଚାର ବାଘରଙ୍ଗିଆ ଭୂଆ ଉପରେ ତାର କ୍ରୋଧାଗ୍ନି ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ତ ସବୁ ସର୍ବନାଶର ମୂଳ । ମନେ ମନେ ତାକୁ ସହସ୍ର ଗାଳି ଦେଇ ପିଣ୍ଡାରେ ବସି କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲା । କକେଇ ମନ ଇଚ୍ଛା ବକି ବକି ଶୋଇବା ଘରକୁ ଗଲା । ରଘୁ ମଧ୍ୟ ତୁନି ତୁନି ପଛେ ପଛେ ଗଲା । ଦୀପ ଆଲୁଅରେ ଏତେବେଳକୁ ହରୁଷିଆର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା—ବାଃ, ରଘୁ ତ ବେଶ୍ ନାଲିଧଡ଼ି ପାଟଳ ଧୋତିଟିଏ ପିନ୍ଧି ଆସିଛି । ଏ ପୁରସ୍କାର ଯେ କାହାର ଦତ୍ତ, ତାହା ବୁଝିବାକୁ ବିଳମ୍ବ ହେଲା ନାହିଁ । ତାହାର ରୁକ୍ଷ ମୁଖ ହଠାତ୍ ପ୍ରସନ୍ନ ହେଲା । ସେ ରଘୁକୁ ପାଖକୁ ଟାଣି ଆଣି ପିଠି ଆଉଁସି ଦେଲା । କୋମଳ ସ୍ୱରରେ କହିଲା, "ହଉ, ପିଲାଲୋକ, ଦୋଷ କଲୁ—ମାଡ଼ ଖାଇଲୁ । ଦେ ଦେ, ମୁହଁ ଧୋଇ ଯା ଶୋ ଯା । ଆଚ୍ଛା, ପୁଅ ! ତୋତେ ସେ ଲୁଗାଖଣ୍ଡ କିଏ ଦେଲା ?"

କକେଇର ସ୍ନେହରେ ରଘୁ ମାଡ଼ ଦୁଃଖ ଭୁଲିଗଲା । ଲୁଗାଖଣ୍ଡି କିଏ ଦେଇଥିଲା, ଚଉଧୁରିଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ କିପରି ଆଦର କରିଥିଲେ, ତାହା କକେଇ ଆଗରେ ସବିସ୍ତାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲା ପରେ କହିଲା—"ସାଆନ୍ତାଣୀ, ବାବୁ, ଆଉ ସୀତା କହିଛନ୍ତି ମଝିରେ ମଝିରେ ଯିବାକୁ ।" କକେଇ ମଧ୍ୟ ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରକାଶ କରି କହିଲା—"ହଁ, ସେ ବଡ଼ଲୋକ, ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଯିବୁ ନାହିଁ ତ, ଆଉ କାହା ଘରକୁ ଯିବୁ । ହଉ ଦେ,—ଲୁଗାଖଣ୍ଡ ମଇଳା ହୋଇଯିବ, ପେଡ଼ିରେ ରଖିଦିଏଁ ।" କକେଇର କଥାରେ ରଘୁ ଲୁଗାଟି ପାଲଟି ଦେଲା । କକେଇ ନେଇ ନିଜ ସିନ୍ଦୁକରେ ବନ୍ଦ କଲା ।

ରଘୁର ଆଉ ଦୁଃଖ ନାହିଁ । ସାଆନ୍ତାଣୀ, ବାବୁ ଓ ସୀତା କଥା ଭାବୁ ଭାବୁ ସେ ଶୋଇବାକୁ ଗଲା । ଗାଁରୁ ଆସିଲା ପରେ ତାକୁ ସ୍ନେହ କରି କେହି ପଦେ କହି ନାହାନ୍ତି । ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ଆଦରରେ ସେ ଆଜି ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରାଣ । ଆଉ ବାବୁ ଓ ସୀତା, ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱପ୍ନରେ ମୂକା ରଘୁ ଦେଖିଲା । ସେ ଦରିଦ୍ର, ସେମାନେ ବଡ଼ଲୋକ, ଏହା ତାହାର ମନେ ହେଲା ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ତାହାର ପ୍ରିୟ, ସେମାନେ ତାହାର ଆତ୍ମୀୟ—ଏତିକି ଭାବୁ ଭାବୁ ସୁଖରେ ନିଦ୍ରା ଗଲା ।

ସଞ୍ଜବେଳ—ଆମ୍ବତୋଟା ପଛପଟେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ବୁଡ଼ିଯାଉଛି । ଅସ୍ତକାଳୀନ କିରଣରାଗରେ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ମେଘଗୁଡ଼ିକ ଚକବକ—ଫାଳକେ ଅନ୍ଧାର, ଫାଳକେ ଆଲୁଅ । ଆକାଶର ଗୋଟିଏ ପ୍ରାନ୍ତରେ ବଡ଼ ସଞ୍ଜତାରାଟି ଚକ୍‌ଚକ୍ ହେଉଛି । ସୀତା ଥରେ ତାକୁ ଅନାଇଲା; ଦେଖିଲା, ଆକାଶରେ ପଲେ ପଲେ ବାଦୁଡ଼ି ଉଡ଼ି ଯାଉଛନ୍ତି । ଘରଚଟିଗୁଡ଼ିକ ଅନ୍ଧାର କୋଠରିରୁ ବାହାରିଲେ ପରା ତାଙ୍କୁ ରାତିରେ ଦିଶେ ! ଦାଣ୍ଡରେ ପଲ ପଲ ଗୋରୁ ଆସୁଛନ୍ତି । ମଙ୍ଗୁଳିଆ ବାଛୁରୀଟା ତ ଦିଶୁ ନାହିଁ । ପୁଣି ସେ ଅନାଇଲା, ଝରକା ଭିତରୁ ଭଲକରି ଦିଶିଲା ନାହିଁ—ରଘୁ କକେଇର କୁଡ଼ିଆଘର । ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା ଯାଇଁ ପୋଖରୀ ଉପରେ । ଫୁଟି ଆସୁଥିବା କଇଁ-କଢ଼ଟିକୁ ଅନାଇଁ ସୀତାର ଆଖି ଆନନ୍ଦରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । କଢ଼ଟି ଫୁଟୁ, ସୀତା ପହଁରି ଯାଇଁ ତୋଳି ଆଣିବ । ତୋଳି ଆଣି ଦବ କାହାକୁ ? ବୋଉକୁ, ବାବୁକୁ, ନା ପେଟେଇ ମାମାଙ୍କୁ ? ଆଉ ରଘୁକୁ ? ରଘୁକଥା ମନେ କରି ସୀତାର କ୍ଷୁଦ୍ର ହୃଦୟଟି ଆନନ୍ଦରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ଆଜି ରଘୁ ଆସିବ—ସଞ୍ଜ ଆଗରୁ ଆସିବ କହିଛି; ଆଜି କେତେ ଗୀତ ଗାଇବ—କି ସୁନ୍ଦର ରଘୁର ସ୍ୱର ! ଏପରି ସ୍ୱର ତ ସୀତା କାହାରି ଶୁଣି ନାହିଁ ।

ଆଗୋ କଷି କାକୁଡ଼ି, ମୁଁ ତ ଯାଉଛି ଛାଡ଼ି,
ମନେ କରୁଥିବ ମତେ ଘଡ଼ିକ ଘଡ଼ି ।

ରଘୁଠାରୁ ଶିକ୍ଷା କରିଥିବା ଗୀତପଦକ ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ସ୍ୱରରେ ଗାଇ ଗାଇ ସୀତା କେତେ କଥା ମନେ କରି ପକାଇଲା । ରଘୁ ଭଲ ତାଙ୍କ ଘରେ ଥିଲା—ସେ, ବାବୁ ଦୁହେଁ ଏକାଠି ପଢ଼ନ୍ତେ, ଏକାଠି ଖେଳନ୍ତେ, ଏକାଠି ଗୀତ ଗାଆନ୍ତେ; ଅଶୋକ ଚଉତୁରା ମୂଳେ ପୁଚି, ବାଘବକରି, ଲୁଚକାଳି, ଚିକମୂଷି ଇତ୍ୟାଦି କେତେ ଖେଳ ଖେଳି ଖେଳି ତାଙ୍କ ଦିନ ଯାନ୍ତା ! ରଘୁ ଆସୁ, ସୀତା କହିବ । ଆଉ କାହିଁକି ତା କକେଇ ଘରେ ରହିବ ସେ ? ସେଠି ଦିନ ସାରା ଭଙ୍ଗାବଢ଼ା, କାଁସାମଜା ପାଇଟି କରୁଥିବ, ପୁଣି ଗୁଣ୍ଡାଏ ଭାତରେ ଖୁନ୍ଦାଏ । ସୀତାର ସହ୍ୟ ହେଲା ନାହିଁ । ନୀରବରେ ଦୀର୍ଘନିଶ୍ୱାସଟିଏ ପକାଇଲା ।

ତାହାର ରଘୁ ପ୍ରତି ବଡ଼ ଶ୍ରଦ୍ଧା—ବସିଲେ, ଉଠିଲେ, ଖେଳିଲେ, ବୁଲିଲେ, ଶୋଇଥିଲେ, ଖାଉଥିଲେ ରଘୁ ମନେ ପଡ଼େ । ରାତିରେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ସୀତା ଦେଖେ, ରଘୁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଖେଳୁଛି । ସୀତାର ଏତେ ଯେ ସ୍ନେହ, ତାହା ବ୍ୟର୍ଥ ନୁହେ—ରଘୁ ତାହା ବୁଝେ । ରଘୁ ମଧ୍ୟ ସୀତାକୁ ସେହିପରି ସ୍ନେହ କରେ । ଆହା, ରଘୁର ଭଲ ବାବୁ ପରି ଲୁଗା ଥାନ୍ତା, କୁରୁତା ଥାନ୍ତା,—ରଘୁ ତ ବାବୁଟିଏ ହୋଇଯାନ୍ତା । ପିତେଇ ନାନୀ କହୁଥିଲା—'ରଘୁଟି ରଜାପୁଅ ପରି' । ସତେ କଣ ରଜାପୁଅମାନେ ରଘୁ ପରି ଗୋରା ? ପିତେଇ ନାନୀ କହେ, 'ରଘୁ ଖୁବ ସୁନ୍ଦର । ତାର ଆଖି କଳା ।' ଏହିକ୍ଷଣି ରଘୁ ଆସିବ ପରା ! କିନ୍ତୁ ସନ୍ଧ୍ୟା ହେଲା, ରଘୁ ଆସିଲା ନାହିଁ । ସୀତା ଟିକିଏ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ କୋଠା ଛାତ ଉପରକୁ ଗଲା । ଛାତ ଉପରୁ ହୃଷୀକେଶ ଗୁମାସ୍ତାର ଗୃହଘର ଭଲ ଦେଖାଯାଏ । ଦାଣ୍ଡରେ ରଘୁ ବୁଲୁଥିଲେ ସୀତା ଓ ବାବୁ ତାକୁ ଦେଖି ପାରନ୍ତି, ତିନିଜଣ ପରସ୍ପରକୁ ଚାହାଁନ୍ତି । ସେଥିରେ ସେମାନଙ୍କର ପରମ ଆନନ୍ଦ । ଦିନବେଳେ କେତେ ଥର ସେମାନେ ଯାଇ ରଘୁର ରନ୍ଧାଘରେ ବସନ୍ତି । ସୀତା ରଘୁର ଏ କାମ, ସେ କାମ କରିଦିଏ । ରଘୁ ଭାତ ରାନ୍ଧୁଥିଲେ ସୀତା ତିଅଣ ସଜାଡ଼ି ଦିଏ । ବାବୁ ଓ ସେ ଦୁହେଁ ଘରୁ ପାନ, ଭୁଜା, ଉଖୁଡ଼ା ଆଣି ରଘୁ ସଙ୍ଗେ ଭାଗ ହୋଇ ଖାନ୍ତି । ଜହ୍ନରାତିରେ ଜହ୍ନ ଆଲୁଅରେ ରଘୁ ବୁଲୁଥିଲେ ଦୁଇ ଜଣ ତାକୁ ହାତ ଠାରି ଡାକନ୍ତି । ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ହରଷ ଉଛୁଳି ଉଠେ । ଧନସନ୍ତାନ ବାବୁ ଓ ସୀତା ଏବଂ ନିର୍ଦ୍ଧନ ରଘୁନାଥ ମଧ୍ୟରେ ଧନ ସକାଶେ କିଛି ବାଧା ବିଘ୍ନ ନାହିଁ—ସ୍ନେହ କତିରେ ଧନ ତୁଚ୍ଛ । ସୀତା, ବାବୁ, ସରସ୍ୱତୀ ଓ ପିତେଇ ନାନୀର ରଘୁ ବଡ଼ ପ୍ରିୟ ।

ସରସ୍ୱତୀ ରଘୁକୁ ପୁତ୍ରାଧିକ ସ୍ନେହ କରନ୍ତି । ଦିନେ ପିତେଇ ନାନୀ କତିରେ ବସି ରଘୁ ମିଷ୍ଟ ସ୍ୱରରେ ଗାଉଥିଲା—'ହନୁ ରେ କାହିଁ ଅଇଲୁ, ଶ୍ରୀରାମ ନାମ ଧଇଲୁ ।' ସରସ୍ୱତୀ ଶୁଣି ପାରି ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ତାକୁ ଗୀତ ଗାଇବାକୁ ଡାକନ୍ତି । ସେ ମଧ୍ୟ ଭିତର ପିଣ୍ଡାରେ ବସି ମିଷ୍ଟ ସ୍ୱରରେ ନାନାବିଧ ସ୍ତୁତି, ଗୀତ, ଚଉତିଶା ଗାଏ ; ପୁରସ୍କାରସ୍ୱରୂପ ସରସ୍ୱତୀ ତାକୁ ସୁଉକିଟିଏ, ଅଧୁଲିଟିଏ ଦେଇଥାନ୍ତି । ରଘୁ ତାହା ନେଇ କକେଇଙ୍କୁ ଦିଏ । ତଥାପି କିନ୍ତୁ କକେଇ ତାହା ପ୍ରତି ସଦୟ ହେବା ଦୂରେ ଥାଉ, ସାମାନ୍ୟ ଦୋଷରେ ଗାଳି ମାଡ଼ ଦେବାକୁ ଛାଡ଼େ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଚଉଧୁରି ଘରକୁ ଯିବା ପାଇଁ ତାହାର ବାରଣ ନାହିଁ । ସେଠିକାର ଉପୁରି ପଇସାରେ ତାଙ୍କ ବଖାର ବଜାର ଖର୍ଚ୍ଚ ଚଳିଯାଏ ।

ସୀତା ଛାତ ଉପରେ ବୁଲି ବୁଲି ଅନ୍ଧାର ହୋଇଗଲା, ମାତ୍ର ରଘୁର ଦେଖା ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ ଦିନ ଏତେବେଳକୁ ସେ ହସି ହସି ଆସୁଥାଏ, ଆଜି କାହିଁକି ଆସିଲା ନାହିଁ ? ନୟଣ ଟଳରେ ଝାବୁ ଝାବୁ, ଦଣ୍ଡେ ଘଡ଼ିଏ ଚାହିଁ ଚାହିଁ ସୀତା

ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଚଳା । ତାହାର ଅଜ ବଡ଼ ମନଦୁଃଖ, କିନ୍ତୁ ତାହାର କାରଣ କଣ, ସେ ବୁଝିପାରୁ ନାହିଁ । ତଥାପି ରଘୁ ଉପରେ ତାହାର ଆଜ ବଡ଼ ଅଭିମାନ— ରଘୁ ଆସୁ, ସେ ତାକୁ କେତେ ଗାଳି ଦେବ, କେତେ ବୁଝିବ, ଆଉ କଥା କହିବ ନାହିଁ । ଭାବୁ ଭାବୁ ସୀତା ତଳକୁ ଗଲା । ଗୋଟିଏ ନିଗଣ ଘାଘନିଶ୍ୱାସ ତାର କ୍ଷୁଦ୍ର ହୃଦୟରୁ ଉତ୍ଥିତ ହୋଇ ସନ୍ଧ୍ୟାର କ୍ରମଶଃ ଘନୀଭୂତ ଅନ୍ଧକାରରାଶି ଭେଦ କରି ବଙ୍କିମ ଚନ୍ଦ୍ର ଓ କୋଟି ତାରା ଖଚିତ ଅସୀମ ନୀଳାମ୍ବରରେ ମିଶିଗଲା ।

ସନ୍ଧ୍ୟାର ଆରତି ପରେ ବାବୁ ଆଉ ସୀତା ଦୁଇ ଜଣ ବାଡ଼ି ପୋଖରୀ କୂଳ ଅଶୋକ ଚଉତରାମୂଳେ । ବାବୁ ଠିଆ ହୋଇ ମନେ ମନେ ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ହେଉଛି । ତାହାର ସ୍ୱର ଭଲ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ଗୀତ ଗାଇବାର ଅଭିଳାଷ ପ୍ରବଳ । ଆଉ ସୀତା ଫୁଲ ତୋଳୁଛି— ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣର ହରଗୋଲ, କାଣିକଉଡ଼ିଆ, ଆଉ ଦିଓଟି ଗୋଲାପଫୁଲ ଯେନି ଅତି ସୁନ୍ଦର ତୋଡ଼ା ତିଆରି କରୁଛି । ହରଗଉରୀ ଫୁଲଗୁଡ଼ିକ ଅଣ୍ଟିରେ ପୂରାଇ ପାଚଆରେ ତୋଡ଼ାଟି ଥୋଉ ଥୋଉ ହଠାତ୍ କାନରେ ପଶିଲା— 'ବାବୁ' । ଏ ତ ରଘୁର ସ୍ୱର ! ସୀତା ଫୁଲଗୁଡ଼ିକ ଫୋପାଡ଼ି ଠିଆ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ବାବୁ ଗୀତ ବନ୍ଦ କରି ଉତ୍ତର ଦେଲା— "କିଏ, ରଘୁ ?"

ରଘୁ ଉତ୍ତର ଦେଲା ନାହିଁ; ହଁ ହଁ ହୋଇ କାନ୍ଦୁ କାନ୍ଦୁ ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଠିଆ ହେଲା । ତାହାର ସୁନ୍ଦର ମୁହଁ ଲୁହ ସିଢ଼ାଣିରେ ସୁଡ଼ୁବୁଡ଼ୁ । ସେମାନେ ଚମକି ପଡ଼ିଲେ— "କଣ କି ରେ ରଘୁ ? ଏଁ, କାନ୍ଦୁଛୁ କାହିଁକି ?"

"ଆଉ ବଞ୍ଚିବି ନାହିଁ, ବାବୁ ! ତୋ ଆଗରେ ଏଇ ପୋଖରୀରେ ବୁଡ଼ି ମରିବି । ମୋ ପରି ଅର୍କ୍ଷିତର ବଞ୍ଚିବାଠୁଁ ମରିବା ଭଲ ।" ଏହା କହି କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ରଘୁ ବସି ପଡ଼ିଲା । ଦୁଇ ଧାରରେ ଅବିରଳ ଅଶ୍ରୁ ବହିଲା । ବାବୁ ଓ ସୀତା ସ୍ତମ୍ଭିତ । ରଘୁର ଏ କି ଦୁଃଖ ! ସୀତା ପଣତକାନରେ ତାର ମୁହଁ ପୋଛିବାକୁ ଅଗ୍ରସର ହେଲା । କିନ୍ତୁ ରଘୁ ତାହାର ହାତ ଠେଲି ନିଜ ଲୁଗାରେ ମୁହଁ ପୋଛି ପକାଇଲା । ତାହାର ବିପୁଳ ଶୋକୋଚ୍ଛ୍ୱାସ ଯେପରି ହଠାତ୍ ପ୍ରଶମିତ ହେଲା । ବାବୁ ପଚାରିଲା— "ହଇରେ, କଣ ହେଇଚି କହରେ ? ଆମକୁ କହିବୁ ନାହିଁ ?"

ରଘୁ କିଛିକ୍ଷଣ ନୀରବରେ ଭାବିଲା—ସେ କହିବ—ଲଜ୍ଜାର କଥା ତାଙ୍କୁ କହିବ ? ରଘୁକୁ ନୀରବ ଦେଖି ସୀତା ତା କତିକି ଘୁଞ୍ଚି ଆସି କହିଲା— "କହୁ ନାହୁଁ କାହିଁକି ? କଣ ହେଇଚି ? ତୋତେ କିଏ କେଇ ମାଇଲା ?"

ରଘୁ ଏଥର କହିଁ କହିଁ ହୋଇ କାନ୍ଦି ପକାଇଲା—"ବୋଉ ଲୋ, ତୁ କୁଆଡ଼େ ଗଲୁ ! ମୋ ବୋଉ ଲୋ" ତୁମେ ଜାଣିନା ରେ, ବାବୁ ! କେକେଇ ଖାଲି

ଟି'କ କଥାରେ ମତେ ମାରୁଚ—ତଣ୍ଟି'ଆ ଦଉଚ । ମୋର ଆଜ କପାଳ ବଡ଼ ମନ୍ଦ—କା ମୁହଁ ଦେଖି ଉଠିଥିଲି କି । ସକାଳୁ ଘଡ଼ିଏ ତେଲ ଢାଳିଲି; ମାଛ ବାଛୁ ବାଛୁ ବିଲେଇ ଓଟାରି ନେଲା । କକେଇ ଘରେ ନ ଥିଲା । ମୁଁ ସତିଆକୁ ଯୋଡ଼ିଏ ପଇସା ଦେଇ ମାଛ ସକାଶେ ପଠାଇଲି—ତମେ ମତେ ଯୋଉଁ ପଇସା ଦେଇଥିଲ, ସେଇ ପଇସା । ଭାତ କରି ବସିଲି, ଭାତ ଗାଳୁ ଗାଳୁ ପଲମଟା କମିତ ହାଣ୍ଡି ହାତରୁ ଖସିଗଲା; ଆଉ ତ ପେଜ ପଡ଼ି ମୋ ହାତ ଗୋଡ଼ ଫୋଟକା ! ମୁଁ 'ବୋଉ ଲୋ' ହୋଇ ପଲମ ଛାଡ଼ିଦେଲି—ଭାତହାଣ୍ଡି ଝିଙ୍କାରୁ ଗଡ଼ିପଡ଼ି ନବଚୂନା । କକେଇ ଘରଟିକି ଆସି ଆଜ ଯେତକ ମତେ ବାଡ଼େଇଲା—ବାଡ଼େଇ ବାଡ଼େଇ ବାହୁ ଖଣ୍ଡିଆ କରି ପକେଇଲା । ଦେଖ ରେ ବାବୁ ! ପିଠାଖଡ଼ିକାରେ ଚେଙ୍କେ ଦେଇ ମୋ—ମୋ ବାହୁରୁ ପୁଳାଏ ମାଉଁସ ଛୁଣ୍ଡେଇ ପକେଇଚ । ମତେ କହୁଚ "ମରି ଅଲକ୍ଷଣା ଅର୍ଖିତ; ଜଳଜଳାକୁ ଆଣି ନିତ ଲୋକସାନ ! ଏଁ ଏଁ—।" ରଘୁ ଆଉ କହି ପାରିଲା ନାହିଁ—ଦୁଇ ହାତରେ ମୁହଁ ଚିପି ଧରି ସଁ ସଁ ହୋଇ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ବାବୁ ଆଉ ସୀତା କଣ କହିବେ ! ତାଙ୍କର କଣ ହୋଇଗଲା । ରଘୁର ଗୋଡ଼ରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଫୋଟକା, ପୋଡ଼ାଘା, ବାହୁର କଟାଘା, ଆଉ ପିଠି ଓ ଗୋଡ଼ ହାତରେ ନୋଳା ବହିଥିବାର ଦେଖି ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେମାନେ ମଧ୍ୟ କାନ୍ଦି ପକାଇଲେ । ରଘୁର ଲୁହ ଝରଝର ବୋହୁଚ୍ଛି, ଅନେକ ଚେଷ୍ଟା କରି ସୁଖା ମୁହଁରୁ କଥାଟିଏ ବାହାରି ପାରୁ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର କାନ୍ଦ ଦେଖି ରଘୁ ସମ୍ଭାଳି ଗଲା; ଆଖି ପୋଛୁ କହିଲା—"ଆଜ ନ'ଟାକୁ ଗଣ୍ଡିଏ ବାସି ପଖାଳ ଖାଇଥିଲି । ଆଉ କକେଇ କିଛୁ ଖାଇବାକୁ ଦେଲା ନାହିଁ । ମତେ ହାଣ୍ଡିଶାଳ ଦୁଆର ମାଡ଼ିବାକୁ ମନା କରିଚ, କହିଚ,—ଗୋଡ଼ ହାଣି ପକେଇବ । ମୁଁ ଆଜ ଆଉ କିଛୁ ଖାଇ ନାହିଁ ।"

ତାଙ୍କର ଆଉ ସହ୍ୟ ହେଲା ନାହିଁ, ଝଟ୍ ଉଠି ରଘୁକୁ ଘରକୁ ଟାଣି ନେଲେ । "ତୁ ଉପାସ, ଆ ଖାଇବୁ, ବୋଉ ଶୁଣିଲେ କଣ କହିବ ?"

ବୋଉ ରନ୍ଧାଘର ଦୁଆର ମୁହଁରେ ବସି ପିତେଇ ନାନା ସହିତ କଥା-ବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥିଲେ । ଭାଇ ଭଉଣୀ ସେଠି ପହଞ୍ଚି କହିଲେ, "ବୋଉ ଲୋ ! ଦେଖ, ଦେଖ—ରଘୁର କକେଇ ତାକୁ କଣ କରିଚ । ବାହୁରୁ ପୁଳାଏ ମାଉଁସ ଛୁଣ୍ଡେଇଚି । ଭାତ ଗାଳୁ ଗାଳୁ ପେଜ ପଡ଼ି ତା ହାତ ଗୋଡ଼ ଫୋଟକା, ପୁଣି ସକାଳୁ ତା ଭାତ ବନ୍ଦ ।"

କଥା ଶୁଣି ସରସ୍ୱତୀ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ରଘୁର ଅଶ୍ରୁମଳିନ କାତର ମୁଖ, ହାତ ଗୋଡ଼ ଫୋଟକା, ବାହୁର ଘା, ଦେହଯାକର ନୋଳାଫଟା, ଆଉ

ଅତ କଦର୍ଯ୍ୟ ବେଶ ଦେଖି ଚମ୍ପାବୋଉ ଓ ପିତେଇ ନାମା ଉଠି ଆସିଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମୁଣୀ ବୁଢ଼ୀକି ସ୍ନେହର ସାଗର । ନିଜେ ସନ୍ତାନ ହୀନା ଓ ଯୌବନରେ 'ବିଧବା' ସେଥିପାଇଁ ସମସ୍ତଙ୍କ ପିଲାଙ୍କୁ ସ୍ନେହ କରଥାଏ । ରଘୁର ଗୀତ ଶୁଣିଲେ ତା ଆଖିରୁ ଲୁହ ଝରଝର ବହେ; ମନେ କରେ—ସତେ ସେ ସାକ୍ଷାତ୍ ବାଳକୃଷ୍ଣ । ବୁଢ଼ୀ ରଘୁକୁ ଦୁଇ ହାତରେ କୁଣ୍ଢାଇ ପକାଇ ପଣତରେ ମୁହଁ ପୋଛିଦେଲା; ଟାଣି ଟାଣି ରନ୍ଧାଘର ପିଣ୍ଡାକୁ ନେଲା; ମୁହଁ ଧୁଆଇ ଜଳଖିଆ ବାଢ଼ି ବସିଲା । ସରସ୍ୱତୀ ରଘୁ ପିଠିରେ ସ୍ନେହରେ ହାତ ବୁଲାଇ କତରେ ବସିଲେ । ମଣ୍ଡା, କାକରା ପିଠା ଇତ୍ୟାଦି ଦୁଇ ତିନି ପ୍ରକାର ଜଳଖିଆ ପେଟ ପୂରାଇ ଖାଇ ରଘୁ ନିଜର ସବୁ ଦୁଃଖ ଭୁଲିଗଲା । ତାହାର ହାତ ଧରି ସରସ୍ୱତୀ ମଝିଘରକୁ ନେଲେ; କତରେ ବସାଇ ତାହାର ସବୁ ଦୁଃଖକାହାଣୀ ଶୁଣିଲେ । ତାଙ୍କ ଆଖିରୁ ଲୁହ ବୋହିଗଲା । ରଘୁର ଅସାକ୍ଷାତରେ ତାହା ପୋଛି ଦେଇ କହିଲେ—"ବାପ, ତୁ ଏଠି ଥା, କକେଇ ବସାକୁ ଯା ନା ।"

ରଘୁର ଭୟ ହେଲା । ସେ କହିଲା, "ନ ଗଲେ କକେଇ ମାରିବ ।" ସରସ୍ୱତୀ ଆଶ୍ୱାସ ଦେଇ କହିଲେ, "ଆଉ ମାରି ପାରିବ ନାହିଁ, ମୁଁ ସେ କଥା ବୁଝିବି ।"

ରଘୁ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ କଥାରେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ବାବୁ ଓ ସୀତା ସଙ୍ଗରେ ବସି ଖେଳିଲା ।

ତୃତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ଘଡ଼ି ଏଗାରଟାକୁ କଚେରି ସାରି ଚୌଧୁରୀଏ ଘରକୁ ବିଜେ ହେଲେ । ଚର୍ଚ୍ଚାର ଖବର ପଡ଼ିଗଲା । ଆସନ, ପାଣି, ଭାତ, ତିଅଣ ସଜାଡ଼ି ଥୁଆ ହେଲା ପରେ ଚୌଧୁରୀଏ ମଣୋହିରେ ବସିଲେ ।

ଆସନରେ ଚଉଧୁରୀଏ ଚକା ପାରି ବସିଛନ୍ତି । ଶରୀରଟି ବିଶାଳ, ବର୍ଣ୍ଣ ମସିଆ, ବୟସ ବି କୋଡ଼ି ଉପରେ । ପରିଧାନରେ ମୋଟ ଗାମୁଛା, ଅଣ୍ଟାରେ ଦି' ସରି ରୂପାସୂତାରେ ଗୋଛାଏ କୁଞ୍ଚିକାଠି । ଚଉଧୁରୀଏ କୁଞ୍ଚିକାଠିଟି କେବେ ହସ୍ତାନ୍ତର କରନ୍ତି ନାହିଁ; ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କି ସୁଦ୍ଧା ଦେବାକୁ ଭରସି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ବାଁ କାନ୍ଧରେ ପଇତା, ଗଳାରେ ତୁଳସୀମାଳ ସହିତ ଗୁନ୍ଥା ସୁନାର ସରୁ ଧାନମାଳି, କାନରେ ବଡ଼ବଡ଼ ମାଉଁଳି ନୋଳି, କପାଳ ଓ ଛାତିରେ ତିନିପଟା ଚନ୍ଦନ ତିଳକ ଯହିରେ କଟା ହୋଇଛି; ମୁଣ୍ଡରେ ବଡ଼ାଏ ଚୁଟି, ଚୁଟି ଅଗକୁ ଗଣ୍ଠିଟିଏ । ଚଉଧୁରୀଏ ସେକାଳିଆ ପୁରୁଣା ଲୋକ, କଲିକତି ଫେସନରେ ବାଳ କଟାଇବା ଦି' ଆଖିରେ ଦେଖି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଆଜିକାଲିକା ଢଙ୍ଗର ହେ ପକ୍ଷପାତୀ ନୁହନ୍ତି । ଦଶ ତିଅଣ ନ' ଭଜା ସୁଖ ପାନ୍ତି ନାହିଁ । ବେଶି ଖରଚ ହେଉଛି କହି ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଉପରେ କଟକଟ ହୁଅନ୍ତି । ତଥାପି ସରସ୍ୱତୀ ନିତି ନ' ତିଅଣ ତେର ଭଜା କରି ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ପରଶିବାରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତା—ସ୍ୱାମିଙ୍କ ତିରସ୍କାର ହସି ହସି ଉଡ଼ାଇ ଦିଅନ୍ତି । ଘରଖର୍ଚ୍ଚ ପାଇଁ ଚଉଧୁରୀଏ ମାସକୁ କୋଡ଼ିଏ ଟଙ୍କା ଦିଅନ୍ତି, ସେଥିରେ ନିଅଣ୍ଟ ହୁଏ । ତେଣୁ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କୁ ନାନା ଉପାୟରେ ଘରଟି ଚଳାଇବାକୁ ପଡ଼େ ।

ତାଙ୍କ ଗୁହାଳରେ ଗୁହାଳେ ଗାଈ । ପିତେଇ ନାମୀ ଓ ଚମ୍ପାବୋଉ ଗାଈଙ୍କ ସେବା କରନ୍ତି, ଚମ୍ପାବୋଉର ପୁଅ ମହନା ଚରିବୁଲା କଥା ବୁଝେ । ଘରେ କୋଡ଼ିଏ ପଚିଶ ସେର ଦୁଧ ହୁଏ । ଘରଖର୍ଚ୍ଚ ଯାଇ ବାକି ମାସେକା ଦୁଧତକ ବିକ୍ରୀ ହୁଏ । ଘର ପଛପଟ ବିସ୍ତୃତ ବାଡ଼ିରେ ପରିବା ଫସଲ ବାରମାସ । ନରିଆ, ହରିଆ ଦି ଭାଇ ଜାତିରେ ଖଣ୍ଡାଇତ—ବାଡ଼ି ବଗିଚା କାମ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର କରନ୍ତି । ଆମଦାନି ବିକ୍ରୀ କାରବାର ବରାବର ଲାଗିଥାଏ । ବାରି ପଛପଟକୁ ଯୋଡ଼ିଏ ପୋଖରୀ । ତେଣ୍ଡା ମାରି ବଗିଚାରେ ପାଣି ମଡ଼ାଇବା ଛଡ଼ା ପୋଖରୀରେ ବର୍ଷକୁ ବର୍ଷ ଜିଆଳ ଛଡ଼ା ହୁଏ ।

ଏ ସବୁରେ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ବିଶେଷ ଲାଭ । ଘରଖର୍ଚ୍ଚ ତୁଲେଇ ବଳକା ଟଙ୍କାରେ ସନ୍ତା ଲଗାଇ, ଜମି ବନ୍ଧା ରଖି, ଆମ୍ବ, କରଞ୍ଜ, ପୋଲଙ୍ଗ ତେଣ୍ଟା

କୋଠ ନେଇ ବିଶେଷ ଅର୍ଥାଗମ ହୁଏ । ଚାକର ଚାକରାଣୀ ତାଙ୍କୁ ବଡ଼ ଭୟ ଓ ଭକ୍ତି କରନ୍ତି । ସର୍ବଦା ନିରଳସ ଏବଂ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲସ୍ୱଭାବ ସରସ୍ୱତୀ ସ୍ୱାମିଙ୍କର ସବୁ ସେବା ନିଜେ କରନ୍ତି ।

ଚୌଧୁରିଙ୍କର ଭୋଜନ ହେଉଛି । ସରସ୍ୱତୀ ବିଞ୍ଚଣା ଧରି ଗରମ ଭାତ ବିଞ୍ଚୁ ବିଞ୍ଚୁ 'ଏଇଟା ଖାଅ', 'ସେଇଟା ଖାଅ' କହି ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଭୋଜନ ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଚଉଧୁରିଏ ଭାବୁଛନ୍ତି ଅନ୍ୟ କଥା । "ହଇ ହେ, ସାଙ୍ଗବୋଉ, ଏ କଣ ତମର ? 'ଏଇଟା ଖାଅ', 'ସେଇଟା ଖାଅ' କେତେ କହୁଚ ? ଦଶ ତିଅଣ, ନ' ଭଜା କଲେ ଏକାପାଟିକେ କେତେ ଖାଇବି ?"

"କଣ ଦଶ ତିଅଣ ହୋଇଚି ? ମାଛତିଅଣଟା ନ ହୋଇଚି । ଆଉ ଏ ମୁଗ ପଇତ, ବାଇଗଣ ଭଜା, ଆଉ ଗୋଟିଏ ସନ୍ତୁଳା—ଏଇ ଦଶ ତିଅଣ, ନ' ଭଜା ?"

"ମୁଁ କହେଁ, ଭାତ ଖାଇଲେ ଦେହରେ ବଳ । ମୁଗ ପଇତ, କଖାରୁ ସନ୍ତୁଳା, ବାଇଗଣ ଭଜା ଖାଇଲେ ତ ଦେହରେ ବଳ ଆସିବ ନାହିଁ । ଏ ଖାଲି ତହଖରଚ, ସଉକ ଖିଆ—ଏ ବଡ଼ ଲୋକଙ୍କୁ ସାଜେ । ଆମ ଘର ଦୁଃଖୀ ଗରିବ ଏପରି ଖାଇ କୋଉଠୁଁ ଚଳିବେ ହେ ? ଏ କଣ ତମର—ଆଜି ବଡ଼ ମାଛ କୋଉଁଠୁଁ ପାଇଲ ? ମାଛ ସେର ଆଠଣା ଦଶଣା, କିରିଆ କଣ ବଜାର କରି ଶିଖୁଚ କି ? ଦି ପଇସାର ଚୂନା ଚିଙ୍ଗୁଡ଼ି ଆଣି ବେସର ପାଣିଟେ କରି ଦେଇଥିଲେ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା ? ଏଇ ତ ତହଖରଚ ! ମାଛ ଖାଇବ, ବଡ଼ ଖାଇଲେ ଯାହା, ଚୂନା ଖାଇଲେ ତାହା—ଏକା ସୁଆଦ; ପୁଣି କବିରାଜୀ ଶାହାସ୍ତ୍ରରେ କହନ୍ତି—'ଚୂନା ମାଛ ଦେହକୁ ହିତ ପଥି, ବଡମାଛ ଗରିଷ୍ଠ' ।"

"ବଜାରରୁ ଆସି ନାହିଁ—ପୋଖରୀରୁ ମରିଚି । ମୁଁ ପରା ଆଉ ସାଲ ଜାଆଁଳ ଘୁଡ଼ିଥିଲି । ଆଜି ପଚିଶ ସେର ମାଛ ବିକିଲି । କି କି ରୋହିମାନ, କି କି ମିରିକାଳି, ଭାକୁର, କଆକେରଣ୍ଡା, ଆଉ ବଡ଼ ବଡ଼ ଚିଙ୍ଗୁଡ଼ି । ତମେ କଟରଠେଇଁ ଥିଲ ।"

ଚଉଧୁରାଏ ଈଷତ୍ ହସି କହିଲେ, "ମୁଁ ଦେଖୁଚି, ତମେ ବଡ଼ ମହାଜନ ହୋଇଚ । ପଇସା କେତେ ପାଇଲ ?"

ସରସ୍ୱତୀ ମଧ୍ୟ ଆହ୍ଲାଦରେ କହିଲେ, "ସେ ପଇସାରେ ତମର କଣ ? ହୋଇଚି ଆଠ ଦଶ ଟଙ୍କା । ଆଉ ଚାରି ସେର କଟା ମାଛ ରଖାଇଥିଲି ।"

" ଏଇ କଥା ତ ତମର କାଳକ ନ ଗଲା ! ୟାଙ୍କୁ ଖୁଆ, ତାଙ୍କୁ ଖୁଆ— ଏଥିରେ ଆମର ପେଟ ପୂରିବ ?"

"ଆଉ ଆମେ କଣ ଏକା ଖାଇଦବୁଁ ? ଆମକୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବ କିଆଁ ?"

"ପ୍ରାପ୍ତ ହେବ ନାହିଁ ? ନାହିଁ ବୋଲି କଙ୍ଗାଳ, ଫକୀର, ଭିକାରି—ମାନଙ୍କୁ ବାଣ୍ଟୁଥିବ, ତେବେ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବ ! 'ଯେତେ ବାଉଁଶ, ସେତେ ପୋଲ,' ଆମେ ତ ପଇସାର ମୁଣ୍ଡ, ଦାନ ଧ୍ୟାନ କରିବୁଁ ଚାରି ପଇସା —ଏଥିରେ ନାହିଁ ବୋଇଲେ ଦରିଦ୍ରତା ଆସିବ । ଫେର୍ ଆଉ କିଛି କାହାକୁ ବାଣ୍ଟିବ ?"

"ତମ ଗୁମାସ୍ତାମାନଙ୍କ ଘରକୁ ଜଣକେ ଅଧ ସେର ଲେଖାଏଁ କଣ୍ଠା ମାଛ ପଠେଇଥିଲ; ଆଉ ହୋତାଙ୍କ ଘରକୁ ତ ସେର ।"

"ତମର ଯେମିତ ବୁଦ୍ଧି—ପାଏ ପାଏ ଚୂନାମାଛ ପଠେଇ ଦେଇଥିଲେ ହେଇ ନ ଥାନ୍ତା ? କଣ୍ଠା ରୋହି ମାଛ କେତେ ମହରଗ !"

"ସେର ଦଶଣା ।"

"ତେବେ ତମେ ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କାର ମାଛ ଦାନ ଧ୍ୟାନରେ ସାଇଲ !" ଏହା କହି ଦୀର୍ଘନିଶ୍ୱାସଟିଏ ପକାଇ ରୁକ୍ଷକଣ୍ଠରେ କହିଲେ—"ଏମିତ ଆଉ କର ନା । ଏ ଥର ବାଡ ପୋଖରୀରୁ ମାଛ ଧଇଲେ ପାଏ ପାଏ ଚୂନା ମାଛ ପଠେଇବ । ରୋହି ମାଛରେ କି ଦାନ ଧ୍ୟାନ ! ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କାର ମାଛ ବାଣ୍ଟିଲ, ତମକୁ କଣ ଟଙ୍କା ପିତା ଲାଗୁଚି କି ?"

ସରସ୍ୱତୀ ନୀରବରେ ପାନ ଭାଙ୍ଗିବାକୁ ଉଠିଗଲେ । ଚୌଧୁରିଏ ହାତ ଧୋଇ ଖଟରେ ବସି ପାନ ଚୋବାଉ ଚୋବାଉ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଉଦ୍ଦେଶ କରି କହିଲେ— "ହଇ ହେ ! ପିଣ୍ଡାରେ ଦେଖିଲ ରଘୁଆ ଖେଳୁଚି । ସେ ତ ହରୁଷୀ ପୁରୁଷ । ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଲୋକଙ୍କ ପିଲାଙ୍କୁ ଘରେ ପୂରାଇବାର ନୁହେ, କାଲେ କଣ ଚୋରି କରି ନେଇଯିବ !"

"ସେ ସେମିତ ନୁହେ—ତା ପରି ପିଲା କୋଟିକରେ ଗୋଟିଏ । ସେ ବାପ ମା ହୀନ ଅନାଥ,—ତା କକାଟା ତାକୁ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ଦଉଚି । ତମେ ଟିକିଏ ମନା କରି ଦିଅନ୍ତ । ମୋ ଦିହ ସହୁ ନାହିଁ; ପିଲାଟାକୁ ଆଜ କେତେ ମାରିଚି !"

"ଯାର କଣ ଗୁଣ ଥିବ । ଶୁଖିଲାରେ କଣ ମାଇଲା ?"

"ଭାତହାଣ୍ଡିଟା ଭାଙ୍ଗି ଦେଇଥିଲା ତ, ଆଉ କଣ କରିଚି କି ?"

"ଯା କୁହ । ହାଣ୍ଡି ଗୋଟାକ ଚାରି ପଇସା । ଯାହାର ପଇସାଏ କମେଇବାର ଶକ୍ତି ନାହିଁ, ସେ ଚାରି ପଇସା ଲୋକସାନ କଲେ କିଏ ସହିବ ?"

"ତା ବୋଲି ହାତ ଗୋଡ଼ ଚୂନା କରିବ ? ତମେ ଟିକିଏ ତାକୁ କହିବ ।"

"ମୁଁ ତାକୁ କିଆଁ କହିବି ? ସେ ପର ପିଲା । ତା କକେଇ ତାକୁ ମାରୁ, ହାଣୁ, କାଟୁ—ମୋର ସେଥିରେ କଣ ?"

"ପିଲାରେ କି ପର—ପିଲା ତ ସଭିଙ୍କର । ମୋ ରାଣ, ତମେ ତାକୁ ଯତନ କରିଦବ । ହରୁଷିଆ ବଡ଼ ଦୁଷ୍ଟ ଲୋକ । ଚୋରଟା ! ଏତେ ଟଙ୍କା ମାରି ଖାଉଚି, ତମେ ତାକୁ ଶାସନ କର ।"

"ତମେ ମାଇପି ଲୋକ ବୁଝ ନା । ସେ ହେଲା ଗୁମାସ୍ତା—ମୋ ଡାହାଣ ହାତ । ଏ ପିଲାଟା କଥା ନେଇ ମୁଁ ତା ସଙ୍ଗେ କଳି କରିବାକୁ ଯିବି ? ତା ନିଜ ପିଲା—ସେ ମାଇଲେ କେତେ, ଧଇଲେ କେତେ ।"

ସରସ୍ୱତୀ କାତର ହୋଇ କହିଲେ, "ତମେ ନ ବୁଝିଲେ ବୁଝିବ କିଏ ? ପିଲାଟି ମା ବାପ ଛେଉଣ୍ଡ—ଅରକ୍ଷିତ ।"

ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର କିଛି ନ ଶୁଣି, ଉଠି ଶୋଇବା ଘରକୁ ଗଲେ । 'ଶିବ' 'ଶିବ' ଶୁଭୁଥାଏ । ପିଣ୍ଡା ଆରପଟରେ ଠିଆ ହୋଇ ରଘୁନାଥ ସବୁ ଶୁଣିଲା । ସେ ଅରକ୍ଷିତ, ଏହି କଥାର ତୀବ୍ର ଯାତନା ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ବାଣଟି ପରି ତାର ଶ୍ରୁତିରେ ବାଜିଗଲା । ତା ଆଖିରୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦୁଇ ଟୋପା ଲୁହ ଭୂଇଁରେ ପଡ଼ିଗଲା । ସୀତା ନିକଟରେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲା । ରଘୁକୁ କାନ୍ଦିବାର ଦେଖି ମା ପାଖକୁ ଦଉଡ଼ି ଯାଇ ବିକଳ ସ୍ୱରରେ କହିଲା, "ବୋଉ ଲୋ, ରଘୁ କାନ୍ଦୁଚି ।"

ସରସ୍ୱତୀ କିଛି ଉତ୍ତର ଦେଲେ ନାହିଁ; କଣ ବା ଉତ୍ତର ଦେବେ । ଭାବନାରେ ରାତିରେ ନିଦ ହେଲା ନାହିଁ—ରଘୁନାଥର କଣ କରିବେ । କେତେ ଭାବୁ ଭାବୁ ଶେଷକୁ ମନେ ପଡ଼ିଲା 'ଅଲେଇଚ' କଥା । ସରସ୍ୱତୀ ସୁଖରେ ନିଦ୍ରା ଗଲେ ।

ସକାଳେ ହରୁଷିଆ କାହା ମୁହଁ ଦେଖି ଉଠିଥିଲା କି, ରାତିରେ ରଘୁ କେଉଁ ଆଡ଼େ ଗଲା—ଖୋଜି ଖୋଜି ପାଇଲା ନାହିଁ । ଭାବିଲା, ମାଡ଼ ଖାଇଚି ବୋଲି ଲୁଚିଚି । ରାଗରେ ନିଜେ ଖାଇ ପିଇ ଶୋଇଲା । ଚୌଧୁରି ଘରୁ ମାଛ ଆସିଥିଲା । ସେ ଆଉ ସତିଆ—ସେ ମଧ୍ୟ ହରୁଷିଆ ତଳ ଗୁମାସ୍ତା—ଦୁଇ ଜଣଯାକ ଆମ୍ବୁଲ ଫଡ଼ା ଦେଇ ବଡ଼ ମାଛ ଝୋଳ କରି ଖାଇଲେ । ହରୁଷିଆ ଆନନ୍ଦରେ ଭଙ୍ଗା ଭାତହାଣ୍ଡି କଥା ଭୁଲିଲା, କିନ୍ତୁ ସତିଆ ଥରେ ଥରେ କହୁଥାଏ—'ଆହା, ପିଲାଟା ଥାନ୍ତା କି, ଗଣ୍ଡିଏ ଖାଇଥାନ୍ତା ।' ସତିଆ ରଘୁକୁ ସୁଖ ପାଏ ।

ବଡ଼ିଭୋରୁ ଦାନ୍ତପାଣି କରି ହରୁଷିଆ କଚେରିଠି ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ଦେଖିଲା, ଚୌଧୁରିଏ ଆଗରୁ ଆସି ବସି ହିସାବ ଖାତା ଦେଖୁଛନ୍ତି ।

ଖାତାକୁ ବୁଝିଲା, ସାଆନ୍ତେ ଆଜି ଅପ୍ରସନ୍ନ । କେଜାଣି ଯଦି ଦେବତା ଅପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଥିଲେ ସେ ଏତେ ବିଚଳିତ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ । ନଈକୂଳରୁ କାଠ ଆଣି ଏ ଥର ଟଙ୍କାକେ ଦୁଇ ଅଣା ଯାଗାରେ ଚାରି ଅଣା ଲାଭ କରିଚ୍ଛି—ଧରା ପଡ଼ିଲା କି ? ତାହାର ଭୟ ହେଲା, କିନ୍ତୁ ସେ ଭାବ ଗୋପନ କରି କହିଲା—"ସାଆନ୍ତେ, ଆଜି କେଉଁଠୁ ଅଇଲଣି ?" ସାଆନ୍ତ ହରିଷିଆ କଥାରେ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ, "ଆଉ ମୁଁ ତ ଗଞ୍ଜେଇ ଆପୁ ଖାଏ ନା ହେ, ଦିନ ଦି ପହର ସରିକି ପଡ଼ିବି ଭାଜିବ ! ତମ ପରି ଲୋକ ହେଉ ନୁହେଁ । ମୋର ସବୁ ଖାଇଗଲେ ହେ—ମତେ ବୁଡ଼ାଇ ମାରିଲେ ହେ । ଏ ଗୁମାସ୍ତାଗୁଡ଼ାକ ତଣ୍ଟିକଟା ଚୋର !" ଏହା କହି ସେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ କରି ସେମାନଙ୍କର ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ପୁରୁଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପିତୃ ପିତାମହଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନାନା ସୁବାକ୍ୟ ଅଳଙ୍କାରରେ ପ୍ରୟୋଗ କରୁ କରୁ ଗର୍ଜ୍ଜନ କରି ଉଠିଲେ— "ହରିବେ, ତତେ କହିଥିଲି—ସେ ରାଣ୍ଡ ବ୍ରାହ୍ମଣୀର ଦି ମାଣ ବନ୍ଧା ଜମିର ସୁଧ ମୂଳ କଷି ଥୋଇବାକୁ । କାହିଁ କରି ନାହୁଁ ? ଜାଣ ତମେ—ସେ ଦୋକଟା ଭଲ ଜମି, ପାଣି କଷ୍ଟ ନାହିଁ; ଏ'ପରି ଜମି ହାତରୁ ଛାଡ଼ିବ ? ଦି ପଇସା ଯାଗାରେ ଠାଏ ଠାଏ ଅଢ଼େଇ ପଇସା ବଢ଼େଇଚ । ହରି ରେ ବିଚରା, ଭୁଶାଳ, ପିଆଶାଳ, କୁମ୍ଭ ସବୁ ଅଲଗା ଅଲଗା ହିସାବ ନ କରି ଏକାଠି ଗୋଳେଇ ପୋଳେଇଚୁ କାହିଁ ? ସବୁ ତମ ପଇସା ଖାଇବା ଫନ୍ଦି । ଟଣ୍ଟିଚପାଗୁଡ଼ାକ, ତିନି ଦିନ ସମୟ ଦେଲି । ଭଲରେ ଭଲରେ ହିସାବ ନିକାଶି ଦବ, ନହେଲେ ବରତନ କାଟିବି ।"

ଏତିକିବେଳେ ହରିହର ଜେନା ପହଞ୍ଚିଲେ । ସାଆନ୍ତେ ତାହା ସହିତ କଥାରେ ଲାଗିଗଲେ । ହରିଷିଆ ପ୍ରଭୁଙ୍କ କୋପରୁ ନିସ୍ତାର ପାଇ ଝଟ୍ ହିସାବ ଖାତାଟି କାଢ଼ି ଆଣି ମିଛ ଯୋଡ଼ିବାକୁ ବସିଗଲା । ସେତେବେଳେ ରଘୁନାଥ କଥା ତାର ଆଦୌ ମନେ ନ ଥାଏ । ହେଲେ, 'ଅର୍ଜିତକୁ ଦୈବ ସାହା' ।

ସେ ଦିନ ଉପର ଓଳି ରାଣୀହାଟ ଶଗଡ଼ଆସାହାରେ ଆପଣା ଘରର ବାରିପିଣ୍ଡାରେ ବସି ସଞ୍ଜ ବତୀର ଶୁଳଳ ବାଳୁଥିଲେ ତାରାମଣି । ତାରାମଣି ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର 'ଅଲେଇଚ' । ତାଙ୍କ ସ୍ୱାମୀ ଜଗନ୍ନାଥ କବିରାଜ । କବିରାଜ କଲା ଦିନୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଗ୍ରାମ ଗ୍ରାମ କଟକରେ ଅଛନ୍ତି; ନିଜ ଅର୍ଜ୍ଜନରେ ସାନ ଖଣ୍ଡିଏ ପକ୍କାଘର ତିଆରି କରିଛନ୍ତି । ଗୃହାଳୀଟିଏ ଖୋଲି ଗାଁର ସାନ ସାନ ପିଲାଙ୍କ ମଧ୍ୟ ଦି ଅକ୍ଷର ପଢ଼ାନ୍ତି । ସେ ବାହାରେ ଥିଲେ ତାରାମଣି ତାଙ୍କ କାମଟା ତୁଲାନ୍ତି । ସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ି ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ପାଠ ପଢ଼ିଥିଲେ—ବିଶେଷତଃ, ଓଡ଼ିଆ ଆଉ ସଂସ୍କୃତ । ପୁଣି ସ୍ୱାମୀଙ୍କଠାରୁ ଶିକ୍ଷା କରି ନାନା ଔଷଧ ମୌଷଧି ତିଆରି କରି ଜାଣିଥିଲେ । ତେଣୁ ପିଲାପିଲିଙ୍କ ଦେହ କିଛି ହେଲାକ୍ଷଣି ତାଙ୍କ ଦୁଆରେ ଗାଁ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକେ ଆସି ଧାରଣା ଦେଉଥିଲେ । ଗାଁ ଗଣ୍ଡାକର ସୁଖ ଦୁଃଖ ସବୁଥିରେ ଥିଲେ ଏ ପରିବାର ଭାଗିଦାର ।

ମାସକ ତଳେ ଗଉଡ଼ ଚୁଇଁଆ ବେହେରା ଝାଡ଼ାକଇରେ ମରିଥିଲା । ଘର କଡରେ ଘର, ପୁଣି ଚୁଇଁଆ ଘରଯା ଚକରାମା ତାରାମଣିର ଖୁବ୍ ପ୍ରିୟ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ପ୍ରାୟ ଶେଷାବଧି ସେଠି ଥିଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ନିଜେ ଅନେକ ଔଷଧ ଦେଲେ, ଶେଷକୁ ଡାକ୍ତରଖାନା ପଠେଇଲେ; ମାତ୍ର ତାର ପରମାୟୁ ପୂରିଥିଲା ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ଚୁଇଁଆଁ ବେହେରା ଶେଷନିଶ୍ୱାସ ନେଲା । ତାହାର ଶ୍ରାଦ୍ଧ ଅନ୍ତେ ଚକରାମା ତାରାମଣି କଡରେ ପଡ଼ିଛି । ତାର କଣ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବେ, ସେହି ଚିନ୍ତାରେ ସେ ବ୍ୟସ୍ତ । ଏହି ସମୟରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପାଟି ଶୁଭିଲା । ତାରାମଣି ଉଠି ଦାଣ୍ଡକୁ ଚାହିଁଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ଭିତରକୁ ପଶି ଆସିଲେ । ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ତାରାମଣି କହିଲେ, "ତମେ 'ଅନେଇଚ' ଘରକୁ ଯାଇଥିଲ ? ଚକରାମା ଆସି ବସିଚି, କଣ କରିବା ?" ଜଗନ୍ନାଥ ପିଣ୍ଡାରେ ବସି ପଡିଲେ । ତାଙ୍କର ଗୋଡ଼ ଧୋଇବା ପାଇଁ ଢାଳେ ପାଣି ଆଣିଦେଇ ପୁନଶ୍ଚ ତାରାମଣି କହିଲେ, "ତମେ ତ ଜାଣ, ଚକରାମାର ପିଲା ଗୁଡ଼ିଏ ସଭିଏଁ ବରଷିକିଆ, କୋଳ ପିଲାକୁ ତ ମୋଟେ ଦି ମାସ । ଘରେ ଶାଶୁ ବୁଢ଼ୀ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ମଣିଷ ନାହାନ୍ତି । ସେଥିରେ ପୁଣି ସ୍ୱାମୀଟି ଗଲା । ଧନ ସମ୍ପତ୍ତି ଭଲ ଥାନ୍ତା ! ଚୁଇଁଆ ତ ସାହେବ କୋଠିରେ ମାସି ଆଠ ଟଙ୍କାରେ କାମ କରୁଥିଲା, କଣ ରଖି ଯାଇଚି ଯେ ! ଅଭକା ପାଞ୍ଚପାଞ୍ଚୁଟା ପିଲା, ପୁଣି ଶାଶୁ ବୁଢ଼ୀକି ନେଇ ବିଚରା କଣ କରିବ ? ମୁଁ ଦି ଦିନ ହେଲା ଭାବି ଭାବି କିଛି ଠିକଣା କରି ପାରୁ ନାହିଁ । ଘରେ ତ କଂସା ଖଣ୍ଡିକେତେ, ପୁଣି ଚକରାମାର ଗହଣା କେତୋଟି ସୁଦ୍ଧା ବନ୍ଧା ପଡ଼ିଚି ।"

"ଆଚ୍ଛା, ମୁଁ ପରା ତା ଭାବୁଚି । ଗରିବ ବିଧବାଟିର କଣ କରି ପାରିବା କୁହ ତ ?"

"ମୁଁ କାଲି ତାକୁ ଦେଢ଼ ସେର ଚାଉଳ, ଦି ଅଣା ପଇସା ଦେଇଥିଲି । ଛି, ସାତ ପେଟକୁ ସେତିକି ଅଣ୍ଟିବ ? ଚକରାମା ଦି ମାସର ଦୁଧଖିଆ ଛୁଆକୁ ଘେନି କା ଘରେ ପାଇଟି କରିବ ? ହରି ସାହୁ ଘରେ ବୁଝୁନ୍ତି କି ?"

"ମୁଁ କହୁଚି ଶୁଣ,—ତମେ ତା ପିଲାଟିକି ଦେଖିଲେ ମୁଁ ତାକୁ କାହା ଘରେ କାମ ଧରାଇଦିଅନ୍ତି; ଆଉ ଚକରକୁ କମାରଶାଳରେ ଦିନ ମଜୁରିରେ ଭର୍ତ୍ତି କରି ଦିଅନ୍ତି ।"

"ମୁଁ ସେ ପିଲାକୁ ରଖି ପାରିବି ଯେ ।"

"ଆଉ ଶିକରକୁ ରାଜଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମାଟିବୁହାରେ ଲଗେଇଦେବି । ବାକି ସୁଲଭ, ଦୁଲଭ, ଭଉଣୀ ଦିହେଁ ତମ ପାଖରେ ରହିବେ—ପିଲାକୁ ଦେଖିବେ । ତା ଶାଶୁକୁ ଏ ଥର ଖଣ୍ଡେ କମଳ କିଣିଦେବି । ଶୁଣିଚ ହେ, ତମ 'ଅନେଇଚ' ତମ କାନ୍ଥକୁ ପୁଅଟିଏ ପଠେଇଚନ୍ତି ।"

"ମତେ ମଦ୍ଧନା ମା ଆସି କହୁଥିଲା । ମୁଁ ତ ଖୋଜୁଥିଲି । ଆଜି ରେବ, ଚୋରି ଭାଇଟିଏ ଆସିଚ ।"

ରେବତୀ କୌତୂହଳୀ ହୋଇ କହିଲା, "କୋଉଁ ଭାଇ, ବୋଉ । ସେ ଯେ ମରି ଯାଇଥିଲା ?"

"ନା, ଆଉ ଗୋଟିଏ ।"

"କୁଆଡ଼େ ଥିଲା ? କିଏ ଆଣିଲୁ ? କେଉଁଠି ଅଛି ? କେବେ ଆସିବ ?"

"ରହ, ଯା ଖେଳ" କହି ତାରାମଣି ରନ୍ଧା ଘରକୁ ଗଲେ । ଚୁଲିରୁ ଦୁଧହାଣ୍ଡିଟି ଓହ୍ଲାଇ ଗିଲାସେ ଦୁଧ ଗରମ ହାତରେ ଦେଇ ନଗନା ମା କତକ ପଠେଇ ଦେଲେ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଜଗନ୍ନାଥ ବଟୁଆରୁ ଦଓଟି ବଟିକା ଆଉ ପଲାଏ ମଧୁ ଦେଇ କହିଲେ, "କହିଦବୁ, ମଧୁ, ଅଦାରସରେ ଗୋଟିଏ ସଞ୍ଜେ, ଗୋଟିଏ ସକାଳେ ଖଲି ଖାଇବ । ମୁଁ କାଲି ଦଣ୍ଡଙ୍କୁ ଯିବି । ତାକୁ ବିଛଣାରୁ ଉଠାଇବାକୁ ମନା କରିବୁ ।"

ତାରାମଣି ସ୍ୱାମିଙ୍କ ସକାଶେ ଜଳଖିଆ ପରଷି ବାଉଁଶ ଶାଗ କେରାଏ ତୋଳି ଯାଇଥିଲେ । ହଠାତ୍ ଅପରିଚିତ ବାଳକଟିର କଣ୍ଠସ୍ୱର କର୍ଣ୍ଣରେ ବାଜିବାରୁ ଉଠି ପଡ଼ି ଭିତରକୁ ଧାଇଁ ଆସିଲେ; "ଆହା ! ଏଇ ପୁଅଟି !" କହି କର୍ଦ୍ଦମିତ-କଳେବର ରଘୁକୁ ପାଖକୁ ଟାଣି ଆଣିଲେ । ରଘୁ ତାରାମଣିର ସ୍ନେହାଞ୍ଚଳ ଆଶ୍ରୟ କରି ମାତୃଶୋକ ପାସୋରିଲା । ତାରାମଣି ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ପୁତ୍ର ଯଦୁମଣି ଓ ନୀଳମଣିର ମୃତ୍ୟୁଶୋକ ପାସୋରିଲେ । ଆଉ ବେଶି ଖୁସି ହେଲା ରେବତୀ । ତାର ନାନୀ ବିଦେହିଁ ଶାଶୁଘରକୁ ଗଲାଦିନୁ ବସାରେ ସେ ଜାଣି ଏକୁଟିଆ । ରଘୁ, ରେବତୀ ଶୀଘ୍ର ପରସ୍ପରର ଅକୃତ୍ରିମ ଭାଇ ଭଉଣୀ ହୋଇଗଲେ ।

ଏହାର କିଛି ଦିନ ପରେ ଦିନେ ସରସ୍ୱତୀ 'ଅଳେଇଚ' ଘରକୁ ବୁଲି ଆଇଲେ । "ଏ ଅଳେଇଚ, ମତେ ଦେଖି କିଆଁ ପଳେଇଚ ହେ ?" କହି ସହାସ୍ୟବଦନା ସରସ୍ୱତୀ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲମୁଖୀ ତାରାମଣିଙ୍କ ଖଟ ଉପରେ ବସି ପଡ଼ିଲେ । ରେବତୀ ମାଉସୀଙ୍କ ଦେହରେ ଲଥ କରି ନିଜର କ୍ଷୁଦ୍ର ଦେହଭାର ନିକ୍ଷେପ-ପୂର୍ବକ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

"କି ରେ ରଘୁ, ଭଲ ଅଛୁ ବାପ ?"—ଏହା ପଚାରିବା ମାତ୍ରେ ରଘୁ ଆନନ୍ଦ-ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ବଦନରେ 'ହଁ' କହି ବାବୁର ହାତ ଟାଣି ପିଣ୍ଡାକୁ ଚାଲିଗଲା । ଆଜି ତାଙ୍କ ଦୁଇ ଜଣଙ୍କର ଅନେକ ଦିନ ପରେ ଦେଖା । କେତେ କଥା ଅଛି, ନିର୍ଜନ ନ ହେଲେ କି ସେ ସବୁ କହିହେବ ! କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ନିର୍ଜନତା ଭଗ୍ନ କରି

ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା ସୀତା । ବାବୁ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲା, "ଯା ନା— ରେବ' ସଙ୍ଗେ କଥା କହିବୁ, ତୋର ଆମଠି କଣ ଅଛି ?"

"କଣ କଥା କହିବ, ମୁଁ ଶୁଣିବି ।"

"ହିଁ ତତେ ଶୁଣିବାକୁ ଦେବୁ, ଯା—ଚାଲିଯା ।"

"ଏତେ କାହିଁକି ତଡ଼ୁଚ ମ ? ଦେଖ ରେ ରଘୁ ।"

ରଘୁ କିନ୍ତୁ ବାବୁର ପକ୍ଷ ନେଇ କହିଲା—"ତୁ ଯା, ତୋ ସାଙ୍ଗ ସଙ୍ଗେ କଥା କହିବୁ; ଆମକୁ ବିରକ୍ତ କରୁଛୁ କାହିଁ ? ଆମେ କଣ ତତେ ଡାକୁଚୁଁ ?" ଏ ଥର ସୀତାର ଅଭିମାନ ହେଲା । ସେ ମୁହଁ ଫୁଲାଇ କହିଲା, "ଇସ୍, ରେବତୀ କାହିଁକି ମୋ ସାଙ୍ଗ ହେବ ମ ! ରେବ ତମ ସାଙ୍ଗ ।" ରଘୁ ଅଭିମାନିନୀକୁ ଆଦର କରି କହିଲା—"ହଉ ହଉ, ତୁ ଅମ ସାଙ୍ଗ; କିନ୍ତୁ ତୁ ଯେ ଖଣ୍ଡିଆଦାନ୍ତୀ ।" ସୀତା ଅଧିକତର ଅଭିମାନ ଓ ରାଗରେ କହିଲା—"ରହ ରେ ରଘୁ, ତତେ ଦେଖିବି ।" ତାହାର ବଡ଼ ବଡ଼ ଆଖିଯୋଡ଼ିକ ଅଶ୍ରୁରେ ଛଳଛଳ ହୋଇଗଲା । ରଘୁ ସ୍ନେହାଦରବ୍ୟଞ୍ଜକ ସ୍ୱରରେ ଅଭିମାନିନୀକୁ ଶାନ୍ତ କରି କହିଲା—"ଗେଲରେ କହିଲି ପରା, ତୁ ତ ସୁନାଲକ୍ଷ୍ମୀ ।" ସୀତା ତହୁଁ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହେଲା ।

ଘର ଭିତରେ ତାରାମଣି ଓ ହରପ୍ରିୟା ସୁଖ ଦୁଃଖର ଅନେକ କଥା ପକାଇଲେ । କଥା ପଡ଼ୁ ପଡ଼ୁ ତାରାମଣି କହିଲେ—"ତମେ ତ ଜାଣ ଅଛେଇଚ, ଯଦୁ ଜନା କିମିତି ଗରିବଗୁରୁବାଙ୍କୁ ବିନା ପଇସାରେ ଔଷଧ ଦିଅନ୍ତି ? ତାଙ୍କଠାରେ ବାରଣ ଅବାରଣ ନାହିଁ । ସେ ଦିନ ଦୁଲେଇ ହାଡ଼ୀଆଣୀକି ଜର ହେଇଥିଲା । ତା ଘରକୁ ଯାଇ ତାକୁ ଛୁଇଁ ଔଷଧ ଦେଇ ଆସିଲେ । ଘରକୁ ଅଇଲାକୁ ସଞ୍ଜ ହେଇଥିଲା । ମୁଁ କହିଲି, 'ହାଡ଼ିଆଣୀକି ଛୁଇଁଲ, ଗାଧୁଅ ।' ସେ ଟିକିଏ ହସିଦେଇ କହିଲେ, 'ମଣିଷକୁ ଛୁଇଁଲେ ଯଦି ମଣିଷ ଛୁଆଁ ହେଉଥାନ୍ତେ, ପୃଥିବୀ ରହନ୍ତା ନାହିଁ । ମୁଁ ଚିକିତ୍ସକ, ମୋ ପାଖରେ ହାଡ଼ୀ ପାଣ କଣ ?' ଏ ଥର ତାଙ୍କ ଭଉଜା ଆସି କେତେ ଗାଳି ଦେଇ ଯାଇଚନ୍ତି । କହିଲେ, 'ମାଣେ ଦି'ମାଣେ ଜମି କର । କୋଠାବାଡ଼ି କର । କବିରାଜୀ କଲୁ, ଏତେ ପଇସା କମେଇଲୁ, ସବୁ ପର ପିଣ୍ଡରେ ସାରୁଚୁ ।' ଭାଉଜଙ୍କି ପରା ସେ କହିଲେ, 'ମୋର ତିନଟା ଝିଅରୁ ଦି'ଟା ବାହା ହେଲେଣି; ସାନଟିକୁ ଉଠେଇ ଦେଲେ ତ ପାଇନ୍ତି ସଇଲା । ହାତ ଗୋଡ଼ ଥିବାଯାଏ ଖାଇବୁଁ, ଖୁଆଇବୁଁ ।"

"ଏମିତି କଲେ ବୁଢ଼ା କାଳକୁ କଣ କରିବ ? ମୁଁ ଦେଖୁଚି, ତମେ ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗକୁ ଯୋଡ଼ି ମିଳିଚ । ଏମିତି କର ନା—ଦି'ପଇସା ଆଗକୁ ସଞ୍ଚି ରଖ ।"

"ଯଦି ଆଜି ମରିଯିବୁଁ, ପଇସା ଭୂତ ଖାଇବ ତ ! ତା ଅପେକ୍ଷା ସେ କହନ୍ତି, 'ଏମିତି ସଞ୍ଚିବି, କେହି ଚୋରି ଦଗାବାଜି କରି ନେବେ ନାହିଁ । ସୁଧ ମୂଳ

କିଛି ହେବନି ।' ଖାଇନା କହିଲେ, 'କୋଉଠି ଜମା କରୁଚୁ ?' ଯଦୁନନା କହିଲେ, 'ଠାକୁରଙ୍କ କଥରେ; ତାଙ୍କ ଗନ୍ତାଘରୁ କିଏ କାଢ଼ିନେବ ?' ତାଙ୍କୁ କିଏ ବୁଝାଇବ ।"

ସରସ୍ୱତୀ ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ କହିଲେ, "ସେଇଆଙ୍କୁ କହନ୍ତି ମହତ । ଭଉଣି, ତମର ବଡ଼ ଭାଗ୍ୟ—ଗୋଟିଏ ଦେବତା ପାଇଚ । ଦେଖା ନ ହୋଇଥିଲେ କି ଦେବତାର ମହିମା ହୋଇଥାନ୍ତା ।"

ତାରାମଣି ଧୀରେ କହିଲେ, "ହଁ ଭଉଣି, ସେ ଦେବତା ! କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ ତଳକୁ ସରି ନୁହେ । ଦଶ ବର୍ଷ ବେଳେ ବାହା ହୋଇ ଆସିଥିଲି । ତିନି ବର୍ଷ ମୋ ନନା ମରିଗଲେ । ଶାଶୁଙ୍କ ବାରଣ ନ ମାନି ମତେ ସେ ନିଜେ ପରିଶ୍ରମ କରି ଓଡ଼ିଆ ପଢ଼େଇଲେ । ଶାଶୁ କେତେ ମନା କଲେ, ଭୟ ଦେଖାଇଲେ; କହିଲେ—'ଅକାର୍ଯ୍ୟ କରୁଚୁ ।' ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ, କହିଲେ ପରା—'ଭାତ ରାନ୍ଧି ପାରିଲେ ତମ ବୋହୂର ପାଇଟି ସରିବ ନାହିଁ । ମୁଁ ତାକୁ ମଣିଷ ଗଢ଼ିବି ।' ଶାଶୁ ଚିଡ଼ିକରି କହିଥିଲେ—'ମଣିଷ ଗଢ଼ୁଚୁ, କି ମାଙ୍କଡ଼ ଗଢ଼ୁଚୁ, ଗଢ଼ୁଥା ।' ବଡ ଯାଆଙ୍କର କେତେ ଥଟ୍ଟା ପରିହାସ ଶୁଣିଚି ।"

"କହିବା ଲୋକ ବଡ଼ ନୁହେ—ସହିବା ଲୋକ ବଡ଼ ।"

ସନ୍ଧ୍ୟାକୁ ସରସ୍ୱତୀ, ବାବୁ ଓ ସୀତା ଚାଲିଗଲେ । ରଘୁ ଲଜ୍ଜା-ସଙ୍କୋଚ-ଜଡ଼ିତ ଭାବରେ ଅଧୁଲି ଯୋଡ଼ିଏ ଓ ଦଶ ଟଙ୍କାର ଖଣ୍ଡିଏ ନୋଟ ତାରାମଣିଙ୍କ ହାତରେ ଗୁଞ୍ଜି ଦେଇ ଧୀର ସ୍ୱରରେ କହିଲା—"ସାଆନ୍ତାଣି, ସୀତା ଓ ବାବୁ ଦେଇଚନ୍ତି ।"

ତାରାମଣି ସିନ୍ଦୁକ ଫିଟାଇ ଥୋଇ ଥୋଇ ଭାବିଲେ—କିଏ କହେ, ରୁ ଅର୍ଜିତ ? ତୋର ତ ସଂସାରଯାକ ବନ୍ଧୁ ! ଛେଉଣ୍ଡ ପିଲାଙ୍କ ମହାପ୍ରଭୁ ଏହିପରି ବୁଝୁଥାନ୍ତି ।

ଚତୁର୍ଥ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ଦିନ ଦି'ପହର । ପୋଖରୀ ତୁଠ କଡ଼ ଚେକା ମାଙ୍କଡ଼ା ପଥର ଉପରେ ବସି ଟିକାଏ ହଳଦୀ ଓ ସୋରିଷତେଲ ନିଜ ଗୋଡ଼ ହାତରେ ମାଲିସ କରୁ କରୁ ଚମ୍ପାବୋଉ ଧରମୀ ଆଈଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ କରି କହିଲା—"କି ଲୋ ନାନୀ, ଦିନ ଦି'ପହର ବେଳେ ଶାଗ କେଇଟିକ ସକାଶେ ଏ ପଟ ସେ ପଟ ହଉଚୁ, କଣ ରୋଷେଇ ବାସ ସରି ନାହିଁ ?"

"କାହୁଁ ସରିବ ଲୋ ମା ! ଗରିବର ଦୁଃଖ କଥା ଭଲା ପଚାରୁଚୁ । ମୋର ତ 'ଅଇଲା ଖିଅଗ, ବଇଲା ବାଆ' । ବେଳ ବାରି ଘଡ଼ିକ ତାଙ୍କ ଘରେ ପାଇଟି ସାରିଲେ ତେବେ ମୁଠେ ଜୁଟି; ପୁଣି ଖାଆଣ ପିଆଣ କଥା କିଏ ପଚାରେ ? ଘଣ୍ଟାରେ ତିନିଟା ନ ବାଜୁଣୁ ହାଜର ହବା କଥା । ଖଟି ଖଟି ହାଡ଼ରୁ ମାଉଁସ ଝଡ଼ିଲା ! ଟଙ୍କା ଚାରିଟାକୁ କିଏ ଏତେ ଖଟିବ ଲୋ ? ସେଥିରେ ପୁଣି ସାଆନ୍ତାଣୀର ଆମର ନିତି କଟର କଟର । ତା ଜାଳାରେ ମାସକୁ କୋଡ଼ିଏ ଚାକର ବାହାରୁଚନ୍ତି । ମୁଁ ବୋଲି ତିନି ବର୍ଷ ଚଳେଇଲିଣି । ତୋର ଭାଗ୍ୟ ଭାରି ଭଲ ଲୋ ।"

ଚମ୍ପାବୋଉ ମୁରୁକି ହସା ଦେଇ ଅଣ୍ଟାଏ ପାଣିକି ଓହ୍ଲାଇ ଯାଇ ପଥର ଉପରେ ଗୋଡ଼ ଥୋଇ ଘଷୁ ଘଷୁ କହିଲା—"ସତ କହୁଚୁ ଲୋ ନାନୀ, ଆମ ସାଆନ୍ତାଣୀ ପରା ହୀରାଟିଏ । ମୋ ବହାତରେ କଷ୍ଟ ବୋଲି କଣ ଜାଣେ ନା । ସେଇକ୍ଷଣି ଗାଳି ଦେବେ, ସେଇକ୍ଷଣି ପେଟି ଆଉଁସିବେ । ଚଢ଼େଇ ଛୁଆଟିର ପେଟବଥା ଜାଣିବେ । ଇମିତ ମଣିଷ କୋଟିକରେ ଗୋଟିଏ ।"

ଅପିଆ ମା ପହଞ୍ଚିଗଲା । ଦାନ୍ତକାଠି ଚୋବାଉ ଚୋବାଉ ଯେଉଁ ପାଣିରେ କୁଳି କଲା, ସେଇଠି ଛେପ ଖଙ୍କାର ମେଞ୍ଚାଏ ପକାଇ ଦେଇ ପୁଣି କଳେ ପାଟିରେ ଘେନୁ ଘେନୁ ଚମ୍ପାବୋଉକୁ ଚାହିଁ କହିଲା—"ତୋ ସାଆନ୍ତ ଝିଅ ସିଥିଆ ନାଗି ପରା ବର ଘର ହେଇଚି ? କେଉଁଠି, ଶୁଣେ ?"

"କଣ କହିବି ଲୋ ସେ କଥା ! ତାଙ୍କୁ ଏକା ସାଜେ । ଏ ଦଶ ବର୍ଷର ଛୁଆଟା ବର କରିଚନ୍ତି ବାଷଠୀ ବର୍ଷର ବୁଢ଼ା ବୃନ୍ଦାବନକୁ—ଭୁବନେଶ୍ୱର ଆଡ଼େ । ପୁଅକୁ ହଉ ହଉ ବାପକୁ ହବା କଥା ହେଲା ।"

ଏ ଥର ସ୍ତ୍ରୀଲୋକେ ମେଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ପ୍ରାୟ କୋଡ଼ିଏ ଜଣ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ—ବୃଦ୍ଧା, ମଧ୍ୟବୟସୀ, ଯୁବତୀ, ବାଳିକା, ଅଧିକାଂଶ ହାଟୁଆକୁଳର ।

ଜଣେ ଦୁଇ ଜଣ ମାହାନ୍ତିଆଣୀ ମିଶି ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ସଭା ବସିଗଲା । କଏ ବେକେ ପାଣିରେ, କଏ ଅଣ୍ଟାଏ ପାଣିରେ, କଏ କୂଳରେ, କଏ ତୁଠରେ ନାନା ଅପରିଷ୍କାର ବସ୍ତ୍ରାଦି ଧୋଉଚନ୍ତି, କେହି କେହି ଦାନ୍ତ ଘଷୁଚନ୍ତି, ଜଣେ ଦି'ଜଣ ପିତ୍ତଳ ଓ ରସଖଣ୍ଡ ମୁଠା ମାଜିବାରେ ଲାଗିଚନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତଙ୍କ କାନ ଚମ୍ପାବୋଉ କଥାରେ—ତାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବର୍ଣ୍ଣ ଯେପରି ମାଧୁର୍ଯ୍ୟବୃଷ୍ଟି । ବକ୍ତୃତା କରୁ କରୁ ଚମ୍ପାବୋଉକୁ ପ୍ରାୟ ଦି'ଟା ବାଜିଗଲା । ବକ୍ତୃତାର ସାରାଂଶ ଏହିପରି —

ତା ସାଆନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଚୌଧୁରିଙ୍କ ଅସଲ ଘର ଭୁବନେଶ୍ୱର ଆଡ଼େ । ତାଙ୍କ ନାମ ଶଶିଶେଖର ଶତପଥୀ । ଶତପଥିଙ୍କ ସଂସାର ଅତି ଦରିଦ୍ର ଥିଲା । ଅନ୍ନ ବସ୍ତ୍ର ଅଭାବରେ କେବଳ ଗୁଡ଼ାଏ ଶ୍ଲୋକ ମୁଖସ୍ଥ କରି ଏ ଦୁଆର, ସେ ଦୁଆର ବୁଲି ତାଙ୍କ ପେଟ ପୂରିଲା ନାହିଁ । ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ମଧ୍ୟ ଶିଶୁପୁତ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଓ କନ୍ୟା ଲବଣୀକୁ ରଖି ଇହଧାମ ତ୍ୟଜି ଚାଲିଗଲେ । ପ୍ରୌଢ଼ ଶତପଥୀଏ ଟଙ୍କା ଅଭାବରେ ଦଶ ବର୍ଷର ନୂଆ ବୋହୂଟିଏ ଆଣି ପାରିଲେ ନାହିଁ—ମନ ଦୁଃଖ ମନରେ ମାରି ରହିଲେ । ଲବଣୀର ବିବାହବୟସ ହେଲା । ଶତପଥୀ କନ୍ୟାପଣରେ ପଚିଶ ଟଙ୍କା ପାଇ ଦୋକାନ କରି ବସିଲେ । ଦୋକାନ କରୁ କରୁ ହାତରେ ଦି' ପଇସା ହେଲା । ତହୁଁ ବାପ ପୁଅ କଟକ ବାହାରି ଆସି ଧାନ ଚାଉଳ ଦଣ୍ଡିଦାରି ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପ୍ରସନ୍ନ ହେଲେ—ହାତରେ କିଛି ଟଙ୍କା ହେଲା । ଅତି କଷ୍ଟରେ ଚଳି ସେ କଟକରେ ଦୋକାନଟିଏ ବସାଇଲେ । ଏହିପରି କରୁ କରୁ ବୁଦ୍ଧିବଳରେ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଜମିବାଡ଼ି ଓ କାଠ କାରବାର ଆରମ୍ଭ କଲେ । ମହାନଦୀକୂଳରେ କୋଠା ତିଆରି ହେଲା । ତା ପରେ ସେ ଧନ-ଟିଅ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ାଏ ପଣ ଦେଇ ବିଭା ହେଲେ । କହନ୍ତି, ସ୍ତ୍ରୀ ପାଦରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ । ସତକୁ ସତ, ସରସ୍ୱତୀ ଘରେ ଗୋଡ଼ ଦେଲା ମାତ୍ରେ କାହୁଁ କାହୁଁ ଧନ ମାଡ଼ି ଆସିଲା । କାଳକ୍ରମେ ସାବିତ୍ରୀ, ସାରଳାର ଜନ୍ମ ହେଲା । ପୁଅ ନ ହେବାରୁ ସରସ୍ୱତୀ ନାନା ବାର ବ୍ରତ ଓ ପୂଜା ମାନସିକ କଲେ । ଶେଷକୁ ଠାକୁରେ ଦୟା କରି ଆଠ ବର୍ଷ ପରେ ପୁଅଟିଏ ଦେଲେ । ସେହି ବର୍ଷ ପିତେଇ ବୁଢ଼ୀ ଆସି ତାଙ୍କ ଘରେ ରହିଲା ।

କିନ୍ତୁ 'ଯେତେ ମାଠିକୁ ମାଠ, ସେହି ଦରପୋଡ଼ା କାଠ'—ସମ୍ପତ୍ତି ନ ଥିଲାବେଳେ ଚଉଧୁରିଏ ଯେମିତି ଚଳୁଥିଲେ, ଆଜି ମଧ୍ୟ ସେହିତା । ପଇସା ପତରକୁ ତାଙ୍କର ବଡ଼ ଆଖି—ମୋଟ ଖଦି ଛଡ଼ା ବିଲାତି ଧୋତି, କି ସରୁ ଚଦର କେବେ ପିନ୍ଧନ୍ତି ନାହିଁ; ସୋରିଷତେଲ ନେଡ଼ିଏ ଛଡ଼ା ସାବୁନ ଦି ଆଖିରେ ଦେଖି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଗୁମାସ୍ତା ଚାରି ଜଣ—ହରୁଷିଆ, ସତିଆ, ଦୀନା, ବିଚନା । ତାଙ୍କ ଭିତରୁ କେହି କେବେ ଧୋବ ଲୁଗାଖଣ୍ଡେ ପିନ୍ଧି ଆସିଲେ ସେ ଦିନ ତୁଣ୍ଡକୁ

ଚୁଗ୍ଲିକୁ ତା' ଉପରେ ସେ ଗରଗର ଖରଖର ହୁଅନ୍ତି । ଚାକର ଚାକରାଣୀଙ୍କୁ ତ ଦି' ଆଖିରେ ଦେଖି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । "କଅଁ, ଖଦଡ଼ା ପିନ୍ଧିଲେ ଯେଉଁ ମଣିଷ, ଦଶ ହାତ ଲମ୍ବ, ପାଞ୍ଚ ହାତ ଓସାର ଧୋବଧାଉଳିଆ ପିନ୍ଧିଲେ ବି ସେଇ ମଣିଷ । ଆମେ ଓଡ଼ିଆ, ଆମର ଏ କଣ—ଗୋଟାଏ କୋଟ୍, କାମିଜ୍, କୁଞ୍ଚଫେର !" ତାଙ୍କ ଆଗରେ ଚାକର ଚାକରାଣୀ ପାଟି ଫିଟାନ୍ତି ନାହିଁ । ଘଡ଼ିକ ଘରେ ଥିଲେ ସବୁଆଡ଼ ତୁନ୍‌ତାନ୍ ଥାଏ - ଛୁଞ୍ଚିଟିଏ ପଡ଼ିଲେ ଶବଦ ହେବ । ଘରଯା ଆଉ ପିଲାଏ ତାଙ୍କୁ ହାତେ ଡରିଥାନ୍ତି । ସାଆନ୍ତେ ଭଲ ଖିଆ ପିଆ ଦେଖି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଖଡ଼ା ସନ୍ତୁଳା, ଶାଗ ଦକେଇ ଖରଡ଼ା ହେଲେ, ଟିକେ ମୁଗପଇତଟା, ଟିକେ ସାରୁ ଶୁଖୁଆ ବେସରଟା ହେଲେ ତାଙ୍କର ଭାରି ଆନନ୍ଦ; କିନ୍ତୁ ସାଆନ୍ତାଣୀ ଓ ପିଲାଏଁ ତା ଦେଇ ଭାତ ଘେନ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଖିଆ ପିଆ ଘେନ ପ୍ରାୟ ପ୍ରତିଦିନ ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କି ଟିକେ ବୋଲଣା ବାଜେ । ତାଙ୍କ ଛାତି ବି ପଥର ହେଲାଣି । ସେ ହସି ହସି ଉଡ଼େଇ ଦିଅନ୍ତି । ପିନ୍ଧା ପିନ୍ଧିରେ ଆଖି ପଡ଼ିଗଲେ ବୁଢ଼ା ଥରେ ଥରେ ଚିଡ଼ି ଉଠନ୍ତି । ମାଣିଆବନ୍ଧୀ, ବିଲାତି ମଖମଲ ଧଡ଼ି, ପାଟ ପିତାମ୍ବର ଅନ୍ୟ କେହି ପିନ୍ଧିବା ଦୂରେ ଥାଉ, ପୁଣ୍ୟ ପର୍ବ ହେଲେ ଅକାଳେ ସକାଳେ ସାଆନ୍ତାଣୀ ଆଉ ସୀତିଆ ଲୁଚି ଛପି ପିନ୍ଧନ୍ତି । ଦାନ ଧ୍ୟାନ ବାର ବ୍ରତ ସବୁ ଲୁଚେଇ ଲୁଚେଇ ହୁଏ, କିନ୍ତୁ ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କର ବଡ଼ କଅଁଳ ମନଟି । ବୁଢ଼ା ମହାଜନୀ କରନ୍ତି । ଅନେକ ଗହଣା ବନ୍ଧକ ରଖନ୍ତି । ଲୋକେ ଆସି ହାରି ଗୁହାରି କଲେ, ସାଆନ୍ତାଣୀ କଣରେ କାନ୍ଦିଲେ ସାଆନ୍ତାଣୀ ଦୁଃଖ ସହି ନ ପାରି ଗୁପତେ ଗୁପତେ ହାତରୁ ସୁଧ ଦେଇ ମୁକୁଳେଇ ଦିଅନ୍ତି । ସଭିଏଁ ତାଙ୍କର ଗୁଣରେ ବଶ । ନୋହିଲେ ଚଉଧୁରିଙ୍କୁ କେହି ଭଲ ପାଇବା ଦୂରେ ଥାଉ, ତାଙ୍କ ନାଁ ଧଇଲେ ସେ ଦିନ ଭାତ ମିଳିବା କଷ୍ଟ ।

ଭିତରେ ତ ଇମିତି, କିନ୍ତୁ ବାହାର ବେଶଟି ବେଶ୍ ଅଛି । ନିତି ଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟା ପୂଜା ନ କଲେ ସେ ପାଣି ଛୁଅଁନ୍ତି ନାହିଁ । କପାଳରେ, ଛାତିରେ ପଟାଏ ପଟାଏ ଚନ୍ଦନ ତିଳକ କାଟିଥାନ୍ତି; କଥ ପଦକେ 'ହରି ଶିବ' । ତଣ୍ଟି ଚିପି, ଅଧୀନର ଦାନା କାଟି ଅନାଥ ଛେଉଣ୍ଡଙ୍କ ଜମି ମାଣେ ହେଉ ପଛେ, ଚନ୍ଦବାଡ଼ି ପକାଇ ଉଡ଼େଇ ନବାକୁ ସେ ଭଲକରି ଜାଣନ୍ତି ।

ଚଉଧୁରିଏ ବଡ଼ ଝିଅକୁ ବାହା ଦେଇଛନ୍ତି ମାହାଙ୍ଗାରେ । ବରଟି ଦୋଭେଇ— ବୟସ ହୋଇଥିଲା ଦି'କୋଡ଼ି । ଟଙ୍କା ତିନିଶ ପଣ ଦେଇ ଦିବ୍ୟସୁନ୍ଦର ଝିଅଟି ବୋହୂ କରିନେଲେ । ସୁଖ ବୋଲି ସାବିତ୍ରୀ କିଛି ଜାଣି ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଘରେ ଖିଆ ପିଆ ନଅଣ୍ଟ ନାହିଁ--ପାଞ୍ଚ ପଚିଶ ବାଲା; ହେଲେ, ଶାଶୁ ବୋହୂଟିକି ଦେଖି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ବଡ଼ଲୋକ ଘର ଝିଅ, କେଡ଼େ ସୁଖରେ ବଢ଼ିଥିଲା । ସେଠି ତାର

ଧଣଣ କାନରେ ଲୁହ ପୋଛୁ ପୋଛୁ ଦିନ ଯାଏ । ତହିଁରେ ପୁଣି ବୋହୂ ଉପରେ ନଳୁଡା ନିଡ଼ା— ସଉତୁଣୀର ତନଅଂଶ ପୁଅ । ଦବାଗନ ସାବତ ମାର ଦୋଷ ଖୋଜି ବୁଲି ଗୋସେଇଁମାଆକୁ ଜଣେଇବା ତାଙ୍କ ପାଇଁଛି । ବୋହୂ ଟିଏ ସକାଶେ ଶାଶୁଙ୍କର ଖଡ଼ୁମୁଠା ଝଣ ଝଣ ବାଜି ଉଠେ ଦୋଷରେ ଅଦୋଷରେ ଗାଳି ମାଡ଼ । ସ୍ୱାମୀ ତ କିଛି ବୁଝନ୍ତି ନାହିଁ । ମା ସାଆନ୍ତାଣୀ ଝିଅକୁ ଘରକୁ ଅଣିବାକୁ ମନ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ସ୍ୱାମିଙ୍କ ଭୟରେ ଆଣି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । "ଦେଲୁଁ ନାଶ, ନେଲୁଁ ପାର, ପୁଣି ଝିଅ ଆଣିବ କଣ ?" ଏହା କହି ସାଆନ୍ତେ ଭଙ୍ଗାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ମା ମନ ମାନେ ନାହିଁ । ସେ ଥର ସାଙ୍ଗର ପିଲା ହେଲାବେଳେ ଆଣିଥିଲେ ଯେ, ଲୁଗାପଟା ମାରସ ହେଲା, ବେଭାରଟା ଭଲ ହେଲା ନାହିଁ— ଏହିପରି ଗୁଡ଼ାଏ ମିଛ କହି ତାଙ୍କ ଶାଶୁ ବୋହୂର ଚଉଦ ପୁରୁଷ ଝାଡ଼ିଅନ୍ତା ଯମପୁରୀକୁ ପଠେଇଥିଲେ । ଭୟରେ ହାଙ୍ଗା ଆଉ ସେ ଦିନୁ ବାପଘର ଆସିବା ମନ କରେ ନାହିଁ । ସାଆନ୍ତେ ଊଣା ଲୋକ ନୁହନ୍ତି । ଏ କଥା ଖବର ପାଇ ସେହି ଦିନୁ ଆଉ ଝିଅକୁ 'ଶାଶୁଘରୁ ଆଣିବ ନାହିଁ' ବୋଲି କଣ୍ଠ କରି ବସିଚନ୍ତି । ସାଆନ୍ତାଣୀ କାନ୍ଦିଲେ, ବୋବେଇଲେ ସେ କହନ୍ତି— "ଏତେ ଖରଚ କରି ଯଶ ନାହିଁ । ମୁଁ ଆଉ ସେ ଝିଅ ମୁହଁ ଚାହିଁବି ନାହିଁ ।"

ସୁଖରେ ଅଛି ସାରଳା; ଜଗନ୍ନାଥ କବିରାଜଙ୍କ ପୁତୁରା କାହ୍ନୁଚରଣକୁ ବାହା ହୋଇଚି । ଜୋଇଁଟିର ବୟସ ଅଳ୍ପ— ବେଶ ସୁଚ୍ଛଳ । ଧନୀ ନୁହେ, କିନ୍ତୁ ପଚାଶ ଷାଠିଏ ଟଙ୍କାରେ କୋଉଁ ସ୍କୁଲରେ କାମ କରେ । ହେଲେ, ଜ୍ୱାଇଁ ଶଶୁରଙ୍କର ଥରେ ବେଶ୍ ଦିପଟା ଲାଗିଯାଇଚି । ସାରଳା ତାଙ୍କ ଜ୍ୱାଇଁ, ଅଉ ପିଲା ଗୃହଷ୍ଟି—ସଭିଏଁ ଏଠିକି ଆସିଥିଲେ । ଦେର ଦିନ ରହିଛନ୍ତି କି ନାହିଁ, ସାଆନ୍ତେ 'ବଡ଼ ଖରଚ ହଉଚି । ବାପଘରକୁ ଆସିବ ବୋଲି ପିଲା ପରିବାର ସଭିଙ୍କି ନେଇ ଆସିବ—ଏ କେଉଁ ଗାଁ କଥା ?' ଏମିତି କହି ସାଆନ୍ତାଣୀ ସଙ୍ଗେ କଜିଆ ଲଗେଇଲେ । କଥା କାନକୁ ଦି କାନ ହେଲା । ଝିଅ ଜ୍ୱାଇଁ ସମସ୍ତେ ଜାଣିଲେ । ଶେଷକୁ ଶଶୁର ଜ୍ୱାଇଁଙ୍କର ଆଚ୍ଛା କଜିଆଟାଏ ହୋଇଗଲା । ସେହିଦିନୁ ସାରଳା ବାପଘର ଏଣୁଣି ବାଟ ମାଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଏ ଥର ସୀତିଆ ଲାଗି ବର କରିଚନ୍ତି ବୃନ୍ଦାବନକୁ । ପାକଲା ବୁଢ଼ା— ବୟସ ଷାଠିଏ ଆଖ ପାଖ । କେଉଁ କାଳୁ ଭାର୍ଯ୍ୟା ମରିଥିଲା, ପୁଅ ପାଇଁ ଜନଆଁ ଠିକଣା କରି ଆସିଥିଲେ । ବୋହୂ କରିବେ କଣ, ଦ'ଗୁଣା ପଣ ଦେଇ ନିଜ ସକାଶେ କରି ବସିଲେ ।

ଅବଶ୍ୟ ଏଥିରେ ଅନେକ ଅତରଞ୍ଜିତ କଥା ଥିଲା । ତଥାପି ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ-ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଖୁବ୍ ଥୋଡ଼ାଏ ହସ ହୋଇଗଲା । "ବେଳ ଉଛୁର ହେଉଚି,

ଅନ୍ୟ ଦିନ ଆଉ ବାକି କଥା କହିବ” କହି ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନଙ୍କର ଟିପା ଟିପ୍‌ପଣୀ ପ୍ରତି ମନୋଯୋଗ ନ କରି ଓଦା ଲୁଗା ଚପୁଡ଼ି ଚମ୍ପାବୋଉ ଘରକୁ କାନ୍ଦିବାକୁ ଗଲା । ସାଆନ୍ତ ପରିବାର ବିଷୟରେ ନାନା ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁ କରୁ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ଯେଝା ଘରକୁ ଗଲେ ।

ପରଦିନ ରଘୁ ସକାଳୁ ଉଠି ସାଆନ୍ତ ଘର ଅଭିମୁଖରେ ଯାତ୍ରା କଲା । ଆଜି ସମସ୍ତ ଆକାଶ ମେଘାଚ୍ଛନ୍ନ । ବୃକ୍ଷ ଲତା ପତ୍ରର କୋମଳ ମର୍ମର ସହିତ ଅଳ୍ପ ଅଳ୍ପ ବାରିପତନର ଶବ୍ଦ ମିଶି ଯାଉଛି । ବେଳ ପ୍ରାୟ ସାତ ଘଡ଼ି, କିନ୍ତୁ ଖରାର ଦେଖା ନାହିଁ—ବଡ଼ ପାହାନ୍ତା ପରି ଜଣା ଯାଉଛି ।

“ବାପା, ବର୍ଷାରେ ତିନ୍ତ ନା, ଛତା ନେଇ ଯାଅ”—ଏହା କହିଦେଇ ତାରାମଣି ହରିଜନ୍ମର ଉତ୍ସବ ଆୟୋଜନରେ ଲାଗିଗଲେ ।

ସାଆନ୍ତ ଘରେ ଆଜି ଉତ୍ସବର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆୟୋଜନ । ଗୃହ-ପ୍ରାଙ୍ଗଣରେ ତାଳପତ୍ର ପୋଥି ହାତରେ ନେଇ ମଝିରେ ବସିଛନ୍ତି ପୁରୋହିତ ବାମଦେବ । ବୃଦ୍ଧା ପିତେଇ ନାନୀ ଓ ସରସ୍ୱତୀ ଭକ୍ତିଗଦ୍‌ଗଦ ଚିତ୍ତରେ ପୋଥି ଶୁଣୁଛନ୍ତି । ବାବୁ, ସୀତା ଓ ରଘୁ ନିକଟରେ ଠିଆ ହୋଇ ସ୍ଥିର ମନରେ ପୋଥି ବୋଲା ଶୁଣୁଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ଭୋଗର ସମାଲୋଚନା ମଧ୍ୟ ହେଉଛି ।

ଅନେକ ପ୍ରକାର ପିଠା, ଖଜା, ମଣ୍ଡା, କାକରା, କଦଳୀ, ନଡ଼ିଆ ଇତ୍ୟାଦି ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ସଜ୍ଜିତ । ସୀତା ଅତି ଧୀରେ ରଘୁକୁ କହିଲା—“ଆଜି ଏଠି ରହିବୁ ?” ରଘୁ ମୁଣ୍ଡ ଟୁଙ୍ଗାରି ଦେଲା । ପୋଥି ବୋଲା ଶେଷ ହେଲା । ଭୋଗ ବଣ୍ଟାଗଲା । ପିଲା ତିନି ଜଣ ଖାଇ ଖାଇ ଦାଣ୍ଡକୁ ଗଲେ । ଦାଣ୍ଡରେ ଦେଖିଲେ— କଦଳୀ, ନଡ଼ିଆ, ଛେନା, ଦହି ଇତ୍ୟାଦି ଭାରି ନେଇ ଚାରି ଜଣ ଭାରୁଆ ସଦର ଦୁଆର ନିକଟରେ ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି । ରଘୁ କୌତୂହଳୀ ହୋଇ ପଚାରିଲା— “ଏମାନେ କୋଉଁଠୁ ଆସିଚନ୍ତି ?”

“ସଦେଇ ଚଉଧୁରି ଘରୁ”—ଏହା କହି ବାବୁ କାନେ କାନେ ଅତି ଧୀରେ କହିଲା, “ଶୁଣି ନାହୁଁ, ଆମ ସୀତାର ସେଠିକି ବରଘର ହବ । ବୃନ୍ଦାବନ ଚଉଧୁରୀ— ।”

ସୀତା ବାଳକଦ୍ୱୟଙ୍କ କଥା ଶେଷ ନ ହେଉଣୁ ଘର ଭିତରକୁ ଚାଲିଗଲା । ବାବୁ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁ କରୁ ରଘୁକୁ ଟାଣି ନେଇ କଚେରି ବୁଲିଗଲା । କିନ୍ତୁ ରଘୁ ଆଜି ଆଗ ପରି ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଭାବରେ ତା ସହିତ ଖେଳ ପାରିଲା ନାହିଁ । କାହିଁକି ଅଜ୍ଞାତ ଦୁଃଖର ବେଦନାରେ ତାହାର କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରାଣଟି କାନ୍ଦି ଉଠିଲା ।

ରଘୁ ସୀତାର କଥା ରକ୍ଷା ନ କରି ଘରକୁ ଫେରିଗଲା । ସୀତା ଆଉ ଥରେ ଦାଣ୍ଡକୁ ଆସି ଦେଖିଲା, ରଘୁ ନାହିଁ । ସେ ମଧ୍ୟ ଦୁଃଖିତ ହେଲା । ରଘୁ ତାହାକୁ ଆଶା ଦେଇ ନିରାଶ କରି ଚାଲିଗଲା—ଏହି କଥା ତା ମନକୁ ବଡ଼ ବାଧିଲା । ସେ ରଘୁ ପାଇଁ ଅନେକ ପଦାର୍ଥ ସଞ୍ଚି ରଖିଥିଲା, କିନ୍ତୁ ସେ ସବୁ ନ ନେଇ ରଘୁ ଚାଲିଗଲା । ଦୀର୍ଘ ଚାରି ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ରଘୁଠାରୁ ଏପରି ବ୍ୟବହାର ସେ କେବେହେଁ ପାଇ ନାହିଁ । ଉତ୍ସବ ଆନନ୍ଦ ଆଉ ତାକୁ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ପିଠା ଦେଣାରେ କେତେ ଶରଧାରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲା । ସବୁରେ ନିରାଶ ହୋଇ ସୀତା ନୀରବରେ ଘର କୋଣରେ ବସି ରହିଲା ।

ଆକାଶ ଅନ୍ଧକାର । କିନ୍ତୁ ମେଘ ଆଢ଼ୁଆଳରୁ ଅସଂଖ୍ୟ ତାରକା ସୁନାଝିଣ୍ଟି ପରି ଜକ ଜକ ଦିଶୁଛନ୍ତି । ଦୂରର ଆମ୍ବତୋଟାରେ ଦଳେ ଦଳେ ଜିଙ୍କୁଜିଙ୍କୁଆ ପୋକ ଝକ ଝକ ଜଳୁଛନ୍ତି । ଧୀରେ ଧୀରେ ଶୀତଳ ପବନ ବହି ଆସୁଛି । ବାଡ଼ି ପଟେ ଯୁଇ ଓ ଗଙ୍ଗଶିଉଳି ଗଛରେ ଫୁଟନ୍ତା ଫୁଲର ବାସନାରେ ପ୍ରାଣ ମନ ଉଲ୍ଲସିତ ହୋଇ ଉଠୁଛି । ପ୍ରେମର ଆତ୍ମବଳିଦାନ—ଫୁଲର ପବନ କତିରେ, ପବନର ମାନବ କତିରେ, ନାରୀର ପୁରୁଷ କତିରେ, ପୁରୁଷର ଜଗତ କତିରେ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ନୀରବ, ମଝି ଥରେ ଥରେ ନୀରବତା ଭଙ୍ଗ କରି କାହାର ଦୁଆର ମୁଣ୍ଡରେ କୁକୁରଟି, କାହା କ୍ଷେତରେ ବିଲୁଆଟି ଚିତ୍କାର କରି ଉଠୁଛି । ଗଛ ପତରରେ ପକ୍ଷୀ ପକ୍ଷ ଝାଡ଼ି ଦେଉଛି, ପରକ୍ଷଣରେ ପୁଣି ସମସ୍ତ ନୀରବ ।

ପିଣ୍ଡାରେ ବସି ରଘୁନାଥ ନୀରବ ନୟନରେ ଆକାଶ ପ୍ରତି ଅନାଇ କଣ ଭାବିଲା । ଯେ ସ୍ନେହ କରେ, ସେ କଣ ଭୁଲିଯାଏ ? ବୋଉ କହୁଥିଲା, 'ନନା ତାକୁ ବଡ଼ ଭଲ ପାଉଥିଲେ, ମଲାଦିନ ସୁଦ୍ଧା ତା କଥା ଭାବି କାନ୍ଦୁଥିଲେ'; ଆଉ ସ୍ନେହମୟୀ ରତମା ନାନୀ ! ରଘୁର ଆଜି ରତମା ନାନୀ କଥା ବାରଂବାର ମନେ ପଡ଼ି ହୃଦୟ ଅସ୍ଥିର ହୋଇ ଉଠିଲା ! କି ସୁନ୍ଦର ତାର ରତମା ନାନୀ, କି ମଧୁର ତାର ସ୍ନେହ ! ରଘୁ ମନେ କଲା, ସୀତା ତାକୁ ସ୍ନେହ କରେ । ଦୀର୍ଘ ଚାରି ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ରଘୁ କଣ ସୀତାକୁ ଚିହ୍ନି ନାହିଁ ? ସେ ଆଉ ସୀତା ଯେ ଏକ-ପ୍ରାଣ,—କିନ୍ତୁ ଆଜି କଣ ଶୁଣିଲା ? ସୀତା ବାହା ହୋଇ ଚାଲିଯିବ ? ସୀତାର ଭାବୀ ବିଚ୍ଛେଦରେ ବାଳକ କାତର ହେଲା । ତାହାର ଇଚ୍ଛା ହେଲା, ସୀତାକୁ ଧରି ରଖନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ବାଳକର କି ଅଧିକାର ଅଛି ? ସେ ଅଧିକ ଭାବି ପାରିଲା ନାହିଁ । ବାରଂବାର ସୀତାର ମୁଖଟି ତାହା ଆଗରେ ନାଚି ଉଠିଲା । ଦଶ ବର୍ଷର କ୍ଷୁଦ୍ର ଲବଣୀ ପିତୁଳାତୁଲ୍ୟ ବାଳିକାଟି, ଆଉ ତାର ବର ପ୍ରୌଢ଼ ବୃନ୍ଦାବନ; କିନ୍ତୁ ସୀତା ଜମିଦାର ଘରର ବୋହୂ ହେବ—ଏହା ଭାବି ବାଳକ କିଞ୍ଚିତ୍ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହେଲା ।

'ହରି, ହରି' କହି ଜଗନ୍ନାଥ ପିଣ୍ଡାରେ ବସିଲେ, ତାରାମଣି ପାନଖିଲଟି ସ୍ୱାମିଙ୍କୁ ଦେଉ ଦେଉ କହିଲେ—"ଶୁଣିଚ ହେ। ସୀତା ବାହା ହେବ ବୃନ୍ଦାବନକୁ ? ଆଜି ପରା ଅଳେଇଚ କଦଳୀ ନଡ଼ିଆ ହେରିକା ପଠେଇଥିଲେ !"

"କଣ କହୁଚ ? ମୁ ଶୁଣିଥିଲି, ସଦେଇଙ୍କ ଦେବେ ପରା ! ପୁଅକୁ ଠିକଣା କରୁ କରୁ ବାପକୁ ଦଉଚନ୍ତି ?"

"ଅଳେଇଚଙ୍କର କଣ ଏ ଇଚ୍ଛା କି ? କନିଆ ଦେଖି ଆସିଥିଲେ ଚଉଧୁରିଏ। ତାଙ୍କ ମନକୁ ପାଇଗଲା । ପୁଅ ପାଇଁ ଦେଖି ଆସିଥିଲେ, ପରେ ଖବର ଦେଲେ ନିଜ ପାଇଁ କରିବେ । ଅଳେଇଚ ନାହିଁ କରି ବସିଥିଲେ । ସୀତାବାପ କହିଲେ, 'ଦବା' । ପଣ ତ କିଛି ଊଣା ଦେବେ ନାହିଁ ! ସୀତାବାପ ପୁଅକୁ ଦେଇଥିଲେ ଯାହା ଘିନିଥାନ୍ତେ, ତାହାର ଦି'ଗୁଣ ନେବେ । ସେଥିରେ ସେମାନେ ରାଜି ।"

"ଜଗନ୍ନାଥ ନିସ୍ତବଧ ହୋଇ ସବୁ ଶୁଣିଲେ; ମନ ମଧ୍ୟରେ ଗୁଣିଅଳି ଅନୁଭବ କଲେ । "ବାଉଟା ଦେବକି ହୋ ମୁଁ ଯାଏଁ । ଶେଖରଙ୍କର ଏ କି ବାହ୍ୟା କଥା—ବୁଢ଼ା ହେଲେଣି, ସାରାକ ଭସେଇ ଦେଲେ, ପୁଣି ସୀତାକୁ ଭସେଇ ଦେବେ କି ?"

"ତୁମେ ଚୁପ ଥାଅ, ଅସୁଖ ବାରି ପାରନ୍ତି । କିଆଁ ସବୁ କଥାରେ ଆବୁଡ଼ା ପଡ଼ିବ—ଭଲ ଥାଏ, ମନ୍ଦ ଥାଏ ।"

ଜଗନ୍ନାଥ ବାଉଟି ଧରି ଠିଆ ହୋଇ କହିଲେ, "ସାରାର ଦୁଃଖ ଦେଖିଚ ତ ? ଗୋଟାଏ ଝିଅ ଲାଗି ତ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ତମ ଅଳେଇଚ ହାଡ଼ କଣ୍ଟା ହେଲେଣି, ପୁଣି ସୀତାକୁ ଦେଇ ଏ ଦୁଃଖରୁ ସେ ଦୁଃଖ ବଳିବ ନାହିଁ କି ? ଅସୁଖ ସୁଖ ଏଥିରେ କଣ ହେ ?"

ତାରାମଣି ପୁନର୍ବାର ନିଷେଧ କରି କହିଲେ, "ବୁଝି ସୁଝି କାମ କର—ସେ ପର କଥା, ବଡ଼ ଅଡୁଆ । ନହିଲେ ସଦେଇ ନନାଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖିଲେ ? ଲେଖ, ସଦାଶିବଙ୍କୁ ବାହା କରନ୍ତୁ ବୁଢ଼ାକାଳେ ନେଲ୍ଲି କନିଆଁଟିଏ କଣ କରିବେ ! ପୁଅ ବୋହୂ ଘରକୁ ଧାଡ଼ିବେ ।"

"ତମେ ଶେଖରଙ୍କୁ ଜାଣି ନାହଁ । ଦବଟି ମୋର ଦିଅ ? ବାଟେ ବାଟେ ଦନେଇ ଘର ହୋଇ ଆସିବି । ବଚରା ଶ୍ୱାସରେ ବଡ଼ କଷ୍ଟ ପାଉଚି । ତାକୁ ଦେଖି ଆସିବି ।"

"ଦେଖ, ବେଶି ରାତି କରିବ ନାହିଁ ।" କହି ତାରାମଣି ଓ ରଘୁ ଘର ଭିତରକୁ ଗଲେ । × × × ×

ପ୍ରାୟ ରାତ୍ର ଦଶଟାକୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଘରକୁ ଫେରିଲେ; ନିରୁତ୍ସାହ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, "ଶେଖର ଚଉଧୁରି ଟଳିବା ପାତ୍ର ନୁହନ୍ତି । ସେ ସଫା କହିଲେ, 'ମୋର ପୁଅକୁ ଦେଲେ ଯାହା, ବାପକୁ ଦେଲେ ତାହା । ପୁଅ ତ କେବେ ଜମିଦାର ହେବ । ବାପ ତ ନଗଦ ଜମିଦାର, ପୁଣି ପଣ ଦେବ ଅତିରିକ୍ତ । ମୁଁ ଏ ପାତ୍ର ଛାଡ଼ିବି କିଆଁ ?' ମୁଁ କହିଲି, ସୀତାକୁ ଦଶ ବର୍ଷ, ବୃନ୍ଦାବନର ପ୍ରାୟ ପଚିଶ । ସେଥିରେ କହିଲେ ପରା 'ପୁରୁଷ ଲୋକର ବୟସ ଧରିବାର ନୁହେଁ । ବୃନ୍ଦାବନ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଯୁବକ ପରି ଅଛନ୍ତି ।' ଆଉ ଏ କଥାକୁ ବାଟ କାହିଁ ?"

"ସେମାନେ ଯାହା କରନ୍ତୁ, ମୁଁ ସେ କଥାକୁ ପାଟି ଫିଟେଇବି ନାହିଁ । ପୁଣି ଶୁଣିଲି, ବୃନ୍ଦାବନ କହୁଛନ୍ତି, ପୁଅକୁ ଆଗ ବାହା କରିବେ । ସବୁଦେଇକି ମଙ୍ଗଳପୁରର ମାଳାମଣିଙ୍କ ଝିଅ ଛାଗ ସଙ୍ଗେ ବାହା ଦେଇ ପରେ ବାପ ବାହା ହେବେ ସୀତାକୁ । ଆଉ ଏଇ ସାଥିରେ ଶେଖର ମଧ୍ୟ ବାବୁକୁ ବାହା କରିବେ କହୁଥିଲେ । ପୁଣି କହିଲେ, ବାବୁର ଷୋଳ ବରଷରେ ମାରକ ଅଛି; ସେଇଟା କଟିଲେ ସତର ଆଡ଼କୁ ବାହା କରିବେ । ତାଙ୍କର କୋଉଁ କଥା ଠିକଣା, ମୁଁ ବୁଝି ପାରୁ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଘରେ ଆଜି ବାଦ କାଲି ବଧୂ ଆସିବ, ସେ ଘରେ ଦଶ ବର୍ଷର ଝିଅ ଶାଶୁପଣିଆ କରିବ—ଏ କଥା ଭାବିଲା ବେଳକୁ ମୋତେ ଅସୁଖ ଲାଗୁଛି । .....ରେବ କଥା କଣ ହେବ ?"

"ଆମ ରେବକୁ ତ ନଅ ପୂରିଲାଣି । ସେ ନ କଲେ ଅନ୍ୟ ଆଡ଼େ ଦବା ।"

"ମୋର କଥା ଗୋଟାଏ ଆଉ ଦି'ବର୍ଷ ଯାଉ । ମୁଁ ବାବୁ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କାହାକୁ ଦେବି ନାହିଁ । ବାବୁଟି ମା ପରି ଗୋଟାପଣି । ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଚରିତ୍ର, ବଡ଼ ଧୀର ପିଲାଟି ! ବର ଦେଖି ଝିଅ ଦବା । ପୁଣି ଶାଶୁ ତ ଅତି ଉତ୍ତମ ଲୋକ ।"

ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ସେ ଦିନ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ, ମାତ୍ର କୌଣସି ଉପାୟରେ ସୀତାର ଭାଗ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବା ସମ୍ଭବ ବୋଧ ହେଲା ନାହିଁ ।

'ଯାହା କରିବେ ଭଗବାନ୍' କହି ଜଗନ୍ନାଥ ନୀରବ ହେଲେ ।

ପଞ୍ଚମ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ହୃବୁଷ୍ଠୀ ପୁଅର ଏକୋଇଶିଆ—ପୁଣି ଦଶହରା ନିକଟ । ‘ଆଉ ଦିନ ବଡ଼ି ସକାଳୁ ରଘୁ ଗାଁକୁ ଯିବ, ପୁଣି ପନ୍ଦର ଦିନ ରହିବ’—ଏ କଥା ଶୁଣିଲା ବେଳୁ କାହିଁକି କେଜାଣି ସୀତା ମନ ଭଲ ନାହିଁ । ସତେ ଯେପରି ରଘୁ ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ସକାଶେ ଚାଲି ଯାଉଛି ।

ସୀତାର ଏକାନ୍ତ ଇଚ୍ଛା, ରଘୁକୁ ଜଣାଇବ ତାହାର ମନ କିପରି ଦୁଃଖିତ । ରଘୁ ଓ ତାହାର କେବେ ବିଚ୍ଛେଦ ହୋଇ ନାହିଁ—ଏହି ପ୍ରଥମ । ଏହା ଯେ ତାହା ପକ୍ଷରେ କିପରି କଷ୍ଟକର, ତାହା ବାଳିକା ବସି ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲା । ସେ କର୍ମରେ ନିଯୁକ୍ତ । ରାତି ତରକାରି ପାଇଁ ଜହ୍ନି ଆଉ ସାରୁ, ଆଳୁ ହେରିକା ଗଦା କରି ପନିକିରେ ଚୋପା ଛଡ଼ାଉ ଛଡ଼ାଉ ସୀତା ଘନ ଘନ ସେହି କଥା ମନେ ମନେ ଆନ୍ଦୋଳନ କରୁଛି—ଯଦି ରଘୁ ଚାଲିଯାଏ, ଫେରି ନ ଆସେ; ପୁଣି ପର କ୍ଷଣରେ ମନେ କରୁଛି—ହେଉ ତ ସ୍କୁଲ ଛୁଟି, କେତେ ଦିନ ବା ଗାଁରେ ରହିବ ? କିନ୍ତୁ ତଥାପି ମନ ଭିତର ପୋଡ଼ି ଉଠୁଛି । ଦଶହରା ଆଉ ପାଞ୍ଚ ଦିନ । ଏତେ ବଡ଼ ପର୍ବଦିନରେ ରଘୁ ଚାଲିଯିବ !

ଆର ଘରୁ ରଘୁର ସ୍ୱର ଶୁଭିଲା । ସୀତା ଆଳୁଟିର ଚୋପା ଛଡ଼ାଉ ଛଡ଼ାଉ ଉଠି ପଡ଼ିଲା; ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ ବାହାରକୁ ବାହାରି ପଡ଼ି ଅନାଇଁଲା—ପିତେଇ ନାନୀ ତାହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସଟିଏ ପକାଇଲା ।

ପରକ୍ଷଣରେ ହସହସ ମୁଖ ରଘୁ ଆସି ଘର ଦୁଆର ମୁହଁରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ଡାକିଲା—“କଣ ରାନ୍ଧୁଚୁ ଲୋ ପିତେଇ ନାନ ! ଗଣ୍ଡିଏ ଖାଇବାକୁ ଦବୁ ?”

“ଆ, ବସ ରେ ବାପ !” କହି ପିତେଇ ନାନୀ ପିଢ଼ା ଖଣ୍ଡିକ ପକାଇ ଦେଲା । ସୀତା ମୁଣ୍ଡରେ ଲୁଗା ଟାଣି ଦେଇ ପରିବା କଟାରେ ଲାଗିଗଲା । ରଘୁନାଥ ଓ ପିତେଇ ନାନୀର ଦୁଃଖ ସୁଖ କଥା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ପିତେଇ ନାନୀ ପଚାରିଲା, “କେତେ ଦିନ ଗାଁକୁ ଯାଉଚୁ ?”

“ପନ୍ଦର ଦିନ ସକାଶେ । କକେଇ, ମୁଁ ସାଙ୍ଗ ହେଇ ଯାଉଚିଁ । ସାଙ୍ଗ ହୋଇ ଆସିବିଁ ।”

“ଏ ଥର ଦଶହରା ଗାଁରେ କରିବୁ, ନା ?”

ବାବୁ ଅନ୍ୟ ଘର ଆଡ଼୍ ବାହାର ଆସି ରଘୁନାଥ ପିଠିରେ ସ୍ନେହରେ ହାତଟିଏ ଲଗାଇ ଦେଇ କହିଲା, "ତୁ ଗୁଲିଗଲେ ଆମକୁ ଭଲ ଲାଗିବ ନାହିଁ । କାହିଁକି ଯାଉଚ୍ ମିଛଟାକୁ । ଆମେ ତ ଗାଁକୁ ଯାଉ ନା ।"

ସୀତା ସୁଯୋଗ ବୁଝି କହିଲା, "ହଁ, ସତେ ଏଇଠି ରହିଲୁ, ଦଶବାଟା ଏଇଠି ହେଲେ କଣ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ ?"

"ଖୁଡ଼ୀର ପୁଅଟିଏ ହୋଇଚ, ଏକୋଇଶିଆ ହବ । ଅନେକ ଦିନୁ ଖୁଡ଼ୀକି ଦେଖି ନାହିଁ—ଖୁଡ଼ୀ ପରି ମତେ ଭାରି ସୁଖ ପାଏ ।"

ସୀତା ସଲଜ୍ଜ ଭାବରେ କହିଲା, "ଆମେ କଣ ସୁଖ ପାଉ ନା ? ଆମେ ତ ତତେ ନ ଦେଖିଲେ ରହି ପାରୁ ନା, ତୁ ଏକାବେଳେ ପନ୍ଦର ଦିନ ଗୁଲିଯିବୁ ! ବାଃ ତ ହେଇ——"

ସୀତା ଆଉ ବୁଝାଇ କହି ନ ପାରି କଥା ଶେଷ ନ କରୁଣୁ ନୀରବ ହେଲା । ବାବୁ ତାହା କଥାର ଖିଅ ଧରି କହିଲା, "ହଁ ଲୋ, ପୂଜା ସରିଲେ ଗୁଲି ଆସିବୁ ?" ବାଳକଦ୍ୱୟ ବାଡ଼କୁ ଗଲେ, ସୀତା ଅନେକ କ୍ଷଣ ଏକାଇ ରହି ମନେ ମନେ କଣ ଭାବିଲା ! ଶେଷକୁ ଗୋଟିଏ ଗଭୀର ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସସହ ମୁଖ ତଳକୁ କଲା । ଆଜି ତାହାର ଚକ୍ଷୁରେ ଅଶ୍ରୁ ।

ସନ୍ଧ୍ୟା ପରେ ସୀତା ଯାଇ ଗୃହର ଗୋଟିଏ କୋଣରେ ନୀରବରେ ବସିଲା । ଗୋଟିଏ ଗଭୀର ଦୁଃଖର ବେଦନା ତାହାର କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରାଣଟିକୁ କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ଆଘାତ କରୁଥିଲା । କ୍ଷୁଦ୍ର ବାଳିକା ତାହା ସମ୍ୟକ୍ ଧାରଣା କରି ପାରୁ ନ ଥିଲେହେଁ ସେ ଦୁଃଖ ତା ପ୍ରତି ଅସହ୍ୟ ହୋଇଥିଲା । ସୀତା ନୀରବରେ ଆକାଶକୁ ଗୁହିଁଲା । ଆକାଶ ଅନ୍ଧକାର—ଏଣେ ତେଣେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ତାରା, କିନ୍ତୁ ସୀତା ମନ ତାହା ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଅନ୍ଧକାର ! ସୀତା ଜାଣେ, ଜୀବନର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଲାଗି ଆଉ ତାହାର ବେଶି ଦିନ ନାହିଁ—ଆଉ ପ୍ରାୟ ଛ ମାସ । ବୃନ୍ଦାବନ—ପିତୃବନ୍ଧୁଙ୍କ ବୃନ୍ଦାବନ ସହିତ ନିଜର ବିବାହ କଥା ସେ ଶୁଣିଛି । ବାଳିକା ବିବାହର ଗୁରୁତ୍ୱ ବୁଝି ପାରି ନାହିଁ । ତାହାର ମନୋଦୁଃଖ ଅନ୍ୟପ୍ରକାର । ସେ ଜଣକୁ ଭଲ ପାଏ, ତାକୁ ଦଣ୍ଡେ ନ ଦେଖିଲେ ତାହାର ପ୍ରାଣ କାନ୍ଦି ଉଠେ । ତାହାର ଦୀର୍ଘକାଳ-ବ୍ୟାପୀ ଅଦର୍ଶନ ଆଶଙ୍କାରେ ସେ ବ୍ୟାକୁଳା ।

ସୀତା ମନ ମଧ୍ୟରେ ଜାଣେ, ରଘୁନାଥ ତାହାର ଏକାନ୍ତ ପ୍ରିୟ—ବାବୁ ଓ ରଘୁ ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ସେ ଦେଖି ପାରି ନାହିଁ । ସେ ଦୁହିଙ୍କ ଆଦରର ସୀତା—ଦୁଇ ଜଣଯାକ ତାକୁ ବିଶେଷ ସ୍ନେହ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ତଥାପି ସେ ଜାଣେ, ସେ

ବାବୁ ଅପେକ୍ଷା ରଘୁର ପକ୍ଷପାତୀ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିନ ରଘୁ ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଆସେ । ବଡ଼ ଉତ୍ସୁକନେତ୍ରରେ ସୀତା ରଘୁର ବାଟ ଚାହିଁ ଥାଏ—କେତେବେଳେ ସ୍କୁଲ ଛୁଟି ହେବ, କେତେବେଳେ ରଘୁ ଆସିବ । ତାହାର ବିଶାଳ ନୟନଦ୍ୱୟରେ ସୀତା ଯେ ଅପୂର୍ବ ମାଧୁରୀ ଦେଖିଛି, ସେ ମାଧୁରୀ ସେ ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟ କେଉଁ-ଠାରେ ଦେଖି ନାହିଁ । ତାହାର କପାଳ ଉପରେ ତରଙ୍ଗାୟିତ କେଶଗୁଚ୍ଛ, ସର୍ବାଙ୍ଗର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ତୁଲ୍ୟ କାନ୍ତିର ମଧୁର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ସୀତା ନେତ୍ର ସାର୍ଥକ କରି ନିରୀକ୍ଷଣ କରିଛି । ରଘୁନାଥ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର । ବାଳିକା ରଘୁନାଥକୁ କେବଳ ସୁନ୍ଦର ଦେଖିଛି, ତାହା ନୁହେ—ତାହା ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଘୁ ବଡ଼ ମହତ୍ । ସୀତା ଜାଣେ, ରଘୁ ଦରିଦ୍ର, କିନ୍ତୁ ସେହି ପରାନ୍ନପାଳିତ ରଘୁ ଭିତରେ ସେ ଏପରି କିଛି ଦେଖିଛି, ଯହିଁରେ ସେ ମୁଗ୍ଧା । ରଘୁର ଗୁଣ, ରଘୁର ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସୁନାମ, ରଘୁର ସରଳତା, ବିନୟ, ମଧୁର ସ୍ୱଭାବ, ସର୍ବସହିଷ୍ଣୁ ଭାବ ସୀତା-ଦୃଷ୍ଟିରେ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ! ରଘୁ ଦିନେ ତା ମନରେ କଷ୍ଟ ଦିଏ ନାହିଁ, ସୀତାକୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବାକୁ ରଘୁର ମଧ୍ୟ ଏକାନ୍ତ ଯତ୍ନ । ସୀତା ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ସବୁ ମନେ ରଖିଛି ।

ଦଶହରାକୁ ରଘୁ ଗ୍ରାମକୁ ଯିବ, ଏତେ ଦିନ ସକାଶେ ଚାଲିଯିବ, ତାହାର ମନରେ କଷ୍ଟ ଦେବ—ରଘୁର ଏ ନିଷ୍ଠୁରତା ସେ କ୍ଷମା କରି ପାରିଲା ନାହିଁ; ମନେ ମନେ ତାହା ଉପରେ ବିରକ୍ତ ହେଲା ଏବଂ ଗାଳି ଦେଲା ।

ରଘୁ ଆସି ନିକଟରେ ଛିଡ଼ା ହେଲା; ଅନ୍ଧାରରେ ବସିଥିବା ସୀତାର ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଚାହିଁ ତାକୁ ଭୟ ଦେଖାଇବାର ପ୍ରଲୋଭନ ଛାଡ଼ି ପାରିଲା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସେ କୌଣସି ଉପାୟ ଉଦ୍ଭାବନ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ସୀତା ତାକୁ ଚିହ୍ନି ପକାଇ କହିଲା—'ହଉ, କାଲି ସକାଳେ ପରା ଚାଲିଯିବୁ ?' ସୀତାର କାନ୍ଦ କାନ୍ଦ ସ୍ୱର ! ରଘୁ ହଠାତ୍ କଣ ଉତ୍ତର ଦେବ, କିଛି ଠିକ୍ କରି ନ ପାରି କହିଲା—"କାହିଁକି, ମୁଁ କଣ ସବୁ ଦିନେ ଥିଲି ?" ରଘୁର ସ୍ୱର ସୀତା କାନରେ ବଡ଼ କଠୋର ଶୁଭିଲା । ସେ କିଛି ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ କେବଳ ନୀରବରେ ଚାହିଁ ରହିଲା । ରଘୁ ତା ନିକଟକୁ ଘୁଞ୍ଚି ଆସି ଅପରାଧୀ ପରି କହିଲା—"ସୀତା, କାନ୍ଦ ନା, ମୁଁ ତ ତେବେ ଛାଡ଼ି ଯିବି ନାହିଁ—ଏକେ ଇଶିହ୍ନା ବାଦେ ଚାଲି ଆସିବି ।" ସୀତା କିନ୍ତୁ କାନ୍ଦିଲା । ରଘୁର ଅସହ୍ୟ ହେଲା । ସେ ଅଧିକତର ସ୍ନେହକୋମଳ କଣ୍ଠରେ କହିଲା, "ଛି, କାନ୍ଦ ନା । ମୁଁ ତ ଦି'ଦିନ ପରେ ଚାଲି ଆସିବି । ବୋହୂ କଣ କହିବେ ?" ସୀତାର ଲଜ୍ଜା ହେଲା । ରଘୁନାଥ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ସେ ହସିଲା ଓ ଆଦରରେ କହିଲା, "ମୁଁ କାନ୍ଦୁ ନାହିଁ । ଛିଃ, ତୁ ଯିବୁ ଚାଲି, ମୁଁ କାହିଁ କାନ୍ଦିବି—ମୋ ଗରଜ !"

"ଆଉ ତୁ ଗଲେ ମୁଁ କାନ୍ଦିବି, ସେ ଦିନ କଣ କହିବୁ ?"

ସୀତା ବୁଝି ପାରଲା । ଲଜ୍ଜାରେ ତାହାର ଗ୍ରୀବା ଉତର ଥର ହଠିଲା; କନ୍ତୁ କଛି କହ୍ପ ପାରଲ ନାହିଁ । ଉଇଁ ଆସୁଥିବା ଚତୁର୍ଥୀ ଚନ୍ଦ୍ରକୁ ଅନାଇଁ ସୀତା ଗୋଟିଏ ଦୀର୍ଘନିଶ୍ୱାସ ନିକ୍ଷେପ କଲା । ରଘୁନାଥ ପୁନର୍ବାର କହିଲା, "ସୀତା, ମୁଁ ପାଶ୍ କର ଭୁବନେଶ୍ୱର ଯିବ । ତୋ ଜମିଦାରୀରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଚାକିରି ଦବୁ ? ମୁଁ ତୋ ଗୁମାସ୍ତା କାମ କରିବ ।"

ପଛ ଅଡ଼ୁ ବାବୁ କହିଲା—"ଯଦି ତହିଁବଲ ତୋଷରଫ୍ କରୁ ?"

ପିତେଇ ନାନୀ ଯୋଗ ଦେଇ କହିଲା—"ସେତିକିବେଳେ ଜେଲଖାନା ।"

ରଘୁନାଥ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତରରେ କହିଲା—"ଜାନ, ତା ନାଁ ଶ୍ୱଶୁର ମାମୁଘର ।"

ବାବୁ ପୁଣି କହିଲା—"ଆଉ ମାଇଁ କଣ ପିତେଇ ନାନୀ ?"

ପାହାନ୍ତାରୁ ଉଠି ରଘୁନାଥ କଟକେଇ ସହିତ ଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲା । ସୀତା ବଡ଼ ଯତ୍ନରେ ବାଛି ସକାଳେ କୋଡ଼ିଏ ଖଣ୍ଡ ପାନ ଭାଙ୍ଗି ରଘୁର ବଟୁଆରେ ସଜାଡ଼ି ଦେଲା ଓ ଚୁଡ଼ା, ମୁଢ଼ି, ରସଗୋଲ୍ଲା ଗାମୁଛାରେ ବାନ୍ଧିଦେଲା । ସୀତାର ଅଦ୍ଭୁତ କର୍ମତତ୍ପରତା ଦର୍ଶନ କର କୌତୁକପ୍ରିୟ ରଘୁନାଥ କହିଲା, "ଆଜି କଣ ମୁଁ ମାସେ ନ କର ଗାଁକୁ ଫେରୁଚ ?" ସୀତା ଧୀର କଣ୍ଠରେ କହିଲା, "ପରର ଧନ ଆଗରୁ ଆସିବୁ ପଛେ ଘରେ ନୁହେଁ—ତୋର କ୍ଷତି କାହିଁ ଯେ ?"

ରଘୁନାଥ ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ରୂପ ତ୍ୟାଗ କର କହିଲା, "ଯାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ଖୁଡ଼ୀ ଆଉ ନୂଆ ପୁଅକୁ ଦେଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା । ନୋହିଲେ, ତୁ ଆଉ ବାବୁ ଛଡ଼ା ମତେ କେଉଁଠି ଭଲ ଲାଗିବ ନାହିଁ ।"

ସୀତା ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହେଲା । ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ନୟନରେ ରଘୁନାଥକୁ ଅନାଇଲା । ରଘୁନାଥ ଦେଖିଲା, ସେ ଦୃଷ୍ଟି ନିର୍ମଳ, ସ୍ନେହପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ମଧୁର । ରଘୁ ମଧ୍ୟ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହୋଇ କଟକେଇର ବସା ଅଭିମୁଖରେ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲା । ଘରର ଉପରୁ ସୀତା ଚାହିଁ ଦେଖିଲା, ଗେରୁ ରଙ୍ଗର ସଡ଼କ ଉପର ଦେଇ କୃଷୀ ଆଉ ରଘୁନାଥ ଗ୍ରାମକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ । କାନ୍ଧରେ ଗାମୁଛାରେ ବନ୍ଧା ପୁଟୁଳିଟିମାନ । ସେମାନେ ଦୃଷ୍ଟି-ବହିର୍ଭୂତ ନ ହେବାଯାଏ ସୀତା ଅନାଇଥାଏ କ୍ରମେ ସେମାନେ ଅଦୃଶ୍ୟ ହେଲେ । ବଡ଼ ବଡ଼ ଲୁହ ଢ଼'ଟେ ପା ତାହା'ର କଳା ଆଖିକୋଣରେ ଟଳମଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସୀତା ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଗଲା ।

× × × ×

ଏତେ ଦିନ ପରେ ରଘୁର ମନେ ପଡ଼ିଲା ? ଯେଉଁ ଖୁଡ଼ୀକ ଦଣ୍ଡେ ନ ଦେଖିଲେ ସେ ବାୟା ହେଉଥିଲା, ସେହି ଖୁଡ଼ୀକି ସେ ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ କେମିତି ଭୁଲିଲା ? ଖୁଡ଼ୀ ରସକଳା ମନେ ମନେ ଏହା ଭାବିଲେ । ମାତୃସୁଲଭ ଅଭିମାନରେ ତାଙ୍କ ଆଖି ଧରିଟି ଛଳଛଳ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ତାକୁ ଦେଖିଲା ମାତ୍ରେ, ତାହାର ନଇଁ ପଡ଼ିଥିବା ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ବୁଲାଇଲା ମାତ୍ରେ ସବୁ ପାସୋର ଗଲା । ପରମ ସ୍ନେହରେ କିଶୋର ସନ୍ତାନକୁ ଜନନୀ କୋଳକୁ ନେଲେ । ଖୁଡ଼ୀର ସ୍ନେହାଞ୍ଚଳରେ ରଘୁନାଥ ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷର ବ୍ୟବଧାନ ଭୁଲି ସେହି ଦଶ ବର୍ଷର ପିଲାଟି ପରି କୋଳରେ ମୁଣ୍ଡ ଲୁଚାଇଦେଲା ।

ଖୁଡ଼ୀ ପୁତୁରା ଅନେକ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ । ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷର ସଞ୍ଚିତ ସମସ୍ତ କଥା କହିବାକୁ ରଘୁନାଥକୁ ଓଳି ଗୋଟାଏ ଲାଗିଗଲା । ତାହାର ଖୁଡୁତାର ନିଷ୍ଠୁରତାରେ ଯେ ସେ ଏତେଦିନ ଗ୍ରାମକୁ ଆସି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଖୁଡ଼ୀ ପୁତୁରା ମୁହଁ ଚାହାଁ ଚାହିଁ ହେବେ ନାହିଁ, କକେଇର ଏ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଥା ସେ ଯେତେ ଥର ଖୁଡ଼ୀ ଆଗରେ କହିଲା, ଖୁଡ଼ୀର ଲୁହ ଝରିଲା । ତାହାର ଆଖି ମଧ୍ୟ ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା, କିନ୍ତୁ ସ୍ନେହର ଜୟ ହେଲା । ହୃଷୀକେଶ ଟାଣ ମନ କ୍ରମେ କଅଁଳ ହେଲା । ଶୀତ ଗଲା, ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଗଲା, ବର୍ଷା ଗଲା, ବସନ୍ତ ଗଲା, ଚାରି ବର୍ଷର ହୋଲ ଦଶହରା ଗଲା— ଆଉ କେତେ ଦିନ ? ରସକଳାର ରଘୁ ପ୍ରତି ବାତ୍ସଲ୍ୟଜନିତ ଅପରାଧ-କ୍ଷମାର ସମୟ ଆସିଲା । ଶୁଭ ଦିନରେ ତାହାର ପୁଅଟିଏ ହେଲା । ନବଜାତ ପୁତ୍ରର ଆନନ୍ଦରେ ହୃଷୀକେଶ ଦଶହରାକୁ ଧାଇଁ ଛୁଟି ଦେଇ ଘରକୁ ଆସିଲା । ରଘୁକୁ ମଧ୍ୟ ସଙ୍ଗରେ ଆଣିଲା । ସେଥିପାଇଁ ଦୀର୍ଘ ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ପରେ ଖୁଡ଼ୀ ପୁତୁରାର ମିଳନ !

ଖୁଡ଼ୀ ପୁତୁରା ମଝିଘରେ ବସି ନୂଆ ପୁଅର ପାଇଟିରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ରସକଳା ପିଲା ଦେହରେ ସୋରିଷତେଲ ଓ ହଳଦୀ ଗୋଳାଇ ଲଗାଇବା ପାଇଁ ଆଣ୍ଠୁ ପାକେ ଲୁଗା ଟେକି ଗୋଡ଼ ପାରି ବସିଛି । ରଘୁନାଥ ଶିଶୁଟିକି କୋଳରୁ ଥିରକରି ଖୁଡ଼ୀ ଗୋଡ଼ରେ ଶୁଆଇ ହଳଦୀ ଲଗା ଦେଖିବାକୁ ବସିଲା । ଆଜି ପୁଅର ଏକୋଇଶିଆ —ସେ ଗାଧୋଇବ, ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ପୁରୋହିତ ଆସି ପୂଜା କରିବ, ପୁଅର ନାଁ ଦିଆଯିବ । କିଏ କେତେ ନାଁ ବାଛୁଛନ୍ତି, ରଘୁ ମଧ୍ୟ ନାଁ ବାଛୁଛି । ରସକଳାର ଏକମାତ୍ର ପୁତ୍ରର ନାମ ବନମାଳୀ । ସେଥିପାଇଁ କେହି କେହି ପୁତ୍ରର ନାମ ବଳଭଦ୍ର, ବାଞ୍ଛାନିଧି ଇତ୍ୟାଦି ରଖିବାକୁ କହୁଥିଲେ ଶୁଦ୍ଧା ଖୁଡ଼ୀର ଶରଧା, ରଘୁନାଥ କଣ ନାମ ଦେବ ଶୁଣିବା ଲାଗି । ରଘୁ ଧୀରେ କହିଲା, "ଖୁଡ଼ି, ମୁଁ ତମର ବଡ଼ ପୁଅ, ମୋ ନାଁ ରଘୁନାଥ । ମୋ ନାଁ ସାଙ୍ଗକୁ ମିଳେଇ ତା ନାଁ ଦିଅ ଶ୍ରୀନାଥ ।" ଖୁଡ଼ୀର ମନ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲା, ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ହୃଦୟରେ ନୂଆ ପୁଅକୁ ଗେଲ

ଜୋର କହିଲା—"ହଇ ରେ ଶ୍ରୀନାଥ ! ତୁ ଶ୍ରୀନାଥ ?" ରଘୁ ଆନନ୍ଦରେ ଆର ଘରକୁ ଦଉଡ଼ିଗଲା, ପେଡ଼ି ଫିଟେଇ ଗୋଟିଏ ଡବିଆ ବାହାର କରି ଆଣି ଖୁଡ଼ୀ ଗୋଡତଳେ ଥୋଇ ଦେଲା । ଖୁଡ଼ୀ ଡବାଟି ନ ଫିଟାଉଣୁ ଲାଜରେ ତା ମୁହଁଟି ନାଲି ହୋଇଗଲା । ଖୁଡ଼ୀ ତାହା ଫିଟେଇ ହଠାତ୍ ଚମକି ପଡ଼ିଲା - ଡିବା ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ଅତି ସୁନ୍ଦର କଟକୀ ସୁନାର ହାର, ଆଉ ହଳେ ସାନ ପୁଅର ଚୁପା ଖଡୁ;—ପ୍ରାୟ ଶହେ ଟଙ୍କାର ପଦାର୍ଥ । ତାଙ୍କ ଆଖି ଖୋସି ହୋଇଗଲା, ସେ ଟିକିଏ ବଡ଼ ପାଟିରେ କହି ଉଠିଲେ—"ହଇରେ ରଘୁ ! ଏ ପଦାର୍ଥ କାହୁଁ ପାଇଲୁ ? ଏତେ ଟଙ୍କା କାହୁଁ ଆଣିଲୁ ?" ରଘୁ କୁଣ୍ଠିତ ହୋଇ କହିଲା, "କଟକର ବଣିଆ ଦୋକାନରୁ କିଣି ଆଣିଛି । ହାରଟା ତମେ ନାଇବ, ଖଡୁ ନୂଆ ପୁଅର ।"

"ସତ କହିଲୁ ବାପ, ତତେ ଏତେ ଟଙ୍କା କିଏ ଦେଲା ?"

"ଏ ଇମିତି କିବା ଟଙ୍କା ଯେ "

"ନା, ସତେ କହ କେତେ ଟଙ୍କା ?"

"ସବୁ ମିଶି ପାଞ୍ଚକୋଡ଼ି ଦଶ ଟଙ୍କା । ଏଇ ତ,—ଏ ବା କଣ ବେଶି ?" ଖୁଡ଼ୀ ଜିଭ କାମୁଡ଼ି କହିଲା, "ତୋତେ ପାଞ୍ଚ କୋଡ଼ି ଦଶ ଟଙ୍କା କିଏ ଦେଲା ?" ରଘୁ ବଡ଼ ସଂକୁଚିତ ହେଲା । କିଏ ଦେଲା ! କେମିତି କହିବ—କିଏ ଦେଲା ? ଅବଶ୍ୟ ଜଣେ ଦେଇଛି– ବହୁତ ଦିନରୁ ଜଣେ ତାକୁ ଦେଇ ଆସୁଛି; କିନ୍ତୁ ତା ନାଁଟା କହିବାକୁ ଖୁଡ଼ୀ ଆଗରେ ପୁଙ୍ଗା ରଘୁର ଜିଭ ଲେଉଟିଲା ନାହିଁ । ତା ନାଁ କଣ କହି ନାହିଁ ? ସକାଳେ ତ କହିଛି, କାଲି ତ କହିଥିଲା । କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଅନେକ ଥର ତା ନାଁ କହିଛି ହେଲେ ତା ସାଥିରେ ନିଜର ଘନିଷ୍ଠତା କଥାଟିକକ ବଡ଼ ଯତ୍ନରେ ଲୁଚେଇଛି । ଖୁଡ଼ୀ ବୁଝିଲା, ରଘୁ ତାଙ୍କୁ କିଛି କଥା ଗୋପନ କରୁଛି । ସ୍ତ୍ରୀଲୋକେ ସାଧାରଣତଃ ବଡ଼ କୌତୂହଳୀ । ସେ ଏ ଥର ନିର୍ବନ୍ଧ ଧଇଲା—"କହ ନା ପୁଅ ! ମୁଁ କଣ କାହା ଆଗରେ କହିବି ? କଣ ଉଧାର କରି ଆଣିଛୁ ? ନା ନୂଆ ମାଙ୍କଠାରୁ ଆଣିଛୁ ?" ରଘୁର ଆଖି ଟଳମଳ ହେଲା । "ଖୁଡ଼ି, ମୁଁ କଣ ଚୋର ?" ଅଭିମାନରେ ଏତିକି କହି ସେ କିଛି କ୍ଷଣ ରହିଗଲା; ଶେଷକୁ କହିଲା, "ଖୁଡ଼ି, ତମ ଆଗରେ କଣ କିଛି ମୋର ଲୁଚା ଚୋରା ? ସାଆନ୍ତଙ୍କ ଝିଅ ମତେ ନିତି ପଇସାପତ୍ର ଦିଏ । ସେଇ ପଇସା ସଞ୍ଚି ସଞ୍ଚି ଦେଢ଼ଶ ଟଙ୍କା ହୋଇଥିଲା । ଏତିକି ଆଣିଛି, ଲୁଗାପଟା ବି ଆଣିଛି; ନଗଦ ତିରିଶ ଟଙ୍କା ଆଣିଛି ତମ ପାଇଁ ।"

ଖୁଡ଼ୀ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ କହିଲେ, "ସୀତା ତୋତେ ଏତେ ପଇସା ଦିଏ ? ତା ବାପ ମା ଅଜାଣତରେ ତୁ ତାଠୁଁ ଏତେ ପଇସା କିମିତି ନେଉ ? ତା ବାପ ପରା ଭାରି ରଙ୍କୁଣା ?"

ରଘୁର କଥା କହିବାର ସାଧ ରହିଲା ନାହିଁ । ସେ ନିଜକୁ ଦୋଷୀ ଭାବି କିଛି କ୍ଷଣ ମୁଣ୍ଡ ତଳକୁ ପୋତିଲା । ସୀତାର କମନୀୟ ମୁଖଟି ମନେ ପଡ଼ିଗଲା, ସେ ସୁନ୍ଦର ଆଖିର ଚାହାଣି, ତାହାର କ୍ଷୁଦ୍ର ହସ୍ତର ଗୁପ୍ତ ଦାନ—ସବୁ ମନେ ପଡ଼ିଲା । ମନେ ମନେ ସାହସ ଆସିଲା । କୋମଳ ସ୍ୱରରେ କହିଲା "ଖୁଡ଼ି, ତମେ ଭାବୁଥିବ, ମୁଁ ସୀତା ଆଉ ବାବୁକୁ ପଛାପଛି କରି ତାଙ୍କଠଉଁ ପଇସା ନଏଁ ? ତା ନୁହେଁ । ସେମାନେ ମୋତେ ଭାରି ଭଲ ପାନ୍ତି । ମୁଁ ବି ତାଙ୍କୁ ପ୍ରାଣରୁ ଅଧିକ ଭଲ ପାଏଁ । ମା ସାଆନ୍ତାଣୀ ମତେ ନିତି ନ ଦେଖିଲେ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏତେ ତାଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା !" ଖୁଡ଼ୀର ଗ୍ରୀବଟା ଦାଉଁ କିନା ହୋଇଗଲା । ସହଜଜ୍ଞାନୀ, ସରଳବିଶ୍ୱାସୀ ନାରୀ ମାନେ ଯାହା ଭାବି ନଥନ୍ତି, ହଠାତ୍ ରସକଳା ତାହା ଠଉରାଇ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଚାହାଣିରେ ହସି ପକେଇଲେ; ପଛକେ କୋମଳ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ,—"ସାଆନ୍ତେ ତୋତେ ଜୁଆଇଁ କରିବେ କି ପୁଅ ?" ଏଥର ରଘୁ ଲାଜରେ ବୁଡ଼ିଗଲା । ସେ ସୀତାକୁ ବିଭା ହେବ, ଏ କଥା ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ମନେ ପଡ଼ି ସୁଦ୍ଧା ତାକୁ କଣ କରି ପକାଇଲା । ସେ ମୁହଁ ବୁଲେଇ ମୁରୁକି ହସି ତୁନି ହୋଇ ବସି ରହିଲା । ପରକ୍ଷଣରେ ମନେ ପଡ଼ିଲା—ବୃନ୍ଦାବନ ଚଉଧୁରୀ ! ଗଭୀର ଦୀର୍ଘ ନିଶ୍ୱାସଟିଏ ମାରି ସେ କଷ୍ଟବେଦନା ଦୂର କଲା; କିଛି କହିଲା ନାହିଁ । ଖୁଡ଼ୀ ଉଠିଗଲେ ଗାଧୋଇବାକୁ । ଆଜି ପୁତୁରାର ଭାବୀ ସୌଭାଗ୍ୟରେ ସେ ପରମ ଆନନ୍ଦିତା !

ତାଙ୍କର ସଂସାରରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଭିଜ୍ଞତା ହୋଇଛି । ଦେହର ବିବାହ ଯେ ବିବାହ ନୁହେଁ, ଏହା ସେ ବୁଝି ପାରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଘରେ କଣ ଅଭାବ, କଣ ଦୁଃଖ ? ତଥାପି ରସକଳା ତ ସୁଖୀ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି—ସୁନା ଗହଣା ପିନ୍ଧି, ପାଟଲୁଗା ପିନ୍ଧି ସୁଖୀ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ଦଶ ବର୍ଷ ଦିନୁଁ ବିଭା ହୋଇ ଆସି ତିରିଶ ବର୍ଷ ବୟସ ହେଲା । ତଥାପି ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ପ୍ରେମ ସେ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ବାର ବର୍ଷରୁ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ବୟସଯାକେ ସନ୍ତାନର ମୁଖ ଦେଖି ନ ଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଶାଶୁ, ନଣନ୍ଦ ଓ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଅଶେଷ ଗଞ୍ଜଣା ସହିଛନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀ ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଭାଘର ପ୍ରସ୍ତାବ ସୁଦ୍ଧା କରି ବସିଥିଲେ । ହେଲେ, ନାରାୟଣଙ୍କ କୃପାରୁ ସେହି ବର୍ଷ ବନାର ଜନ୍ମ ହେଲା । ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ତାକୁ ଅନାଇଲେ ରସକଳାର ସବୁ ପୂର୍ବ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଯାଏ । କେତେ ପିଠିରେ ମାଡ଼ ସହିଛି, କେତେ ପଣତକାନିରେ ଲୁହ ପୋଛିଛି, ବାରପଟ କୂଅ ମୂଳ ଆମ୍ବଗଛ ଛାଇରେ ବସି ସରା ଦି'ପହର କେତେ ଦିଅଁ ଦେବତା ଡାକିଛି, ତୁଳସୀଚଉରା ମୂଳେ ସଞ୍ଜଦୀପ ଦେଉ ଦେଉ ମା ବୃନ୍ଦାବତୀଙ୍କୁ କେତେ ଜଣାଇଛି । ହଟକେଶ୍ୱର, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ପୁରୀ—କେଉଁଠିକି ବା ସେ ଯାଇ ନାହିଁ । ସେ ବାଞ୍ଝ ବୋଲି ସ୍ୱାମୀ କେତେ ଲାଞ୍ଛନା କରି ନାହାନ୍ତି ? ଇଏ କଣ ଦାମ୍ପତ୍ୟ ପ୍ରେମ ? ଇଏ କଣ ସ୍ୱାମୀର

ସ୍ତ୍ରୀ ଉପରେ କରିବ ? ଖତ ଗୁଣ୍ଡାଏ, ଲୁଗା ଖଣ୍ଡେଏ ଦେବେ ବୋଲି ଘରପାଇଛି-ଠାରୁ ପୁଅ ଝିଅ ସବୁଙ୍କ କଡ଼ା ଗଣ୍ଡାରେ ଆଦାୟ କରିବେ ? ଏ କେଉଁ ରାଜ୍ୟର ନ୍ୟାୟ ବିଶାପ ? ମହାପ୍ରଭୁ ତ ପୁରୁଷ ସ୍ତ୍ରୀ ଦୁହିଙ୍କି ଏକା ହାତ ଗୋଡ଼, ଆଖି କାନ ଦେଇ ସୃଷ୍ଟି କଲେ; ତେବେ ସ୍ତ୍ରୀକପାଳ ପଥର ତଳେ, ପୁରୁଷକପାଳ ପଦ୍ମ ତଳେ କାହିଁକି ? ରସକଳା ଏହାର ସଦୁତ୍ତର ଯୋଗାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଭାବିଲା କର୍ମ-ଫଳ—ପୂର୍ବ ଜନ୍ମରେ ପାପ କଲେ ଏ ଜନ୍ମରେ ସ୍ତ୍ରୀ ହୁଅନ୍ତି । ରଘୁନାଥ କିନ୍ତୁ ଯଦି ସୀତାକୁ ବିବାହ ହୁଏ, ତେବେ ସୀତାର କୋଟି ପୁଣ୍ୟ ଫଳ—ରଘୁନାଥ ପରି ସ୍ୱାମୀ !

ଖୁଡ଼ୀର ଭାବନାରେ ବାଧା ପଡ଼ିଲା । ମହା ଧୂମଧାମରେ ଏକୋଇଶିଆ ପୂଜା ବସିଲା । ଦୁଇ ଝିଅରେ ଏ ପୁଅଟି ହୃଷୀକେଶର ଆଜକାଲି କଣ ନାହିଁ ! ଆଜି ପିଲାମାନେ ବଡ଼ ସୁଖୀ । ବଡ ଭାଇକୁ ପାଇ ବନମାଳୀ ଓ ଗୌରୀ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦ, କିନ୍ତୁ କଶୋରୀ ରଘୁନାଥକୁ ମୋଟେ ଦେଖି ନ ଥିଲା । ତାକୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ତିନି ବର୍ଷ । ସେଥିପାଇଁ ନୂଆ ଭାଇନା କାଖରେ ସେ ଗେଲବସର ହୋଇ ଚଢି ଗାଁ ବୁଲିଗଲା । ରଘୁନାଥ ସହିତ ଅନେକ ଲୋକ ଦେଖା ହେଲେ । ଅନାଥ ଅରକ୍ଷିତ ରଘୁନାଥର ଏବମ୍ବିଧ ଅବସ୍ଥା ପରିବର୍ତ୍ତନ ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗିଲା, ଏହା କହିଲେ ମିଛ ହେବ; ବରଂ ଅନେକେ ମନେ ମନେ ବିଶେଷ ଈର୍ଷାନ୍ୱିତ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥର ସେଥିରେ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନାହିଁ । ଆହୂତ ଅନାହୂତ ଭାବରେ ସେ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଇ ଦେଖା କଲା ।

ଗାଁର ବଡ଼ଲୋକ ଶ୍ରୀ ବାସନିଧି ଶତପଥୀ ରଘୁନାଥକୁ ଦେଖି ପରମ ପ୍ରୀତ ହେଲେ । ରଘୁନାଥ ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍ସ ଥାର୍ଡ଼ କ୍ଲାସରେ ପଢୁଛି,—ବିଚକ୍ଷଣ ବୁଦ୍ଧି. ସୁନ୍ଦର ରୂପ ଏବଂ କୁଳୀନବଂଶଜ । ହୃଷୀକେଶର ଅବସ୍ଥା ଆଜକାଲି ବଡ଼ ଭଲ ହେଲାଣି—କୋଠାବାଡ଼, ଜମି ଜମା କଲାଣି । ଏପରି ଘରେ 'ରମା', 'କ୍ଷେମା', 'ଉମା' 'ବାମା'ଙ୍କ ଭିତରୁ ଗୋଟିଏ କାହାରିକି ଠେଲି ନ ଦେଲେ ଆଉ ସୁପାତ୍ର ପାଇଁ କଣ ପୃଥିବୀ ଅଣ୍ଡାଳିବେ ? ରଘୁନାଥ ଆଉ ବନମାଳୀ, ଏ ଦିଓଟିକୁ ଯଦି ପାଆନ୍ତେ, ଆଉ କଥା ରହନ୍ତା !

ସେଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଶତପଥିଙ୍କ ଗୃହିଣୀ ରସକଳା କତିରେ ଉପସ୍ଥିତ ! ଦରିଦ୍ର ବଡ଼ଲୋକଙ୍କ ଶ୍ରୀପାଦଧୂଳି ପାଇବା କାଠିକର ପାଠ ! ଆଜକାଲି ସୁରୂପୀମାନଁ ଆଉ ରସ ଖୁଡ଼ୀର କାନ୍ଧକୁ କାନ୍ଧ ପାଇଲାଣି ଦେଖି ରଘୁନାଥ ଏବଂ ଗାଁ ଲୋକେ ଅବାକ୍ । ପଇସା କଣ ନ କରେ ? ଚତୁର ହୃଦୟୀ ବୁଝିଛି, ପଇସା ଥିଲେ ଚମ୍ପାଗୋରୀ ଗଉଣୀ ଲକ୍ଷିଆର ହାତ ଧରିବାକୁ ଅବା କେତେ ?

ମନ କଥା ମନରେ ରହିଲା । ଖୁଡ଼ୀ ପୁରୁବ ଚିରକାଳର ଅଭ୍ୟାସବଶତଃ ବଡ଼ ଗେଲରେ କଥା ହୁଅନ୍ତି । ରସକଳା ତ ରଘୁକୁ ପୁରୁବ ଲାଗନ୍ତି ନାହିଁ—

ମନେ କରନ୍ତୁ, ଯେମିତି ନିଜର ବଡ଼ପୁଅ । ଚୁଲିମୁଣ୍ଡରେ ଦୁଇଜଣ ବସିଛନ୍ତି । ଖୁଡ଼ୀ ଗେଲରେ ଗେଲରେ କଥାଟା ବାହାର କଲେ । ରଘୁ ଲଜ୍ଜାରେ ଝାଉଁଳି ପଡ଼ି କହିଲା, "ଖୁଡ଼ି, ମତେ ବିଭା କଥା କୁହ ନାହିଁ । ମୁଁ ଆଗେ ପାଶ୍ କରେଁ, ଚାକିରି କରେଁ—ତମ ଗୋଡ଼ ତଳକୁ କେତେ ଦାସୀ ଆସିବେ ।"

"ଦାସୀ କାହିଁକି ପୁଅ ? ଶତପଥୀ ଘର ଝିଅ କଣ ଦାସୀ ହୋଇଥିବ ? ଆମର ନନା ତ ତତେ ଘରଜୁଆଁଇଁ କରିବେ ।"

ହଠାତ୍ ଘୃଣାରେ ରଘୁନାଥର ମୁହଁ ବିବର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ସେ ନିଜକୁ ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି କହିଲା, "ଖୁଡ଼ି, ସୁରୁଯୀ ମାଇଁ ନାଁ ଧର ନାହିଁ । ମନେ ନାହିଁ, ମୋ ବୋଉ, ମୋ ନାନାଙ୍କ ସେମାନେ କେତେ ଦୁଃଖ ଦେଇଚନ୍ତି । ମୁଁ ଅନାଥ ଅରକ୍ଷିତ, ତାଙ୍କର ମୋ ଉପରେ ଏଡ଼େ ଶରଧା କୋଉଁ କାଳୁ ହେଲାଣି ମ ? ରାଜ-କନ୍ୟା ହେଲେ ବି ତାଙ୍କ ଘର ଝିଅ ଆମ ଘରକୁ ଆସିବ ନାହିଁ ।" ହଠାତ୍ ଏତେଗୁଡ଼ାଏ କଥା କହି ପକାଇ ପୁଣି ଖୁଡ଼ୀ ଆଗରେ ରଘୁ ଲଜ୍ଜାରେ ଆଖି ପୋଛି ପକାଇଲା । ଖୁଡ଼ୀ ପୂର୍ବ କଥା ମନେ କରି ଗୋଟିଏ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ପକାଇଲେ । ପରେ ଧୀର କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, "ମୋର ତ ବୋହୂ ରାଜକନ୍ୟା ହେବ, ଦେଖିଥିବୁ ରହ । ସାଆନ୍ତ ତତେ ଝିଅ ବିଭା ଦେବେ ।"

ରଘୁ ଦାଣ୍ଡକୁ ପଳାଇଲା । ଆକାଶ ସେତେବେଳେ ଅନ୍ଧକାର—ଗୋଟିଏ ଯୋଡ଼ିଏ ତାରା ଦପ୍‌ଦପ୍ ହେଉଥାନ୍ତି । ବିଲ ପାଖ ବନ୍ଧ ଉପରେ ବସି ରଘୁ ଦୂର ଆକାଶକୁ ଚାହିଁଲା । ସତେ ଆଜି ତାର ବଡ଼ ଇଚ୍ଛା ହେଲା—ଖୁଡ଼ୀର କଥା ସତ ହୁଅନ୍ତା କି ? ରଘୁନାଥ କିଶୋର ବାଳକ—ହୃଦୟରେ ବାସନାର ପ୍ରଥମ ରେଖା ଫୁଟିଲାଣି । ମାଘର ନିର୍ଜନ ରାତିରେ ପଲ୍ଲୀ ପ୍ରାନ୍ତରେ ସେ ରେଖାଟି ତାର ହୃଦୟରେ ଆହୁରି ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଉଠିଲା । କିନ୍ତୁ ପରକ୍ଷଣରେ ମନେ ପଡ଼ିଲା, ବୃନ୍ଦାବନ ଚଉଧୁରୀ । ବାଳକ ଦି' ଟୋପା ଲୁହରେ ଗାଲ ତିନ୍ତାଇ ଘରକୁ ଗଲା । ମାତ୍ର ହୃଦୟର ସ୍ପନ୍ଦନରେ ସୀତା—ସୀତା—ସୀତା !

ରଘୁନାଥର ହୃଦୟରେ ମାନବର ପ୍ରଥମ ପ୍ରଣୟର ମଧୁର ତେଉଖେଳ ! ସେଥିରେ ବିରହବେଦନା ଅପେକ୍ଷା ଅନୁଭବର ଆନନ୍ଦ ଅଧିକ । ବିବାହର ଆକାଂକ୍ଷା ଅପେକ୍ଷା ପ୍ରେମର ପ୍ରତିଦାନ ଆକାଙ୍କ୍ଷା ଅଧିକ । ବିଧିନିବନ୍ଧର ସେ ବହୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ—ସେତେବେଳେ ଶିଶୁ-ମାନବ ପ୍ରକୃତିର ମୁକ୍ତ ରାଜ୍ୟରେ । ବିବାହବନ୍ଧନର ଗୁରୁତ୍ୱ କାହୁଁ ବୁଝିବ ? ସେଥିପାଇଁ ରଘୁ ଭାବିଲା—ସୀତା ତ ମତେ ପ୍ରେମ କରେ ! ଏହା ଭାବି ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହେଲା ।

ଷଷ୍ଠ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ସୀତା ଆସି ଖଟରେ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲା । ତାହାର ଜୀବନରେ ଯେ କୌଣସି ଗୁରୁତର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଛି, କ୍ଷୁଦ୍ର ବାଳିକା ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଜାଣି ନ ପାରିଲେ ମଧ୍ୟ ଆଂଶିକ ବୁଝି ପାରୁଥିଲା । ଗୋଟାଏ ଗଭୀର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ତାହାର ହୃଦୟ-ରାଜ୍ୟ ଅଧିକାର କରିଛି; କିନ୍ତୁ ତାହା କଣ, ସେ ଭଲ ବୁଝି ପାରୁ ନାହିଁ । ରହି ରହି ତାର ମନେ ପଡ଼ୁଥାଏ ରଘୁନାଥ—ଆଉ ଦୁଇ ଘଣ୍ଟା ପରେ ରଘୁନାଥ ଆସିବ । କିନ୍ତୁ ସୀତା ଆଜି ବଡ଼ ବିମର୍ଷ ! ଦୁଇ ଦିନ ହେଲା ବୃନ୍ଦାବନ ସହିତ ସୀତାର ନିର୍ବନ୍ଧ ହୋଇ ଯାଇଛି—ଯଥାରୀତି ତୁଳସୀ-ମାଳ ଟେକା ହୋଇ ସତ୍ୟ ହୋଇଛି, ପଣ କଥା ଛିଣ୍ଡିଛି । ବୃନ୍ଦାବନ ଜମିଦାର, ପଣ ଦେବେ ତିନିଶ ପଚିଶ ଟଙ୍କା । ତାହା ଉପରେ ପୁଣି ଜମିବାଡ଼ିର ଅନେକ କାରବାର କଥା ଅଛି । ବୃନ୍ଦାବନଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ଭୂସମ୍ପତ୍ତି ଏବଂ ସୀତାର ପିତା ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଜମିଦାରୀ ଇଲାକାରେ ଅନେକ ଜମି ନେଇଛନ୍ତି । ଜମିଦାର ଜୁଆଁଇ ହେଲେ ପ୍ରାୟ କୋଡ଼ିଏ ବାଟି ଜମିର ଖଜଣାରୁ ନିଷ୍କୃତି ପାଇବା ସମ୍ଭବ; ମଧ୍ୟ ବୃନ୍ଦାବନଙ୍କୁ ହାତରେ ରଖିବା ବିଶେଷ କଷ୍ଟକର ହେବ ନାହିଁ । ନିଜର ଲାଭ ଲୋକସାନ କଷି ନେଇ ଚଉଧୁରିଏ ଝିଅଟିର ବର ଘର ଠିକଣା କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସରସ୍ୱତୀ ଏଥିରେ ବିଶେଷ ଅସୁଖୀ । ଏହା ଚଉଧୁରିଏ ବୁଝିବା ସତ୍ତ୍ୱେ 'ସ୍ତ୍ରୀବୁଦ୍ଧି ପ୍ରଳୟଙ୍କରୀ' ଭାବି ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସହିତ ଏ ସବୁ ବିଷୟର ପରାମର୍ଶ ନ କରି କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ କରିଛନ୍ତି ।

"ବୟସ ଆସି ହେଲା ପଇଁଚାଳିଶ ଉପରେ । ଏ କାଳେ ପୁଣି ବାହା ହେବେ ?" କହି ପରମାନନ୍ଦ ଚଉଧୁରିଙ୍କ କଡ଼ରେ ବସି ପଡ଼ିଲେ । ଦୁଇ ଜଣ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉ ହେଉ ଦାଣ୍ଡରୁ ଆସିଲେ । ହରିଆ ପାନ ଗୁଣ୍ଡି ଥୋଇଗଲା । ଥାଳିଆରୁ ପାନଖିଲଟି ଉଠାଇ ତାହାର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କରୁ କରୁ ପରମାନନ୍ଦ ପୁଣି ପଚାରିଲେ, "ହଇ ହେ, ନିର୍ବନ୍ଧ କରି ପକେଇଲ, ଆମକୁ ପଚାରିଲ ନାହିଁ ? ଆମ ଗାଁରେ ଶଙ୍କର ବାବୁଙ୍କ ପୁଅ ଗିରିଧାରୀ ଏହି ବର୍ଷ ପରା ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍‌ସ ପାଶ୍ କଲା—କଲେଜରେ ପଢ଼ୁଚି । ଆମ ଝିଅଟି ତ ଦିବ୍ୟ ସୁନ୍ଦର । ମୁଁ ବର ଘରଟି କରି ଦେଇଥାନ୍ତି ।"

ଚଉଧୁରିଏ ଅଳ୍ପ ହସି କହିଲେ, "ମୁଁ ଶଙ୍କରକୁ ଜାଣେ । ଗୁଙ୍କର ଖଣ୍ଡିକ ଛଡ଼ା ତାର ଆଉ କଣ ଅଛି ? ପୁଅଟା ପାଶ୍ କଲେ ହେଲା ? ଘରେ ଖାଇବାକୁ ଅଛି କି ନା, ଦେଖି କରି ଝିଅ ଦବା କଥା ।"

"ତେବେ ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ଘରେ ଭିତରିଆ ବୁଝିଲ ନାହିଁ ? ତାଙ୍କ ସର ତ ବେଶ ଥିଲାବାଲା ।"

"ହେଲେ, ବୃନ୍ଦାବନ ଘରକୁ ଲାଗେ ନାହିଁ—ସେ ଜମିଦାର ।"

"କିନ୍ତୁ ଏଡ଼େ ବୁଢ଼ା ବରକୁ ଦେଲ କିଆଁ ? ଝିଅର ତ କିଛି ସୁଖ ହବ ନାହିଁ । ସଦାଶିବକୁ ଦେଇଥିଲେ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା ।"

"ପଡ଼ିଲେ ସେହି କଥା ଘଟଣା ହଉ ହଉ ତ ଏଇଆ ହେଲା । ଏଥିରେ ଆମର କିଛି ତ୍ରୁଟି ହୋଇ ନାହିଁ । ସଦାଶିବ ମଙ୍ଗଳପୁରରେ ବାନ୍ଧା ହବ । ମୋ ଝିଅ ସକାଶେ ମୁଁ ବୁଢ଼ାଠଉଁ ଅଧା ସମ୍ପତ୍ତି ଲେଖେଇ ନେବି, ଦେଖ । ସେଁ କଣ ମତେ ଫାଙ୍କି ଦେବ ? ତୁମେ ଜାଣ ନା—ପରମାନନ୍ଦ, ସାତଆ ସେ ଘରେ ବାଘ ହେଲେ ଆମର ବଡ଼ ଲାଭ । 'ସେ ଆମର ଜମିଦାର । ମୋର କୋଡ଼ିଏ ବାଟି ବିଲର ଖଜଣା ଦାଉଟା ଯିବ । ଆଉ ଆମର ଯେଉଁ ବଡ଼ ବଡ଼ ଆଠଟା ତୋଟା ଅଛି, ସେ ସବୁରେ ତାଙ୍କର ଅଧେ ଭାଗ । ମୁଁ ଠିକ୍ ଠିକଣା କରି ସବୁ ହସ୍ତାନ୍ତର କରିନେବି । ତୁମେ ଭାବୁଚ, ମୁଁ ଓଲୁ ? ବୁଢ଼ା ବରକୁ ଝିଅ ଦେବି—କିଛି ଲାଭର ବାଟ ନ ରଖି ?"

"ସୀତା, କଣ କରୁଚୁ ?" କହି ପରମାନନ୍ଦ ଘର ଭିତରକୁ ଗଲେ । ଭଣିଜୀର କାତର ମଳିନ ମୁଖ ଦେଖି ହଠାତ୍ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣଟି କାନ୍ଦି ଉଠିଲା । ତେବେ କଣ ଏଡ଼େ କ୍ଷୁଦ୍ର ବାଳିକା ନିଜର ଭାଗ୍ୟ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ବୁଝି ପାରୁଛି ? "ତୋ ବୋଉ କାହିଁ ?"

"ବାରିଆଡ଼େ" କହି ସୀତା ଉଠି ରନ୍ଧାଘରକୁ ଗଲା । ପରମାନନ୍ଦ ଭଉଣୀର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବାରିଆଡ଼କୁ ଗଲେ ।

ସରସ୍ୱତୀ ବାରିଆଡ଼ର ରଞ୍ଜା ହଣାଇ ବାଡ଼ ବୁଜାଉଥିଲେ । ଭାଇକୁ ଦେଖି କହିଲେ, "ବୁଝିଲୁ ତ ? ମୁଁ ମିଛ କହୁଥିଲି ?"

"ଗୁଡ଼, ଯା ହେବାର ହେଲାଣି । 'ନେଡ଼ି ଗୁଡ଼ କହୁଣୀକି ଗଲେ ଆଉ ଫେରିବ ?' ଯାହା କପାଳ ଯୋଉଁଠି ।"

"ହଁ, ଯାହା ହାଣ୍ଡିରେ ଯେ ଚାଉଳ ପକେଇଚି । ଆମେ ମା ବାପ ହେଇ କଣ କରିବୁଁ ?"

"ବୁଢ଼ା ବରକୁ ଗୁଣ୍ଠେ ଦେଇ କହିବ—'ଯାହା ହାଣ୍ଡିରେ ଯେ ଚାଉଳ ପକେଇଚି ।' ଭଣେଇ ତ ଦେଖିଲେ ଟଙ୍କା ! ଝିଅ ପୁଅଙ୍କୁ କଣ ତାଙ୍କର ମାୟା ଅଛି ?"

“ଯିମିତି କହନା, ତୋ ଭଉଣୀ ଶୁଣିଲେ ଦୁଃଖ କରିବେ । ପୁରୁଷ ଲୋକଙ୍କର ବୟସ ? ହୋଇ ହୋଇ ପଚାଶ ହବ ତ ? ମାଇକିନା ଝିଅ ଅସୁର ! ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ —’

ବାଧା ଦେଇ ପରମାନନ୍ଦ କହିଲେ, “ଯା ଲୋ ନାନୀ ! ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ଝିଅକୁ ଭସେଇ ଦଉଚ ହିନା ?”

ସରସ୍ୱତୀ ଦୀର୍ଘନିଶ୍ୱାସଟିଏ ପକେଇ କହିଲେ, “ମୁଁ କଣ କରିବି ରେ ପରିଆ ! ସବୁ କପାଳ କଥା । ନୋହିଲେ, ଷଠଦେଇ ପାଇଁ ହଉ ଦଉ ବାପ ପାଇଁ ହୁଅନ୍ତା ? ଆମେ ମାଇପି ଲୋକ । ଆମ କଥା କିଏ ଶୁଣେ ? ଜାଣୁ ତ, ତୋ ଭଉଣୀ କୋଉଁ କଥା ମତେ ପଚାରି କରନ୍ତି ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ନିଜ ମନକୁ ଯାହା ସୁନ୍ଦର ଦିଶେ, ତା କରଯାନ୍ତି ।”

“ଏଇଟା ତାଙ୍କର ଘୋର ଅନ୍ୟାୟ ।”

“କିଜାଣି, ଆମ ମାଇପି ଲୋକର ଏତେ କଥାରେ କି ଥାଏ ! ନ୍ୟାୟ, ଅନ୍ୟାୟ ସେ ବୁଝନ୍ତି ।”

“କେବେ ବାହା ହବ ?”

“ଆସନ୍ତା ବଇଶାଖକୁ ।”

ରଘୁ ଆସି ପଶ୍ଚାତ୍‌ରେ ଠିଆ ହୋଇ ସବୁ ଶୁଣିଲା; ସୀତାର ଭାଗ୍ୟ ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରୁ କରୁ ଘରକୁ ଗଲା । ସୀତା ରଘୁକୁ ଦେଖି ବାହାରକୁ ଆସିଥିଲା । ରଘୁ କାହାକୁ କିଛି ନ କହି ଘରକୁ ଚାଲିଯିବା ଦେଖି ସୀତାର ମନଟି ଦୁଃଖରେ ପୂରିଗଲା ।

ଦାଣ୍ଡପଟ ପିଜୁଳି ଗଛ ମୂଳେ ବସି ରଘୁ ନୀରବରେ ଚିନ୍ତା କଲା । ବୁଢ଼ା ବୃନ୍ଦାବନର ଅର୍ଦ୍ଧକୃଷ୍ଣ ଅର୍ଦ୍ଧଶୁକ୍ଳ କେଶମଣ୍ଡିତ ମସ୍ତକ, ପ୍ରୌଢ଼ ମୁଖ, ଶିଥିଳ ଶରୀର ସବୁ ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ତାହାର ଆଖି ଆଗରେ ଚଳନ ପରି ଦିଶିଲା । ଏଡ଼େ ବୁଢ଼ା, ଆଉ ସୀତା କେଡ଼େ ସାନ—କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ! ଏପରି ଅଜା-ନାତୁଣୀ ବାହାରେ ସୀତା ସୁଖୀ ହବ ? ରଘୁ କେତେ ଚିନ୍ତା କଲା । ଯଦି ବୁଢ଼ାର କାଳ ହୁଏ । ତତ୍ପରେ ଆଉ ସେ ଭାବି ପାରିଲା ନାହିଁ । ପେଡେଇ ନାନୀର ନିର୍ଜଳା ଏକାଦଶୀ ସେ ଦେଖିଥିଲା । ବାଳକର କଳା ଆଖିଯୋଡ଼ିକ ପାଣିରେ ପୂରିଗଲା । ରଘୁନାଥ ଧୀରେ ଧୀରେ ଉଠି ଘରକୁ ଗଲା । ତାରାମଣି ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ, “ଯାଆ ତ ରଘୁ, ବାପା ଶରୁବା କେଉଟ ଘରେ କଣ କରୁଚନ୍ତି ଦେଖିବୁ । ଦିନ ଦି'ଟା ହେଲାଣି—ଗାଧୁଆ ନାହିଁ, ଖିଆ ନାହିଁ ।” ରଘୁ ଶରୁବା କେଉଟ ଘରକୁ

ଗଲା । ଶତ୍ରୁଘ୍ନ କେଉଟର ଘର ତେଲଙ୍ଗାବଜାରର ଅପରିଚ୍ଛନ୍ନ ଆବର୍ଜନାପୂର୍ଣ୍ଣ ଗଳି ଭିତରେ । କାନ୍ଥକୁ କାନ୍ଥ ଲାଗି ପ୍ରାୟ କୋଡ଼ିଏ ଘର । ମଝିରେ ହାତେ ଓସାର ମାଟିରାସ୍ତା । ଭିତରେ ପଶି ରଘୁ ଦେଖିଲା, ବାପା ଖଣ୍ଡେ ଛିଣ୍ଡା ଅଖା ଉପରେ ବସିଛନ୍ତି । ନିକଟରେ ଅତି ମଳିନ ଶଯ୍ୟାରେ ଶାୟିତ ଗୋଟିଏ ଷୋଳ ସତର ବର୍ଷର ଯୁବକ । ତାହାର ଶେଷ ସମୟ ନିକଟ ପ୍ରାୟ—ହାତ ଗୋଡ଼ କଳାକାଠ, ମୁହଁ କଳା ଶଟର, ନିଶ୍ୱାସ ଘଡ଼ ଘଡ଼ ଶୁଭୁଛି । ରଘୁନାଥର ଅତିଶୟ ଭୟ ହେଲା । ଅନ୍ୟ କୋଠରୀରୁ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନଙ୍କ କ୍ରନ୍ଦନର କ୍ଷୀଣ ଶବ୍ଦ ତାହାର କାନରେ ପଶିଲା । ହଠାତ୍ ଦରିଦ୍ରଦ୍ୱାର ଠେଲି ଭିତରେ ପଶିଗଲା ଶତ୍ରୁଘ୍ନ; ଲମ୍ବ ହୋଇ କବିରାଜଙ୍କ ଗୋଡ଼ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା । ତାହାର ମୁହଁରୁ ଅନେକକ୍ଷଣ କିଛିମାତ୍ର କଥା ବାହାରିଲା ନାହିଁ; ପରେ ଅତିକଷ୍ଟରେ କ୍ଷୀଣ କଣ୍ଠରେ କହିଲା—"କବିରାଜେ, ମା ବାପ, ରକ୍ଷା କର, ଜୀବନ ଦିଅ । ଏତେ ତ କରିଚ, ସେ ପରି ମୋର ଗୋଟିଏ ସଙ୍ଗାଳି ।" ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ହୃଦୟ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ କରି ଗୋଟିଏ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ବହି-ଗଲା । ସେ ଧୀର ଅଥଚ ଦୃଢ଼ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ—"ବାବା, ଜୀବନ ଦାନ କରିବାର ଶକ୍ତି ମୋର ଥିଲେ ସ୍ୱୟଂ ଈଶ୍ୱର ହୋଇଥାନ୍ତି । ଭଗବାନଙ୍କୁ ଡାକ—, ଭଗବାନଙ୍କୁ ଡାକ । ତାଙ୍କୁ ଧଇଲେ ସେ ସାହା ହେବେ । ଯାହା କର୍ମଫଳ ନେଇ ଆସିଥାଇଁ, ତା ଭୋଗିବା ବିନା ?" ପରକ୍ଷଣରେ ରୋଗୀର ନାଡ଼ୀ ଦେଖିଲେ । ରଘୁ ବାହାରେ ଯାଇଁ ଠିଆ ହେଲା । ଭିତରୁ ସ୍ତ୍ରୀକଣ୍ଠରେ ଜଣେ କହିଲା "କବିରାଜେ, ପାହାଡ଼ାରୁ ଆସି ବସିଚ ଗରିବ ଘରେ । ତମର ଏତେ ଦୟା କାହିଁ ସୁଝିବୁଁ ଆମେ ନରମାଖୀ ଲୋକ । ଆମ କପାଳରେ ଯା' ଥିଲା ବୋଲି କିଏ କହିବ ?" କିଛି କ୍ଷଣ ପରେ କେବଳ କ୍ରନ୍ଦନଧ୍ୱନି ମାତ୍ର ଶୁଭିଲା । ଜଗନ୍ନାଥ ବାରଂବାର ରୋଗୀର ନାଡ଼ି ଦେଖୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ଔଷଧ ଖଲି କପାଳରେ, ପାଦରେ ମାଲିସ୍ କରାଉଥାନ୍ତି ।

ରଘୁ ପଛାଡ଼ୁ ଡାକିଲା—'ବାପା !

ଜଗନ୍ନାଥ ମୁହଁ ଫେରାଇ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ବାପ, ଘରକୁ ଯା । ଆଉ ଘଣ୍ଟାକ ପରେ ଯିବି ।" ରଘୁ ଫେରି ଆସିଲା ।

ପ୍ରାୟ ବାରଟା ବେଳକୁ କ୍ଳାନ୍ତ ଦେହରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଘରକୁ ଆସିଲେ । ସ୍ନାନ ଭୋଜନ ସାରି ଦୀର୍ଘ ଦୁଇଘଣ୍ଟା କାଳ ବିଶ୍ରାମ କଲେ । ରାତି ଆଠ ଘଡ଼ିକ ପୁଣି ବାହାରିଲେ । ତାରାମଣି ଅନୁନୟ କରି କହିଲେ—"ଆଉ ରାତିରେ ଯାଅ ନାହିଁ ।" "ଏଇକ୍ଷଣି ଆସିବି" କହି ଜଗନ୍ନାଥ ଚାଲିଗଲେ । ଦେବତା-ଚରଣରେ ସ୍ୱାମୀ ଏବଂ ରୋଗୀର ସହସ୍ର ମଙ୍ଗଳ କାମନା କରୁ କରୁ ତାରାମଣି ରେବତୀ କତିରେ ଶୋଇ ଦୀପାଲୋକରେ ରାମାୟଣ ପାଠ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

× × × ×

ସୀତା କୂଅମୂଳେ ବସି ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ସ୍ୱରରେ ଗୀତ ଗାଉଛି । ଆଜି ସେ ଭାରି ଅନ୍ୟମନା । ଚାହିଁ ଚାହିଁ ତା ଜୀବନର ପ୍ରାୟ ଦଶଟି ବର୍ଷ କଟି ଯାଇଛି । ଆସନ୍ତା ମଙ୍ଗଳବାର ତାହାର ବିଭାଘର । କିନ୍ତୁ ବିବାହ କଣ, ତାହା ସେ ବୁଝି ନାହିଁ; ଏତିକି ମାତ୍ର ବୁଝିଛି, ସେ ଶାଶୁଘରକୁ ଯିବ, ଗୋଟିଏ ଦରବୁଢ଼ା ଲୋକ ତାହାର ବର ହେବ । ସେ ଲୋକର ତିନି ପୁଅ, ଦୁଇ ଝିଅ । ସେ ଘରେ ତାର ସାଙ୍ଗକୁ କେହି ଆସିବ; ସୀତା ତାହାର ଶାଶୁ ହେବ । ଏ ସବୁ ଭାବି ଭାବି ସୀତାର ଲଜ୍ଜାବୋଧ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ତାହାର କ୍ଷତି ବା ଲାଭ କଣ, ସେ ବୁଝି ପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ କେବଳ ଭାବିଲା—ଏଡ଼େ ବୁଢ଼ା ବରକୁ ବାହା ହେବ ? ଲୋକେ ତ ଥଟ୍ଟା କରିବେ । ପରକ୍ଷଣରେ ତାହାର ସେ ଚିନ୍ତା ଦୂରୀଭୂତ ହେଲା —ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ମୁଖ ଚିନ୍ତାର ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କଲା ।

ହସି ହସି ରଘୁ ଆସି କତିରେ ବସିଲା । ତା ହାତରେ ଗୋଟିଏ ଫୁଟନ୍ତା ଗୋଲାପ । "ନେ" କହି ରଘୁ ସୀତା ଆଡ଼କୁ ହାତ ବଢ଼େଇ ଦେଲା । ସୀତା ଆଗ୍ରହରେ ଫୁଲଟି ନେଇ ମୁଣ୍ଡରେ ଖୋସିଲା । ରଘୁ ନୀରବରେ ଅନାଇ ରହିଥାଏ ।

ଦିବା ଦ୍ୱିପ୍ରହର, ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ନୀରବ । 'ଗୁଡ଼ଫ୍ରାଇଡ଼େ' ଛୁଟି ସକାଶେ ସ୍କୁଲ କଚେରି ବନ୍ଦ । ବାବୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣରେ ମାମୁଘରକୁ ଯାଇଛି । ବାବୁର ମଧ୍ୟ ଏ ସପ୍ତାହରେ ବିବାହ; କିନ୍ତୁ ବିବାହ ନାହିଁ ଜଣକର—ସେ ରଘୁନାଥ । ଦରିଦ୍ର ରଘୁନାଥ ଏତେ ଦିନ ପରେ ନିଜର ବିଶେଷତ୍ୱ ଟିକିକ ବୁଝି ପାରୁଛି । ବାବୁ ଓ ରେବତୀର ବିବାହ, ସୀତାର ବିବାହ; କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ଚିର ସଙ୍ଗୀ—ତାହାର ବିବାହ ହେଲା ନାହିଁ କିଆଁ ? ହେଲେ, ସେଥିରେ ତାର ଦୁଃଖର କାରଣ କଣ ? ତଥାପି ସେ ଦୁଃଖିତ । ସୀତାର ମୁଖକୁ ଚାହିଁ ତାହାର ଦୁଃଖ ଉଛୁଳି ପଡୁଛି । ଆଉ ଦୁଇ ଦିନ ପରେ ସୀତା ଯେ କାହାର ହେବ, ଏହା ଭାବିଲାବେଳକୁ ତାହାର ଛାତି କୋହରେ ଫାଟିଯାଉଛି । ସୀତା ଯେତେବେଳେ ତାହାର ସୀତା, ତାହାର ସମଗ୍ର ସ୍ନେହ ଯେ ସୀତାର—ତାହାର ସର୍ବସ୍ୱ ଦେଇ ସେ ସୀତାକୁ ଆପଣାର କରିଛି । ସେ ସୀତା ପରଘରକୁ ଚାଲିଯିବ । କିନ୍ତୁ ଝିଅ ମାନେ ପରଘରକୁ ଯାନ୍ତି, ଏହା ଜାଣିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ଏଡ଼େ ଦୁଃଖିତ କାହିଁକି ?

ରଘୁନାଥ କଣ ଭାବିବ ? ଭାବିବାର ଶକ୍ତି ତାହାର ନାହିଁ । କେବଳ ନୀରବରେ ସେ ସୀତାର ମୁହଁକୁ ଅନାଇ ରହିଲା । ତାହାର ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ଲୁହ ଆଖିପତା ତଳକୁ ଗଡ଼ିଗଲା । ସୀତା ମଧ୍ୟ ନୀରବରେ ଅନାଇଥିଲା । ତାହାର ଚକ୍ଷୁ ମଧ୍ୟ ପୂରି ଉଠିଲା । ସୀତା କାନ୍ଦିଲା—ଆଜି ଜୀବନର ସବୁ ଦୁଃଖ ଅଶ୍ରୁରେ ପରିଣତ ହୋଇ ଝରି ପଡ଼ିଲା । କିଏ କହେ, ସୀତା ବୁଝି ନାହିଁ ?

ରଘୁ କୋମଳ କଣ୍ଠରେ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ କହିଲା, "ଛି, କାନ୍ଦୁଚୁ ? ତୋର କଣ ହୋଇଚି କ ?"

ସୀତାର କଣ ହୋଇଛି, ସେ ତାହା କହି ପାରିଲା ନାହିଁ; କେବଳ କାତର ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଘୁକୁ ଅନାଇ ରହିଲା । ରଘୁ ବୁଝିଲା—ଗଭୀର ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସରେ ତାହାର ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ସେ ପୁଣି କାନ୍ଦିଲା ।

"ସୀତା ! ସୀତା !"

ପିତେଇ ମାମୀର ଡାକ ଶୁଣି ସୀତା ଘରକୁ ଦଉଡ଼ିଗଲା । ରଘୁ ଏକାନ୍ତ ବସି ଅନେକ ଚିନ୍ତା କଲା—ସୀତା ତାର କିଏ ? ତାହାର ସମଗ୍ର ଜୀବନର ସଞ୍ଚିତ ବାସନା, ସଞ୍ଚିତ ପ୍ରେମର ଅଧିକାରିଣୀ ସୀତା—ତାର କିଏ ? ସୀତା ତ ବୃନ୍ଦାବନର ବଧୂ, ତାର ସେ କିଏ ? କାହିଁକି ପ୍ରତିମୁହୂର୍ତ୍ତ ସେ କେବଳ ସୀତା କଥା ଭାବୁଛି ? ସତ, ଭାବନାର ଅନେକ କାରଣ ଅଛି । ବିଭା ତ ସମସ୍ତେ ହେଉଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଏପରି ବୁଢ଼ା ବରକୁ କିଏ ବିଭା ହେଉଛି ? ସୀତା ସକାଶେ କଣ ବିଧାତା ଭଲ ବର ସୃଷ୍ଟି କରି ନାହାନ୍ତି ? ସୀତା କଣ ଏପରି ପୋଡ଼ାକପାଳୀ ! ଯଦି ବୃନ୍ଦାବନ ମରିଯାଏ, ସୀତା—ଏଡ଼େ ସୁକୁମାରୀ ସୀତା କିପରି ଏକାଦଶୀ କରିବ—ବୈଧବ୍ୟ-ଯନ୍ତ୍ରଣା ସୀତା କିପରି ସହିବ ? ପଚିଶ ବର୍ଷର ବୁଢ଼ା ଆଗେ ନ ମରି ସୀତା କଣ ଆଗେ ମରିବ ? ପୁଣି ରଘୁନାଥ ଚିନ୍ତା କଲା, ସୀତା—କ୍ଷୁଦ୍ର ସୀତା—ବୋହୂ ଜୁଆଇଁଙ୍କର ଶାଶୁ, ପୁଣି ପାଞ୍ଚ ପିଲାର ମା ହେବ ? ଏପରି ବିସଦୃଶ ଘଟଣା କି କେବେ ଘଟିଛି ? ରଘୁନାଥ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ । ସୀତାର ଭାବୀ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା କଥା ଭାବୁ ଭାବୁ ତାହାର କୋମଳ ପ୍ରାଣ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ସେ କେବଳ ନୀରବରେ ବସି ରହିଲା ।

ରଘୁ ଦୂର ଆକାଶକୁ ଅନାଇ କେତେ କଥା ଚିନ୍ତା କଲା । ତାହାର ବୟସ ବର୍ତ୍ତମାନ ଷୋଳ ବର୍ଷ, ତଥାପି ସେ ନିତାନ୍ତ ବାଳକ—ସଂସାର-ଅନଭିଜ୍ଞ । ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ତାରାମଣିଙ୍କ ନିକଟରେ ଲାଳିତ ପାଳିତ ସୁଶୀଳ, ସ୍ଫଟିକ ତୁଲ୍ୟ ନିର୍ମଳ-ଚରିତ୍ର ରଘୁ କେବଳ ଆବାଲ୍ୟସଙ୍ଗିନୀ ସୀତାର ଦୁଃଖରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କାତର ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ସୀତା ତାହାର ପ୍ରାଣର ସର୍ବସ୍ୱ, ଏହା ସେ ବୁଝିଥିଲା; ମାତ୍ର ସେତିକି—ତହୁଁ ବଳି ଆଉ କିଛି କେବେ ସେ ଭାବି ନାହିଁ । ଭାବିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ମୂଲ୍ୟ କଣ ? ସେ ତ ଅନାଥ ଅରକ୍ଷିତଟାଏ ।

ଆଜି ରବିବାର, ବିବାହ ଦୁଇ ଦିନ ଆଉ ବାକି । ହଠାତ୍ ଖବର ଆସିଲା, ବୃନ୍ଦାବନ ଚଉଧୁରି ଶକ୍ତ ପୀଡ଼ିତ । ବିବାହର ଦିନ ଘୁଞ୍ଚିଗଲା । ସରସ୍ୱତୀ ବଜ୍ରାହତା ପରି କାନ୍ଥକୁ ଆଉଜି ବସି ପଡ଼ିଲେ । କନ୍ୟାର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟକୁ ନିନ୍ଦା କରୁ କରୁ

ଚୌଧୁରୀଏ କଟେରୀକୁ ଗଲେ । ବୃନ୍ଦାବନଙ୍କ ରୋଗ ଶାନ୍ତି ସକାଶେ ନାନା ଦେବ ଦେବୀଙ୍କ ନିକଟରେ ଭୋଗ ମାନସିକ ହେଲା । ପିତେଇ ନାମୀ ଆଖିରେ ଲୁଗାକାନି ଦେଇ ପାଇଟିରେ ଲାଗିଲା ।

ଯଥାବିଧି ବାବୁର ବିବାହ ହେଲା । ଝିଅକୁ ଗାଳି ଦେଇ ଦେଇ ପୁଅକୁ ଘେନି ଚୌଧୁରୀଏ ବିଗାହ ଦେବାପାଇଁ ସାରଙ୍ଗପୁର ଗଲେ । ସୀତା ଘର କଣରେ ବସି ନବବଧୂର ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ ରହିଲା । ନବବଧୂ ଆଉ କେହି ନୁହେ— ଜଗନ୍ନାଥ କବିରାଜଙ୍କ କନ୍ୟା ରେବତୀ ।

ରେବତୀର ବୟସ ଦଶ ବର୍ଷ । କ୍ଷୁଦ୍ର ମୁଣ୍ଡରେ ସିନ୍ଦୂର ଚିହ୍ନ, କପାଳରେ ଚନ୍ଦନରଚନା ଘେନି, ସର୍ବାଙ୍ଗରେ ଅଳଂକାରମଣ୍ଡିତା ହୋଇ ଦଶମବର୍ଷୀୟା ବଧୂ ଆସି ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ପାଦତଳେ ପ୍ରଣାମ କଲା । କନ୍ୟାର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଭୁଲି ସରସ୍ୱତୀ ସ୍ନେହ ଅର୍ଦ୍ଧଚନ୍ଦ୍ରଟିକ କୋଳକୁ ନେଲେ । ରେବତୀର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, ମନୋହର ମୁଖ ଦେଖି ଷୋଡ଼ଶବର୍ଷବୟସ୍କ ବାବୁର ଜୀବନରେ ଏକ ନୂତନ ନାଟକର ଅଭିନୟ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ବିବାହର କିଛି ଦିନ ପରେ ରେବତୀ ପୁନର୍ବାର ପିତୃଗୃହକୁ ଚାଲିଗଲା, କିନ୍ତୁ ଅତି ନିକଟରେ ଶ୍ୱଶୁର ଘର ଥିବାରୁ ବାବୁ ପ୍ରାୟ ରହୁ ସହିତ ଯାଏ । ତାହାର ସ୍କୁଲ ପାଠରେ ଆଉ ମନ ଲାଗିଲା ନାହିଁ ।

କ୍ରମେ ଆଷାଢ଼ ଗଲା, ଶ୍ରାବଣ ଗଲା, ଭାଦ୍ର ଆଶ୍ୱିନ ଗଲା । କଠିନ ବାତ ରୋଗରେ ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ ବୃନ୍ଦାବନ ଆଉ ଉଠିଲେ ନାହିଁ—ଆତ୍ମୀୟ କୁଟୁମ୍ବଙ୍କୁ କନ୍ଦାଇ, ଶେଖର ଚଉଧୁରୀଙ୍କ ପଣ ଆଶା ବିଫଳ କରି କାର୍ତ୍ତିକ ଏକାଦଶୀ ଦିନ ସ୍ୱର୍ଗଧାମକୁ ଚାଲିଗଲେ । ଚଉଧୁରୀଙ୍କ ଘର ହାହାକାରରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ଅଲକ୍ଷଣୀ ସୀତାକୁ ମନ ଇଚ୍ଛା ବକି ବକି ଶେଖର ଚୌଧୁରୀଏ ପିଣ୍ଡାରେ ବସିଲେ । ସୀତା ଅଭିମାନରେ, ଶୋକରେ ମର୍ମାହତା ହୋଇ ଖଟରେ ପଡ଼ି ପଡ଼ି କାନ୍ଦିଲା । ବୃନ୍ଦାବନ ମରିଯାଇଛି, କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ତାର ଦୋଷ କଣ ? ସେ ତ ତାହାର ଭାଗ୍ୟବିଧାତା ନୁହେ । ତଥାପି ସେ ଅଲକ୍ଷଣୀ, ହତଭାଗିନୀ ବୋଲି ପିତା କହିଲେ । କେବଳ ତାହାର ପୋଡ଼ା କପାଳଯୋଗୁଁ ସେ ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଜମିଦାର ଘରର ବୋହୂ ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଗ୍ରାମର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ କଥା ଘାଆରେ ଲୁଣଛିଟା ପରି ଟାହି ଟାପରା କଲେ—"ବେଦିରେ କି ବସୁଣୁ ବରକୁ ଖାଇଲା । ମା ଲୋ, କି ଅଲକ୍ଷଣୀ ! ରୂପ ସୁନ୍ଦର ହେଲେ କି ହେବ—ବିଧବାଲକ୍ଷଣ ଦିହଯାକ ଭରା !" କିନ୍ତୁ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ଭୟରେ ମୁହଁରେ କେହି କିଛି କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । କେବଳ କହିଲା ଜଣେ, ସେ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ବଡ଼ ଯାଆ—ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ଖୁଡ଼ୁତାପୁଅ ଭାଇ ନବଘନଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ—ରାଧାମଣି ।

ରାଧାମଣି ନିତାନ୍ତ କଳହପ୍ରିୟା । ତାହାର ବାକ୍ୟଜ୍ୱାଳାରେ ନିବୃପନ କେବେ ହେଲେ ଦିନେ ସୁଖୀ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ଶାଶୁ ଶଶୁର କାହାଙ୍କୁ ମର୍ଯ୍ୟାଦ କରି କଥା କହିବା ତା ଜାତକରେ ନ ଥିଲା । ବାବୁର ବିବାହ ଉପଲକ୍ଷରେ କଟକ ଆସି ସେ ସାନ ଯାଆ ଘରେ ରହିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଦୁଃଖୀ ଘର, କିନ୍ତୁ ସରସ୍ୱତୀ ବଡ଼ଲୋକ; ସେଥିପାଇଁ ସେ ମନେ ମନେ ହିଂସାରେ ମରିଯାଏ । ସୀତାର ବର ମରିଯାଇଛି ଶୁଣିଲା ମାତ୍ରେ ରାଧାମଣି ଆଉ ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହି ପାରିଲା ନାହିଁ; ପଞ୍ଚମ ସ୍ୱରରେ ଆରମ୍ଭ କଲା—"ଛି, ଆଲୋ ଅଲକ୍ଷଣି, ଗୋଟାକପାଳି, ବରଗିଳି-ମୁହିଁ, ତୁ ପୁଣି ସ୍ୱାମୀ ଧରି ଘର କରିବୁ ? ତୋଠେଇଁ ସଧବା ଲକ୍ଷଣ ଅଛି ?" ସ୍ୱର ପଞ୍ଚମରୁ ସପ୍ତମକୁ ଉଠିଲା । ସରସ୍ୱତୀ ବଡ଼ ଯାଆର କଥାରେ ନିତାନ୍ତ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ପ୍ରତିବାଦ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ସେ ଦିନ ତାଙ୍କ ଘରେ ଭୀଷଣ କଳହ ହେଲା । ତାଙ୍କ ପାଟିରେ ଗ୍ରାମର ସ୍ତ୍ରୀଲୋକେ ଧାଇଁ ଆସିଲେ । ଦିନ ଦି'ପହରରେ ଗାଡ଼ି କରି ରାଧାମଣି ରାଗରେ ଘରକୁ ବାହାରିଲେ; କିନ୍ତୁ ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ରଘୁ ଓ ସୀତା ନାମରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ରଞ୍ଜିତ କଥା କହିବାକୁ ଭୁଲିଲେ ନାହିଁ । ସମବେତ ସ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳୀ ଯେ ଯାହା ଇଚ୍ଛା ସେ ସବୁ କଥାର ସମାଲୋଚନା କରି ଘରକୁ ଗଲେ ।

ରାଗରେ, ଦୁଃଖରେ ସୀତାର ନିତାନ୍ତ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ କଥା ଭାବି ସରସ୍ୱତୀ ରୋଦନରେ ଅଶ୍ରୁ ବିସର୍ଜନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଭାତ ଥାଳିରେ ବଢ଼ା ହୋଇ ଶୁଖିଲା । ପିତେଇ ନାନୀ ଡାକି ଡ଼ାକି ଥକିଗଲା, କିନ୍ତୁ ସେ ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ । ଶେଷକୁ ପିତେଇ ନାନୀ ରାଗରେ, ଅଭିମାନରେ କହିଲା—"ତୁ ଏତେ କାନ୍ଦିଲେ ହବ ? ଯେ ଯାହା ନିନ୍ଦା କଲେ କଣ ସୁନାରେ କଳଙ୍କ ଲାଗିବ ? ହେଲା ଏବେ, ସେ ତ ବାହ୍ମଣପୁଅ; ସେଇଆକୁ ବାହା କରିଦେ । ସେ ପୋଡ଼ାମୁହିଁଟା କଥାରେ ଏତେ ଦୁଃଖ !" ଏହା କହି ବୁଢ଼ୀ କ୍ରୋଧରେ ରାଧାମଣିର ଚୌଦ ପୁରୁଷର ଶ୍ରାଦ୍ଧ କରି ସରସ୍ୱତୀଙ୍କୁ ଟାଣି ଟାଣି ଭୋଜନସ୍ଥାନକୁ ନେଇଗଲା । ସରସ୍ୱତୀ କିନ୍ତୁ ପଦେ ପାଟି ଫିଟାଇ ବଡ଼ ଯାଆଙ୍କୁ କିଛି କହି ନାହାନ୍ତି । କ୍ରୈଧୁରୀ ଏ ସବୁ କଥାରେ ଭାଉଜକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଅପମାନ କଲେ । ସେ ବଡ଼ ଭାଉଜ, ଗୁରୁଜନ—ଏହା କହି ସରସ୍ୱତୀ ତାଙ୍କୁ ନିବୃତ୍ତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ଚଉଧୁରୀ ତାଙ୍କ କଥା କାହିଁକି ଶୁଣିବେ ? ସେମାନଙ୍କ ବିଦାୟ ନ କରି ସେ ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଗ୍ରାମରେ ରାଷ୍ଟ୍ର ହେଲା, ସରସ୍ୱତୀ ଧନଗର୍ବରେ ବଡ଼ ଯାଆଙ୍କୁ ଦିନ ଦି'ପହରେ ଘରୁ କାଢ଼ିଦେଲା ।

ବିପଦ ଗୁଡ଼େଇ ଲୁଡ଼େଇ ହୋଇ ଆସେ । ଚୈତ୍ର ମାସରେ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଅକାଳଜାତ ସନ୍ତାନ ହୋଇ ସେ ମରୁ ମରୁ ବଞ୍ଚିଲେ । ତାଙ୍କର ବିଛଣାରୁ ଉଠ ଉଠୁ ଦୁଇ ମାସ ଲାଗିଗଲା । ସେ ଟିକିଏ ଭଲ ହେଉଁ ହେଉଁ ପୁଣି ବାବୁ ଶକ୍ତ

ବିକ୍ରମ ହେଲା । ଏକୋଇଶ ଦିନ ବିଷମ ସାନ୍ନିପାତିକ ଜ୍ୱର ଭୋଗି ବାବୁ ନିତାନ୍ତ ଶୀର୍ଣ୍ଣ ଦେହରେ ଉଠି ଠିଆ ହେଲା । ରୋଗିର ଶୁଶ୍ରୂଷା କରୁ କରୁ ପ୍ରାୟ ଛଅ ମାସ କଟିଗଲା । ସ୍ୱାମିର ପୀଡ଼ା ସମୟରେ ରେବତୀ ଶ୍ୱଶୁରଘରକୁ ଆସିଲା । ତାହାର ବୟସ ବାର ବର୍ଷ । କିନ୍ତୁ ସୀତା ଅରକ୍ଷଣୀୟା ପରି ଘରେ ପଡ଼ି ରହିଥାଏ । ଚଉଧୁରୀ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ବର ଖୋଜିଲେ—କେଉଁଠି ଠିକଣା ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ବେଦିରେ ନ ବସୁଣୁ ତାହାର ବର ମରିଛି, ତାଠେଇଁ ଦୂରୀ ବିଧବାଲକ୍ଷଣ, ସେ ବଡ଼ ଅଲକ୍ଷଣୀ ଇତ୍ୟାଦି ବିଶେଷଣରେ ବିଶେଷିତା ହୋଇ ସୀତା ପିତୃଗୃହରେ କାଳ କଟାଇବାକୁ ଲାଗିଲା । କେହି ବା ବର ଘଟିଲେ, ସେ ବିନା ପଣରେ ବିବାହ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାରୁ ଚଉଧୁରିଏ ରାଗି ଯାଇ ସେ ପାଣି ତ୍ୟାଗ କରନ୍ତି ।

ସପ୍ତମ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ଦିନ ପାଣି ପରି ବହିଯାଏ । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ସୀତାର ଏଗାର ପୂରିଲା—ନବୀନ ଯୌବନପ୍ରଭାରେ ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ସୁଶୋଭିତ ହେଲା । ଏଣିକି ସୀତା ଅରକ୍ଷଣୀୟା । ସେ ଖର୍ବାକୃତି, କିନ୍ତୁ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦରୀ । ଏତେ ବଡ଼ ଝିଅ ଘରେ ଥିଲେ ପିତା ମାତାଙ୍କୁ ସ୍ୱଜାତୀୟମାନେ ଦଣ୍ଡିତ କରି ପାରନ୍ତି, ଏହି ଭୟରେ ସୀତାର ବାହାରକୁ ବାହାରିବା ଏକାବେଳେ ନିଷେଧ ହେଲା । ସେ ଦିବାରାତ୍ର ଘରକୋଣରେ ବସି ରହିଲା ।

ଆଉ ସେ ପୋଖରୀତୁଠବୁଲା, ହସହସମୁହୀ ସୀତା ନାହିଁ—ଆଜିକାଲି ସେ ବଡ଼ ଗମ୍ଭୀର—ଏକାକିନୀ ବସେ, ନୋହିଲେ ଭାଉଜ ସହିତ ବସି ଗପ କରେ; କେବେ କେବେ ରନ୍ଧାଘରେ ପିତେଇ ନାନୀ ସହିତ ରାନ୍ଧି ବସେ । ସୀତା ପିଲାଦିନେ ସିଲେଇ ଶିଖିଛି, ଉଲ୍ କାମ କରି ଶିଖିଛି, ଓଡ଼ିଆ ବଙ୍ଗଳା ମଧ୍ୟ ପଢ଼ିଛି । ଇଚ୍ଛା ହେଲେ ସିଲେଇ କରେ, କେବେ ବା ପୁସ୍ତକ ଧରି ପଢ଼େ; କିନ୍ତୁ ଆଜକାଲି ସେ ସବୁବେଳେ ଉଦାସୀନା । 'ସେ ହତଭାଗିନୀ'—ଏତିକି ମାତ୍ର ସେ ଜାଣେ । ତାହାର ବଡ଼ ମା କହିଛି, 'ସେ କଳଙ୍କିନୀ, ଅଲକ୍ଷଣୀ'; ପିତା ମଧ୍ୟ କହିଛନ୍ତି, 'ସେ ପୋଡ଼ା-କପାଳୀ'; ମାତା ମଧ୍ୟ କହିଲେ, ପିତେଇ ନାନୀ ମଧ୍ୟ କହିଲା, 'ସେ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବତୀ ।' ତା ପାଇଁ ପୃଥିବୀରେ ବର ନାହିଁ, ତା ପାଇଁ ସବୁ ଆଡ଼ୁ ବାଧା ବିପଦ—ଯେଉଁ ଡ଼ାଳ ଧରିଲେ ସେ ଡାଳ ଛିଡ଼ିଲା । କାହିଁକି ଏପରି ହେଲା ?

ତାହାର ଅନେକ ଲୁଗା, ଅନେକ ଗହଣା ଅଛି; କିନ୍ତୁ ସେ କିଛି ପିନ୍ଧେ ନାହିଁ । ବୋଉ ଓ ପିତେଇ ନାନୀ ବଳାତ୍କାର କଲେ ମଧ୍ୟ ପିନ୍ଧିବାକୁ ସେ ସୁଖ ପାଏ ନାହିଁ—ଗହଣା, ଲୁଗାରେ ସେ ସୁଖୀ ନୁହେ । କିନ୍ତୁ ତେବେ ମଧ୍ୟ ସୀତାର ସୁଖ ଅଛି । କେବଳ ଜଣକୁ ଦେଖିଲେ ସେ ସୁଖୀ—ଦୂରରୁ ଚାହିଁଦେଲେ ମଧ୍ୟ ସୁଖୀ । ସୀତା ଜାଣିଛି, ତାହାର ଓ ସେ ଜଣକର ଜୀବନ ଅଚ୍ଛିନ୍ନ, ଅଭିନ୍ନ । ତଥାପି ସେ ଆସିଲେ ସୀତା ବେଶି କଥା କହେ ନାହିଁ—ଦୂରକୁ ଚାଲିଯାଏ । ଯେପରି ନୀରବ ଅଭିମାନରେ ତାହାର ପ୍ରାଣ ପୂରି ଉଠେ । ସୀତାର ମର୍ମ ବୁଝେ ଜଣେ—ଭଗିନୀଠାରୁ ଅଧିକ ସ୍ନେହଶାଳିନୀ ସେହି ସାନ ବୋହୂଟି—ରେବତୀ । ରେବତୀ ସୀତାର ସମ-ବୟସୀ, ପୁଣି ବାବୁର ଆଦରିଣୀ ସ୍ତ୍ରୀ—ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ନୟନମଣି । ରେବତୀ ନଣନ୍ଦର ସମସ୍ତ ମନୋଭାବ ଜାଣେ । ତାହାର ନଣନ୍ଦ ଯେ କପରି, ତାହା ରେବତୀ ଚିନ୍ତା କରେ । ସୀତା ରଘୁନାଥକୁ—ରେବତୀର ପ୍ରାଣ ସମ ଭ୍ରାତାକୁ ସ୍ନେହ କରେ; ଏଥିରେ ସେ ସୁଖୀ ଭିନ୍ନ ଦୁଃଖୀ ନୁହେ ।

ଦିନ ଦି'ଟା ହେଲାଣି—ଶେଷଦିନ, ଘୋର ଦ୍ୱିପ୍ରହର । ସମସ୍ତେ ନୀରବରେ ବିଶ୍ରାମକକ୍ଷରେ—କେହି ସଉପ ପାରି, କେହି ଖାଲି ଚଟାଣ ଉପରେ କାନି ବିଛାଇ ଶୋଇଛନ୍ତି । "ରେବ ! ରେବ !" ଡ଼ାକି ଜଗନ୍ନାଥ ଭିତର ଅଗଣାକୁ ଆସିଲେ । ତାଙ୍କ ଡାକରେ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ନିଦଭଙ୍ଗ ହେଲା । ସେ ଝଟ୍ ଅଳସ ଭାଙ୍ଗି ମୁହଁ ଧୋଇ ସମୁଧୀଙ୍କୁ ଘର ଭିତରକୁ ଡ଼ାକି ନେଲେ । ସେ ଦିନ ସମୁଧୀ, ସମୁଦୁଣୀଙ୍କର ଅନେକ କଥା ହେଲା ! ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ବିଷାଦମଳିନ ମୁଖରେ ହାସ୍ୟ ଦେଖାଗଲା । ଅନେକ ଦିନରେ ମନ୍ଦୁ ଶେଯରୁ ଉଠିଲା ପରି ସରସ୍ୱତୀ ବଳ ପାଇ ଠିଆ ହେଲେ । ମେଘନିର୍ମୁକ୍ତ ଶାରଦାକାଶର ଚନ୍ଦ୍ର ପରି ତାଙ୍କ ମୁହଁଟି ପ୍ରସନ୍ନ !

ସମୁଧୀ ବିଦାୟ ନେଇ ଘରକୁ ଗଲେ । ସନ୍ଧ୍ୟା ପରେ ପିତେଇ ନାମୀ ଓ ସରସ୍ୱତୀ ଗୁଡ ଉପରେ ବସି ଅନେକ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ । ଆଜି ଉଭୟେ ଅକୂଳ ସମୁଦ୍ରରେ କୂଳ ପାଇଲା ପରି ଆନନ୍ଦରେ ବିହ୍ୱଳ !

କଥାଟା ଲୁଚି ରହିଲା ନାହିଁ—ପିତେଇ ନାମୀ କହିଲା ବୋହୂକୁ, ବୋହୂ କହିଲା ନଣନ୍ଦକୁ । ତହିଁ ଆରଦିନ ଯେତେବେଳେ ବାବୁ ସହିତ ରଘୁ ଭିତର ଅଗଣାକୁ ପଶିଗଲା, ସୀତା ମୁଣ୍ଡରେ ଓଢ଼ଣାଟି ଟାଣିଦେଇ ଗୋଦାମଘରେ ପଶିଗଲା । ରଘୁ ସୀତାର ଏବଂବିଧ ବ୍ୟବହାରରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ରନ୍ଧାଘର ଆଡ଼କୁ ଗଲା । ପିତେଇ ନାମୀ ସ୍ମିତମୁଖରେ ହସି ହସି କହିଲା—"କି ରାମଚନ୍ଦ୍ର, ମିଥିଳାକୁ ଅଇଲ ? ଧନୁ ଭାଙ୍ଗି ସୀତାଆକୁ ନିଅ ।" ରଘୁ ଲଜ୍ଜାମଳିନ ମୁଖରେ ଦାଣ୍ଡକୁ ପଳାଇଲା; ବୋହୂ ହସହସ ମୁହଁଟି ନୁଆଁଇ ପରିବା ବନାରେ ମନ ଦେଲା । ଭାଇକୁ ଭଉଣୀ ସାମନାରେ ଅପଦସ୍ଥ କରିବାରୁ ସେ ପିତେଇ ନାମୀକୁ ଗୋଟିଏ ଦଉଟି ଚମୁଟିବାକୁ ମଧ ଭୁଲିଲା ନାହିଁ । ପିତେଇ ନାମୀ ମଧ ଉପଯୁକ୍ତ ଉତ୍ତର ଦେଇ ସଞ୍ଜ-ବଳତା ଜାଳିବାକୁ ଗଲା ।

ରଘୁ ଭାବି ଭାବି ଘରକୁ ଗଲା । ସେ ଦିନ ରାତିରେ ତାହାର ଭଲ ନିଦ ହେଲା ନାହିଁ । ଆଜି ହଠାତ୍ ପିତେଇ ନାମୀର କଥାରେ କାହିଁକି କେଜାଣି ତାର ଜୀବନରେ ଗୋଟିଏ ନବୀନ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହାର ବୟସ ଅଠର ବର୍ଷ—ସେ ଯୁବକ; ସ୍କୁଲ ପାଠ ଶେଷ କରି ପ୍ରବେଶିକା ପରୀକ୍ଷାରେ ପ୍ରଶଂସାର ସ ତ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ବୃତ୍ତି ପାଇ କଲେଜରେ ପଢୁଛି । ବୟସ ସହିତ ତାହାର ସୁନ୍ଦର ରୂପ ଅଧିକ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଛି—ନବଯୌବନର ସୁଷମାରେ ସର୍ବାଙ୍ଗ ପାତ୍ର ! ହୃଦୟ ମଧ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଛି । ସେ ଆଜୀବନ ଯେଉଁ ବାଳିକାକୁ ସ୍ନେହ କରି ଆସିଛି, ଯୌବନର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ସ୍ନେହ ଗାଢ଼ରୁ ଗାଢ଼ତର ହେଲାଣି । ଆଜି ପିତେଇ ନାମୀର କଥାରେ ସେ ସ୍ନେହନଦୀରେ ବନ୍ୟା ଆସିଲା ପରି ! ରଘୁନାଥ ଶେଯରେ ଶୋଇ କେବଳ ତାହାହିଁ ଭାବୁଛି । ସତେ ସୀତା ତାହାର ହେବ ? ସେ ଆକାଶକୁସୁମ ଫୁଟିବ ? ଆଉ ସେ ଅଧିକ ଭାବି

ପାରିଲା ନାହିଁ । ପ୍ରବଳ ପ୍ରେମରେ ବିବେଚନା ବୁଡ଼ିଗଲା । ସୀତା ତାହାର—ସୀତାର ବ୍ୟବହାର, ପିଠେଇ ନାମାର ଚ୍ଛିନ୍ନ ପରିହାସୋକ୍ତିର ସେ କେତେ ମଧୁର ଅର୍ଥ କରି ପକାଇଲା । ତଥାପି ନିଜର ଏକାନ୍ତ ହୀନାବସ୍ଥା ସ୍ମରଣ କରି ବାଳକ ଲଜ୍ଜିତ ହେଲା ।

ସୀତା ମଧ୍ୟ ଭାବିଲା; ଭାବି ଭାବି ଆନନ୍ଦରେ ବିହ୍ୱଳ ହେଲା । ରଘୁର ଭାବନା ସନ୍ଦେହଜଡ଼ିତ ଶ୍ରାବଣର ମେଘାଚ୍ଛନ୍ନ ଆକାଶ, କିନ୍ତୁ ସୀତାର ହୃଦୟ ସନ୍ଦେହ-ଶୂନ୍ୟ । ରେବତୀ କହୁଛି ଜଗନ୍ନାଥ ମଉସା ଆସି କଥା ଠିକଣା କରିଛନ୍ତି । ବୋଉ ଓ ପିଠେଇ ନାମାର ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ବଦନ ସୀତାର ପ୍ରେମାକୁଳ ହୃଦୟର ସବୁ ସନ୍ଦେହ ବେଦନା ଦୂର କଲା ।

ଦୁଇ ଦିନ ଗଲା, ପୁଣି ରଘୁନାଥ ଆସିଲା । ସୀତା କଥା କହି ପାରିଲା ନାହିଁ, ରଘୁନାଥ ମଧ୍ୟ କଥା କହି ପାରିଲା ନାହିଁ—ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଲଜ୍ଜାଭାବ ଉଭୟଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରି ପୃଥକ୍ ରଖିଲା । କିନ୍ତୁ ଏତେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସୁଦ୍ଧା ଉଭୟ ହୃଦୟ ଯେ ଏକ, ଏହା ସେମାନେ ବୁଝିଥିଲେ । ଉଭୟେ ପରସ୍ପରର ଅପାର ସ୍ନେହରେ ବନ୍ଧା, ପରସ୍ପରର ଦର୍ଶନରେ ପୁଲକିତ, ସ୍ୱରଶ୍ରବଣରେ ଆନନ୍ଦିତ, ପରସ୍ପରକୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବା ପାଇଁ ସଦା ପ୍ରୟାସୀ । ସୀତା ଗୀତ ଭଲ ପାଏ, ପୁଣି ରଘୁନାଥର ଚମତ୍କାର କଣ୍ଠ । ସେ ସୀତାକୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବା ସକାଶେ ସଙ୍ଗୀତ, ହାର୍-ମୋନିୟମ୍ ଶିକ୍ଷା କରିଛି । ମାଛ ଧରା, ପହଁରା, ଫୁଟବଲ ଖେଳ—ସବୁଥିରେ ରଘୁ ଅଦ୍ୱିତୀୟ । ସୀତା ଫୁଲ ଭଲ ପାଏ; ଏଥିପାଇଁ ରଘୁନାଥର ଫୁଲଗଛରେ ସଉକ—ନିଜ ହାତରେ ଗୋଲାପ ମଲ୍ଲୀ ଗଛ ଗୋଇ ପାଣି ଦେଇ ବଢାଏ; ଫୁଲ ଫୁଟିଲେ ସୀତାକୁ ଆଣି ଦିଏ ।

ରଘୁନାଥ କଣ ଭଲ ପାଏ, ତାହା ମଧ୍ୟ ସୀତା ଜାଣେ । ସୀତା ପରିଷ୍କାର ପରିଚ୍ଛନ୍ନ; ଅଳଙ୍କାର ବୋଝ, କଦର୍ଯ୍ୟ ପୋଷାକ ରଘୁନାଥ ଘୃଣା କରେ; ସେଥି-ପାଇଁ ସୀତା ସେ ସବୁରୁ ବିରତ । ସେ 'ବୋଧୋଦୟ'ରେ ପଢିଥିଲା 'ସର୍ବଗୁଣାଳଙ୍କୃତା ସୀତା' । ଆହା, ସେ କଣ ନିଜେ ସେପରି ସର୍ବଗୁଣାଳଙ୍କୃତା ? କେତେ କଥା ତା ମନରେ ହୁଏ—ରନ୍ଧାଘରେ ରାନ୍ଧି ବସିଲେ ଜଣକୁ ରାନ୍ଧି ଖୁଆଇବାକୁ ତାହାର ଶରଧା ବଳେ, ପାନ ଭାଙ୍ଗି ବସିଲେ ଜଣକୁ ପାନବଟାରେ ପାନ ସଜାଡ଼ି ଦେବାକୁ ମନ ହୁଏ, ମାଆର ଗୋଡ଼ ଘଷି ଦେଉଥିଲେ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳର ଜହ୍ନ-ଆଲୁଅବୋଳା ଦର ଦର ଅନ୍ଧାର ନୀଳାକାଶର ଫୁଟନ୍ତା ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ତାରକୁ ଗୁହିଁ ସୀତା ନିଜର ଭବିଷ୍ୟତ କୁଟୀର ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରେ । ଏହିପରି ଜହ୍ନ ଆଲୁଅ ମିଶା ଅନ୍ଧାର, ଏହିପରି ପିଣ୍ଡାରେ ମସିଣା ଉପରେ ଶୋଇଥିବେ, ଆଉ ସୀତା ପଦତଳେ ବସି ପଦ ମାର୍ଜନା କରୁଥିବ—ଏହାଠାରୁ ବଳି ଭାଗ୍ୟ

ନାଆଁର ଆଉ ଅଛି କଣ ? ସୀତା ଗମ୍ଭୀର ପ୍ରେମରେ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସଟିଏ ପକାଏ, ମନକଥା ମନେ ମନେ ରହେ । ଆଖିପତା ଡେଇଁଯାଇ ଲୁହଟୋପାଯୋଡ଼ିକ ଗାଲରେ ଗଡ଼ି ପଡ଼େ । ସୀତା ଧୀରେ ଧୀରେ ଅନ୍ୟର ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ ତାକୁ ପଣତକାନରେ ପୋଛେ ।

ଆଜିକାଲି ସାଆନ୍ତାଣୀ ଓ ରାଜକୁଣୀ ଏକାନ୍ତରେ ବସି ଅନେକ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୁଅନ୍ତି । ଏକ ନବୀନ ସୁଖସୃଷ୍ଟିରେ ସେମାନେ ଆତ୍ମହରା ! ଏକ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ରାଜ୍ୟର ନିବାସୀ ! ଏକ ମଧୁର ଆମୋଦମଦିରାମତ୍ତ, ଆଉ ଭବିଷ୍ୟତର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, ଅତି ମଧୁର ମୋହନ ଶାନ୍ତିମୟ ସ୍ୱପ୍ନରେ ବିହ୍ୱଳ !

ସୀତା ରଘୁନାଥର ମିଳନ ? କିପରି ହେବ ? ସରସ୍ୱତୀ ଅନେକ ଭାବନ୍ତି; ମନେ ମନେ ଭାବନ୍ତି—ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଶଚୀ, ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଅବା ଶିବଙ୍କୁ ପାର୍ବତୀ । ଥରେ ଥରେ ପିତେଇ ନାନୀ ଆଗରେ ମନକଥା କହି ପକାନ୍ତି । ପିତେଇ ନାନୀ ପରିହାସଚ୍ଛଳରେ କହେ—"ନାହିଁ ହି, ଏ ତ ଆମର ରାମ ସୀତିଆ !" କେବଳ ଏତିକି କହି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ, ରଘୁକୁ ଥଟ୍ଟା କରେ—ରାମ ଅଇଲେ ବୋଲି ଡାକି କହେ । ରଘୁ ପିତେଇ ନାନୀ ଭୟରେ ବୋଷାଇଶାଳ ଖଞ୍ଜା ଆଡ଼େ ଯିବାକୁ ସାହସ କରେ ନାହିଁ ।

ସୀତା ସବୁ ଶୁଣେ । ବୁଢ଼ୀର ଇଙ୍ଗିତ ବୁଝି ପାରି କାହିଁକି କେଜାଣି ତାହାର ହୃଦୟ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ହୋଇ ଉଠେ । କିନ୍ତୁ ବୁଢ଼ୀ କଥାରେ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର ଦେବାକୁ ତାହାର ସାହସ ହୁଏ ନାହିଁ । ବୁଢ଼ୀ ବଡ଼ ବିଷମ !

ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଝିଅ ଘରେ ଅଛି । ଚଉଧୁରିଏ ଭାବନାରେ ଅସ୍ଥିର ହୋଇ ଏଣେ ତେଣେ ପାତ୍ର ଅନ୍ୱେଷଣ କରୁଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବିଧି କୂଟ କିଏ ବୁଝେ ? ହଠାତ୍ ଚଉଧୁରିଙ୍କୁ କଠିନ ଆଣ୍ଠୁଗଣ୍ଠି ବାତ ଧରିଲା । ସେ ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ ହେଲେ; ଜଗନ୍ନାଥ କବିରାଜ ଚିକିତ୍ସା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ତାଙ୍କ ଆୟୁଷବଳରେ ହେଉ, କି ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ପୁଣ୍ୟବଳରେ ହେଉ, ପ୍ରାୟ ଚାରି ମାସ ପରେ ସେ ଏକପ୍ରକାର ବଞ୍ଚି ଉଠିଲେ । ସେହି ସମୟରେ ବଡ଼ ଉପକାର କଲା ରଘୁନାଥ ।

ରେବତୀ ଅନ୍ତଃସତ୍ତ୍ୱା ଥିବାରୁ ପିତୃଗୃହକୁ ଚାଲି ଯାଇଥିଲା । ଦୁର୍ବଳ ବାବୁ ଓ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ରଘୁନାଥ ବଳପୂର୍ବକ ସେମାନଙ୍କ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରି ଲାଗିପଡ଼ି ରାତି ରାତି ଜାଗି ଚଉଧୁରିଙ୍କ ସେବା କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସୀତା ମଧ୍ୟ ଅଣ୍ଟା ଭିଡ଼ି ମୁମୂର୍ଷୁ ପିତାଙ୍କ ସେବା ଶୁଶ୍ରୂଷାରେ ଲାଗିଥାଏ ।

ସେ ଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାକୁ ପିତାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ବଟିକା ଖିଲ ସେବନ କରାଇଦେଇ ସୀତା ବାହାର ଆସୁଛି, ଦୁଆର ମୁଣ୍ଡରେ ରଘୁନାଥ ସହିତ ଦେଖା ହେଲା। ସେ ମୁଣ୍ଡରେ ଲୁଗା ଦେଇ ପାଖେଇ ଗଲା, କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥ ଅନ୍ୟ ଦିନ ପରି ଚାଲିଗଲା ନାହିଁ—ସୀତାକୁ ଅନାଇଲା, ଆଦରରେ ଡାକିଲା "ସୀତା !"

ସୀତା ଉତ୍ତର ଦେଇ ପାରିଲା ନାହିଁ—ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ତାହାର ସର୍ବାଙ୍ଗ ପୁଲକରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଉଠିଲା, ଏକ ନିମିଷରେ ସେ ଆତ୍ମହରା ହେଲା, ତାହାର ହୃଦୟ କମ୍ପି ଉଠିଲା । ପୁଣି ରଘୁନାଥ ଡାକିଲା—'ସୀତା, କଥା କହିବୁ ନାହିଁ ?" ଏ ଥର ରଘୁନାଥର ସ୍ୱର ସ୍ୱାଭାବିକ । ସୀତା ନିଜକୁ ସମ୍ଭାଳି ନେଇ କହିଲା—"କଣ ?"

"ନନା କେମିତି ?"

"ଭଲ ଅଛନ୍ତି" କହି ସୀତା ଦ୍ରୁତ ଗତିରେ ଚାଲି ଗଲା । ରଘୁନାଥ ଅନେକ କ୍ଷଣ ସେହିଠାରେ ନିଷ୍ପନ୍ଦ ଭାବରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ରହିଲା । ସୀତାର କମନୀୟ ମୂର୍ତ୍ତି ତାହାର ହୃଦୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଛି—ତାହାର ଅପୂର୍ବ ମାଧୁରୀରେ ଆଜି ସେ ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତ !

ଆଜି ସୀତା ବୁଝିଲା ଜୀବନନାଟକରୁ ଗୋଟିଏ ନୂତନ ଅଙ୍କ ତାହାର ଆଖି ସାମନାରୁ ପରଦା ତୋଳି କେହି ଦେଖାଇଲା ପରି । ସେ ଆଜି ରଘୁନାଥକୁ ଚହ୍ନିଲା । ଏତେ ଦିନ କଣ ଚହ୍ନି ନ ଥିଲା ? କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ସଂଶୟ ଥିଲା । ରଘୁନାଥର ମନୋହର ମୂର୍ତ୍ତି ସେ ବାରମ୍ବାର ଧ୍ୟାନ କଲା । ହାୟ ସୀତା ! ରଘୁନାଥ ତୋର କିଏ ?

ରଘୁନାଥ ତାର କିଏ ? ସେ ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ବସିଲା । କିନ୍ତୁ ଲଜ୍ଜା ତାହାର ବାକ୍‌ରୋଧ କଲା । ନିଭୃତ କକ୍ଷରେ ସୀତା ବସି ଅଙ୍ଗୁଳି ଚାଳନା କରୁଥିଲା— ଲେଖନୀ ନାହିଁ, ମସୀ ନାହିଁ, କାଗଜ ନାହିଁ; ତଥାପି ସେ ଭୂଇଁରେ ନୀରବରେ ଲେଖିଲା—"ରଘୁନାଥ ।" ପୁଣି ନୀରବରେ ନିଭାଇଲା । ସେ ଅକ୍ଷରର ରୂପ ନାହିଁ—ତାହା କାଳେ କିଏ ପଢ଼ିବ ପରି !

ସୀତା ଅନ୍ୟମନସ୍କା । ବାବୁ ତାକୁ ଡାକି କହିଲା—"କଣ କରୁଛୁ ?"

ସେ ଅନ୍ୟମନସ୍କ ଭାବରେ ଉତ୍ତର ଦେଲା—"ଗଲେଣି ?'

ବାବୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ପଚାରିଲା—"କିଏ ?"

ଏ ଥର ସୀତାର ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ହେଲା; ଲଜ୍ଜାରେ କହିଲା, "ଭାଇନା, କଣ କରୁଥିଲୁ ? ମୁଁ ପରି ତତେ ଖୋଜୁଥିଲି ?"

"ମୁଁ ଆଉ ରଘୁ ରାଣୀହାଟ ଯାଇଥିଲୁଁ । ଆଜି ଯେ ଆମେ ଅନେକ ଜିନିଷ କିଣିଚୁଁ । ରଘୁ ବୋଉ ପାଇଁ ପାନଆ କିଣୁଥିଲା । ଆଉ ଦେଖ. ତୋ ପାଇଁ କଣ ପଠେଇଚ ?"

ସୀତା ଆଗ୍ରହାତିଶଯ୍ୟରେ କଥା କହି ପାରିଲା ନାହିଁ; ଭାଇ ହାତରୁ ରଘୁନାଥ ଦେଇଥିବା ପଦାର୍ଥମାନ ନେଇ ରଖିଲା । ପର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଭାଇ ଗଲାରୁ ସେ ଦେଖିଲା, ଜିନିଷ ତିନୋଟି—ଗୋଟିଏ ଶିଙ୍ଗ ଖୋସା ପାନଆଁ, ଗୋଟିଏ ସିନ୍ଦୂର ଡବା, ଆଉ ହଳେ ଶିଙ୍ଗ ଚୂଡ଼ୀ । ଚତୁରା ବୁଝି ପାରିଲା; ପଦାର୍ଥ ତିନୋଟିର ଏ ପଟ, ସେ ପଟ ଲେଉଟାଇଲା; ଦେଖିଲା, ମୁଣ୍ଡ ପାନଆଁ ରେ ବଙ୍ଗଳାରେ ଲେଖା ଅଛି—'ପତି ପରମ ଗୁରୁ' ।

+ + + +

ଆଜିକି ଦଶ ଦିନ ହେଲାଣି ରଘୁନାଥ ସୀତାଘରକୁ ବୁଲି ଆସି ନାହିଁ । ତାହାର ମନ ଦୁଃଖରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ସେ ବାବୁଠାରୁ ଶୁଣିଛି, ରଘୁନାଥକୁ ଜ୍ୱର ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ ତାର ମନ ମାନୁ ନାହିଁ—ଭ୍ରମ ବଢ଼ାଉ ହେଉଛି । ହାୟ, ସେ କପାଳି ଝିଅ ହେଲା ! ସେ ଯଦି ବାବୁ ପରି ପୁଅଟିଏ ହୋଇଥାନ୍ତା— ! ବାବୁ ରଘୁନାଥକୁ ଦେଖିବାକୁ ଯାଏ, କିନ୍ତୁ ତାହାର ଦାଣ୍ଡଦୁଆରକୁ ବାହାରିବାର କଷ୍ଟ !

କପରି କାହା ଆଗରେ ସୀତା ମନ କଥା କହିବ ? ସେ ଭିତରେ ଭିତରେ ମରୁଛି—ରୁଦ୍ଧ ଯନ୍ତ୍ରଣାର ଜ୍ୱାଳାରେ ତାହାର ମର୍ମ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ । ସେ ଉଦାସ ମନରେ ଏକାକୀ ପୋଖରୀକୂଳରେ ବସି କାନ୍ଦେ—ସଞ୍ଜ ବୁଡ଼ିଯାଏ, ଉଠେ ନାହିଁ । ତୁଳସୀଚଉରା ମୂଳରେ ମା ବୃନ୍ଦାବତୀଙ୍କ କତରେ ସଞ୍ଜ ବଳିତା ଜାଳିବାବେଳେ ମନେ ମନେ କେତେ ଠାକୁରଙ୍କୁ ଡ଼ାକେ ।

ଆଜି ମଧ୍ୟ କୁମାରପୂର୍ଣ୍ଣିମା; କିନ୍ତୁ ସେ ଦିନ, ଆଉ ଏ ଦିନ କେତେ ଭିନ୍ନ; ଆଜି ମଧ୍ୟ ସେହି ହୃଦୟ-ଉନ୍ମାଦକାରୀ ଜହ୍ନରାତି; କିନ୍ତୁ ସେ ରାତି, ଆଉ ଏ ରାତି କେତେ ଭିନ୍ନ । ସେତେବେଳେ ରଘୁନାଥ କ୍ଷୁଦ୍ର ବାଳକ, ସୀତା ଶିଶୁ; ଆଜି ରଘୁନାଥ ଯୁବକ, ଆଉ ସୀତା ? ସାତ ବରଷର ନିବିଡ଼ ଘନିଷ୍ଠତା, ଅଗାଧ ଅକୃତ୍ରିମ ସ୍ନେହ, ଅଦ୍ଭୁତ ରୂପ ଗୁଣର ସମ୍ମିଳନ ସୀତା ଓ ରଘୁନାଥକୁ ଏକାତ୍ମା କରି ଦେଇଛି । ସୀତା ଜାଣେ, ରଘୁନାଥ ଜାଣେ—ସେମାନେ ପରସ୍ପରର କଣ ? ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟର ଯୋଗ ଯେ କପରି ବଜ୍ରଗଣ୍ଠିରେ ବନ୍ଧା, ଏହା ଉଭୟ ଜାଣନ୍ତି । ଆଉ ଜାଣନ୍ତି ସରସ୍ୱତୀ, ବାବୁ, ରେବତୀ ଓ ପେଟେଇ ନାନୀ ।

ସୀତା ବସିଛି ଅଶୋକ ଚଉରା ମୂଳେ; କତରେ ପେଟେଇ ନାନୀ—ସେ କାନ୍ଦୁଛି । ଆକାଶରେ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଜହ୍ନ ହସି ହସି ଭାସି ଯାଉଛି; ତରଳ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା

ପୋଖରୀ-ପାଣିରେ ନାଚୁଛି, ବଡ଼ କଇଁଫୁଲଟିମାନ ଧୀର ପବନରେ ଦୋହଲି ପଡ଼ୁଛନ୍ତି; ବାରି ପଛ ପଟର ଗଙ୍ଗଶିଉଳୀ, ମାଲତୀ, କରବୀର ଗଛରୁ ଫୁଲର ସୁବାସ ବହି ଆସୁଛି; ଗୃହ ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ତାରଟି ଜକଜକ ହେଉଛି । ସୀତା ସେ ସବୁକୁ ଗୃହୁଁଛି । ତାହା ମନରେ କେତେ କଥା । ଗୃହପୂଜା ସରିଛି, କିନ୍ତୁ ତାହାର ଉତ୍ସାହ ନାହିଁ—ଆମୋଦ ନାହିଁ । ଏଭଳିଆ ଦିନରେ ରଘୁନାଥ ନାହିଁ—ବିଛଣାରେ ଜରରେ ପଡ଼ିଛି । ଆଉ ସେ କି ଆନନ୍ଦରେ ଯାଇ ଗୃହ ବନ୍ଦେଇବ ? ଧିକ୍ ଜୀବନ ତାର !

ରଘୁନାଥ କିଏ ? ସେ ଅନାଥ ଦରିଦ୍ର ଯୁବକ—ସୀତାର କିଏ ସେ ? ସାତ ବରଷର ପ୍ରଗାଢ଼ ପ୍ରେମ କି ତାହା କହି ଦେଇ ନାହିଁ ? ଯାହାକୁ ଦଣ୍ଡେ ନ ଦେଖିଲେ ପ୍ରାଣ ଅଥୟ ହୁଏ, ଯାହାର ଅବ୍ୟକ୍ତ ବେଦନାରେ ସୁଦ୍ଧା ହୃଦୟ କାନ୍ଦି ଉଠେ, ଯାହା ଗୋଡ଼ରେ କଣ୍ଟାଟିଏ ଫୁଟିଲେ ତା ଛାତିରେ ବାଣଟିଏ ପରି ବାଜେ, ଯାହାର ଅତୁଲ୍ୟ ରୂପରାଶି ସେ ଗୃହଙ୍କା ପରି ପାନ କରେ, ଯାହାର ଗୁହ୍ୟ ମଧ୍ୟ ତାର ସୁପରିଚିତ—ସେ ରଘୁନାଥ ତାର କିଏ ସେ ? ରଘୁନାଥ ତା ପ୍ରାଣର ଦେବତା, ହୃଦୟର ରଜା, ଜୀବନର ଜୀବନ । କେବଳ ଏତିକି ? ରଘୁନାଥ ତାର ମସ୍ତକର ମଣି, ହୃଦୟର ଧନ, ପ୍ରାଣର ପ୍ରାଣ । କେବଳ ଏତିକି ? ନା ନା, ଆହୁରି ଅଛି । ରଘୁନାଥ ସୀତାର ବନ୍ଧୁ, ଅନ୍ତରର ବନ୍ଧୁ, ଜୀବନର ସଖା । କେବଳ ଏତିକି ? ନା, ରଘୁନାଥ ତାହାର ତେବେ କଣ ? ରଘୁନାଥ ସବୁ—କିନ୍ତୁ ନୁହେଁ, ହୋଇ ନାହିଁ କଣ ? କଣ ସେ ଗୃହେଁ, କପାଁ ତାହାର ହୃଦୟ କାନ୍ଦି ଉଠୁଛି ? ହିନ୍ଦୁ ବାଳିକା ବିବାହ ବିଷୟ ମୁହଁରେ କହି ପାରେ କି ? ହିନ୍ଦୁ ଦୁହିତା, ବ୍ରାହ୍ମଣର କୁଳକନ୍ୟା—ବିବାହ ବିଷୟରେ ଆତ୍ମକଥା ନିବେଦନ କରି ପାରେ କି ? ଦେଶାଚାର, ସମାଜାଚାର ସେ ପଥଟି ରୁଦ୍ଧ କରିଛି । ବିଦୁଷୀ ସେ କଥା ଜାଣେ । କଣ ହେବ ତାହାର କପାଳରେ, କିଏ ଜାଣେ ? କାହା କର୍ମ ସେ ଭୁଞ୍ଜିବ, କିଏ କହି ପାରେ ? କିନ୍ତୁ ତଥାପି ଚଞ୍ଚଳ ମନ ! ସେ ତ ରଘୁନାଥକୁ ଭଲ ପାଏ—ପିତାର ଧନୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ପାସୋରି ଦରିଦ୍ର ରଘୁନାଥକୁ ହୃଦୟ ଦାନ କରିଛି । ସୀତା, ଏ କଣ ?

ନା, ନା, ତାହାର ଅନ୍ତର କହୁଛି, ସେ କିଛି ଦୋଷ କରି ନାହିଁ । ରଘୁନାଥର ନାହିଁ କଣ ? ଧନ ? ସେ ତ ତୁଚ୍ଛ ! ସମ୍ପତ୍ତି ? ସେ ତ ଅଳୀକ ! କିନ୍ତୁ ଅଛି ରଘୁନାଥର ଗୁଣ—ଅତୁଳ୍ୟ ଅମୂଲ୍ୟ ଅପାର ଅଶେଷ ଗୁଣ, ଅଛି ପ୍ରତିଭା, ଅଛି ବିଦ୍ୟା, ଅଛି ଗନ୍ଧର୍ବ ତୁଲ୍ୟ ରୂପ । ଶକୁନ୍ତଳା ଯେ ଦୁଷ୍ମନ୍ତକୁ ବରଣ କରିଥିଲା—କାହା ଅନୁମତି ଘେନି ! ସାବିତ୍ରୀ ଯେ ସତ୍ୟବାନକୁ—ଦରିଦ୍ର ବନବାସିକୁ ବରଣ କରିଥିଲା । ତେବେ, ଆର୍ଯ୍ୟକୁମାରୀ ସୀତା ରଘୁନାଥକୁ ହୃଦୟ ସମର୍ପଣ କରିଛି, ସେଥିରେ ଦୋଷ !

ନା, ନା, ଏ ଦୋଷ ନୁହେ—ଶାସ୍ତ୍ର କହେ, ଏ ଦୋଷ ନୁହେ । ସେ କଳଙ୍କିନୀ ନୁହେ—ସେ ରଘୁଗତପ୍ରାଣା—ରଘୁଙ୍କ ଜୀବନ ତାର ଅସାର । ସୀତା ରଘୁନାଥର, ରଘୁନାଥ ସୀତାର—ଏହା ବିଧିନିବନ୍ଧ । ନୋହିଲେ, କାହିଁ ରଘୁନାଥ—କାହିଁ ସୀତା ! ଏପରି ମିଳନର କାରଣ କଣ ? ଏତେ ବିବାହସମ୍ବନ୍ଧ ଛିନ୍ନ ହେବାର କାରଣ କଣ ?

ଯେ ଦିନ ଗଢ଼ କରନ୍ତି, ଯାହାଙ୍କ ଇଚ୍ଛାରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଦଣ୍ଡେ ବିଳମ୍ବରେ ଉଠି ପାରେ ନାହିଁ, ବୃନ୍ଦ ଘଡ଼ିଏ ଶୁଷ୍କ ଆସି ପାରେ ନାହିଁ, ଏ ତ ତାଙ୍କର ଲୀଳା—'ସୀତା ରଘୁନାଥର, ରଘୁନାଥ ସୀତାର' । ଶାସ୍ତ୍ର କହୁଛ ? ହୃଦୟ-ଶାସ୍ତ୍ର ଦେଖ; ଧର୍ମର ଦୋହାଇ ଦେଉଛ ? ପ୍ରକୃତିର ଧର୍ମ ଦେଖ । କେଉଁ ପର୍ବତକନ୍ଦରରେ ଜନ୍ମି ସାଗରଗାମିନୀ, କେଉଁ ପୋଖରୀରେ ଫୁଟି ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ—ଏ ତ ସ୍ୱାଭାବିକ । ଏହା ସକାଶେ ଶାସ୍ତ୍ର, ପୋଥି, ପାଞ୍ଜି କଣ ଖୋଜୁଛ ? ସୁଭଦ୍ରା ପାର୍ଥ ବେଳକୁ ପୋଥି ଖୋଜା ପଡ଼ିଥିଲା କି, ନା କୃଷ୍ଣ ରୁକ୍ମିଣୀ ବେଳକୁ ପଞ୍ଜିକାର ଲୋଡ଼ା ହୋଇଥିଲା ? ସବୁ କେବଳ ଅଭାଗୀ ସୀତା ପାଇଁ ?

ହୃଦୟାବେଗ ସହ୍ୟ ହେଲା ନାହିଁ—ସେ କଁ କଁ ହୋଇ କାନ୍ଦି ଉଠିଲା । "ଏ କଣ ? ଏ କଣ ? କିଆଁ କାନ୍ଦିଲୁ ଲୋ ଝିଅ ?" କହି ପିଠେଇ ନାନୀ ତାକୁ କୋଳକୁ ଟାଣି ଆଣିଲା । ଦୁଃଖୀ ଦୁଃଖିର ବେଦନା ବୁଝେ । ଦିନେ ଏହିପରି ହୋଇଥିଲା । ବେଣୁଧର ରୋଗଶଯ୍ୟାରେ ପଡ଼ି ଛଟପଟ ହେଉଥିଲା । ସେବା କରୁଥିଲା ପିଠେଇ, କାନ୍ଦୁଥିଲା ପିଠେଇ, ଦେବତା କତିରେ ମୁଣ୍ଡ କୋଡ଼ୁଥିଲା ପିଠେଇ, କିନ୍ତୁ ସେ ମୁଣ୍ଡକୋଡ଼ାର ଫଳ କଣ ହେଲା ? ପିଠେଇ କାଚ କାଢ଼ିଛି—ସିନ୍ଦୂର ପୋଛି ବସିଛି । ଯୌବନର ଆକୁଳ ଆକାଙ୍କ୍ଷା, ହୃଦୟପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରେମ, ଅବ୍ୟକ୍ତ ବେଦନାର ତୀବ୍ରତା ସବୁ ସହିଛି ପିଠେଇ । ଶୁଖିଲା ପଥର କରି ଦିନେ ନୁହେ, ଦୁଇ ଦିନ ନୁହେ—ଅଠର ବର୍ଷକାଳ ସହିଛି ପିଠେଇ । ସେ ନାମାବଳୀ ଘେନିଛି, ମାଳା ନେଇଛି, କିନ୍ତୁ ବେଣୁଧରର ନାମ ଭିନ୍ନ ଆଉ କିଛି ଜପ କରି ନାହିଁ । ତାହାର ଜଗତ ବେଣୁଧରମୟ । ସେ ପିଠେଇ ବୁଝେ ନାହିଁ—ସେ ଦୁଃଖର ଚରପରିଚିତା ପିଠେଇ ବୁଝେ ନାହିଁ, ସୀତାର ବେଦନା !

ପିଠେଇ ସୀତାକୁ କୋଳକୁ ଟାଣି ନେଇ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ କହିଲା—"କାଲି ଯିବା, ସାଆନ୍ତାଣୀ, ତୋର ମୋର ରାମଚନ୍ଦ୍ରକୁ ଦେଖି ଆସିବା ।"

ସୀତା ହସିଲା, ଦୁଃଖରେ ତାହାର ହସ ଆସିଲା । କାହିଁ ରଘୁନାଥ—କାହିଁ ସୀତା ! ତଥାପି ବୁଢ଼ୀ କହେ, "ରାମଚନ୍ଦ୍ର ! କାହିଁ ଧନିକକନ୍ୟା ସୀତା, କାହିଁ ନିର୍ଦ୍ଧନ ରଘୁନାଥ । ଯାହା ହେବାର ନୁହେ ।"

‘‘ରାମଚନ୍ଦ୍ର କିଏ ସେ ? ନାନ ! ରାମଚନ୍ଦ୍ରକୁ ତ ମୁଁ ଚିହ୍ନି ନାହିଁ ।’’

“ଆପଣାକୁ ଚିହ୍ନି ଚୁ ? ସାଆନ୍ତାଣୀ କହୁଥିଲେ, ଆଉ ଦ’ ମାସ ଗଲେ ଯା ହବ । ତୁ କାନ୍ଦ କାନ୍ଦ କଳା ହୁଅ ନାଁ । ମୁଁ ଶୁଣିଚ, ତାକୁ ଘରଜୋଇଁଆ କରବେ । ଠିକ, ଠିକ, ଠିକ, ।’’ ‘ସତ୍, ସତ୍—ସତ୍’, କାନ୍ଥୁ ଗୋଟିଏ ଝିଟିପିଟି ଏତକବେଳକୁ ଟିକ ଟିକ କର ବୋବାଇ ଉଠିଲା ।

ସୀତା ମୁହଁ ତଳକୁ ପୋତଲା, କନ୍ତୁ ମନ ଆନନ୍ଦରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ! ପଥର ବୋଝ ଗୁଡରୁ ଖସିଲା କ ?

ଅଷ୍ଟମ ଅଧ୍ୟାୟ ।

"ଏତେଦିନ ରହିଲୁ ? ଗରିବଙ୍କୁ ସଭିଏଁ ପାସୋରି ପକାନ୍ତି । କାହିଁ ଥିଲୁ ନାନି !" ପିତେଇ ନାନୀକୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରି ଆଉ ଜଣକୁ କହିଲା ରଘୁନାଥ । ସେ ଜଣକ ନୀରବ ।

ଆଜି ତାହାରି କକ୍ଷରେ ସରସ୍ୱତୀ, ପିତେଇ ନାନୀ ଓ ସୀତା'ର ଆଗମନ । କକ୍ଷଟି କ୍ଷୁଦ୍ର । ଗୋଟିଏ ପାଖରେ ମେଜଟିଏ, ମେଜ ଉପରେ ରଘୁନାଥର ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ । ସେ ଏ ଥର ଆଇ. ଏ. ପରୀକ୍ଷା ଦେଉଛି । ପରୀକ୍ଷା ସମୟରେ ଅତିରିକ୍ତ ପରିଶ୍ରମ ଓ ଚଉଧୁରିଙ୍କ ଘରେ ରାତିଜାଗରଣ ସକାଶେ ସେ ଅସୁସ୍ଥ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ଗୁଡ଼ ସେ କଥା । ମେଜତଳେ ଲୁଗା ସିନ୍ଦୁକ, ଗୋଟିଏ ପଟକୁ ଖଟ, ଆରପଟକୁ ପାଣିସୋରେଇ, ଖଟଟିଏ । କାନ୍ଥରେ ଯୋଗରତ ଶିବ, ତାଙ୍କ ପଛପଟେ ଠିଆ ହୋଇଥିବା ପାର୍ବତୀଙ୍କ ଛବି, ରାମ, ସୀତା, ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କର ବନଗମନ ଚିତ୍ର ଏବଂ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଚିତ୍ରପଟ । ତା ଉପରେ ଶୁଖିଲା ବଉଳମାଳ ହିଓଟି ଲମ୍ବିତ । ରଘୁନାଥ ଛବିଟି ପୂଜା କରେ । ଆଉ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ଫ୍ରେମ୍‌ରେ ବନ୍ଧା ତାହାରି ନିଜର ଫୋଟୋ ।

ଅନ୍ୟର ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ ସୀତା ସବୁ ଦେଖିଲା, ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଚିତ୍ରକୁ ଈଷତ୍ ମୁଣ୍ଡ ଟୁଙ୍ଗାରି ପ୍ରଣାମ କଲା; କିନ୍ତୁ ଆଖି ଲାଖି ରହିଲା ରଘୁନାଥର ଫୋଟୋରେ । ପିତେଇ ନାନୀ ବୁଝି ପାରି କାନ୍ଥରୁ ଛବିଟି ଖସେଇ ଆଣିଲା । ସରସ୍ୱତୀ ବଡ଼ ଆଗ୍ରହରେ ନିରୀକ୍ଷଣ କଲେ । ରଘୁନାଥକୁ ଅନାଇ ହୃଦୟ ପୂରି ଉଠିଲା । କି ସୁନ୍ଦର ରୂପ ! ଏଣେ ସୀତାକୁ ଚାହିଁଲେ । ଏ କିଏ ? ଏ କିଏ ? ଏ ତ ବିଧାତାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ! ଏମାନେ ତ ପରସ୍ପରର—ଏ କିଣ ଖରାରେ ବରଷା, ନା ମେଘରେ ବିଜୁଳି, ଅବା ପଥର କୋଣରେ ଫୁଲ ! ସତେ ଅବା ମହାପ୍ରଭୁ ଦୁହିଙ୍କୁ ଦୁହିଙ୍କଲାଗି ଗଢ଼ିଛନ୍ତି ! କାନ୍ଥକୁ ଅନାଇଲେ ଶିବ ପାର୍ବତୀ, ସୀତା ରାମ; ତଳକୁ ଅନାଇଁଲେ ରଘୁନାଥ ଓ ସୀତା । କେଉଁ ଛବି ସୁନ୍ଦର ? କାନ୍ଥର ନା ହୃଦୟର ? ଅତୀତର ନା ବର୍ତ୍ତମାନର ?

ମାଉସୀକୁ ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ ଦେଖି ସୁଯୋଗ ବୁଝି ରମଣୀ ସୀତା ହାତ ଟାଣି ଧରିଲା । ଦୁହେଁ ବାରିଆଡ଼କୁ ଗଲେ । ରମଣୀ ଅଳ୍ପ ଦିନ ହେଲା ଶାଶୁଘରୁ ଆସିଛି, କେତେ କଥା ଅଛି । ସେ, ରେବ, ଆଉ ସୀତା ସାଙ୍ଗ ହୋଇ ବସିଲେ ।

ତାହାର ଠିକ ନଣନ୍ଦ ଦୁଲଣା ମଧ୍ୟ କଟରେ ବସିଲ । ପେଟେଇ ନାମ, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଆଉ ତାସମଣେ ସୁଖ ଦୁଃଖ ହସ ହସ ମଝିଘରେ ବସିଲେ । ରଘୁନାଥ ଆଉ ବାବୁ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ମେଳରେ ବସିବା ଅନୁଚିତ ଭାବ ପୋଖରୀକୂଳକୁ ଗଲେ । ଦୁଇ ଜଣ ସଙ୍ଗୀ ଦ'ପହରଆ ଗଛ ଗ୍ରାଇରେ ବସି ମାଛ ମାରିବାରେ ଲାଗିଗଲେ । ଗଲବର୍ଷ ଦୁଇ ଜଣ ଏକାସ ପରୀକ୍ଷା ଦେଇଥିଲେ—ଜଣେ ପାଶ କରିଛି, ଆର ଜଣକ ଫେଲ ହୋଇଛି । ପାଶ କିଏ କରିଛି, ପାଠକେ ଜାଣନ୍ତୁ ।

ରଘୁନାଥ ପାଶ କରିଛି ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ; ବୃତ୍ତି ପାଇ କଲେଜରେ ପଢ଼େ । ବିଚାରା ବାବୁଟି ରୋଗଶଯ୍ୟାରୁ ଉଠି ଦୁର୍ବଳ ଦେହରେ ପରୀକ୍ଷା ଦେଇ-ଥିଲା । ତେଣୁ ଫେଲ ହୋଇଛି; କିନ୍ତୁ ବାବୁ ମନେ ମନେ ଜାଣେ, ତାହାର ଫେଲର କାରଣ ଅନ୍ୟ । ବିଭା ହେଲା ଦିନୁଁ ପାଠ ହେଲା ତାର ବିଷ । ସେ ସେଥିପାଇଁ ଦୁଃଖିତ ନୁହେ । ବାପର ସେ ଗୋଟିଏ ବୋଲି ପୁଅ, ପୁଣି ନିଜେ ସତର ବର୍ଷରେ ପୁଅର ବାପ । ବାବୁର ପ୍ରକୃତ ନାମ ବିଷ୍ଣୁପ୍ରସାଦ । ପୁଅଟିର ନାମ ବାପ ନାମକୁ ସ୍ମରି ଲକ୍ଷ୍ମୀପ୍ରସାଦ ଦିଆ ହୋଇଛି । ନୂଆ ନାତିକୁ ପାଇ ଚଉଧୁରିଏ ମହାଖୁସି ! ପୁଅ ପାଶ ନ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ବିରକ୍ତିର ଚିହ୍ନ ନାହିଁ । ଏକମାତ୍ର କୁଳାଙ୍କୁର; ଏତେ ଧନ କିଏ ଖାଇବ ? ପୁଅ କଣ ଆଉ ଚାକିରି କରିବ ? ସେଥିପାଇଁ ପାଶ କରି ରଘୁନାଥର ଯେଉଁ ଆନନ୍ଦ, ଫେଲ୍ ହୋଇ ବାବୁର ମଧ୍ୟ ସେହି ଆନନ୍ଦ । ଦୁହେଁ ନିଜ ନିଜ ସୁଖରେ ବିହ୍ୱଳ । ରେବତୀର ପୁଣି ସନ୍ତାନର ସମ୍ଭାବନା । ଏଥିରେ ବାବୁର ଆନନ୍ଦ ! ସୀତାକାନ୍ତ ଆଶାରେ ରଘୁନାଥର ବି ଆନନ୍ଦ !

ପୋଖରୀଟି ବିଶେଷ ବଡ଼ ନୁହେ ବା ବିଶେଷ ସାନ ନୁହେ, କିନ୍ତୁ ଭାରି ଗଭୀର । ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗରେ ତୁଠ—ସ୍ତରି ପାଞ୍ଚଟା ଚେକା ଚେକା ମାଙ୍କଡ଼ା ପଥର ପରସ୍ପର ବିନ୍ୟସ୍ତ; ଦୁଇ କଡ଼କୁ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ଭାଲୁକୁଣି ଲତାମାଳା, ତୁଠ କଡ଼କ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚ ଛ ହାତ ନିର୍ମଳ ପାଣି, ଅନ୍ୟ ପାଖ ଗହଳ କଳମ ଲଟା, ପାଣିଶିଉଳ ଓ ବିଲୁଆ ଦଳରେ ଦୃଷ୍ଟ । ପୋଖରୀ ହୁଡ଼ାରେ ତୁଠ କଡ଼କ ଦୁଇଟା ବଡ଼ ନିମ୍ବ ଗଛ, ଆଉ ଗୋଟିଏ ଆମ୍ବଗଛ; ଅନ୍ୟ କଡ଼କୁ ଠାଏଁ ଠାଏଁ କେତୋଟି ଆତ ଗଛ, ଗୋଟିଏ ଗିରଙ୍ଗା, ଗୋଟିଏ ଜଳାଖାଇ ଓ ଗୋଟିଏ ଜାମୁକୋଳି ଗଛ ପରସ୍ପରକୁ ଈଷତ୍ ଲଗାଲଗି ହୋଇ ପୋଖରୀକୁ ଛାୟାଦାନ କରୁଛନ୍ତି । ପୁଣି ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ବାଡ଼ ବୁଜନ୍ତା ପରି ଭୂତଆରିଷ କଣ୍ଟା ଗଛଗୁଡ଼ିକ ନାନାରଙ୍ଗର ଫୁଲମାଳରେ ବିଚିତ୍ର ହୋଇ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଛି । ପୋଖରୀ ତୁଠଟି ଅତି ନିର୍ଜନ । ସେଥିପାଇଁ ବାବୁର, ରଘୁନାଥର ଏହି ସ୍ଥାନଟି ବଡ଼ ପ୍ରିୟ । ଥରେ ଥରେ ଛୁଟି ଦିନରେ ସାଙ୍ଗ ଦୁଇ ଜଣ ଏଠାକୁ ମାଛ ମାରି ଆସନ୍ତି; ମାଗେଇଲରେ ବସି କେତେ ଆତ୍ମକଥା କହନ୍ତି । ବାବୁ ଆଉ ରଘୁନାଥ ଏକପ୍ରାଣ । ଧନସନ୍ତାନ ବାବୁ, ଆଉ ନିର୍ଦ୍ଧନ ରଘୁନାଥ ମଧ୍ୟରେ ଏତେମାତ୍ର ଅପ୍ରେମ କେହି କେବେ ଦେଖି

ପାନ୍ଥି । ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପୁଣି ରଘୁନାଥ ରେବତୀର ଭାଇ । [illegible] ଭେଦଣ ହେଉଥିଲେ ପିତୃଗୃହରେ, ରଘୁନାଥ ହାତରେ ବାବୁର ଡାକ୍ତର ଥିଲା । ଏ ମଧ୍ୟ ଘନିଷ୍ଠତାର ଏକ ପ୍ରଧାନ କାରଣ । ଆଉ କିଏ ବା ନାହିଁ କହିବ, ଭବିଷ୍ୟତରେ ବାବୁ ଓ ରଘୁନାଥର ସମ୍ବନ୍ଧ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ନ ହେବ ? କିଏ କାହାକୁ ଭାଇ ଡାକିବ, ଏ ଯେମିତି ଦୁଇ ଜଣ କୃତ୍ରିମ କଳି କରନ୍ତି ।

ବାବୁର ସ୍ୱଭାବ ଧୀର— ସୀତା ପରି ବନସ୍ଥନମ୍ର, ସୀତା ପରି ସ୍ନେହ-ସରସ । ଭାଇ ଭଉଣୀ ପରସ୍ପରର ପ୍ରତିରୂପ, ଅଥବା କହିବାକୁ ଗଲେ ଜଣକର ଶ୍ରୀମ୍ୟାଚନ—ସେ ଜଣକ ମାତା ସରସ୍ୱତୀ ।

ପୋଖରୀକୂଳରୁ କିଆନାଡ଼ ଖୋଳ ମଇଦା ଇତ୍ୟାଦିରେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଚାର ଗୁଣ୍ଡି ଦୁଇ ସାଙ୍ଗଯାକ ବନଶୀରେ ମାଛ ମାରି ବସିଛନ୍ତି, ହଠାତ୍ ବଡ଼ ମାଛଟିଏ ଆସିଲା । ଗୁହୁଁ ଗୁହୁଁ ବାବୁର ଟୋପ ଗିଳିଲା । ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ବାବୁ ଟାଣି ଆଣିବ, ପୁଟ୍‌କିନା ଡୋରି ଛିଣ୍ଡିଗଲା— ମାଛ ଉଆଁଟାଏ ମାରି ପଳାଇଲା । ଦୁଃଖରେ, ରାଗରେ ବାବୁର ଆଖି ଲାଲ ହୋଇଗଲା । ମାଛକୁ ଗାଳି ଦେଇ ସେ ଡୋରିରେ ଭଲ କଣ୍ଟାଟିଏ ପିନ୍ଧେଇ ପୁଣି ବସିଲା ।

ଏଣେ ରଘୁନାଥ ଗୁହିଁଛି—ଉବ୍ ଉବ୍ ଉବ୍ ଫେରଣ୍ଡା ବୁଡ଼ିଲା । ବଡ଼ ମାଛଟା ପରା ! ରଘୁନାଥ ଆନନ୍ଦରେ ରାଜ୍ୟ ଜିଣିଲା ପରି ସବୁ ବଳ ଦେଇ ଖେଳେଇ ଖେଳେଇ କୂଳକୁ ଓଟାରି ଆଣିଲା । ଯୁବକଦ୍ୱୟଙ୍କ ବକ୍ଷ ସ୍ଫୀତ । ପ୍ରାୟ ଅଢ଼େଇ ସେରିଆ ରୋହିଟିଏ ଯତ୍ନରେ ସାଇତି ଥୋଇଲେ—ମା'ମାନେ ଦେଖିବେ, ସୀତା ରେବତୀ ଦେଖିବେ, ପିଉସୀ ନାନୀ, ନରିଆ ହେରିକା ଦେଖିବେ । ସଙ୍ଗୀଦ୍ୱୟର ଆନନ୍ଦପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ମୁଖକାନ୍ତିରେ ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣ ପଡ଼ି ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥିଲା ।

ବାବୁ ରଘୁନାଥ ଅଣ୍ଟାରୁ ପାନଖିଲିଟି କାଢ଼ି ତା ମୁହଁରେ ପୁରାଇ କହିଲା— "ଭାଇ, ତୁ ବଡ଼ ବାହାଦୂର; ସବୁଥିରେ ମତେ ଟପିଲୁ—ପଢ଼ାରେ, ଗୀତରେ, ବାଜାରେ, ଖେଳରେ, ସବୁଥିରେ ତୁ ତ ହେଲୁ ଫାଷ୍ଟ୍ ।"

ରଘୁନାଥ ରହସ୍ୟ କରି କହିଲା, "ଆଉ ତୁ ଯେ ଗୋଟାଏ ବିଷୟରେ ମୋଠୁଁ ଫାଷ୍ଟ୍ ।" ବାବୁ ଲାଜରେ ମୁହଁ ରଙ୍ଗିଆ କରି ତଳକୁ କଲା, କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥ ପିଠିରେ ଗୋଟାଏ ବିଧା କଷିବାକୁ ଭୁଲିଲା ନାହିଁ । ରଘୁ ହସି ହସି କହିଲା, "ଭଉଣୀପିଠିରେ ଶୁଝେଇବି । ନୂଆ ପୁଅ ହଉ, ଦେଖିବି ମଜା ।"

ଏ ଥର ବାବୁ ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ କହିଲା— "କିନ୍ତୁ ଯାହା କହ ଭାଇ, ତିନି ବୟସରେ ବାହା ହେଲେ ପାଠଶାଠରେ ଆଉ ମନ ବସେ ? ମୋର ସେଥିପାଇଁ

ପାଠ ହେଉନାହିଁ । ଥରେ ଥରେ ଭାବେ, ଏ ବୟସରୁ ତ ପିଲାର ଚିନ୍ତା, ବୁଢ଼ାପଣେ କଣ ନ ହେବ ?"

ରଘୁ ଉପେକ୍ଷା କରି କହିଲା, "ଖାଇବାକୁ କଣ ନାହିଁ ? ଯାହାର ଘରେ ଖାଇବାର ନାହିଁ, ତାର ସିନା ଭାବନା ?"

"ନନା ଲକ୍ଷ୍ମୀଅଙ୍କୁ କୋଷ୍ଠିନିଧି କରିଛନ୍ତି । ଜାତକ ପଣ୍ଡେ ନ ଦେଖିଲେ ତାଙ୍କୁ ଅନ୍ଧାର ଦିଶେ । ପିଲାଟା ବଡ଼ ଦୁର୍ବଳିଆ । ମା ଦେହ ଭଲ ଥିଲେ ତ —"

ରଘୁନାଥ ବାବୁଙ୍କୁ ସଂସାରଚିନ୍ତାରେ କାତର ଦେଖି ଟିକିଏ ହସିଲା । ତାହା ମୁହଁରୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲା—"ଏ ବୟସରେ ଏତେ ସଂସାରଚିନ୍ତା !" ବାବୁ ଅନ୍ୟମନସ୍କ; କିନ୍ତୁ ଉତ୍ତର ଦେଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଅଠର ବର୍ଷ ବୟସରେ ଯାହାର ସ୍ତ୍ରୀପୁତ୍ରଚିନ୍ତା, ସେ ଭବିଷ୍ୟତରେ କଣ ହେବ ଭାବି ରଘୁନାଥ ବାବୁ ପ୍ରତି ଟିକିଏ କୃପାଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁଲା । ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, ପୂର୍ଣ୍ଣଯୁବକ ହୋଇ ଉପାୟକ୍ଷମ ନ ହେଲେ ନିଜେ ସଂସାର କରିବ ନାହିଁ । ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସଟିଏ ପେଲି ମନକଥା ମନରେ ରଖିଲା । ସଂସାରୀ ବାବୁଙ୍କୁ ତାହାର ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଆଦର୍ଶର କଥା କହି ବା ଲାଭ କଣ ?

ସନ୍ଧ୍ୟା ଲାଗୁ ଲାଗୁ ରଘୁନାଥ ଓ ବାବୁ ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ପ୍ରାୟ ଚାରି ସେର ମାଛ ଧରିଛନ୍ତି । ରଘୁନାଥ ଧରିଥିବା ବଡ଼ ରୋହିଟି ଦେଖି ସମସ୍ତେ ସୁଖୀ ହେଲେ । ରଘୁନାଥର କୃତିତ୍ୱ ଭାବି ସୀତାର ହୃଦୟ ଅନୁରାଗଗର୍ବରେ ଫୁଲି ଉଠିଲା ।

ସେ ଦିନ ରାତିରେ ସେହି ରୋହି ମାଛ ରାନ୍ଧି ସୀତା ବାବୁ, ଆଉ ରଘୁନାଥକୁ ପରଶିଲା । ରନ୍ଧା ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଓ ସୁସ୍ୱାଦୁ ହୋଇଥିଲା । ଦ୍ୱାରମୁହଁଠିକି ବସିଥିବା ସୀତା ଆଉ ରେବତୀଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ରଘୁନାଥ ଓ ବାବୁ ତାଅଣରେ ଅନେକ ପ୍ରକାର ନିନ୍ଦା କଲେ । ଇଚ୍ଛା, ପରସ୍ପରର ଭଉଣୀକୁ ଭାଇ ଆଗରେ ଲଜ୍ଜା ଦେବା । ବାବୁ ନାସିକା କୁଞ୍ଚିତ କରି କହିଲା—"ଇସ୍, ରାଗ ଗରଗର ! ଭଉଣୀକି ଏଇ ରନ୍ଧା ଶିଖେଇଥିଲ ? ଖାଇଲେ ପେଟ ଥଣ୍ଡା—ବରଫ ତ

ରଘୁନାଥ ତହୁଁ କହିଲା, "ତମ ରାଇଜରେ ଲୁଣ ଭାରି ମହରଗ ! ଆଉ ମେଞ୍ଚାଏ ଲୁଣ ଦେଲ ନାହିଁ ?" ଉଭୟେ ପୁଣି ନ ଜାଣିଲା ପରି ପଚାରିଲେ— "ହଇ ଲୋ ପିତେଇ ନାନି, ତୁ ତ କେବେ ଇମିତି ରାନ୍ଧୁ ନାଁ । ଆଜି କଣ ତତେ ଭୂତ ଲାଗିଲା କି ? ଆମେ ଏତେ କଷ୍ଟ କରି ମାଛ ମାରି ଆଣିଲୁଁ—" । ପିତେଇନା ମା ରାନ୍ଧୁଣୀ ପକ୍ଷ ନେଇ କହିଲା, "ବଡ଼ ତ ଗୁଡ଼ର ତମର—ପରର ପଛେ ଚିଟା

ସ୍ୱପ୍ନଲୋକେ, ତଥଣ ତାଡ଼ନା ଲାଗିଚ ! ଆଉ ନବ ?'' ଏହା କହିଲାରୁ ରେବତୀ ପରଶି ଦେଲା । ନାହିଁ କରୁ କରୁ ଦୁଇଜଣ ପୁଣି ଦୁଇ ଥାଳଥା ଶେଷ କଲେ ।

ଅର୍ଦ୍ଧରାତ୍ରି, ଜଗତ ସୁପ୍ତ । ବର୍ଷାକାଳର ଅର୍ଦ୍ଧରାତ୍ରି—ବଡ଼ ଗମ୍ଭୀର, ବଡ଼ ନିସ୍ତବ୍ଧ । କେବଳ ଆକାଶତଳେ ଘନ କଳାମେଘ, ମେଘରେ ବିଜୁଳି ବେଳେ ବେଳେ ଝଲମକ । ପରକ୍ଷଣରେ ପୁଣି ସବୁ ଅନ୍ଧାର, କିନ୍ତୁ ଗାଢ଼ ନିସ୍ତବ୍ଧତା ଭଙ୍ଗ କରି ଶୁଭୁଛି ଭେକର ଡ଼ାକ, ଆଉ ଶୁଭୁଛି ଝିଲ୍ଲିସ୍ୱନ ; ସାଇଁ ସାଇଁ ନିଶା ଗର୍ଜୁଛି; ଟପର ଟପର ମେଘରୁ ପାଣି ପଡ଼ୁଛି, ପୁଣି ବନ୍ଦ । ସନ୍ଧ୍ୟା ପରେ ଅସରାଏ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ଏତେବେଳେ ଟିକେ ଟିକେ ପୁଣି ବରଷୁଛି । ଆଷାଢ଼ କୃଷ୍ଣ ପକ୍ଷର କାଳିମାବୋଳା ଆକାଶ, ଆଉ ଆକାଶକୁ ଚାହିଁ ରଘୁନାଥ ।

ରଘୁନାଥର ଆଜି ନିଦ୍ରା ନାହିଁ । କ୍ଷୁଦ୍ର ଝରକା କଡରେ ବସି ସେ ଚିନ୍ତାମଗ୍ନ । ଆକାଶରେ ଘନ କଳା ମେଘ, ଆଉ ରଘୁନାଥର ହୃଦୟାକାଶରେ ଘନ ଭାବନା । ମେଘ ଜଳରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ, ଆଉ ରଘୁନାଥର ଭାବନାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜଣେ—

ରଘୁନାଥ ଭାବୁଛି । କଣ ଭାବୁଛି ? ସମସ୍ତ ଭାବନାକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଭାବୁଛି ଜଣକୁ—ସମଗ୍ର ଚିନ୍ତା ସାର କରି ଭାବୁଛି ଜଣକୁ । ସେ ଜଣକ ଯେ ନିଜର ଅପାର ସ୍ନେହରେ ତାକୁ ବଶୀଭୂତ କରିଛି, ନିଜର ଅମୂଲ୍ୟ ହୃଦୟ ତାକୁ ବିନା ମୂଲ୍ୟରେ ବିକିଛି । ରୂପର ପଟାନ୍ତର ନାହିଁ, ଗୁଣର ତୁଳନା ନାହିଁ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ସମଷ୍ଟି, ମାଧୁର୍ଯ୍ୟର ମୂର୍ତ୍ତି, ଲାଳିତ୍ୟର ପରାକାଷ୍ଠା, ସୁନ୍ଦର, ମଧୁର, ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, ନିର୍ମଳ । ବିଜୁଳିର ଝଟକ, ମେଘର ଗାଢ଼ତା, ବରଷାର ପ୍ରେମଧାରା, ଆଉ ଏ ରଜନୀର ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ—ସବୁ ସେ ।

ରଘୁନାଥ ଆଖି ବୁଜିଲା । ମନ ଭିତରେ ସେ ମୂର୍ତ୍ତିଟି ଜାଗ୍ରତ ହେଲା । ତହୁଁ ସେ ହସି ଉଠିଲା । ତାହାର ମନେ ହେଲା, ସୁନ୍ଦର ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା, ଫୁଲର ହାସ, ସୂର୍ଯ୍ୟର ଆଭା, ଆକାଶର ନୀଳିମା ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ହେଲେ କି ଆଉ ?

ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ରଘୁନାଥ ଜଗତ ଭୁଲିଲା; ଦେଖିଲା, ଜଗତ୍‌ମୟ ସୀତା— ଯେଉଁ ଆଡ଼େ ଚାହେଁ ସୀତା । ରଘୁନାଥ ପୁଣି ଆକାଶକୁ ଚାହିଁଲା । ସୀତା ଆକାଶରେ, ଆକାଶର ମେଘରେ, ମେଘର ବିଜୁଳିରେ, ଆଉ ସୀତାର ପ୍ରେମ ବରଷାର ଧାରାରେ ।

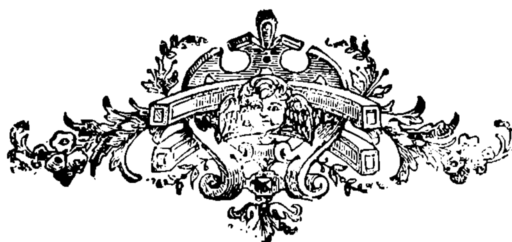
ରଘୁନାଥ ହୃଦୟକୁ ଚାହିଁଲା—ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ସୀତା । ହୃଦୟର ଧନ, ପ୍ରାଣର ସ୍ପନ୍ଦନ, ନୟନର ତାରା, ପ୍ରତି ରକ୍ତବିନ୍ଦୁ 'ସୀତା', 'ସୀତା' ଘୋଷୁଛି । ପ୍ରତି ଅଣୁ ପରମାଣୁରେ ସୀତାର ନାମ ! ସୀତା ତାହାର—କି ଦାବିରେ ?

ହାୟ ରଘୁନାଥ ! ଧନହୀନ, ପିତୃମାତୃହୀନ, ଅନାଥ, ନିଃସମ୍ବଳ, ନିଃସହାୟ । ସୀତାର ମାତୃକୃପାରେ ପାଳିତ । ସେ ରଘୁନାଥ କି ସାହସରେ ଆଶ୍ରୟଦାତ୍ରୀ, ସ୍ନେହଦାତ୍ରୀର କନ୍ୟାକୁ ପତ୍ନୀରୂପେ ବରଣ କରି ପାରେ ? କଣ ଅଛି ତାର ଯୋଗ୍ୟତା, କଣ ଅଛି ତାର କ୍ଷମତା —ଲକ୍ଷପତିର କନ୍ୟା ସୀତାକୁ ସେ ସହଧର୍ମିଣୀ କରିବ । ସୀତାର ପାଦତଳକୁ ଯେ ଅଯୋଗ୍ୟ, କି ଦାବିରେ ସେ ସୀତାକୁ ଆପଣାର କହିବ ?

କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥ ସୀତାକୁ ବରଣ କଲା—ସୀତା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଆପଣାର ସର୍ବସ୍ୱ ଅର୍ପଣ କଲା । ରଘୁନାଥର ରୂପ —ସେ ତ ସୀତାର, ତାହାର ବିଦ୍ୟା— ସେ ତ ସୀତାର, ତାହାର ପ୍ରତିଭା —ସେ ତ ସୀତାର; ରଘୁନାଥ ସୀତାର, ସୀତା ରଘୁନାଥର—ତାହାର ସ୍ନେହମୟୀ, ମଧୁମୟୀ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟମୟୀ ଦେବୀ; ଜୀବନର ସଞ୍ଜୀବନୀ, ପ୍ରାଣର ପ୍ରାଣ, ଅନ୍ତରର ଅମୃତ, ନୟନର ଆଲୋକ, ଆଶାକାଶର ପ୍ରଭାତୀ ତାରା ।

କାହିଁ ନ ହେବ ? ପିଲେଇ ନାମ କହିଛି, ସରସ୍ୱତୀ ଓ ବାବୁର ବ୍ୟବ-ହାରରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି, ସୀତାର ଭାବ ବୁଝାଇଛି । ସରସ୍ୱତୀର ଏତେ ସ୍ନେହର କି କିଛି ଗୂଢ଼ ଅର୍ଥ ନାହିଁ ? ପିଲେଇ ନାମର ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଡାକ କି ନିରର୍ଥକ ? ବାବୁର ଥଟ୍ଟା ପରିହାସ କି ଅବାନ୍ତର ? ଏ ସବୁ ଯେ ମୁଖ ନ ଥାଇ ବାଗୁଳ ।

ସୀତା ତାର—ନିଶ୍ଚୟ ତାର, ଆଉ କାହାର ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ । ସୀତା ତାହାର ହୃଦୟର ରାଣୀ—ତାହାର ପ୍ରେମକୁଞ୍ଜବାସିନୀ । 'ସୀତା ସୁନ୍ଦରୀ' ଅସ୍ଫୁଟ ସ୍ୱରରେ ଆବୃତ୍ତି କରୁ କରୁ ରଘୁନାଥ ଶଯ୍ୟା ଗ୍ରହଣ କଲା ।

ନବମ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ସେ ଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟା ହେଲାଣି । କଚେରିର ଲୋକଗହଳ ଭାଙ୍ଗି ଗଲାଣି । ଗୁମାସ୍ତାମାନେ ମଧ୍ୟ ଖାତାପତ୍ର ନେଇ ଘରକୁ ଗଲେଣି । ବେଳ କାଳ ଦେଖି ଚଉଧୁରିଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରିବାକୁ ଆଇଲେ କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ, ସୋମନାଥ ରଥ, ମଣ୍ଡଳେଶ୍ୱର ଦାଶ, ଆଉ ସାନଚନ୍ଦ୍ର ଉହ୍ଲାଡ଼ୀ ।

ମଣ୍ଡଳେଶ୍ୱର ଦାଶ ରୋଡ଼-ସେସ୍ ଇଲାକାରେ ତିରିଶି ଟଙ୍କାରେ କିରାଣି କାମ କରନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପୁଅ ନବକିଶୋର ଦାଶ ଏ ବର୍ଷ ବି. ଏ. ପାଶ୍ କରି ଘରେ ବସିଛି । ଦାଶଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ସ୍ୱଚ୍ଛଳ ନୁହେ—ଯାହା କମି ଦଶ ବାର ମାଣ ଥିଲା, ପୁଅର କଲେଜ ପଢା ବେଳେ ସେ ବିକି ସାରିଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ପୁଅର ଚାକିରି ହେଲେ ଅବସ୍ଥା ବଦଳି ଯିବାର ଆଶା । ବି. ଏ. ପାଶ୍—ଡିପୋଟି ଗୋଟିଏ ନିଶ୍ଚୟ ହେବ, ଏ ଆଶାରେ ବୁଢ଼ାଙ୍କୁ ରାତିରେ ଭଲ ନିଦ ହେଉ ନାହିଁ । ପୁଅର ଦରମା ପାଞ୍ଚଶ, ସାତଶର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖନ୍ତି; ଉଠି, ବ୍ରାହ୍ମଣୀକୁ କହନ୍ତି—'ହଇ ହେ ନବାବୋଉ, ନବାର ଆମର ପାଞ୍ଚଶ ଟଙ୍କାରେ ଚାକିରି ହେଲାଣି । ଠାକୁରେ ମତେ ସପନେଇଚନ୍ତି ।" ନବା ବୋଉ ପାନବୋଳରଙ୍ଗା ଅଧରରେ ହସରି ଢେଉ ଖେଳେଇ ଦେଇ କହନ୍ତି, "ତା ହେଲେ ତ ଆଗ ଧରମା ସାଉର ଦି'ଶହ ଟଙ୍କା ଶୁଝା ହୁଅନ୍ତା । ତା ବଂଶରେ ନିଆଁ ଲାଗୁ—ପୁଅର ମୋର ପରୀକ୍ଷାବେଳକୁ ପଚିଶ ଟଙ୍କା ଦେଇ ଚାରି ବର୍ଷରେ ଆଣି ଦି'ଶହରେ ଥୋଇଲାଣି । ମହାପ୍ରଭୁ ଭଲେ ଭଲେ ଚାକିରିଟାଏ ଯୋଗାନ୍ତୁ । ଏ ସାଲ କରଜ ଶୁଝିବ, ଆର ସାଲ କୋଠା କରିବ ।" କଥାରେ କଥାରେ ପୁଅର ବାହା କଥା ପଡ଼େ । ଚୌଧୁରୀ ଘର ଝିଅଟି ବଡ଼ ସୁନ୍ଦରୀ । ଧନ ଖୁବ୍ ଅଛି, ଆଉ ଏ ଗୋଟିକ ଝିଅ । ତାଙ୍କ ପୁଅ ଏଡ଼େ ବଡ଼ ପାଶଟାଏ କରିଛି—ସେମାନେ କଣ ଝିଅ ଦେବେ ନାହିଁ ?

ଆଗ ଉତରିଆ ବୁଝାଶୁଝା ହେଲା; ପୁଣି ଜାତକ ଆଣି ଶୁଝେଇଲେ । ଏ କଥା ଚଉଧୁରିଙ୍କ ଛଡ଼ା ଘରେ ଆଉ କାହାରିକି ଜଣା ନାହିଁ । ନବକିଶୋରଟି ଦେଖିବାକୁ ସୁନ୍ଦର—ଡୋପଟି ହବାର ଆଶା । ଆଉ ଚଉଧୁରିଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ, ମଣ୍ଡଳେଶ୍ୱରର କମିବାଡ଼ି ଅଛି । ନୋହିଲେ, ପୁଅଟାକୁ ଏଡ଼େ ଯୋଗ୍ୟର କାହୁଁ କରନ୍ତା ? ନାହାକ ଘଟକ ଲାଗି କଥାଟା ଛିଣ୍ଡିବା ଉପରେ । ଡେଗ୍ରୁ ପକା ଜବାବ ନେବାକୁ ଆଜି ଏମାନଙ୍କର ଆଗମନ । କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ଚଉଧୁରିଙ୍କୁ

କହୁଛନ୍ତି—ମଣ୍ଡଳେଶ୍ୱର ଖୁବ୍ ଥିଲାବାଲା । ସୋମନାଥ ରଥଙ୍କର ଚଉଧୁରିଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ବ୍ୟବସାୟଗତ ଆଳାପ ବନ୍ଧୁତାକୁ ଅଛି । ଧାନବନ୍ଧୁ ତହାଡ଼ୀ ତ ସବୁବେଳେ ଏ ପଟେ ଥାନ୍ତି, ସେ ପଟେ ଥାନ୍ତି ।

ଯଥାସମ୍ଭବ କଥା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଦେବା ନେବା କଥା ପଡ଼ିଲା । ପହିଲେ ଅନେକ ଯୁକ୍ତି ତର୍କ ହେଲା ପରେ ଶେଷକୁ ମଣ୍ଡଳେଶ୍ୱର ପଚାଶି ଟଙ୍କାରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଉଠିଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ପୁଅର ବି. ଏ. ପାଶ୍—ଆଜି ବୋଇଲେ କାଲି ଦୋପଟି ହବ । ଚଉଧୁରିଙ୍କର ବହୁ ଭାଗ୍ୟରେ ଏପରି ଜୁଆଁଇ ମିଳିବା କଥା । ସେଥିରେ ପୁଣି ପଣ ବଳେଇଲେ ଚଳିବ ? ବିଶେଷତଃ ଝିଅର ଆସି ବୟସ ହେଲାଣି ! ବାଣଙ୍କ କଥାରେ ହଠାତ୍ ଚଉଧୁରିଙ୍କର ରାଗ ହେଲା । ସେ ବଡ଼ ପାଟିରେ କହିଲେ, "କିଏ କହିଲା ମୋ ଝିଅର ବେଶି ବୟସ ? ନଅ ବରଷର ଝିଅ ମୋର—ହାତରେ ଭାତ ଖାଇ ଶିଖି ନାହିଁ !"

କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ବଡ଼ ଖାସ୍ ଲୋକ । ସେ ଚଉଧୁରିଙ୍କ କଥାରେ ଅବିଶ୍ୱାସ କରି ହସି ପକେଇ କହିଲେ, "ସୀତା ତ ଆମ ଗଣେଶ ସାଙ୍ଗର । ଗଣେଶକୁ ଏଇକ୍ଷଣି ଚଉଦ ବର୍ଷ; ଗୁଡ଼, ସେଥିରୁ କଣ ପାଇବ । ଆମ କୁଳରେ ତ ଏଥର—"

ତାଙ୍କ କଥାରେ ଚଉଧୁରିଏ ବାଧା ଦେଇ ବଡ଼ ବଡ଼ ଆଖି କାଢି କହିଲେ—"ଚଉଦ ବର୍ଷ ? ମୋ ଝିଅ ନାଁରେ କଳଙ୍କ ରଟେଇବ କହେ ! ମତେ ଏକଘରିଆ କରିବା ବିଗ୍ଭରରେ ଆସିଚ କି ?" ତାଙ୍କ ରାଗ ଦେଖି କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ରାଗିଯାଇ କହିଲେ, "ଏ କି ଅପବାଦ—?" ତାଙ୍କୁ ଭ୍ରୁକୁଟୀ କରି ସୋମନାଥ ରଥ କହିଲେ—"ଥାଉ, ଯା, ଗୁଡ଼ ସେ କଥାରୁ କି ମିଳିବ ? ବର୍ତ୍ତମାନ ଯାହା କହିବାର କୁହ ।" ହେଲେ, ତାଙ୍କ କଥା କିଏ ଶୁଣୁଛି ? ଚଉଧୁରିଏ ରାଗରେ ଫୁଲି ଉଠି କହିଲେ, "ପଚାଶିଟା ଟଙ୍କାକୁ ଝିଅ ବିକିବି ? ନାହିଁ ନ ଥିଲା—ରଙ୍କ ଘର ଝିଅ ହେଇଚ, ନଈ ଚୋଖଣାକ ଡେଇଁ ପଡ଼ୁଚ ? ମଲା ମୋର ଦୋପଟି, ପେଟରେ ଓଦାକନାପଥା ପାଠୁଆ ବର ତ ହାଟରେ ପଡ଼ି ଦାଣ୍ଡରେ ଗଡ଼ ଗଡ଼ଉଛନ୍ତି ।"

ଏହି ସୁଦୀର୍ଘ ମନ୍ତବ୍ୟଟା କିନ୍ତୁ ବାଣଙ୍କୁ ବଡ଼ ବାଧିଥିଲା । ସେ ଉଠିପଡ଼ି ଧାନବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ଭିଡ଼ି କହିଲେ—"ଗ୍ଭଲ, ଗ୍ଭଲ, ଏ କାମ କରିବା ଥାନ ନୁହେ । ଆମେ ଅଇଲେ ଭଲେ ଭଲେ. ଏବେ ଏ କି କଥା କାଢୁଛନ୍ତି ?" କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ କଥାକୁ କାନଉଚ୍ଛି କିଏ ? ଚଉଧୁରିଙ୍କ କଥାରେ କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦେ କହିଲେ, "ହଇକି ଏ ଚଉଧୁରିଏ, ଏତେ ଟାଣ କାହା ଆଗରେ ? ଚଉଦ ପୁରୁଷର ଖବର ମତେ ଜଣା । ଝିଅ ଢିବ କହି ଜାତକ ଖଡ଼ି ଶୁଝେଇ ଏବେ ଟଙ୍କାରେ କଥା ଛିଣ୍ଡାଉଚ ? ପାଁଷ ଟଙ୍କା ଦେବୁଁ, ଝିଅ ନବୁଁ—ଭଲା କଥା !"

ଏ ଥର ଚଉଧୁରିଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଆଳଙ୍କାରିକ ବଚନ ବାହାରିଲା । ସେଥିରେ ସବୁଏଁ ମିଶିଗଲେ । ବୃଥା ଘର ଆଡ଼ର ନିସ୍ୱାର୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ନାନା କୁତ୍ସା କରି ବ୍ରାହ୍ମଣର ମହତ୍ତ୍ୱ ଦେଖାଇ ଖୁବ ଝଟାପଟା ଲଗିଲା । ମଣ୍ଡଳେଶ୍ୱର ଟିଉଣି ଟଙ୍କିଆ କରନ । ତାଙ୍କୁ ବାମ୍ଭନ ଚଉଧୁରିଏ କପଟ ହାସ୍ୟରେ କହିଲେ, "କସଣି ବାବୁଙ୍କ ପୁଅକୁ ଜୁଆଇଁ କରିବ ? ସାତ ପୁରୁଷରେ ମାଣେ ଭଲ ନାହିଁ । ନା ଅଛି ଘରେ କନା, ନା ଅଛି ଦାନା ! ସେ ପୁଣି ଦବ ପାଁଶ ଟଙ୍କା !" ମଣ୍ଡଳେଶ୍ୱର ବି ଉଣା ନୁହନ୍ତି । ସେ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ କହିଲେ, "ଚଉଦ ପୁରୁଷର ଖବର ଜଣା ରେ ଶିକରା ! ଅଦାବିକା ଖାରୁବିକା ବାହ୍ମଣ, ଝିଅ ବିକି ହମ୍ପି କରିଚୁ; କିଏ ତମ ଘରେ ପାଣି ଛୁଏଁ ? ପାଁଆଶ ଟଙ୍କା ଦେଇ ବୋହୂ କରିବ ? ଆମ ଗରଜ ? ମୋ ପୁଅ ଗୋଡ଼ ତଳକୁ ଗଣ୍ଡା ଗଣ୍ଡା କନ୍ୟା ।"

"ମୁଁ—ମୁଁ ଝିଅ ବିକିଚି ?" କହି ଚଉଧୁରିଏ ରାଗରେ ଦାନ୍ତ ଚିପି ଉଠିପଡ଼ି ମଣ୍ଡଳେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ହାତ ଚଳେଇବାକୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ । କଳହ ତୁମୁଳ ଆକାର ଧାରଣ କଲା ଦେଖି ସୋମନାଥ ଦୁଇ ପକ୍ଷକୁ ଶାନ୍ତ କରି କହିଲେ—"ଆଚ୍ଛା, ବାଣେ ! ଏ ତମର କଣ ଗୋଟାଏ ହେ ! ଆମକୁ ଭଲଲୋକ କରି ଆଣି ଏବେ ପାଇକସ୍ତ ଉଡ଼ିଲିଣି ଯେ ।"

ମଣ୍ଡଳେଶ୍ୱର ରାଗରେ ସଁ ସଁ ହୋଇ କହିଲେ—"ହାଟ ମଝିରେ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ! ଚଉଧୁରୀ ବୋଲେଇଚ—" ଏହା ପରେ ନାନା ଅଶ୍ରାବ୍ୟ ଭାଷାର ଉଦ୍‌ଗାର କରି କହିଲେ, "କିଏ କାହାର ଖାଏ, ନା ଧାରେ ? ତମେ ଯିନା ତାଙ୍କ କତିରେ ଦ'ମାଣ ଜମି ବନ୍ଧା ପକେଇଚ, ତମେ ଡରିବ ? ଆରେ, ମୁଁ କାହିଁ ଡରିବି—କାହା ବାପ ଅଜାର ଖଞ୍ଜା ଖାଏ କି ? ମୁଁ ଝିଅକୁ ପାଆଁଶ ଟଙ୍କା ଦେବି ? ଆଉ ମିଳିବେ ନାହିଁ—ସଂସାରରେ ଝିଅ ନାହାନ୍ତି । ଏଠି ଏତେ ଅପମାନ !" ଏ ଥର ଉଠେ ରଗିଲେ—"କଣ, ମୋ ଜମି ଦ'ମାଣ ବନ୍ଧା ତମେ ମୁକୁଳେଇବ କି ହେ ? ଯିମିତି ଦ'ମାଣ ବନ୍ଧା, ସିମିତି କୋଡ଼ିଏ ମାଣ ମହଜୁଦ୍ ଅଛି; ଆଉ ତମ ପରି ତନ ଦ'ପହରେ କଂସା ଥାଳି ବନ୍ଧା ପକେଇ ନାହିଁ ତ ? ତମ ମୁହଁ ଫଣେ—ପାଆଁଶ ଟଙ୍କା ଦବ ?"

ଚଉଧୁରିଏ କହିଲେ "ଏ ବାମନ ହୋଇ ଚନ୍ଦ୍ରକୁ ହାତ । ଆମ ସଙ୍ଗେ ବନ୍ଧୁତା କରିବାକୁ ଆଇଲେ । କାହିଁ ଥିଲେ ନଳ, ନୀଳ, ସୁଗ୍ରୀବ—କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ମଝେ ଭସାଉଥିଲେ । କି କପଟ ! କି କପଟ !"

"ଆରେ ଯା ରେ ଝିଅବିକା, ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଲୋକ ! ପଇସା ଦେଖେଇ ହଉଚୁ ?" ଏହା କହି କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ମିଶିଗଲେ । ବହୁ କଷ୍ଟରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଶାନ୍ତ କରି

ଧନବନ୍ଧୁ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଘରକୁ ଫେରିଲେ । ଚଉଧୁରିଏ ମୁହଁ ହାଣ୍ଡି କରି ଅନ୍ତଃପୁରକୁ ଗଲେ । ବାଟଯାକ ତାଙ୍କ ପାଟି ଶୁଭୁଥାଏ ।

କିଛି ଦିନ ଗଲା । ଚଉଧୁରିଏ ଭାତ ଖାଇ ବସିଛନ୍ତି, ସୁନା ନାଁରେ ବିଲେଇନିକ ବଣ୍ଟଣାଦାଡ଼ିରେ ଚଢ଼ିଦେଇ ସରସ୍ୱତୀ ବେଳ ବୁଝି କଥାଟା କାଢ଼ି ବସିଲେ—"ହଇହେ, କଣ କଲ ? ସୀତା ଏତେ ବଡ଼ ହେଲା, ତାହା ସାହା କଥା ମନ କଲ ନାହିଁ ? ଏ କିମିତି କଥା ? କୁଳକୁ କଳଙ୍କ—ଦାଣ୍ଡକୁ ଲାଜ ! ଏ ଥର ଭଲ ହାତକୁ ଦି'ହାତ କରିଦିଅ ।"

ଚଉଧୁରୀ ରୁକ୍ଷଭାବରେ କହିଲେ, "ମୁଁ ତ ଦିନ ରାତି ଚେଷ୍ଟାରେ ଅଛି । ଆମର ଏ ଦଶା ହୋଇ ନ ଥିଲେ ସୀତାକୁ ତ କେଉଁ କାଳୁ ହାତକୁ ଦି'ହାତ କରି ସାରନ୍ତିଣି । ଯେଉଁଟା ବୁଝୁଛି, ଅଲକ୍ଷଣୀ କପାଳକୁ ସେଇଟା ମନ୍ଦ । ଟଙ୍କା ତ ଟିକିଏ ମିଳୁ ନାହିଁ ।"

"ତମେ କେତେ କହୁଚ ?"

"ତମେ କେତେ କହୁଚ କହନା ।"

ପାନଖିଲଟିଏ ମୋଡୁ ମୋଡୁ ସରସ୍ୱତୀ କହିଲେ, "ମୋ କଥାରେ କଣ କଥା ? ଟଙ୍କା ଦୁଇଶ-ଖଣ୍ଡେ ହେଲେ ହବ ନା ?"

ଚଉଧୁରୀ ଭାତଗୁଣ୍ଡାଟା ହାତରେ ଧରିଥିଲେ । ଟଙ୍କା ଦୁଇଶ କଥା ଶୁଣି ରାଗିଯାଇ ଥାଳିରେ ଛାଟିଆଡ଼ି ଦେଲେ । କହିଲେ, "ସୀତଆକୁ ଦୁଇଶ ଟଙ୍କା କମା ? ହାତ ଗୋଡ଼ ବାନ୍ଧି ମହାନଦୀରେ ଭସେଇ ଦେଇ ଆସ । ବାପ ଲକ୍ଷପତି ନାଁ ହବ—ଦି'ଶଟା ଟଙ୍କାରେ ଝିଅ ବିକିବ । ଧିକ୍, ଧିକ୍, ବଳା ସ୍ୱରଣ ଛ'ଶ ନ ହେଲେ ତ ମୁଁ ଆଦୌ ଦେବି ନାହିଁ । ମନେ ନାହିଁ କି ସାନ ବାହାବେଳକୁ ବରକୁ କିମିତି ଦପଟା ହରବର କରିଥିଲ ? ତିନିଶ ଟଙ୍କା ନଗଦ ଥୋଇଲାରୁ ତେବେ ବରଣ କରିଦେଲ । ତମେ ମାଇପି ଲୋକ କଣ ବୁଝିବ ? ଆମର ବାହ୍ମଣିଆ ଘର—ଯେତେ ଟଙ୍କା ପଣ, ଝିଅର ସେତିକି ମୂଲ । ଖୁଆଇ ପିଆଇ କଣ ମିଛରେ ଏତେଡ଼ରୁ ଏତେଡ଼େଟା କଲି ? କଡ଼ା ଗଣ୍ଡା ବୁଝିନେବି ।" ଏହା କହି ଗର୍ବୋଲ୍ଲାସରେ ହସି ପକାଇଲେ, ପରେ କହିଲେ—"ସେ ଦିନ କାର୍ତ୍ତିକା, ମଣ୍ଡଳାକୁ ଗୁଣା ଶୋଧିଚ ? ତାଙ୍କ ଦହାନ୍ତରେ ସେ ଭୁଲିବେଟିକି ?"

ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ଗ୍ରୀବ ଉପର ଦାଉଁକିନା ହୋଇ ଉଠିଲା । ତାଙ୍କର ଆଶା ସଫଳ ହେବ କି ? ଆଖି ଆଗରେ ଗୋଟିଏ ଅତି ସୁନ୍ଦର ଯୁବକ ମୂର୍ତ୍ତି ଭାସି ଉଠିଲା । ମୁହୂର୍ତ୍ତେ, ଦୁଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତ କଳ୍ପନାବଳରେ ଯୁବକ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଦରଫୁଟା କଢ଼ି

ତୁଲ୍ୟ ସୀତା ମୂର୍ତ୍ତିକି ଠିଆ ହେଲା । ଏ କିଏ ? ଏମାନେ କିଏ ? ଏମାନେ ଦେବ-ଲୋକର; ନା ଗନ୍ଧର୍ବଲୋକର ? ନା, ନା, ଏମାନେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ରାଜ୍ୟର ସୀତା ଓ ରଘୁନାଥ ।

ସରସ୍ୱତୀ ମୁଗ୍ଧ ହେଲେ, ଅତି ଧୀର ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, "ରଘୁନାଥକୁ ଦେଖିଛ ?"

ଚଉଧୁରୀ ଟିକିଏ କାଶିଉଠି କହିଲେ,"ତାକୁ ଆଉ ଦେଖି ନାହିଁ ? ଆମ ବାଧିକା ସମୟରେ ପିଲାଟା ବଡ଼ ଖଟିଛି । ତା କଥା କାହିଁକି ପକେଇଲ କହିଲ ?"

"ଅନେଇଛ ଆମର ତାକୁ ପୁଅ କରିବା, ଜାଣିଛ ତ ? ସେ ଗଲାବର୍ଷ ପାଶ କରି ପ୍ରଥମ ହୋଇଛି । କଲେଜରେ ପରୀକ୍ଷା ଦେଇଛି ।"

ରଘୁନାଥର ପ୍ରଶଂସାରେ ବାଧା ଦେଇ ଚଉଧୁରିଏ କହିଲେ—"ସବୁ ଜାଣେ— ତା ବଂଶ ଭଲ, ପିଲାଟା ଚଲାକ ଚତୁର, ସବୁ । ଏକା ତାହାର କିଏ ଅଛି ? ପର ଓଳିରେ ଦିନ ଯାଉଛି, ପୁଣି ଆମ ଗୁମାସ୍ତାର ପୁତୁରା ।"

"ନା ନା, ଜଗନ୍ନାଥ ତାକୁ ପୁଅ କରିବେ । ତାଙ୍କର ଆଉ କିଏ ଅଛି ? କବିରାଜ କରି ଗୁଡ଼ାଏ ସମ୍ପତ୍ତି କଲେଣି । ଗାଁରେ କୋଠା ବାଡି କରିବେ । ରଘୁନାଥର ହୃଷୀକେଶଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସମ୍ପର୍କ କଣ ? ଯାହାର ବାପ ମା ନାହିଁ, ତାର ଆଉ କିଏ ଅଛି ?"

ଚଉଧୁରୀ ଟିକିଏ ମୁରୁକି ହସା ଦେଇ କହିଲେ—"ତମ ଇଚ୍ଛାଟା ମୁଁ ବୁଝିଛି, ଦେଖାଯିବ । ଏତ ହାତ କଥା, ପୁଣି ଆମର ବୋହୂର ଭାଇଘର, ଛାଡି କିଏ ? ଜଗନ୍ନାଥ ତ ଆଗରୁ ସମୁଧୀ—"

ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ମନ ଆନନ୍ଦରେ ପୂରିଗଲା, ଭାବିଲେ, ସ୍ୱାମୀର ସମ୍ମତି ପାଇ-ଗଲେ । ବହୁକାଳ ଆଗରୁ ସେ ନାହାକ ଡକେଇ ଖଡ଼ିପାଠ କରିଥିଲେ । ସେଥିରେ ସତ ହଉ ମିଛ ହଉ, ନାହାକ ସବୁ ଭଲ କହିଥିଲା । ସୀତା ଅହ୍ୟରାଣୀ, ଭାରି ସୁଲକ୍ଷଣୀ, ପୁଣି ତାର ରାଶି ନକ୍ଷତ୍ର ଭାରି କିନ୍ତୁ ଭଲ । ରଘୁନାଥର ତ କଥା ଗୁଡ଼ା —ରାଜପୁତ୍ରର ଲକ୍ଷଣ । ତାଠି ଟିକିଏ ଜନ୍ମକାଳରେ ଅଶୁଭ ଥିଲା — ଚନ୍ଦ୍ର ଟିକିଏ ଅଶୁଭରେ ଥିଲେ; ତେଣୁ ଏତେ ଦୁଃଖ ଘଟିଲା । ଏଣିକି ସବୁ ଭଲ । ଏହିପରି ସତ ହଉ, ମିଛ ହଉ ଅଗଣି ନାହାକ ନାନା ଶ୍ଳୋକ ପାଞ୍ଜି ବିଡ଼ାକରୁ ଗାଇ ନିଜ କଥାକୁ ପ୍ରମାଣ କରିଥିଲେ ।

ଏଣେ ସୀତାର ବୟସ ଆଉ କେତେ ଲୁଚେଇବେ । ଚଉଦ ବର୍ଷକୁ ବା କେତେ ନଅ ଦଶ କହି ଜାତିଙ୍କ ଆଖିରେ ଧୂଳି ଦେବେ ? ବାପ ମା ତ ସବୁ ଜାଣନ୍ତି ।

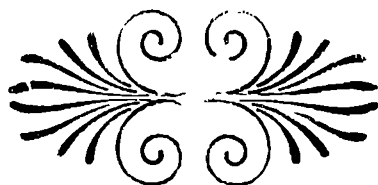
ରଘୁନାଥ ବି· ଏ· ପାଶ କରିବ, ଓକାଲତି ପଢ଼ିବ ଘରକୁଆଁ ହେବ । ସେତେବେଳେ ଆଉ କିଏ ଗୁମାସ୍ତାର ପୁତୁରା ବୋଲି କହିବ ? ଓକିଲଟାଏ ହେଲେ ଏତେ ବିଷୟ ସମ୍ପତ୍ତି ବୁଝିବ । ବାବୁ ତ ଏକପ୍ରକାର ଅଯୋଗ୍ୟ । ଗୋଟିଏ ବୋଲି ପୁଅ, ଗେଲବସରରେ ବଢ଼ିଛି— ଜମିଦାରୀର ହିସାବ ପତ୍ର ତା ମୁଣ୍ଡରେ କୋଉଁଠି ପଶୁଛି ? ପୁଣି ବୁଢ଼ାଙ୍କର ନାତି ହେଲାଣି—ଲକ୍ଷ୍ମୀପ୍ରସାଦ ତାଙ୍କ ନୟନର ମଣି । ସାତ ପାଞ୍ଚ କଥା ଭାବି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ବୁଢ଼ାର ଆପତ୍ତିର କାରଣ ବିଶେଷ କିଛି ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ । ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଟଙ୍କା କଥା ବି ଉଠିଲା ନାହିଁ । ତଥାପି ଜଗନ୍ନାଥ ଟଙ୍କା ଦୁଇଶ ଖଣ୍ଡେ ଦେବେ ଶୁଣି ମହାନ୍ ଖୁସିଟାଏ ହୋଇଗଲେ ।

କଥାଟା ଗୁପ୍ତ ରହିଲା ନାହିଁ । ସରସ୍ୱତୀ କହିଲେ ପିତେଇ ନାମୀକୁ, ପିତେଇ ନାମୀ ପରିହାସ ରହସ୍ୟରେ ଖଣ୍ଡୀ ବର କନ୍ୟାଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦେଲା । କଥାଟା ପ୍ରଚାର ହୋଇଗଲା । ନବ ଆଶା, ନବ ଆନନ୍ଦରେ ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲ ସୀତା ଓ ରଘୁନାଥର ଦିନ କୁଆଡ଼େ ବହି ଯାଉଥିଲା କିଏ ଜାଣେ ?

ସେ ଆନନ୍ଦରେ ଭାଗୀ ଥିଲେ ଦୁଇଜଣ—ସରସ୍ୱତୀ ଓ ପିତେଇ ନାମୀ । ସରସ୍ୱତୀ ମା । ମାଇ ପ୍ରାଣ କଣ ପିଲାର ମର୍ମବେଦନା ବୁଝେ ନାହିଁ ? ସରସ୍ୱତୀ ସୀତାର ମର୍ମଟିକକ ବୁଝିଥିଲେ । ସୀତା କହୁ ନ କହୁ, ଆଖିରେ ତାର ପ୍ରକାଶ ପାଉ ନ ପାଉ, କାର୍ଯ୍ୟରେ ତାର ଜଣା ପଡୁ ନ ପଡୁ, ସୀତା ଯେ ରଘୁନାଥ ପ୍ରତି ଏକାନ୍ତ ଅନୁରକ୍ତା, ଏ କଥା ଭାବିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ଆନନ୍ଦ ହେଉଥିଲା । ସେ ଉଭୟର ଭାବୀ ଜୀବନର ସୁଖ କଳ୍ପନା ନୟନରେ ଦେଖୁଥିଲେ ।

ଆଉ ଦେଖୁଥିଲା ପିତେଇ ନାମୀ । ସନ୍ତାନହୀନା ପିତେଇ ନାମୀ ରଘୁନାଥ-ଗତପ୍ରାଣା । ରଘୁନାଥ ଯଦି ତାହାର ଗର୍ଭରୁ ଜନ୍ମ ପାଇଥାନ୍ତା, ସେ କଣ ଏଥିଁ ବଳି ପ୍ରେମ କରୁଥାନ୍ତା ? ବନ୍ଧ୍ୟାର ମାତୃତ୍ୱ-ତୃଷ୍ଣା ମେଣ୍ଟାଇବାକୁ ହିଁତେ ଯେପରି ରଘୁନାଥର ଜନ୍ମ । ଦିନେ ରସକଳା ରଘୁକୁ କୋଳରେ ଧରି ପୁତ୍ରସୁଖ ପାଉଥିଲେ । ଆଜି ପିତେଇ ନାମୀ ସେ ସୁଖରେ ସୁଖୀ । ରସକଳା ଥିଲେ ସଧବା—ସନ୍ତାନର ସମ୍ଭାବନା ଥିଲା, ମଧ୍ୟ ଦୁଇ ସନ୍ତାନର ମା ହୋଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରୌଢ଼ା ବିଧବା ପିତେଇ ନାମୀର ରଘୁନାଥ ଏକମାତ୍ର ବାତ୍ସଲ୍ୟର ପାତ୍ର । ସେ ମୁହଁରେ ଯାହା ନ କହୁଛି, କାର୍ଯ୍ୟରେ ତାହା ଜଣା ପଡୁଛି । ହାଣ୍ଡିଶାଳ କଣରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପାତଆଢ଼ରେ ଭଜା ଉଖୁଡ଼ା, ପାନ ରେକାବିଟିରେ ପିଠା, ଦୁଧସର, ପାଚିଲା କଦଳୀ ଯେ ନିତି ଗୋଟିଏ ସ୍ନେହମୟ ବାଳକର ଆକାଙ୍କ୍ଷିତ ଆଗମନ ପାଇଁ ଭୋଗ ପରି ଥୁଆ ହୋଇଥାଏ, ସେ କଣ ବୃଥା ? ରଘୁନାଥ ସବୁ ବୁଝେ । ସେ ଅରେ ସତ୍ୟବାଦୀ ଯାଇଥିଲା । ବୁଢ଼ୀ ପାଇଁ ତୁଳସୀମାଳଟିଏ ଆଣିଥିଲା । ତା ହାତରେ ଦେଲାବେଳକୁ

ବୁଢ଼ୀ ଡାକୁ କୋଟି ପରମାୟୁର ଆଶୀର୍ବାଦ କରୁ କରୁ ଆନନ୍ଦରେ କାନ୍ଦ ପକେଇଲା । ସୀତା ଓ ବାବୁ କଡରେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲେ; ହସି ହସି ପକେଇଲେ । ବୁଢ଼ୀ ଡାକୁ ପରିହାସରେ ପଦେ କହିବାକୁ ଭୁଲିଲା ନାହିଁ । ରଘୁନାଥ ସେ ପରିହାସ ଶୁଣି ଦାଣ୍ଡଘରକୁ ପଳାଇଲା । ସେ ବିଚେରି ନାନୀ ଆଜି ସୀତା ଓ ରଘୁନାଥର ଭାବୀ ମିଳନ ଆଶାରେ ସୁଖୀ ହେବ ନାହିଁ ତ, ଆଉ ହେବ କିଏ ? ଏହି ମିଳନ-ନାଟକ ଯେ ସେହି ନିଜେ ଅଧେ ରଚନା କରିଛି ।

ଦଶମ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ଦିବାକର ମିଶ୍ର ପଦ୍ମପୁର ଗାଁର ଜମିଦାର । ପଦ୍ମପୁର, ହରିପୁର, ମାହାଙ୍ଗା, ଅସୁରେଶ୍ୱର, କାଠାହାର, ବନ୍ଧୁକୁଦରେ କିଏ ତାଙ୍କୁ ନ ଜାଣେ ବୋଲି ଏପରି ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ମହିଷୀ ଅମଳର କୋଠା ଗାଁ ସେ ମୁଣ୍ଡରୁ ଦିଶେ । ବଡ଼ ଖାନ୍‌ଦାନ ଘର—ଉଭଦ ପୁରୁଷ ଜମିଦାର । ଏବକାଳକୁ ତ କେତେ ଊଣା ହେଲଣି । ସମୟରେ ଷାଠିଏ କୋଶର ମାଲିକ ଥିଲେ । ଘର ଚଳଣିରେ ରଜାଘର ଲାଖେ । ଦାନ ଧ୍ୟାନରେ ତାଙ୍କ ବଂଶର ବିଶେଷ ଖ୍ୟାତି ପୂର୍ବାପର ଅଛି । ଲୋକେ ତାଙ୍କ ନାଁ ଶୁଣିଲେ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ କହନ୍ତି । ଆଜକାଲି ସେ ବଂଶରେ ତିନ ଶାଖା ହୋଇଛି; ବଡ଼ ଶାଖାରେ ପିତା ତ୍ରିଲୋଚନ ମିଶ୍ରଙ୍କର ଯୋଡ଼ିଏ ପୁଅ, ଆଉ ଗୋଟିଏ ଝିଅ । ସାନ ପୁଅ ସୁଧାକର ଯୁବାକାଳେ ମରିଛନ୍ତି । ଜ୍ୟେଷ୍ଠାଂଶରେ ଏବେ କେବଳ ଦିବାକର, ତାଙ୍କ କକେଇ ଯୋଡ଼ିକ ଭିତରୁ ଜଣେ ନିଃସନ୍ତାନ । ସେ ସୁଧାକରକୁ ପୁଅ କରି ନେଇଥିଲେ । ସେ ବି ଗଲେ, ସୁଧାକର ବି ଗଲେ । ତାଙ୍କ ତାଲୁକ ଦିବାକର ନେଇଛନ୍ତି । ସାନ କକେଇ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କର ଏକାକେ ଗୁରି ପୁଅ, ହେଲେ ତାଙ୍କର ସ୍ୱାଙ୍କର ମୁହଁ ଶୁଁହାଁଶୁହିଁ ନାହିଁ । ଅତଏବ ସାମନ୍ତ ଶ୍ରୀ ଲୋକନାଥ ମିଶ୍ରଙ୍କର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀରୂପେ ଦିବାକର ମିଶ୍ରେ ସବୁଆଡ଼େ ପରିଚିତ ।

ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କର ଆଧୁନିକ ରୁଚି ପ୍ରତି ବଡ଼ ମୋହ ଥିଲା । ତେଣୁ ପୁଅ ତିହିଁଙ୍କୁ ସେ ଅନେକ ପାଠ ପଢ଼ାଇଥିଲେ । ଦିବାକର ଏମ୍. ଏ. ପାଶ କରିଛନ୍ତି । ସେ କଲିକତାର ୟୁନିଭରସିଟି କଲେଜରେ ପଢ଼ୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ସାହେବ ମାଷ୍ଟର ଥିଲେ । ଲୋକେ କହନ୍ତି, ସେଠି ପଠାଣ ବବର୍ଚ୍ଚି ମଧ ଥିଲା । ସେ କଥା ସତ କି ମିଛ, ଜଣା ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଜମିଦାର ବାବୁ ପୂରା ଆଧୁନିକ । ତାଙ୍କର କଥା ପଦ ପଦକେ ଇଂରାଜୀ । ଓଡ଼ିଆ କହିଲାବେଳେ ଅଧାବଙ୍ଗଳା ପାଟିରୁ ବାହାରି ପଡ଼େ । ସେ ଅଧିକାଂଶ ସମୟ କଟକ, ପୁରୀ, କଲିକତା, କାଶୀରେ କଟାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବର୍ତ୍ତମାନ ବୟସ ମୋଟେ ତିରିଶ ବର୍ଷ । ଏଥିମଧ୍ୟରେ ଦୁଇ ଥର ବିବାହ କରିସାରି ତୃତୀୟ ବିବାହରେ ମନ ବଳାଇଛନ୍ତି । ଶୁଣାଯାଏ, ପ୍ରଥମ ସ୍ତ୍ରୀ ତାଙ୍କର ମୃତା, ଦ୍ୱିତୀୟା ରୋଗିଣୀ, ଅତଏବ ତୃତୀୟ ବିବାହରେ କି ଆପତ୍ତି ?

ପରିବାର ମଧ୍ୟରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ମା ବୁଢ଼ୀଟି, ବିଧବା ଭଉଣୀ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ, ନିଜେ ସାଆନ୍ତେ ଦିବାକର ମିଶ୍ର ଓ ତାଙ୍କର ପତ୍ନୀ ଭାର୍ଯ୍ୟା ଶଙ୍କରୀ, ପାଠକେ ପଚାରି ପାରନ୍ତି ସନ୍ତାନ ? ସେ ଆଶା ଆପଣଙ୍କର ବୃଥା । ମିଶ୍ରଙ୍କର ପ୍ରଥମ ପତ୍ନୀ ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀଙ୍କର ତିଓଟି ଅକାଳଜାତ ସନ୍ତାନ ଛଡ଼ା ମିଶ୍ରଙ୍କୁ ପିତୃତ୍ୱର ସୁଖ ଦେବା

ସଙ୍କାଶେ ତାଙ୍କର ବିଶାଳ ପ୍ରାଙ୍ଗଣ ଆଲୁଅ କରିବା ସକାଶେ ଆଉ କୌଣସି ପିଲାପିଲିଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇ ନାହିଁ ।

ପ୍ରଥମା ପତ୍ନୀ ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ୱର୍ଗରେ । ଲୋକେ କହିବାରେ ଶୁଣାଯାଏ, "ଆଗ ସାଆନ୍ତାଣୀ ରୂପରେ ଅପ୍ସରାଙ୍କି ଥିଲେ ।" ତାଙ୍କୁ ଯେ ଦେଖିଛନ୍ତି, ସେ କହନ୍ତି, ବୋହୂଟି ଲକ୍ଷ୍ମୀପ୍ରତିମା—ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ଜମିଦାର ଉଆସରୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଛାଡ଼ି ଯାଇଛି । ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର କାରଣ ହଇଜା ବୋଲି ବାହାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲେହେଁ ଗ୍ରାମର ଗୋବର ଆଈ, ଦୁଲଣା ମା, ବାସୁଆ ମାଉସୀ ଏ କଥା ବିଶ୍ୱାସ କରିବାକୁ ନାରାଜ । ତାଙ୍କ ମତରେ ସେ ସ୍ୱାମିର କଦାଚରଣ ଲାଗି ଦୁଃଖରେ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରି ମରିଛନ୍ତି । ଯଦି ଏ କଥା ସତ୍ୟ ହୋଇଥାଏ, କାହିଁ ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ଦିବାକରଙ୍କର ତ କୌଣସି ଅନୁଶୋଚନାର ସୂଚନା ମିଳେ ନାହିଁ; ବରଂ ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର ଚାରି ମାସ ପରେ ସେ କୋଠଦେଶର ରାହାଙ୍ଗ ପ୍ରଗଣାରୁ ହରିଚରଣ କରଙ୍କର ସାନ ଝିଅ ଶଙ୍କରୀକୁ ବିବାହ କରି ଘେନି ଆସିଲେ ।

ଶଙ୍କରୀ ଶ୍ୟାମାଙ୍ଗୀ, ସୁନ୍ଦର ଗଠନ, ବଡ଼ କୋମଳ ପ୍ରକୃତି, ଆଉ ଭୀରୁ । ଦୁଃଖୀ ଘର ଝିଅ ସ୍ୱାମୀ ଶାଶୁଙ୍କୁ ହାତେ ଡରିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କଠାରେ ପୂର୍ବରୁ କିଛି ରୋଗ ନ ଥିଲା । ଘର କରିବାର ବର୍ଷକ ମଧ୍ୟରେ ନାନା ରୋଗ ବାହାରି ପଡ଼ିଲା । ଡାକ୍ତର କବିରାଜ ଡାକ ଡାକି, କଟକ କଲିକତା ନିଆନେଇ କରି ଦିବାକରଙ୍କ-ମନ ଛାଡ଼ିଗଲା । ରୋଗଶୀର୍ଣ୍ଣ ନାରୀର ପାଣ୍ଡୁର ମୁଖ ତାଙ୍କୁ ଆଉ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ସେହି ଦିନୁଁ ହାତପଣ ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଏବଂ ଶଙ୍କରୀ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟବଧାନ କ୍ରମେ ବହୁଦୂର ହୋଇଗଲା । ଏହିପରି ତିନି ବର୍ଷ ଗଲା । ଦିବାକର ଅନ୍ୟ ବିବାହ କଥା କେବେହେଁ ମନରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇ ନ ଥିଲେ । କାରଣ, ବିବାହରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରୟୋଜନ ନ ଥିଲା । ଗୃହ ଦାସଦାସୀରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ, ସେବା କରିବାକୁ ମା ଭଉଣୀ ବର୍ତ୍ତମାନ, କଟକରେ 'ସୁହାସିନୀ', କଲିକତାରେ 'ଅମିୟା', 'ଅଙ୍ଗୁରବାଲା'ର ଯତ୍ନରେ ପତ୍ନୀବିଚ୍ଛେଦର କଷ୍ଟ ସେ କଦାପି ଅନୁଭବ କରି ନ ଥିଲେ ।

ଅଙ୍ଗୁରବାଲା ବିଖ୍ୟାତ ନର୍ତ୍ତକୀ—ମଧୁରକଣ୍ଠୀ—ରୂପରେ ଉର୍ବଶୀ ମେନକା ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ-ମାନବୀ ମଧ୍ୟରେ ସେ ରୂପ ଦୁର୍ଲଭ । ପୁଣି ରୂପ କିପରି ରଖିବାକୁ ହୁଏ, ରୂପାଜୀବା ତାହା ଭଲରୂପେ ଜାଣନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ଅଙ୍ଗୁରବାଲାର ମୋହରେ ଦିବାକର ଅଧିକାଂଶ ସମୟ କଲିକତାରେ ଥାଆନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛା, କିପରି ତାହାକୁ କଟକ ଘେନି ଆସିବେ । ମାତ୍ର ସେ ଥିଏଟରର ଅଭିନେତ୍ରୀ, ସେ କାହିଁକି ବା କଲିକତାର ମୋହ, ବିଳାସିତା ଛାଡ଼ି ଓଡ଼ିଆ ଦେଶକୁ ଆସିବ ? ବିଫଳମନୋରଥ ହୋଇ ଦିବାକର ଅବଶେଷରେ ବରଷକରୁ ଛ ମାସ କଲିକତାରେ କଟାନ୍ତି ।

ତାଙ୍କ କଡରେ ପରିବାର ମଧ୍ୟରୁ କେହି ରହନ୍ତି ନାହିଁ; କେବଳ ମନ-ମଉଜିଆ ପିଲାଦିନରୁ ପାଖିଲଗା ବୟସ୍ୟ—ଲୋକେ କହନ୍ତି, ବାରବୁଲା ନନ୍ଦିଆ । ନନ୍ଦିଆ ସାଆନ୍ତଙ୍କର ବଡ଼ ପ୍ରିୟ, ଅନୁଗତ; ଭୃତ୍ୟ କହିଲେ ଅପମାନ ହେବ, ଅର୍ଥାତ୍ ନନ୍ଦିଆ ସେହିକ୍ଷଣି ଅଣ୍ଟା ଭିଡ଼ି, ପାଇକଗୁଡ଼ା ମାର ତୁମ ସହିତ କଳିଆ କରିବ—ବେଳ ପଡ଼ିଲେ ହାତ ଚଳାଇଦେବ । ଏଣେ ସଙ୍ଗାତ କହିଲେ ଅପମାନ ହେବ ମିଶ୍ରଙ୍କର; ଅର୍ଥାତ୍ ଏଡ଼େ ବଡ଼ଲୋକର ଗୋଟିଏ ସାମାନ୍ୟ ମାଗିଖିଆ ଲୋକ ସଙ୍ଗାତ ? ତେବେ ମଝିମଝିକିଆ କଥାଟା କହିବା ଭଲ—ଅର୍ଥାତ୍ ଜମିଦାରଙ୍କ ପାଖ ଲୋକ । କି ଉପାୟରେ, କାହିଁରେ ଜମିଦାରଙ୍କ ମନ ଯୋଗାଇ ପାରିବ, ଏହା ନନ୍ଦିଆକୁ ଭଲ ଜଣା ।

ସାଆନ୍ତେ ସୁଖାସନରେ ବସିଛନ୍ତି, ନନ୍ଦିଆ ହାଜର । ସେତେବେଳକୁ ସାଆନ୍ତଙ୍କର ସର୍ବସନ୍ତାପହାରିଣୀ ସିଗ୍ରେଟ ଧୂଆଁ ମଗଜରେ ପଶି ସବୁ ଦୁଃଖ ସନ୍ତାପ ହରଣ କରି ସାରିଲାଣି । ଅର୍ଦ୍ଧନିମୀଳିତ ଚକ୍ଷୁରେ ସାଆନ୍ତେ ସହସ୍ର ସୁଖ-ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଲେଣି । ଆକାଶିଆ ପାନେ ଦୁଇ ପାନ ମଧ୍ୟ ଉଦରସ୍ଥ ହୋଇ ସାରିଛି । କଚେରିଘରେ ସୁଦୃଶ୍ୟ ହାତୀଦାନ୍ତ-ପଲଙ୍କରେ ବହୁମୂଲ୍ୟ ବିଛଣାରେ ଅର୍ଦ୍ଧଶାୟିତ ଅବସ୍ଥାରେ ସାଆନ୍ତେ ଆସୀନ । କଡରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅବଲୁସ୍ କାଠର ଟେବଲ୍ ଉପରେ ଲେଶ ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତ୍ର ହୋଇଛି । ତାହା ଉପରେ ରୁପା କେସ୍‌ରେ ସୁଗନ୍ଧି ସିଗ୍ରେଟ, ରୁପା ରେକାବିରେ ପାନ ଏବଂ କାଚ ଗିଲାସ ଓ ଲାଲ ରଙ୍ଗର ବ୍ରାଣ୍ଡି ବୋତଲ । ଏ ବ୍ରାଣ୍ଡି ଖାସ କଲିକତାରୁ ମଗାଯାଏ । ସାଆନ୍ତେ ମୁହଁରେ ସାହେବୀ ଢଙ୍ଗିଆ ପାଇପ୍ ଲଗାଇ ମନ ଖୁସିରେ ଥରେ ଅଧେ ଟାଣିଦେଇ ଧୂଆଁ ଗୁଡ଼ୁଛନ୍ତି । ଭସ୍ ଭସ୍ ଚକାକାର ଧୂଆଁ ଟା ଉପରକୁ ଉଠିଯାଉଛି । ସେତେବେଳକୁ ସନ୍ଧ୍ୟା ମଉଳି ଆସିଲାଣି, ଝାଡ଼୍ ଓ ଲଣ୍ଠନରେ ଆଲୁଅ ଲାଗିଲାଣି; ତାହାର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳରଶ୍ମି ଦିବାକର ମୁଖରେ ପଡ଼ି ପାଠକଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ତରୁଣ ବତିଶ ବର୍ଷର ଗୌରସୁନ୍ଦର ଆଧୁନିକ ଯୁବକମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖାଇ ଦେଉଛି । ଆଧୁନିକ କହିବାର ଅନେକ କାରଣ ଅଛି । ମୁଣ୍ଡର ବାଳକଟାଠାରୁ ଗୋଡ଼ର ଫିତାଦିଆ ମଖମଲ ପମ୍ପ୍ ଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁ ଆଧୁନିକ । ଢାକେଇ ଧୋତି, ସେଣ୍ଟଦିଆ ରୁମାଲ, ଲାଲିମ୍ଲି ବନିୟନ ଉପରେ ଚୁଡ଼ିଦାର ପଞ୍ଜାବି, ଆଖିରେ ସୁନାଚଷମା, ବାମହାତରେ ସୁନାର ଓସ୍ପେଷ୍ଟ ଏଣ୍ଡ ରିଷ୍ଟ ୱାଚ, ମୁହଁରେ ସିଗ୍ରେଟ ପାଇପ ଦେଖିଲେ, ସେ ଓଡ଼ିଆ-ରୂପୀ ବଙ୍ଗାଳି ବା ବଙ୍ଗାଳିରୂପୀ ଓଡ଼ିଆ କିଛି ବୁଝାଯାଏ ନାହିଁ । ତଥାପି ଆମେ ଭଲରୂପେ ଜାଣୁ, ସେ ଖାଣ୍ଟି ଓଡ଼ିଆ ବ୍ରାହ୍ମଣସନ୍ତାନ । ତାଙ୍କର ନାମ ଦିବାକର ମିଶ୍ର, କିନ୍ତୁ ସେ ସର୍ବଦା ନିଜକୁ ମିଷ୍ଟର ଡି. ମିଶର୍ ଛଡ଼ା ଦିବାକର ବୋଲି କହିବାକୁ ନାରାଜ । ଅତଏବ ଆମେ ତାଙ୍କୁ ଏ ଥର ମିଷ୍ଟର ମିଶର୍ ବୋଲି କହିବୁ ।

ମେଷ୍ଟରଙ୍କ ମିଶର କହୁଛନ୍ତି ଧୂମ ପାନ କଲା ପରେ କହି ଉଠିଲେ, ଓ ମାଇଁ ଭଗ୍ବାନ, ସ୍ବାଡ ବେଲା ହଲ ? ଅରେ ନନ୍ଦରାଜ, ତୁମ୍ ହାମକୋ କାହେ ନେହି ବୋଲା ? ବେଟା କାର୍ତ୍ତିକା ଯେ ଆସିବାର କଥା ଥିଲା ।"

ନନ୍ଦଆ ଜୁହାର କରି କହିଲା, "ଆଜ୍ଞା, ବେଟା କାର୍ତ୍ତିକା ଅନେକ ବେଳୁ ଦାଣ୍ଡଘରେ ବସିଚି । ହୁକୁମ ହେଲେ ଭିତରକୁ ଆସିବ ।" ବାବୁ କାର୍ତ୍ତିକା ନାମ ଶୁଣି ଉଠି ବସିଲେ । "ଆରେ, ଏସବୁ କେଇ ଯା । ଆମର ବାହୁନିଆ ଘର, ବେଟା କିଛି ନ ଜାଣୁ ।"

ତାଙ୍କ କଥାମତେ ମେଜ ଖାଲି ହେଲା, ସେଥିରେ ଏଣୁ ତେଣୁ ଗୁଡ଼ିଏ ବହି ଓ କାଗଜ ଥୁଆ ଗଲା । ବାବୁ ଦୈନିକ 'ଆନନ୍ଦବଜାର' ପତ୍ରିକା ଖଣ୍ଡେ ନେଇ ଆଣି ଆଖି ଆଗରେ ଧଇଲେ । ସତେ ଯେପରି ପାଠମଗ୍ନ !

ତତ୍ପରେ ଆମର ପୂର୍ବପରିଚିତ କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ଗୃହରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ; କାନ୍ଥ ଗୁଡ଼ାଆଡ଼କୁ ଗୁହାଁଲେ । କାନ୍ଥରେ ଛବିର ବିଚିତ୍ର ସମାବେଶ—ଶିବ, ଦୁର୍ଗା, କାଳୀଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବୁଦ୍ଧଦେବ, ଚୈତନ୍ୟ, ନାନକ, ଯୀଶୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ, ଶିବାଜୀ, ରାଣା ପ୍ରତାପ, ବିବେକାନନ୍ଦ, ସମସ୍ତଙ୍କର ବହୁମୂଲ୍ୟ ତୈଳଚିତ୍ର । ଏଥିରୁ ତାଙ୍କର ମନେ ହେଲା,—ଯାହା ଶୁଣିଚି ତାହା ତ ନୁହେ । ଏ ତ ଜଣେ ମହତ୍ ଲୋକ; ତେବେ କିଣ ସୀତାର ଭାଗ୍ୟ ଭଲ ?

ନନ୍ଦରାଜ ଖାଲି ମାନ୍ୟ କରି ବେଟାର ଗଦିଦିଆ ଚୌକିଟି ଠାଣି ବସାଇଲେ । ଭୃତ୍ୟ ଦସ୍ତା ତାମ୍ବୁଳାଦି ମୁଖରାଗ ଆଣି ଦେଲା । ଆଦର, ଅଭ୍ୟର୍ଥନାରେ ଆପ୍ୟାୟିତ ହୋଇ କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦେ କଥା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଅସଲ କଥା ପଡ଼ିଲା ବହୁ ବିଳମ୍ବରେ । ଆଗ ପଡ଼ିଲା ଦେଶ ବିଦେଶର କଥା । କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ଗ୍ରାମୀ ଲୋକ, ପୁଣି ଓଡ଼ିଶାର ମୋହରିର । ଲୋକଙ୍କୁ କଣା ବିକା ତାଙ୍କର ବ୍ୟବସାୟ । ଦେଶ ବିଦେଶର ଚୁଟକି ଖବର ଅଳ୍ପ ନିତ ରଖିଥାନ୍ତି । କାରଣ, ଲୁହା ଜାଣି ପାଣି ଦେବାକୁ ତ ହେବ ? ବାବୁଙ୍କ ଖବରକାଗଜ ପଢ଼ାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲେ, "ମୁଁ ଶୁଣୁଚି, ଦକ୍ଷିଣରେ ଏ ବର୍ଷ ବଡ଼ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ—ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ମଲେଣି, ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ଘର ଦ୍ୱାର ଛାଡ଼ି ପଳେଇଲେଣି । ଆଉ ସପ୍ତାହରେ କଟକରେ ଗୋଟିଏ ସଭା ହୋଇଥିଲା ।"

ବାବୁ ମୁରକି ହସା ଦେଇ କହିଲେ: "ହେଥିରେ ଆମର ଏକାକା ଫାଇଭ୍ ହଣ୍ଡ୍ରେଡ୍—ପାଞ୍ଚଶ ଟଙ୍କା ସବ୍‌ସ୍କ୍ରିପ୍‌ସନ ଅର୍ଥାତ୍ ଚାନ୍ଦା ଦିଆ ହୋଇଛି । ଆମେ ଯଦି ଅନ୍ୟ ପ୍ରଭିନ୍‌ସକୁ ହେଲ୍ପ ନ କରିବୁଁ, ଆମର ମଦର୍ କଣ୍ଟ୍ରିକୁ ବେଳ ପଡ଼ିଲେ କିଏ ହେଲ୍ପ କରିବ ?"

କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ଚକ୍ଷୁ ବିସ୍ଫାରିତ କରି ବାବୁଙ୍କ ବଦାନ୍ୟତାର ଶତ ଶତ ସ୍ତୁତିବାଦ କରୁ କରୁ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱର୍ଗରେ ଚଢ଼େଇ ଦେଇ କହିଲେ, "ଆପଣ ଏକା ଓଡ଼ିଶାର ଅନ୍ଧକାରମୟ ଆକାଶରେ ପ୍ରଭାତୀ ନକ୍ଷତ୍ର । ଦେଶସେବା କହନ୍ତୁ, ଦାନ ଧ୍ୟାନ କହନ୍ତୁ, କଳିକାଳରେ ଆପଣଙ୍କ ପରି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦେବତା ନ ଥିଲେ ଲୋକେ ଏ କଳିରୁ ତ୍ରାହି ପାଆନ୍ତେ ?"

ବାବୁ ବିନୟ-ବିନମ୍ର ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, "ମୁଁ କ୍ଷୁଦ୍ରାଦପି କ୍ଷୁଦ୍ର, ନିତାନ୍ତ ଇନ୍‌ସିଗ୍ନିଫିକାଣ୍ଟ୍ । ମୋର କ୍ଷୁଦ୍ର ଚେଷ୍ଟାରେ ଯାହା କରି ପାରେ, ତାହା କରେଁ । ଆପଣମାନେ ପାଞ୍ଚ ଜଣ ମୋର ଭରସା ।"

"ନା ମହାଶୟ, ଆପଣ କ୍ଷୁଦ୍ର ? ଆପଣ ଦାନବୀର, କର୍ମବୀର, ଦେଶ ଦଶର ନେତା । ଆପଣଙ୍କ ନାମ ଶୁଣି ନାହିଁ, ଓଡ଼ିଶାରେ ଏପରି କେହି ଅଛି ? ମୋହର ବହୁତ ଭାଗ୍ୟ ଯେ, ଆପଣଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣ ଦର୍ଶନ ପାଇଲି ।"

କ୍ରମେ କଥା ଜମିଲା । ଏଣୁ ତେଣୁ ସହସ୍ର କଥା ପରେ ଶେଖର ଚୌଧୁରିଙ୍କ ଅବିବାହିତା ଯୁବତୀ କନ୍ୟା ସୀତାର ରୂପଲାବଣ୍ୟର ପ୍ରଶଂସା ପ୍ରସଙ୍ଗ ପଡ଼ିଲା । ଶେଖର ଚୌଧୁରୀ ଯେ ଷୋଡ଼ଶୀ ଯୁବତୀ କନ୍ୟାର ବିବାହ ଲାଗି ଏତେ ଚିନ୍ତିତ, ତାହା ନୁହେଁ; କାରଣ, ସେ ଧନବାନ୍, ବାଲ୍ୟବିବାହର ବିରୋଧୀ, ଓଡ଼ିଶାରେ ନବ ଆଦର୍ଶ ସ୍ଥାପନର ପ୍ରୟାସୀ ଯୋଗ୍ୟ ଗୁଣବାନ୍ ଜାମାତା ପାଇଲେ ଷୋଡ଼ଶୀ କନ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରି କୃତାର୍ଥ ହୁଅନ୍ତେ । ହେଲେ, କନ୍ୟା ପରମା ସୁନ୍ଦରୀ କି ନା, ପୁଣି ଆଧୁନିକ ରୁଚିରେ ବିଦ୍ୟାଶିକ୍ଷା କରିଛି—ପିଆନୋ, ହାରମୋନିୟମ୍ ବଜାଇ ପାରେ, ଜୋତା ମାଡ଼ି ବାହ୍ମଣୀ ପରି ଲୁଗା ପିନ୍ଧି ବାଣ୍ଡକୁ ବାହାରି ପାରେ, ଅତିଥି ଅଭ୍ୟାଗତ ଆସିଲେ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରି ପାରେ । ଅତଏବ ଦୁଇ ହଜାର ଟଙ୍କା ନ ପାଇଲେ ଏପରି ଦୁର୍ଲଭ କନ୍ୟାରତ୍ନ ସେ କାହାରିକୁ ଦେବେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଝିଅକୁ ଘରେ ମାଷ୍ଟର ରଖି ପାଠ ପଢ଼ାଉଛନ୍ତି । ନ ହେଲା, ସେ ବାହାରି ପ୍ରାଇଭେଟ୍ ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍ସ ପରୀକ୍ଷା ଦେବ । ଓଡ଼ିଶାରେ ବିଶେଷତଃ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁଳରେ ନବ ଆଦର୍ଶ ସ୍ଥାପନ ତ ପ୍ରୟୋଜନ ? ମିସ୍ ସୀତା ଶତପଥୀ ଆଧୁନିକ ଯୁଗର କନ୍ୟା । ସେ କଣ ଯେ ସେ ଲୋକର ପାଣିଗ୍ରହଣ କରି ପାରନ୍ତି ?

ଶୁଣି ଶୁଣି ମିଷ୍ଟର୍ ମେଶର ବିଚଳିତ ହେଲେ । ଅଧିକ କହିବା ଅନାବଶ୍ୟକ—ମିସ୍ ସୀତାଙ୍କୁ ଲାଭ କରିବାକୁ ହଜାର ଗୁଡ଼ାଏ ଦୁଇ ହଜାର ଟଙ୍କା ଦେବାକୁ ସେ ରାଜି ହୋଇଗଲେ ।

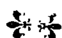
କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ଘରୁ ବାହାରିଲା ବେଳେ ମନେ ମନେ କହିଲେ, "ଶିକର, ମତେ ଅପମାନ କରିଚୁ ! ଏ ପାଷଣ୍ଡ, ମଦ୍ୟପାୟୀ, ଚରିତ୍ରହୀନ ହାତରେ ଯଦି ତୋର ସୀତାକୁ ନ ହାବୁଡ଼ାଏ, ମୁଁ କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ନୁହେଁ ।"

କିନ୍ତୁ ମିଷ୍ଟର ମିଶ୍ରଙ୍କ ଭାବନା ଅନ୍ୟରୂପ । ଏଥର ତାଙ୍କର ଆଜନ୍ମସଞ୍ଚିତ ଆଶା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ସତ । ହାଉସ ସୁଟ୍ ଫେଶନ ପିନ୍ଧା ଲେଡ଼ି, ହାଇହିଲ ଜୋତା ପିନ୍ଧି, ଓଭରକୋଟ ଲଗାଇ ତାଙ୍କ ସହିତ ମୋଟର ଚଢ଼ି ବୁଲିବ—ଓଡ଼ିଆ ମୁଲକରେ ଏହା ଅଭିନବ ବ୍ୟାପାର ହେବ ! ଦେଶବାସୀ ଦେଖି ସ୍ତମ୍ଭିତ ହେବେ। ସମାଜସଂସ୍କାରକ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟରୂପେ ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତର ପୂଜା ପାଇବେ ।

ଏ ଥର ନିତ କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ଯିବା ଆସିବା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଦିବାକର ଶେଷକୁ ତାଙ୍କୁ ମନକଥା କହିଲେ ଏବଂ ନାନା ମଧୁର କଥାରେ ଓ କବିତାରେ ଲିପି ରଚନା କରି ସୀତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଇଲେ । ସୀତାଙ୍କଠାରୁ ଯଥା-ସମୟରେ ପ୍ରତିଲିପି ପାଇ ସେ ଆନନ୍ଦରେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇଗଲେ । କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦଙ୍କ ପୁରୁଷ ସୌମ୍ୟେନ୍ଦ୍ରନାଥ ସ୍ୱର ଚଳାଣ । ତାର ହସ୍ତାକ୍ଷର ମୁକ୍ତା ପରି । ସୀତା ବଦଳରେ ମିଷ୍ଟର ମିଶ୍ରଙ୍କ ପତ୍ରର ଉତ୍ତର ସେହି ରଚନା କରି ପଠାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । କଟକର ପୁରୁଷ ଦିନାକେତେ ଜମିଦାର ବାବୁଙ୍କଠୁଁ ବେଶ ଦି ପଇସା ଗୁଣିନେଲେ—ପାଞ୍ଚ ଛ ମାଣ ଜମି କିଣି ବର୍ଷକର ଖିଆପିଆ ଯୋଗାଡ଼ କରି ପକାଇଲେ ।

ଏକାଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ସରସ୍ୱତୀ ଭାତ ଖାଇ ନାହାନ୍ତି; ତାଙ୍କ ଆଖିରୁ ଲୁହ ଝର ଝର ବହି ଯାଉଛି; ହୃଦୟ କୋହରେ ଫାଟି ପଡୁଛି—"ହାୟ ! ଶେଷକୁ ଏ କଲ ? ହା ମହାପ୍ରଭୁ ! ସୀତା କପାଳରେ ଏହା ଲେଖିଥିଲ ?" ତଥାପି ମୁହଁ ଖୋଲି ପ୍ରତିବାଦ କରିବାକୁ ତାଙ୍କର ସାହସ ହେଲା ନାହିଁ,—ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତରର ଦାସୀତ୍ୱ ଯେ ତାଙ୍କ ଜାତିକୁ ଜଡ଼ କରି ଦେଇଛି । ସ୍ୱାମୀଙ୍କ କଥାରେ ପ୍ରତିବାଦ !! କିନ୍ତୁ ଯାହା ସତ୍ୟ, ଯାହା ନ୍ୟାଯ୍ୟ, ତାହା ପାଇଁ କି ପଦେ କହି ପାରିବେ ନାହିଁ ? କହିଲେ, କହିଲେ ଫଳ କଅଣ ? ଚୌଧୁରି ତ ଟଳିବା ଲୋକ ନୁହନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଏତେ ବଡ଼ ଆଶା ହଠାତ୍ ଅଜଣା ଭାବରେ ଭାଙ୍ଗିଯିବ ବୋଲି ତ ସେ ଜାଣି ନ ଥିଲେ । ସରସ୍ୱତୀ ଆଜୀବନ ସ୍ୱାମୀର ଚରଣସେବା କରି ଆସିଛନ୍ତି—ଆଜୀବନ ସ୍ୱାମୀ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ ଦେବତା ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ, ସ୍ୱାମୀର ସୁଖରେ ସୁଖୀ, ଦୁଃଖରେ ଦୁଃଖୀ, ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ବାକ୍ୟକୁ ବେଦବାକ୍ୟ ବୋଲି ମଣନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଆଜି ଏପରି ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ହେବ ବୋଲି ସେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ସୁଦ୍ଧା ଭାବି ନ ଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀ ତାଙ୍କର ଦେବତା—ଏହାହିଁ ତାଙ୍କର ଧାରଣା ଥିଲା । ହେଲେ, ଆଜି ଏ କଅଣ ? ତାଙ୍କ ଆଖି ସାମନାରୁ ପରଦାଟିଏ କିଏ କାଢ଼ି ନେଲା ! ସରସ୍ୱତୀ ବୁକ ବେଦନାର ଦାରୁଣ ଜ୍ୱାଳା ସହି ପାରିଲେ ନାହିଁ—ହୃଦୟର ସମୁଦାୟ ଶକ୍ତି ସଞ୍ଚୟ କରି ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗଲେ, କହିଲେ, "ହେ, ମୋ କଥା ଶୁଣ ! ସାବି, ସାରକୁ ନିଜ ଇଚ୍ଛାରେ ବିଭା ଦେଇଚ, ମୁଁ ପାଟି ଫିଟେଇ ନାହିଁ । ସୀତାଟିକି ମୋ ଇଚ୍ଛାରେ ବିଭା ଦିଅ । ତମ ଗୋଡ଼ ଧରୁଚି, ଟିକେ ବୁଝ,—ମଦୁଆ ହିଦାକରକୁ ଝିଅ ଦିଅ ନା, ମୋ ପିଲା ମରିଯିବ । ଟିକେ ଭାବି ଚିନ୍ତି ଦେଖ ।" ଏହା କହି ଗୋଡ଼ ଧରି ପକାଇଲେ ।

ଚୌଧୁରିଙ୍କର ରାଗ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ସମ୍ଭାଳି ନେଇ କହିଲେ, "ତମେ ମାଇପୀ ଲୋକ; ବୁଝ ନା—ହିଦାକରର ଟିକେ ଚରିତ୍ରଦୋଷ ଅଛି, ମୁଁ ଜାଣେ। କିନ୍ତୁ ମାନ ଥାନ, ତା ଖାନ୍ଦାନ୍ କଥାଟା ଭାବନ । ବିଦ୍ୟା ତ ପଢ଼ିଛି ଅସୁମାରି, ରୂପରେ ତ କାର୍ତ୍ତିକ,—ରଜାପୁଅ ସେ; ତାର ସାମାନ୍ୟ ଚରିତ୍ରଦୋଷଟା ଧରିବ କି ? ଏମିତି ଜୁଆଇଁ ପାଇବାହିଁ ଆମ ଭାଗ୍ୟ ! ଆଉ ରଘୁଆ ମା-ବାପ-ଛେଉଣ୍ଡ, ଅନାଥ ଅର୍କ୍ଷିତ—ପରଓଳିରେ ମୁଣ୍ଡ ଗୁଞ୍ଜିଚି । ତାକୁ ଝିଅ ଦେବି ?"

ସରସ୍ୱତୀ ଲୁହ ଟପ ଟପ ବୁହାଇ କହିଲେ, "ଜଗନ୍ନାଥ ପୁଅ କରିଚନ୍ତି । ସେ କଣ ଭାବିବେ ?"

ଚୌଧୁରି ଟିକେ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ କହିଲେ, ''କଣ, ତାଙ୍କ ସ୍ୱଭାବ ଲାଗି ମୁଁ ସୁନା ଝିଅକୁ ଭସେଇ ଦେବ ? ତାଙ୍କ ଘରୁ ନ ହେଲା ଗୋଟାଏ ବୋହୂ ଆଣିଚ; ସେଇ ତୁମକୁ ଏତେ ପାଠ ଶିଖେଇଚନ୍ତି ।'' ଏହା କହି ପାଟିରୁ ଗାଳି ବାହାର କରୁଥିଲେ, ସରସ୍ୱତୀ ଠିଆ ହୋଇ କହିଲେ, ''ତୁନି ହୁଅ, ତୁନି ହୁଅ । ସେ କିଛି କହି ନାହାନ୍ତି । ଅକାରଣ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଲୋକକୁ ଗାଳି ଦିଅ ନା ।''

ଚୌଧୁରି ଯାହା କହି ଆସୁଥିଲେ, ତାହା ନ କହି ରାଗରେ କହିଲେ, ''ଦେଖ, 'ପୋଷା ପୁଅ, ଗୁଞ୍ଜା ଚୁଅ'—ତାର ଏତେ ଗୁମର ! ମୋ ହାତ ତଳିଆ ଗୁମାସ୍ତାର ପୁରୁଷ । ପିମ୍ପୁଡ଼ି ଖାପରୁଖା ଉପରକୁ ଚଢ଼ିଲାଣି—ସେ ପୁଣି ମୋ ଜ୍ୱାଇଁ ହେବାକୁ ବସିଚ ! ତମକୁ ହିବାକର ପସନ୍ଦ ହେଉ ନାହିଁ—ଗାଁ ଦଶଗଣ୍ଡାର ଜମିଦାର—କଟକ, କଲିକତା, କାଶୀ, ଗୟା, ବୃନ୍ଦାବନରେ କିଏ ତାଙ୍କୁ ନ ଚହ୍ନେ ? ତାଙ୍କୁ ତ ଦଣ୍ଡବତ ହେଇ ଝିଅ ଦେବା କଥା । ଓଲଟି ସେ ହ' ହଜାର ଟଙ୍କା ଥୋଇ ନବ—କିଛି ମାଗଣା ତମ ଝିଅକୁ ମାଗୁ ନାହିଁ । ଅର୍ଜିତ ପର ଦୁଆର ଗୋଲାମ ରଘୁଆ ତା କାଣି ଆଙ୍ଗୁଠିକ ସରି ? ତା ପାଦ ଧୂଳିକି ଲାଗେ ?''

ସରସ୍ୱତୀ ଧୀରେ କହିଲେ, ''ସେ ଖାଲି ମଦ ଖାଏ, ତାର ଖାଇରଯା ଅଛି; ମୁଁ ତମ ଗୋଡ଼ ଧରୁଚ ।''

ଏଥର ଚୌଧୁରି ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି କହିଲେ, ''ଦେଖ, ବକ୍ ବକ୍ କର ନା; ତୁ ମାଇପୀଟା ହେଇ ଆମ କଥା ଉପରେ କଥା କହୁଚୁ । ଛେଳି ଗୋଡ଼ରେ ଧାନ ମଳା ହେଲେ ବଳଦ ଲୋଡ଼ା ହୁଅନ୍ତା ? ତେମେ ନାକ ନ ଥିଲେ ଗୁହ ଖାଆନ୍ତି; ତେମେ ଆମ କଥାରେ କଥା କହିବ ? ଖାଲି ଆଖି ଆଗରେ ଦେଖୁଚୁ ତଅପ ଚକ୍‌କଣ ରଘୁଆକୁ । ମା ନାହିଁ, ବୋପା ନାହିଁ, ଖାତିର ନାହିଁ, ମର୍ଯ୍ୟାଦା ନାହିଁ, ମୂଳିଆ ମୁଣ୍ଡ,—ମା ଧାନ କୁଟୁଥିଲା, କକେଇ ମୋର ବୋଝ ବୋହି ଭାତ ଖାଉଚ ! ସେ ପୁଣି ଆସିବ ଆମ ସରି ହବ ? ହିବାକର ତମକୁ ଗନ୍ଧଉଚ ? ହଜାର ବାଟି ଧାନ ଜମି, ପେଡ଼ି ପେଡ଼ି ସୁନା ରୁପା ଅଳଙ୍କାର ଘରେ ଖୁନ୍ଦା ହୋଇଚ; ଝିଅ ପାଟରାଣୀ ହବ, ମା'ର ବାହୁନା ଲଗିଚ ! ତୁ ଏଡ଼େ ଓଲି ହୁଣ୍ଡୀ ! ଆରେ ଆରେ, ହିବାକରକୁ ଝିଅ ଦେଲେ ତମ ଚଉଦ ପୁରୁଷ ଉଦ୍ଧାର ହବ । ତା ପରି ଦାତା କିଏ, ତା ପରି ପାଠୁଆ କିଏ, ତା ପରି ମର୍ଯ୍ୟାଦାବନ୍ତ କିଏ ? କଉଁଠି ଟିକେ ମଦ ଖାଏ, କଉଁଠି ଟିକେ କାହାକୁ ଛୁଇଁ—ଏଇ ସବୁରେ ଗଣ୍ଡି ପଡ଼ିଚ ? ଏଇ ସବୁ ଧରି ତମେ ସଂସାର କରିବ ? ରଜା ଘରେ ପାଞ୍ଚ ପଚଶ ପୋଇଲି ନାହାନ୍ତି ? ସେଥିରେ କଣ ରଜାର ମାନ ଥାନ ଊଣା ହୁଏ ?''

ତଥାପି ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ମନ ମାନିଲା ନାହିଁ । ସେ କଇଁ କଇଁ ହୋଇ କାନ୍ଦିଲେ; କହିଲେ, "ତମେ ଯେ ଘରେ ସୀତାକୁ ଦେଲେ ସତ କରୁଚ, ମୁଁ ଜହର ଖାଇ ମରିବି — ମୁଁ ନଈ ପୋଖରୀକି ଡେଇଁ ପଡ଼ିବି ।"

ବୈଦ୍ୟଧୂର ତାଚ୍ଛଲ୍ୟ ଭାବରେ କହିଲେ, "ଯା, ଯା, ଇଲ୍ଲଗେ ପଡ଼ିଯା । ତୋ କଥା ମୁଁ ଶୁଣିବି ନାହିଁ । ମୁଁ ସେଇଟି ସୀତାକୁ ଦେବି, ଏହା ସତ୍ୟ—ସତ୍ୟ—ସତ୍ୟ । ତୋ ପରି ମାଇକିନା କଥା ଶୁଣି ମୁଁ ବାରବୁଲା ମାଗିଖିଆ ଟୋକାଟାକୁ ଝିଅ ଦେବି ନାହିଁ । ମନା କରିଦବୁ ସେ ଟୋକାଟାକୁ ଆମ ଦୁଆର ମାଡ଼ିବାକୁ । ତୋତେ ଲାଜ ନାହିଁ—ବୁଢ଼ୀ ଅଇଆଡ଼ା ଝିଅ ପାଇଁ ସ୍ୱୟମ୍ବର କରି ରଖିଚୁ । ମା, ପୁଅ, ଝିଅ – ତିନିଙ୍କର ଏକାଗଜ, ଏକାଜିଦ୍ । ମୁଁ ବାପ ହୋଇ କେଇ ନୁହିଁ, ଭଣ୍ଡାର ନୁହିଁ । ମରୁ ନା ସବୁ ଜହର ଖାଇ ।" ଏହା କହି ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଅକଥ୍ୟ ଭାଷାରେ ଅନେକ ଗାଳି ଦେବାକୁ ଲାଗିଲେ । କି କାର୍ଯ୍ୟବଶତଃ ବାବୁ ସେ ଘର ଦୁଆର ବାଟେ ଯାଉଥିଲା । ପିତାଙ୍କର କ୍ରୋଧବାକ୍ୟ ତା କର୍ଣ୍ଣରେ ବାଜିଗଲା । ଅଭିମାନୀ ପୁତ୍ର ଘର ଭିତରକୁ ପଶିଯାଇ ମାତା ନିକଟରେ ଠିଆ ହେଲା; ରୁଦ୍ଧ ଅଭିମାନବ୍ୟଞ୍ଜକ ସ୍ୱରରେ କହିଲା, "ବୋଉ ! ସୀତା ମରୁ, ତୁ ତୁନି ହ; ଲୋକେ ଶୁଣିବେ, କାହିଁକି କାନ୍ଦୁଚୁ ? ଧନେ କାଳେ ଦେଖା ନାହିଁ, ଆଜି ତୋ କପାଳରେ ସ୍ୱା ଥିଲା ।"

ବାବୁକୁ ଦେଖି ବୈଦ୍ୟଧୂରଙ୍କ କ୍ରୋଧ ଦ୍ୱିଗୁଣ ହେଲା । ସେ ରାଗରେ ହିସାବ ଖାତାଟା ଫୋପାଡ଼ି ତାକୁ ମାଇଲେ—ଅତି ପ୍ରିୟ ପୁତ୍ରକୁ ସୁଦ୍ଧା ମମତା ହେଲା ନାହିଁ । ବାବୁ 'ବୋଉ ଲୋ' କହି ସେଠାରେ ବସି ପଡ଼ିଲା । ସୀତା ଅନ୍ୟ ଘରୁ ଦଉଡ଼ି ଆସିଲା । ମା ଓ ଭାଇର ଦଶା ଦେଖି ତା ହୃଦୟ କୋହରେ ପୂରି-ଗଲା । କିନ୍ତୁ ବୈଦ୍ୟଧୂର ଦେଖିଲେ ନାହିଁ;— ନିତାନ୍ତ ନିଷ୍ଠୁର ଭାବରେ ନାନା କୁତ୍ସିତ ବାକ୍ୟରେ ତିନି ଜଣଙ୍କୁ ତିରସ୍କାର କରୁଁ କରୁଁ ଶୋଇବାଘରକୁ ଗଲେ ।

ଟଙ୍କାର କି ନିଶା ! ବିବାହର ପଣ ଦେବ ଦୁଇ ହଜାର ଟଙ୍କା । ଏହା କି ବୈଦ୍ୟଧୂର ଶୁଣିବେ ? ମୂର୍ଖ ସ୍ତ୍ରୀ ସରସ୍ୱତୀ, ଅପରିଣାମଦର୍ଶୀ ବାବୁର କଥାରେ କି ସେ ଟଳିବା ଲୋକ ?

ଓଡ଼ିଶାଯାକରେ ବିଖ୍ୟାତ ସାମନ୍ତ ଶ୍ରୀ ଲୋକନାଥ ମିଶ୍ର ପରି ଜମିଦାରଙ୍କ ଘରେ ବନ୍ଧ ବାନ୍ଧିବାକୁ କେଉଁ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁଳ ପଛେଇବ ? ବୈଦ୍ୟଧୂରଙ୍କ ଗ୍ରୀବା କୁଣ୍ଡେ ମୋଟ ! ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ହୋଇ ରଘୁନାଥର ପରଲୋକଗତ ପିତୃପିତାମହ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅମୃତ ବାକ୍ୟ ବର୍ଷଣ କରୁ କରୁ ବୈଦ୍ୟଧୂର ଶେଯରେ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ସରସ୍ୱତୀ ସେଠାରୁ ଉଠି ଆସି ସ୍ୱାମିଙ୍କ ପଦସେବାରେ ଲାଗିଲେ ।

ସୀତାର ବିବାହ ବିଷୟରେ ସ୍ୱାମୀସ୍ତ୍ରୀ ପୁଣି ଅନେକ ବେଳଯାଏ ବହୁତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ । ସରସ୍ୱତୀ ଖୁବ୍ କନ୍ଦା କଟା କଲେ, ମାତ୍ର କାହିଁରେ ସେ ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ପାଷାଣ ମନ ଟଳିଲା ନାହିଁ । ଶେଷକୁ ସରସ୍ୱତୀ ରଘୁନାଥର ଆଶା ତ୍ୟାଗ କରି ବସିଲେ ।

ସେତେବେଳକୁ ରାତି ଦଶଟା । ଛାତ ଉପରେ ସରସ୍ୱତୀ ଓ ସେବେଳି ନାମୀ ବସି ଗୁଡ଼ାଏ ବେଳ କାନ୍ଦିଲେ । ବଇଶାଖ ମାସର ଜହ୍ନ ଆକାଶର ଗୋଟିଏ କୋଣରେ ଝୁଲୁ ଝୁଲୁ ହେଲାଣି, ଗଛ ପତ୍ରର ଫାଳେ ଫାଳେ ଅନ୍ଧାର,— ଫାଳେ ଫାଳେ ଆଲୋକରଞ୍ଜିତ, ସବୁଆଡ଼ ନିସ୍ତବ୍ଧ—କ୍ୱଚିତ୍ ବୃକ୍ଷକୋଟରରୁ ଚଢ଼େଇଟିଏ ପକ୍ଷ ଝାଡ଼ ଦେଉଛି, କ୍ୱଚିତ୍ ପତ୍ରଟିଏ ଖଡ଼୍‌ଖଡ଼୍ ଶୁଭି ଯାଉଛି ।

ପାର୍ଶ୍ୱରେ ନିଦ୍ରିତା ସୀତାକୁ ଅନାଇ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ଛାତି ଫାଟିଗଲା । ଦଶର ଦିନ ଭିତରେ ସୀତାର ରୂପ ବଦଳି ଗଲାଣି, ମୁହଁର ହସ ମଉଳି ଗଲାଣି, କନକ ଚମ୍ପାରଙ୍ଗ କଳା କାଠ ପଡ଼ିଗଲାଣି; ସେ ଖାଉ ନାହିଁ, ପିଉ ନାହିଁ— ଖାଲି ଲୁଚି ଲୁଚି ବୁଲୁଛି, କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଆଖି ଫୁଲାଉଛି—ସତେ ଯେପରି ମରିଯିବ, କିନ୍ତୁ ମୁହଁରେ କଥାଟିଏ ନାହିଁ ।

ଆଉ ବାବୁ ? ତାହାର କାହିଁରେ ସୁଖ ନାହିଁ । ସେ ଓ ରେବତୀ ଗୋପନରେ ଅନେକ ପରାମର୍ଶ କରନ୍ତି । ବାବୁର ଇଚ୍ଛା, ଜବରଦସ୍ତରେ ସୀତାକୁ ରଘୁନାଥ ସହିତ ବିଭା ଦେବ; କିନ୍ତୁ ରେବତୀ ସେଥିରେ ଭୟରେ ପଛଘୁଞ୍ଚା ଦେଉଛି ଶଶୁର ବୁଢ଼ା କାଳେ କିଛି ଶାପ ଦେବେ । ନିଜର ପୁଅ ଝିଅ ଯୋଡ଼ିଏ -ମା ମନ ସଦା ଶଙ୍କିତ ।

ଆଉ ରଘୁନାଥ ? ସରସ୍ୱତୀ ରଘୁନାଥକୁ ଆଉ ଦେଖି ନାହାନ୍ତି । ସେହି ସାକ୍ଷଣ କଥା ଶୁଣିଲା ଦିନୁ ସେ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ଘର ଦୁଆର ମାଡ଼ି ନାହିଁ ।

ଏ କି ଲୀଳା ବିଧାତାର ? ଦିଓଟି ପ୍ରାଣକୁ ଏକା କରିଦେଇ ଦିଓଟି ଆତ୍ମାକୁ ସଙ୍ଗୀ କରିଦେଇ, ଏବେ ପୁଣି ଜଣକଠାରୁ ଜଣକୁ ଛଡ଼ାଇ ନେଉଛି ! କିଏ କହି ପାରେ, ଏହା ଭିତରେ କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଅଛି । ସରସ୍ୱତୀ ଦୁଃଖରେ ଥରେ ଆକାଶକୁ ଅନାଇଲେ; ମନ କୋହରେ ପୂରିଗଲା । ଠାକୁରେ, ଏଇସ୍ତ୍ରୀ କଲ । ସୀତା ବଞ୍ଚିବ ଶେଷକୁ ?

ଆକାଶରେ ଚନ୍ଦ୍ର, ତାରା ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଅନାଇଲେ । ଯେପରି ତାରା କହିଲା—"ଛି, ସରସ୍ୱତି, ଠାକୁରଙ୍କ ଦୋଷ ଦେଉଛ ? ଠାକୁରେ କଲେ, ନା ତୋ ସ୍ୱାମୀ କଲା ? ଯେ ସୀତାକୁ ଜନ୍ମ ଦେଇଛି, ସେହି କଲା ? ହାୟ, ଜନ୍ମଦାତା ହୋଇ ଏତେ ନିଷ୍ଠୁର !" ଚନ୍ଦ୍ର ତା ସଙ୍ଗେ ମିଶିଯାଇ କହିଲା, "ସୀତା ବଞ୍ଚିବ

କାହାଁ ଦୋଷରୁ ? ତୋ ସ୍ୱାମିଦୋଷରୁ ନୁହେ କି ? ଆଗ କଥା ଦେଲୁ ରଘୁନାଥକୁ, ପରେ ଟଙ୍କାଲୋଭରେ ଅନ୍ୟକୁ ବିକୁଚୁ । ଏ ବିବାହରେ ବାଧା ଦେବାକୁ ତୋର ତିଳେ ଶକ୍ତି ନାହିଁ । ତୁ ପୁଣି ସୀତାର ମା—ଗର୍ଭଧାରିଣୀ । ଛି, ଛି ।"

ସରସ୍ୱତୀ ଆକୁଳ ହେଲେ—କାନ୍ଦି ଉଠିଲେ । ପିତେଇ ନାମୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ଆଖି ପୋଛି କହିଲା, "କିଆଁ କାନ୍ଦୁଚୁ ଲୋ ଭଉଣି, ସବୁ ସେ ତାଙ୍କର ଭିଆଣ—ସେହି ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ଲୀଳା ।"

ସରସ୍ୱତୀ ଦୃଢ଼ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, "ସତ କହିଲୁ ଏକା ନାନି । ଯେଉଁଟି ବାପ ଝିଅକୁ ବଳି ଦେଉଚି, ବଅଁଶଯାକର କଥା ନ ଶୁଣି ଟଙ୍କାଲୋଭରେ ଝିଅକୁ ବିକୁଚି, ସେଠି—"

ବାଧା ଦେଇ ପିତେଇ ନାମୀ କହିଲା, "ତୁନି ହ, ତୁନି ହ, ସ୍ୱାମିନିନ୍ଦା ମହାପାପ ।"

ସ୍ୱରସ୍ୱତୀ ଅଧିକତର ଦୃଢ଼ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, "ଭଲ କହିଲୁ ଲୋ ନାନି, ସ୍ୱାମିନିନ୍ଦା ନାଁ ଆଉ କଅଣ ? ମୋ ବୁକୁ ଫାଟି ଯାଉଚି । ହବାକରକୁ ସୀତା ସଙ୍ଗେ ବିଭା ନ ଦେଇ ମହାନଦୀରେ ଭସେଇ ଦେଲେ ତ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା । ମୋ ପ୍ରାଣ ଯା ହଉଚି—ଶେଷକୁ ରଘୁନାଥର ଆଶା ସରିଲା; ଆଉ ମୋ ଝିଅଟି ବୁଡ଼ିଲା । ବାପ ହୋଇ ଝିଅକୁ ସ୍ନା କରିବେ ? ଦି'ହଜାର ଟଙ୍କାରେ ଝିଅ ବିକିବେ ? କି ଅଲକ୍ଷଣୀ ମୁଁ- ତାକୁ ପେଟରେ ଧଇଲି । ବାବୁ କଣ କହୁଚ ଜାଣୁ ? ସୀତା ବାହା ହଜ ସେ କଟକରେ ନ ଥିବ- କୁଆଡ଼େ ପଳେଇବ; ତେବେ ତା ବାପ ଚେତବ ।"

ପିତେଇ ନାମୀ ନିରାଶ ହୋଇ କହିଲା, "ତମେ ସବୁ ଯାହା କର ପଛେ, ହବାକର ଛଡ଼ା ସେ କାହାକୁ ଝିଅ ଦେବେ ନାହିଁ । ଏଥି ଭିତରେ କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ଭିତରିଆ ପଇଚ ଜାଣୁ ?"

ସରସ୍ୱତୀ ଦୀର୍ଘନିଶ୍ୱାସ ପକାଇ କହିଲେ, "ତାର କଅଣ ପୁଅ ଝିଅ ନାହାନ୍ତି ? ମୋ ପିଲାକୁ ଇମିତି କଲା ?"

"ଗୁଣିଁ କରୁଥିଲା ? ସାଙ୍ଗ, ନନା ତା ସଙ୍ଗେ ଗଞ୍ଜଟାଏ ଘୁଞ୍ଚିଥିଲେ ନବକିଶୋରର ହିସ୍ସା କଥା ଦେନ । ମନେ ଅଛୁ ନା, ପାଟୋର ଗଣ୍ଡଣ ?"

"ଓ ହୋ, ନିଜ ଜାତି ହୋଇ ଏତେ ହିଂସା— ସ୍ୱଜାତି ଏତେ ହିଂସ୍ରକ ! ହା କପାଳ ! ରଘୁ, ସୀତାର ମୁଁ ସର୍ବନାଶ କଲି ! ମୁଁ ଯଦି ଜାଣିଥାନ୍ତି ସ୍ନା ହବ —"

ପେଟେଇ ତାଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ କହିଲା,"ଆଲୋ,ଆଲୋ, ତୁ ତ ମନ୍ଦ ପାଞ୍ଚ କାମ କରି ନ ଥିଲୁ- ଚୌଧୁରି ନିଜେ ହିଁ ଭରିଥିଲେ । ଏବେ ଏମିତ ଟକୁଳି ପେଠା ଦରି ନେଉଛି ଦେଉବେ ବୋଲି ତ କେହି କାକ-ଚରିତ ପଢି ନ ଥିଲା ? ଆଉ ଗଲା କଥା ଭାବିଲେ କଅଣ ହେବ ?" ଏହା କହି ପୁଣି ବସି କାନ୍ଦିଲା— ହା ଲୋ ସୀତଆ ! ଏତେରୁ ଏତେଟା କଲି । ଶରଧାରେ ରଘୁଆର ବୋହୂ ହେଇ ଥାଆନ୍ତା ଝିଅ ଜୁଆଇଁ ଘରଟି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରି ଥାଆନ୍ତେ ।

ସରସ୍ୱତୀ ବ୍ୟଥିତ ଶ୍ୱାସ ଟାଣି କହିଲେ,"ନୋକା କଲିକତାରେ ପଢୁଛି । ମୁଁ ତାକୁ ଓକିଲାତି ପଢେଇ ଥାଆନ୍ତି; ଝିଅ ଜୁଆଇଁ ଘରେ ରଖି ତାଙ୍କ ସ୍ନେହ, ତାଙ୍କ ସୁଖଟା ଦେଖି ଥାଆନ୍ତି । ଏ କି ଅଲକ୍ଷଣା ହବାକରଟା କାହୁଁ ଜୁଟିଲା, ମୋ ଚୂନଟିକି ରକ୍ତ ଶୋଷିଲା ମୋ ସୁନା ଘରଟା ଚୂନା ହେଲା । ନାନି ଲୋ ! ଝଉରୁଣୀ ଉପରେ ଝିଅ ଦେବାକୁ କି ମା ମଙ୍ଗେ ?"

ପୀତେଇ କହିଲା, "ପୁଣି ହବାକରିର ନଉଁ ମା ଭଉଣୀ ଲୋ ବାପ ! ତାଙ୍କ କଥା ମୁଁ ଭଲରୂପେ ଜାଣେ । ଅନେକ ଦିନ କଟକରେ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଘରେ ମୁଁ ଦିନାକେତେ ଥିଲି । ସେ ଯେଉଁ ଫୁଲ ଲୋ ମା ! ତୋ ଝିଅର ନଣନ୍ଦ ହେବ—ତା ପରି ନାଲ ଗାଲି, ତା ପରି ଦୁଷ୍ଟା ସ୍ତ୍ରୀ ସଂସାରରେ ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଘରେ କଅଣ ଊଣା ? ଦାଣ୍ଡକୁ ସିନା ଦିଶୁ ନାହିଁ— ଭିତରେ ଭିତରେ ଲଙ୍କାକାଣ୍ଡ !"

ଘାଘନଶ୍ୱାସ ସହ ସରସ୍ୱତୀ କହିଲେ, "ରଘୁନାଥକୁ ଦେଇଥିଲେ କଣ ଊଣା ହୋଇଥାନ୍ତା ? ଶାଶୁ ନାହିଁ, ନଣନ୍ଦ ନାହିଁ, ଜୁଆଇଁ ଝିଅ ଘରେ ରହି-ଥାନ୍ତେ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ତାଙ୍କୁ ଏତେ ଶରଧା । ହଇଲୋ ସୀତା, କଣ କରିବୁ ତୁ ? ନାନି ତୁ ତ ଜାଣୁ, ସେ କମିତ ପିଲା ?"

ପିତେଇ ବ୍ୟଥିତ ସ୍ୱରରେ କହିଲା, "ରଘୁନାଥର ସୀତା ଉପରେ ଭାରି ମାୟା । ସେ, ବାବୁ, ସୀତା, ଏ ବୋହୂ—ଏମାନେ ଯେମିତ ଗୋଟାଏ ପ୍ରାଣ । ଯାଙ୍କ ମେଳ ଯେ ଭାଙ୍ଗିଲା, ତାକୁ ବିଧାତା ଦଣ୍ଡିବ । କାଣ୍ଡିକାର କେତେ ଦଶା ହେବ, ଦେଖିବ ।"

ସରସ୍ୱତୀ କହିଲେ, "ଛାଡ଼ ନାନି, ସେ କଥା । ମୋ ଅଦୃଷ୍ଟ ମନ୍ଦ— ତିନି ତିନିଟା ଝିଅ ଜନ୍ମ କଲି, ସଭିଏଁ ମରେ କନ୍ଦେଇଲେ । ସାହାର ଦୁଃଖରେ ତ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ହାଡ଼ରେ ମାଉଁସ ନାହିଁ; ସଜୋଟି ଥାଇ ନ ଥିଲା ପରି; ଏବେ ସୀତାକୁ ହରେଇଲି ଦିନା । ନଦୁଆ ସ୍ୱାମୀ କଅଣ ଭରପାର ମର୍ଯ୍ୟାଦା

ବୁଝିବ ?—ଯାହାର ବାଉଆଡ଼େ ଏତେ ନଷ୍ଟ ! ଟଙ୍କା ତମର କିଏ ଖାଇବ ? ହି, ଦଇବ !”

ପୁଣି ଦୁଇ ଜଣ କାନ୍ଦିଲେ; କନ୍ଦା କଟା ଓ କଥାବାର୍ତ୍ତାରେ ସକାଳ ପାହିଗଲା । ମନ ଦୁଃଖ ମନରେ ମାରି ସମସ୍ତେ ତୁନି ହେଲେ । ଜଗତରେ ପୁଣି ଗୋଟିଏ କର୍ମମୟ ଦିବସ ପ୍ରବେଶ କଲା ।

ଏହାପରେ ନିତାନ୍ତ ଅନିଚ୍ଛା, ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋବ୍ୟଥା ସତ୍ତ୍ୱେ ସଭାପତି କନ୍ୟାର ବିବାହ ଆୟୋଜନରେ ଲାଗି ପଡ଼ିଲେ । ବିବାହ ପୁଣ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ସତ୍ୟ; କିନ୍ତୁ କିଏ ଜାଣେ—ଏ ବିବାହଟି ପୁଣ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ, ନା ପଣ୍ୟବିକ୍ରୟ ! !

ଦ୍ୱାଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ମଝିଘରେ ମୋଟ୍ଟ ମସିଣା ଉପରେ ଚକା ପାରି ବସିଛନ୍ତି ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଚୌଧୁରି; ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଖଣ୍ଡେ ସଉଚ ଉପରେ ବସିଛନ୍ତି ଜଗନ୍ନାଥ । ସେମାନେ ଯେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତର କଥାପ୍ରସଙ୍ଗରେ ବ୍ୟାପୃତ, ତାହା ଭାବରୁ ବୁଝା ଯାଉଛି । ସମ୍ମୁଖରେ ଥିବା ପାନଥାଳିଆରୁ ପାନଖିଲଟିଏ ନେଇ ଚିନ୍ତିତଭାବରେ ଜଗନ୍ନାଥ କହିଲେ, "ଆପଣଙ୍କୁ ଏ ବୁଦ୍ଧି କିଏ ଦେଲା ? ଆପଣ ତ ଭଲରୂପେ ଜାଣନ୍ତି—ଦିବାକର ଚରିତ୍ରହୀନ, ପୁଣି ଘୋର ମଦ୍ୟପାୟୀ ।"

ଚୌଧୁରି ନଖରେ ମୁଣ୍ଡ କୁଣ୍ଡାଉ କୁଣ୍ଡାଉ କଅଣ ଉତ୍ତର ଦେବେ, ଠିକ୍ କରି ନ ପାରି କହିଲେ, "ଆମକୁ ସବୁ ଜଣା; ହେଲେ, ସେ କିଛି ନୁହ । ସେ ବୟସରେ ତୁମେ ଆମେ ସବୁ କଅଣ ନ କରିଥାଉଁ ? ଯୁବାବୟସ, ସେଥିରେ ପୁଣି ଅଭିଭାବକ କେହି ନାହିଁ, ଢେର ସମ୍ପତ୍ତି ।"

ଜଗନ୍ନାଥ କହିଲେ, "କିନ୍ତୁ ଭାଇ, ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଁ ପଦେ କଥା କହିବି, ବିରକ୍ତ ହେବେ ନାହିଁ । ମୁଁ କଦାପି ମୋ ଝିଅକୁ ଜଣେ କୁଚରିତ୍ର ମଦୁଆହାତରେ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଲକ୍ଷେ ସମ୍ପତ୍ତି ଥିଲେ ଯାହା, ନ ଥିଲେ ତାହା । ଏପରି ନର-ଦେହଧାରୀ ପଶୁ—"

ବାଧା ଦେଇ ଚୌଧୁରି କହିଲେ, "ଆପଣ ମୁହଁରେ ଏତେ କହୁଛନ୍ତି ସିନା ! ହେଜ ଦେଖିଛନ୍ତି କି ? ଆଜିକାଲି ପୁରୁଷ ପିଲାଙ୍କ ଚରିତ୍ର କିଏ ପଚାରେ ? ଆଜିକାଲି ତ ଶହେରେ ଗଣ୍ଡାଏ ଭଲ ମିଳିବା ଦୁଷ୍କର ।"

ଜଗନ୍ନାଥ ଅପ୍ରସନ୍ନ ଭାବରେ କହିଲେ, "ହଁ ମୁଁ ମାନିବି ନାହିଁ; ଭଲ ମନ୍ଦ ଦୁଇ ଅଛନ୍ତି । ଜାଣୁ ଜାଣୁ ସାବିତ୍ରୀକୁ ଅପାତ୍ରରେ ଦେଲେ, ଏବେ ଜାଣୁ ଜାଣ ପୁଣି ସୀତାକୁ ଅପାତ୍ରରେ ଦେବେ ।"

ଚୌଧୁରି ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ କହିଲେ, "ଦିବାକର ଅପାତ୍ର ? ଗାଁ ଦଶଗଣ୍ଡାର ଜମିଦାର, ଦଶଲକ୍ଷ ଟଙ୍କାର ସମ୍ପତ୍ତି, ଯାନ ବାହନ, ମଟରକାର, ସୁନା ରୂପାର ଅଳଙ୍କାର ଘରେ ଖୁନ୍ଦା । ଦିବାକର ଅପାତ୍ର ? ଆପଣ କେମିତି

କହୁଥିବେ ? ଆପଣଙ୍କ ଝିଅକୁ ମାଗିଥିଲେ ଆପଣ ନାହିଁ କରନ୍ତେନି ? ମୋ ଭାଗ୍ୟ ଭଲ, ନୋହିଲେ ମୋ ସୀତା ପାଇଁ ବିଧାତା ଏମିତି ବର ଘଟଣା କରୁ ନ ଥାନ୍ତେ ।''

ତାଙ୍କ ଗର୍ବିତ କଥାରେ କ୍ଷୁଣ୍ଣ ହୋଇ ଜଗନ୍ନାଥ କହିଲେ, ''ଏତେ ସମ୍ପତ୍ତି ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏପରି ଚରିତ୍ରହୀନ ନିଶାଖୋରକୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଝିଅ ଦିଅନ୍ତା ନାହିଁ । ଶାନ୍ତିରେ ଶାକାନ୍ନ ଭଲ ।''

ଚୌଧୁରି ମାଡ଼ି ବସି କହିଲେ, 'କାରଣ ଆପଣ ଜମିଦାର ଘରମାନଙ୍କରେ ବନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧିଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କ ବଡ଼ ଜୁଆଇଁ ସ୍କୁଲ-ସବ୍‌ଇନ୍‌ସପେକ୍ଟର, ମଝିଆଁ ଜୁଆଇଁ ପୋଷ୍ଟମାଷ୍ଟର, ସାନ ଜୁଆଇଁ ମୋର ଏକମାତ୍ର ପୁତ୍ର । ଏଥିରେ ଆପଣ ମୋତେ ଉପଦେଶ ଦେଉଛନ୍ତି ମା ବାପ-ଛେଉଣ୍ଡ ବାରବୁଲା ଅର୍କ୍ଷିତ ରଘୁନାଥକୁ ଝିଅ ଦେବାକୁ ! ଦବା କରନ୍ତୁ କେ ତାର କଣ ଯୋଗ୍ୟତା ଅଛି, ଶୁଣେ । ବିଦ୍ୟାରେ, ନା ଧନରେ, ନା କୁଳରେ, ନା ରୂପରେ ?''

ଏପରି ସ୍ପର୍ଦ୍ଧିତ ଉପସ୍ଥିତିଦ୍ୱାରା ଯେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବାଧିବ, ଏ କଥା ଚୌଧୁରି ବୁଝିଥିଲେ କଦାପି ଏପରି କହି ନ ଥାନ୍ତେ । କିନ୍ତୁ ସହାସ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥ ଧୀର ଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, ''ଆପଣ ବଡ଼ ଅନ୍ୟାୟ ଭାବରେ ମୋତେ ଦୋଷୀ କରୁଛନ୍ତି । ରଘୁନାଥ ମା-ବାପ-ଛେଉଣ୍ଡ, ଅନାଥ ଅର୍କ୍ଷିତ ହୋଇ ପାରେ, କିନ୍ତୁ ମଣିଷପଣିଆରେ ଶହେଟା ଦବାକର ଅପେକ୍ଷା ରଘୁନାଥ ବଡ଼ । ସେ ମଣିଷ—ଦେବପୁତ୍ର । ଆଉ ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି ନା ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ, ଆପଣଙ୍କ କନ୍ୟା ରଘୁନାଥଗତପ୍ରାଣ ?''

ଶେଷ କଥାରେ ଚୌଧୁରିଙ୍କର କ୍ରୋଧ ହେଲା । ସେ ଚକ୍ଷୁ ବିସ୍ଫାରିତ କରି କହିଲେ, ''ମୋର କନ୍ୟା ରଘୁନାଥଗତପ୍ରାଣା ? ଆପଣ ମୋତେ ଭାଗବତ ଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ ଶୁଣାଇବାକୁ ଆସିଛନ୍ତି ? ଆରେ, ମୋର ଧର୍ମ ଗଲା ! କର୍ମ ଗଲା—ମୋର କୁମାରୀ କନ୍ୟା ବାପର ଇଚ୍ଛା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅନ୍ୟକୁ ବିବାହ କରିବାକୁ ବସିଛି, ଆଉ ଆପଣ ମତେ ସେହି କଥା ଶୁଣାଇବାକୁ ଆସିଛନ୍ତି ?'' ଚୌଧୁରିଙ୍କ ଆଖିରୁ ଉତ୍ତେଜନାରେ ଲୁହ ଦିଟୋପା ଗଡ଼ିଗଲା । ଜଗନ୍ନାଥ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ କହିଲେ, ''ଆପଣ ବିଧାତାର ବିଧି ବିରୁଦ୍ଧରେ ଠିଆ ହେଉଛନ୍ତି । ସୀତା ନିରପରାଧା, ରଘୁନାଥ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ । କେବଳ ଟଙ୍କା ଦୁଇ ହଜାର ଲାଗି ଆପଣ ଅକୂଳ ସମୁଦ୍ରରେ ଝିଅଟିକି ଭସେଇବାକୁ ତତ୍ପର କରୁଛନ୍ତି !''

ଉଦ୍‌ଗଥିତ କ୍ରୋଧକୁ ଗୋପନ କରି ଚୌଧୁରି କହିଲେ, ''ଆଚ୍ଛା, ସେ କଥା ଆପଣ ମତେ କହିବେ ନାହିଁ,—ମୁଁ ଟଙ୍କା ଦ'ହଜାର ଛାଡ଼ ଦଶ ହଜାର ନିଏଁ ।

ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ପରି ଦାତା କର୍ଣ୍ଣ ନୁହେଁ ଯେ, ଜୁଆଇଁ ମାନଙ୍କୁ ବିନା ପଣରେ କନ୍ୟା ଦାନ କରିବ । ମୁଁ ହୋଇଥିଲେ ଚତୁର୍ଭୁଜ, ସନାତନ ଖାଲି ହାତରେ ଆସି ବସି ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତେ । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ପାଣି ପିଆଇ ଛାଡ଼ିଥାନ୍ତି !" ଏହା କହି ସେ ସଗର୍ବରେ ଅର୍ଦ୍ଧଲମ୍ଫରେ ଉଠି ତତ୍କ୍ଷଣାତ୍ ହାତ ବାକ୍ସ ଫିଟାଇ ଭାବୀ ଜାମାତାର ଚିଠି କାଢ଼ିଲେ ଏବଂ କହିଲେ, "ହୋଇ ଦେଖ, ଦିବାକର ବାବୁ ଲେଖିଚନ୍ତି—'ଆପଣଙ୍କ ସୁନ୍ଦରୀ ଗୁଣବତୀ କନ୍ୟାକୁ ଦୁଇ ହଜାର କଣ, ଦଶ ହଜାର ଟଙ୍କା ପଣ ଦେଇ ବିବାହ କରି ପାରେଁ' ।" ଜଗନ୍ନାଥ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ, "ଭାବୀ ଶ୍ୱଶୁରକୁ ଯେ ଏପରି ଚିଠି ଲେଖି ପାରେ, କାଲି ସକାଳେ ସେ ଆଉ କଅଣ ନ କରିବ ? ହଉ, ଆପଣଙ୍କ ଇଚ୍ଛା; କିନ୍ତୁ ସୀତା କଦାଚ ସୁଖୀ ହେବ ନାହିଁ ।"

"ହଉ ଦେଖାଯିବ" ସ୍ପର୍ଦ୍ଧିତ ସ୍ୱରରେ ଏହା କହି ଚୌଧୁରି ହାତବାକ୍ସ ବନ୍ଦ କଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ବିରସ ବଦନରେ ବିଦାୟ ନେଲେ ।

ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ଆଜିକାଲି ଚୌଧୁରିଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ପୂର୍ବ କଳହ ବଦଳରେ ଅତିଶୟ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ ହୋଇଛି । ସେ ଚୌଧୁରିଙ୍କର ଅଯଥା ଉତ୍ତେଜିତ ଭାବ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲେ, "କହ, କଣ ପାଇଁ ଏଡ଼େ ଡମଡମ—କାହାକୁ ଯିମିତି ଶୂଳରେ ଦବ ?"

ଚୌଧୁରି ମୁହଁ ବୁଲାଇ କହିଲେ, "ନାହିଁ ହୋ, ଦେଖ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ କଥା ! ଲୋକେ ପର ବେଳକୁ ଉପଦେଶ ଦିଅନ୍ତି, ଘର ବେଳକୁ—"

"କହ, କଣ, କଥା କଣ ।" ଏହା କହି କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ମସିଣାରେ ବସି ପଡ଼ି ପାନଖିଲେ ମଲା ପାଟିରେ ଯାକିଲେ । ଚୌଧୁରିଏ ଅଣ୍ଟାରୁ ନାସଦାନଟା କାଢି ନାକରେ ମେଞ୍ଚାଏ ନାସ ଭର୍ତ୍ତି କରି, ବଡ଼ ଛିଙ୍କଟାଏ ଛିଙ୍କି ଗଳା ଖଙ୍କାରି କହିଲେ, "ଯାଃ, ଯାଃ, ଦିବାକରକୁ ବାଉନା ଲାଗିଚି । ମୁଁ ବଡ଼ଲୋକ ଜୁଆଇଁ କରୁଚି ବୋଲି ଲୋକେ ଦେଖି ସହି ପାରୁ ନାହାନ୍ତି । କହୁଚନ୍ତି—ଚରିତ୍ରହୀନ, ନିଶାଖୋର ।"

କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ଦଡ଼ ପାଟିରେ କହିଲେ, "କାହା ଜନା ଚଉଦ ପୁରୁଷରେ କିଏ ସବୁ ସାଧୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଅଛନ୍ତି, ଶୁଣେ ? ବଡ଼ଲୋକ ପୁଅ - ରଜା—ଜମିଦାର, ଟିକିଏ ମଦ ଫଦ ଖାଏ— ସେ ତ ସଉକ କଥା, ଦଇଟା ଗୋଟାଏ କଉଁଟି ରଖିଚି- ସେ ତ ଅଳ୍ପଅରଦଣି । ଏ ଗୋଟାଏ କଥା ଧରିବାର ? ତେମେ ବୁଢ଼ାଟି ହୋଇ ବାଳ ପଚେଇ, ଏଇ ଅଳହା କଥାରେ ବୋଧ କରୁଚ ? କହିଲ ଭଲା, ଟଙ୍କା ଦି'ହଜାର କଣ ମାଗଣା ? ଏତେ ଟଙ୍କା ଆଜିକାଲି କିଏ ଦିଏ ? ଓଲଟି ଟଙ୍କା ଦେଇ ବର କଣିବାକୁ ପଡ଼େ ପରା ।" ଚୌଧୁରିଏ ଟିକିଏ ଶାନ୍ତ ହୋଇ ଅନ୍ୟ କଥା ଆରମ୍ଭ କଲେ ।

ଏଣେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦୁଇ ଘଣ୍ଟେ ରୋଗୀ ଦେଖି ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ଯେତେବେଳେ ଘରକୁ ଫେରିଲେ, ଦୁଆରମୁଣ୍ଡରେ ତାଙ୍କୁ ଭେଟିଲେ ତାରାମଣି। ଭାଲିହାଣ୍ଡିରେ ଜାଳ ମୁହାଣି ଦେଇ ଆସି ସେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଅପେକ୍ଷାରେ ଦାଣ୍ଡ-ଦୁଆରକୁ ଚାହିଁଥିଲେ । ସେ ପହରକୁ ଗଲେଣି, ଆସି ସଞ୍ଜ ଗଡ଼ିଲାଣି, ଦେଖା ନାହିଁ; ଛାତି ଭିତର ଦକଦକ ହେଉଥାଏ—କାଳେ ସୀତାର ଭାଗ୍ୟ ଲେଉଟିଥିବ, କାଳେ ଦେବୀ ଧୂଳିଏ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଥିବେ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ନିରାଶ ହେବାକୁ ହେଲା । ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ବିରସ ବଦନରୁ ସେ ସବୁ ବୁଝିନେଲେ, ତଥାପି ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ରହିଲେ । ତାଙ୍କର ଭାବ ବୁଝି ପାରି ଜଗନ୍ନାଥ କହିଲେ, "କିଛି ଫଳ ହେଲା ନାହିଁ। ପ୍ରବଳ ଅର୍ଥଲୋଭ !"

ତାରାମଣି ରଘୁନାଥର ଭବିଷ୍ୟତ ଚିନ୍ତା କରି ଆଖିରୁ ଲୁହଟୋପାଏ ଗଡ଼େଇଲେ; ତଥାପି ଆଶା କରିଲା—"ଅରେ କିଣ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କୁ କହିଲେ ହେବ ନାହିଁ ?" ଏପରି ଉଦାରପ୍ରାଣ ଯାହାର, ସେ କିଣ ଅର୍ଥଲୋଭରେ ଭୁଲି ସତ୍ୟ ଲଙ୍ଘନ କରିବେ ?

ପରଦିନ ଦି'ପହରେ ଗାଡ଼ି କରି ତାରାମଣି 'ଅଳେଇଚ' ଅଥବା ସମୁଦୁଣୀଙ୍କୁ ଭେଟିବାକୁ ଗଲେ । ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଅନେଇ ତାଙ୍କ ମନ ବିକଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଏ କି ଅଦ୍ଭୁତ ପରିବର୍ତ୍ତନ । ସେ ହସହସ ମୁହଁ ଶୁଖି କଳାକାଠ । ସୀତା ଆରି ଘରୁ ପାନ ଭାଙ୍ଗି ଆଣି ଦେଇ, ମୁଣ୍ଡରେ ଲୁଗା ଦେଇ କବାଟ ପଛ ଆଡ଼େ ଠିଆ ହେଲା । ତାରାମଣି ସ୍ନେହଦୃଷ୍ଟିରେ ଅନାଇ ଧୀରେ ଧୀରେ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କୁ କହିଲେ, "ଏ ପରି ଝିଅକୁ ଭସେଇ ଦେଉଚ !" ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ରୁଦ୍ଧ ବେଦନା ଉଛୁଳି ପଡ଼ିଲା—ଆଖିରୁ ଝରି ଝରି ଲୁହ ଝରିଲା—ନାରୀର ସମବେଦନାର ସହାନୁଭୂତିରେ ନାରୀପ୍ରାଣ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ତାରାମଣି ସରସ୍ୱତୀଙ୍କୁ କୁଣ୍ଢାଇ ପକାଇଲେ—ଦୁଇ ଜଣ କାନ୍ଦିଲେ; କିଣ କହିବେ କିଛି ଖୋଜି ପାଇଲେ ନାହିଁ । ଅସହାୟ ଆର୍ତ୍ତିର କାନ୍ଦଣା ଏ ବନ୍ଦିନୀ ନାରୀର ଅତ୍ୟାଚାରପୀଡ଼ିତ ପ୍ରାଣର ବ୍ୟଥା ଏ । ବହୁକ୍ଷଣ ପରେ ସରସ୍ୱତୀ ଆଖି ପୋଛି କହିଲେ, "ଭଉଣି, ମୋର ଭଲ ମରଣ ହୁଅନ୍ତା—ଏ ଅନର୍ଥ ଦେଖିବାକୁ ମୁଁ ବଞ୍ଚିଥିଲି ?"

ତାଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ ତାରାମଣି କହିଲେ, "ତାଙ୍କୁ କହ !"

"ତୁମେ କିଣ ବାଯ୍ୟା ହେଇଚ ? ସେ ମୋ କଥା ଶୁଣିବେ ?"

"ସେ ସ୍ୱାମୀ –ସେ ଶୁଣିବେ ନାହିଁ, ଆଉ ଶୁଣିବ କିଏ ?"

"ତଅଁ ଦେବତା କହିଲେ ତ ସ୍ୱୈ ଧୂର ଶୁଣିବେ ନାହିଁ" କହି ପିତେଇ ମାମୀ ଚଟେଇ ପାରିଦେଲା । ତାରାମଣି କହିଲେ, "ତୁମେ କଣ କହି ଦେଖିଚ ?"

ଲୁହ-ଛଳଛଳ ଆଖିରେ ସରସ୍ୱତୀ କହିଲେ, "ଗୋଡ଼ ଧରିଚ, କାନ୍ଦିଚ, ମୁଣ୍ଡ କୋଡ଼ିଚି । ସେଥିରେ ଓଲଟି ମୋତେ ଗାଳି, ପୁଅ ଝିଅଙ୍କୁ ଭର୍ତ୍ସନା ! କଣ କହିବ ଭଉଣି, ସ୍ୱାମୀ ସେ, ତାଙ୍କ ନିନ୍ଦା ମହାପାପ; କିନ୍ତୁ ଆଉଁ ଜାଣିଲି, ସ୍ୱାମୀ ନୁହନ୍ତି ସେ—"

ତାଙ୍କୁ ବାଧା ଦେଇ ପିତେଇ ମାମୀ ରୁକ୍ଷସ୍ୱରରେ କହିଲା, "ଏ କଣ ତୋର ! କଣ ବାୟାଣୀ ହେଲୁଣି ! କଣ ବୋଲି କଣ କହୁଚୁ ?"

"ଆଲୋ, ମୋ ମନ ପୋଡୁଚି—ମୋ ହିଆଟା ଚିରି ଯଦି କେହି ଦେଖନ୍ତା । ଝିଅ ଜନ୍ମ କଲେ ଏତେକି ଦୁଃଖ ! ଭଉଣି, ତୁ ଏକା ସୌଭାଗ୍ୟବତୀ, ମୁଁ ଅଲକ୍ଷଣୀ କାହିଁ ସେ ଅଧିକାର ପାଇବି ? ବରବୁଢ଼ୀ ହେଲି—ବାଳ ପାଚିଲା, ଏବେ ବୁଝିଲି,—ହଜାର ପାଟମଠା ପିନ୍ଧ, ହଜାର ଛିଣ୍ଡା ଖିରଶା ଖାଅ, ସ୍ୱାମିଘରେ ହଜାର ରାଣୀ ହୋଇ ଦାସୀ ପୋଇଲୀ ଖଟୁଥାଆନ୍ତୁ, ଆମେ ପଦେ କଥାକୁ ଭାଜନ ନୋହୁ—ଦାସୀଙ୍କ ହାଳକ ଆମ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ବଳେ । ଦାସୀଙ୍କର ହେଲେ ଭଲ ମନ୍ଦରେ ପଦେ କହିବାର କ୍ଷମ ଅଛି, ଆଉ ଆମେ ଖଟ-ସାଆନ୍ତାଣୀ, ରୋଷେଇ-ଶାଳର ଠାକୁରାଣୀ; ଆମଠିଁ ଯେ ବୁଦ୍ଧି ବିଚାର ଅଛି, ସ୍ତ୍ରୀ କିଏ ଭାବେ ? କାହିଁ କଥା କିଏ ଆମକୁ ପଚାରେ ? ଏବେ ମୋ ଆଖି ଫିଟିଲା, ସବୁ ବୁଝିଲି ସଂସାରଲୀଳା ।"

ଏହା କହି ସରସ୍ୱତୀ ରୁଡ଼ାଏ କାନ୍ଦିଲେ । ପିତେଇ ମାମୀ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ କହିଲେ, "ତୁନିହ, ତୁନିହ, ଭଉଣି ! ସୀତା ଆମର ପିତୃକଥା ମାନି ସୁଲକ୍ଷଣୀ ଅହ୍ୟରାଣୀ ହେବ । ପିତୃସତ୍ୟ ଲାଗି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବନବାସ କଲେ । ଏ କିବା କଥା ! ତୁ ଏତେ ଲୁହ ଝରା ନା; ଦେଖିବୁ, ଶେଷକୁ ସବୁ ଭଲ ହେବ । ଠାକୁରେ ସାହା କରନ୍ତୁ ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ ।"

ଆର ଘରେ ଥାଇ ସୀତା ସବୁ ଶୁଣିଲା । ତାର ଆଖିରୁ ଜଳଧାର ବହୁଥିଲା —ଠାକୁରେ ଏମିତ ମଙ୍ଗଳ କରନ୍ତି ! ସୀତାର ହୃଦୟ ଠାକୁର ଉପରେ କ୍ରୋଧରେ ପୂରିଗଲା । ନିଃସହାୟ ମୃଗୁଣୀ ପରି ସେ ଦାବାନଳରେ ପୋଡ଼ି ମରୁଚି । ଠାକୁରେ ଥିଲେ କଣ ଦେଖନ୍ତେ ନାହିଁ ? କଡରେ ଠିଆ ହୋଇ ରେବତୀ ନଣନ୍ଦର ଲୁହଧାର କାନରେ ପୋଛୁଥିଲା, ଆଉ ନିଜେ ମଧ୍ୟ କାନ୍ଦୁଥିଲା । ଯୁବତୀ ରେବତୀ ଯୁବତୀ ନଣନ୍ଦର ମନର ବ୍ୟଥା ଭଲବୁଝେ ବୁଝେ । ସେ

ଖବୁଥିଲା, ତା ସ୍ୱାମୀ କଣ ଏଥିରେ ହାତ ଦେଲେ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ ? ବାପର୍ ଗୋଟିଏ ବୋଲି ପୁଅ । ସେ ଅଡ଼ି ବସିଲେ ବାପ କଅଣ ସହଜେ ଏ ବାହାଘର କରି ପାରନ୍ତେ ? ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳକୁ ବାବୁ ଘର ଭିତରକୁ ପଶି ଆସୁଥିଲା, ସୀତା ଓ ରେବତୀକୁ ଏକାଠି ଦେଖି ଫେରି ଯିବାକୁ ବସିଲା । ରେବତୀ ସାହସ କରି ହାତ ଠାରି ଡାକିଲା । ବାବୁ ଘର ଭିତରକୁ ଗଲା । ରୁକ୍ଷସ୍ୱରରେ ରେବତୀ କହିଲା, "ଜାଣି ଜାଣି କଣ ଭଉଣୀକୁ ଶୂଳରେ ଦେବ ?"

"ମୁଁ କଣ କରିବ ?"

"କୁହ ନନାଙ୍କୁ, ଏ ସମ୍ବନ୍ଧ ଭାଙ୍ଗି ଦିଅନ୍ତୁ । ନୋହିଲେ ସେଥିରେ ଅନର୍ଥ ହେବ । ତୁମେ ଭିନ୍ନ ହେବାର ଭୟ ଦେଖାଅ, ମତେ ବାପଘରକୁ ପଠେଇ ଦିଅ ।"

ବାବୁ ଶୁଣିଲା ହସ ହସି କହିଲା, "ସ୍ତ୍ରୀବୁଦ୍ଧି ମତେ ବତାଉଛ ? ମୋ ପରି କୋଡ଼ିଏଟା ପୁଅ ଭିନ୍ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ନନା ଟଙ୍କାଲୋଭ ଛାଡ଼ି ପାରିବେ ଭାବୁଛ ? ନଗଦ ଦୁଇ ହଜାର ଟଙ୍କା ! ଦୁଇ ହଜାର ଟଙ୍କା ଶୁଣିଲା ଦିନୁ ବୁଢ଼ାର ବୁଦ୍ଧି ଶୁଦ୍ଧି ହଜିଗଲାଣି ।"

ସ୍ୱାମୀର ବିଦ୍ରୂପ ବାକ୍ୟ ଶୁଣି ରେବତୀ କହିଲା, "ତେବେ ଉପାୟ କଅଣ ?" ବାବୁ କହିଲା, "ମୁଁ ଯାହା କହୁଚି, କରିବ ? ମୁଁ ସବୁ ଯୋଗାଡ଼ କରି ଗ୍ରୁଏଁ ରଘୁନାଥକୁ ଆଣି ବେଦୀରେ ବସେଇଦେବ ? ଏଥିରେ ତମେ ରାଜି ? ତେଣେ ଦିବାକର ଦି'ହଜାର ଟଙ୍କା ଦେଇ ମୁଣ୍ଡ ବାଡ଼ଉଥାଉ ।"

ସୀତାର ନୟନ ଈଷତ୍ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ହେଲା । ସେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଆର ଘରକୁ ଚାଲିଗଲା । ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ବିବାହ-ବିଭ୍ରାଟର ପରାମର୍ଶ କରିବାକୁ ବସିଗଲେ ।

ତ୍ରୟୋଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ଜଗତ୍ ନିସ୍ତବ୍ଧ—ପ୍ରକୃତି ସୁପ୍ତ । ଆକାଶରେ ଜାଗ୍ରତ୍ କେବଳ ଚନ୍ଦ୍ର, କେବଳ ତାରା । ପୃଥିବୀରେ ପଶୁ ପକ୍ଷୀ ନିସ୍ତବ୍ଧ, ଚରାଚର ସୁପ୍ତ; ଜାଗ୍ରତ୍ କେବଳ ପତ୍ରାନ୍ତରାଳରେ ମଲ୍ଲିକା—ପ୍ରାଣର ଅପୂର୍ବ ପ୍ରୀତି, ଅନୁପମ ପବିତ୍ରତା ଘେନି ଜାଗ୍ରତ୍ କେବଳ ମଲ୍ଲିକା, ଆଉ ଜାଗ୍ରତ୍ ଗୋଲାପ—ପ୍ରାଣର ଆକୁଳ ପ୍ରଣୟ, ହୃଦୟର ଅମୂଲ୍ୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଘେନି ଜାଗ୍ରତ୍ କେବଳ ଗୋଲାପ ।

ଆଉ ଜାଗ୍ରତ୍ ତୁଠ ଜତ ଅଶୋକତରୁତଳ ଉପରେ ସୀତା, କଡରେ ପୀତେଇ ନାନୀ । ସୀତାର ଗତ ପାହିଲେ ବିବାହ । ସୀତା କାନ୍ଦୁଛି—ତାହାର ସର୍ବଜଗତ୍ ଶୂନ୍ୟ, ତାହାର ଭବିଷ୍ୟତର ସମୁଦାୟ ଆଶା ଭଗ୍ନ । ଠିକ୍ ମାସକ ତଳେ ସୀତା କେଡ଼େ ସୁଖୀ ଥିଲା,—ମାସକ ତଳେ ସୀତା ରଘୁନାଥର ଥିଲା । ହଠାତ୍ ଦିନ ଦୁଇପ୍ରହର ବେଳେ ବିନାମେଘରେ ବଜ୍ର ପଡ଼ିଲା—ଉଇଁ ଆସୁଥିବା ସୂର୍ଯ୍ୟକୁ ରାହୁ ଗ୍ରାସ କଲା । ସେ ଶୁଣିଲା, ଦିବାକର ସହିତ ତାହାର ବିବାହ । ଆହା ! ସେହି ଦିନ ତାହାର ମରଣ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ପଟାର ପଛ ଠିଆ ହୋଇ ଶୁଣିଲା, ପିତା ତାର ସମ୍ବନ୍ଧ ଭାଙ୍ଗିଲେ—ରଘୁନାଥଠୁଁ ଛଡ଼ାଇଲେ । ସେ ଆଉ ଭାବି ପାରିଲା ନାହିଁ, ଗୁପ୍ତ ବିଦାର ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସମାନ ବହିଲା—ସେ କାଇଁ କାଇଁ ହୋଇ କାନ୍ଦିଲା ।

ନିକଟରେ ସ୍ନେହମୟୀ ପୀତେଇ ନାନୀ । ତାହାର ଲୁହ ଝର ଝର ବହି ଯାଉଛି । କଅଣ କହି ସୀତାକୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବ, ସେ କିଛି ସ୍ଥିର କରି ପାରୁ ନାହିଁ; ତଥାପି ମନ ଆଣ୍ଟ କରି କହିଲା, "ମା, ବାୟାଣୀ ହେଲୁ ? କୁଳରେ କଳଙ୍କ ଦେବୁ ? ବୁଡ଼ି ମରିବୁ ? ମା, ସଂସାର କେଇ ଦିନର, ଆମେ ଏଠି ନାଟୁଆ ପରି ନାଟ ସୁଆଙ୍ଗ କରି ଯାଉଥାଇଁ ସିନା ! ଯାହା କର୍ମଫଳ ଦିନ ଆସିଚି, ତାହା ଭୋଗିବୁଁ ।"

ସୀତା ସଅଁ ସଅଁ ହୋଇ ଭଗ୍ନସ୍ୱରରେ କହିଲା, "ଧିକ୍ କର୍ମଫଳ ! ଧିକ୍ ଜନ୍ମ ! ପଶୁଜନ୍ମ ପାଇଲି ନାହିଁ ! ଠାକୁରଙ୍କର କଣ ଏଇ ବିଚାର । ଦ୍ରୌପଦୀର ଲଜ୍ଜା ପରା ସେଇ ରଖିଥିଲେ, ଅହଲ୍ୟା ପରା ତାଙ୍କର ପାଦସ୍ପର୍ଶରେ ମାନବୀ ହୋଇଥିଲା, ଆଉ ମୋର ବେଳକୁ ଏ—" । ସୀତା କହି ପାରିଲା ନାହିଁ, ଦାରୁଣ

କୋହରେ ତାହାର ଗ୍ରୀବ ଫାଟିଗଲା । ସେ ତାହାର ସମୁଦାୟ ବଳ ଏକତ୍ର କରି ପୀତେଇ ନାମୀକୁ ଲୁଣ୍ଠେଇ ଧରିଲା । ହଠାତ୍ ବିକଟ ଭଙ୍ଗୀରେ ଅସ୍ୱାଭାବିକ ତେଜରେ ତାହାର ଆଖି ଜଳି ଉଠିଲା । କ୍ଷୀଣ ଚନ୍ଦ୍ରାଲୋକରେ ସୁଦ୍ଧା ତାହା ଦେଖି ପୀତେଇ ପ୍ରମାଦ ଗଣିଲା । ଆପଣାର ଦୃଢ଼ ବାହୁବନ୍ଧନ ମଧ୍ୟରେ ସେ ତାହାକୁ ଚପି ଧରି କହିଲା, "ଦେଖ୍ ! ମୋ ରାଣ, ମୋ ରାଣ, ପକା, ପକା, ଏ କୁକର୍ମ କର ନା ।" ଏହା କହି ସେ ସୀତାର ଦୃଢ଼ବଦ୍ଧ ମୁଷ୍ଟି ଖୋଲିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା, କିନ୍ତୁ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଅସ୍ୱାଭାବିକ ଉତ୍ତେଜନାରେ ସୀତାର ବଳ ଆଜି ଦୁଇ ଗୁଣ ବଢ଼ି ଯାଇଛି । ସେ ମରିବ, ସେ ଦୃଢ଼ପ୍ରତିଜ୍ଞ—ସେ ମରିବ ବିଷ ଖାଇ ହଉ, ପାଣିରେ ବୁଡ଼ି ହଉ,—ସେ ନିଶ୍ଚୟ ମରିବ । ସେଥିପାଇଁ ନରିଆ ବୁଢ଼ାର ଅଫିମ ଡବାରୁ ଟେଳାଏ ଅଫିମ ଚୋରି କରିଛି । ଏତିକ ଖାଇଲେ କଣ ତାର ପ୍ରାଣ ଯିବ ନାହିଁ ? ହିଁ, ଅବଶ୍ୟ ଯିବ; ତେବେ ସମସ୍ତେ ଚେତିବେ—ତେବେ ବୁଝିବେ, କନ୍ୟାର ଇଚ୍ଛା ବିରୁଦ୍ଧରେ ବିବାହର ଫଳ କଣ ? ରାଗରେ, ଦୁଃଖରେ ସୀତା ତାହା ଖାଇ ସାରନ୍ତାଣି; କିନ୍ତୁ ହଠାତ୍ ଶନି ପରି ପୀତେଇ ନାମୀ ହାବୋଡ଼ି ଗଲା । ପୀତେଇର ଦୃଷ୍ଟି ସର୍ବଦା ସୀତା ଉପରେ । ଏ କେତେ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ତାର ମତି ଗତିରୁ ସେ ତାହାର ମନ କଳି ନେଇଛି । ପୀତେଇ ବୁକୁରେ କାଦେ· ପାଣୀ, ସେ ସୀତାକୁ ଜାକି ଗଣ୍ଠେଇ ରଖିଛି ।

ରଘୁନାଥ ଏତିକି ବେଳେ ଆସି ପୀତେଇ ନାମୀ କତିରେ ଠିଆ ହେଲା । ସୀତା ରଘୁନାଥକୁ ଦେଖି ମୁହଁ ତଳକୁ କଲା; ପଣନ୍ତ କାନରେ ଢ଼ାଙ୍କି ହେଲା; ତାହାର ଦୃଢବଦ୍ଧ ମୁଷ୍ଟି ନିମେଷ ମଧ୍ୟରେ ଶିଥିଳ ହୋଇଗଲା । ପୀତେଇ ନାମୀ ତାହା ହାତରୁ ଅଫିମଟେଳାଟି ଛଡେଇ ରଘୁନାଥକୁ ଦେଖାଇ ଗ୍ରୀବରେ ବାଡ଼େଇ ହେଲା— ହା ରେ ରଘୁନାଥ ! ଏଇ ମୋ ସୁଲକ୍ଷଣୀ କପାଳରେ ଥିଲା ? ଏଇ ମୋର କନକହୀରା କପାଳରେ ଥିଲା । ହା ରେ ରଘୁନାଥ ! ଏୟା ହବ ବୋଲି କିଏ ଜାଣିଥିଲା ରେ ! ଅଗାଧ ପାଣିରେ ମୋ ସୀତଆ ଭାସିବ ।"

ରଘୁନାଥର ଆଖି ପାଣିରେ ପୂରିଗଲା । ସେ କଣ କହିବ, କଣ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବ ? ଇଚ୍ଛା ହେଲା, ବୁକୁ ଚିରି ସୀତାକୁ ସ୍ଥାନ ଦିଅନ୍ତା, ଗ୍ରୀବ ବିଦାରି ରକ୍ତ ଢ଼ାଳି ସୀତାକୁ ଉଦ୍ଧାର କରନ୍ତା । ରାତି ପାହିଲେ ସୀତାର ବିବାହ; ଆଉ ବିବାହର ପାନ୍ଥୀ ମରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ରଘୁନାଥ ! ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧର, ନା ସେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଉପରକୁ ଆକାଶକୁ ଚାହିଁଲା । ଆକାଶରେ ଚନ୍ଦ୍ର ତାରା, ଅଷ୍ଟଦିଗପାଳ ଏମାନେ କଣ କେହି ରକ୍ଷା କରି ପାରିବେ ନାହିଁ ? ତେତିଶକୋଟି ଦେବତା ଭିତରୁ କେହି କି ଜଣେ ଆସି ସୀତାର ଦୁଃଖ ମୋଚନ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ରଘୁନାଥ ନିରାଶ ହେଲା । ସବୁ ଶୂନ୍ୟ, ସବୁ ନିସ୍ତବ୍ଧ । ପୁଣି ଅନାଇଲା ପୋଖରୀରେ ପାଣୀ, ପାଣୀରେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତା କୁମୁଦିନୀ । ଲକ୍ଷ ଯୋଜନ ଦୂରସ୍ଥ

ଚନ୍ଦ୍ର ସ୍ତବ୍ଧ ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ରଘୁନାଥର ମନରେ ହେଲା—'ଯେ ଯାହାର ସେ ତାହାର ।' ସୁଦୀର୍ଘ ଶ୍ୱାସ ସହ ରଘୁନାଥ ସୀତାକୁ ଅନାଇଲା । ପୁଣି ମନରେ ହେଲା—'ଯେ ଯାହାର ସେ ତାହାର ।' ସୀତା ତାର—ସୀତା ତାର ! ହାୟ ଧନହୀନ, ବଳହୀନ ରଘୁନାଥ ! ତୋର ସୀତା 'ତୋର ସୀତା !' ତାହାର ନିଜ ହୃଦୟ ଯେପରି ତାକୁ ପରିହାସରେ ପଚାରିଲା 'ତୋର ସୀତା ?'

ରଘୁନାଥର ଆଖି ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଝରି ପଡ଼ିଲା । ନିଜର ଏକାନ୍ତ ଅକର୍ମଣ୍ୟତା ଆଜି ତା ଆତ୍ମାକୁ ବଡ଼ ବାଧିଲା । ସେ ଉତ୍ତେଜନାରେ, ଦୁଃଖରେ ସୀତା କତିକି ଘୁଞ୍ଚି ଆସିଲା । ଆପଣାକୁ ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି ସୀତା କତିକି ଘୁଞ୍ଚି ଆସିଲା ।

ସୀତାର ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନ ନ ଥିଲା । ସେ କୋମଳ ବାହୁଲତାରେ ରଘୁନାଥର ଚରଣ ବେଷ୍ଟନ କରି ପକାଇଲା । ଆଜି ସବୁ ଲୁହ ସେ ଢାଳି ଦେବ ଏହି ଚରଣରେ, ସବୁ ଅଭିମାନ ସେ ଅଜାଡ଼ି ଦେବ ଏହି ପାଦରେ । ନିଷ୍ଠୁର, କପଟି ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କରୁଛି ? ଆଶ୍ରୟପ୍ରାର୍ଥିନୀ ଅଭାଗୀ ଏକାନ୍ତ ଅନୁରକ୍ତାକୁ କିପରି ତ୍ୟାଗ କରୁଛି ? ବାପ ଭାଇ ସିନା ବୁଝିଲେ ନାହିଁ—ମନର କଥା, ମନର ଯେ ଦେବତା, ହୃଦୟର ଯେ ଅଧିଷ୍ଠାତା, ସେ ବୁଝି ନାହିଁ ? ସୀତା ଜାଣେ, ସେ ବୁଝିଛି । ସେ ତ ତାରି ପରି ଦୁଃଖୀ, ସେ ତ ତାରି ପରି ହତଭାଗା । ସୀତା କହିଁ କହିଁ ହୋଇ କାନ୍ଦିଲା ।

ଆଜି ଜୀବନରେ ପ୍ରଥମ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମିଳନ । ପୂର୍ଣ୍ଣ ମିଳନରେ ଦାରୁଣ ବିଚ୍ଛେଦ, ଘଡ଼ିକ ସକାଶେ ନୁହେ, ଦିନକ ସକାଶେ ନୁହେ—ଚିରଦିନ ସକାଶେ ବିଚ୍ଛେଦ । ଏ ବିଚ୍ଛେଦର ଜ୍ୱାଳା କି ଆଉ ଲିଭିବାର ! ମୃତ୍ୟୁପଥଯାତ୍ରୀ ପରି ସୀତା ଆଜି ରଘୁନାଥଠୁଁ ବିଦାୟ ନେଉଛି । ପୃଥିବୀର ଏ ପାରିରେ ଆଉ ଦେଖା ହେବ ନାହିଁ ପରା !

ନୀରବ, ନିସ୍ତବ୍ଧ ଯାମିନୀରେ ସେହି ଅଶୋକ ତରୁତଳ ମୂଳେ ଅର୍ଦ୍ଧାନ୍ଧକାର ଚନ୍ଦ୍ରାଲୋକରେ ସୀତା ଓ ରଘୁନାଥ କାନ୍ଦିଲେ, ଆଉ କାନ୍ଦିଲା ପିତେଇ ନାମା । କିଏ କହେ,ରଘୁନାଥ ସୀତାର ନୁହେ ? ସଂସାରର ସହସ୍ର ବାଧା ବିଘ୍ନ ସେମାନଙ୍କ ମଝିରେ ଥୋଇଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନେ ତ ପରସ୍ପରର । ଏ କଣ ଆଜିର ସମ୍ବନ୍ଧ ? ଏ କଣ ଦୁଇ ଦିନର ଦେଖାଣିଆ ସମ୍ପର୍କ ? ଜନ୍ମଜନ୍ମାନ୍ତରରୁ ତ ସେମାନେ ପରସ୍ପରର । ଆଜି ସଙ୍କୋଚର ସବୁ ବାଧା, ଲଜ୍ଜାର ସବୁ ମୋହ ତୁଟିଗଲା । ଆତ୍ମାର ସଙ୍ଗୀ କତିରେ କି ଲାଜ ସରମ ? ଆଜି ସୀତା କାନ୍ଦିଲା, ରଘୁନାଥ କାନ୍ଦିଲା । ଏପରି କାନ୍ଦ ସେମାନେ କେବେ କାନ୍ଦି ନାହାନ୍ତି ! ଏ ମରଣର କାନ୍ଦଣା, ଏ ଚିର ବିସର୍ଜନର କାନ୍ଦଣା । ଏଠି କଥାର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ—ଏଠି ପ୍ରାଣର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନୁଭୂତି ।

ଧୀରେ ଧୀରେ କୁଆଁରାଁ ଉଭିଁ ଆସିଲା, ମଲ୍ଲିଫୁଲିଆ ପବନ ଧୀରେ ଧୀରେ ତାଙ୍କୁ ଛୁଇଁ ଗଲା, ଧୀରେ ଧୀରେ କୋହର ବେଗଟା ଶାନ୍ତ ହୋଇ ଆସିଲା । ଆଖି ପୋଛି ସୀତା ରଘୁନାଥକୁ ଅନାଇଲା, ରଘୁନାଥ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଅନାଇଲା । ଅତି ଧୀରେ ଧୀରେ ସୀତା ବେକରୁ ସୁନା ସୂତାକେରାକ କାଢ଼ିଲା । ରଘୁନାଥ ବାରଣ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ତାହା ତା ବେକରେ ଗଳାଇଦେଲା । ରଘୁନାଥ ପଚାରି ପାରିଲା ନାହିଁ—"କାହିଁକି ?"

ନୀରବରେ ରଘୁନାଥ ଉଠି ଠିଆ ହେଲା । ବିଦାୟର ସମ୍ଭାଷଣ କେହି କାହାକୁ ଦେଲେ ନାହିଁ, ପରସ୍ପର ଅପଣା ବାଟରେ ଗଲେ । କିନ୍ତୁ ଆତ୍ମା ଭିତରେ ରହିଲା ବନ୍ଧନ—ସେଇ ସୂତ କେରାକ ।

ସେଦିନ ରଘୁନାଥ ଆସି ଆପଣା କୋଠରୀରେ ଗ୍ରେଟ କବାଟଟି କଳି ଶୋଇଲା । ଆଜିକି ଦୁଇ ଦିନ ଦୁଇ ରାତି ହେଲା ସେ ନିଦ କଣ ଜାଣି ନାହିଁ । ଉତ୍ତେଜନାର ତାପରେ, ଯନ୍ତ୍ରଣାର ଆତିଶଯ୍ୟରେ ତାହାର ମର୍ମ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ । ଆଜି ସେ ମହାବିସର୍ଜନ କରିଛି । ବିସର୍ଜନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହାର ମନରେ ବଳ ଥିଲା, ଆତ୍ମାରେ ସାହସ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ବିଦାୟର ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପରେ ସେ ବଳହୀନ, ଅଚେତନ, ଅଜ୍ଞାନ,—ତାର ହୃଦୟର ଡୋର ଛିଣ୍ଡି ଯାଇଛି । ଆଉ କାହା ସକାଶେ ଜୀବନ,—ଆଉ କାହା ସକାଶେ ଆଶା ଆକାଂକ୍ଷା ? ଜୀବନକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଯେଉଁ ଦେବୀ-ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଥିଲା, ତାର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନରେ ଆଉ କି ପୂଜା ଆୟୋଜନ ? ଆଜି ରଘୁନାଥ ସର୍ବସ୍ୱହରା । ସର୍ବସ୍ୱହରାର ଦୁଃଖ ବେଦନା-ବୋଧ ସାମୟିକ ଲୁପ୍ତ ହୁଏ ତରା ! ସେହିପରି ଲୁପ୍ତଚେତନଭାବରେ ରଘୁନାଥ ଆସି ଖଟରେ ପଡ଼ିଗଲା । ତା ମୁଣ୍ଡ ଘୂରୁଥିଲା, ତା ଆଖିକି ଅନ୍ଧାର ଦିଶୁଥିଲା; ସେ କଣ କରୁଛି, ବା କଣ କରିବ, କିଛି ଜାଣି ପାରିଲା ନାହିଁ,—କେବଳ ସଂଜ୍ଞାହୀନ ପରି ଆସି ବିଛଣାରେ ପଡ଼ିଗଲା । କେତେବେଳ ଏ କଡ଼ ସେ କଡ଼ ହେଲା ପରେ ସର୍ବଶାନ୍ତିହାରିଣୀ ନିଦ୍ରା ତାହାର ଆଖିପତା କ୍ରମଶଃ ଢାଙ୍କି ପକାଇଲା ।

କବାଟ ପାଖରେ ଆସି ତାରାମଣି ଯେତେବେଳେ ଦିନ ନଅଟା ବେଳେ ଡାକିଲେ, ସେତେବେଳେ ରଘୁନାଥ ଗାଢ଼ ନିଦ୍ରାଭିଭୂତ । ବାଳକଟିର ଆଶାରେ ନୈରାଶ୍ୟ, ଏହା ମାତୃହୃଦୟା ତାରାମଣି ଭଲରୂପେ ବୁଝି ପାରିଥିଲେ; ସେଥିପାଇଁ ସେ ଆଉ ତାକୁ ଉଠାଇଲେ ନାହିଁ ।

କ୍ରମେ କ୍ରମେ ସାତ ଦିନଟି ଗଲା । ସେ ଦିନ ଜଗନ୍ନାଥ ଘରେ ନ ଥିଲେ—ଗ୍ରାମକୁ ଯାଇଥିଲେ । ସୀତାର ବିବାହ ଅଡ଼୍ଆରେ ରହିବାର ସେ ଆଦୌ ଉଚିତ ବିବେଚନା କଲେ ନାହିଁ । ଦାରୁଣ ଉତ୍କଣ୍ଠାରେ ସାତ ଦିନଟି କଟାଇ ରାତି ଲାଗି ଆସିଲାବେଳକୁ ତାରାମଣି ତୁଳସୀଚଉଁରା କଡ଼ରେ ସଞ୍ଜଦୀପଟି ଦେଇ ଆସି

ପୃ ୯୮ ପୃ। ଆଖି ପୋଛୁ ସୀତା ରଘୁନାଥଙ୍କୁ ଅନାଇଲା × × ×
× × ଧୀରେ ଧୀରେ ଦେହରୁ ସୁନା ସୂତା କେଶକ କାଢ଼ିଲା ।

କବାଟରେ ହାତ ମାରିଲେ । କଥା କଣ ? କବାଟ ଭିତରୁ ବନ୍ଦ, ତାଙ୍କ ମନରେ ବଡ଼ ପାପ ଛୁଇଁଲା । ନାନା ଆଶଙ୍କା ମନେ କରି ସେ ବଡ଼ପାଟିରେ ଡାକିଲେ— 'ରଘୁନାଥ !' ତାଙ୍କ ସ୍ୱର କ୍ରନ୍ଦନମିଶ୍ରିତ । ଭିତରୁ କ୍ଷୀଣ କଣ୍ଠରେ ଉତ୍ତର ଆସିଲା –'ମା !'ଆଶ୍ୱସ୍ତା ହୋଇ ତାରାମଣି କହିଲେ,'ଦୁଆର ଫିଟା ।' ରଘୁନାଥର ସେତିକବେଳକୁ ନିଦ ଭାଙ୍ଗି ଆସିଥିଲା; ଆଖି ମଳି ମଳି ଉଠି ଆସି କବାଟ ଫିଟାଇଲା । ତାରାମଣି ଭିତରକୁ ଗଲେ ।

"ମା, ମୁଁ କେତେବେଳଯାକେ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲି ! ମତେ ଥରେ ଡାକ ଦେଲ ନାହିଁ ?"

"ଶୋଇଲୁ, ଭଲ କଲୁ ବାପ !" କହି ତାରାମଣି ଆସି ଖଟର ମୁଣ୍ଡ ପାଖରେ ବସି ପଡ଼ିଲେ; ଗୋଟିଏ ହାତରେ ପୁଅର ପିଠି ଆଉଁସୁ ଆଉଁସୁ କହିଲେ, "ତାଆ ! ତୁ କିବା କଥାକୁ ଦୁଃଖ କରି ନ ଖାଇ ନ ପିଇ ପଡ଼ିଚୁ କହିଲୁ ? ସଂସାରରେ କେତେ ଦୁର୍ଘଟନା ଘଟୁଚି; ତୁ କଣ ନିଜେ ଅଙ୍ଗେ ନଭେଇ ନାହୁଁ ? ବାଳୁତକାଳୁ ଯେ ତୋର ଜନ୍ମଦାତା ବାପ ମା ମରିଗଲେ, ତାଙ୍କ ଅଭାବରେ ତୁ ମଣିଷ ହେଲୁନି ? ଏ କିବା ଗୁରୁ ? କପାଳରେ ନ ଥିଲେ ଗୋପାଳ ଦଅନ୍ତ ନାହିଁ । ତୁ ଏଡ଼େ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ପିଲା ହୋଇ ପଥ ହୁଡ଼ୁଚୁ ?"

ରଘୁନାଥ କରୁଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ମା ମୁହଁକୁ ଅନାଇଲା । ଏ ତ ସେହି ସ୍ନେହମୟୀ ପାଳସ୍ୱିନୀ, ଯାହାର ସ୍ନେହବାହୁଚ୍ଛାୟାତଳେ ସେ ଦଶ ବର୍ଷ କାଟିଲାଣି, ଯାହାର ଅକ୍ଳାନ୍ତ ସ୍ନେହଯତ୍ନରେ ଦୁଃଖ ବୋଲି କଣ ସେ ଜାଣେ ନାହିଁ — ଅଭାବ ବୋଲି କଣ କେବେ ଭୋଗି ନାହିଁ । ରଘୁନାଥ ସେହି ପରମ ସ୍ନେହମୟୀକୁ ଏକାନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟିରେ କ୍ଷଣକାଳ ଚାହିଁ ରହି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଷାଦମିଶ୍ରିତ ସ୍ୱରରେ କହିଲା, "ମା ।" ମାର ଦୀର୍ଘ ପ୍ରଶ୍ନର ସମୁଦାୟ ଉତ୍ତର ସେହି ଗୋଟିଏ ଅକ୍ଷରରେ ମିଳି-ଗଲା । ମାର ଆଖିରୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦୁଇ ଟୋପା ଲୁହ ଗଡ଼ିଗଲା । ରଘୁନାଥର ସେତେବେଳକୁ ଦୁଇ ଆଖି ବହି ତକିଆ ଭିଜି ଗଲାଣି । କେହି କାହାକୁ ଆଉ କିଛି କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ତାରାମଣି ସେଠୁଁ ଉଠିଯାଇ ରନ୍ଧାଘରକୁ ଗଲେ; ରଘୁନାଥ ପାଇଁ ଖାଇବା ଦ୍ରବ୍ୟ ସଜାଡ଼ି ରଖି ତାକୁ ବିଛଣାରୁ ଉଠେଇଲେ; ବହୁତ ବୁଝାବୁଝି କରି ଆଣି ଭାତପାଖରେ ବସାଇଲେ । ମାତାର ଆଦରରେ ରଘୁନାଥ ସମୁଦାୟ ଦୁଃଖ ଭୁଲି ଭୋଜନରେ ଲାଗିଗଲା ।

ବାହାରରୁ କିଏ ଡ଼ାକିଲା "ରଘୁ, ଘରେ ଅଛୁ ?" ଏ ତ ବାବୁର ସ୍ୱର ! ତାରାମଣି ମୁଣ୍ଡରେ ଲୁଗା ଦେଇ ଦ୍ୱାର ଖୋଲିଦେଲେ । ରଘୁନାଥ ଖାଇସାରି ଦାଣ୍ଡଘରକୁ ଗଲା । ବାବୁ ଆସିଥିଲେ ଗୁରୁତର ପରାମର୍ଶ ପାଇଁ, ଅର୍ଥାତ୍ ବିବାହ-ବିଭ୍ରାଟ । ଏକ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସବୁ ଘଟିଯାନ୍ତା, ବେଦୀରେ ବସି ପଣ୍ଡ ରଘୁନାଥ

ସୀତାକୁ ବିଭା ହୋଇଯାନ୍ତା, ତେଣେ ଦିବାକର କାନ ମୁଣ୍ଡ ଆଉଁସି ଘରକୁ ଯାଆନ୍ତେ । ହଠାତ୍ ନବ ଆଶାରେ ରଘୁନାଥର ମନ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । ବାବୁ ଯିବାର ବହୁକ୍ଷଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ବିଛଣାରେ ମଲାଙ୍କ ଭଳି ପଡ଼ି ରହିଲା । ସତେ କି ଏହା ହେବ ? କେବେ ? ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ସକାଶେ ସୁଦ୍ଧା ସୀତାକୁ ନିଜର ସହଧର୍ମିଣୀ କଳ୍ପନା କରି ରଘୁନାଥର ଆଖି ଆନନ୍ଦୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । ତାହାଁର ଆନୁଷଙ୍ଗିକ ସମୁଦାୟ ସୁଖ ମୂର୍ତ୍ତି ପରିଗ୍ରହ କରି ଆଖି ଆଗରେ ଭାସି ଉଠିଲା । କିନ୍ତୁ ପରିକ୍ଷଣରେ ଭାବିଲା, "କି ପ୍ରବଞ୍ଚନା ! ଏ ପ୍ରବଞ୍ଚନା ସଂସାରଦୃଷ୍ଟିରେ କିପରି ? ଏହାର ବିଷମୟ ଫଳ କିଣ ?" ରଘୁନାଥ ତାହା କଳ୍ପନା କରି ସୁଦ୍ଧା ତାର ସର୍ବାଂଶରୀର ସଙ୍କୁଚିତ ହୋଇଗଲା । ବିବାହ ପରେ ଦିବାକର ଓ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର କିଣ କରିବେ, ଜଗନ୍ନାଥ କିଣ କହିବେ, ସରସ୍ୱତୀ ଓ ତାରାମଣି କିଣ ଭାବିବେ, ଏହି ଚିନ୍ତାରେ ତାହାର ବଡ଼ ଲଜ୍ଜା ହେଲା । ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଖିରେ ଧୂଳି ଦେଇ ସେ କିପରି ବିଭା ହେବ ? ମନ କହିଲା, "ହେଲେ ବା ସେଥିରେ ଦୋଷ କିଣ ? ବରଂ ତାହାରେ ଟିକିଏ ଧୂଆଁ ଛଡ଼ା ଆଉ ସମସ୍ତେ ସୁଖୀ ହେବେ ।" କିନ୍ତୁ ବିବେକ କହିଲା, "ଏ କିଣ ମର୍ଯ୍ୟାଦାଜ୍ଞାନ ? ଯାହାର ସୀତାର ପିତୃକୁଳ ଜଗତରେ ମୁହଁ ଦେଖାଇ ପାରିବେନି ? ନିଜର ଆତ୍ମସମ୍ମାନକୁ କିଣ ଏହିପରି ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେବ ?" ରଘୁନାଥଦୃଷ୍ଟିରେ ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ଭାରି ବଡ଼ ଦିଶିଲା । ମନ ଭିତରେ ଅନେକ ଆନ୍ଦୋଳନ, ଅନେକ ଯୁକ୍ତିତର୍କ କରି ସେ କଟକ ଛାଡ଼ି କିଛି ଦିନ ଅନ୍ୟତ୍ର ଯିବାହିଁ ଶ୍ରେୟ ମନେ କରି ତାରାମଣିଙ୍କୁ ସବୁ କଥା ଖୋଲି କହିଲା । ବାବୁର ଅଦ୍ଭୁତ କଳ୍ପନା ଶୁଣି ତାରାମଣି ଅବାକ୍ ହୋଇଗଲେ, କିଛି କ୍ଷଣ ତୁନି ରହି କହିଲେ, "ପୋଡ଼ିଗଲା ତିଅଣରେ ସୁଆଦ କଅଣ ! କାଲିକାଲିକୁ ନିନ୍ଦା କଳଙ୍କ ଆପମାନ ପାଇଁ କିଣ ଯା କରିବ ? ଆଜି ଏହିଟା ବାହାଦୁର ଜଣାଯିବ, କିନ୍ତୁ କାଲିକି ଆଉ ସେ ଆନନ୍ଦ ନ ଥିବ । ବାବୁ ଦିଲ୍ଲୀ ଲୋକ, ତାର ସଂସାରର ବୁଦ୍ଧି କେତେ ?" ସେଥିଁ ରଘୁନାଥ ଗ୍ରାମକୁ ଯିବାର ପ୍ରସ୍ତାବ କଲା । ଉପସ୍ଥିତ ବିପଦରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ମାନସରେ ଅଗତ୍ୟା ତାରାମଣି ସେଥିରେ ହଁ ଭରିଲେ । ଯିବା-ବେଳେ ରଘୁନାଥ ଥରେ ଲୁଚି ପିଟେଇ ନାମୀ ସହିତ ଦେଖା କରି ଆସିଲା । ଉଭୟେ ଉଭୟଙ୍କୁ ଧରି ବହୁତ କାନ୍ଦିଲେ । ଆଉ ରଘୁନାଥ ପିଟେଇ ହାତରେ ଦେଇ ଆସିଲା ନିଜର ସେହି ସୁନ୍ଦର ଫ୍ରେମବନ୍ଧା ଫଟୋ । ବହୁତ ଇଚ୍ଛା ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସୀତା ଓ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କଲା ନାହିଁ । ସେହି ଦିନ କଅଁଳ ଗୋଧୂଳି ବେଳକୁ ରଘୁନାଥ ଗ୍ରାମକୁ ବାହାରିଗଲା ।

ଯଥାସମୟରେ ଦାଣ୍ଡ ଆଲୁଅ କରି, ବାଇଦ ବଜେଇ, ରୋଷଣୀ ଚମକେଇ, ଭାରି ଜାକଜମକରେ ଦିବାକର ସୀତାକୁ ବିଭା ହେବା ପାଇଁ ଆସିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାହାର ଦୁଇ ଦିନ ପୂର୍ବରୁ ସୀତାର ବିବାହ ହୋଇଯାଇଥିଲା ଆଉ ଜଣକ

ସେଇ ଜଣକ ଲାଗି ଚିର ଜୀବନ କାନ୍ଦିବ । କିନ୍ତୁ ବାପ ଟଙ୍କା ନେଇ ଯାହାଙ୍କୁ ବିକିଚି, ସେ ମୋର କେହି ନୁହେଁ—କିଛି ନୁହେଁ । ଏଇ ମୋର ସାର, ଏଇ ମୋର ସ୍ୱାମୀ—।" ପିତେଇ ନାନୀ ଝଟ୍ ତା ମୁହଁରେ ହାତ ଦେଇଦେଲା । ସୀତା ବୁଢ଼ୀର ହାତ ଛଡ଼ାଇ କହିଲା, "ମନେ ନାହିଁ ନାନି, ପୋଖରୀକୂଳରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ସାକ୍ଷି କରି ଗଳାରୁ ହାର କାଢ଼ି ଦେଇଥିଲି । ସେ ତ ଗ୍ରହଣ କଲେ, ସେଇ ମୋର ବର । ତା ପରେ ତମେମାନେ ଯାହା କଲ, ସେ ସବୁ ଭେଲକି—ବାଣ୍ଡକୁ ଦେଖେଇବା ନାହିଁ, ମୋ ଆତ୍ମା ତ ଭିତରେ ନାହିଁ । ବାପ ମାଙ୍କର ଦେହ ଉପରେ ଦାବି ଥିଲା, ମୋ ମନ ତ ମୋର ।"

ଏହା କହି ରୁଦ୍ଧ ଅଭିମାନର ତୀବ୍ରତାରେ କିଛି କ୍ଷଣ ତୁନି ରହି କହିଲା, "ଏ ଖଣ୍ଡିକ ମୁଁ ନେଉଚି ।" ପିତେଇ ତା ହାତରୁ ଛଡ଼ାଇ ବସିଲା, କିନ୍ତୁ ସୀତା ତାହା ଅଣ୍ଟିରେ ଗୃପେଧରି କହିଲା, "ନାନି ତୁ ମୋର ନାନୀ ନୋହୁ । ସେ ପରା ଥିଲା ତୋର ପୁଅ, ତୁ ମୋର ମା,—ତୁ କାହିଁକି ମୋତେ ଦୁଃଖ ଦେଉଚୁ ? ସବୁ ଜାଣୁ, ସବୁ ବୁଝୁ, ଦଶ ବର୍ଷ ଯେଉଁ ମନ ଜଣକୁ ଦେଇଚି, ସେ କି ଆଉ କାହାର—?"

ପିତେଇ ନାନୀ ସୀତାର ଅଦ୍ଭୁତ ବାକ୍‌ଚାତୁରୀରେ ହତବୁଦ୍ଧି ହେଲା । ସୀତା ଯେ ସର୍ବଦା ଶାନ୍ତ, ସୁଶୀଳ, ସେ ଆଜି ଓକିଲଙ୍କ ପରି ଜେରା କରୁଛି । ପ୍ରବଳ ଦୁଃଖରେ ସେ ଏଡ଼େ ମୁଖରା ହେଲା କି ?

ସୀତା କଥା କହୁଁ କହୁଁ କାନ୍ଦରେ ଭାସିଗଲା । ମର୍ମପୀଡ଼ିତା ପିତେଇ ନାନୀ ଆଉ କିଛି ତାକୁ କହି ପାରିଲା ନାହିଁ । ତା ନିଜ ଆତ୍ମା ଯେ କାନ୍ଦୁଛି, ସେ ସୀତାକୁ କହିବ କ'ଣ ? ସେହି ଦିନୁ ସେ 'ଫୋଟୋ' ଖଣ୍ଡିକ ହେଲା ସୀତାର ପୂଜା-ସାମଗ୍ରୀ । ସୀତା ସେହି ଫୋଟୋ ଧ୍ୟାନରେ ଦିନ କାଟିଲା, ମରି ପାରିଲା ନାହିଁ ।

ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ରଘୁନାଥର କକେଇ ସାଆନ୍ତଙ୍କ ଝିଅ ବାହାଘରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ନ କହି ରଘୁନାଥ ଗ୍ରାମକୁ ବାହାରିଗଲା । ସାତ ବରଷର କିଶୋରୀ ଯେତେବେଳେ ଦଉଡ଼ି ଯାଇ ମାକୁ କହିଲା "ବୋଉ ଲୋ, ଆମ ଘରକୁ କିଏ ଆଇଚନ୍ତି, ଦେଖିଲୁ", ତାହାର ମା ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ମୁଣ୍ଡରେ ଓଢ଼ଣା ଦଉଁ ଦଉଁ ରଘୁନାଥ ଆସି ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା । ଦଣ୍ଡେ ଖୁଡ଼ୀ ପୁତୁରା ଦୁହେଁ ଚାହାଁଚାହିଁ ହେଲେ । ପୁତୁରା ମୁହଁରେ ଖୁଡ଼ୀ କଅଣ ଦେଖିଲା କେଜାଣି ତାହାର ହୃଦୟ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ ଉଠିଲା । ମନର ଦୁଃଖ ଗମ୍ଭୀର ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସରେ ଜଣାଇ ଖୁଡ଼ୀ ରଘୁର ଚର୍ଚ୍ଚା ବୁଝିବାକୁ ଗଲା ।

ଆଜି ବହୁ ଦିନ ପରେ ରଘୁ ଆସିଛି, ଗାଁରେ ସମସ୍ତେ ତାକୁ ଦେଖିବାକୁ ଉତ୍ସୁକ; କିନ୍ତୁ ଏଥର ସେ କାହାରି ଘରକୁ ଗଲା ନାହିଁ—ନୀରବ, ନିଶ୍ଚଳରେ ଖୁଡ଼ୀ ନିକଟରେ ଦିନ କଟାଇବାକୁ ଲାଗିଲା । ତାହାର କାହିଁରେ ହର୍ଷ ଓ ଉତ୍ସାହ ନାହିଁ—ଗୋଟିଏ ନିରାନନ୍ଦର ମେଘ ଯେପରି କି ତାର ପ୍ରସନ୍ନ ମୁଖଚନ୍ଦ୍ରକୁ ଢାଙ୍କି ପକାଇଛି । ରଘୁର ଏପରି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖି ଖୁଡ଼ୀ ବିସ୍ମିତ ହେଲେ; ଭୁଲାଇ ଭୁଲାଇ ଅନେକ କଥା ପଚାରି ବସିଲେ; କିନ୍ତୁ ଗୋଟିକର ସୁଦ୍ଧା ଉତ୍ତର ପାଇଲେ ନାହିଁ । ସେ ମଧ୍ୟ ଗୋପନରେ କାନ୍ଦିଲେ ।

ହଠାତ୍ ତାଙ୍କର ମନରେ ହେଲା, ଏ ଥର ପୁଅ ବଡ଼ ହେଲାଣି, ହାତକୁ ଦିହାତ କରିବା କଥା ! ସେହି ଦୁଃଖରେ କଣ ରଘୁ ମନ ମାରିଛି କି ? ସାଆନ୍ତ ଝିଅ କଥାଟି ତାଙ୍କ ମନରେ ଖେଳିଗଲା । ସେହି କଥା କଣ ଠିକଣା କରିବାକୁ ରଘୁ ଗାଁକୁ ଆସିଛି କି ?

ସଞ୍ଜବେଳେ ବାରି ପିଣ୍ଡାରେ ମଶିଣା ପାରି ଖୁଡ଼ୀ ପୁତୁରା ବସିଲେ । କୂଅମୂଳର ଫୁଟନ୍ତା ମଲ୍ଲୀଫୁଲର ବାସନାରେ ଅଗଣାଟିକ ମହକି ଉଠୁଥାଏ, ଅନ୍ଧାର କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଗାଢ଼ତର ହେଲାଣି, ଜହ୍ନ ତ ଘଡି ମାଇଲାଣି, ଚାନ୍ଦ ଆଲୁଅ କାହିଁ ଆସନ୍ତା, ଚାନ୍ଦ ଆଲୁଅରେ ସିନା ଖେଳର ଆନନ୍ଦ ! କିଶୋରୀ, ଗଉରୀ ଦି ଭଉଣୀ ସେଥିଯୋଗୁଁ ଘରକୋଣରେ ପଶିଛନ୍ତି । ବନା ଜଣ୍ଡାକୁ ଘେନି ଗାଁ ବୁଲି ଯାଇଛି ।

ଖୁଡ଼ୀ ରଘୁକୁ ପାଖକୁ ଟାଣି ଆଣି ପିଠି ଆଉଁସି ଆଉଁସି କହିଲେ, "ବାପା, ଏବେ ବଡ଼ ହେଲ, ବୁଦ୍ଧିଶୁଦ୍ଧି ହେଲା; କିନ୍ତୁ ଆମ ଆଗରେ ତମେ

ଯଉଁ ଦିଗକୁ ହେଇ ଦିଅ । ତମ ଭଲ ମନ୍ଦ ଆମକୁ ଲାଗେ । ଏହି ଜ୍ୟୈଷ୍ଠ ମାସ ଆଡ଼କୁ ବନାଇ ଜନା ଥଇଲେ ତାର ଆଉ ଗଉଣୀର ବାଗ୍ଦାନର କଥା ପଡ଼ିବ ।''

''ଜନା କେଉଁଠି ବାହା ହେବ କି ?''

''ବନା ପଗ ନଡେଇ ମିଶ୍ର ଝିଅ ବରଜାକୁ ବାହା ହେବ । ଆଉ ଲଖିଆ ସାଙ୍ଗରେ ତ ଗଉଣୀର କଥା ଚାଲିଛି ।''

''ତାହା ହେଲେ ସୂରୁମୀ ଆଇ ତାର ଶାଶୁ ହବ । ସେ ତ ନହାତ କଳହୁଡ଼ୀ– ଗଉଣୀକି ରଖି ଥୋଇ ଦବଟି ?''

''ଦେଖୁଛ, ତମର ସୂରୁମୀ ଆଇ ପ୍ରତି ଆଦୌ ସଭାବ ହେଲା ନାହିଁ । ସେଇଟା ମୁହଁଖୋରଣୀ ସିନା, ତା ପେଟରେ କିଛି ନ ଥାଏ । ପିଲା ପିଚକାଙ୍କୁ ବଡ଼ ଗ୍ରହେ, ଆଉ ଲଖିଆ ପରି ଜ୍ୱାଇଁ ଏ କାଳରେ ମିଳିଲେ ତ ? ତାର କକେଇପୁଅ ଭାଇ ନବଘନ ସାଙ୍ଗରେ କଶୋଣୀକି ବାହା ଦେବ ଭାବୁଛି, ଖାଲି ସୁଝିଲେ ହୁଏ । ହେଲେ ଗୋଟିଏ କଥା କହିବି, ତମେ ଚଢ଼ିବ ନାହିଁ ତ ?'' ''କୁହ'' ତମେ ଚଢ଼ିବ ନାହିଁ ?''

ରଘୁ ହସି ହସି କହିଲା, ''ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ—ଆଗରୁ ଜାଣିଛି ।''

ଖୁଡ଼ୀ କୌତୂହଳୀ ହୋଇ କହିଲା, ''କଣ ଜାଣ ?''

ରଘୁ କହିଲା, ''ତମେ କହୁ ନାହିଁ ?''

''ତମାକୁ ମୁଁ ବୋଉ କରିବି, ତମ ଇଚ୍ଛାଟା କଣ ? ଭାରି ଗୁଣର ପିଲାଟି ଏକା—ଦିବ୍ୟସୁନ୍ଦରୀ ।''

ହଠାତ୍ ରଘୁନାଥ ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ ବସିଲା, କେତେବେଳଯାଏ କିଛି କହିଲା ନାହିଁ । ଖୁଡୀ ମୁରୁବିର ମଉନ ଭାବ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲେ, ''ତମର ଏ କଅଣ ଗୋଟାଏ ସ୍ୱଭାବ ! ସୂରୁମୀ ଆଇ ଉପରେ ତମର କଅଣ ସବୁ ଦିନ ରାଗ ଥିବ ?''

ସେତେବେଳେ ବାହାର ପଟଟା ଅନ୍ଧାର ଥିଲା; ନୋହିଲେ, ଖୁଡ଼ୀ ଦେଖିଥାନ୍ତେ ରଘୁନାଥ ଆଖିରେ ଅଶ୍ରୁ । ରଘୁନାଥ ଉଥିତ ଶୋକର ଆବେଗକୁ ପ୍ରବଳଭାବରେ ଦମନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲା, ସେଥିପାଇଁ କଥା କହିପାରିଲା ନାହିଁ । ଖୁଡ଼ୀ ବୁଝି ନ ପାରି ପୁଣି କହିଲେ, ''ପୁଅ, ଘର ଦେଖି ବନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧନ୍ତି, ଠା ଦେଖି ବସନ୍ତି; ସୂରୁମୀ ଆଇ ଘର ଆମ କାନ୍ଧକୁ କାନ୍ଧ ପଡ଼ିବ । ଆପଣା ଲୋକ ଥାନରେ ବଚନ ହାରିବା ସିନା !''

ଏ ଅବସରରେ ରଘୁ ନିଜ ଆତ୍ମସ୍ଥକୁ ଆସିଥିଲା । ସେ ଧୀର କଣ୍ଠରେ କଣ ଗୁଡ଼ାଏ କହିଗଲା, ଖୁଡୀ କାନକୁ ଶୁଭିଲା ନାହିଁ । ଖୁଡୀ ତା କଡକୁ ଟିକିଏ ଘୁଞ୍ଚି ଆସି କହିଲେ, '' କଣ କହୁଛ, ବାପ ?''

ରଘୁ ଏଥର ପରିଷ୍କାର ଭାବରେ କହିଲା, "ଖୁଡ଼ି, ଶୁଖୁଯୀ ଆଉ ଉପରେ ମୋର କି'ରାଗ ?—ମୋ କପାଳ ଉପରେ ରାଗ । ବାଡ଼ପଡ଼ରରୁ ଦେଖିଲା ଲୋକ ଉଠିଗଲେ କେମିତି ଲାଗେ ? ମୋ କପାଳରେ ଆଉ କି ସୁଖ ? କେଉଁ ଗୁଡ଼ କହୁଣୀକି ବହି ଯାଇଛି !"

ଖୁଡ଼ୀ ଏ ପ୍ରହେଳିକାର ଅର୍ଥ ବୁଝି ନ ପାରି କହିଲେ, "ଫିଟେଇ କରି କହୁ ନାହିଁ, କଥା କଣ ?"

ରଘୁନାଥ ଫିଟେଇ କରି କହିବ, ପୁଣି ଖୁଡ଼ୀ ଆଗରେ ? ଦାରୁଣ ଲଜ୍ଜାରେ ତାର ସ୍ୱର ବନ୍ଦ ହୋଇ ଆସିଲା, ସେ ଖଙ୍କାର ମାରି ଗଳା ସଫା କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ପ୍ରଥମେ କେଉଁ ଶବ୍ଦଟା କହିବ, ତାହା ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲା । ସୀତା ସହିତ ତାର ପ୍ରେମ, ତାର ବିବାହର ଆଶା, ଏ ସବୁ ଖୁଡ଼ୀ ଆଗରେ କଣ କହିବା କଥା ?

କିନ୍ତୁ ଖୁଡ଼ୀ ନିଜେ ସେ ବାଟ ସହଜ କରିଦେଲେ; ହଠାତ୍ ପଚାରିଲେ, "ସାଆନ୍ତ ଝିଅ ସୀତା ବିଭା ହେଲାଣି, ନା ଅଭିଆଡ଼ା ଅଛି ?" ରଘୁଙ୍କ କଥା ନେବାପାଇଁ ଖୁଡ଼ୀର ଏ କୌଶଳ । ରଘୁ କଥାର ଖିଅ ପାଇଲା; କହିଲା, "ସେ ବିଭା ହେଲାଣି ।" ଖୁଡ଼ୀ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ କହିଲେ, "କେବେ ମ ! କାହାକୁ ବାହା ହେଲା ? ମୋ ମନେ ମନେ ସେ ତମକୁ ଲାଗିଥିଲା ।" କିନ୍ତୁ ଏଥିର ଉତ୍ତର ଦେଇ ହେଲା ନାହିଁ, ସେ ପରା ଗୁରୁଜନ ।

ରଘୁନାଥ ଏଥର ବର୍ଣ୍ଣନା କଲା—ନିଜ କଥା ଯଥାସମ୍ଭବ ଲୁଚାଇ ସୀତାବିବାହର ଦୁଃଖମୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ ସହଜ ସରଳ କରି କହିଲା; କିନ୍ତୁ ଖୁଡ଼ୀ ତାର ଗୋଟିଏ କଥାକୁ କୋଟିଏ କରି ବୁଝିଲେ । ରଘୁନାଥ କଥା ଶେଷ କଲା, ସେତେବେଳକୁ ଖୁଡ଼ୀର ଆଖିରେ ପାଣି । ପଣତକାନ ଖସଖସରେ ସେ ବୁଝିଲା, ଖୁଡ଼ୀ କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି । ସହାନୁଭୂତିରେ ବିଗଳିତ ହୋଇ ସେ ମଧ୍ୟ କାନ୍ଦିଲା । ସେ ପୁରୁଷ ପିଲା ବୋଲି କଣ ତା ପ୍ରାଣ ପଥର ?

ଏଥର ଖୁଡ଼ୀ ଆରମ୍ଭ କଲେ, କହିଲେ· "ବାପ, ତମ ଦୁଃଖ ବୁଝିଲି ! ସଂସାର କରି ଆସି ବୁଢ଼ୀ ହେଲି । କଣ ମୋ ପିଲାଝିଅଙ୍କର ମନ କଥା ମୋତେ ଅଛପା ? ଖାଲି ଏତିକି ମୋ ମନରେ ହେଉଚି, ଚୌଧୁରିଆଣୀ କେଡ଼େ ଅନ୍ୟାୟ କଲା—ସୁନାଝିଅକୁ ଭସେଇ ଦେଲା ! ତଣ୍ଟି ଚିପି ମହାନଦୀକି ପେଲି ଦେଇଥିଲେ ତ ଯାଇଥାନ୍ତା । ତମ ଶରଧା, ତମ ସୁଖ ସେ ଭାଙ୍ଗିଲା ! ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ସେ ଗାଦି ମାରି ରଖିଚି, ଟଙ୍କା ଦି ହଜାରକୁ ଝିଅ ବିକିଲା ? ଛି, ଛି ! ଏ ଅନ୍ୟାୟ ସହି ମା ବସୁନ୍ଧରା ଫାଟି ଯାଉ ନାହାନ୍ତି, ପାପୀଗୁଡ଼ାକ ପାତାଳକୁ ଧସି ଯାଆନ୍ତେ !"

ରଘୁନାଥ ଖୁଡ଼ୀର ଜ୍ୱାଳାମୟୀ ବକ୍ତୃତା ଶୁଣି କହିଲା, "ଖୁଡ଼ି, ମୁଁ ପରା ଅରକ୍ଷିତ, ମୋତେ ସେ ଝିଅ ଦେଇଥାନ୍ତେ ? ମୁଁ କେଉଁ କଡ଼ାରେ ଗଣ୍ୟାଏ !"

ଖୁଡ଼ୀ ଅଧିକ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ କହିଲେ, "କଥା ତ ଦେଇଥିଲା, ପକେଇଲା ଛେଚକୁ ତ ଡୋକିଲା ! ଏତେ ଧନ ଥାଇଁ ଯାହାର ବଚନ ସତ ନାହିଁ, ସେଇଟା କି ମଣିଷ ! ତମେ ବୁଝ ନା ପୁଅ, ଆମେ ତାର ମୂଲ ଲାଗୁଁ ସତ, ହେଲେ, ସେ ଆମଠୁଁ ଢେର୍ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜାତ । ଆଜିକାଲି ସିନା ଦୁଃଖ ପାଇଲେ ଢୋଲି ଢୋର ନନା, କକେଇ ଗୃକର୍ କରି ଚାହାରିଲେ । ସେଇଟା କଣ ଆମ କୁଳଧର୍ମ କି ? ଆମେ ପୁରୋହିତ ବଂଶ । ଆଜି କପାଳ ପଡ଼ିଲା ଯେ, ମଂଟି କାଟିଲୁ—'ପେଟ ପୋଷ୍ ନାହିଁ ଦୋଷ୍ ।' କିନ୍ତୁ ସେ ଚୌଧୁରିଟା ଆମଠୁଁ ଜାତିରେ ହୀନ । ତାଙ୍କ ଘରଝିଅ ଆମ ହାଣ୍ଡିଶାଳେ ପଶିବଟି ? ଆମ ପାଗ ଛୁଇଁଲେ ଆମେ ଭକ୍ଷିବୁଁଟି ?"

ରଘୁନାଥ ବାଧା ଦେଇ କହିଲା, "ଖୁଡ଼ି, ତମେ ଯଦି ଥରେ ସୀତାକୁ ଦେଖିଥାନ୍ତ, ତେବେ କହି ଥାଆନ୍ତ—ମା ସାଆନ୍ତାଣୀ, ଆଉ ସୀତା ଏମାନେ ଜଗତର ମଣିଷ ନୁହନ୍ତି—"

ଆଉ କହି ପାରିଲା ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ସୀତାର ପ୍ରେମମୟୀ ମୂର୍ତ୍ତି, ବିଶେଷତଃ ପୋଖରୀ ତୁଠରେ ସେହି ଶେଷ ଦେଖା ତାର ହୃଦୟରେ ନାଚୁଥିଲା । ତାର ସୀତା—ତାର ସ୍ନେହର ସର୍ବସ୍ୱ—ତାର ହୃଦୟର ରାଣୀ ଆଜି ବିବାହର-ବ୍ୟାଧିର କରକବଳିତ । ସୀତାର ଭବିଷ୍ୟତ ଜୀବନ ଛବି ତା ଆଗରେ ଉଠିଲା । ଆହା, ସେ ଯେ କେଡ଼େ ଅସହାୟା ! କିନ୍ତୁ ନିଜେ ତ ମର୍ଦ୍ଦପୁଅ । ସୀତା ସିନା କୁଳାଗ୍ରହ, ସମାଜାଗ୍ରହ ଠେଲି ନ ପାରି ବାଧ ହୋଇ ବିବାହ କଲା; ସେ କାହିଁକି କରିବ ? ସୀତାଲାଗି ସେ ଚିରକୁମାର ରହିବ, ସୀତାଲାଗି ସେ ବୈରାଗୀ ସାଜିବ । ବିବାହ—ଆଉ ନୁହେ, ଏ ଜୀବନରେ ନୁହେ । ସୀତା, ସୀତା । ତାକୁ କଣ ସେ ଜନ୍ମାନ୍ତରରେ ପାଇବ ନାହିଁ ? ଆହା, ତାକୁ କଣ ସେ ପାଇ ନାହିଁ ? ମନରେ ତ ପାଇଛି । ଦେହରେ ପାଇବା ଅପେକ୍ଷା ମନରେ ପାଇବା କଣ ବଡ଼ ନୁହେ ?

ରଘୁନାଥ ଚିନ୍ତାରେ ନିମଗ୍ନ । ଖୁଡ଼ୀ ତାର ପିଠିରେ ସ୍ନେହରେ ହାତ ବୁଲାଉଛନ୍ତି । ସେହିଥିରେ ତାର ଦୁଃଖ ହରି ଯାଉଛି ପରା ! ଆଜି ଖୁଡ଼ୀ କେବଳ ଖୁଡ଼ୀ ନୁହେ,—ଆଜି ସେ ପରମ ବନ୍ଧୁ । ରଘୁନାଥ ଖୁଡ଼ୀର ସ୍ନେହରେ ଆଜି ମୁଗ୍ଧ ! ଜଗତରେ ଏତେ ସ୍ନେହ ନ ଥିଲେ କିଏ ବଞ୍ଚନ୍ତା ? ଦାରୁଣ ଜୀବନ-ସଂଗ୍ରାମରେ କିଏ ଥକ୍ୱ ପାଆନ୍ତା ?

ରଘୁନାଥ ତାହାହିଁ ଭାବୁ ଭାବୁ ଘର ଭିତରକୁ ଗଲା ।

ପ୍ରାୟ ପନ୍ଦର ଦିନ ଘରେ ରହି ତା ମନ କେତେକ ସୁସ୍ଥ ହେଲା; ସେଠୁଁ ସେ ପୁଣି କଟକ ବାହାରି ଆସିଲା । ବାଟରେ ଆସୁଁ ଆସୁଁ ଅନ୍ୟ ଚିନ୍ତା ପଶିଲା । ମନଟା ଭଲ କରିବାକୁ କିଛି ଦିନ ଆଉ କୁଆଡ଼େ ବୁଲି ଆସିଲେ ହେବ ନାହିଁ ? ସେତେବେଳେ ସେ ବାପ୍ପାଙ୍କ ପରି କୁଆଡ଼େ ଯିବ, କଣ କରିବ, କିଛି ଅସ୍ଥ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଭାବିଲା, କଲିକତା ଗଲେ ହୁଅନ୍ତା । ସ୍କୁଲସଙ୍ଗୀ ନିମାଇ ଘର କଲିକତାରେ, ସେଠି କିଛି ଦିନ ରହି ପୁଣି ଆସିବ । କଲିକତାର ଧାରଣା ତାର ବିଶେଷ ନ ଥିଲା, ନିମାଇ ଘର ଠିକଣା ମଧ୍ୟ ମନରେ ନ ଥିଲା । ଭାବିଲା, ଓକିଲ ସୁରେଶ ବାବୁଙ୍କ ପୁଅ—ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଲୋକର ଠିକଣା କିଏ ବା ଜାଣି ନ ଥିବ ?

ଭାବି ଭାବି ରଘୁ ରେଲଷ୍ଟେସନକୁ ଗଲା । ସେତେବେଳକୁ ସମୟ ହୋଇ ନ ଥିଲା; ତେଣୁ ଓସ୍ୱେଟିଂ ରୁମ୍‌ର ସାମନା ବେଞ୍ଚ ଉପରେ ବସିରହିଲା । ତା ପାଖରେ ଜିନିଷ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ମସିଆ ଲୁଗାପୁଟୁଳି, ସେଥିରେ ଖୁଡ଼ୀ ବଡ଼ ଯତ୍ନରେ ଚୂଡ଼ା, ଗୁଡ଼, ପାଚିଲା ଆମ୍ବ, କେତକୀ ଖଇର ଇତ୍ୟାଦି ପଲ୍ଲୀସୁଲଭ ପଦାର୍ଥମାନ ବାନ୍ଧି ଦେଇଥିଲେ ।

କଟକ ଷ୍ଟେସନ, କେତେ ଜାତିର କେତେ ଲୋକ ଯିବା ଆସିବା କରୁଛନ୍ତି; ରଘୁ କୌତୂହଳ ଦୃଷ୍ଟିରେ ତାହାହିଁ ଦେଖୁଥିଲା । ବିଶେଷତଃ ଦୁଇ ଜଣ ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ତାହାର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା । ଜଣେ ନାତିଦୀର୍ଘ, ନାତିସ୍ଥୂଳ, ହାଫ୍ ପ୍ୟାଣ୍ଟପିନ୍ଧା, ଚଷମାଧାରୀ ଶ୍ୟାମଳବର୍ଣ୍ଣ ଯୁବକ—ଆକାର ପ୍ରକାରରୁ ବଙ୍ଗାଳୀ ବାବୁ ପରି ଦେଖା ଯାଉଥିଲେ । ରଘୁ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା—ଦେଶୀୟ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ମଧ୍ୟ ହୋଇ ପାରନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଥିଲା ଗୋଟିଏ ପନ୍ଦର ଷୋଳ ବର୍ଷର ମଧୁରକାନ୍ତି ବାଳକ । ଉଭୟେ ଘନ ଘନ ରଘୁନାଥ ଆଡ଼କୁ ଦୃଷ୍ଟି କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅବ୍ୟାହତି ପାଇବା ପାଇଁ ରଘୁ ମୁହଁ ତଳକୁ କଲା । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ଦେଖିଲା, ପୁଣି ଚାହିଁଛନ୍ତି । ଏଥର ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ବିଶେଷ କୌତୂହଳ-ପୂର୍ଣ୍ଣ । ରଘୁ ସେ ସ୍ଥାନରୁ ଉଠିଯାଇ ପୁଟୁଳାଟି ହାତରେ ଧରି ଷ୍ଟେସନର ଏ ପାଖ, ସେ ପାଖ ବୁଲିବାକୁ ଲାଗିଲା । ହଠାତ୍ ତା ପିଠିରେ କିଏ ହାତ ମାଇଲା । ରଘୁ ଚମକି ପଡ଼ି ପଛ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ଦେଖିଲା, ସେହି ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଯୁବକ । ଯୁବକ ରଘୁର ସଙ୍କୋଚ ଭାବ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ହସି ହସି ବଙ୍ଗଳାରେ କହିଲେ, "ମହାଶୟ, ଭୟ କରିବେ ନାହିଁ । ଆମେ ବିଦେଶୀ, ଦୁଇଦିନ ପାଇଁ ଆପଣଙ୍କ ଦେଶକୁ ଆସିଛୁଁ; ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ସ୍ଥାନସବୁ ଦେଖି ବୁଲିବାକି ଚାଲିଯିବୁଁ । ଶୁଣିଛୁଁ, ଓଡ଼ିଶା ପରି ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟ ଅନ୍ୟତ୍ର ଦୁର୍ଲଭ ।"

ରଘୁନାଥ ତାଙ୍କ କଥାରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ବଙ୍ଗଳାରେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ—"ବେଶ୍ କଥା ।"

ଯୁବକ ରଘୁନାଥର କଥା ନ ସରୁଣୁ କହିଲେ, "ଶୁଣୁଛୁ, ଦକ୍ଷିଣ ଗଞ୍ଜାମ ଅଞ୍ଚଳର ଦୃଶ୍ୟ ସବୁଠାରୁ ସୁନ୍ଦର । ମୁଁ କଲିକତା ଅ୍ଟ କଲେଜର ଜଣେ ଅଧ୍ୟାପକ, ଆଉ ଏ ମୋର ଛାତ୍ର ସୁଶୀଳକୁମାର । ଆହେ ସୁଶୀଳ ବାବୁ, ଯାଙ୍କ ସହିତ ପରିଚୟ କର ।" ଏହା କହି ସଙ୍କୁଚିତ ସୁଶୀଳକୁ ସାମନାକୁ ଟାଣି ଆଣି କହିଲେ, "ମୋ ନାମ ନରେନ୍ଦ୍ର ବାନାର୍ଜୀ, ଆଉ ଯାଙ୍କର ନାମ ସୁଶୀଳକୁମାର ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ, ଆମେ ଉଭୟେ ବ୍ରାହ୍ମଣ । ଆମର ଗୁରୁଶିଷ୍ୟସମ୍ପର୍କ । ଗ୍ରୀଷ୍ମାବକାଶରେ କିଛି ଦିନ ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି କରିବାକୁ, ଆଉ ବିଚିତ୍ର ଦୃଶ୍ୟରାଜି ଉପଭୋଗ କରିବାକୁ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆସିଛୁଁ । ମହାଶୟ, ଆପଣ ବଙ୍ଗାଳୀ ତ ! ନାମଟି କଣ ପଚାରି ପାରେଁ କି ?

ରଘୁନାଥ ସଲଜ୍ଜ ଭାବରେ କହିଲା, "ନା ମହାଶୟ, ମୁଁ ବଙ୍ଗାଳୀ ନୁହେ—ଓଡ଼ିଆ ବ୍ରାହ୍ମଣ । ମୋର ନାମ ରଘୁନାଥ ମହାପାତ୍ର; ମୁଁ ଏ ବର୍ଷ ଏଫ୍. ଏ ପାଶ କରିଚି, ଗ୍ରୀଷ୍ମଛୁଟି ହେବାରୁ କଲିକତା ବୁଲି ଯାଉଚି ।"

ଲୋକଟି ରଘୁନାଥକୁ ଆପାଦମସ୍ତକ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ କ୍ଷଣିକ ଚାହିଁଗଲେ—ଏ ପିଲା ଏଫ୍. ଏ. ପାଶ କରିଚି,—ହାତରେ ଗୋଟାଏ ମଇଳା ପୁଟୁଳି ଧରି କଲିକତା ବୁଲି ବାହାରିଚି ! ନିଜର ଭାବ ଗୋପନ କରି ସାନନ୍ଦରେ କହିଲେ, "ତେବେ ଭଲ କଥା, ଆପଣ ମଧ୍ୟ ଆମରି ପରି ଆରାମ ଉପଭୋଗ ପାଇଁ ବୁଲି ବାହାରିଛନ୍ତି ! ଦକ୍ଷିଣ ମୁଲକ ଦେଖିଛନ୍ତି ?"

ରଘୁନାଥ କହିଲା, "ନା, ମୁଁ ଦେଖି ନାହିଁ ।"

ଯୁବକ ଅଧିକତର ଉତ୍ସାହ ଦେଖାଇ କହିଲେ "ତେବେ ଆସନ୍ତୁ ନା, ପ୍ରଥମେ ଦକ୍ଷିଣ ବୁଲିଯିବା । ଦଶ ପନ୍ଦର ଦିନ ପରେ ମୁଁ କଲିକତା ଫେରିବି; ଆପଣଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇଯିବି । ଆପଣ ଏ ଦେଶର ଲୋକ, ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ କଲିକତା ଏକଦିନରେ ବୁଲାଇ ଦେଖାଇ ଆଣିବି ।" ଆପଣ କଣ ଦେଖିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ? ଚିଡ଼ିଆଖାନା, ଯାଦୁଘର, ନା ଇଡ଼େନ ଗାର୍ଡେନ୍, ଡାୟମଣ୍ଡ ହାରବର୍ ?—"

ରଘୁନାଥ କହିଲା, "ମହାଶୟ, ମୋଠି ତ ଏତେ ଟଙ୍କା ନାହିଁ ।"

ତାହାର ସରଳତାରେ ଯୁବକ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ କହିଲେ, "ଟଙ୍କାର ଭାବନା ? ମୁଁ ସାଥିରେ ଅଛି, ଆପଣ ସେଥିପାଇଁ ଭାବିବେ ନାହିଁ । ଦୁଃଖର ବିଷୟ, ଆପଣ ମୋତେ ଚିହ୍ନନ୍ତି ନାହିଁ । ମୋର ପିତା କଲିକତାର ବିଖ୍ୟାତ ଡାକ୍ତର ଏସ୍. ସି.

ବାନାର୍ଜୀ, ଏଫ. ଆର. ସି. ଏସ, ଏମ. ଡି. (ଲଣ୍ଡନ) । ଆମର ଘର ବଡ଼ ଡାକ୍ତରଖାନା; ଆଉ ମୁଁ ନିଜେ ଆମେରିକାଫେରନ୍ତା । ବୋଷ୍ଟନ, ନିଉୟର୍କ, ସିକାଗୋ, ଲଣ୍ଡନ ମୁଁ ସବୁ ଦେଖିଛି; ହେଲେ, ଓଡ଼ିଶାଟାକୁ ଦେଖି ନ ଥିଲି । ମୋର ଇଚ୍ଛା, ମେଡ୍ରାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯିବି, ସେହି ଦେଶକୁ ଫେରିବି । ଆପଣ ଟଙ୍କାର ଚିନ୍ତା କରିବେ ନାହିଁ । ଆଜିଠୁଁ ଆପଣ ମୋର ବନ୍ଧୁ ।'' କହି ରଘୁନାଥ ସହିତ 'ହ୍ୟାଣ୍ଡସେକ୍' କରି ପକାଇଲେ ।

ରଘୁନାଥ ଯୁବକଙ୍କ କଥାର ଚାକଚକ୍ୟ ଓ ପୋଷାକର ଆଡ଼ମ୍ବର ଦେଖି ଭୁଲିଗଲା; ତାଙ୍କ ସହିତ ଯିବାର ଠିକ୍ କଲା ।

ଯୁବକ ରଘୁନାଥର ହାତ ଧରି ହୋଟେଲ ଭିତରକୁ ଗଲେ । ଖାନସମାକୁ ହୁକୁମ କଲା ମାତ୍ରକେ ଦ୍ରବ୍ୟ ଭୋଜନ ପାମାଗ୍ରୀ ପହଞ୍ଚିଗଲା । ଯୁବକ ଓ ବାଳକ ସେଥିର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କଲେ । ରଘୁକୁ ଡାକିବାରୁ ସେ ସରମରେ ପଛଘୁଞ୍ଚା ଦେଲା । ଯୁବକ ଗ୍ଲାସେ କଫି ମୁହଁ କତିକି ଟେକି କହିଲେ, ''ମୋପରି ଦେଶ ବିଦେଶ ବୁଲିଥିଲେ ଆପଣଙ୍କର ଜାତିର 'ବାଛ ବିଗ୍ଭର' ନ ଥାନ୍ତା ? ହଉ, ହଉ, ଆପଣଙ୍କ 'ସେଣ୍ଟିମେଣ୍ଟ' (ସଂସ୍କାର) ଉପରେ ମୁଁ ବାଧା ଦେବି ନାହିଁ ।''

ଠିକ୍ ସେହି ସମୟରେ କଲିକତା ଗାଡ଼ି ଶୋଁ ଶୋଁ କରି ଷ୍ଟେସନ ଚମକାଇ ପଶି ଆସିଲା । ରଘୁ ତା ଜୀବନରେ ରେଲରେ ଥରେ ଅଧେ ବସିଛି । ସେ ନୀରବ ନୟନରେ ଗାଡ଼ିକି ଗ୍ଭହିଁ ରହିଲା । ତାର ସାମନାଦେଇ ଗାଡ଼ି ଚାଲିଗଲା, ତାର ଚେତନା ନ ଥିଲା । ସେ ଭାବୁଥିଲା--ତାହାର ଜୀବନର ବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କଅଣ ? ସେହିଯୋଗୁଁ ଆଜି ହଠାତ୍ ବିଦେଶୀ ବିଜାତି ସହିତ ବିଦେଶ ଯିବାପାଇଁ ସେ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ସେ ଜଗତର ବା କେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିବ ? ଏହିପରି ତ ବୁଲି ବୁଲି ତାର ଦିନ କଟିବ । ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟଭ୍ରଷ୍ଟ ସେ, ଜୀବନ ଥାଇ ବା କି ପ୍ରୟୋଜନ ?

ଯେତେବେଳେ ନରେଶ ବାବୁ ଆସି ତାକୁ ଡ଼ାକିଲେ, ସେତେବେଳେ ତାର ଚେତନା ହେଲା । ''ଗାଡ଼ି ଆସିଲା ପରି, ମୁଁ ଟିକଟ ଆଣିଛି, ଆମେ ଆଗେ ଯିବୁଁ ଖୋର୍ଦ୍ଧାରୋଡ଼, ସେଠି କିଛି ଦିନ ରହି ଦକ୍ଷିଣକୁ ଯିବା । ଗାଁ ଗାଁ ଭିତରି ବୁଲି ଭଲରୂପେ ଚିଲିକାଟା ଦେଖିବା । ମୁଁ ଶୁଣିଛି, ଚିଲିକାର ଦୃଶ୍ୟ ଅତି ମନୋହର ।''

ତାଙ୍କ କଥା ନ ସରୁଣୁ ଗାଡ଼ି ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲା । ତିନିଜଣଯାକ ସେକେଣ୍ଡ କ୍ଲାସରେ ଯାଇ ବସିଲେ । ରଘୁନାଥ ଭାବିଲା, ନିଶ୍ଚୟ ବଡ଼ଲୋକ,—ନୋହିଲେ, ସେକେଣ୍ଡ କ୍ଲାସରେ ଯାଆନ୍ତେ ।''

ଗାଡ଼ି ଯେତେବେଳେ କଟକ ଷ୍ଟେସନ ଛାଡ଼ିଲା, ବକୁଳା ପରି ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ମୁହଁ ରଘୁନାଥର ମନରେ ପଡ଼ିଗଲା । ସେ ଯଦି ତାର ହୋଇଥାନ୍ତା, ସେ କି ଆଜ କଟକ ଛାଡ଼ି ଯାଆନ୍ତା ! ତାହାର ହୃଦୟ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ କୋହ ଉଠିଲା । ସେହି ଆବେଗ-ଉତ୍ଥିତ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ଯୁବକର ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିର ଅଗୋଚର ରହିଲା ନାହିଁ ।

ଗାଡ଼ି ଶବ୍ଦ କରି ହଲି ଦୋହଲି ଚାଲିଲା ; ଦୂରର ଗଛପତ୍ର ସବୁ ଦଉଡ଼ିଲା ପରି ଦିଶିଲା । ଗୋଟିଏ ଝରକାରେ ମୁଣ୍ଡ ଗଳାଇ ପଛ କରି ବସି ରହିଲା ସୁଶୀଳକୁମାର । ଇଚ୍ଛା, ରଘୁନାଥର ଦୃଷ୍ଟି ଯେପରି ତା ଉପରେ ନ ପଡ଼ୁ !

କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥ ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ । ନରେଶ ବାବୁ ସିଗ୍ରେଟ ଗୋଟିଏ ଲଗାଇ ଧୂମପାନ କରୁଁ କରୁଁ ଗଳ୍ପର ପସରା ମେଲି ବସିଲେ ।

ପଞ୍ଚଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ନରେଶ ବାବୁ ଗଳ୍ପ କରୁଥିଲେ । ରଘୁନାଥ ବିଶେଷ ମନୋଯୋଗ ନ କରିବାରୁ ନିଜର ହାତବ୍ୟାଗ ଫିଟାଇ ଖଣ୍ଡେ ଖବରକାଗଜ ମେଲାଇ ବସିଲେ । ଧାଡ଼ିଏ ଅଧାଡ଼ି ପଢ଼ି ରଘୁ ଆଡ଼କୁ କାଗଜଟି ବଢ଼ାଇ ଦେଇ କହିଲେ, "ଦେଖନ୍ତୁ ମହାଶୟ ! ଏ ଆମେରିକାର କଳା-ବିଦ୍ୟାର ପ୍ରଧାନ ପେପର୍, ଆପଣ ଛବି ଦେଖିବାକୁ ଭଲ ପାଆନ୍ତି, ନା ନାହିଁ ?"

ରଘୁନାଥ ମୁଣ୍ଡ ଟୁଙ୍ଗାର ହିଁ ଜବାବ ଦେଲା । ନରେଶ ବାବୁ କାଗଜଟି ମୋଡ଼ ବ୍ୟାଗ୍ ଭିତରେ ରଖି ତୈଳଚିତ୍ରଟିଏ ବାହାର କଲେ, ସେଥିରେ ଗୋଟିଏ ଅର୍ଦ୍ଧୋଲଙ୍ଗ ନାରୀମୂର୍ତ୍ତି ଅଙ୍କିତ । ରଘୁନାଥ ତାକୁ ନ ଅନାଇ ମୁହଁ ବୁଲାଇ ଦେଲା । ନରେଶ ବାବୁ ହସି ହସି କହିଲେ, "ଆପଣ ବଡ଼ ରୁଚିପ୍ରିୟ ଦେଖୁଚି, କିନ୍ତୁ ଏଥିରେ ଆର୍ଟର ସୁନ୍ଦର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଅଛି, ଏହି ଦେଖନ୍ତୁ – ଅବୟବ-ଗୁଡ଼ିକର କି କମନୀୟତା, ଠିକ୍ ଜୀବନ୍ତ ପରି; ଆଖି, କାନ, ନାକର ଗଠନଶ୍ରୀ କି ଚମତ୍କାର ! ଦେହର ରଙ୍ଗ ଦେଖନ୍ତୁ, ଚମ୍ପା ଫୁଲ ବର୍ଣ୍ଣ ଉପରେ ଠିକ୍ ନବ ସିନ୍ଦୂରର ଆଭା ସଦୃଶ । ଆର୍ଟିଷ୍ଟମାନେ ପ୍ରକାରାନ୍ତରରେ କହି ଯେ ! ଏ ମୋର ସ୍ୱହସ୍ତାଙ୍କିତ ଚିତ୍ର, ଯା ପାଇଁ ମୁଁ ହଜାରେ ଟଙ୍କା ପୁରସ୍କାର ପାଇଥିଲି, କାହିଁକି ନ ପାଆନ୍ତି ? ଏ ଛବିର ମୁହଁରେ, ଆଖିକୋଣରେ ଯେଉଁ ମଧୁର ହସଟିଏ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ କରି ପାରିଚି, ତାହା ଅସାଧାରଣ । ଆଉ ଏଇ ଯେଉଁ କଣ୍ଟାଗଛରେ ଲୁଗା ଲାଗି ଖସି ପଡ଼ିଚି, ଦୂରରୁ କାହାକୁ ଯେପରି ଦେଖି ଲଜ୍ଜା ଓ ଆନନ୍ଦରେ ସୁନ୍ଦରୀର ଗାଲ ଦିଓଟି ଲାଲ ହୋଇ ଉଠିଚି, ଏହା ଚିତ୍ର କରିବା କଣ ସହଜ କଥା ! ଆଉ ଏ ତମାଳଲତାର ବେଷ୍ଟନୀ ଭିତରେ ତାହାର କମ୍ପିତ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳର ଯେଉଁ ପୀନୋନ୍ନତଭାବ !"

ନରେଶ ବାବୁଙ୍କ ବକ୍ତୃତାରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ସୁଶୀଳ ଛବି ଆଡ଼କୁ ମୁହଁ ବୁଲାଇଲା । କକ୍ଷରେ ଆଉ କେହି ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସୁଶୀଳ ପରି ବାଳକ ଏବଂ ନରେଶ ବାବୁଙ୍କ ପରି ଅଗ୍ରଜସ୍ଥାନୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ଏପରି ଛବି ଦେଖିବାକୁ ରଘୁନାଥ ମନ ବଳାଇଲା ନାହିଁ । କହିଲା, "ଆପଣ ଛବି ରଖି ଦିଅନ୍ତୁ, ବଡ଼ କଦର୍ଯ୍ୟ ଛବି, ଏପରି ଛବି କାହିଁକି ଆଙ୍କୁଚନ୍ତି ? ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟ ଆଙ୍କ ନାହାନ୍ତି ?" ନରେଶ ବାବୁ ଛବିଟି ରଖିଦେଇ କହିଲେ, "ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟ କଣ କମ ଆଙ୍କିଚି ?" ଏହା କହି ଆଉ ଯୋଡ଼ିଏ ଛବି ବାହାର କରି

ଦେଖାଇଲେ । "ଏହି ଦେଖନ୍ତୁ, ଏହା ଆଗ୍ରାର ତାଜମହଲ, ଓଃ ! କି ଅଦ୍ଭୁତ ଦୃଶ୍ୟ ! ଆପଣ ଥରେ ଦେଖିଲେ ବୁଝନ୍ତେ । ଶୁଣିଛି, ଏହା ନିର୍ମାଣ କରିବା ପାଇଁ ଆପଣଙ୍କ ଦେଶରୁ ଶିଳ୍ପିମାନେ ଯାଇଥିଲେ । ହାୟ, ଆମର ପୂର୍ବପୁରୁଷ କଣ ନ ଥିଲେ ! କି ତାଙ୍କର ଶିଳ୍ପ, କି ତାଙ୍କର ପ୍ରତିଭା !—ପଥରରେ ଜୀବନ୍ତ କବିତା ଲେଖି ଯାଇଚନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଖିଲାଣ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଗୋଟା ପଥରରେ ତିଆରି । ସେ ଦେଖନ୍ତୁ ଦେବାନଖାସ୍, ଦେବାନଆମ୍,— ସେ ଘରସବୁର କି କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ! ସେମାନେ ଏପରି ବିଳାସୀ ଥିଲେ ! ଦେଶଟା ସୁନା ରୁପା ମୋତି ମାଣିକ୍ୟରେ ଏପରି ଭରିଥିଲା ! ତାଜର ଯେଉଁ ସୁନାର ଗୁମ୍ବଜ ! ସେ ପଥର ସବୁ ବିଦେଶୀମାନେ କାଢ଼ି ନେଇ ଗଲେଣି ଜନସମାନ ବସାଇ ଦେଇଚନ୍ତି, ଆଉ ଲେଖି ଦେଇଚନ୍ତି, ଏଇ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ସୁନାପଥର ଥିଲା । ଗଛଡାଳ ଫୁଲ ଦେହରେ ଯେଉଁଠି ଯେଉଁ ରଙ୍ଗ, ସେଠି ସେହିପରି ରଙ୍ଗର ପଥର ବସିଥିଲା, ତାହା ମଧ୍ୟ ସେ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରୁ କାଢ଼ି ନେଇ ନକଲି ପଥରମାନ ବସାଇ ଦେଇଚନ୍ତି । ଏମାନେ ଆମକୁ ଖାଇଲେ ! ଆମର ତ ସବୁ ଗଲା, ଆଉ ଅଛି କଣ କି ? ଆମେ ଭୀରୁ କାପୁରୁଷ, ପୂର୍ବପୁରୁଷର କୀର୍ତ୍ତି ରକ୍ଷାପାଇଁ ସୁଦ୍ଧା ଆମର ଶକ୍ତି ନାହିଁ । ଆମେ ପୁଣି ଗର୍ବ କରୁଁ ସଭ୍ୟଜାତି !" କଥା କହୁ କହୁ ନରେଶ ବାବୁଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇଗଲା, ତାଙ୍କ ନୟନକୋଣରୁ ଦେଶ-ପ୍ରୀତିର ବହ୍ନି ବାହାରୁଥିଲା; ରଘୁନାଥ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଶୁଣୁଥିଲା । ଆଉ ଛବିଟି ସେ ମେଲାଇ ଧରିଲେ, ଏହା ସୁନ୍ଦରବନର ଗୋଟିଏ ଦୃଶ୍ୟ । ରଘୁ ଏକାନ୍ତ ଚିତ୍ତରେ ତତ୍ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥିବାର ଦେଖି ସେ କହିଲେ, "ଏହା ବଙ୍ଗଳାଦେଶର ସୁନ୍ଦର ବନ—ଏପରି ସୁନ୍ଦର ଯେ, ତାର ନାମ ସୁନ୍ଦର ବନ ! ସୁନ୍ଦରବନର ରଏଲ 'ଟାଇଗର'— ।"

ରଘୁନାଥ କହିଲା, "ମହାବଳ ବାଘ ନା ?"

"ହଁ ମହାବଳ ! ଏତେ ବଳ ଏକା ଆଫ୍ରିକାର ସିଂହ ଛଡ଼ା ଆଉ କାହାରି ଅଛି କି ନା ସନ୍ଦେହ; ଲମ୍ବରେ ୧୬ କି ୧୮ ଫୁଟ ହୁଅନ୍ତି, ପ୍ରକାଣ୍ଡ ବାଘ । ମୋର ଖୁଡ଼ୀଆନ୍ତବାପ ବିଖ୍ୟାତ ଶିକାରୀ । ସେ ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଯେ କେତେ ମହାବଳ ବାଘ ଶିକାର କରିଚନ୍ତି, ତାର ସୀମା ନାହିଁ । ମୁଁ ସେତେବେଳେ ଆର୍ଟ କଲେଜରେ ପଢ଼ୁଥିଲି । ଖୁଡ଼ୀଆନ୍ତବାପା ଶିକାର କରିବାକୁ ଯିବାସମୟରେ ମୁଁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଥିଲି । ସେହି ସମୟରେ ଏ ଛବି ମୁଁ ଆଙ୍କିଥିଲି । ଆମେ ଥରେ ବାଘ ହାବୁଡ଼ରେ ପଡ଼ି ଅତି କଷ୍ଟରେ ପ୍ରାଣରକ୍ଷା କରିଥିଲୁଁ । ରୁହ, ମୁଁ ତମକୁ ସେ ଗଳ୍ପଟା କହିବି ।"

ଏତେବେଳକୁ ଟ୍ରେନର ଗତି ମନ୍ଥର ହୋଇ ଆସୁଥିଲା । ଷ୍ଟେସନ୍ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଭାବି ନରେଶ ବାବୁ ଛବିଗୁଡ଼ିକ ମୋଡ଼ି ବ୍ୟାଗରେ ଭର୍ତ୍ତି କଲେ ।

ଗାଡ଼ି ଆସି ଭୁବନେଶ୍ୱର ଷ୍ଟେସନରେ ଛିଡ଼ା ହେଲା। ସେ ସୁଶୀଳକୁମାରଙ୍କୁ ଉଠାଇ ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇବାକୁ ବାହାରିଲେ ଓ ରଘୁକୁ ଓହ୍ଲାଇବାକୁ ଇଙ୍ଗିତରେ କହିଲେ,—"କ୍ଷମା କରିବେ ମହାଶୟ, ମୁଁ ଭୁଲରେ ଖୋଦ୍ଧାବେଉଡ଼ କଥା କହିଥିଲି। ଆମେ ହିନ୍ଦୁ, ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆସି ଭୁବନେଶ୍ୱର ନ ଦେଖି କଣ ଯିବୁଁ ? ଶୁଣାଯାଏ, ଭୁବନେଶ୍ୱର ଓ ପୁରୀର ଖୋଦିତ ଶିଳ୍ପ ହିନ୍ଦୁର ଗୌରବ-ସମ୍ପତ୍ତି। ଆମେ ହିନ୍ଦୁ, ହିନ୍ଦୁର ଗୌରବରେ ଆମର ଗର୍ବ।" ଏହା କହି ସେ ସୁଶୀଳର ହାତ ଧରି ଟ୍ରେନରୁ ଓହ୍ଲାଇଲେ ଏବଂ ପଦାକୁ ଆସି ଗାଡ଼ି ସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ। ଷ୍ଟେସନରେ ବଳଦଗାଡ଼ି ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ଗାଡ଼ି ନ ଥିଲା। ନରେଶ ବାବୁ ନାସିକା-କୁଞ୍ଚନ କରି କହିଲେ,"ଛି, ଛି, ଗୋଟିଏ ସୁଦ୍ଧା ଭଲ ଗାଡ଼ି ନାହିଁ।"ଅଗତ୍ୟା ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ଗୋରୁ ଗାଡ଼ିର ଅଶ୍ରୟ ନେଲେ। ଗୋରୁଙ୍କୁ ଦେଖି ସୁଶୀଳ ଭୟରେ ପଛକୁ ହଟିଗଲା, ଗାଡ଼ି ନିକଟକୁ ଯିବାକୁ ସାହସ କଲା ନାହିଁ। ରଘୁନାଥ ତାହାର ହାତ ଧରି ବସାଇବାକୁ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ନରେଶ ବାବୁ ସୁଶୀଳକୁ ଧରି ଟେକିନେଇ ଗାଡ଼ିରେ ବସାଇଦେଲେ। ନରେଶ ବାବୁଙ୍କର ଦୈହିକ ବଳ ଦେଖି ରଘୁନାଥ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲା। ତାହାର ସେ ଭାବ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲେ, "ମୁଁ ଡିଲ୍ଲକାଲୁଁ କସରତ୍ କରେ; ମୋ ଦେହରେ ଅସମ୍ଭବ ବଳ, ମୋର ଚାଲିବାର ମଧ୍ୟ ଖୁବ୍ ଅଭ୍ୟାସ ଅଛି। ତେବେ ଅପରିଚିତ ସ୍ଥାନ, ଗାଡ଼ିରେ ଯିବା ଭଲ। ଆପଣ ମଧ୍ୟ ଏ ସ୍ଥାନଟା ଦେଖି ନାହାନ୍ତି।"

ଏହା କହି ଗାଡ଼ି ଭିତରେ ବସିଲେ। ତାଙ୍କର ଆଜ୍ଞାମତେ ଗାଡ଼ିବାଲା ତାଙ୍କୁ ବଜାର ଭିତରକୁ ଘେନିଗଲା। ସେଠି ଗୋଟିଏ ବଖରା ଘରଭଡ଼ା ମଧ୍ୟ ମିଳିଗଲା। କୁଲି ଓ ଗାଡ଼ିବାଲା ସମସ୍ତେ ଅତିରିକ୍ତ ବକ୍‌ସିସ୍ ପାଇ ବାବୁଙ୍କ ଦୀର୍ଘ ଜୀବନ କାମନା କରୁଁ କରୁଁ ଚାଲିଗଲେ।

ଏ ଥର ସାହେବୀ ପୋଷାକ କାଢିଦେଇ ନରେଶ ବାବୁ ପୁଣି ବଙ୍ଗାଳୀ ସାଜିଲେ। ସୁଶୀଳ ଓ ରଘୁନାଥର ବେଶ ବଦଳାଇବା ପ୍ରୟୋଜନ ନ ହେବାରୁ ଉଭୟେ ଗୋଡ଼ ହାତ ଧୋଇ ଭୋଜନର ଯୋଗାଡ଼ରେ ବ୍ୟସ୍ତ ହେଲେ। ଏଠି ଖାଇବାଟା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦେଶୀ ଧରଣରେ ହେଲା। ଆରଦିନ ସକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ଘରେ ରହି ବଡ଼ଭୋରୁ ଉଠି ସମସ୍ତେ ଭୁବନେଶ୍ୱରର ଶିବମନ୍ଦିର, ଲିଙ୍ଗରାଜ, ଏକାମ୍ରକାନନ, ବିନ୍ଦୁସରୋବର ଓ କେଦାରଗୌରୀ ଇତ୍ୟାଦି ଦେଖିବାକୁ ବାହାରିଲେ।

ଆପଣା ପୂର୍ବପୁରୁଷର କୀର୍ତ୍ତିକଳାପ ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ରଘୁନାଥ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲା, ତା ମନରେ ନିଜ ଜାତିର ବର୍ତ୍ତମାନ ହୀନାବସ୍ଥା କଥା ଉଦିତ ହୋଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ କଷ୍ଟ ହେଲା। ଏହି ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ଏ ସବୁ ମନ୍ଦିର, ଉଦ୍ୟାନ,

ପୁଷ୍କରଣୀର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ! ଏହି ଗରିବ, ଦୁର୍ବଳ, ଅନୁନ୍ନତ ଜଡ଼ ଜାତି ! ଯାଙ୍କୁ ଲକ୍ଷେ ଜୋତା ମାଇଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୁହଁ ଖୋଲି ପଦେ କହିବାର କ୍ଷମତା ନାହିଁ। ଏହି ଓଡ଼ିଆର ପୂର୍ବପୁରୁଷ ଏ ସବୁ ସ୍ମରଣାତୀତ କାଳରୁ ଗଢ଼ି ରଖିଛନ୍ତି ଯେ, ଯୁଗ ଯୁଗ ବହିଗଲେ ସୁଦ୍ଧା ପଥରଗୁଡ଼ିକ ଜୀବନ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତି ପରି ଠିଆ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଏହା ଭାବି ରଘୁର ହୃଦୟ ଅବସନ୍ନ ହେଲା । ନରେଶ ବାବୁ କହିଲେ, "ଧନ୍ୟ ଓଡ଼ିଶା ! ଏପରି କାରୁକଳା ଯେ ପାଷାଣଫଳକରେ ଆଙ୍କିପାରେ, ସେ କେଡ଼େ ବଡ଼ ଜାତି ନୁହେଁ ! କିନ୍ତୁ ଜଗତରେ ତାହାର ଆସନ ବର୍ତ୍ତମାନ କେଉଁଠି ? ମହାଶୟ, ରାଗିବେ ନାହିଁ, ମୁଁ ପଦେ କହିବି । ଆଜିକାଲିର ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ କିଏ ଭାବି ପାରିବ ଯେ, ଏମାନେ ଭୁବନେଶ୍ୱର-ମନ୍ଦିର ତିଆରି କରିଛନ୍ତି ? ଏହି ଚୁଟିଆ, ତେଲିଆ ନୋଳିଆ, ବନ୍ଧୁଆଧାରୀ ଓଡ଼ିଆଙ୍କୁ—ଯାହାଙ୍କୁ କି ସାତ ଜାବୁଡ଼ା ଦେଲେ 'ହୁଁ' ବୋଲି ପଦେ କଥା ପାଟିରୁ ବାହାରେ ନାହିଁ, ତାଙ୍କ ପ୍ରତି କାହାର ଭକ୍ତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ହେବ, କହିଲ ?" ରଘୁ ଦୁଃଖିତ ହୋଇ କହିଲା, "ସମୟରେ ସବୁଥିର ପତନ ହୋଇଥାଏ,—ଚିର କାଳ ଚକର ପରିଧି ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ନ ଥାଏ । ଥରେ ଓଡ଼ିଆ ଉଠିଥିଲା, ଏବେ ପଡ଼ିଚି, ପୁଣି ଉଠିବ । ଯେ ଥରେ ଉଠିଚି, ସେ ଯେ ଆଉ ଥରେ ଉଠିବ. ଏ ବିଶ୍ୱାସ ଅନ୍ତତଃ ମୋର ଅଛି ।" ନରେଶ ବାବୁ କହିଲେ, "ଆପଣ ଭଲ କହିଚନ୍ତି, ଏହି ତ ମଣିଷର କଥା ! ଆମେ ଭାରତବାସୀ ପଡ଼ିଯାଇଚୁଁ ବୋଲି ଯେ ଆଉ ଉଠିବୁ ନାହିଁ, ଏହା ତ ଅତି ଅପସନ୍ଦ କଥା । ଦିନେ ତ କପାଳ ଫେରିବ ? କଣ କହୁଚ ସୁଶୀଳ ?" ଏହା କହି ସୁଶୀଳ ଉପରେ ବକ୍ର କଟାକ୍ଷପାତ କଲେ । ସୁଶୀଳ ଲାଜରେ ମୁଣ୍ଡ ପୋତିଦେଲା । ନରେଶ ବାବୁ ଚକ୍ଷୁର ଭାବ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି କହିଲେ, "ସୁଶୀଳ, ତୁମେ ବଡ଼ ଲଜ୍ଜାଳୁ; ତମକୁ ଆସି ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ହେଲା, ସବୁବେଳେ ମୁହଁଖୋଷ ହେଲେ ହେବ ? କ୍ରମେ ଜଗତରେ ମଣିଷ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।"

ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ସେମାନେ ପ୍ରାୟ ଆଠଦିନ କାଟେଇଲେ । କ୍ରମେ ନରେଶ ବାବୁଙ୍କ ପ୍ରତି ରଘୁନାଥର ପ୍ରଗାଢ଼ ଭକ୍ତି ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଜାତ ହେଲା । ସେ ଏ ଥର ନରେଶ ବାବୁଙ୍କୁ ଆପଣା ବଡ଼ଭାଇ ପରି ଜ୍ଞାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଦିନେ କଥା ପଡ଼ୁଁ ପଡ଼ୁଁ ରଘୁ କହିଲା, "ଆପଣ ମୋତେ ଆଉ ମହାଶୟ ବୋଲି ନ କହି ମୋ ନାମ ଧରି ଡ଼ାକିବେ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କଠୁଁ ସାନ; ଆପଣଙ୍କୁ ଦାଦା ବୋଲି ଡ଼ାକିବି । ଆପଣ ମୋତେ ରଘୁନାଥ ବୋଲି ଡାକନ୍ତୁ; ମୁଁ ସେଥିରେ ଭାରି ଖୁସି ହେବି ।"

ନରେଶ [illegible] କହିଲେ, "ଆଚ୍ଛା ତାହା ହେଉ । ସୁଶୀଳ, ଏ ଥର ତୁମେ ଯାଙ୍କୁ 'ରଘୁଦା' ବୋଲି ଡ଼ାକିବ । ଆଉ ଦେଖ ରଘୁନାଥ, କାଲି

ଆମ୍ଭେ ପୁରୀ ଯିବାକୁ ଭାବଚୁ; ତମର ମତ କଣ ? ପୁରୀ କେବେ ଦେଖିଚ ? ରଘୁ କହିଲା, "ମୁଁ ପୁରୀ ଦେଖି ନାହିଁ।" ନରେଶ ବାବୁ ଅତି ବିସ୍ମିତ ହୋଇ କହିଲେ, "କଣ ! ଓଡ଼ିଶାର ଲୋକ ହୋଇ ତମେ ପୁରୀ ଦେଖି ନାହିଁ ? ଆଉ ଆମେ ଦୂର ଦେଶରୁ ଟଙ୍କା ଖରଚ କରି ଆସି ତମ ଦେଶ ଦେଖି ଯାଉଚୁ । ଏଇଠେ ତୁମେ ଦେଖ ଓଡ଼ିଶାବାସିଙ୍କ ଅଯୋଗ୍ୟପଣିଆ ! ଆପଣା ଦେଶର ମାଟିକୁ, ଆପଣା ଦେଶର ଦ୍ରବ୍ୟକୁ ଯେ ଭଲରୂପେ ଚିହ୍ନି ନ ପାରିଲା, ସେ କି ସ୍ୱଦେଶମାତାର ଯୋଗ୍ୟପୁତ୍ର ? ତୁମେ ଦେଖୁଚ, ମୁଁ କାହିଁ ବିଲାତ, କାହିଁ ଆମେରିକା ଦେଖି ଆସିଚି; ଭାରତବର୍ଷ ମଧ୍ୟ କମ୍ ବୁଲି ନାହିଁ; ଆଗ୍ରାର ତାଜମହଲ, ନର୍ମଦାର ପ୍ରପାତ, ବଦ୍ରିନାରାୟଣ ତୀର୍ଥ, ଅମୃତସରର ଶିଖମାନଙ୍କ ସୁବର୍ଣ୍ଣମନ୍ଦିରଠୁଁ ଆରମ୍ଭ କରି ତମାମ୍ ରାଜପୁତନା ଓ ବମ୍ବେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାଇଚି । ମୁଁ ଓଡ଼ିଶା ଦେଖି ନାହିଁ ବୋଲି ଏହା ଦେଖିବାକୁ ଆସିଚି; ଆଉ ତମ ଗୋଡ଼ତଳର ଜିନିଷ ତମେ ଦେଖି ନାହିଁ ? ରଥବେଳକୁ ବି ଥରେ ପୁରୀ ଆସି ନାହିଁ ?"

ରଘୁନାଥ ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇ କହିଲା, "ପିଲାବେଳେ ଯଦି ଆସିଥିବି, କିନ୍ତୁ ମୋ ମନରେ ତ ପଡ଼ୁ ନାହିଁ ! ହଉ, ଆପଣଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରୁ ଏ ଥର ଦେଖିବି ।"

ତା ପରଦିନ ସେମାନେ ପୁରୀରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ନରେଶ ବାବୁ ରଘୁନାଥକୁ କହିଲେ, "ପୁରୀ ଅଜବ ସହର ବାବା ! ଯା କଥା ମୁଁ ଅନେକ ପଢ଼ିଚି,—ବିଦେଶୀଙ୍କ ପାଇଁ ଏ ବଡ଼ ଭୟାନକ ସ୍ଥାନ । ବିଶେଷତଃ ଏଠିକାର ଯେଉଁ ରକ୍ତଶୋଷଣକାରୀ ପଣ୍ଡାମାନେ ! ପଣ୍ଡା ନୁହନ୍ତି ଯେ, ଦଳେ ଜୋକ ତ ! ତମଠୁଁ ପଇସା ଗୁଣି ଗୁଣି ତମକୁ କାଙ୍ଗାଳ କରିଦେବେ । ମୁଁ ବି ତାର ଉପାୟ ଭାବି ରଖିଚି । ଏଠି ପୋଲିସବେଶରେ ରହିବା ସବୁଠୁଁ ଭଲ । 'ଲାଲ ପଗଡ଼ିକି କିଏ ନ ଡ଼ରେ !" ଏହା କହି ସେ ହୋ ହୋ ହସି କହିଲେ, "ମୋର ଗୋଟିଏ କାକା ପୋଲିସ ସର୍ଜେଣ୍ଟ, ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଅନେକ ପ୍ରକାର ପୋଲିସ ପୋଷାକ; ମୁଁ ଖଣ୍ଡେ ଦିଖଣ୍ଡ ସାଙ୍ଗରେ ଆଣିଚି ।" ଅଳ୍ପ କ୍ଷଣ ମଧ୍ୟରେ ସେ ପୋଲିସ ଇନ୍‌ସପେକ୍ଟର ବେଶ ସାଜି ରଘୁନାଥକୁ 'କନ୍‌ଷ୍ଟେବଲ' ଓ ସୁଶୀଳକୁ 'ବୟ୍‌ସ୍କାଉଟ' (ବାଳଚର) ବେଶରେ ସଜାଇଦେଲେ । ବେଶଭୂଷା ବଦଳିବାରେ ତାଙ୍କର ଦକ୍ଷତା ଦେଖି ରଘୁନାଥ ଚମତ୍କୃତ ହେଲା । ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ସେମାନେ ପୋଲିସ ପାଲଟି ଗଲେ । ନରେଶ ବାବୁ ରଘୁନାଥକୁ ପୋଲିସ୍ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦୁଇ ଚାରି କଥା ଶିଖାଇ କହିଲେ, "ମୁଁ ବାଟରେ ଗଲାବେଳେ ମୋତେ ମୁନ୍‌ସି ସାହେବ ବୋଲି କହିବ, ଏବଂ ପୁଲିସଙ୍କ ପରି ସଲାମ ଦେବ । ଭୁଲରେ ଯେପରି ନମସ୍କାର ନ କର ।"

ଏହା କହି ତିନି ଜଣ ବୁଲି ବାହାରିଲେ । ସେ ଦିନ ବୁଲି ବୁଲି, ଶ୍ରାନ୍ତ ହୋଇଥିବାରୁ ରଘୁନାଥ ବସାକୁ ଆସି ଅଚେତ ଭାବରେ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲା; ସକାଳୁ ଉଠି ଦେଖିଲା, ଯେଉଁ ବସାରେ ସେ ରାତିରେ ଶୋଇଥିଲା, ସେ ବସାରେ ନାହିଁ । ମନେ କଲା ଚକ୍ଷୁର ଭ୍ରମ; ଉଠି ଏଣେ ତେଣେ ବୁଲି ଦେଖିଲା, ପ୍ରକୃତରେ ଏହା ଅନ୍ୟ ବସା ।

ନରେଶ ବାବୁ ବସି ଖବରକାଗଜ ପଢ଼ୁଥିଲେ; ରଘୁନାଥକୁ ଅନାଇ ହସି ହସି କହିଲେ, "କୋଲ୍ ଖିବ୍ ଶୋଇଲ ଭାଇ ! ରାତି ଦଶଟାବେଳେ ହଠାତ୍ ଘରବାଲା ଆସି ଘର ଖାଲି କରିବାକୁ କହିଲା । ତା'ର କଏ କୁଆଡ଼ୁ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ଏ ମଧ୍ୟ ତାର ବସା । ମୁଁ ତୁମକୁ ନ ଉଠାଇ କାନ୍ଧରେ ପକାଇ ନେଇ ଆସିଲି । ଏଥିରୁ ବୁଝିବ ମୁଁ କିପରି ପହିଲ୍‌ମାନ । ତୁମେ ଗାଡ଼ିରେ ପୁଣି ଶୋଇ ପଡ଼ିଲ । ମୁଁ ଓ ସୁଶୀଳ ତୁମକୁ ଏଠି ଆଣି ଶୁଆଇଲୁଁ ।"

ରଘୁନାଥ ଅବାକ୍ ହୋଇଗଲା । ତା'ର ତ ନିଦ ଗାଢ଼ ନୁହେ—ସାମାନ୍ୟ ଶବ୍ଦରେ ତା ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଯାଏ । ବୋଧ ହୁଏ, ଏ କେତେଦିନର ଚିନ୍ତାରେ ତାହାର ଏପରି ଶାରୀରିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଅଛି । ତା ମୁଣ୍ଡ ବଡ଼ ଝିମେଇଁମି ହେଉଥିଲା । ସେ ଦାନ୍ତ ଘଷି କିଛି ଜଳଖିଆ କଲା, ପୁଣି ବାନ୍ତି ଦେଖାଇବାରୁ ବିଛଣାରେ ଆସି ଶୋଇଲା । ନରେଶ ବାବୁ ସସ୍ନେହରେ ପଚାରିଲେ, "ଦେହ କଣ ହେଉଚି କି ?" ରଘୁ କହିଲା, "ମୁଣ୍ଡ ଘୂରିଉଚି ବାନ୍ତି ବାନ୍ତି ଲାଗୁଚି ।" ନରେଶ ବାବୁ କହିଲେ, "ନୂଆ ନୂଆ ସ୍ଥାନ—ଏଠି ନିତି କଲେରା । ଆଚ୍ଛା, ମୋ ନିକଟରେ ଔଷଧ ଅଛି, ଯାନେ ଖାଇ ଚୁପ୍ ହୋଇ ଶୋଇପଡ଼, ଆଜ ମୁଁ ଏକା ବୁଲିଯିବି ।"

ରଘୁ ଔଷଧ ଖାଇ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲା । ଧୀରେ ଧୀରେ ଗାଢ଼ ନିଦ୍ରା ହୋଇଗଲା । ଯେତେବେଳେ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲା, ସେତେବେଳେ ରାତି ଆସି ହେଲାଣି । ନରେଶ ବାବୁ, ସୁଶୀଳ ବୁଲିଆସି ଲୁଗା ପାଲଟିଲେ । ସେ ଉଠି ବାଡ଼ିକି ଗଲା; ନରେଶ ବାବୁଙ୍କୁ କହିଲା, "ଆପଣ ଯେ ଔଷଧ ଦେଲେ, ସେଥିରେ ମୋର ବଡ଼ ଉପକାର ହେଲା । ଯାନକରେ ମୁଁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭଲ ହୋଇଗଲି ।" ନରେଶ ବାବୁ ହସି ହସି କହିଲେ, "ଆଉ କଣ ମିଛରେ ଡାକ୍ତରର ପୁଅ ମୁଁ । ଡାକ୍ତରୀ ନ ପଢ଼ି କେତେ ଡାକ୍ତରଙ୍କ କାନ କାଟିବି । ସବୁ ବିଦ୍ୟା ମୋତେ କିଛି କିଛି ଜଣା । ଆଜକାଲି ଚୌପିଠିଆ ନ ହେଲେ ଭଦ୍ରଲୋକ ବୋଲାଇବା ଅସମ୍ଭବ ।"

ସେମାନେ ବେଶପରିବର୍ତ୍ତନ ପରେ ପୁଣି ବାହାରିଲେ । ନରେଶ ବାବୁ ରଘୁନାଥକୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ଗୋଟିଏ ଦରଜି ଦୋକାନରେ ତା ପାଇଁ ତିନିଯୋଡ଼ା ପୋଷାକର ମାପ ଦେଲେ । ରଘୁ ମନା କରୁଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ପକେଟରୁ ଝଣ

କ୍ଷଣ କର ଟଙ୍କା ବାହାର କର ତାପାଇଁ ଆଧୁନିକ ଜଣେ ଭଦ୍ରଲୋକ-ଉପଯୋଗୀ ସମୁଦାୟ ଦ୍ରବ୍ୟ କିଣି ପକାଇଲେ ।

ଘରେ ଜଳପାନ ଥୋଇ ଯେତେବେଳେ ସେମାନେ ସମୁଦ୍ରକୂଳରେ ଜହ୍ନ ଆଲୁଅରେ ବୁଲୁଥିଲେ, ନରେଶ ବାବୁଙ୍କୁ ଚୁହିଁ ରଘୁର ମନେ ହେଲା, ଏ ଜଣେ ମାନବବେଶୀ ଦେବତା ! ପରପାଇଁ ଏପରି କେହି କରିଥାଏ କି ?

ସେହିକ୍ଷଣି ତାହାର ମନେ ପଡ଼ିଲା—ଚୌଧୁରି ଦିନେ ତାକୁ କହିଥିଲା, "ସେ ଅର୍ପିତ" । ତା କକେଇ ମଧ୍ୟ କହିଥିଲା, "ସେ ଅର୍ପିତ" । ବାସ୍ତବିକ ସେ ଅର୍ପିତ । ତାର ଅଛି କିଏ ? କିନ୍ତୁ ପରକ୍ଷଣରେ ଭାବିଲା, ଯାହାପାଇଁ ଜଗତରେ ଏତେ ସ୍ନେହ, ଏତେ ମାୟା, ଏତେ ଲୋକ ଯାହାକୁ ଆଦର କରନ୍ତି, ସେ କିଣ ଅର୍ପିତ ? ଅବା ଭଗବାନଙ୍କର ଅର୍ପିତ ପିଲାପାଇଁ ସଭିଙ୍କ ଦ୍ୱାର ମେଲା !

ରଘୁ କୃତଜ୍ଞ ଅନ୍ତରରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି ବସାକୁ ଫେରିଲା ।

ପୁରୀରେ ଦର୍ଶନୀୟ ଯାହା କିଛି ଦେଖିବାକୁ ପନ୍ଦର ଦିନ ବିତିଗଲା । ଯେଉଁ ଦିନ ସେମାନେ ବଡ଼ଦେଉଳରେ ଆଳତି ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ, ନୀଳାଚଳନାଥ କାଳିଆ ଠାକୁରଙ୍କୁ ଚୁହିଁ ଚୁହିଁ ନରେଶ ବାବୁଙ୍କ ଆଖି ଅଶ୍ରୁରେ ପୂରିଗଲା । ସେ ଭକ୍ତିଉଦ୍‌ଗତ ଚିତ୍ତରେ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର କରି କରି ଫେରିଲେ । ତାଙ୍କର ଦେବ ଦ୍ୱିଜ ଉପରେ ଏପରି ଭକ୍ତି ଦେଖି ରଘୁନାଥ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲା । ଚିରକାଳ ତର ଧାରଣା ଥିଲା, ଶିକ୍ଷିତଙ୍କର ଧର୍ମ ଭକ୍ତି ନାହିଁ; ପୁଣି ବିଶେଷତଃ ଯେ ବିଲାତ ମାଟି ଛୁଇଁଚି, ସେ କିପରି ମର୍ଖ ଅଶିକ୍ଷିତଙ୍କ ପରି କାଠ-ପଥର-ମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କି ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି ପାରେ ? ମାତ୍ର ନରେଶ ବାବୁଙ୍କ ବ୍ୟବହାରରେ ସେ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲା । ନରେଶ ବାବୁ ସୁଶୀଳଙ୍କୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରି କହିଲେ, "ବାବା ସୁଶୀଳ, ଦେଖିଲ ତ, କି ଅପୂର୍ବ ଭଣ କାରୁକଳା, କି ଅସାଧାରଣ ବିଗ୍ରହ ! ଏଠି ଯେ ମନ ସ୍ୱତଃ ନଇଁପଡ଼େ, ଆଖିରୁ ସ୍ୱତଃ ଅଶ୍ରୁଧାର ବହିଯାଏ । ରଘୁନାଥ, ମୁଁ ତୁମକୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଉଚି ଯେ, ତୁମେ ଏ ଜାତିର ସନ୍ତାନ । ତୁମେ ହଜାର ହୀନ ହୁଅ, ତୁମ ବାପ ଦାଦାଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତିରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ସବୁ ଅଯୋଗ୍ୟତା ଢାଙ୍କି ପଡ଼ୁଚି ।"

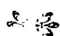
ରଘୁ ସଙ୍କୁଚିତ ହୋଇ କହିଲା, "ନରେଶଦା, ଆପଣଙ୍କର ଭକ୍ତି ଦେଖି ମୁଁ ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ । ଲୋକେ କେମିତି ମିଛରେ କହନ୍ତି ଯେ, ବିଲାତ-ଫେରନ୍ତାଙ୍କଠି ଧର୍ମ ନାହିଁ,—ଅଖାଦ୍ୟ ଭୋଜନ କରନ୍ତି, ତାଙ୍କଠି ବାଛ ବିଚାର କିଛି ନାହିଁ ।"

ନରେଶ ବାବୁ ମୃଦୁ ହସି କହିଲେ, "ଯା ଶୁଣିଚ ତା ମିଛ ନୁହେଁ, ତେବେ ସମସ୍ତେ ଏକ ଗୁଞ୍ଚରେ ଗଢ଼ା ନୁହନ୍ତି । ହଁ, ମୋତିଁ ବାଛ ବର୍ଷର ନାହିଁ – ସମସ୍ତ ଅସମୟରେ ଅଖାଦ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଅସୁବିଧାରେ ପଡ଼ି ଖାଇଚ; ତଥାପି ଅନ୍ତରର ଭକ୍ତି କୁଆଡ଼େ ଯିବ ? ଏ ଯେ ଆମର କୁଳଦେବତା; ଆମେ ହଜାର ପାଠ ପଢ଼ୁଁ, ବିଲାତ କମ୍ବା ଆମେରିକା ଯାଉଁ,—ଆମେ ହିନ୍ଦୁ, ଆମର ଧର୍ମହିଁ ହେଲା ପ୍ରାଣ ।

ରଘୁନାଥ ନୀରବରେ ନରେଶ ବାବୁଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ରହିଲା ।

ଷୋଡ଼ଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ନବ ଫାଲ୍ଗୁନର ମଧୁର ବାସନ୍ତୀ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ସୁମଧୁର ଦକ୍ଷିଣା ପବନ ବିସ୍ତୃତ କୁସୁମୋଦ୍ୟାନରୁ ଶତ କୁସୁମଗନ୍ଧ-ନନ୍ଦିତ ହୋଇ ବହିଆସୁଥିଲା । ତାହାର ମଧୁର ସ୍ପର୍ଶରେ ପ୍ରେମିକ ଦିବାକରର ସୁଖସ୍ୱପ୍ନବିହ୍ୱଳ ହୃଦୟ ନାଚି ଉଠୁଥିଲା, ମିଳନର ସେହି ପ୍ରଥମ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଲାଗି । ଆଜି ସୀତାର ନବବଧୂବେଶରେ ପ୍ରଥମ ଆଗମନର ଦିନ । ଏ ଦିନଟି ଲାଗି ସେ କେତେ ଲାଳାୟିତ ହୋଇ କି ରଙ୍ଗିଆ, କି ଭାବବିନୋଦିଆ ପଦାବଳୀ ଲେଖି ନ ଥିଲା ! ଆଜି ସେ ପାଖରେ ।

ଉଇଁ ଆସୁଥିବା ବାସନ୍ତୀ ଜହ୍ନକୁ ଚାହିଁ ବିସ୍ତୃତ ପିଣ୍ଡାରେ ସୁଖାସନରେ ବସି, ଅର୍ଦ୍ଧନିମୀଳିତ ନେତ୍ରରେ ନିଜର ମନୋହର ଅଙ୍ଗୁଳିଦାମରେ ସୁସ୍ୱରମୟୀ ଫ୍ଲୁଟ୍-ହାରମୋନିୟମର ପର୍ଦ୍ଦା ଚିପି ସୁଲଳିତ କଣ୍ଠରେ ଦିବାକର ଗୀତଗାୟନ-ନିରତ !

ଦିନେ ସତେ ତୋତେ ଦେଖିବି ଲୋ ସହି,
ମୋ ପ୍ରାଣ-କୁସୁମ-କୁଞ୍ଜେ ?
ଆଶା-ପଥ ଚାହିଁ ବସିଛି ଆକୁଳେ ନିରତେ ସକାଳେ ସଞ୍ଜେ;
ଧ୍ୟାନ ମୋର ପଦ-କଞ୍ଜେ ।
କେବେ ତୁ ଆସିବୁ ମୋ ଚିତ୍ତ ତୋଷିବୁ
ପ୍ରେମ-ପାରିଜାତ-ପୁଞ୍ଜେ;

ସହି ଲୋ, କେତେ ଥିବି ତୋ ବିରହ ସହି ଲୋ ।

ଗୀତର ତାଳେ ତାଳେ ହୃଦୟରେ ଦିବର ଲହରୀ ଖେଳି ଯାଉଥିଲା । ପ୍ରକୃତରେ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେ ଜଣକର ଆଗମନ ବାଟ ଚାହିଁଥିଲେ । ସେ କେତେ ଦିନ, କେତେ ଗତ ବିବାହର ପାଖ ଆଠ ନଅ ମାସ ହେଲା । କୁଳାଚାରର ଅନୁସାରେ ଯୁବତୀ ସୀତାକୁ ମଧ୍ୟ ବାଳିକ ଘର କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଦିବାକର ସବୁ ଜାଣନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସେ ସୀତାପ୍ରେମରେ ବିଭୋଳ, ତାର ମିଳନ ଲାଗି ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ତୃଷାରେ ପୂରିଥିଲା । ଏ କଣ କେବଳ ରୂପତୃଷା ? ରୂପତୃଷା କଣ

ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀଠାରେ ତ୍ରୁଟି ନ ଥିଲା ? ଅମୀନ୍ଦ୍ରା, ଅଙ୍ଗୁରବାଳାଠାରୁ କଣ ସୀତା ଅଧିକ ସୁନ୍ଦରୀ ? ଦିବାକର ସୀତାକୁ ଥରେ ମାତ୍ର ଦେଖିଥିଲେ, ତାହା ସେହି ବିବାହ ଦିନ । ପ୍ରକୃତରେ ସୀତା ସୁନ୍ଦରୀ, କିନ୍ତୁ ଦିବାକରର କେବଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଲାଗି ବିବାହ ନୁହେ— କେବଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଲାଗି ସେ ଟଙ୍କା ବିଞ୍ଚିଦେଇ ଏ ବିବାହ କରି ନ ଥାନ୍ତେ । ଏଥିରେ ତାଙ୍କର ଚିରଦିନର ଆଶା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ପରା ! କଳ୍ପନା-ନୟନରେ ସେ ଦେଖୁଛନ୍ତି,— ତାଙ୍କର ନବ୍ୟ-ଶିକ୍ଷିତା ପତ୍ନୀ ମିସେସ୍ ମିଶ୍ର ସୁଦୃଶ୍ୟ ବାନ୍ଧିକା ପୋଷାକ ପିନ୍ଧି ତାଙ୍କ କଡରେ ଠିଆ । ସେ ତାହାର ବାହୁରେ ବାହୁ ଛନ୍ଦିଆଣି ମୋଟରରେ ବସାଉଛନ୍ତି; ସୁନ୍ଦରୀ ଲଜ୍ଜାସଙ୍କୁଚିତା ହୋଇ ରୁମାଲ ମୁହଁରେ ଦେଇ ତାଙ୍କର ନିକଟରେ ବସି ପଡୁଛନ୍ତି; କେତେବେଳେ ଅବା କୃତ୍ରିମ ଶିଷ୍ଟାଚାରର ଅଭିନୟ କରି ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ କ୍ଷମା ଚାହୁଁଛନ୍ତି । ଏପରି ନ ହେଲେ କି ପତ୍ନୀ ! ପତ୍ନୀ ଯେ, ସେ ସହ-ଧର୍ମିଣୀ ସହକର୍ମିଣୀ ହେବ; କେବଳ ଓଢ଼ଣା ଭିତରୁ ଚାହୁଁଲେ ତାହାର ପତ୍ନୀର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଶେଷ ହୁଏ ନାହିଁ,— କେବଳ ଅଳତା ସିନ୍ଦୂର ଲଗାଇ ପାନବୋଳରେ ଓଠ ରଙ୍ଗାଇ, ହାତେ ଓଢ଼ଣା ଟାଣି ବସିଲେ ତାହାର ସ୍ୱାମୀ ପ୍ରତି କୃତ୍ୟ ଶେଷ ହୁଏ ନାହିଁ । ଦିବାକର ମରହଟ୍ଟୀ ଫେସନକୁ ବଡ଼ ଘୃଣା କରନ୍ତି । ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀ ବାଜା ବଜାଇ ପାରେ ନାହିଁ, ଗୀତ ଗାଇ ପାରେ ନାହିଁ ମାନ ଅଭିମାନର ଔପନ୍ୟାସିକ ଅଭିନୟ କରିପାରେ ନାହିଁ, ସେ କି ସ୍ତ୍ରୀ ! ସେଥିପାଇଁ ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀ, ଶଙ୍କରୀ ତାଙ୍କର ମନଃପୂତ ହୋଇ ନ ଥିଲେ—ସେଥିପାଇଁ ବେଶ୍ୟା ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅଙ୍ଗୁରବାଳାର ସେ ପଣନ୍ତଧରା । କିନ୍ତୁ ସେ ଦୁଷ୍ଟା ଅଙ୍ଗୁରବାଳାର କେତେ ଗର୍ବ, ସହସ୍ର ଅନୁନୟ ବିନୟରେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କର କଥା ମାନିଲା ନାହିଁ । ଏ ଥର ତାର ଗର୍ବ ଚୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ,—ସେ ସୀତାକୁ ନେଇ ତାକୁ ଦେଖାଇବେ; ତାଙ୍କ ବାମ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ସୀତା ସୁନ୍ଦରୀକୁ ଦେଖି ଅଙ୍ଗୁରବାଳା ହିଂସାରେ ଜଳି ମରିବ, ଆପେ ଆପେ ଗୋଡ଼ ଧରି ଶରଣ ପଶିବ; କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳେ ସେ ଆଉ ତାକୁ ଫେରି ଚାହିଁବେ ନାହିଁ ।

ଭାବାବେଶରେ ଦିବାକରଙ୍କର ଆଙ୍ଗୁଳିନିଚୟ ହାରମୋନିୟମ ପରଦାକୁ ଛୁଇଁ ଛୁଇଁ ଯାଉଥିଲା । ସେ ହାରମୋନିୟମ ଗୁଡ଼ି ବନ୍ଦ କରି ବେହେରାକୁ ଡ଼କାଇ ପଠାଇଲେ । ଅନ୍ତଃପୁରକୁ ଖବର ଗଲା—ନୂଆ ସାନ୍ତାଣୀକୁ ବାବୁ ଡ଼କାଇ ପଠାଇଛନ୍ତି । ବାବୁଙ୍କର ହୁକୁମ ଅନ୍ୟଥା ହେବାର ନୁହେ । ଲାଜ ଭୟରେ ଥରି ଥରି ସଙ୍କୁଚିତା ଲାଜକୁଳୀଲତା ପରି ସର୍ବାଙ୍ଗ ବସନାବୃତା ହୋଇ ସୀତା ଯାଇ ସ୍ୱାମିପାର୍ଶ୍ୱରେ ଠିଆ ହେଲା । ତାହାର ମୁଣ୍ଡରେ ହାତେ ଓଢ଼ଣା । ଦିବାକର ଭାବିଲେ, ଏହା କେବଳ ସୀତା ପକ୍ଷରେ କୁଳାଙ୍ଗନାର ଅଭିନୟ । ସେଠାରେ କେହି ନ ଥିଲେ । ଦିବାକର ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ କଣ୍ଠରେ ଇଂରାଜିରେ କହି ପକାଇଲେ, "ଏ ଫେସନ ଆଉ କାହିଁକି, ପ୍ରିୟତମେ ? ଏ ସବୁ ତ୍ୟାଗ କର, ମୁଁ ତ ତୁମର

କିଣା କିଙ୍କର ।" କିନ୍ତୁ ସୀତା ଇଂରାଜୀର ଏକବର୍ଣ୍ଣ ସୁଦ୍ଧା ବୁଝିଲା ନାହିଁ; କାନ୍ଥ ବାଡ଼କୁ ଆଉଜି ଠିଆ ହେଲା । ଦିବାକରଙ୍କର ଅସହ୍ୟ ହେଲା । ସେ ତାହାକୁ କୋଳକୁ ଟାଣି ନେଲେ । ବାତାହତ କଦଳୀବୃକ୍ଷ ପରି ସୀତା ସେଇଠାରେ ପଡ଼ି ମୂର୍ଚ୍ଛିତା ହୋଇଗଲା । ସେ ଆଉ କେତେ ସହନ୍ତା—ନଅ ମାସ କାଳ ଯେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ମରୁଛି, ତଳେ ତଳେ କରି ଯେ ନିଜ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ ଦେଉଛି, ସେ କେତେ ସହନ୍ତା ।

ହଠାତ୍ ସୀତାକୁ ମୂର୍ଚ୍ଛିତା ଦେଖି ଦିବାକର ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ଦାସୀମାନେ ଆସି ନବବଧୂକୁ ଶଯ୍ୟାରେ ଶୁଆଇ ପଙ୍ଖାରେ ବିଞ୍ଚିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କିଛୁକ୍ଷଣ ପରେ ସୀତାର ଚେତନା ହେଲା, ଶାଶୁ ଅନେକ ବୁଝାଇଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ରାତିରେ ଆଉ ସେ କିଛି ଖାଇଲା ନାହିଁ । ନାନା କଥା ଭାବି ଭାବି ତାହାକୁ ନିଦ୍ରା ଆକର୍ଷଣ କଲା । ନିଦ୍ରାରେ ସେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଲା—ତାହାର ପାର୍ଶ୍ୱରେ ରଘୁନାଥ । ଯେତେବେଳେ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲା, ସେ ସ୍ୱପ୍ନକୁ ସତ୍ୟ ମନେ କରି ଏଣେ ତେଣେ ଖୋଜିଲା, କିନ୍ତୁ ତାହାର ଭ୍ରମ ଦୂର ହେଲା ଦିବାକରଙ୍କୁ ଦେଖି । ଦିବାକର ସେତେବେଳେ ଉଠି ବାରଣ୍ଡାରେ ବୁଲୁଥିଲେ । ସୀତାକୁ ଜାଗ୍ରତା ଦେଖି ସେ ତା ନିକଟକୁ ଆସି ଅଭିମାନର ଅଭିନୟ କରି କେତେ କଥା କହିଲେ, କିନ୍ତୁ ସୀତାଠୁଁ ଗୋଟିଏ ସୁଦ୍ଧା ଉତ୍ତର ପାଇଲେ ନାହିଁ । ଦିବାକର ଭାବିଲେ, କଣ ଲଜ୍ଜାର ଅଭିନୟ ? ବିବାହ ପୂର୍ବରୁ ଯେ ଏତେ ଚିଠି ଲେଖୁଥିଲା, ସେ ଆଜି ଲଜ୍ଜାର ବାହାନା କରି ମୂର୍ଚ୍ଛା ଯାଉଛି ? ତାଙ୍କୁ ବଡ଼ ହସ ମାଡ଼ିଲା । ସେ ଆସି ସୀତାକୁ କୋଳକୁ ନେଇ କୋମଳ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, "ଚିଠିରେ ଏତେ କଥା ଲେଖିଥିଲ, ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ସବୁ ବଦଳିଗଲା ! ଭୟ କର ନାହିଁ, ଆମ ଘରେ ଦେଶୀ ଆଚାର ବ୍ୟବହାର କିଛି ନାହିଁ । ସବୁ ତୁମର ଘର ପରି, ମୋର ଭଉଣୀ ଖୁବ୍ ଶିକ୍ଷିତା—ଆଧୁନିକ ରୁଚିପ୍ରିୟା, ତୁମେ ଆଦୌ ଭୟ କର ନାହିଁ, ମା ମଧ୍ୟ କିଛି କହିବେ ନାହିଁ ।"

ସୀତା କିଛି ଉତ୍ତର ନ ଦେଲାରୁ ପୁଣି କହିଲେ, "ଆମ ପିତା ଥାଉ ଥାଉଁ ସବୁ ବଦଳି ଯାଇଛି ।" ବଡ଼ ପାଟିରେ ହସି ହସି କହିଲେ, "ନାଁକୁ ଆମେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବୋଲାଉ ସିନା, କଲିକତା ଗଲେ ଫାଷ୍ଟ୍ କ୍ଲାସ ହୋଟେଲରେ ଖାନା ଖାଉଁ ।"

ସୀତା ତଥାପି ଜବାବ ଦେଲା ନାହିଁ । ପୁଣି ଆଶ୍ୱାସ ଦେଇ ଦିବାକର କହିଲେ, "ଲଜ୍ଜା ତ୍ୟାଗ କର, ମୋ ସହିତ ଆସ ।" ଏହା କହି ତାହା ହାତ ଧରି ନିଜର ଖାସ ଘରମାନ ତାକୁ ଦେଖାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ଜଣେ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷିତା, ଆଧୁନିକା ମହିଳାର ଚଳିବା ଭଳି ସମୁଦାୟ ଆସବାବ-

ପତ୍ରରେ ଗୃହଗୁଡ଼ିକ ସୁସଜ୍ଜିତ । ପୁଣି କଲିକତାରୁ ଆଗତା ଗଭର୍ଣ୍ଣେସ୍ ମିସ୍ ଯୂଥିକା ମିତ୍ରଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ସୀତାର ସେ ଦିନର ଯାବତୀୟ ସାଜସଜ୍ଜା ବ୍ୟାପାରର ଆୟୋଜନ ହୋଇଥିଲା । ନୂତନ ସ୍ଥାନକୁ ଆସି ତାହାର ଏ ନୂତନ ଅନୁଭୂତି । ତାର ଜୀବନର ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ଭିତରେ ସେ କଦାପି କୌଣସି ବାହ୍ମଣଘରେ ଏ ଆଡ଼ମ୍ବର ଦେଖି ନ ଥିଲା । କେବଳ ଭୟରେ ନୀରବ ଥାଇ ସେ ଯୂଥିକାର ନିର୍ଦ୍ଦେଶାନୁଯାୟୀ ସାଜ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିଲା । ଏ ସବୁ ବିଷୟରେ ତାହାକୁ ଏକାନ୍ତ ଅଶିକ୍ଷିତା ଦେଖି ଯୂଥିକା ବାରମ୍ବାର ନାସିକା କୁଞ୍ଚନ କରି କହୁଥିଲା, "ହାୟ, ହାୟ ! ମେୟେଟା ନିତାନ୍ତ ଅଶିକ୍ଷିତା ।" ତାହାର କଥା ଶୁଣି ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ଅବାକ୍ ହୋଇ କହିଲେ, "ଦାଦା କହୁଥିଲେ ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍ସ ପାଶ କରିଚି, ଅଶିକ୍ଷିତା !" ବଡ଼ ପାଟିରେ ହସି ହସି ଯୂଥିକା କହିଲା, "ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍ସେର ଏ ଅକ୍ଷର ଯଦି ଜାନ୍‌ତ; କିଛୁ ଜାନେନା, କିଛୁ ଜାନେନା, ଓରା ତୋମାଦେର ଠକିୟେଚେ ।"

ସେହି ଦିନ ସୀତାର ଅଶିକ୍ଷିତା ବିଷୟ ତାହାର ପଡ଼ିଲା । ଦିବାକର ରାଗରେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ମୂର୍ତ୍ତି ଧାରଣ କଲେ । ଯୂଥିକା ଯେତେବେଳେ ବଙ୍କିମ ଗ୍ରୀବାରେ କମନୀୟ ନେତ୍ରକୋଣ ଭଙ୍ଗୀରେ ତାଙ୍କୁ ହସି ହସି କହିଲା 'ହାୟରେ, ହାୟରେ ! ଆପନି ଠକେଛେନ୍', ସେତେବେଳେ କ୍ରୋଧରେ ଦିଗ୍‌ବିଦିଗଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ସେ କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦଙ୍କୁ ଡକାଇ ପଠାଇଲେ । କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦ ପୂର୍ବରୁ ଜାଣନ୍ତି ଫଳ କଅଣ ହେବ; ସେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ଆସିଥିଲେ । ଆଗ ଜମିଦାର ବାବୁଙ୍କ ଠାରୁ ଦୋଟିଏ ଗାଳି ଖାଇ ପରେ ବିନୀତ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, 'ମହାଶୟ, ମୁଁ ବି ବଡ଼ ଠକିଗଲି, ଏ ସବୁର ମୂଳ ସେହି ଶିକରା, ତାର ପନ୍ଦର ଷୋଳ ବର୍ଷର ଝିଅକୁ ଉଠେଇବାପାଇଁ ଏ ଫନ୍ଦି କରୁଥିଲା । ମୁଁ ତ ମୂର୍ଖ ମଫସଲିଆ; ଆପଣ ଜମିଦାର ବାବୁ ହୋଇ, ଜ୍ଞାନୀ ହୋଇ ଠକି ଗଲେ; ମୁଁ କିବା ଛାର ! ଆପଣ ତ ନିଜେ କହୁଥିଲେ—'ମା ସାନ୍ତାଣୀ ଭାରି ଶିକ୍ଷିତା । ତାଙ୍କର ସ୍ୱହସ୍ତଲିଖିତ ପତ୍ର ତ ତାହାର ପ୍ରମାଣ ।"

ଦିବାକରଙ୍କ କତରେ ସେତେବେଳେ ଯୁକ୍ତି ତର୍କର ସମୟ ନ ଥିଲା । ନାନା କୁତ୍ସିତ ଗାଳିରେ କୁକୁରକୁ ତଡ଼ିଲା ପରି କାର୍ତ୍ତିକ ନନ୍ଦଙ୍କୁ ତଡ଼ିଦେଇ, ରାଗରେ ଦାଣ୍ଡଘରେ ବସି ସେ ଖଣ୍ଡେ 'ନଭେଲ' ପାଠରେ ମନୋନିବେଶ କଲେ; କିନ୍ତୁ ମନ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ଭାବିଲେ, ସବୁ ଗଲା—ସବୁ ଆଶା ଚୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ଦୁଇ ହଜାର ଟଙ୍କା ଦେଇ ଏଇ ଗଧଟିଏ କିଣିଲି । ଆଉ ବନ୍ଧୁମହଲରେ ମୁହଁ କଣ ଦେଖାଇବି ? ପୁଣି ଭାବିଲେ, କଣ ଏବେ ତାଲିମ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ? ମନରେ ଉଦୟ ହେଉଁ ହେଉଁ ଯୂଥିକାକୁ ଡକାଇ କହିଲେ । ଯୂଥିକା ଛ ମାସ ମଧ୍ୟରେ ସୀତାକୁ ଉପଯୁକ୍ତା କରିବାର ଆଶା ଦେଇ ନୂତନ ସ୍ତ୍ରୀଶିକ୍ଷାର ଭାର ଗ୍ରହଣ କଲେ ।

ଯୂଥିକା ଜଣେ ବଙ୍ଗୀୟା ନାରୀ । ସେ ବେଶ୍ ଶିକ୍ଷିତା, ଚତୁରା, ମଧ୍ୟବୟସ୍କା; କଲିକତାରେ ବାବୁ ଥିବାବେଳେ ତାଙ୍କ ସହିତ ପରିଚିତ ହୋଇଥିଲା । ପରିଚୟ ପ୍ରେମରେ ମଧ୍ୟ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲା । ଦେଖିବାକୁ ବିଶେଷ ସୁନ୍ଦରୀ ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ବେଶଭୂଷାରେ ଅଦ୍ୱିତୀୟା, ଗୀତବାଦ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ବିଶେଷ ପଟୁତା । ଦିବାକର ତାଙ୍କୁ ଆଣି ନିଜ ଆବାସ ମଧ୍ୟରେ ଶଙ୍କରୀଙ୍କ ପରିଚର୍ଯ୍ୟା ଲାଗି ରଖି-ଥିଲେ । ଶଙ୍କରୀଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷିତା କରିବା ଦୂରେ ଥାଉ ସେ ନିଜର ହାବଭାବ ଏବଂ ବେଶଭୂଷାଦି ମୋହରେ ଦିବାକରଙ୍କ ମନୋହରଣରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଲେ । ଶଙ୍କରୀ ମଧ୍ୟ ସର୍ବଦା ବେମାର ହେବାରୁ ପାଠ ଶାଠ ତାଙ୍କର ହେଲା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଯୂଥିକାର ଓ ଫୁଲ୍ଲମଞ୍ଜରୀର ଅଭେଦ ପ୍ରଣୟ ହୋଇଗଲା ।

ଫୁଲ୍ଲମଞ୍ଜରୀର ବୟସ କୋଡ଼ିଏ—ରୂପରେ ସୁନ୍ଦରୀ ବିଧବା ହେଲେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଆଶ୍ରୟର ବିଶ୍ରୟର ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନ ଥିଲା । ଯଦ୍ୟପି ସେ ସ୍ୱଦେଶରେ ବିଧବାର ଆଚରଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ତଥାପି ବେଶ୍ 'ସୌଖିନ୍' ଥିଲେ । ଭାଇଙ୍କ ସହିତ ଅଧିକାଂଶ ସମୟ କଟକ ଓ କଲିକତାରେ କଟାଉ-ଥିଲେ । ବଙ୍ଗାଳୀ ଫେଶନ୍ ଏବଂ ରୁଚି ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ମୋହ । ଯାହା ଜାଣି ନ ଥିଲେ, ଶିଖି ନ ଥିଲେ, ଯୂଥିକା ତାଙ୍କୁ ସେ ସବୁ ଶିଖାଇଲେଣି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ସୀତାଙ୍କର ଭାର ତାଙ୍କ ଉପରେ । ଫୁଲ୍ଲମଞ୍ଜରୀକୁ ସେ ଯେଉଁ-ସହଜରେ ସବୁ ଶିଖାଇଥିଲେ, ଭାବିଥିଲେ, ସୀତା ମଧ୍ୟ ତଦ୍ରୂପ ଶିଖି ପାରିବ । କିନ୍ତୁ ତାହା ହେଲା ନାହିଁ ଦେଖି ବାବୁଙ୍କ ଆଗରେ ସୀତା ନାମରେ ଖଚ ମିଛ ଲଗାଇ ସୀତା ଉପରୁ ବାବୁଙ୍କର ମନ ଭଙ୍ଗାଇବା'ର ଚେଷ୍ଟାରେ ଲାଗିଲେ । 'ପେ.ଡ଼ା ତଅଣରେ ସୁଆଦ'ପରି ବୈବାହିକ ଜୀବନର ପ୍ରଥମ ମିଳନର ବିଭ୍ରାଟରେ ଦିବାକରଙ୍କର ମନ ବୀତଶ୍ରଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ସୀତା ପଢ଼ୁଛି କି ନାହିଁ, ତହିଁର କିଛି ତତ୍ତ୍ୱ ନେଲେ ନାହିଁ । ସେ ଯେ ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରେମର ପ୍ରତ୍ୟାଶୀ ।

କିନ୍ତୁ ସୀତାକୁ ଦେଖି ସପତ୍ନୀ ଶଙ୍କରୀର ଆତ୍ମା ଘୋର ଯାତନାରେ କାତର ହୋଇ ଉଠିଲା ! ଏଇ ସେ ସୀତା ସୁନ୍ଦରୀ, ଯାହାର ରୂପର ସିଂହାସନରେ ଆଜିଠାରୁ ତାର ସ୍ୱାମୀର ଅଭିଷେକ । ନିଜ ଘର ଝରକା ଆଡ଼ ପଟରେ ଠିଆ ହୋଇ ସୀତାକୁ ଚାହିଁ ଶଙ୍କରୀ ଆଖିରୁ ଝରଝର ଲୁହ ବହିଯାଏ । ହଜାର ଅମୀୟା, ହଜାର ଅଙ୍ଗୁରବାଲା ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନେ ତ ତା ଆଖି ଆଗରେ ନ ଥାନ୍ତି । ତା ଛାତି ଉପରେ—ତା ରାଜ୍ୟରେ ରାଣୀ ହୋଇ ଆସିଛି ଆଉ ଜଣେ, ରୂପର ପସରା ମେଲି ଯୌବନର ଝଲମଲ ଦେଖାଇ—ତା ସ୍ୱାମୀ ତାର ପ୍ରେମରେ ମଜ୍ଜିବେ, ତାର କୋଳରେ ଦିନ କଟାଇବେ, ଆଉ ସେ ଅଭାଗିନୀ ସବୁସ୍ୱତ୍ତ୍ୱଚ୍ୟୁତା, ଗଭୀର ଶ୍ୱାସରେ ତା ଛାତି ଫାଟିଯାଏ । ସୀତା କେବେ ଯଦି ତା

ସହିତ କଥା କହେ, ସେ ହିଂସାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଟାଉଁଟାଉଁ ଜବାବ ଦିଏ । ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ ସୀତାର ଆଖିରୁ ଲୁହ ଝରି ପଡ଼େ । ଅକାରଣ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ପ୍ରାଣିକୁ ଆଘାତ ଦେଉଛି ମନେ କରି ଘରେ କବାଟ କିଳି ଶଙ୍କରୀ ମଧ୍ୟ କେତେ କାନ୍ଦେ । ତା କାନ୍ଦରେ ସହାନୁଭୂତି କରେ ଫୁଲ । ଯେଉଁ ଫୁଲ ଆଗେ ତାର ଛିଗ୍ନ ଦେଖି ପାରୁ ନ ଥିଲା, ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ତା ପାଇଁ ସହାନୁଭୂତିରେ ବୁଡ଼ିଯାଏ । ଫୁଲ ଯେ ପ୍ରେମର ବେଦନା କଣ ଜାଣେ ।

କିନ୍ତୁ ଯାହା ଲାଗି ଏତେ ଈର୍ଷା, ଏତେ ରାଗ, ଏତେ ମାନ ଅଭିମାନର ସୁଆଙ୍ଗ, ସେ ତ କାହିଁକି କାହିଁରେ ମିଶିଲା ନାହିଁ । ସୀତା ସର୍ବଦା ବିଷାଦିତା, ସର୍ବଦା ନୀରବ । ଏହାହିଁ ହେଲା ସମସ୍ତଙ୍କ ନିକଟରେ ଅବୋଧ । ହଜାର ସୀତା ଅଶିକ୍ଷିତା ହେଉ, ସେ ତ ନାରୀ । ତାଠିଁ କଣ ନାରୀର ହୃଦୟ ନାହିଁ ? ସେ କାହିଁକି ନିଜର ସ୍ୱାମିଠାରୁ ଭୟ ଓ ସଙ୍କୋଚରେ ଦୂରରେ ରହିଛି ? କାହିଁକି ତାହାର ଆନନ୍ଦ ନାହିଁ ! ଷୋଡ଼ଶୀ ଯୁବତୀର ଏ ଭାବ ! ହୋଇ ପାରେ, ଅଶିକ୍ଷିତା, ପିତା ମାତାଙ୍କ ଗୃହ ଆସିଛି, ସେଥିପାଇଁ ଏ ଲଜ୍ଜା, ଏ ଦୁଃଖ । ଶାଶୁ ବୁଢ଼ୀ ତାହାହିଁ ଭାବି ତୃପ୍ତ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ଦିବାକର ତ ତହିଁରେ ଆଦୌ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ ନାହିଁ ! ସେ ଦୁଇ ଦୁଇଟା ବିବାହ କରିଛନ୍ତି । ଶଙ୍କରୀଠାରୁ ସୀତା ଅଧିକ ଅଶିକ୍ଷିତା ନୁହେ । ତଥାପି ତାହାର ଏ ବିଷଣ୍ଣ ଭାବ । ସ୍ୱାମୀ କଡରେ ଥିବାବେଳେ ସେ ଯେପରି ଶୂଳଆପଦାରେ ଥିଲା ପରି ମନେ କରେ । ଏହାର ଅର୍ଥ କଅଣ ?

ନବପରିଣୀତାର ମନ ଭୁଲାଇବା ପାଇଁ ଦିବାକର ଯଥେଷ୍ଟ ଆୟୋଜନ କଲେ । କେତେ ଧନ ଯୂଥିକାଠାରୁ ସୀତାକୁ ଅବ୍ୟାହତି ଦେଇ ସର୍ବଦା ପାଖେ ପାଖେ ରଖିଲେ । ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ତାଙ୍କୁ କହିଥିଲା, 'ନୂଆ ବୋହୂ ସର୍ବଦା ତୁନ ତୁନ କାନ୍ଦେ ।'' ଦିବାକର ଭାବିଲେ, ବାପ ମାର କୋଳପୋଛା ଝିଅ । ମାକୁ ମନେ କରି କାନ୍ଦୁଛି । ସେଥିପାଇଁ ଦିନେ ସେ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ତାକୁ ନିଜ କଡରେ ଆଦର କରି ବସାଇ ନାନାମନୋହାରୀ ଅନେକ କଥା କହିଲେ, କିନ୍ତୁ ସୀତା ଲଜ୍ଜାରେ ମୁଣ୍ଡ ପୋତି ରହିଲା ।

ସେତେବେଳେ ପ୍ରାୟ ରାତି ଆଠଟା । ଅନ୍ତଃପୁରର ଭିତର ପିଣ୍ଡାରେ ବିସ୍ତୃତ ଆସ୍ତରଣ ଉପରେ ବାବୁ ବସି ଗୀତବାଦ୍ୟରେ ଲାଗିଥିଲେ, ସୀତାକୁ ଡକାଇ ଆଣି କଡରେ ବସାଇଲେ । ହାରମୋନିୟମ୍ ଶିଖାଇବାର ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ । ସୀତା ପ୍ରଶାନ୍ତ କଣ୍ଠରେ କହିଲା, "ମୁଁ ଶିଖିବି ନାହିଁ ।'' ସୀତା ଯେ ଏପରି ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ କଥା କହି ପାରେ, ଏହା ଦେଖି ଦିବାକର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ । ପୁଣି ପଚାରିଲେ, "କାହିଁକି ଶିଖିବ ନାହିଁ ?'' ସୀତା ପୂର୍ବବତ୍ କହିଲା,

"ମୋର ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ ।" ଦିବାକର ଈଷତ୍ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ କହିଲେ, "ତୁମର ଇଚ୍ଛା ଗୌଣ୍ଟାଏ କଣ ? ମୋର ଇଚ୍ଛା, ତୁମଙ୍କୁ ଶିଖିବାକୁ ହେବ ।" ସୀତା ପୁନର୍ବାର କହିଲା, "ମୁଁ ଶିଖିବ ନାହିଁ ।" ବିରକ୍ତ ହୋଇ ଦିବାକର ତୁନ ହେଲେ । ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ଅଭିମାନରେ ପୂରିଗଲା । ସୀତା ଯେ ସର୍ବଦା ତାଙ୍କଠୁଁ ଦୂରେ ଦୂରେ ରହିବାକୁ ଚାହେଁ— ତାଙ୍କର କୌଣସି କଥା ମାନିବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ, ଏହି ଦୁଃଖରେ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ କିଛିକ୍ଷଣ ଆକାଶକୁ ଅର୍ଥହୀନ ଭାବରେ ଚାହିଁ ପୁଣି କହିଲେ, "ସୀତା, ଆଜିକି ତୁମେ କେତେ ଦିନ ହେଲା ଏଠାକୁ ଆସିଲ, ମୁଁ କେତେ ସାଧ ସାଧନା କଲି, ତୁମେ କେବେ ମିଠା କଥା କହିଲ ନାହିଁ । ମୁଁ ଯା ପାଇଁ କେଡ଼େ ଦୁଃଖିତ ଜାଣ ?" ସୀତା କିଛି ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ବୁଡ଼ି ଯାଉଥିବା ଜହ୍ନକୁ ଅନାଇ ରହିଲା । ତାହାର ଦୁଇ ଆଖିରୁ ପ୍ରବଳ ବେଗରେ ଅଶ୍ରୁ ଝରୁଥିଲା, ଅନ୍ଧକାରଯୋଗୁଁ ଦିବାକର ତାହା ଦେଖି ନ ଥିଲେ । ହଠାତ୍ ତାହାର କୋହ ଶୁଣି ତାଙ୍କର ଚେତନା ହେଲା । "ଏ କଣ, ତୁମେ କାନ୍ଦୁଚ କାହିଁକି ?" କହି କୋଳକୁ ଟାଣି ଆଣି ପ୍ରଗାଢ଼ ଆଲିଙ୍ଗନରେ ତାହାକୁ ଆବଦ୍ଧ କଲେ । ସୀତା ତୁନ ନ ହୋଇ ଅଧିକ ବ୍ୟାକୁଳଭାବରେ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଦିବାକର ଭାବିଲେ କି, ପିଲାଳିଆ ! ମନେ କଲେ, କ୍ରମଶଃ ସେ ଭାବ ଭାଙ୍ଗିଯିବ । ହେଲେ, ମାସେ ଗଲା, ଦେଢ଼ ମାସ ଗଲା, କିଛିରେହିଁ ସୀତାକୁ ସେ ଟଳି ପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ଅଭାଗୀ ଯେ ଆଜିସୁଦ୍ଧା ରଘୁନାଥକୁ ଭୁଲି ପାରି ନାହିଁ ! ଆଜିକି ପ୍ରାୟ ଦଶ ମାସ ହେଲା ଯା'ଠୁଁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇଛି; ନବସ୍ୱାମିର ପ୍ରେମରେ କାହିଁକି ସୀତା ତାହାକୁ ଭୁଲି ପାରୁ ନାହିଁ ! ସୀତା ଭୁଲିଥାନ୍ତା—ମାନବହୃଦୟ ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ । ଜୀବନର ନଅ ବର୍ଷ ଯେ ସଙ୍ଗୀ ହୋଇଥିଲା, ଆବାଲ୍ୟ ଯାହା ସହିତ ସେ କଟାଇଛି, ତାକୁ ବି ସେ ଭୁଲି ପାରିଥାନ୍ତା—ଯଦି ତାହାର ସ୍ୱାମୀ ତିଳେମାତ୍ର ସୁଚରିତ୍ର ହୋଇଥାନ୍ତେ । ସୀତା ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରେମାଭିନୟ ସତ୍ତ୍ୱେ ଉଆସର ଦାସୀ କେଳୀଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଯୂଥିକା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ଯାହାର ପ୍ରେମାଳାପ, ବୋତଲ ବୋତଲ ମଦ ଓ ଅଭକ୍ଷ୍ୟ ଯେ ଉଦରସ୍ଥ କରେ, ଯାହାର ପରିବାରରେ ସୀତାର ରୁଚି ଅନୁଯାୟୀ ଗୋଟିଏ ସୁଦ୍ଧା ବ୍ୟକ୍ତି ନାହାନ୍ତି, ସେ ପରିବାର, ସେ ସ୍ୱାମୀ ପ୍ରତି ଯୁବତୀ ସୀତାର ଅନର୍ପିତ ହୃଦୟ ବା କିପରି ଆକୃଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତା ।

ସୀତା ସର୍ବଦା ବିମର୍ଷ । ସେ ବିମର୍ଷଭାବ ଭଗ୍ନ କରିବାକୁ ଦିବାକରଙ୍କର ଅପରିମିତ ଚେଷ୍ଟା, ମାତ୍ର ସବୁ ଅକାଟରେ । ଦିନେ ରାତିରେ ଶଯ୍ୟାଶାୟିତ ଦିବାକର ମଧୁର କଣ୍ଠରେ ପତ୍ନୀକୁ କହିଲେ, "ପ୍ରିୟତମେ, ମୁଁ କେତେ ଦିନ, କେତେ ରାତି ବିରହାକୁଳ ହୋଇ ଜାଗିଥିଲି, ଆଜି ଏ ମଧୁର ମିଳନରେ କଣ ତୁମେ ସୁଖୀ ନୁହ ?" କଥା କହୁଁ କହୁଁ ତାଙ୍କ ମୁଖରୁ ବିଲାତି ସୁରାର ତୀବ୍ର

ମଧୁର ଗନ୍ଧ ବାହାର ପଡ଼ିଲା । ସୀତା ସଙ୍କୁଚିତା ହୋଇ ଦୂରକୁ ଘୁଞ୍ଚିଗଲା । ଏ ଅଭିନୟ ଭିତରେ ତା ପ୍ରାଣ ମୋଟେ ମିଶୁ ନ ଥିଲା, ସେ ମୁଣ୍ଡ ପୋତି ଖଟ ବାଡ଼କୁ ଧରି ବସି ରହିଲା । ଦିବାକର ଶଯ୍ୟାରୁ ଉଠି ଆସି ତା ହାତ ଧରିଲେ । ସୀତା ବିଫଳ ପ୍ରୟାସରେ ହାତ ଛଡ଼ାଇ ନେବାର ଚେଷ୍ଟା କଲା, ପାରିଲା ନାହିଁ— ଖଟ ସନ୍ଧିକ ଯାକ ଯୁକ ହୋଇ ବସିଲା । କୃତ୍ରିମ ଅଭିମାନରେ ଦିବାକର ପୁଣି ଶୋଇ ପଡିଲେ, ଭାବିଲେ—ସୀତା ଆସି ଡ଼ାକିବ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ କାନକୁ ଗଲା ଗୋଟିଏ ବ୍ୟଥିତ କ୍ରନ୍ଦନର ସ୍ୱର । ଏ କଣ ପୁଣି କାନ୍ଦଣା ? ଦିବାକର ବିଚଳିତ ହୋଇ ଶଯ୍ୟାରୁ ଉଠି ଆସି ସୀତାକୁ ପାଖକୁ ଟାଣି ଆଣି କହିଲେ, "ମୁଁ କଣ ତୁମକୁ କଷ୍ଟ ଦେଲି ?" ସୀତା କଥା କହି ପାରିଲା ନାହିଁ, କେବଳ କାନ୍ଦିଲା ଅଜସ୍ର ଧାରରେ ତା ଆଖିରୁ କେବଳ ଅଶ୍ରୁ ବହିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଦିବାକର କିଛିରେହିଁ ତାକୁ ତୁନି କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ; ଅବଶେଷରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିରକ୍ତିରେ ଆସି ଶଯ୍ୟାରେ ପଡ଼ିଲେ । ତାଙ୍କ ଆଖି ସାମନାରୁ କିଏ ଗୋଟିଏ ପର୍ଦ୍ଦା କାଢ଼ି ଦେଲା ପରି ! ସୀତାର ଏ ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ କାନ୍ଦଣା କଣ ପାଇଁ ? ପିତୃମାତୃବିଚ୍ଛେଦ ? ଦଶ ବାର ମାସ ହେଲି ବିବାହ ହେଲାଣି, ବୟସରେ କିଛି ସାନ ପିଲା ନୁହେ । ଷୋଡ଼ଶୀ ଯୁବତୀ କଣ ବାସର-ଶଯ୍ୟାରେ କାନ୍ଦି ମରେ ? ନବପରିଣୀତ ସ୍ୱାମୀର ମଧୁର ମିଳନ ଅପେକ୍ଷା କଣ ପିତୃଗୃହ ଯୁବତୀ ପକ୍ଷରେ ବେଶି ଲୋଭନୀୟ ? ଦିବାକର ଆଉ କିଛି ଜାଣନ୍ତୁ ନ ଜାଣନ୍ତୁ, ନାରୀଚରିତ୍ର ଭଲରୂପେ ବୁଝିଥିଲେ । ସୀତା ଶିକ୍ଷିତା, ସୁରୁଚିସମ୍ପନ୍ନା, ଆଧୁନିକା ନ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ନାରୀ ତ ! ତାର କ୍ରନ୍ଦନ କୃତ୍ରିମ ? ତାହାର ନିତ୍ୟ ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ ଅଶ୍ରୁଧାରାର ନିଶ୍ଚୟ କିଛି ହେଲେ ରହସ୍ୟ ଅଛି । ମହା ଅଶାନ୍ତିରେ ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଉଠିଲା । ତଥାପି କାଳେ ନିଜର ଭୁଲ ହୋଇଥିବ ଭାବି, ଦିବାକର ସୀତାକୁ କଷ୍ଟ ଦେଲେ ନାହିଁ । ସେ ତ ଆଉ ହୃଦୟହୀନ ପଶୁ ନୁହନ୍ତି ?

ଦିନ ପରେ ଦିନ ଗଲା । ଦିବାକର କେତେ ଅପେକ୍ଷା କଲେ, କେତେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ; ତଥାପି ସେ ସୀତାକୁ ଆପଣାର କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଆଶା, ଯେଉଁ ବିଶ୍ୱାସରେ ସେ ବିଭା ହୋଇଥିଲେ, ସେ ସବୁ ତ ଯାଇଥିଲା; ତଥାପି ସୀତାର ଏ ଅଭିନବ ରହସ୍ୟାଭିନୟ ତାଙ୍କର ମହାପୀଡ଼ାର କାରଣ ହେଲା । ସୀତାର ହୃଦୟ ଯେ କୌଣସି ଗୁପ୍ତ ଦୁଃଖଯାତନାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ, ଏହା ତାଙ୍କୁ ବୁଝିବାକୁ ବିଳମ୍ବ ହେଲା ନାହିଁ । ସୀତା ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ପତ୍ନୀର ସମସ୍ତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଯେ ତାଙ୍କଠାରୁ ଶତ ଯୋଜନ ବ୍ୟବଧାନରେ, ଏହା ଚତୁର ଦିବାକର ବୁଝିଲେ । ଯେ ତାଙ୍କୁ ଭଲ ପାଏ ନାହିଁ, ନିଜର ବୋଲି ମନେ କରେ ନାହିଁ—ନିତାନ୍ତ ପର ବୋଲି ଭାବେ, ଯାହାକୁ ବିବାହ କରି ସୁଦ୍ଧା ଟିକିଏ ମାତ୍ର ସ୍ନେହର ଦାବି ତାଙ୍କର ହେଲା ନାହିଁ, ତା ସହିତ ଏକତ୍ର ବାସ ? ଦିବାକର ପ୍ରତି

କ୍ରମେ ସୀତା ଅସହ୍ୟ ହୋଇ ଉଠିଲା, ସୀତାର ରୂପଜନିତ ମୋହ ବେଶି ଦିନ ରହିଲା ନାହିଁ,—କ୍ରମେ ସୀତା ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଅବହେଳା ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା ।

ସେ ଦିନ ରାତି ପ୍ରାୟ ଦଶ ଘଣ୍ଟା ! ଦିବାକର ଶଯ୍ୟାଶାୟିତ, ପାର୍ଶ୍ୱରେ ସୀତା ଉପବିଷ୍ଟା । ଧୀର କଣ୍ଠରେ ସୀତା କହିଲା, "ତୁମର ଗୋଡ଼ ଘଷିଦେବି ?"

ଦିବାକର ଦୁଃଖିତ ହୋଇ କହିଲେ, "ସୀତା, ମୋ ପ୍ରତି ସର୍ବଦା ତୁମର ଏ କି ବ୍ୟବହାର, କହିଲ ? ମୁଁ କଣ ତୁମର ପର ?"

ସୀତା ହଁ କି ନାହିଁ କିଛି ଉତ୍ତର ଦେଲା ନାହିଁ । ଦିବାକର ବାରମ୍ବାର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ କରି ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ—"ଦେଖ, ତୁମର ଏ କାରଛଡ଼ା ବିମର୍ଷଭାବ ମୋତେ ଆଉ ଭଲ ଲାଗୁ ନାହିଁ । ତୁମର କଣ ହୋଇଚି, ମୋତେ ସ୍ପଷ୍ଟ କୁହ ? ଯଦି କିଛି ବେମାର ହୋଇଚି, ମୁଁ ଡାକ୍ତର ଆଣି ଚିକିତ୍ସା କରାଇବି; ନୋହିଲେ ତୁମକୁ କଟକ ନେଇ ଯିବି । ତୁମେ କଣ ତୁମ ବାପଘରକୁ ଯିବାକୁ ଚାହଁ ?" ସୀତା ଶେଷୋକ୍ତ କଥାରେ କ୍ଷୁଦ୍ର "ହଁ" ଟିଏ ଭରିଲା । ଏଥିରେ ଦିବାକର ରାଗାନ୍ୱିତ ହୋଇ ତାକୁ ଗୋଡ଼ରେ ପେଲି ଦେଲେ, କହିଲେ, "ଯଦି ବାପଘର ଯୋଗୁଁ ଝୁରି ମରୁଚୁ, ତେବେ ମୋତେ ବିଭା ହେଲୁ କାହିଁକି ?" ମିନିଟକ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ଏ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖି ସୀତା ଭୀତିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟରେ ଗୋଡ଼ କତିରୁ ଘୁଞ୍ଚିଗଲା । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଦିବାକରଙ୍କ ନିଶା ଚଢ଼ି ଆସୁଥିଲା । ସେ ସୀତାକୁ ଆପଣା କତିରୁ ଘୁଞ୍ଚିବାର ଦେଖି, ଉଠି ପଡ଼ି ତାକୁ ଗୋଇଠା ମାରି ତଳକୁ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଲେ । 'ବୋଉ ଲୋ' କହି ସୀତା ଦୁଇ ହାତ ଉଚ୍ଚ ଖଟରୁ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା । ତା ମୁଣ୍ଡରେ ଖଟବାଡ଼ ବାଜିଲା । ଦିବାକର ତହିଁ ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ନ କରି ତାକୁ ନାନା ପ୍ରକାର ଗାଳି ଦେଇ ଉଠି ପିଣ୍ଡାରେ ବୁଲିଲେ । ବସିବା ଘରେ ମଦ ବୋତଲ ଥୁଆ ହୋଇଥିଲା । ସେଥିରୁ ଗ୍ଲାସେ ଗ୍ଲାସେ ଉଦରସ୍ଥ କରି ଆସି ସୀତା ସହିତ ଜବାଲ ସବାଲ କରି ତାର ଦୁଃଖର କାରଣ ବୁଝି ବସିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ପଦେ କଥାରେ ଜବାବ ଦେଲା ନାହିଁ । ସେ ଦିନ ସୀତାକୁ ଦାରୁଣ ପ୍ରହାର କରି ଶେଷକୁ ନିଶାରେ ଅଚେତନ ହୋଇ ସେ ପିଣ୍ଡାରେ ପଡ଼ିଗଲେ । ନିଜର କର୍ମ ବାହୁନି କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ସୀତା ଘରର ଗୋଟିଏ କୋଣରେ ପଡ଼ି ରହିଲା ।

ରାତିର ଘଟନା ଶାଶୁ ନଣନ୍ଦ ସବୁ ଶୁଣିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ପୁଅକୁ ଦୋଷୀ ନ କରି କେବଳ ସୀତାକୁ ଦୋଷ ଦେଇ ଓରମାନ ମେଞ୍ଚେଇ ନେଲେ । ଦାରୁଣ ବିଷାଦରେ ସୀତା ଜୀବନ୍ମୃତ ଭାବରେ ପଡ଼ି ରହିଲା । ଦିବାକର ତାକୁ କଟକ ପଠାଇଦେଲେ ।

ସପ୍ତଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ମାସ କାଳ ରଘୁନାଥ ନରେଶ ବାବୁ ଓ ସୁଶୀଳକୁମାର ସହିତ ବୁଲିଲା । ଚିଲିକା ଦେଖି ଗଞ୍ଜାମ ଅଞ୍ଚଳରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି, ମଞ୍ଜୁଷା, ବିଜୟନଗର ବୁଲି ବୁଲି ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ମାସ ପରେ ନରେଶ ବାବୁ କଲିକତା ଫେରିଲେ ।

ସଞ୍ଜ ଗାଡ଼ିରେ ଯେତେବେଳେ ରଘୁନାଥ ବସି ଜନ୍ମଭୂମିକୁ ବିଦାୟ ଦେଇ କଲିକତା ଅଭିମୁଖରେ ବାହାରିଲା, ସେତେବେଳେ ତା ମନ ଘନ ଭାବନାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଦୁଇ ମାସ କାଳ ସେ ଘର ଛାଡ଼ିଛି, ଅପରିଚିତ ବିଦେଶୀ ଲୋକ ସହିତ ବୁଲୁଛି; କିନ୍ତୁ ଯେବେ ହେଲେ ସେ କଷ୍ଟ କଣ ଜାଣି ନାହିଁ, ଅର୍ଥ ଭାବ କଣ ବୁଝି ନାହିଁ—ପରମାନନ୍ଦରେ ଦେଶ ବିଦେଶ ବୁଲି ଦେଖୁଛି । ତାର ଏତେ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ପରେ ଯେ ଅକସ୍ମାତ୍ ଏ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିବ, ତାହା ସେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ସୁଦ୍ଧା ଭାବି ନ ଥିଲା । ସୀତା ବିଭା ହୋଇଗଲା—ତା ଜୀବନସୂତ୍ର ମଧ୍ୟ ଛିଡ଼ିଗଲା, କିନ୍ତୁ ଦୈବାତ୍ ଏ ନରେଶ ବାବୁ କାହୁଁ ଆସିଲେ ? ଆପଣା ବାପ ଭାଇ କଣ ଏହାଙ୍କଠୁଁ ବଳି ଯତ୍ନ କରିବେ ? ନରେଶ ବାବୁଙ୍କ ପ୍ରତି ରଘୁନାଥର ହୃଦୟ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ସେ ସାନ ଭାଇ ପରି ତାଙ୍କର ଉପଦେଶ ଓ ଆଦେଶ ମାନି ଚଳୁଥିଲା । ନରେଶ ବାବୁଙ୍କର କି ଅସୀମ ଜ୍ଞାନ, କି ଅସାଧାରଣ ବିଦ୍ୟା, କି ଅପୂର୍ବ ବକ୍ତୃତ ଶକ୍ତି, କି ମହାନ୍ ଦେଶପ୍ରେମ, ଉଦାରତା ! ରଘୁନାଥ ଯେତେ ତାଙ୍କ କଥା ଭାବିଲା, ସେତେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେଲା । ସେ ଜନ୍ମଭୂମି, ଆତ୍ମୀୟ ସ୍ୱଜନ ଛାଡ଼ିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାହାର ବିଶେଷ ଦୁଃଖ ନାହିଁ । କଥାପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସେ ନରେଶ ବାବୁଙ୍କୁ ନିଜର ସମୁଦାୟ ଇତିହାସ କହିଛି, ସହାନୁଭୂତି ମଧ୍ୟ ଲାଭ କରିଛି, ସାନ୍ତ୍ୱନା ମଧ୍ୟ ପାଇଛି । ବିଦେଶୀ ବିଜାତି ଏତେ ଆପଣାର ହୋଇ ପାରନ୍ତି ? ରଘୁନାଥ ନୀରବରେ ସାନ୍ଧ୍ୟ ଗଗନକୁ ରେଲ୍ ଝରକାବାଟେ ଅନାଇ ଏହାହିଁ ଭାବୁଥିଲା; ପୁଣି ଭାବୁଥିଲା ସୁଶୀଳ କଥା । ସୁଶୀଳ ଯେପରି ଧୀର, ସେହିପରି ଶାନ୍ତ ଓ ଲଜ୍ଜାଶୀଳ । କଥା ପଦେ ସେ ମୁହଁ ଉଠାଇ କହେ ନାହିଁ । କେଡେ ସୁନ୍ଦର ତାର ମଧୁର ସ୍ୱଭାବ; ଆଉ ଅପୂର୍ବ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ! ସେ ଅନେକ ପିଲା ଦେଖିଛି, କିନ୍ତୁ ସୁଶୀଳ ପରି କ୍ୱଚିତ୍ ଦେଖିଛି । ତାହାର ଆଖିଯୋଡ଼ିକ ଦୀର୍ଘାୟତ, କୃଷ୍ଣତାରକାବିଶିଷ୍ଟ କଳା କଇଁଫୁଲ ପରି ଢଳଢଳ । ସେ ଆଖିର ମଧୁର ଚାହାଣୀ ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ଯେ, ଏକ ସୀତା ଆଖି ଛଡ଼ା ସେ ଅନ୍ୟତ୍ର ଏପରି ସୁନ୍ଦର ଆଖି ଦେଖି ନାହିଁ । ତଥାପି ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ, ସୁଶୀଳର ଆଖି ସୀତାଠୁଁ ବି ସୁନ୍ଦର । ସୁଶୀଳ ଲମ୍ବା ପତଳା; କିନ୍ତୁ ଅବୟବର ଗଠନ ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ଯେ, ଯେ ଚାହିଁବ, ସେ ଘଡ଼ିଏ

ଖଣ୍ଡେ ଦେଖିବ । ତାର ସେ ଯେଉଁ ହସ, ମୋତିପରି ଦାନ୍ତ । ରଘୁନାଥ ଭାବିଲା, ଆହା ସୁଶୀଳ ଭଲା ଝିଅ ହୋଇଥାନ୍ତା । ଏତେ ରୂପ ବାଳକର ?

ହଠାତ୍ ତା ଭାବନାରେ ବାଧା ପଡ଼ିଲା । ଗାଡ଼ି ଗୋଟିଏ ଷ୍ଟେସନରେ ଛିଡ଼ା ହେଲା । ସେମାନେ ସେକେଣ୍ଡ୍ କ୍ଲାସ କାମରାରେ ବସିଥିଲେ । ତାହାର ଦ୍ୱାର ଠେଲି ଗୋଟିଏ ଇଂରାଜ ଭଦ୍ରଲୋକ ଭିତରକୁ ପଶି ଆସିଲେ । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପିଲା ଦୁଇଟି । ରଘୁନାଥ, ନରେଶବାବୁ ଓ ସୁଶୀଳ ସମସ୍ତେ ଇଂରାଜୀ ପରିଚ୍ଛଦ-ଭୂଷିତ । କ୍ରମେ ଭଦ୍ରଲୋକଟି ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଆଳାପ ପରିଚୟ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ନରେଶ ବାବୁ ଭଦ୍ରଲୋକଟିର କଥାରେ ଆପ୍ୟାୟିତ ହୋଇ ତାଙ୍କ ସହିତ ଗଳ୍ପ କରୁଁ କରୁଁ ପ୍ରାୟ ରାତି ନଅଟା ବାଜିଲା । ଗାଡ଼ି କ୍ରମେ କଟକ ଷ୍ଟେସନ ଅଭିମୁଖରେ ଚାଲିଲା । ରଘୁନାଥର ଛାତି ଦାଉଁ ଦାଉଁ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଏଇ କଟକ ! ଏଇ କଟକକୁ ସେ ଚାଲି ଯାଉଛି ! ଏଇ କଟକରେ ତାହାର ପ୍ରାଣର ସୀତା ବର୍ତ୍ତମାନ ! ସେ କଣ ଆଉ ତା କଥା ଚିନ୍ତା କରୁଥିବ ? ସରସ୍ୱତୀ, ତାରାମଣି ଓ ପୀତେଇ ନାମୀ କେହି କଣ ତାକୁ ମନେ ପକାଉ ନ ଥିବେ ? ବାପା ରୋଗୀ ଦେଖି ଫେରିବେଣି । ଚିନ୍ତାର ଗାଢ଼ତାରେ ସେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ ଯେ, ସାହେବ ଓ ମେମ୍ ଉତୁରି ଗଲେଣି ।

ସହସା ତା ଚମକ ଭାଙ୍ଗିଲା, ଭାରି ବୁଟ୍‌ର ମଚ୍ ମଚ୍ ଶବ୍ଦ ଶୁଣି । ଜଣେ ଦୀର୍ଘକାୟ ଶ୍ୱେତାଙ୍ଗ ଟଳି ଟଳି ତାକୁ ପ୍ରାୟ ଠେଲିଦେଇ ତାରି କଡ଼ରେ ଜାଗା ମାଡ଼ି ବସିଲା । ତା ମୁହଁରେ ମଦର ତୀବ୍ର ଗନ୍ଧ । ସେ କଟମଟ କରି ରଘୁକୁ ଅନାଇ 'ଡ୍ୟାମ୍'' ବଗର ନେଟିଭ୍' କହି ପେଲିଦେଲା । ରଘୁନାଥ ନିର୍ବିବାଦରେ ଉଠି-ଯିବା ଦେଖି ନରେଶ ବାବୁ ତାକୁ ବାଧା ଦେଇ ସାହେବକୁ ଗାଳି ଦେବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେବାରୁ ରଘୁନାଥ କହିଲା, ''ଥାଉ ନରେଶ ଦାଦା, ଲୋକଟା ମଦ ଖାଇଚି, ମୁଁ ତ ଅନ୍ୟପାଖେ ବସିଚି, ଥାଉ, ଥାଉ ।'' ନରେଶ ବାବୁ ପଦେ ଦୁଇ ପଦ କହି ବସି ପଡ଼ିଲେ । ଗାଡ଼ି କଟକ ଷ୍ଟେସନ ଛାଡ଼ିଦେଲା । ମହାନଦୀ ପୋଲ ଉପରେ ଘୁ ଘୁ ହୋଇ ଚାଲିଲାବେଳେ ଅନ୍ଧାରରେ ସୁଦ୍ଧା ରଘୁ ଅନେଇଲା— ସେହି ନଦୀର ଦୂର ପ୍ରାନ୍ତସ୍ଥିତ କାଠ-ଗୋଲାଘରୁ କାଳେ ଦୀପରଶ୍ମିରେଖାଟିଏ ପାଣିରେ ପଡ଼ିଥିବ; କାଳେ କାହାରି କଳା ଆଖିଯୋଡ଼ିକ ତାକୁ ଚାହିଁଥିବ; କିନ୍ତୁ ତାହାର ଆଶା ବିଫଳ ହେଲା । କେବଳ ନୌକାମାନଙ୍କରୁ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ଆଲୋକଶିଖା ଠାଏଁ ଠାଏଁ ପାଣିରେ ପଡ଼ି ଅନ୍ଧକାରରେ ତରଳୁଣୀ ଆଲୁଅ ପରି ଦିଶି ଯାଉଥିଲା । ଗାଡ଼ି ପୋଲ ପାରି ହୋଇଗଲା । ସେ ଝରକା କଡ଼ରୁ ମୁହଁ ବୁଲାଇ ଭିତରକୁ ଚାହିଁଲା, ଦେଖିଲା, ମଦୁଆ ସାହେବ ଗୋଟିଏ ବେଞ୍ଚ ଉପରେ ପଡ଼ି ନିଶାରେ ଗଁ ଗଁ ହେଉଛି । ସୁଶୀଳ ତା ଭୟରେ ନରେଶ ବାବୁଙ୍କ ଦେହରେ ଲାଗି ଯାଇଥିଲା । ନରେଶ ବାବୁଙ୍କ କୋଳରେ ସୁଶୀଳର ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ

ରଘୁନାଥର ମନେ ହେଲା, ଯେପରି ଷୋଡ଼ଶୀ ସୁନ୍ଦରୀ ! କିନ୍ତୁ ମସ୍ତକର ଛିନ୍ନକେଶ ଓ ବେଶଭୂଷା ଦେଖିକ୍ଷଣରେ ସେ ଭ୍ରମ ଦୂର କଲା । ନରେଶ ବାବୁଙ୍କ ଆଖି ନିଦରେ ବୁଜିହୋଇ ଆସୁଥିଲା, ସେ ସୁଶୀଳକୁ ଜଗିବାକୁ କହି କରି ଲେଉଟାଇ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲେ । କିଛି କ୍ଷଣ ପରେ ତାଙ୍କର ଘୁଙ୍ଗୁଡ଼ି ଶୁଭିଲା । ସୁଶୀଳ କିଛିକ୍ଷଣ ବସି ଅବଶେଷରେ ନରେଶ ବାବୁଙ୍କ ଉପରେ ଢ଼ଳେଇ ପଡ଼ିଲା । ଝରକା କଡରେ ମୁଣ୍ଡ ପୋତିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ରଘୁନାଥ ଚେଇଁଥିଲା— ସେ ଦେଖିଲା; ହଠାତ୍ ଗୋରାଟା ଉଠିଲା, ପକେଟରୁ ଏକପ୍ରକାର ଚଷମା କାଢ଼ି ଆଖିରେ ପିନ୍ଧିଲା, ଧୀରେ ଧୀରେ ଉଠି ନିଦ୍ରିତ ନରେଶ ଓ ସୁଶୀଳକୁ ବହୁତ ବେଳଯାଏ ନିରୀକ୍ଷଣ କରି ଚାହିଁଲା । ରଘୁନାଥ ଚେଇଁ ସବୁ ଦେଖୁଥାଏ, ଭୟରେ ତାର ପାଟି ସେତେବେଳେ ଯାବ ଟଡ଼ି ଯାଇଥାଏ । ସେ ମଲାଙ୍କ ପରି ବସିଥାଏ । ଡ଼ାଆଣୀ ସୁର୍ଦ୍ଧିଲା ପରି ଗୋରାଟା ଦୁଇ ଜଣଙ୍କୁ ଦେଖିସାରି କ୍ରମେ ତା କଡକ ଅଗ୍ରସର ହେଲା । ରଘୁ ଭୟରେ ଚିତ୍କାର କରି ଉଠିଲା । ନରେଶ ବାବୁ ଉଠି ବସିଲେ । ଗୋରାଟା ମଦୁଆଙ୍କ ଭଳି ଟଳି ଟଳି ବସିଗଲା । ସେତେବେଳକୁ ତା ଆଖିରେ ଆଉ ସେ ଚଷମା ନାହିଁ । ନରେଶ ବାବୁ ଉଠି ଇଂରାଜୀରେ ଶ୍ୱେତାଙ୍ଗଙ୍କୁ ଭର୍ତ୍ସନା କରି କହିଲେ, "କଣ ମାତଲାମି କରିବାକୁ ଜାଗା ମିଳିଲା ନାହିଁ ? ନିରୀହ ଭଦ୍ରଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର ! ଏହା" କହି ତାକୁ ପୋଲିସ୍ ଡ଼ାକିବା ଭୟ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଇଲେ । ଗୋରା ଭଲ ଆଚରଣ କରିବା ଲାଗି ବାରମ୍ବାର ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରି ସ୍ୱସ୍ଥାନରେ ବସି ଗୋଟିଏ ଅଶ୍ଳୀଳ ଇଂରାଜୀ ଗୀତ ଗାଇବାକୁ ଲାଗିଲା । ତା ରଙ୍ଗ ଢ଼ଙ୍ଗ ଦେଖି ରଘୁନାଥ ହତବୁଦ୍ଧି ହୋଇଥିଲା । ତାହାକୁ ଆଶ୍ୱାସ ଦେଇ ନରେଶ ବାବୁ କହିଲେ, "ଭୟ କର ନାହିଁ, ରଘୁନାଥ ! ଏ ଜାତିର ଏପରି ଦୃଶ୍ୟ ସୁଲଭ । ମଦ ଖାଇଲେ ସେମାନଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ରହେ ନାହିଁ । ମୁଁ ବିଲାତ ବୁଲିଚି । ତୁମେ ଏ ପୁରୁଷକୁ ଦେଖି ଏପରି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଉଚ ? ସେମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ମଦ ଖାଇ ଯେଉଁ କାଣ୍ଡ କରନ୍ତି,—ଗୁଡ଼ ।"

ଗାଡ଼ି ଅଗ୍ରସର ହେଲା, କ୍ରମେ ରାତି ପାହିବା ଉପରେ । ଗୋରା ଆପଣା ମନକୁ ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ ବକର ବକର ହୋଇ ଶୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା । ପାହାନ୍ତା ପବନର ଶୀତଳ ସ୍ପର୍ଶରେ ତା ନିଶା ଛାଡ଼ି ଆସିଲା । ଝିକ୍ ଝିକ୍ ଗାଡ଼ିର ଗତି କ୍ରମେ ମନ୍ଥର ହେଲା, ସେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଘର ଭିତରେ ପଶିଗଲା । ସେତେବେଳେ ପରିଷ୍କାର ଫର୍ଚ୍ଚା ହେଲାଣି । ଜନକୋଳାହଳରେ ଫେରିବାଲା ଓ କୁଲିଙ୍କ ଚିତ୍କାରରେ ରଘୁ ବିସ୍ମିତ, ନିର୍ନିମେଷ ନୟନରେ ଚାହିଁ ରହିଲା । ନରେଶ ବାବୁ ଓ ସୁଶୀଳ ଉଠି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେ । ଏ ହାବଡ଼ା ଷ୍ଟେସନ, ଏଠି ଓହ୍ଲେଇବାକୁ ହେବ । ମାୟାପୁରୀ କଲିକତା ନଗରୀରେ ଆଜି ରଘୁନାଥର ପ୍ରଥମ ପଦାର୍ପଣ । କଲିକତା ଯେ ଏଡ଼େ ବଡ଼, ଏପରି ଅଜବ ସହର, ସେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ସୁଦ୍ଧା କଳ୍ପନା କରି ପାରି ନ ଥିଲା । ସେ ଏକା ଏଠାକୁ ଆସିଥିଲେ ତାର କି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା

ହୋଇଥାନ୍ତା ! କେମିତି ଯେ ସେମାନେ ଯେ ଗାଡ଼ିରୁ ଓହ୍ଲାଇଲେ, ଟ୍ୟାକ୍ସିରେ ବସିଲେ—ତାର ସେ ସବୁ ହେଜ୍ ନ ଥିଲା । ସେ କେବଳ ବଲ୍‌ବଲ୍ କରି ଭକୁଆଙ୍କ ଭଳି ଚାରିଆଡ଼କୁ ଚାହୁଁ ଥାଏ । ଏପରି ସମୟରେ ହଠାତ୍ ଦେଖିଲା, ଦୃବୋକ୍ତ ଗୋରା ଦଳେ ପୋଲିସ୍ ଘେନି ହାଜର । ପକେଟରୁ ଓ୍ୱାରଣ୍ଟ ବାହାର କରି ନରେଶ ବାବୁ ଓ ସୁଶୀଳ ହାତରେ ହାତକଡ଼ି ପିନ୍ଧାଇ ତା ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହେଲା । ସେ ଭୟରେ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ପରି ହେଲା । ନରେଶ ବାବୁ କିନ୍ତୁ ଧୀର ସ୍ଥିର ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, "ସେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ, ତାକୁ ଛାଡ଼ିଦିଅ ।" "ଚୁପ୍ ରହୋ" କହି ଜଣେ ପୋଲିସ ରଘୁନାଥହାତରେ ହାତକଡ଼ି ଦେଲା । ମୋଟର ଟ୍ୟାକ୍ସିରେ ବସି ଗୋରା ଲୋକଟି ପରିଷ୍କାର ବଙ୍ଗଳାରେ କହିଲା, "ମୋତେ ଚିହ୍ନି ପାରୁଚ ମନିରୁଦ୍ଦୀନ !"

ଏଥର ନରେଶ ବାବୁ ଓରଫେ ମନିରୁଦ୍ଦୀନ କହିଲେ, "ତୁମକୁ ଚିହ୍ନି ପାରୁ ନାହିଁ ନରେଶ ଦାଦା !"

ନରେଶ ଦାଦା ମୁରୁକି ହସି କହିଲେ, "ମୋ ନାମ ନେଇ ବେଶ୍ ଦେଶ ଦେଶ ବୁଲିଲ, ହିନ୍ଦୁଆନିର ଚୂଡ଼ାନ୍ତ କଲ, ତିନି ଥର ମୋ ଆଖିରେ ଧୂଳି ଦେଲ । ତୁମ ସଙ୍ଗରେ ମଥୁଆ ବିବି ନ ଥିଲେ ମୁଁ ତମକୁ କେଉଁ କାଳୁ ପୁରୀରେ ଧରିଥାନ୍ତି ! କି ବିବି ସାହେବ, ସୁଶୀଳକୁମାର ସାଜିଚ । ନରେଶ ଦାଦାକୁ ମନେ ପଡ଼େ ତ ? ଏକାଠି ପରା ଗୋଲାପୀ ସର୍ବତ, ସନ୍ଦେଶ ଖାଇଥିଲୁଁ ?"

ନରେଶ ଦାଦାର କଥାରେ ସୁଶୀଳକୁମାରର ସୁନ୍ଦର ମୁହଁ ଶୁଖି କଳା ପଡ଼ିଗଲା । ରଘୁନାଥ ଅକସ୍ମାତ୍ ଏ ଅଦ୍ଭୁତ ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ପଥର ପାଲଟିଗଲା । ଏତେଦିନ ସେ ନରେଶ ଦାଦା ସହିତ ରହିଛି, କିନ୍ତୁ ସେ ଯେ ଜଣେ ମୁସଲମାନ ଓ ସୁଶୀଳ ଯେ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ, ଏହା ସେ ଘୁଣାକ୍ଷରେ ଜାଣି ପାରି ନାହିଁ । ତାର ନିଜ ଆଖିକି ବିଶ୍ୱାସ ହେଲା ନାହିଁ । ଦିନେ ନୁହେଁ, ଅଧେ ନୁହେଁ, ଦୁଇ ମାସ କାଳ କି ପ୍ରତାରଣା ମଧ୍ୟରେ ସେ ବାସ କରିଛି ! ଏ ସବୁ ତାକୁ ଭେଲିକି ପରି ଲାଗିଲା । ଏସବୁ ସତ, ନା ସେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଛି ! କିନ୍ତୁ ତାକୁ ଭାବିବାକୁ ସମୟ ନ ଦେଇ ଟ୍ୟାକ୍ସି ଯାଇ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଠିଆ ହେଲା । ସେ ଅନୁମାନରୁ ବୁଝିଲା, ତାହା ଥାନା । ସେଠି ସେ ଶୁଣିଲା, ତାହାର ଶ୍ରଦ୍ଧେୟ ନରେଶ ଦାଦା ଜଣେ ଖୁଣି ଆସାମି । ତାଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ନାମ ମହମ୍ମଦ ମନିରୁଦ୍ଦୀନ; ସୁଶୀଳକୁମାର ମଥୁଆ ବିବି ନାମ୍ନୀ ଜଣେ ବାରାଙ୍ଗନା; ଉଭୟେ ଗିରିଧାରୀ ମଲ୍ଲି ମାରୁଆଡିକୁ ଖୁନ୍ କରି ପ୍ରାୟ ଲକ୍ଷାଧିକ ଟଙ୍କାର ସମ୍ପତ୍ତି ହସ୍ତଗତ କରି ଦେଶତ୍ୟାଗୀ ହୋଇଥିଲେ । ଆଉ, ସେ ମଦୁଆ ଗୋରା ଜଣକ କଲିକତାର ବିଖ୍ୟାତ 'ଡ଼ିଟେକ୍‌ଟିଭ୍' ନରେନ୍ଦ୍ର ମିତ୍ର । କିନ୍ତୁ ଏତେବେଳେ ବୁଝି ଲାଭ କଅଣ ? ରଘୁନାଥ ପୋଲିସଙ୍କ ହାତରେ ଉତ୍ତମ ମଧ୍ୟମପାଇ

ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ହାବୁଡ଼ରୁ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ବୋଲି ଖଲାସ ପାଇଲା, ସେତେବେଳେ ପ୍ରାୟ ଦିନ ଘଣ୍ଟା । ଦିନସାରା ସେ କିଛି ଖାଇ ନାହିଁ, ତା ହାତରେ ଛଦାମେ କଉଡ଼ି ନାହିଁ, ପୁଣି ଏ ଅପୂର୍ବ ସହରରେ ପାଦ ଦେଲା ମାତ୍ରେ ଏ ବିଚିତ୍ର ଘଟଣା ! ଆହା, ନରେଶ ଦାଦା ତାର ଖୁଣି ଆସାମି । ତାହା ହେଲେ ତ ସେ ଫାଶି ଯିବେ । ଆପଣାର ନିତାନ୍ତ ନିଃସହାୟ ଅବସ୍ଥାରେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଭାବିଲା, ନରେଶ ଦାଦା କଥା । ସେ ନରେଶ ଦାଦା ଏଡ଼େ ସରଳ, ଏଡ଼େ ଉଦାର କିନ୍ତୁ ବିଜୁଳି ଖେଳିଲା ପରି ପୁରୁଣା ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ତାହା ମନରେ ପଡ଼ିଗଲା— ସେହି ବସା ବଦଳି କଥା । ନରେଶ ଦାଦା କାହିଁକି ତାକୁ ନ ଉଠାଇ ତରତର ବସା ବଦଳାଇଲେ ? ମନରେ ବଡ଼ ଭୟ ହେଲା, କିଣ ଖୁଆଇ ଦେଇ ନ ଥିଲେ ତ ! ନୋହିଲେ ସେ ଏପରି ଅଚେତନ ହୋଇ ଶୋଇଥାନ୍ତା କି ? ଦେଶ ଗୁଣ୍ଡ ଆସି ନିଜ ମୂର୍ଖତାରେ ଏହି ବିପଦରେ ପଡିଥିବାରୁ ମନେ ମନେ ନିଜକୁ ଶତ ଶତ ଧିକ୍‌କାର ଦେଇ ସେ ଆସି ଫୁଟପାଥ୍ ଉପରେ ବସିଲା । ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ କୁଆଡ଼େ ଯିବ ? ଏଡ଼େ ବଡ଼ ସହର, ଅସଂଖ୍ୟ ଜନସ୍ରୋତ, ଅସୁମାରି ଯାନ ବାହନ, ମୋଟର, ଟ୍ରାମ, ଟ୍ୟାକ୍‌ସି ଘୋଡ଼ାଗାଡ଼ିମାନ ଚାଲିଛନ୍ତି ! ଯେଉଁ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ, କୋଠା ମାଳମାଳ— ତେତାଲା, ଚଉତାଲା, ପାଞ୍ଚତାଲା, ଛତାଲା । କେଉଁ ବାଟେ ଗଲେ କେଉଁଠି ପହଞ୍ଚିବ, ପୁଣି କିଏ ଧରିବ, ତାର ଠିକଣା ନାହିଁ—ଏହା ସେ ଭାବି ଭାବି ଅବସନ୍ନ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ବସୁଁ ବସୁଁ ତାକୁ ନିଦ ଆସିଲା । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଏବଂ ଅସହାୟ ସ୍ଥାନରେ ବି ନିଦ ହୁଏ ! ଯେତେ-ବେଳେ ତାର ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲା, ସେତେବେଳକୁ ରାତି,— ଚାରିଆଡ଼େ ବିଜୁଳି ଆଲୁଅରେ ସହର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ । ବାଟରେ ହଜାର ହଜାର ଯୁବକ ବାବୁମାନେ ବୁଲି ବାହାରିଛନ୍ତି, ଚାରିଆଡ଼େ ଦୋକାନ ବଜାର ଖୋଲା ରହିଛି, ବିଜୁଳି ଆଲୁଅର ବଡ଼ ବଡ଼ ଅକ୍ଷରସବୁ ଦୋକାନ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଝକ୍‌ଝକ୍ କରୁଛି । ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ସେ ପଢ଼ିଲା, ଲେଖାଅଛି—'ହାଇଟ୍ ଓ୍ୱେ ଲେଡ଼ଲ କୋମ୍ପାନି ।' ଓଃ ତେବେ ଏଇ ସେ ନାମଯାଦା ଦୋକାନ ! କିନ୍ତୁ ଏ ସବୁ ଦେଖି ତାର ଲାଭ କଣ ? ଏହାପରି କଣ ସେ ବାଟେ ବାଟେ ବୁଲିମରିବ ? ନିଜ ଦେହକୁ ଅନେଇଲା, ନରେଶ ଦାଦାଙ୍କ ଦତ୍ତ ଚକଚକିଆ ପୋଷାକ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନାହିଁ । ପକେଟ ଦରଣ୍ଡି ଗୋଟିଏ ଅଧଲା ବି ପାଇଲା ନାହିଁ । ସେ କରିବ କଣ ? ବଡ଼ ବିକଳ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଡାକିଲା । ବୋଧ ହୁଏ, ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ପଡିଲେ ମନୁଷ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ଛଡ଼ା ଆଉ କାହାକୁ ଡାକି ପାରେ ନାହିଁ । ସେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଡାକି ଡାକି ଚାଲିଲା, କେତେ ବାଟ ପାରି ହେଲା । ହେଲେ, ଭଗବାନ୍ ତାହାର ଡାକ ଶୁଣିଲେ । ଗୋଟିଏ ବୁଢ଼ୀ ସେ ବାଟରେ ଯାଉ ଯାଉଁ ଅକସ୍ମାତ୍ ତାହାର ଦୃଷ୍ଟି ରଘୁନାଥ ଉପରେ ପଡ଼ିଲା । ସେ ଯେଉଁଠାରେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲା, ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ ଗହଳ ଦେବଦାରୁ ଗଛ ଥିଲା । ସେହି ଯୋଗୁଁ 'ଫୁଟ ପାଥ'ର ସେହି

ଅଂଶ ଅନ୍ଧାରୁଆ ହୋଇଥିଲା । 'ଫୁଟପାଥ୍ କରଲୁ ମସ୍ତବଡ଼ ତଉତାଲା କୋଠା । ବୁଢ଼ୀଟି ରଘୁନାଥକୁ ଦେବଦାରୁ ଗଛ ତଳେ ଠିଆ ହୋଇଥିବାର ଦେଖି କହିଲା, "ବାବା, ଏପରି ପରିତ୍ୟାଗ କଲେ ଚଳିବ ନା ? ମୋର ଝିଅ ଯେ ତିନ ଦିନ ତିନ ରାତି ଉପାସ କରି ତୁମ ବାଟ ଗୁହିଁଛି । ସେ କଣ ଏହିପରି ମରିବ, ଆଉ ତୁମର ନିଷ୍ଠୁର ପ୍ରାଣରେ ଟିକେ ଦୟା ହେବ ନାହିଁ ?"

ରଘୁନାଥ ବଡ଼ ବିବ୍ରତ ହେଲା । ଏ କଏ ପୁଣି ? ସେ ବୁଢ଼ୀକି ଯେତେ ବୁଝେଇଲା ଯେ, ସେ ଯାହାକୁ ଖୋଜୁଚି, ସେ ଲୋକ ସେ ନୁହେଁ, ବୁଢ଼ୀ ସେତିକି ଆକୁଳ ହୋଇ, କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ତାକୁ ଆପଣା ସଙ୍ଗରେ ଯିବାକୁ ବିନତି କଲା । ଶେଷକୁ ରଘୁନାଥ ଭାବିଲା, ବୁଢ଼ୀ କଣ ପାଗଳ ! ତଥାପି ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ, ପୁଣି ବୁଢ଼ୀ ଦେଖି ତାର ଦୟା ହେଲା । ହଉ, ଥରେ ଯାଇ ଦେଖେ, କ୍ଷତି କଣ ? ପୁନଶ୍ଚ ମନରେ ଭୟ ହେଲା, ଏ ବୁଢ଼ୀ ଛଦ୍ମବେଶୀ ନୁହେଁ ତ ? ଯାହା-ହେଉ, ସେ କିଛି ସ୍ଥିର କରି ନ ପାରି ବୁଢ଼ୀ ସହିତ ଗଲା । ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ବଙ୍କା, ତେଢ଼ା ଗଳି ପାରି ହୋଇ ବୁଢ଼ୀ ରଘୁନାଥକୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ବୃହତ କୋଠାଘରେ ପଶିଲା । ରଘୁନାଥ ଶିଢ଼ୀ ଦେଇ ଉପରକୁ ଉଠିବା ସମୟରେ ତା କାନରେ କାମିନୀକଣ୍ଠନିଃସୃତ କଳହାସ୍ୟଧ୍ୱନି ଏବଂ ଏସରାଜ୍‌ର ମଧୁର ସ୍ୱର ପଶିଲା । ଏ ପୁଣି କି ମାୟାପୁରୀ ! ରଘୁନାଥ ଭିତରକୁ ପଶିଯାଇ ଦେଖିଲା, ସାକ୍ଷାତ୍ ଇନ୍ଦ୍ରଭୁବନ, ଆଉ ଅପ୍‌ସରାତୁଲ୍ୟ ରୂପସୀ ଦଳେ ଯୁବତୀ ବିବିଧ ବେଶଭୂଷା ହୋଇ ସେ ଘରେ ଅଛନ୍ତି । ଜଣେ ବିସ୍ତୃତ ଧୋବଫରାଶ ଉପରେ ଗୋଟିଏ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡିତ ତକିଆରେ ଆଉଜି ଏସ୍‌ରାଜ୍ ବଜାଉଛି, ଆଉ ଜଣେ ଗୋଟିଏ ଅତି ସୁନ୍ଦର ପଲଙ୍କ ଉପରେ ଅର୍ଦ୍ଧଶାୟିତା । ଦୁଇ ଜଣ ବସି ଫୁଲହାର ଗୁନ୍ଥୁଛନ୍ତି । ଜଣେ ବାରନ୍ଦାରେ ବୁଲୁଛି, ଜଣେ ଅଇନା କତିରେ ନିଜ ମୁହଁ ଦେଖୁଛି । ସେ ଏତେଗୁଡ଼ିଏ ସୁନ୍ଦରୀ ଦଳରେ ହଠାତ ପଶିଯାଇ ହତବୁଦ୍ଧି ହୋଇଗଲା । ଏମାନେ କଏ ? ପୁଣି କାହିଁକି ତାକୁ ଡ଼ାକିଲେ ? ସେ କିଛି ବୁଝି ନ ପାରି କାବା ହୋଇ ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଗୁହିଁ ରହିଲା । ବୁଢ଼ୀଟି ଇତମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇଥିଲା । ଯୁବତୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ଆସି ତା ବେକରେ ଗୋଟିଏ ଫୁଲମାଳ ପକାଇଦେବାରୁ ଅନ୍ୟମାନେ ନାନାପ୍ରକାର ହାସ ପରିହାସ କରି ତା ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ରଘୁନାଥ ସେମାନଙ୍କର ଢାଙ୍ଗବାର ଦେଖି ଭାବିଲା, ଏମାନେ ବେଶ୍ୟା ନୁହନ୍ତି ତ ? କଲିକତାର ବେଶ୍ୟାଳୟରେ ସେ, ଏହା ଭାବିଲା ମାତ୍ରେ ତା ଗ୍ରୀବା କମ୍ପି ଉଠିଲା । ସେ ସେହି ସ୍ଥାନରେ ଭାଲୁଆଙ୍କ ଭଳି ବସି ପଡ଼ିଲା । ଯୁବତୀମାନେ ତା ବ୍ୟବହାରରେ ରୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଏଥର ତା ପ୍ରତି ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ତାଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣେ ନିଶାରେ ଟଳି ଟଳି ପଡ଼ୁଥିଲା । ସେ ରଘୁନାଥକୁ ନାନା ଅଭଦ୍ର ଗାଳି ଦେଇ, ମଦ ବୋତଲ ଉଠାଇ ତା ମୁହଁକୁ ଫୋପାଡ଼ିଲା । ଠିକକରେ ରଘୁନାଥ ମୁଣ୍ଡରେ

ବୋତଲଟା ବାଜିଥାନ୍ତା, କିନ୍ତୁ ତାହା ନ ହୋଇ ଦୁଆରରେ ବାଜି ଚୂନା ହୋଇଗଲା । ସେ ଶବ୍ଦରେ ଆର କୋଠରିରୁ ଜଣେ ସାର୍ଥକୃତ ଗୌରସୁନ୍ଦର ଯୁବକ ବାହାରି ଆସିଲା । ସେ ରଘୁନାଥକୁ ଦେଖି ଭ୍ରୂକୁଟି କରି ଅନେକ ବକ ବକ ତା ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହେଲା । ରଘୁନାଥ ଦେଖିଲା, ସେତେବେଳେ ନିଶାରେ ଲୋକଟିର ଚେତନା ଲୁପ୍ତପ୍ରାୟ । ସେ ମଧ୍ୟ ଯାଇକରି ଭିଡ଼ି ତାଙ୍କୁ ମାରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲା । ଏହି ସମୟରେ ଦୁଇଜଣ ଯୁବତୀ ତାଙ୍କୁ ଟାଣିଆଣି ଆଉ ଗୋଟାଏ ଘରେ ଭର୍ତ୍ତି କରିଦେଲେ । ସେ ଶୁଣି ପାରିଲା ବାହାରୁ ଦୁଆରରେ ତାଲା ପଡ଼ିଲା ।

କୋଠରିଟି କ୍ଷୁଦ୍ର ଓ ଘୋର ଅନ୍ଧକାରମୟ । ରଘୁନାଥ ସେଇଠି ବସି ଆପଣା କପାଳ କଥା ଚିନ୍ତା କରୁଁ କରୁଁ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲା ।

ଗୋଟାଏ ଭୟଙ୍କର ଗୋଳମାଳରେ ତା ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ଭିତରେ ଥାଇଁ ଶୁଣିଲା, ବାମାକଣ୍ଠଧ୍ୱନିରେ କିଏ ଚିତ୍କାର କରି କାନ୍ଦୁଛି, ପୁଣି ଅନେକ ଲୋକଙ୍କର ପାଦଶବ୍ଦ;—ଯେପରି ବାହାରୁ କିଏ ତାଲା ଖୋଲିଲା । ଦେଖିଲା, ମୂର୍ତ୍ତିମାନ୍ ଯମପରି ଗୋଟିଏ ବିଶାଳକାୟ ପୋଲିସ ଦାରୋଗା । ତା ସହିତ ଅନେକଗୁଡ଼ାଏ ପୋଲିସ ଫୌଜ, ସେମାନେ ତାକୁ ଟାଣି ବାହାର କଲେ । ପୁଣି ଥରେ ସେ ଥାନାରେ ହାଜର ହେଲା । କିପରି କଣ ହେଲା. କିଛି ବୁଝି ପାରିଲା ନାହିଁ; କେବଳ ଉପସ୍ଥିତ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ତା ସହିତ ଆଳାପ କରିବାରୁ ତାଠାରୁ ବୁଝିଲା ଯେ, ସେ ରାତିରେ ସେହି ବେଶ୍ୟାଘରେ ଗୋଟିଏ ଭୟଙ୍କର ଖୁଣ୍ ହୋଇଅଛି । ଖୁଣ୍ ହୋଇଥିବା ଲୋକର ଶବ ଆସିଲା । ରଘୁନାଥକୁ ମଧ୍ୟ ସାକ୍ଷିରେ ନିଆଗଲା । ସେ ଶବ ଦେଖିଲା ମାତ୍ରେ ଚମକିଲା, ଚିତ୍କାର କରି ଦଶ ହାତ ପଛକୁ ଘୁଞ୍ଚିଗଲା । ହାୟ, ହାୟ, ଏ ତାହାର ସେହି 'ନରେଶ ଦାଦା' ମହମ୍ମଦ ମନିରୁଦ୍ଦୀନ । ଏଡ଼େ ଶୀଘ୍ର ହାଜତରୁ ମୁକୁଳି ପୁଣି କେମିତି ବେଶ୍ୟାଘରେ ପଶି ଅବଶେଷରେ ଖୁଣ୍ ହେଲେ ।

ରଘୁନାଥ ଏଥର ହାଜତରେ ରହିଲା । ମୋକଦ୍ଦମା ଚଡ଼ୁଁ ପଡ଼ୁଁ ଅନେକ ଦିନ ଗଲା । ପୋଲିସ ଇନ୍‌ସ୍‌ପେକ୍ଟର ବିନୋଦବିହାରୀ ଦେ ତା ସହିତ ଇତି-ମଧ୍ୟରେ ବିଶେଷ ପରିଚିତ ହେଲେ ।

ମୋକଦ୍ଦମାର ବିଚାର ଶେଷ ହେଲା । 'ସୁଶୀଳକୁମାର' ଓରଫେ ମତିଆ ବଗାକୁ ଯାବଜ୍ଜୀବନ ଦ୍ୱୀପାନ୍ତରବାସର ଦଣ୍ଡାଜ୍ଞା ହେଲା । ସେହି ମତିଆ ବଗା ବୁଢ଼ୀବେଶ ଧରି ରଘୁନାଥକୁ ବାଟରୁ ଧରି ନେଇ ଯାଇଥିଲା । ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଘଟନା ପରେ ମନିରୁଦ୍ଦୀନ ଓ ମତିଆ ହାଜତରୁ କଳକୌଶଳରେ ମୁକୁଳି

ଉଭୟେ ସେହି ରାତିରେ ବେଶ୍ୟାପଲ୍ଲୀରେ ଗୋପନରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥିଲେ ; ରଘୁନାଥକୁ ମଧ୍ୟ ରାସ୍ତାରେ ଚିହ୍ନି ଭୁଲାଇ ନେଇଥିଲେ । ସେହି ରାତିରେ ସେଠାରେ ଭୟଙ୍କର ଗୋଳମାଳ ହେଲା—ମତିଆ ବଗା ସହିତ ପିଆରୀ ବାଈର ବହୁକାଳରୁ ହିଂସା ଥିଲା ଏବଂ ପ୍ରତିହିଂସା ନେବାପାଇଁ ଅନେକ ଦିନରୁ ସେ ଉପାୟ ଖୋଜୁଥିଲା । ଏ ସୁଯୋଗ ତ୍ୟାଗ ନ କରି ମନିରୁଦ୍ଦୀନକୁ ସେ ହତ୍ୟା କଲା । ତାର ମଧ୍ୟ ଦ୍ୱୀପାନ୍ତର ଦଣ୍ଡ ହେଲା । ରଘୁନାଥ ତାକୁ ଦେଖିଲାମାତ୍ରେ ଚିହ୍ନିଲା, ସେହି ପିଆରୀ ତାକୁ ବୋତଲ ଫୋପାଡ଼ି ମାରିଥିଲା—ଏବେ ସେ ତାର ରାଗର କାରଣ ବେଶ ବୁଝିପାରିଲା । ସେ ନିଶାରେ ରଘୁନାଥକୁହିଁ ମହମ୍ମଦ ମନିରୁଦ୍ଦୀନ ବୋଲି ଠଉରାଇ ନେଇଥିଲା, ସେଥିପାଇଁ ତାହାର ପ୍ରାଣ ନେବାପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲା । ଭାଗ୍ୟକୁ ସେ ବଞ୍ଚିଗଲା । ଦଣ୍ଡାଜ୍ଞା ପରେ ମତିଆ ବଗାର କାତର ନୟନ ରଘୁନାଥ ଭୁଲି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଏତେ ସେ ସୁନ୍ଦରୀ ! ଶେଷକୁ ତା କପାଳରେ ଏହା ଥିଲା ।

ଅଷ୍ଟାଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ବାର ପିଣ୍ଡାରେ ବସି ପିତେଇ ନାନୀ ଦାନ୍ତ ଘଷୁଥିଲା । ସେତେବେଳକୁ ସକାଳ ଆଠଟା ହେଲାଣି । ଆଜ ତା ମନ ଜମାରୁ ଭଲ ନାହିଁ, ଭଲ କମିତ ହୁଅନ୍ତା ? ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ କୋଳରେ କାଖରେ ପୂରାଇ ମଣିଷ କରିଥିଲା, ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ତାକୁ ଛାଡ଼ିଗଲେ; ସେ ସୁଖୀ ହେବ କପରି ? ବିଶେଷତଃ ସୀତା ଗଲାଦନୁ ତା ଆଖି ଅନ୍ଧାର ହୋଇଛି । ଲଖିଆ, ସେବତୀ, ଶିବ ତା କୋଳ କାଖକୁ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସୀତା ଓ ରଘୁନାଥ ପରି ଶ୍ରଦ୍ଧା ତାଙ୍କଠି ନାହିଁ । ସୀତା ତାରି ହାତରେ ଜନ୍ମ । ତା ସୁଖ ତା ବୈରାଗ୍ୟଟା ସେ ଦେଖିଥାନ୍ତା,— ରଘୁର ଖରଯା ହୋଇ ଘର ଆଲୁଅ କରି ବସିଥାନ୍ତା । ରଘୁନାଥକୁ ମନେ କରି ବୁଢ଼ୀର ଛାତି ଗର୍ମି ବିଦାରି ହୋଇଗଲା । ସେ ଦାନ୍ତ ଘଷିବ କଣ, ଶୂନ୍ୟକୁ ଚାହିଁ ରହିଲା । ଟୋକାଟା କୁଆଡ଼େ ଗଲା ? ସେଇ ସଞ୍ଜ ଘଡ଼ିକରେ ଯେ ଆସିଥିଲା, ବାହ୍ରପଟେ ଆସି ଚୁମା ଚୁମା ତାକୁ ଡାକଲା, କୁଣ୍ଢେଇ କେତେ କାନ୍ଦଲା, ଛବିଟିଏ ଦେଇ କହିଲା—"ଆଜଠୁଁ ମଣିବୁ ଏଇ ତୋ ରଘୁ, ଆଉ ମୁଁ ମଲିଣି ।" ପିତେଇର ଘନ ଘନ କୋହ ଉଠିଲା । ଲଖିଆ ଆସି ତା ପିଠିରେ ଲଦି ହେବାରୁ ତାକୁ ସୁଖ ଲାଗିଲା ନାହିଁ, ବିରକ୍ତ ହୋଇ ତାକୁ ଖସେଇ ଦେଇ ଉଠି ହାଣ୍ଡି-ଶାଳକୁଗଲା । ହଠାତ୍ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର କ୍ରନ୍ଦନସ୍ୱର ତା କାନରେ ବାଜଗଲା । ସେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ମଝି ଅଗଣାକୁ ଧାଇଁ ଆସି ଦେଖିଲା,—ସୀତାକୁ କୁଣ୍ଢେଇ ସରସ୍ୱତୀ କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି !

ଏ ସୀତା—ଏ ! ପିତେଇ ଛାତିରେ ବାଡ଼େଇ ହୋଇ ତାକୁ କୋଳକୁ ନେଲା । ତା ବାହୁନାରେ ଅଗଣା ଉଛୁଳି ପଡ଼ିଲା । ସୀତା ଆଉ ସେ କନକପ୍ରତିମା ନୁହେ—ଅସ୍ଥିକଙ୍କାଳସାର, ଆଖି ଭିତରକୁ ପଶିଗଲାଣି, ମୁଣ୍ଡରେ ଟୋପିଏ ତେଲ ଯେପରି ବହୁକାଳ ହେଲା ବାଜି ନାହିଁ, ଗାଲ ଦିଓଟି ଠାକରା ହୋଇ ହାଡ଼ରେ ମିଶି ଯାଇଛି, ଦେହରେ ସୁନା ରୂପା ମଣାଏ ନାହିଁ—କେବଳ ଦି'ପଟି କାଚ ଚୁଡ଼ି ହାତରେ ଝୁଲୁଛି, ପରିଧାନରେ ସରୁ ଦେଶୀ ଲୁଗାଟିଏ ।

ଏ କି କଥା ! ଜଣାନାହିଁ, ଶୁଣାନାହିଁ, ଖବର ଅନ୍ତର ନାହିଁ—ଏମିତି ହୋଇ କିଆଁ ସୀତା ସ୍ୱାମୀଘରୁ ଆସିଛି ? ରେବତୀ ଓ ବାବୁ ଅବାକ୍ ହୋଇ ଠିଆ ହେଲେ, ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଖବର ଗଲା । ସେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଧାଇଁ ଆସିଲେ ।

ବାବୁଙ୍କଠୁଁ ଚିଠି ପଢ଼ି ସବୁ ହାଲ ବୁଝି ତାଙ୍କ ମନରେ ହେଲା, ସେହି ପାଲିଙ୍କିରେ ସେ ସୀତାକୁ ଫେରି ପଠାନ୍ତେ; କିନ୍ତୁ ସରସ୍ୱତୀ ଗୋଡ଼ତଳେ ପଡ଼ିଗଲେ, ପୀତେଇ ସୀତାକୁ ଉଠେଇନେଇ ଭିତରକୁ ଗଲା । ମନରାଗ ମନରେ ମାରି ଦରକାର କାର୍ଯ୍ୟ ଲାଗି ଚୌଧୁରିଏ କଚେରିକୁ ଗଲେ । ତାଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ସେ ଦିନ ଭୟଙ୍କର !

ଦିବାକର ସୀତାକୁ ଅରକ୍ଷିତଆଣୀ ପରି ବାପଘରକୁ ପଠାଇ ଦେଲେ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କୁ ବହୁ କଟୂକ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଗାଭସ୍ର ପତ୍ର ଲେଖି ପଠାଇଥିଲେ । ସୀତାର ଯୌତୁକରେ ତାଙ୍କର ଦୁଇ ହଜାର ଟଙ୍କା ବୁଡ଼ି ଯାଇଛି, ଏହା ମଧ୍ୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବାକୁ ତ୍ରୁଟି କରି ନାହାନ୍ତି । ହାଡ଼ ଗୋଡ଼ ଲଗାଲା, କଙ୍କାଳସାର, ମ୍ଲାନମୁଖୀ କନ୍ୟାକୁ ଦେଖି ଚୌଧୁରିଙ୍କର ଚୈତନ୍ୟୋଦୟ ହେଲା । ଫଳ ଯେ ଏପରି ବିଷମୟ ହେବ, ଏହା ସେ ଭାବି ନ ଥିଲେ । ଆଜୀବନ କନ୍ୟାକୁ ପୋଷିବାକୁ ହେବ, ଏ କଥା ଭାବିଲାବେଳକୁ ତାଙ୍କ ଶୋଣିତରେ ରାଗରେ ନିଆଁ ଦାଉ ଦାଉ ଜଳି ଉଠୁଥିଲା; ପୁଣି ତହିଁ ଉପରେ ଦିବାକର ସୀତା ନାମରେ କଳଙ୍କ ଆରୋପ କରିଛନ୍ତି—ଏହିଟା ତାଙ୍କୁ ବେଶି ବାଧିଲା । ଟଙ୍କା ପଇସା ଗଲା, ଇଜ୍ଜତ ମହତ ଗଲା, ଏହି ଜୁଆଁଇଁ ସେ କଲେ ! ଏଡ଼େ ତୁଚ୍ଛ ଭାଷା କେଉଁ ଜୁଆଁଇଁ ଶ୍ୱଶୁରକୁ ଲେଖେ ?

ସେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଡକାଇ ପଠାଇଲେ । କ୍ରୋଧରେ ବଡ଼ ପାଟିରେ ଦିବାକରକୁ ଯମାଳୟକୁ ପ୍ରେରଣର ଆଶୀର୍ବାଦ କରି ତା ନାମରେ 'ମୋକଦ୍ଦମା' କରିବା ଲାଗି ପରାମର୍ଶ ଖୋଜି ବସିଲେ । ଦିବାକରର ଚିଠି ପଢ଼ି, ଘଟଣା ଶୁଣି ଜଗନ୍ନାଥ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ଦେଇ ବସିଲେ । ଏବେ ଉପାୟ ? ସେ କିଛିକ୍ଷଣ ତୁନି ରହି ଭାବି ଚିନ୍ତି କହିଲେ—"ମୋ ମତରେ ଦିନ କେତେ ତୁନି ପଡ଼ । ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀର କଳି ସଞ୍ଜକୁ ନ ଥାଏ । ଦିବାକର କେତେଦିନ ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ତ୍ୟାଗ କରିବ ? ଦେଖିବ, ସେ ବଳେ ବଳେ ଆସି ତାକୁ ନେଇଯିବ । ତୁନି ଥାଅ ।"

କିନ୍ତୁ ଚୌଧୁରୀ ତୁନି ରହିବା ବ୍ୟକ୍ତି ନୁହନ୍ତି । ସେ ରାଗରେ କହିଲେ, "ମୁଁ କଣ ମଲା ମୂଷା, ତୁନି ରହିବି ? ଦେଖିବ ବୁଢ଼ା, ତା ଜମିଦାରପଣିଆ ମୁଁ ଛଡ଼ାଇଦେବି ।"

ଜଗନ୍ନାଥ ଭାବି ଭାବି ଘରକୁ ଗଲେ । ତାରାମଣି ସମୁଦାୟ ବିବରଣ ଶୁଣି ସୀତା ଲାଗି ହାୟ ହାୟ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଚୌଧୁରିଏ ନିରଞ୍ଜନ ବାବୁ ଓକିଲଙ୍କୁ ଡ଼କାଇ ପରାମର୍ଶ କରି ବସିଲେ ।

ସରସ୍ୱତୀ ଓ ପୀତେଇ ନାନୀ ଏଣେ ଲାଗିଗଲେ କନ୍ୟାର ପରିଚର୍ଯ୍ୟାରେ । ଜୁଆଁଇଁ ଉପରେ ତାଙ୍କର ଯେତେ ରାଗ ହେଲା ନାହିଁ, ସେତେ ହେଲା ଚୌଧୁରୀ

ଉପରେ । ତଥାପି ଘରର ମୁରବୀ ସେ । ତାଙ୍କୁ କଣ କହିବେ ସବୁ ଚୁପ ହୋଇ ରହିଲେ । ତାଙ୍କର ସୁକୁମାରୀ ହରିଣୀ ଶିଶୁ ଯେ ନିଷ୍ଠୁର ବ୍ୟାଧ ହାତରେ ପଡ଼ିଛି, ଏହା ସବୁ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କୁ ଘତ ପାଣି ଲୁଚିଲା ନାହିଁ । ଦିବାକର କବଳରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇଥିବାରୁ ସୀତାର ଅନେକ ଶାନ୍ତି ଜନ୍ମିଲା । ସେ ପୂର୍ବପର ରେବ ବୋହୂ, ପୀତେଇ ଜାମାଙ୍କୁ ଯେନ ଜୀବନ କାଟିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଦିବାକର ମଧ ଯଥାସମୟରେ ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କଠାରୁ ଓକଲର ଚିଠି ଇତ୍ୟାଦି ପାଇଲେ ଏବଂ ତାହାର ଉପଯୁକ୍ତ ଉତ୍ତର ଦେଇ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହେଲେ । ସୀତାକୁ ଯେ ଆଉ ଥରେ ତାଙ୍କର ଏରୁଣ୍ଡୀ ବନ୍ଧ ମାଡ଼ିବାକୁ ହେବ, ଏହା ସେ ମନରୁ ପୋଛି ପକାଇଲେ । ଏଥର ତାଙ୍କର ମନସ୍ତୁଷ୍ଟିରେ ବ୍ୟସ୍ତ ହେଲେ ଶଙ୍କରୀ ।

ଶଙ୍କରୀ ଦିନେ ସ୍ୱାମିଙ୍କର ପ୍ରିୟା ହୋଇଥିଲେ । ତାହାଙ୍କ କେଉଁ ସେବା ସେ କରି ନାହାନ୍ତି—ତାର ବେମାର ବେଳେ କଟକ କଲିକତା ଯେନାଯେନ କରି କେତେ କଷ୍ଟ ସେ ଭୋଗି ନାହାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଅଙ୍ଗୁରବାଳା ତାଙ୍କର ସର୍ବନାଶ କଲା । ସେହି ଅଭିମାନରେ ଶଙ୍କରୀ ସ୍ୱାମିର କରଛଡ଼ା ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ମାତ୍ର ସୀତାର ବିବାହଦିନୁ ସେ ଚିନ୍ତାର ଚିତାରେ ଜଳୁଥିଲେ । ଆପଣା ସ୍ୱାମିକୁ ପରହସ୍ତଗତ ଦେଖି କେଉଁ ନାରୀପ୍ରାଣ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରିବ ? ଆପଣା ଅଧିକାରରୁ ଚ୍ୟୁତ ହୋଇ କେଉଁ ଯୁବତୀ ବ୍ୟଥିତ ହୁଏ ନାହିଁ ? କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ବ୍ୟଥା ବୁଝୁଛି କିଏ ? ନବପରିଣୀତାର ପ୍ରେମରେ ଯେ ଦିବାକର ବିଭୋଳ । ସେ ହାତ ଧରି-ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ହୃଦୟର ବେଦନା ବୁଝୁ ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଉଆସରେ ଜମିଦାର-ପତ୍ନୀ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ଜେମା ତଳେ ତାଙ୍କ ସ୍ଥାନ । ଏ ସବୁ ଚିନ୍ତାରେ ସେ ପୋଡ଼ି ଜଳି ମରୁଥିଲେ । ତା ଉପରେ ସୀତାର ରୂପ—ସୀତା ତାଠାରୁ ସୁନ୍ଦରୀ । ଏହି ରୂପମୋହରେ ଯେ ତାହାର ସ୍ୱାମୀ ବଶୀଭୂତ ହେବେ, ଏହା କଣ ଦେହ ସହେ ?

ମାତ୍ର ସବୁ ଯେତେବେଳେ ବୃଥା କରି ସୀତା ବାପଘରକୁ ଗଲା, ଶଙ୍କରୀ ସ୍ଫୀତ କୁଣ୍ଡେ ମୋଟ ହୋଇଗଲା । ସେ ନବ ତମାଳଲତା ପରି ନବ ଜୀବନରେ ଚେଇଁ ଉଠିଲା; ବଳେ ପଶି ଦିବାକରଙ୍କର ସେବାରେ ଲାଗିଗଲା; ଦିବାକରଙ୍କର ଅଙ୍କଲକ୍ଷ୍ମୀର ଆସନ ଦଖଲ କଲା ।

ସୀତାର ଆସନ୍ନ ବିଚ୍ଛେଦ ଦିବାକରଙ୍କ ପ୍ରତି ତୀବ୍ର ଯନ୍ତ୍ରଣାଦାୟକ ହୋଇ-ଥିଲା । ତଦୁପରି ଶ୍ୱଶୁର ଜୁଆଇଁଙ୍କର କଳହ । ସେ ବିସ୍ମୃତି-ସାଗରରେ ସୀତାକୁ ବୁଡ଼ାଇ ଦେଇ ପୁରୁଣା ଦେଉଳ ସଜାଡ଼ିବା ଭଳି ଶଙ୍କରୀକୁ ପୁଣି ସେବାଧିକାରରେ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ ।

ଏଥିରେ ଉଆସର ଦାସୀ ଜେମାଦେଈର ପ୍ରାଣରେ ଦାରୁଣ ଅନଳ ଜଳି ଉଠିଲା । ଜେମା ଦାସୀ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପରମସୁନ୍ଦରୀ । ପିଲାଦିନୁ ସେ ବାପଘରେ ଗେଲବସରରେ ବଢିଥିଲା । କର୍ମକୁ ସ୍ୱାମୀ ପାଇଲା ଡ଼କେଇତ । ସ୍ୱାମୀ ସ୍ୱେଚ୍ଛା ଅପରାଧରେ ଧରାପଡ଼ି ସାତବର୍ଷ ଜେଲ ଭୋଗିଲା । ଜେମା ଚରିତ୍ର ହରାଇ ଗ୍ରାମକୁ ବାହାରି ଅଇଲା । ଦୁଃଖିଘର ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ କରଣଘର ଝିଅ । କାମ ପାଇଁକି ଖୋଜି ଖୋଜି ଜମିଦାର ଘର ଭେଟିଲା । ସେତେବେଳେ ଶଙ୍କରୀ ମରଣ-ସଙ୍କଟ ପୀଡ଼ାରେ ଶଯ୍ୟାଗତା । ତାରି ଶୁଶ୍ରୂଷା ଲାଗି ସେ ଚାକିରି ପାଇଲା । ତାହାର ମୃଦୁ ମଧୁର ହାସ୍ୟ, ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗର କାଞ୍ଚନପ୍ରଭା ଦିବାକରଙ୍କର ମନୋହରଣ କଲା । ଦିବାକର ତାକୁ ପାଖଲଗା ପୋଇଲି କରି ନେଲେ । କ୍ରମେ ତାହାର ଆଧିପତ୍ୟ ବଢ଼ିଲା । ତା ମୁଣ୍ଡରେ ସିନ୍ଦୁର, ଗୋଡ଼ରେ ଅଳତା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ ଉଠିଲା; ପାନବୋଳରେ ଓଠ ବିମ୍ବଫଳକୁ ବଳିଲା । ଚକଣ କଳା ମଖମଲ ଧଡ଼ି ବାଲାଗି ଶାଢ଼ୀ ତାର ଗୌରଦେହ ଉପରେ ସୁନାପଦ୍ମକୁ କଳା ନାଗ ବେଢ଼ିଲା ପରି ଶୋଭା ପାଇଲା । ଆଜି ସେ ବଦନଶତଦଳର ଭ୍ରମର ହେଲେ ଦିବାକର । ସେ ଦୃଶ୍ୟରେ ପୋଡ଼ି ମରୁଥିଲା ଶଙ୍କରୀ । ମାତ୍ର ଅନ୍ତଃପୁରକୁ ସୀତାର ଆଗମନ ଦିନୁ ସଭିଙ୍କ ସୁଖକନ୍ଦରେ ବାଲି ମିଶିଲା । ଶଙ୍କରୀ ତ ଆଗରୁ ପାଖଛଡ଼ା ହୋଇଥିଲା । ଏବେ ଜେମା ଆଡ଼େଇଗଲା । ପୁଣି ସୀତାର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନରେ ଦୁହେଁ ଶୂନ୍ୟ ସିଂହାସନ ମାଡ଼ି ବସିଲେ । ଏକଆଡ଼େ ନବସ୍ଫୁଟିତଲତା—ଅନ୍ୟ ଆଡ଼େ ବିକଶିତ ଚମ୍ପକ; ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀ,—ଜଣେ ଦାସୀ; ଦୁଇ ପ୍ରିୟବସ୍ତୁର ଜ୍ୱାଳାରେ ଅଥୟ ହେଲେ ଦିବାକର । କିନ୍ତୁ ଯାହାକୁ ଛାଡ଼ିଥିଲେ, ତାହାରି କତରେ ତାଙ୍କର ମନ ପଡ଼ିରହିଲା । ସୀତାକୁ ବାପଘରକୁ ପଠାଇ ନିଜ ଜୀବନକୁ ସେ ଯେ କିପରି ଶୂନ୍ୟ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ବେଶ୍ ବୁଝି ପାରିଲେ ।

ଦିନ ଦୁଇ ପହରରେ ଅନ୍ଦରମହଲରେ ସେ ବିଶ୍ରାମ କରୁଥିଲେ, ହାତ କତରେ ଗ୍ରେଟ ମେଜ ଉପରେ ଏଣୁତେଣୁ ଗୁଡ଼ାଏ କାଗଜ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେଥିରୁ ଖଣ୍ଡେ ଗଳ୍ପ ପୁସ୍ତକ ବାଛି ଆଣି ସେ ପାଠରେ ମଗ୍ନ ହେଲେ । ଶଙ୍କରୀ ତାଙ୍କର ଗୋଡ଼ କତରେ ଦରଆଉଜା ହୋଇ ଦୋହଲି ପଡ଼ିଥିଲା । ଜେମାଦେଈ ରେକାବୀ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ବାସନା ପାନ ଭଙ୍ଗି ଆଣି ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ କତରେ ଠିଆ ହେଲା । ଦିବାକର ହାତ ବଢ଼ାଇ ପାନ ଖଣ୍ଡେ ନେଲେ । ଜେମାଦେଈକୁ ଟାଣିଆଣି କତରେ ବସାଇଲେ । ଶଙ୍କରୀର ଏହା ଦେଖି ଦେହରେ ଜୁଈ ଜଳିଗଲା । ସେ ହଠାତ୍ ଜେମାକୁ ତିରସ୍କାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ସେଦିନ ଦୁହିଁଙ୍କର ତୁମୁଳ କଳହ ହେଲା । ଦିବାକର ଦୁଇ ପକ୍ଷକୁ ଶାନ୍ତ କରି ନ ପାରି ଦାଣ୍ଡମହଲରେ ରହିଲେ । ଶଙ୍କରୀ ତାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ସୁଦ୍ଧା ପାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ବିଜୟଗର୍ବସ୍ଫୀତା ଜେମାଦେଈ ଏଥର ବାବୁ ଉପରେ

ଆଧିପତ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରି ଉଆସର ରାଣୀ ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା । ଏଥିରେ ଫୁଲର କ୍ରୋଧର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । ଫୁଲ ସେହି ଦିନ ତାକୁ ଘରୁ କାଢ଼ିବାକୁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କଲା । କେମା ଯେତେ ହେଲେ ଦାସୀ—ସାଆନ୍ତାଣୀର ଅଧିକାର ତାର ନ ଥିଲା । ସେ ଭାଗ୍ୟକୁ ଆଦରି ବୁଢ଼ୀମା ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କ ସହିତ ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ଯାଚନା କଲା । ଶଙ୍କରୀର କଷ୍ଟ-ଆହ୍ଲାଦରେ ମାଟିରେ ଗୋଡ଼ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ସେ ମୋତିକୁ ଓ ଫୁଲକୁ ବେଢ଼ି ବସି ଗଳ୍ପ କଲା । ପୋଇଲୀଟାର ଟାଣ ସେ ସହିବ ? କିନ୍ତୁ ନଈ ଅଡ଼ଡ଼ାରେ ଯେ ନିଜେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ସେତେବେଳେ ସୁଦ୍ଧା ଜାଣି ନ ଥିଲା; ଭାବିଲା—ସୀତା ଗଲା, କେମା ଗଲା, ଏବେ ସେ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀମା ସାମ୍ରାଜ୍ଞୀ । ହେଲେ, ସ୍ୱାମୀ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ସେ ସୁଖ-ଆଶା ତାଙ୍କର ଉଡ଼ିଗଲା । ସ୍ୱାମୀ କଦଥା ହାତରେ ଖବର ଦେଇ ପଠେଇଲେ, ସେହି ରାତରେ ସେ କଲିକତା ଯାଉଛନ୍ତି ପବନରେ ଗବଗଛ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଲା ପରି ଶଙ୍କରୀର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଲା । ସେ ପୁଣି ଅନାଥିନୀ ପରି କାଳ କାଟିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ଦିବାକର କଲିକତାକୁ ଆସି ଅମୀୟାର ଶରଣ ପଶିଲେ । ଦୈବ-ଯୋଗକୁ ଅମୀୟା ତାଙ୍କୁ ଆଡ଼ନେଇରେ ସୁଦ୍ଧା ଚାହିଁଲା ନାହିଁ । ଅମୀୟା ଅର୍ଥପ୍ରିୟା, ଦିବାକରଠାରୁ ବଳି ଜଣେ ମହାଧନୀ ବଣିକ୍‌ମାନ ତାର କାନପୁଟୁଳିରେ । ସେଠ ଭୁନଗୃନ ଆଗରେ ଦିବାକର ? ଯାହାର ପିତାର ଗହଣାଦୋକାନ—ହୀରା ନୀଳା ମୋତି ମାଣିକ୍ୟର କାରବାର କଲିକତା, ବୋମ୍ବାଇ, ପଞ୍ଜାବ ଓ ରାଜପୁତନା ବ୍ୟାପିଛି, ସେ କୋଟିପତିର ସନ୍ତାନ କତରେ ସାମାନ୍ୟ ଜମିଦାର ଦିବାକର ? ଅମୀୟା କତରୁ ଏକ ପ୍ରକାର ତଡ଼ା ଖାଇ ଦିବାକର ନିଜର ପୁରୁଣା ପ୍ରେୟସୀ ଅଙ୍ଗୁରବାଳାକୁ ଖୋଜି ବସିଲେ । ତାଙ୍କର ଅଙ୍ଗୁର—ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣର ଅଙ୍ଗୁର କଣ ତାଙ୍କୁ ଏ ଦୁଃସମୟରେ ତ୍ୟାଗ କରିବ ? ତା ପରି ମନୋମୋହିନୀ, ଗୁଣବତୀ କଣ ତାଙ୍କୁ ଅଣାଦର କରିବ ? ମିନର୍ଭା ଥିଏଟରର ସେ ମଧୁର ରାତିମାନ ମନେ ପଡ଼ିଲା । ଅଙ୍ଗୁରବାଳାର ସେହି ପ୍ରାଣସ୍ପର୍ଶୀ 'ଲଇଲା'ର ଅଭିନୟ ! ସେହି 'ଯୁଲେଟୋ'ର ଆତ୍ମତ୍ୟାଗ ଚରିତ୍ର ! ସେ କଣ ରକ୍ତମାଂସ ଶରୀର ନୁହେ ! ଯେ ଏପରି ସୁନ୍ଦର ଅଭିନୟ କରି ପାରେ, ତା ପ୍ରାଣ କଣ ପାଷାଣ ! ଦିବାକରଙ୍କୁ ସେ କଣ ଭୁଲିଥିବ ?

ଦିବାକର ସହସ୍ର ଆଶାସ୍ୱପ୍ନ ରଚନା କରି, ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଉପହାର ନେଇ ସୁବେଶମଣ୍ଡିତ ହୋଇ ଅଙ୍ଗୁରବାଳାର ଭବନରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଅଙ୍ଗୁର ବାଳା ବଡ଼ ଆଦର କରି ତାଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କଲା । କେତେ ଦିନ ତାହାର ସାହଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଭ କରି ଦିବାକର ସବୁ ଦୁଃଖ ଭୁଲିଗଲେ—ସୀତା, ଶଙ୍କରୀ, କେମାଦେଈ ମନେ ପଡ଼ିଲେ ନାହିଁ । ନିତି ଥିଏଟର ଦେଖା, ମଦ୍ୟପାନ, ମୋଟରବୁଲାରେ ଜୀବନ ଆରାମରେ କଟିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ଦିନେ ସେ ଓ ଅଙ୍ଗୁରବାଳା ଖିଦିରପୁର ଡକ୍‌କୁ ବୁଲି ଯାଇଥିଲେ । ଆସୁ ଆସୁ ରାତି ହୋଇଗଲା । ସେ ଦିନ ଦିବାକର ଅତ୍ୟନ୍ତ ମଦ ଖାଇଥିଲେ । ହଠାତ୍ ବାଟରେ ଗୁଣ୍ଡାଦଳ ଉଭୟଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରି ସର୍ବସ୍ୱ ଛଡ଼ାଇ ନେଇ ଚାଲିଗଲେ । ଯେତେବେଳେ ଦିବାକରଙ୍କର ଚେତନା ହେଲା, ସେତେବେଳେ ସେ କ୍ୟାମ୍ବେଲ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ । ତାଙ୍କର ମୁଣ୍ଡର ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଆଘାତ ଲାଗି ଫାଟି ଯାଇଥିଲା । ରକ୍ତସ୍ରାବରେ ସେ ମୂର୍ଚ୍ଛା ଯାଇଥିଲେ । ଘଟନା ତାଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ନପରି ମନେ ହେଲା ।

ତା ପରଦିନ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ନଦିଆ ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତରଙ୍କ୍ ସେଠି ପହଞ୍ଚିଲା । ଡାକ୍ତର ବାବୁ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ବିସ୍ମିତ ହେଲେ । ଦିବାକର ବନ୍ଧୁ କତରେ ସମୁଦାୟ ଦୁଃଖ ହାଲ କହିଗଲେ । ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ କିଛିକ୍ଷଣ ଭାବି କହିଲେ, "ସର୍ବନାଶ ! ଅଙ୍ଗୁରବାଳା ଫାନ୍ଦରେ ପଡ଼ିଗଲ । ତୁମଠାରୁ ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାକୁ ସେ ବସିଥିଲା, ଏହା ମୁଁ ଜାଣେ ।" କିନ୍ତୁ ଦିବାକର ସେ କଥା ବିଶ୍ୱାସ କଲେ ନାହିଁ । ସେ ଦୁଇ ଦିନ ପରେ ପୁନର୍ବାର ଅଙ୍ଗୁରବାଳା ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଅଙ୍ଗୁରବାଳା ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ପ୍ରଥମେ ଚମକି ଗଲା, ପରେ କାନ୍ଦି ପକାଇଲା—ଗୁଣ୍ଡାଦଳର ନିଷ୍ଠୁରତା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ବହୁତ ଶୋକ ପ୍ରକାଶ କଲା । ନିଜର ମଧ୍ୟ ସେ ରାତିରେ ଗୁରୁତର ଆଘାତ ହୋଇଥିବା ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲା । ଦିବାକର ତାହା କଥାରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ କହିଲେ, "ଅଙ୍ଗୁରବାଳା ! ତୁମେ ଏକା ସ୍ତ୍ରୀରତ୍ନ, ମୋର ସୁଖ ଦୁଃଖ ସବୁଥିରେ ତୁମର ସହାନୁଭୂତି । ମୋ ଲାଗି ତୁମେ ଗୁଣ୍ଡାଙ୍କ ହାତରେ ମାଡ଼ ବି ଖାଇଲ ! କିନ୍ତୁ ମୁଁ ନରାଧମ—ତୁମକୁ ତ୍ୟାଗ କରି ଯାହା ବିବାହ କଲି ।" ଦିବାକର ବାରମ୍ବାର କ୍ଷମାଭିକ୍ଷା କରି, ତାହାର ଗୋଡ଼ ଧରି ପକାଇଲେ । ଅଙ୍ଗୁରବାଳା ଗମ୍ଭୀର ସ୍ନେହରେ କହିଲା, "ତୁମକୁ କ୍ଷମା କରିବି ପ୍ରିୟତମ, ତୁମ ଲାଗି ଯେ ମୁଁ ଜୀବନ ଦେଇ ପାରେଁ । ତୁମର ଦଶଟା ସ୍ତ୍ରୀ ଥାଆନ୍ତୁ, କିନ୍ତୁ ମୋ ପରି କେହି ହେବେ ନାହିଁ । ତୁମ ଲାଗି ମୁଁ ମିନର୍ଭା ଥିଏଟର ଛାଡ଼ିଲି ।" ଦିବାକର ମୋହିତ ହୋଇଗଲେ । ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ଯେ ଅଙ୍ଗୁରବାଳା ନାମରେ ମିଥ୍ୟା ଅପବାଦ ଦେଇଛନ୍ତି, ଏହା ଭାବି ତାଙ୍କର ରାଗ ହେଲା । ସେ ସେଠାରୁ ବସା ଉଠାଇ 'ଗ୍ରାଣ୍ଡ୍ ହୋଟେଲ୍'ରେ ରହିଲେ ।

ଅଙ୍ଗୁରବାଳାର ମନୋବାଞ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ଏ ଥର ଦିବାକରଙ୍କୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ-ରୂପେ ଆୟତ୍ତ କରି ତାଙ୍କ ଦେଶଛଡ଼ା କରିବାର ଉପାୟ ସ୍ଥିର କଲା । ତାହାର ବୟସ ହୋଇ ଆସିଥିଲା, କ୍ରମେ ରୂପର ମୋହ ତୁଟୁଥିଲା, ଥିଏଟରରୁ ଛଡ଼ା ଖାଇ ପୁଣି ସେଠାକୁ ଯିବାର ଆଉ ସାହସ ନ ଥିଲା । ଅତିରିକ୍ତ ବିଳାସିତାର ଖରଚ ଯୋଗାଇବା ପାଇଁ ଭାବନା ପଡ଼ିଥିଲା । ଏତିକିବେଳେ ଦିବାକର ହାତ-ମୁଠାରେ ପଡ଼ିଯିବାରୁ ତାହାର ପରମ ଆନନ୍ଦ ହେଲା ।

ଏତେଦିନ ପରେ ଦିବାକର ଯାହା ଚାହିଁଥିଲେ, ତାହା ଘଟିଲା । ଅଙ୍ଗୁର ତାଙ୍କ ସହିତ କଟକ ଯିବାକୁ ରାଜି ହେଲା । ଦିବାକର ହାତ ବଢ଼ାଇ ସ୍ୱର୍ଗର ଚାନ୍ଦ ପାଇଲେ ! କଟକ କାଠଯୋଡ଼ିକୂଳରେ ବିଶାଳ ଭବନ ଭଡ଼ା କରି ତାକୁ ରଖିଲେ । ଅଙ୍ଗୁରବାଲା ଜମିଦାରର ଗୃହିଣୀ ହୋଇ ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀତ୍ୱ ଲାଭ କଲା ପରି । ଦିବାକର ନିଜ ବାଲୁବଜାର ବସାରେ ରହିଲେ । ଯଥାସମୟରେ ଶ୍ୱଶୁର-ଘରେ ସବୁ ଖବର ପହଞ୍ଚିଲା । ପ୍ରଥମେ ସୀତା ଏ କଥା କାନକୁ ନେଲା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ କେଜାଣି କାହିଁକି ଅନପେକ୍ଷିତ ଈର୍ଷାରେ ତା ଛାତି ରୁଗୁ ରୁଗୁ ହେଲା । ମନର ଅକାରଣ ଭ୍ରାନ୍ତି ଭାବି ସେ ନିଜକୁ ବୋଧ ଦେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସନ୍ଧ୍ୟା-ବେଳେ ଅଶୋକଚଉତରା ମୂଳେ ବସି ପିତେଇ ନାମା ଓ ସରସ୍ୱତୀ ଯେତେ-ବେଳେ ଏ କଥା କାଢ଼ିଲେ, ରାଗ ଓ ଲଜ୍ଜାରେ ସେ ମର୍ମେ ମର୍ମେ ପୋଡ଼ିଗଲା ।

ସାତ ମାସ ହେଲା ବାପଘରକୁ ଆସିଲାଣି । ସ୍ୱାମୀର ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ପାଇ କେତେଦିନ ସେ ଉନ୍ମୁକ୍ତା ବିହଙ୍ଗିନୀ ପରି ଉଡ଼ି ବୁଲିଲା । ତା ମନରେ ହେଲା ଚିରକାଳ ବାପଘରେ ରହିଲେ ମଧ୍ୟ ତାର କିଛି କଷ୍ଟ ହେବ ନାହିଁ । ରଘୁନାଥର 'ଫୋଟୋ' ଖଣ୍ଡିକ ହେଲା ତାହାର ଜ୍ଞାନ ଧ୍ୟାନ,—ସେ ସେଥିରେ ଫୁଲ ଚନ୍ଦନ ଦେଇ ପୂଜା କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତାହାର ସାକ୍ଷାତ୍ ଦେବତା ଯେ ସେଥିରେ ଚିତ୍ରିତ । ରଘୁନାଥକୁ କଣ ସେ ଏତେ ସହଜରେ ଭୁଲି ପାରିବ ? ଶତ ଶତ ନୀରବ ଯାମିନୀରେ ରଘୁନାଥକୁ ମନେ ପକାଇ ତାହାର ଆଖିପତା ପଡ଼ି ନାହିଁ-ଶତ ଶତ ଦିବାଲୋକରେ ପ୍ରଭାତସୂର୍ଯ୍ୟକୁ ନମସ୍କାର କଲାବେଳେ ସେ ଆଗ ରଘୁନାଥକୁ ନମସ୍କାର କରିଛି । ରଘୁନାଥ ଯେ ତାହାର ପ୍ରାଣର ଠାକୁର ! ସେ ଜାଣେ, ତାକୁ ଆଉ ପାଇବ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ସେ ତ ତାକୁ ପାଇସାରିଛି । ଏହି ଅଶୋକଚଉତରା ତ ତାହାର ଓ ରଘୁନାଥର ମିଳନର ସାକ୍ଷୀ ।

କିନ୍ତୁ ଏ ପୁଣି କଣ ? ବେଳେ ବେଳେ ମନ କାହିଁକି ବିଦ୍ରୋହୀ ହୁଏ ? ବେଳେ ବେଳେ କାହିଁକି ଦିବାକରଙ୍କର ମନୋହର ମୂର୍ତ୍ତି ତାହାର ଆଖି ଆଗରେ ନାଚି ଉଠେ ? ସେ ହଜାର ଚେଷ୍ଟା କଲେ ସୁଦ୍ଧା ଶାଶୁଘରକୁ ଭୁଲି ପାରୁ ନାହିଁ । ଦିବାକରଙ୍କର ଅନେକ କଥା ତାର କାନରେ ବାଜିଯାଏ । କେତେ ଥର ସେ ବ୍ୟାକୁଳଭାବରେ ତା ନିକଟରେ ପ୍ରେମ ଭିକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସେ ଅନାଦର କରି ଉପେକ୍ଷା କରିଛି; କେତେ ଥର ସେ ତାକୁ ସ୍ନେହରେ କୋଳକୁ ଟାଣି ନେଇଛନ୍ତି, ସେ ରାଗରେ ଦୂରକୁ ପଳାଇଛି; ସେଥିପାଇଁ ତ ଆଜି ତାର ଏ ଦଶା ! ନୋହିଲେ, ସେ କଣ ବାପଘରେ ଥାଆନ୍ତା—ଆଉ ତାର ସ୍ୱାମୀ ଗୋଟିଏ ଛାର ବେଶ୍ୟାକୁ ନେଇ ରହନ୍ତେ ! ସୀତା ଦିବାକରଙ୍କୁ ନିଜର ସ୍ୱାମୀ ବୋଲି ମନେ ମନେ ଭାବି ସାରିଲାଣି । ଦିବାକରର ଦୋଷ କଅଣ ? ସେ ମନ୍ଦ, ସେ ମଦୁଆ ସତ; କିନ୍ତୁ କେବେ କି ସୀତା ତାଙ୍କୁ ଭଲ ବାଟକୁ ଆଣିବାପାଇଁ ଯତ୍ନ କରିଛି ?

ଏହି କଣ ସ୍ତ୍ରୀର ସ୍ୱାମୀ ପ୍ରତି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ? ବୁଦ୍ଧିମତୀ ସୀତା ବୁଝିଲା, ତାହାର ବିବେକ ତାକୁ ଦଂଶନ କରୁଛି, ତାହାର ହୃଦୟ ଭିତର କହୁଛି—'ସୀତା, ତୁ ପାପ କରୁଛୁ । ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ସ୍ୱାମିଙ୍କୁ ଅକାରଣ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଛୁ । ବାପ ଘିନା ଟଙ୍କା ଲୋଭରେ ପଡ଼ି ବିକୁଛି, ଦିବାକର କି ତୋର ମନ୍ଦ ପାଞ୍ଚି ନ ଥିଲା ? ତୁ ତାର ହୋଇଥିଲେ ସେ କଣ ଆଉ ଅଙ୍ଗୁରବାଲାକୁ ଯୋଉ ଥାଆନ୍ତା ?' କିନ୍ତୁ ପରକ୍ଷଣରେ ରଘୁନାଥର ଚିନ୍ତା ସବୁ ତାହାର ବିବେଚନାକୁ ବୁଡ଼େଇ ଦିଏ । ସେ କେଉଁ ବାଟରେ ଯିବ, ଠିକ୍ କରି ନ ପାରି କାନ୍ଦି ମରେ ।

ହେଲେ, ଆଜି ମା ଓ ପୀତେଇ ନାମୀ କଥାରେ ତାର ମନ କଣ ହୋଇଗଲା । ତା ମନରେ ହେଲା, ତାରି ଦୋଷଯୋଗୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦିବାକରର ଏ ଦୁର୍ଗତି ! ସ୍ୱାମିଙ୍କୁ ଆପଣାର କରିଥିଲେ ସେ କଣ ବାଟକୁ ଆସି ନ ଥାନ୍ତେ ? ବାବୁ ଓ ରେବତୀର ମେଳ ଦେଖି ତା ମନରେ ଅଗ୍ନି ଦ୍ୱିଗୁଣ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହେଉଥିଲା । ବାବୁ ଓ ରେବତୀର ଦାମ୍ପତ୍ୟ ଜୀବନ କି ସୁନ୍ଦର, କି ମଧୁମୟ—ଗୋଟାଏ ଡାଳରେ ଯୋଡ଼ାଏ ଗୋଲାପଫୁଲ ଫୁଟି ରହିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ପରସ୍ପରର ପ୍ରେମ ଓ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ କି ଲୋଭନୀୟ ! ସେ କଣ ଏପରି ହୋଇ ପାରି ନ ଥାନ୍ତା ? ସେ କଣ ଦିବାକରର ମନ ଭୁଲେଇ ତାକୁ ହାତମୁଠାରେ ରଖିପାରି ନ ଥାନ୍ତା ! ହାୟ ସେ କିଛି କଲା ନାହିଁ ।

ରାତିରେ ଶେଯରେ ଶୋଇ ଶୋଇ ସେ ଭାବନାରେ ବୁଡ଼ିଗଲା । ପରଦିନ ବଢ଼ିଭୋରୁ ସେ ଭିତର ପିଣ୍ଡାରେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲା । ଚୌଧୁରିଏ ଉଠି ଦାନ୍ତକୁ ଗଲେ । ସୀତାକୁ ଗୁହଁ ତାଙ୍କର କଳଣି କାହିଁକି ବାର ଗଡ଼ ହେଲା । ସେ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରି କନ୍ୟାକୁ ମର୍ମଭେଦୀ କଥାଗୁଡ଼ିଏ ଶୁଣେଇ ଦେଲେ । ସୀତା ଛାତିରେ ଦାରୁଣ ଶର ବିଦ୍ଧ ହେଲା । ସତେ ତ, ସେ ଏ ଘରେ ପର ' ବାପ ଭାଇର କମେଇ ଖାଇବାର ତାର ଆଉ କି ଅଧିକାର ? ଦିନେ ତ ଜନା ଏହିପରି କହି- ଥିବାରୁ ବଡ଼ନାମୀ ଏ ଦୁଆର ମାଡ଼େ ନାହିଁ । ସେ ପୁଣି କି ଅଲଜୁକପଣରେ ଆସି ସାତ ଆଠ ମାସ ବସି କାଳ କାଟିଲାଣି ! ଧିକ୍ ତା ଜୀବନ—ତା ସ୍ୱାମୀ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ସେ ଏ ଛିଙ୍ଗାସ ଶୁଣିଲା ! ସେ ଅଭିମାନରେ ଉପାସ ଭୋକରେ ଶୋଇ ରହିଲା—ମା, ଭାଉଜ, ପୀତେଇ ନାମୀ ଯେତେ ଡାକିଲେ, ଶୁଣିଲା ନାହିଁ ! ସେ ଶୁଖି ମରିବ ପଛକେ, ଆଉ ବାପଘରେ ପାଣି ଛୁଇଁବ ନାହିଁ-- ଏହି ହେଲା ତାର ସାର ବିଚାର ।

କିନ୍ତୁ ସେ ଯିବ କୁଆଡେ ? ଦିବାକର ତାକୁ ଯେ ତ୍ୟାଗ କରିଛି । ସେ ସେଠାକୁ ତ ବଳେ ପଶିଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ? ନା,ନା, ସେ କୁଆଡ଼େ ଯିବ ନାହିଁ— ଏ ଥର ନିଶ୍ଚେ ମରିବ ।

ସଞ୍ଜ ବୁଡ଼ି ଆସୁଥିଲା । ଚୌଧୁରିଏ କଚେରିଠାଇଁ ଖବର ପାଇଲେ, ସୀତା ଉପାସ୍ କରି ବସିଛି । ତାଙ୍କ ମନ କଣ ହୋଇଗଲା । ସେ କାମ ଦାମ

ଗ୍ରହ୍ମ ବାହାର ଆସିଲେ; ଆସି, ସୀତା ଯେଉଁ ଘରେ ଶୋଇଥିଲା, ସେଘରର ଦୁଆରେ ଡାକିଲେ,—"ମା", ସୀତାର ମନ ତରଳି ଗଲା । ବାପ ଉପରେ ଅଭିମାନ ! ସୀତା ଖାନଟିଏ ପରି କାନ୍ଦି ପକାଇଲା । ଗୌରୀଧର ଆସି ଶେଯ କଡରେ ବସିଲେ । କରୁଣ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ –"ତୁ ମା, ତୁ ମୋ ଉପରେ ରାଗିଲୁ ! ମୁଁ ତୋ ବାପ, ମାରିବ, ତାଡିବ । ତତେ ପଦେ କଥା କହିଲି, ତୁ ସହିଲୁ ନାହିଁ, ଆଉ ସହିବୁ କିଣ ?"

ସୀତା ଉତ୍ତର ଦେଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ବାପର କର୍କଶ ମୂର୍ତ୍ତି ଭିତରେ ଯେ ଏତେ ସ୍ନେହ ଅଛି, ଏ କଥା ସେ ଆଜ ପ୍ରଥମ ଜାଣିଲା । ଗୌରୀଧର ତା ମୁଣ୍ଡ କୋଳକୁ ନେଲେ । ତାଙ୍କ ଆଖି ତନ୍ତ୍ରଗଲା । ସେ ଗମ୍ଭୀର ବ୍ୟାକୁଳ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, "ମଣିଷ ଭଲ ଭାବ ହବୁ କରେ, କର୍ମକୁ ମନ୍ଦ ଫଳେ । ବଦାକରର ହାତ ଧରି ତୁ ରାଜରାଣୀ ହେବୁ, ଏହି ତ ଥିଲା ମୋ ବାଞ୍ଛା । ସେ ଦୁଷ୍ଟ ଯେ ତୋତେ ତ୍ୟାଗ କରିବ, କିଏ ଜାଣିଥିଲା ? ତାହାର ଉଦ୍ୟମରେ ଯେ ମୁଁ ଭୁଲିଗଲି ।" ସରସ୍ୱତୀ ନିକଟରେ ଠିଆ ହୋଇ ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିଲେ । ଯେଉଁ ସ୍ୱାମିକୁ ସେ କେବଳ ପିଶାଚ ବୋଲି ଭାବି ଏତେ କଷ୍ଟ ପାଉଥିଲେ, ତାଙ୍କର ଏ ବ୍ୟବହାର ଦେଖି ମନଟା ବଦଳି ଗଲା । ବାପ କିଣ ଝିଅର ଅମଙ୍ଗଳ ଚାହାନ୍ତି ?

ସୀତା ଉଠି ଭୋଜନରେ ବସିଲା । କିନ୍ତୁ ସେହିଦିନ୍ ସେ ସ୍ୱାମିଘରକୁ ଯିବାପାଇଁ ଉଦ୍‌ଗ୍ରୀବ ହୋଇ ରହିଲା । ଏହି ସମୟରେ ତା'ର ମାମୁଁ ପରମାନନ୍ଦ ଆସି ତାକୁ ଅଜାଘରକୁ ନେଇଗଲା । ମାଇଁ କୌଶଲ୍ୟାର ଆଦର ଯତ୍ନ ଓ ମାମୁଝିଅ ଭଉଣୀ ଅହଲ୍ୟାର ସଙ୍ଗ ପାଇ ସେ ପୁଣି ସ୍ୱାମିଘରକୁ ଯିବା କଥା ପଛକୁ ପକେଇ ଦେଲା । ପୋଡ଼ିଗଲା ତଅଣରେ କି ସୁଆଦ—ଗଲେ କିଣ ଆଉ ସେ ଆଦର ପାଇବ ? ଅହଲ୍ୟା ମଧ୍ୟ ଭଉଣୀକୁ ସେହି ଶିକ୍ଷା ଦେଲା ।

ଅହଲ୍ୟା ସୀତାଠାରୁ ବଡ଼ । ପୁଅ ଝିଅ ଯୋଡ଼ିକର ମା, ସ୍ୱାମୀ ତାର ମୋହରର କାମ କରନ୍ତି । ସେଥିରେ କଣକ ଦିଅର ଗୋଷ୍ଠିଏ । ସ୍ୱାମିର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ-ହେତୁ ସେ ବରଷରେ ଛ ମାସ ବାପଘରେ କଟାଏ । ସେଥିପାଇଁ ଶାଶୁ ଓ ସ୍ୱାମୀ ପ୍ରତି ତାର ଅଭକ୍ତି ଓ ଅଶ୍ରଦ୍ଧାର ସୀମା ନ ଥିଲା । ତାହାର କଣାହି ସ୍ୱାମୀ ଅର୍ଜ୍ଜନ ତାକୁ ପଦେ ହେଲେ ପାଟି ଫିଟାନ୍ତି ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀ ଉପରେ ନିଜ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ସୀତାକୁ ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ଅହଲ୍ୟା ଯତ୍ନବତୀ ହେଲା ।

ଅହଲ୍ୟାଠାରୁ ଶିକ୍ଷା ପାଇ ସୀତା ହୀନତା ଅଙ୍ଗୀକାର କରି ସ୍ୱାମୀ ଓ ଶାଶୁ କଡ଼କ ଫେରିଯିବା ପାଇଁ ଆଉ ଗୋଡ଼ ଟେକିଲା ନାହିଁ ।

ଊନବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ପୋଲିସ ଇନ୍‌ସପେକ୍ଟର ବିନୋଦବିହାରୀ ବାବୁଙ୍କର ସାନ ଭାଇ ରାସବିହାରୀ ସହିତ ରଘୁନାଥର ବନ୍ଧୁତ୍ୱ କ୍ରମେ ଘନିଷ୍ଠତାରେ ପରିଣତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ରଘୁନାଥ ରାସୁ ବାବୁଙ୍କ ସହିତ ସାରା କଲିକତା ବୁଲିଲା । ବସି ବସି ପରର ଅନ୍ନ ଧ୍ୱଂସ କରିବା ତାର ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ସହଜରେ କେଉଁଠି ଚାକିରି ମିଳିଲା ନାହିଁ । ଖଣ୍ଡେ ଚାକିରି ଯେଉଁଠି, ସେଠି ଶହେ ଶହେ ଲୋକ-- କିଏ ବି. ଏ., କିଏ ଏମ୍. ଏ.; ପୁଣି ସମସ୍ତେ ବଙ୍ଗାଳୀ ବାବୁ, ରଘୁକୁ ପଚାରେ କିଏ ? ଶେଷକୁ ସେ ବଡ଼ ଚାକିରିରୁ ନିରାଶ ହୋଇ ଦୋକାନର ଗୁମାସ୍ତା କାମ ଖଣ୍ଡିଏ ଖୋଜି ବସିଲା । ତହିଁରେ ମଧ୍ୟ ନିରାଶ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଅବଶେଷରେ ରାସୁ ବାବୁଙ୍କର ବନ୍ଧୁ ଶ୍ରୀଶ ଦତ୍ତଙ୍କର ପିତା ଉମେଶ ବାବୁ ଦୟା କରି ତାକୁ 'ଦେଶେର କଥା' ଅଫିସରେ ଗୋଟିଏ ସାନ କିରାଣୀ କାମ ଦେଲେ । ରଘୁନାଥ ତିରିଶ ଟଙ୍କା ଦରମାରେ ସେଠି ଭର୍ତ୍ତି ହେଲା ।

ଉମେଶ ବାବୁ 'ଦେଶେର କଥା' ପତ୍ରିକାର ସମ୍ପାଦକ । ତାହା ବିଶ୍ୱକୋଷ ପ୍ରେସରୁ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ । ସେ ପ୍ରେସର ସ୍ୱତ୍ୱାଧିକାରୀ କେବଳକୃଷ୍ଣ ହାଲଦାର । ସେ ପୂର୍ବେ ଜାତିରେ ଥିଲେ କୈବର୍ତ୍ତ, ବର୍ତ୍ତମାନ ନବବିଧାନୀ ବ୍ରାହ୍ମ ।

କେବଳକୃଷ୍ଣ ବାବୁଙ୍କର ପିତା ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ମାଛର ବ୍ୟବସାୟ କରି ଲକ୍ଷାଧିପତି । କଲିକତାରେ 'ନର୍ଥ ରସା ରୋଡ଼' ୯ ନମ୍ବରରେ ତାଙ୍କର ବିଶାଳ ସୁଦୃଶ୍ୟ ବାସଭବନ । ତାଙ୍କର ତିନି ପୁଅ—ଶିବକୃଷ୍ଣ, ବଟକୃଷ୍ଣ ଓ କେବଳକୃଷ୍ଣ । ଯେତେବେଳେ କେବଳକୃଷ୍ଣର ବୟସ ୩ ବର୍ଷ, ସେତେବେଳେ ସେ କେଶବଚନ୍ଦ୍ର ସେନଙ୍କ ବକ୍ତୃତାରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ସପରିବାର ବ୍ରାହ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ।

ଶିବକୃଷ୍ଣ ପୈତୃକ ବ୍ୟବସାୟ ବୁଝନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାର ଚିଲିକା ଅଞ୍ଚଳରୁ କଲିକତାକୁ ମାଛ ଆମଦାନି କରି ବାର୍ଷିକ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଆୟ କରନ୍ତି । ବଟକୃଷ୍ଣ ବିଲାତଫେରନ୍ତା ବାରିଷ୍ଟର । ଆଉ କେବଳକୃଷ୍ଣ ବିଶ୍ୱସେବା ପ୍ରେସର ଅଧିକାରୀ । ତିନି ଭାଇଙ୍କ ପରିବାର ଏକାଠି ଥାଆନ୍ତି ।

ବିଶ୍ୱସେବା ବୃହତ୍ ପ୍ରେସ, ତହିଁର ନାନା ବିଭାଗ ମଧ୍ୟରୁ 'ଦେଶେର କଥା' ଅଫିସ ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିଭାଗ, ପୁଣି ସେ ବିଭାଗରେ ରଘୁନାଥ ତିରିଶ

ଟଙ୍କିଆ କରଣୀ । ତଥାପି ପ୍ରେସର ସ୍ୱତ୍ୱାଧିକାରୀ କେବଳକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସୁଦୃଷ୍ଟି ରଘୁନାଥ ଉପରେ ପଡ଼ିଲା, ଏଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାର କଥା; କିନ୍ତୁ ଜଗତଟା ବିଧାତାଙ୍କର ଲୀଳାଭୂମି ।

ପାଠକେ ପୂର୍ବରୁ ଜାଣନ୍ତି, ରଘୁନାଥର ରୂପ ଅତି ସୁନ୍ଦର । ତାହାର ଚେହେରାର ବିଶେଷତ୍ୱ ପାଇଁ ହଠାତ୍ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଭିତରେ ବାରି ହୋଇ ପଡ଼େ । ତାହାର ଆଖି ହଓଟିର ଅପୂର୍ବ ଜ୍ୟୋତି ଓ ସୁନ୍ଦର ଗୃହାଣୀରେ କି ମୋହିନୀ ଶକ୍ତି ଥିଲା କିଜାଣି, ତାହା ମାୟାର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କଲା । ମାୟା ଦେବୀ କେବଳବାବୁଙ୍କର ଜ୍ୟେଷ୍ଠା କନ୍ୟା । ସେ ବେଥୁନ କଲେଜରୁ ବି. ଏ. ପାଶ କରିଥିଲା । ସେ ଭାରି ବୁଦ୍ଧିମତୀ ଓ ସାହିତ୍ୟପ୍ରବୀଣା, ସେଥିପାଇଁ ସେ ପିତାଙ୍କର ସମୁଦାୟ କାର୍ଯ୍ୟ ନିଜେ କରୁଥିଲା । 'ଦେଶେର କଥା'ର ମହିଳାଜାଗରଣ ବିଭାଗର ସେ ଥିଲା ସମ୍ପାଦିକା । ସେଥିପାଇଁ ସମୟ ସମୟରେ ତାକୁ ପ୍ରେସକୁ ଆସିବାକୁ ହେଉଥିଲା । 'ଦେଶେର କଥା' ଅଫିସରେ ତାହାର ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କକ୍ଷ ଥାଏ । ସେ କକ୍ଷଟିରେ ବସି ଅନେକ ସମୟରେ ଲେଖାଲେଖି କରେ ।

ନବନିଯୁକ୍ତ କରଣୀ ବାବୁର କକ୍ଷ ଠିକ୍ ତା କୋଠରିର ହିପରୀତ ହିଗରେ । ଝରକା ବାଟେ ସେ ରଘୁନାଥକୁ ଭଲ ଦେଖି ପାରେ, କିନ୍ତୁ ରଘୁ ତାକୁ ଦେଖି ପାରେ ନାହିଁ ।

ଲୋକଟି କିଏ, ଏ କଥା ଜାଣିବାକୁ ଅବଶ୍ୟ ମାୟା ଦେବୀର ଅତ୍ୟନ୍ତ କୌତୂହଳ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ସେ ଯୁବତୀ । ବୃଦ୍ଧ ବିଶ୍ୱାସୀ ଉମେଶ ବାବୁ ଭିନ୍ନ ପ୍ରେସର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ସହିତ ତାହାର କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ଥାଏ ନାହିଁ । ପୁଣି ଗୋଟିଏ ଟ୍ରେନିଆ ମୋଟିଆ କରଣୀ ସହିତ ପରିଚିତା ହେବାର ଲଘୁତା ମଧ୍ୟ ସେ ସ୍ୱୀକାର କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ତାହାର କଥା ସୁଦ୍ଧା ପଚାରିବାକୁ ସଙ୍କୋଚ ବୋଧ କଲା ।

ତହିଁରେ, ଗୋଟିଏ ସୁଯୋଗ ଘଟିଲା । ରେଲରୁ ସେ ଦିନ କେତେଗୁଡ଼ିଏ 'ପ୍ୟାକେଟ୍' ଆସିଥିଲା । ତାହା ଯେଉଁ କିରାଣୀର ଚାର୍ଜରେ ଥିଲା, ସେ ସେ ଦିନ ଛୁଟି ନେଇ ଗ୍ରାମକୁ ଯାଇଥିଲା । ଉମେଶ ବାବୁ ମାୟା ଦେବୀଙ୍କର ପଦାର୍ଥତକ ରଘୁନାଥ ହାତରେ ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଇଦେଲେ ।

ରଘୁନାଥ ପୁଲିନ୍ଦାଗୁଡ଼ିକ ନେଇ ମାୟା ଦେବୀଙ୍କ କକ୍ଷକୁ ଗଲା । ବିନୟ-ନମ୍ର ଭାବରେ ନମସ୍କାର କରି ସେଗୁଡ଼ିକ ଦେଇ ଫେରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେବା ସମୟରେ ମାୟା ଦେବୀ ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, "ଆପଣ କଣ ଏଠାକୁ ନୂତନ ଆସିଛନ୍ତି ?" ରଘୁନାଥ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଇଁ କହିଲା, "ଆଜ୍ଞା ।"

"ଆପଣଙ୍କ ନାମ ?"

"ରଘୁନାଥ ମହାପାତ୍ର ।"

"ନିବାସ ?"

ରଘୁନାଥ ଇତସ୍ତତଃ ହୋଇ କହିଲା, "ଓଡ଼ିଶା ।"

"ଓଃ, ଆପଣ ତେବେ ଓଡ଼ିଶାର ଲୋକ ? ଏଠି କପରି ଚାକିରି କଲେ ?"

ମାୟା ଦେବୀଙ୍କର ଶେଷ କଥା ତାହାର ନିଜ କାନକୁ ବଡ଼ ଅସୁନ୍ଦର ଶୁଭିଲା ଏବଂ ତାଙ୍କ ସାମନାରେ ଏତେବେଳଯାଏ ଛିଡ଼ା ହେବାକୁ ରଘୁନାଥ ମଧ୍ୟ ବଡ଼ ସଙ୍କୋଚ ବୋଧ କଲା । ଶେଷ କଥାର କଣ ଉତ୍ତର ଦେବ, କିଛି ଠିକ୍ କରି ନ ପାରି କେବଳ ସଂକ୍ଷେପରେ କହିଲା, "ଆଜ୍ଞା, ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନ ଥିବାରୁ— ।"

ରଘୁନାଥ ଚାଲିଗଲା, କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥର ସୁନ୍ଦର ମୁହଁ ମାୟାର କୋମଳ ମନରେ ଅଙ୍କିତ ହୋଇଗଲା । ଏପରି ସରଳ ସୁନ୍ଦର ମୁଖ ସେ ପୂର୍ବେ କେବେ ଦେଖିଛି ବୋଲି ମନେ ହେଲା ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ବିଷୟରେ ତାହାର କିମ୍ଭୂତ-କିମାକାର ଧାରଣା ! ସେ ଭାବିଥିଲା—ଓଡ଼ିଆ ମାନେ କାଳିଆ, ଚୁଟିଆ, ତେଲ-ଚିକିଟିଆ, ଆଉ କଡ଼ମଡ କରି କଥା କହନ୍ତି; ମାତ୍ର ରଘୁନାଥକୁ ଦେଖି ଓ ତାହାର ସରଳ ଭଦ୍ର ବ୍ୟବହାରରେ ସେ ଏତେଦୂର ବିସ୍ମିତ ହେଲା ଯେ, ତା ବିଷୟ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଜାଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଲା । ପ୍ରେସକୁ ସେ ବହୁଦିନେ ଆସେ ନାହିଁ, ଆସିଲେ ମଧ୍ୟ ଘଣ୍ଟାଏ ଦୁଇ ଘଣ୍ଟା ମାତ୍ର ରହେ ଏବଂ ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥାଏ । ନିଜର ମାନ ପ୍ରତିପତ୍ତି ବିଚାର କଲେ ସେ ଓ ରଘୁନାଥ ମଧ୍ୟରେ ଆକାଶପାତାଳ ପ୍ରଭେଦ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ରଘୁନାଥ ସହିତ ପରିଚିତା ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛା ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ସୁବିଧା ନ ଥିଲା ।

ମନ ଥିଲେ ବାଟ ଥାଏ । ମାୟାର ସାନ ଭାଇ ଅମୃତାଭ ମାୟାର ବଡ଼ ବାଧ୍ୟ । ତାକୁ ସେ ଡାକି ଦିନେ ରଘୁନାଥର ପରିଚୟ ନେବାକୁ କହିଲା । ଅମୃତାଭ ରଘୁନାଥର ବିଷୟ ବୁଝି ତାକୁ ସମସ୍ତ କହିଲା । ପିତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥା କହୁଁ କହୁଁ ମାୟା ତାଙ୍କୁ କଥାଛଳରେ ପଚାରିଲା, "ବାବା, ଆମ ପ୍ରେସରେ ଗୋଟିଏ ନୂଆ ଲୋକ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇଛି । ସେ ପିଲାଟି ଓଡ଼ିଆ, ବିଚରା ପିତୃମାତୃହୀନ ଅନାଥ । କଣ ପାଇଁ ଏ ଦୂର ଦେଶକୁ ସେ ଆସିଛି, ଥରେ ଆପଣ ବୁଝିଲେ ହୁଅନ୍ତା ।"

କନ୍ୟାର କଥା ଶୁଣି, ବିଶେଷତଃ ରଘୁନାଥ ପିତୃମାତୃହୀନ ବୋଲି ଜାଣି ପାରି କେବଳ ବାବୁଙ୍କ ମନରେ ଅତିଶୟ ଦୟା ହେଲା । ଦିନେ ସେ ତାକୁ ଘରକୁ ଡକାଇ ପଠାଇଲେ । କେବଳକୃଷ୍ଣ ବାବୁ ଡକାଇ ପଠାଇଛନ୍ତି ଶୁଣି ରଘୁନାଥର ପ୍ରଥମେ ବଡ଼ ଭୟ ହେଲା । ସେ ଦୁଇ ମାସ ପ୍ରେସରେ ଚାକିରି କଲାଣି, କଦାପି

କୌଣସି କର୍ମଗ୍ରହକୁ କେବଳ ବାବୁ ଏପରି ଡ଼କାଇବାର ସେ ତ ଶୁଣି ନାହିଁ। ପ୍ରେସର ସମୁଦାୟ ଭାର ଥିଲା ଉମେଶ ବାବୁ ଉପରେ । ସେ ତାକୁ ଏ ସମ୍ବାଦ ଦେଲେ । କପାଳରେ କଣ ଅଛି— ହୁଏତ ଚାକିରି ଖଣ୍ଡ ଯିବ ପରା ! ଏହି ଭୟରେ ତାକୁ ବଡ଼ ଅସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ବୋଧ ହେଲା ।

ଆଜକାଲି ତା ଅବସ୍ଥା ଅତୀବ ଶୋଚନୀୟ । ପର ଘରେ ତ ସବୁଦିନେ ରହନ୍ତା ନାହିଁ । କଲିକତା ସହର, ସେଥିରେ ପୁଣି ତିରିଶଟି ଟଙ୍କା । ସେ ଆପଣା ଅବସ୍ଥାନୁଯାୟୀ ଗୋଟିଏ ମେସ୍‌ରେ ଗୋଟିଏ ବଖରାଟିଏ ଭଡ଼ା ନେଇଥାଏ । ଆପଣାର ସବୁ କାମ ହାତେ ହାତେ କରି ମେସ୍ ଖର୍ଚ୍ଚ ଦେଇ ଯାହା ବଳେ, ଅତି କଷ୍ଟରେ ସେଥିରେ ଲୁଗା ପଟା ହାତଖର୍ଚ୍ଚ କରି ଏକ ପ୍ରକାର ଦିନ ଗୁଜରାଣ କରେ । ହଠାତ୍ କେବଳ ବାବୁ ଡକାଇବାରୁ ତାହାର ବଡ ଚିନ୍ତା ହେଲା— ଯଦି ଚାକିରି ଖଣ୍ଡ ଯାଏ, ପୁଣି ଏ ଦୂର ବିଦେଶରେ ତାର ଦଶା କଣ ହେବ ? ଏଠି ତ ତାହାର ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ କେହି ନାହିଁ; ସ୍ୱଦେଶ ନୁହେ ଯେ, କାହା ଓଳିରେ ଦିନେ ଅଧେ ରହିଯିବ ! ଏହିପରି ସାତ ପାଞ୍ଚ ଭାବି ସେ ତାହାର ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରିବାକୁ ଗଲା ।

କେବଳ ବାବୁଙ୍କର ବିଶାଳ ଭବନର ମନୋହର ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ସେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହେଲା । ପ୍ରଥମେ ଭିତରେ କଣ କହିବ, ତାହା ସେ ସ୍ଥିର କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଦୁଇମାସ ମଧ୍ୟରେ ସେ ତାଙ୍କୁ ଦିନେ ସୁଦ୍ଧା ଦେଖି ନାହିଁ । ଏଡ଼େ ବଡ଼-ଲୋକ, କେଜାଣି କିପରି ଉଦ୍ଧତ ହୋଇଥିବେ— ଏହା ଚିନ୍ତା କରୁ କରୁ ଦରବାନ ତାକୁ ନେଇ ବାବୁଙ୍କର ବସିବା କୋଠରିରେ ହାଜର କରି ଘଣ୍ଟା ଦେଇ ଚାଲିଗଲା ।

ଜଣେ ଶ୍ୟାମଳବର୍ଣ୍ଣ ଧୋତି ଓ ପଞ୍ଜାବି ପିନ୍ଧା ଦୀର୍ଘଶ୍ମଶ୍ରୁଶୋଭିତ ଉନ୍ନତକାୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଘର ଭିତରକୁ ଆସିଲେ । ରଘୁନାଥ ଦଣ୍ଡବତ୍ କରି ଉଠି ଠିଆ ହେଲା । କେବଳ ବାବୁ ରଘୁକୁ ଅନାଇ ଯେପରି ବିସ୍ମିତ ହେଲେ, ରଘୁ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ସେହିପରି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲା । ରଘୁ ଭାବିଥିଲା, କୋଟ ପ୍ୟାଣ୍ଟ ପିନ୍ଧା ଜଣେ ଦୃପ୍ତ ବଦ୍‌ରାଗୀ ଦେଶୀ ସାହେବ ସହିତ ଦେଖା ହେବ; କିନ୍ତୁ ଏ ତ ଉଦାର ମୂର୍ତ୍ତି ! ଯାଙ୍କ ଭିତରେ ଯେ କ୍ରୋଧ ଓ ଅନ୍ୟାୟ ଥିବ, ଏହା ସେ ଭାବି ପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ ଏକପାର୍ଶ୍ୱରେ ଠିଆ ହେଲା । କେବଳ ବାବୁ ତାଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡେ ଚାହିଁଲେ; ତାହାର ଅଦୃଷ୍ଟ ଲାବଣ୍ୟମଣ୍ଡିତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ରକ୍ତଗୌର ସୁଶ୍ରୀ ମୁଖକାନ୍ତି ଓ ରୂପର ଲାବଣ୍ୟ ଦେଖି ମନେ ଭାବିଲେ— ଏ ନିଶ୍ଚୟ ଉଚ୍ଚ ଜାତିର ପିଲା । ତତ୍ପରେ ତାକୁ ପ୍ରଶ୍ନ ଉପରେ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ । ସେ କିଏ, ତା ଘର କେଉଁଠି, ତାର କିଏ କିଏ ଅଛନ୍ତି, ସେ କାହିଁକି କଲିକତା ଆସିଲା, ଇତ୍ୟାଦି ଶତ ଶତ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର

ଦେଖି ରଘୁନାଥ ଭାବିଲା—ଏ ପୁଣି କଣ ? ସେ ଦିନ କୋର୍ଟରେ ତାକୁ ଏହିପରି ଜେରା ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ଜେରା ସର୍କାରୀ ଓକିଲଦ୍ୱାରା—ତାହା ନୀରସ ଓ ଶୁଷ୍କ; ମାତ୍ର ଏ ଜେରାର ପ୍ରତିପଦ ସହାନୁଭୂତିପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ରଘୁନାଥଠାରୁ ସମୁଦାୟ ବିଷୟ ଶୁଣିବା ପରେ ତାକୁ ବାବୁ ଘର ଭିତରକୁ ଡାକିନେଲେ । ଆତ୍ମୀୟତା ପ୍ରକାଶପୂର୍ବକ ନିଜର ସ୍ତ୍ରୀ ଏବଂ ପିଲାପିଲିଙ୍କ ସହିତ ପରିଚୟ କରାଇ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଉଦ୍ଦେଶ କରି କହିଲେ, "ଆଜିଠାରୁ ଏ ତୁମର ପୁଅ ।" ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ରଘୁନାଥକୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରି ଚାହିଁଲେ । ତାଙ୍କର ପରିବାରର କ୍ଷୁଦ୍ର ବୃହତ୍ ସମସ୍ତେ ତାକୁ ଘେରି ପକାଇଲେ । ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣସନ୍ତାନ, ପିତୃମାତୃହୀନ, ପୁଣି ଦୂରି କଟକରୁ ଆସି ନାନା ବିପଦରେ ପଡ଼ି ବର୍ତ୍ତମାନ ଏ ସ୍ଥାନରେ କିରାଣୀ ଗିରି କରୁଛି—ଏ ସବୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ବିଶାଳ ପରିବାରରେ ରାଷ୍ଟ୍ର ହୋଇଗଲା । ଯେଉଁମାନେ ଏତେ ଶୀଘ୍ର ପରକୁ ଆପଣାର କରି ପାରନ୍ତି, ସେମାନେ ଯେ କି ଉପାଦାନରେ ଗଠିତ, ଏହା ରଘୁ ଭାବୁ ଭାବୁ ସେ ଦିନ ବସାକୁ ଗଲା । କେବଳ ବାବୁଙ୍କ ଗୃହିଣୀଦତ୍ତ ଉପାଦେୟ ଜଳଖିଆ ପରେ ସେ ରାତିରେ ଆଉ ତାର ଖାଇବାର ଇଚ୍ଛା ହେଲା ନାହିଁ ।

ଯଦିବା କେବଳ ବାବୁ ତାକୁ ଘରକୁ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ଆସିବାକୁ କହିଥିଲେ, ତଥାପି ସେ ଲାଜରେ ଆଉ ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଇ ନାହିଁ । ଏହିପରି ଅନେକ ଦିନ କଟିଗଲା । ଯେଉଁ ଦିନୁ ମାୟା ରଘୁନାଥର ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିଚୟ ପାଇଛି, ସେହିଦିନୁ ତାର ମନରେ ଅନ୍ୟ ଚିନ୍ତା ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଛି । ରଘୁନାଥ ରୂପବାନ୍ ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ରାହ୍ମଣସନ୍ତାନ, ପୁଣି ଅବିବାହିତ । ତା ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରେ ଜଣେ ଶିକ୍ଷିତା ଅବିବାହିତା ଯୁବତୀ !

ମାୟା ଯେତେ ରଘୁନାଥକୁ ଭୁଲିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ, ସେ ସେତିକି ମନେ ପଡ଼େ । ପ୍ରେସକୁ ଗଲା ମାତ୍ରେ ତାର ମନ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ଉଠେ । ଆପଣା କୋଠରୀରେ ପଶିଲାକ୍ଷଣି ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଝରକାବାଟେ ଥରେ ଚାହିଁଦିଏ—କାଳେ ରଘୁନାଥ ଟିକେ ଦିଶିଯିବ, କାଳେ ତା ଆଡ଼କୁ ଟିକେ ଚାହିଁଦେବ; କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥ କାହାରିକୁ ଅନାଏ ନାହିଁ—ମୁଣ୍ଡ ପୋତି ଆପଣା କାମ କରୁଥାଏ । ମାୟା ଦିନେ ହେଲେ ତାହାର ସାକ୍ଷାତ୍ ନ ପାଇ ଦୂରରୁ ଅନାଇ ଘରକୁ ଫେରିଯାଏ । ଆପଣା ମନକୁ ଶାନ୍ତ ଦିଏ ଯେ, ସେ ଗରିବ ଅନାଥର ତତ୍ତ୍ୱ ନେଉଛି; କିନ୍ତୁ ବିବେକ ତାକୁ ଦୋଷୀ କରି କହେ, "ଗରିବ ଅନାଥପାଇଁ ତୁ କରିଚୁ କଣ ? କେବଳ ଲୁଚି ଲୁଚି ଚାହିଁବା ଛଡ଼ା ତୁ କରିଚୁ କଣ ? ଏଇ କଣ ତୋର ଗରିବ ଅନାଥକୁ ଦୟା ? ଏ ତ ଦୟା ନୁହେଁ—ଏଥିରେ ଆଉ କିଛି ଅଛି ।"

ବିବେକର ତାଡ଼ନାରେ ମାମ୍ପା ଅସ୍ଥିର ହେଲା । ଯେ ପନ୍ଦର ଷୋଳ ବର୍ଷ ଦିନୁ ପିତାଙ୍କ ସହିତ ମିଶି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି, ଯେ ସଭ୍ୟ ସମାଜରେ ଆଜନ୍ମ ବଢ଼ିଛି, ଶତ ଶତ ଯୁବକ ସହିତ ଅବାଧରେ ମିଶିଛି, ଦିନେ ତା ମନରେ କିଛି ହୋଇ ନାହିଁ, ସେ ସାମାନ୍ୟ ନଗଣ୍ୟ ରଘୁନାଥ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ? ଏହା ଭାବିଲା ବେଳକୁ ତାହାର ଲଜ୍ଜା ହେଲା । ଏଥର ସେ ନିଜ ମନକୁ ସ୍ୱବଶରେ ଆଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା ।

ପୂଜାଛୁଟି ଉପଲକ୍ଷରେ ସେମାନେ ଦାର୍ଜିଲିଂ ବୁଲି ବାହାରିଲେ । କେବଳ ବାବୁ ସ୍ୱତଃପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ରଘୁନାଥକୁ ସଙ୍ଗରେ ନେବାପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ । ରଘୁନାଥ ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଲୋକର ପରିବାର ସହିତ ମିଶିବାକୁ ଅନିଚ୍ଛୁକ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମୁନିବର ଆଜ୍ଞା ଅବହେଳା ନ କରି ଦାର୍ଜିଲିଂ ବାହାରିଲା ।

ପ୍ରଥମ ଦୁଇ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ସେ ବୁଝିଲା, କେବଳ ବାବୁ ତାକୁ ତାଙ୍କର ବଡ଼ପୁଅ ଅମିତାଭ ତୁଲ୍ୟ ସ୍ନେହ କରନ୍ତି, ସଙ୍ଗରେ ଖୁଆନ୍ତି, ପାଖରେ ବସାନ୍ତି, ସର୍ବଦା ସ୍ନେହରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରନ୍ତି । ଏହା ରଘୁନାଥକୁ ପ୍ରଥମେ ବଡ଼ ଅଡୁଆ ବୋଧ ହେଲା । ସେ କୌଣସିମତେ ଆପଣାକୁ ଏମାନଙ୍କର ସମାନସ୍କନ୍ଧ ଭାବି ପାରିଲା ନାହିଁ। କିନ୍ତୁ ଯେଉଁଦିନ ସେମାନେ ଦାର୍ଜିଲିଂରେ ଗୋଡ଼ ଦେଲେ, ସେ ଦିନ ବାରଟା ବେଳେ କେବଳ ବାବୁ ମଧୁର ହାସ୍ୟମୁଖରେ ରଘୁନାଥକୁ କହିଲେ, "ବାବା, ଏହି ଯେ ଛୁଟିରେ ଆସିଚ, ଏଥିରେ ତୁମର ପ୍ରେସ ଚାକିରି ଶେଷ ହେଲା ।" ରଘୁନାଥର ଛାତି ଥରି ଉଠିଲା । କେବଳ ବାବୁ ତାହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲେ, "ତୁମକୁ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଚାକିରି ଦେବି, କିନ୍ତୁ ତାହା ପୂର୍ବରୁ ତୁମକୁ ଏମ ଏ. ପାଶ କରିବାକୁ ହେବ ।" ରଘୁନାଥର ନିର୍ଦ୍ଦୟହୃଦୟ ଆନନ୍ଦରେ ଉଚ୍ଛ୍ୱଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ଏଫ. ଏ. ପାଶ କରିଛି; ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ କୃପାରେ ତାହା କପାଳରେ ଏତେ ବିଦ୍ୟା ଅଛି ଯେ, ଏଠି ପୁଣି ତାର ପାଠର ଯୋଗାଡ଼ ହେଲାଣି ।

ସେମାନେ ଦାର୍ଜିଲିଂରେ ପନ୍ଦର ଦିନ ରହିଲେ, ବହୁତ ବୁଲାବୁଲି କଲେ । ସେହି ଦିନୁ ଅମିତାଭ, ଅମୃତାଭ, ମାମ୍ପା ଓ ଗୁଡ୍ଡି—ଏ ଚାରି ଭାଇ ଭଉଣୀ ରଘୁନାଥକୁ ନିଜର ପରିବାରର ଲୋକ ପରି ମଣିଲେ ।

ଦାର୍ଜିଲିଂ ଫେରନ୍ତି ଯେଉଁ ଦିନ ରଘୁନାଥ କେବଳ ବାବୁଙ୍କ ଘରେ ବାସ କଲା, ସେଦିନ ତା ବିଷୟ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଁ କରୁଁ କେବଳ ବାବୁ ଉମେଶ ବାବୁଙ୍କୁ କହିଲେ, "ଜାଣିଲେ ମହାଶୟ, ପିଲାଟିର ଭବିଷ୍ୟତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ । ଯେପରି ବୁଦ୍ଧିରେ ବିଚକ୍ଷଣ, ସେହିପରି ସ୍ୱଭାବରେ ସାଧୁଟିଏ ।" ଉମେଶ ବାବୁ କହିଲେ, "ବ୍ରାହ୍ମଣ ପିଲା ପରା, ଓଡ଼ିଆ ହେଲେ କଣ ହେଲା ।"

କେବଳ ବାବୁ କହିଲେ, "ଓଡ଼ିଆମାନେ ବେଶ୍ ସଭ୍ୟ ଜାତି । ମୁଁ ଶୁଣିଚି, ଦାଦା କହୁଥିଲେ—'ଓଡ଼ିଶା ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦେଶ, ଥରେ ଦେଖି ଆସିବା' ।"

କେବଳ ବାବୁଙ୍କ ଆଦେଶାନୁଯାୟୀ ରଘୁନାଥ ଆସି ତାଙ୍କ ଘରେ ରହିଲା । ତା ପାଇଁ ଅଲଗା ଗୋଟିଏ କୋଠରି ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହେଲା । ଏଥର ଆଉ ଥରେ ଦୀର୍ଘ ଛ ମାସ ପରେ ପୁଣି ତାର ଗୃହଜୀବନ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ତା ଜୀବନର ଯେ କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ଏହା ସେ ସ୍ଥିର କରି ପାରିଲା ନାହିଁ; ତଥାପି ଭାବିଲା,ଭଗବାନ୍ ନିଶ୍ଚୟ ତାକୁ କୌଣସି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଲାଗି ଏପରି ବିଚିତ୍ର ବାଟରେ ଟାଣି ଓଟାରି ଆଣିଛନ୍ତି । ଯେତେ ଥର ସେ ଲକ୍ଷ୍ୟଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଛି, ସେତେ ଥର ତାକୁ ନୂଆ ନୂଆ ଲକ୍ଷ୍ୟ ମିଳିଛି । ଅପରିଚିତ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ଅପରିଚିତ ଲୋକେ ତାକୁ ଆଦର କରି ଆପଣାର କରିଛନ୍ତି, ଏ କଣ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ନୁହେ ?

ଛ ମାସ ତଳେ ସେ ଥିଲା ଖାଣ୍ଟି ଓଡ଼ିଆ, ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ଅଧା ବଙ୍ଗାଳୀ । ନରେଶ ବାବୁ ସହିତ ବୁଲିଲା ଦିନୁ ଆହାର ବିହାରର ବାଛ ବିଚାର ଢ଼ିଲା ହୋଇଥିଲା । ପରେ ଯେତେବେଳେ ଜାଣିଲା, ନରେଶ ବାବୁ ମୁସଲମାନ ଓ ସୁଶୀଲକୁମାର ବେଶ୍ୟା, ସେଦିନୁ ତାହାର ସଂସ୍କାରର ଡ଼ୋରି ଛିଣ୍ଡିଗଲା । ଆଉ ଜାତିରେ କଣ ଅଛି ଯେ ଭାବନା ? ଏ ବିଚିତ୍ର ସହର, ଏଠି ବା ଜାତିପତି ବିଚାର ଚଳନ୍ତା କପରି ? ସେଥିପାଇଁ କେବଳ ବାବୁଙ୍କୁ ସେ କୈବର୍ତ୍ତ ଜାଣିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଦ୍ୱିଧା ନ କରି ତାଙ୍କ ଘରେ ରହିଲା । ଏପରି ସଭ୍ୟ ଓ ସୁରୁଚିସମ୍ପନ୍ନ ଯେଉଁ ପରିବାର, ତାଙ୍କୁ ସେ ବା ଘୃଣା କରିବ କେଉଁ ଅହଙ୍କାରରେ ?

ସବୁ ହେଲା, କିନ୍ତୁ ସେ ସୀତାକୁ ଭୁଲି ନ ଥିଲା । ଛ ମାସ ଭିତରେ ସେ ସୀତାକୁ କମିତି ଭୁଲନ୍ତା ? ମୋଟେ ଛ ମାସ ତଳେ ଯାହା ସହିତ ତାର ବିବାହର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ଭାବନା ଥିଲା, ସେ ପ୍ରିୟତମାକୁ ସେ କପରି ପାସୋରି ପାରନ୍ତା ! ରଘୁନାଥ ସବୁ ସାରିଛି, ସବୁ ଛାଡ଼ିଛି, କିନ୍ତୁ ଛାଡ଼ି ନାହିଁ ଜଣକୁ—ଭୁଲି ନାହିଁ ଜଣକର ସ୍ମୃତି । ସୀତା ତା ହୃଦୟରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ମୂର୍ତ୍ତି ଧରି ଶୋଭା ପାଉଥିଲା, ତାକୁ ସ୍ମରଣ କରି ସେ ଦିନ କାଟୁଥିଲା; ଆଉ ଗଳାରେ ହାତ ବୁଲାଇ ଦେଖୁଥିଲା—ସେହି ସୁନାସୁତା କେରକ, ଯାହା ସେ ଏତେ ବିପଦରେ ମୁକ୍ତା ହଜାଇ ନାହିଁ—ଏତେ ଦୁଃଖରେ ମୁକ୍ତା ବିକି ନାହିଁ । ସେଇ ସୁନାସୁତାକେରକ ହୃଦୟରେ ଥୋଇ ସେ ପ୍ରତିରାତ୍ର ନିବିଡ଼ ଭାବରେ ଚୁମ୍ବନ କରେ, ଆଉ ଅଶ୍ରୁରେ ତାର ଉପାଧାନ ତିନ୍ତିଯାଏ । ତଥାପି ସେ ତାହାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରେ, କାରଣ ଜଗତରେ ବଞ୍ଚିବାକୁ ହେଲେ ଖାଇବାକୁ, ପିନ୍ଧିବାକୁ ତ ହେବ ? ପେଟ ବୁଭୁକ୍ଷୁ ତ ଆଉ ସୁଖ ଦୁଃଖ ଆଦରିବ ନାହିଁ ? କେବଳ ବାବୁ ଆଶା ଦେଇଛନ୍ତି ଏମ୍. ଏ. ପାଶ କଲେ ବଡ଼ ଚାକିରି ଦେବେ । ସେ ତାଙ୍କୁ କିପାଁ ନିରାଶ କରିବ ? ସେ ଲୋକଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଛି, ବର୍ମାରେ କେବଳକୃଷ୍ଣ ବାବୁଙ୍କର

ଅନେକ ବିଷୟ ସମ୍ପତ୍ତି ଅଛି । ତାହାର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନ ଲାଗି ବୋଧ ହୁଏ ସେ ତାଙ୍କୁ ମଣିଷ କରୁଛନ୍ତି । କାରଣ ଅମିତାଭ ଓ ଅମୃତାଭ ବାଳୁତ ଯିବାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହେଲାଣି ।

ତାହାର ଏତେ ସୁଖ ସୁବିଧା ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ତାକୁ ଅସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ବୋଧ ହେଉଥିଲା । ଆଶ୍ରୟଦାତା ଓ ଆଶ୍ରିତର ବ୍ୟବଧାନ ଟିକକ ସୃଷ୍ଟି କରି ସେ ନିଜେ ଅଲଗା ହୋଇ ଚଳିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ମଧ୍ୟ ପାରୁ ନ ଥିଲା; ଘରର ପିଲାମାନେ ରାତଦିନ 'ଦାଦା, ଦାଦା' କହି ଅସ୍ଥିର କରନ୍ତି । ଏପରି ଆଦର ସ୍ନେହ ପ୍ରେମରେ ସେ ବା କେତେ ଆପଣାର ନ ହୋଇ ଯିବ କୁଆଡ଼େ ? ଘରର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଝିଅ ସ୍ମୃତି, ସୁଲେଖା, ତୃପ୍ତି—ଏମାନେ ତ ତାର ନିତ୍ୟ ସହଚରୀ;ପୁଣି ଅମିତାଭ, ଅମୃତାଭ, ଦୀଲିପ, ଧୀରେନ୍ଦ୍ର ତାର କାନଧରା । ସମସ୍ତଙ୍କର ସେ 'ରଘୁ ଦାଦା'; କାହାକୁ ବା ସେ ଛାଡ଼ି ଚଳିବ ? ଏତେ ଭାଇ ଭଉଣୀ ମେଳରେ, ଏତେ ମା ମାଉସୀ ମେଳରେ ତାର ଏକା ରହିବା ଆଶଙ୍କା ପରିଜାତ ହେଲା । ଏଥିରେ ଅବଶ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟର ଆନନ୍ଦ ହେବାର କଥା; କିନ୍ତୁ ତାର ବିଷାଦର ଗୋଟାଏ କାରଣ ଥିଲା । ସେ ବୁଝି ପାରିଲା—ଏତେ ସୁଖ, ଏତେ ଆନନ୍ଦ, ଏତେ ଆତ୍ମୀୟତା ଭିତରେ ସୁଦ୍ଧା କିଛି ଗୂଢ଼ ରହସ୍ୟ ଅଛି । ସେ ରହସ୍ୟ ଟିକକ ଜାଣିବାକୁ ତାର ବେଶି ବିଳମ୍ବ ହେଲା ନାହିଁ । ସେହି ଦିନୁ କପରି ସେଥିରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବ, ତହିଁର ଉପାୟ ଖୋଜି ବସିଲା, ମାତ୍ର କିଛି ଉପାୟ ମିଳିଲା ନାହିଁ, ତଥାପି ସେ ମନ ଦୃଢ଼ କରି ଆପଣା ପାଠରେ ଲାଗିଲା । ତାର ଜୀବନର ବ୍ରତ, ସେ ଚିର କୁମାର ରହିବ; ତାର ଆଶା ଓ ଆନନ୍ଦ କେବଳ ସୀତାକୁ ଧ୍ୟାନ କରି ଜୀବନ କାଟିବ, କିନ୍ତୁ ଏଠି ଯୋଡ଼ାଏ ପ୍ରେମମୟ ଆଖି ତାର ମନୋମୃଗକୁ ଧରିବାପାଇଁ ସର୍ବଦା ଫାନ୍ଦ ମେଲି ବସିଲେ । ନିରୁପାୟ ରଘୁନାଥ ଗୋଡ଼େ ଗୋଡ଼େ ସେହି ପ୍ରେମର ଜାଲ ଦେଖି କଣ କରିବ, ଏହାହିଁ ଭାବି ନିତ ବ୍ୟସ୍ତ ହେଲା । ସେ ମୂର୍ଖତା କରି ଦେଶ ଛାଡ଼ି ଆସିଛି, ସେଥିପାଇଁ ଅନୁତାପରେ ତାର ଛାତି କୋରି ହୋଇଗଲା । ଘରେ ଥିଲେ ତ ସେହି ବିବାହର ପ୍ରସ୍ତାବ । ଏଠି ତ ସେ ଏକପ୍ରକାର ସ୍ୱାଧୀନ । ତଥାପି ମାୟାମୟୀର ଗୁପ୍ତ ଅଭିମାନ ଓ ପ୍ରେମଧାରା ଅନ୍ତଃସଲିଳା ଫଲ୍‌ଗୁ ପରି ତା ମନରେ ଆସି ବହମାନ ହେଲା; ନିଜକୁ ନିଷ୍ଠୁର ମନେ କରି ଉପାୟହୀନ ରଘୁନାଥ ତୁନି ହୋଇ ରହିଲା । ଥରେ ଥରେ ଭାବିଲା—ତାର ପିତାର ଅନ୍ନଦାସ ହୋଇ ତାକୁ ବିବାହ ! ଛି, ସେ ପୁଣି କୈବର୍ତ୍ତ କନ୍ୟା !

ପୁଣି ଆଉ ଥରେ ମନରେ ହେଲା—କିଏ ବା ତତେ ବିବାହ କରିବାକୁ ଯାଉଛି? ମନେ ମନେ ଅକାରଣ ସନ୍ଦେହ, ଏତେ ବଡ଼ ପାପ ! ଏପରି ସୁଶୀଳା, ସୁଚରିତ୍ରା ବିଦ୍ୟାବତୀକୁ ସନ୍ଦେହ ? ଯାହାର ଗୋଡ଼ ଛାଣିଆଙ୍ଗୁଳିକୁ ତୁ ସରି ନୋହୁ ! ପରକ୍ଷଣରେ ପୁରୁଷର ଅଭିମାନ ମନରେ ଜାଗିଲା । ନିଜେ ନିଜେ

ବରଞ୍ଚ ମାୟାକୁ ଆଦର କରିବାକୁ ମନ କଲା, ପର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଲଜ୍ଜା ଆସି ସେ କଳ୍ପନାକୁ ଗ୍ରାସ କଲା ।

ସତେ କଣ ମାୟା ତାକୁ ଭଲ ପାଏ ? ମାୟା ତ କେବେ ତାକୁ କୌଣସି ବ୍ୟବହାରଦ୍ୱାରା ତାହା ଜଣାଇ ନାହିଁ. ସେ ତ ତା ସହିତ ଆଦୌ ମିଶେ ନାହିଁ, ଅତି ଦରକାର ନ ଥିଲେ କଥା ସୁଦ୍ଧା କହେ ନାହିଁ, ଦୁଇ ଚାରି ଦିନରେ ତା ସହିତ ସାକ୍ଷାତ୍ ମଧ୍ୟ ହୁଏ ନାହିଁ । ପରିବାରର ସମସ୍ତେ ଅବାଧରେ ତା ସଙ୍ଗେ ମିଶନ୍ତି, କେବଳ ମାୟା ଛଡ଼ା । ତେବେ କଣ ମାୟା ନିତାନ୍ତ ଅହଙ୍କାରିଣୀ ? ହଁ, ବଡ଼ ଲୋକର ଝିଅ, ବଡ଼ ପାଶ କରିଛି, ଘର ସୁଖ୍ୟାତ, କାହିଁକି ଗର୍ବିତା ନ ହେବ ? ସେଥିରେ ତାର କଣ ? ତଥାପି ରଘୁନାଥ ଭାବିଲା, ସତେ ସେ କେତେ ଗର୍ବିତା ? ତାର ପିତାର ଅନ୍ନଦାସ ବୋଲି କଣ ତାକୁ ସେ ଘୃଣା କରେ ? ମାୟା ତାକୁ ଘୃଣା କରେ, ଏ ଭାବନା ତାର ଅସହ୍ୟ ବୋଧ ହେଲା । କେବଳ ବାବୁଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ପଢ଼ିବାକୁ ସମ୍ମତ ହୋଇଥିବାରୁ ବଡ଼ ଆତ୍ମଧିକ୍କାର ବୋଧ କଲା, କିନ୍ତୁ ଆଦୌ ସେ ବୁଝି ପାରିଲା ନାହିଁ ମାୟାର ଅକୃତ୍ରିମ ମନୋଭାବ ।

ମାୟା ଦେଖିବାକୁ ଯେ ଦିବ୍ୟସୁନ୍ଦରୀ ତା ନୁହେଁ—ବର୍ଣ୍ଣ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଶ୍ୟାମଳ, କିନ୍ତୁ ସୁସ୍ଥ ସବଳ—ମୋଟ ଉପରେ ଅତି ରୂପସୀ କହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ତାର ସ୍ୱଭାବ—କେତେ ସେ ଗମ୍ଭୀର ! ଏତେ ଲୋକ ସହିତ ମିଶେ, ଏତେ କାମ କରେ, ତଥାପି ସେ କିପରି ସଂଯତ ! ତା ଭିତରେ ଗୋଟିଏ କି ଆଧିପତ୍ୟର ଭାବ ! ତାର ସ୍ୱର ମିଷ୍ଟ, କଥା ଧୀର ଶାନ୍ତ—ତହିଁରେ ସର୍ବଦା ଆତ୍ମସମ୍ମାନର ଜ୍ଞାନ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନଭାବରେ ଥାଏ । ବେଶଭୂଷା ବ୍ୟବହାର ବେଶ୍ ସଭ୍ୟ, ସେ କିପରି ସୁରୁଚିପ୍ରିୟା ବୁଦ୍ଧିମତୀ, ଏ ବିଷୟ ରଘୁନାଥ ଅନେକ ଥର ଭାବେ; ଭାବି, ବିସ୍ମିତ ହୁଏ । ମାୟାର ବୟସ ୨୦ କିମ୍ବା ୨୨ ହେବ—ପ୍ରାୟ ତାର ସମବୟସୀ, ପୁଣି ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ । ତାହାର ସ୍ୱଭାବ ଏପରି କିମିତି ହେଲା, ଏହା ରଘୁନାଥ ବହୁତ ଭାବେ । ଯେତେ ଭାବେ, ସେତେ ଭୟ ହୁଏ—ନିଜର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଶିଥିଳ ହେବ ପରା । ସେ ସୀତାକୁ ସର୍ବଦା ସ୍ମରଣ କରେ, ସୁନାମୁଦିଟିକୁ ଛୁଏଁ—ତା ଯେପରି ତାହାର ଅଷ୍ଟବଜ୍ରକବଚ । କେବେ କେବେ ମନେ ମନେ ହସେ, ନିଜର ଅକାରଣ ସତର୍କତା ଲାଗି ନିଜକୁ ପରିହାସ କରେ—ପିମ୍ପୁଡ଼ି ଘାସଚୁଳା ଉପରକୁ ଉଠିଲା ପରା ! ମାୟା କିଏ, ସେ କିଏ—ମାୟାର ସ୍ଥାନ କେଉଁଠି, ତାର ସ୍ଥାନ କେଉଁଠି ! ସାମାନ୍ୟ ଅର୍ଦ୍ଧଶିକ୍ଷିତ ଅନାଥ ହୋଇ ପରଦୁଆରେ ମୁଣ୍ଡ ଗୁଞ୍ଜି ଲକ୍ଷାଧିପତି-କନ୍ୟାର ପ୍ରେମଲାଲସା ! ଏ କଣ ବାତୁଳତା ନୁହେଁ ? ପୁଣି ନିଜକୁ କହେ—ସେ ତ ଖୋଜେ ନାହିଁ, ବରଂଚ ଦୂରରେ ରହିବାକୁ ତାର ଚେଷ୍ଟା !

କ୍ରମେ ମାୟା ବିଷୟ ତା ଆଖି ଆଗରେ ସୁଲଭ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ଆଉ ସେ ବିଷୟ ବେଶି ଚିନ୍ତା ନ କରି ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ପରୀକ୍ଷା ଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ

'ଅନାର' ସହିତ ବି. ଏ. ପାଶ କଲା । କେବଳକୃଷ୍ଣ ବାବୁ ଆନନ୍ଦରେ ତାଙ୍କୁ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ପୁରସ୍କାର ଦେଲେ, ଘରର ପିଲାମାନେ ମଧ୍ୟ କିଛି କିଛି ଉପହାର ଦେଲେ—କିଏ ଦେଲା ଘଡ଼ି, କିଏ ଦେଲା ଛବି, ବହି ଓ ସୌଖୀନ ଜିନିଷ; କିନ୍ତୁ କିଛି ଦେଲା ନାହିଁ ମାୟା । ଏତେ ସାମାନ୍ୟ କଥା, ତଥାପି ରଘୁନାଥମନରେ ତାହା ଲାଗି ରହିଲା । ତା ଗୁଡ଼ ଉପରେ ଅଭିମାନର ପଥରବୋଝଟିଏ କିଏ ଲଦିଦେଲା ପରି !

ଅମୃତାଭ, ଅମିତାଭ ଓ ଅଜିତ୍ ବିଲାତ ଯାତ୍ରା କଲେ । କେବଳକୃଷ୍ଣ ବାବୁ ମାୟାକୁ ମଧ୍ୟ ପଠାଇବା ପାଇଁ ଭାବିଥିଲେ, କାରଣ ସେ ସେତେବେଳକୁ ଏମ୍. ଏ. ପାଶ କରି ସାରିଥିଲା । ମାୟା ବିନୟନମ୍ର ଭାବରେ ତାହାଁର ପ୍ରତିବାଦ କରି ଚାକିରି ନେଇ ଦାର୍ଜିଲିଂ ଚାଲିଗଲା ।

ରଘୁନାଥ ମାୟା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନିଜର ଭ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣା ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରି ପ୍ରଥମେ ହସିଲା, ପରେ ଅନୁତାପ କଲା । ଶେଷକୁ ସବୁ ମନରୁ ବିଦାୟ ଦେଇ ପାଠରେ ମନୋଯୋଗୀ ହେବାକୁ ସ୍ଥିର କରି ପ୍ରଗାଢ଼ ଅଧ୍ୟବସାୟ ସହିତ ଏମ୍. ଏ. ପଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ତ୍ରିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ଅହଲ୍ୟାର ଦିଅର ବିଷ୍ଣୁ ଆଜି ପାହାନ୍ତାରୁ ଆସି ଖବର କରିଛି, ଅର୍ଜୁନ ଶକ୍ତ ବେମାର—କତଶରୁ ଉଠିବାର କ୍ଷମତା ନାହିଁ । ଅହଲ୍ୟାର ଆଖି ଅନ୍ଧାର କରି ଘନ ଅଶ୍ରୁ ବହି ଯାଉଛି, ଆଉ ସେ ଯିବାଲାଗି ପୁଟୁଳାପୁଟୁଳି ବାନ୍ଧି ବସିଛି । ସୀତା ତାହାହିଁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରୁଁ କରୁଁ ଭଉଣୀ ଲାଗି ବାଟ ପାଇଁ ପାନ ଭାଙ୍ଗୁଛି, ତା କାନ୍ଧରେ ଅହଲ୍ୟାର କୋଳପୁଅ ଗୁରୁବାରିଆ ଝୁଲୁଛି । ଅହଲ୍ୟାର ଆକୁଳତା ଓ ବ୍ୟସ୍ତତା ସୀତାଦୃଷ୍ଟିରେ ଅଭିନବ ବୋଧ ହେଲା । ଯେଉଁ ଅହଲ୍ୟା ଦିନରାତି ସ୍ୱାମୀ ସହିତ କଳି କରେ, କଟୁ କଥା କହି ବାପଘରକୁ ପଳାଇ ଆସେ, ଆଉ ସବୁବେଳେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରେ ଯେ, ସ୍ୱାମିମୁହଁ ଚାହିଁବ ନାହିଁ, ସେ ପୁଣି କିପରି ହଠାତ୍ ବଦଳି ଗଲା ? ସଂସାରଜ୍ଞାନହୀନା ସୀତା ଅହଲ୍ୟାର ସ୍ୱାମୀ ପ୍ରତି ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଅନାଦରକୁ ବାସ୍ତବ ଧରି ନେଇଥିଲା । ତାହାର ମନେ ହୋଇଥିଲା, ଅହଲ୍ୟା ବାସ୍ତବିକ ଅର୍ଜୁନକୁ ଭୟଙ୍କର ଘୃଣା କରେ । ତେଣୁ ସେ ବିସ୍ମୟବିମୂଢ଼ ହୋଇ ନାନା କଥା ଭାବୁଥିଲା ।

ଅହଲ୍ୟା କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ତାଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ଚାଲିଗଲା । ସୀତା ଏକା ହୋଇ ଦୁଆରବନ୍ଧକୁ ଆଉଜି ଛିଡ଼ା ହୋଇ ରହିଲା । ସ୍ୱାମୀ କି ପଦାର୍ଥ, ଆଜି ସେ ତାହାହିଁ ଭାବୁଥିଲା । ଅହଲ୍ୟାର ଶେଷ କଥା ମନେ ମନେ ସେ ଗୁଣି ହେଉଥିଲା—"ମୋ ପାଇଁ ଠାକୁରଙ୍କୁ ଡାକିବ, କାଚ ବିପତ୍ତି ମୋର ବଜ୍ର ହେଉ ।" ସତେ ସ୍ୱାମୀ ସହିତ ସ୍ତ୍ରୀର ଏତେଦୂର ସମ୍ବନ୍ଧ, ସ୍ୱାମିର ବିପଦ ଆଶଙ୍କାରେ ସ୍ତ୍ରୀର ଏତେଦୂର ବ୍ୟାକୁଳତା ହୁଏ ! ଆଉ ସୀତା କଣ କରୁଛି ? ଦିନେ ତ ସ୍ୱାମିକୁ ମନେ କରି ନାହିଁ । ଯାହା ଲାଗି କାଚ ସିନ୍ଦୂର ସେ ନାଇଛି, ସେ ମଲା କି ଗଲା, ଦିନେ ତ ସେ ଖବର ନିଏ ନାହିଁ । ସୀତା ବିହ୍ୱଳ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଆକାଶକୁ ଚାହିଁ ନିଜ ଜୀବନକଥା ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଆଜି ତା ଆଖି ଆଗରେ ସଂସାର-ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ନୂତନ ଦୃଶ୍ୟ । ସେ ଦୃଶ୍ୟର ଅଭିନୟ ଚାଲିଛି—ସେ ନବଜୀବନପ୍ରବାହରେ ଭାସିବାକୁ ବସିଛି । ଏହି ସମୟରେ ଗାଁ ଡାକହରକରା କେତୁ ହାତରେ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଦେଇଗଲା । କେତୁ ତା ଉପରେ ସୀତାର ନାମ ଲେଖା ଦେଖି ଦଉଡ଼ି ଆସି ଚିଠିଖଣ୍ଡି ତାକୁ ଦେଇଗଲା । ପରିଚିତ ହସ୍ତାକ୍ଷର ଦେଖି ସୀତାର ଛାତି ଦୁମ୍ ଦୁମ୍ ପଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଚିଠିଖଣ୍ଡିକ ଧରି ବାରି ପିଣ୍ଡାକୁ ଚାଲିଗଲା । ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ ଦିବାକର । ଏତେ ଦିନ ପରେ ତାଙ୍କର ମନେ ପଡ଼ିଲା ? ସେ ଏତେ

ହୀନସ୍ଥା ହେଲା ପରେ ଦିବାକର ତାକୁ ଆଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ ? ବେଶ୍ୟାକୁ ନେଇ ଯେ ସୁଖରେ ରହିଥିଲେ, ତାଙ୍କର ସୀତାରେ କି ପ୍ରୟୋଜନ ? ଅଭିମାନ ଓ କ୍ରୋଧରେ ତାର ହୃତପିଣ୍ଡ ଫାଟିଗଲା । ସ୍ୱାମୀ ଲାଗି ସେ ଯେ କେତେ ନିନ୍ଦା ନ ସହୁଛି—ଯେଉଁଆଡ଼େ ଯାଉଛି, ସମସ୍ତେ କହୁଛନ୍ତି 'ସ୍ୱାମୀ-ଛାଡ଼ୀ' । କିନ୍ତୁ କି ଦୁଃଖରେ ଯେ ସେ ସ୍ୱାମୀ ଛାଡ଼ିଲା, ଏ କଥା କି କେହି କେବେ ବିଚାର କରେ ? ସମସ୍ତେ କିନ୍ତୁ କଥା କହି ଜାଣନ୍ତି; ହେଲେ, ପେଟର ବଥାଟା କିଏ ବୁଝେ ! ଦିବାକରଙ୍କର ଏବେ ଗରଜ ପଡ଼ୁଛି ବୋଲି ସେ ଚିଠି ଲେଖିଛନ୍ତି ହିନା ! ନୋହିଲେ, ବର୍ଷେ ହେଲା ସେ ମଲା କି ଗଲା ବୁଝିଥିଲେ କି ? ଏହିଥିପାଇଁ ସେ ହାତ ଧରି ବିଭା ହୋଇଥିଲେ ? ଘରକୁ ନେଇ କଣ ବା ସୁଖ ଦେଇଛନ୍ତି ? ସୀତାର ସେହି ରାତି କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲା—ସେହି ନିଷ୍ଠୁର ଗୋଇଠା ମାଡ଼, ସେହି ବୋତଲ ବୋତଲ ମଦ୍ୟପାନ । ତା ଦେହରେ କଣ ରକ୍ତ ମାଂସ ନାହିଁ ? ଏପରି ନରାଧମ ପଶୁର ଘର, ସେ ପୁଣି କେଉଁ ଅଲାଜୁକ ମୁହଁରେ କରିବାକୁ ଯିବ ? ତାଠୁଁ ବାପଘରର ଚଞ୍ଚଣା ତ ସହସ୍ର ଗୁଣେ ଭଲ । ସୀତା ମ୍ଳାନ ମୁଖଟି ତଳକୁ ପୋତି ବସିଲା ।

ଦିବାକର ଚିଠିରେ ଅନେକ କଥା ଲେଖିଥିଲେ । ଅଙ୍ଗୁରବାଳା ତାଙ୍କର କିପରି ସର୍ବନାଶ କରୁଛି, ତା ମଧ୍ୟ ଲେଖା ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତାହା ଯେ କେବଳ ସୀତାଯୋଗୁଁ । ସେ ଯଦି ମଣିଷ ହୋଇଥାନ୍ତା, ଅଙ୍ଗୁରବାଳା କିଏ, ସେ କିଏ—ସୀତାଯୋଗୁଁ ତାଙ୍କର ଏ ସର୍ବନାଶ, ଲୋକନିନ୍ଦା, ଦୁଃଖ ଓ ଋଣଚିନ୍ତା !

ସେ ଦୁଇ ଥର, ତିନି ଥର, ଚାରି ଥର ଚିଠିଟା ପଢ଼ିଲା । ରାଗରେ ତାହାର ସର୍ବାଙ୍ଗ ଜଳିଗଲା । କଣ ଏଡ଼େ ବଡ଼ କଥା ! ତାରି ଯୋଗୁଁ ସର୍ବନାଶ ! ଯେ ଚିରକାଳ ଦୁଷ୍ଟଚରିତ୍ର, ସେ ତା ମୁଣ୍ଡରେ ଏବେ ଅଠା ବୋଳୁଛନ୍ତି ? ଚିଠିର ଗୋଟିଏ ଧାଡ଼ି ଉପରେ ତା ଆଖି ଲାଗିଲା—"ସୀତା, ତୁମେ ଯଦି ମୋର ହୋଇଥାନ୍ତା, ତା ହେଲେ ମୁଁ ସୁଖୀ ହୋଇଥାନ୍ତି—ମୋର ସ୍ୱଭାବ ବଦଳିଥାନ୍ତା, ଆଉ ତୁମେ ବି ସୁଖୀ ହୋଇଥାନ୍ତ ।" ସୀତା ଭାବିଲା, ତାର ସୁଖ ! ତା ଜୀବନରେ ସୁଖ ବୋଲି ଆଉ ଅଛି ବା କଣ ? ରଘୁନାଥ ସହିତ ସବୁ ତ ଯାଇଛି, ଖାଲି ପଡ଼ିଛି ତାର ଧଡ଼ ଖଣ୍ଡିକ । ଏହି ମଲା ଧଡ଼କୁ ନେଇ ସେ ବା କାହାକୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବାକୁ ଯିବ ? ବିଶେଷତଃ ଦିବାକର ପରି ସ୍ୱାମୀ—ଚରିତ୍ରହୀନ, ନିଶାଖୋର ! ଦିବାକର ଲେଖିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଅନେକ କ୍ଷତି ହୋଇଛି, ବହୁତ ଅର୍ଥର ଅପବ୍ୟୟ ହୋଇଛି, ଜମିଦାରି ଋଣଗ୍ରସ୍ତ, ଆଉ ନିଜେ ସେ ବାତୁଳ ପ୍ରାୟ । ଏ ସମୟରେ ଯଦି ଘରର ଘରଣୀ ନ ସମ୍ଭାଳେ, ତେବେ କିଏ ସମ୍ଭାଳିବ ? ମାତ୍ର ସୀତା ତହିଁର ଅର୍ଥ ବୁଝି ପାରି ନାହିଁ । ଦିବାକରଙ୍କର କ୍ଷତି ହୋଇଛି, ଟଙ୍କା ଲୋକସାନ ହୋଇଛି, ସେ ତ ତାଙ୍କ ଗୁଣରୁ,—ନିଜ କର୍ମର ଫଳ ତ ଭୋଗିବାକୁ

ହେବ, ସେ ବା କଣ କରି ପାରେ ? ଯେ ତାର ଚିର ଜୀବନ ମାଟି କରିଛି, ସବୁ ସୁଖରେ ଉହ୍ନୁଡ଼ି ଜାଳିଛି, ସେ ବ୍ୟକ୍ତି ପୁଣି ତାହାଠୁଁ ସହାନୁଭୂତି ଆଶା କରେ ! ଅସହ୍ୟ,— ସେ ଆଉ ଭାବି ପାରିଲା ନାହିଁ । ତାର କେବଳ ମନେ ପଡ଼ିଲା ପୂର୍ବର ଦାରୁଣ ସ୍ମୃତିଗୁଡ଼ିକ । ତଥାପି ମନେ ହେଲା, ସେ ତ ସ୍ୱାମୀ !

ଦିବାକରଙ୍କ ଚିଠି ପଢି ତା ମନ ଅସ୍ଥିର ହେଉଥିଲା, ରାଗ ମଧ୍ୟ ହେଉଥିଲା— ହେବାର କଥା । ସକାଳୁ ଅହଲ୍ୟାର ଭାବଭଙ୍ଗୀ ତା ପ୍ରାଣରେ ଖୁବ୍ ଆଘାତ କରିଛି । ଯେ ତାକୁ ଶିଖାଏ— ଯେ ତାକୁ ସ୍ୱାମିର ଅବାଧ୍ୟ ହେବାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦିଏ, ସେ ପୁଣି ସ୍ୱାମୀ ଲାଗି ବାଘୁଣୀ ପରି ଧାଇଁ ଯାଇଛି । ତା ହେଲେ ନିଜ ସ୍ୱାମୀ ଉପରେ ଅହଲ୍ୟାର ଷୋଳ ଅଣା ମାୟା; ମୁହଁରେ କେବଳ ସେ ଝାଡ଼ୁ ପାହାର ଦିଏ । ତେବେ ସେ କାହିଁକି ପରକୁ ଏପରି ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିଲା ? ସୀତା ବସି ଆଗ ପଛ ସବୁ ଭାବୁଥିଲା । ଦିବାକରଙ୍କ ଚିଠି ତା କୋଳରେ ପଡ଼ିଥିଲା । ମାଈଁ ତାକୁ ଏ ଘର, ସେ ଘର ଖୋଜି ଆସି ସେଇଠି ପହଞ୍ଚିଲେ; ଦେଖିଲେ— ସୀତା କାନ୍ଦୁଛି । କଡ଼ରେ ବସି ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ କାରଣ ପଚାରିଲେ । ସୀତା କିଛି କହି ପାରିଲା ନାହିଁ । ନିରକ୍ଷର କୌଶଲ୍ୟା ଚିଠିଟା ବା କେମିତି ପଢ଼ନ୍ତେ ? ଭାବରୁ ବୁଝିଲେ, ସ୍ୱାମୀର ପତ୍ର । ବୋଧ ହୁଏ, ସ୍ୱାମିଘର ଲାଗି ଝିଅର ମନ ଉଚ୍ଛନ୍ନ ହେଲାଣି । ସେ ତ ମା, ପୁଣି ସଂସାରୀ— କଣ ଏତକ ବୁଝି ପାରିବେ ନାହିଁ ?

ସେହି ଦିନ ମାମୁଁ ମାଈଁ ଗୁପ୍ତରେ ପରାମର୍ଶ କଲେ । ସୀତାକୁ ଶାଶୁଘରକୁ ପଠାଇବାର ସ୍ଥିର ହେଲା । କାଳେ ସୀତାର ପିତା ଏଥିରେ ବାଧା ଦିଅନ୍ତି ସେଥିପାଇଁ ସେମାନେ ଭଉଣୀ ଭଣୋଇଙ୍କୁ ଘୁଣାକ୍ଷରେ ସୁଦ୍ଧା ଜାଣିବାକୁ ଦେଲେ ନାହିଁ ।

ଯଥାସମୟରେ ଦିବାକର ପରମାନନ୍ଦର ପତ୍ର ପାଇଲେ । ସୀତା ଯେ ଏତେ ଦିନ ପରେ ନିଜ ଘରକୁ ଆସିବାକୁ ମାଗିଛି, ସେ କଥା ଭାବି ତାଙ୍କୁ ଆଉ ରାତିରେ ନିଦ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ସକାଳୁ ନନ୍ଦିଆକୁ ଘେନି ମଉଳାଶୁର ଘରକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ !

ମଉଳାଶୁର ଘରେ ଆଦର ମର୍ଯ୍ୟାଦାର ଅଭାବ ହେଲା ନାହିଁ । କେଳା କେଳୁଣୀ, ଶଳା, ଶାଳୀ ଦିଓଟି ଭଣୋଇଙ୍କୁ ଘେନି ନାନାରଙ୍ଗ କଲେ । ମାତ୍ର ଯାହା ନିକାଶେ ଦିବାକର ଆକୁଳ ହୋଇ ଧାଇଁ ଆସିଥିଲେ, କାହିଁ ତାର ତ ଆଦର ପାଇଲେ ନାହିଁ ?— ପୂର୍ବରୁ ସେ ଯାହା, ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ତାହା । ସ୍ୱାମିଘରକୁ ଯିବାକୁ ସୀତାର ଭୟାନକ ଆପତ୍ତି, କିନ୍ତୁ ମାମୁଁ ମାଈଁ ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ— ବଳାତ୍କାର କରି ପଠାଇ ଦେଲେ । ସେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ବିଦାୟ ନେଲା । ଦିବାକର ତାକୁ ଘେନି କଟକ ଆସିଲେ । ସେ ଆଶା କରିଥିଲେ, ଏ ଥର ସେ ଭଲ

ହୋଇଗଲା; ମାତ୍ର ଫଳରେ ବୁଝିଲେ, ବିପରୀତ । ସୀତା ଆଜକାଲି ଆଗପରି ଶାନ୍ତ ନୁହେଁ । ଅହଲ୍ୟା ଠାରୁ ଶିକ୍ଷା ପାଇଲା ଦିନୁ ତା ସ୍ୱଭାବ କଠୋର ହୋଇଛି —ସେ ସ୍ୱାମିକୁ ତୁଚ୍ଛ ତାଚ୍ଛଲ୍ୟ କରିବାକୁ ଶିଖିଛି । ଦିବାକର ଦେଖିଲେ—ବିଷମ ବିପଦ, ଦିନରାତି କଳି ତାଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ତେଣେ ସୀତା ଆସିବାର ଦେଖି ଅଙ୍ଗୁରବାଳାର ମନ ବିଷେଇ ଗଲା । ସେ ଦିବାକରର ସର୍ବନାଶ ପନ୍ଥା ଖୋଜି ବୁଲିଲା ।

ପଦ୍ମନାଭ ମହାନ୍ତି ତାଙ୍କ ଜମିଦାରିର ନାଏବ—ଯେପରି ଚତୁର, ସେହିପରି କାର୍ଯ୍ୟଦକ୍ଷ । ଦିବାକର ପଦ୍ମନାଭଙ୍କୁ ଖୁବ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ଅଙ୍ଗୁର-ବାଳାର ଯାବତୀୟ ଭାର ଦେଇଥାନ୍ତି ତା ଉପରେ । ଅଙ୍ଗୁରବାଳା ଘରେ ତାର ଅବାରିତ ଦ୍ୱାର ।

ସୀତାକୁ ଆଠ ଦିନ ତଳେ ବାପଘରକୁ ବିଦାୟ କରିଦେଇ ମନ ଖରାପ ହେବାରୁ ଦିବାକର ଗ୍ରାମକୁ ଯାଇଥିଲେ । ଇଚ୍ଛା ଥିଲା, ଶଙ୍କରୀକୁ ନେଇ ଆସିବେ । ଜେମା ମଧ୍ୟ କଟକ ଆସିବାକୁ ଗୋଡ଼ ଟେକି ବସିଥିଲା । ସାରା ଦିନଟା ଉଆସ ଭିତରେ ବନ୍ଧାଛନ୍ଦା ଲାଗିଥିଲା, ଆନନ୍ଦରେ ଶଙ୍କରୀର ଗୋଡ଼ ତଳେ ପଡ଼ୁ ନ ଥାଏ । ତାର ଚିରଶତ୍ରୁ ସୀତା ଯେ ଆସନଚ୍ୟୁତ ହୋଇଛି, ଏ କଥା ଭାବି ତା ଛାତି ଫୁଲି ଉଠୁଥିଲା । ହଠାତ୍ କଟକରୁ ଖବର ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା—ଅଶି ହଜାର ଟଙ୍କା ନେଇ ଅଙ୍ଗୁରବାଳା ଓ ପଦ୍ମନାଭ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ । ରାଗରେ ଦୁଃଖରେ, ଦିବାକରଙ୍କ ଜ୍ଞାନ ହଜିଗଲା । ସେ ରାତି ରାତି କଟକ ଚଳାଇ ଆସିଲେ । ମୁଣ୍ଡରେ ଆକାଶ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଲା ପରି !

ଚୌଧୁରଏ ଜୁଆଁଇର ବିପଦବାର୍ତ୍ତା ପାଇଲେ । ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ଦୂରେ ଥାଉ, 'ଦୈବ ଦଣ୍ଡିଲା' କହି ଖୁସିରେ ହେଣ୍ଡି ମାରିଲେ । ସରସ୍ୱତୀ ଓ ପୀତଇନାମି ଏ ଖବର ପାଇ ଗାଲରେ ହାତ ଦେଇ ବସିଲେ । ଯେତେ ହେଲେ ଜୁଆଁଇ ତ ! କିନ୍ତୁ ସୀତା କହି ନ ବୁଝିଲା ପରି ରହିଲା । ତଥାପି ଏ ଥର ତାର କପାଳ ଫାଟିଲା । ତାର ବାପଘରେ ଆଉ ଆଦର ନାହିଁ । ଯେଉଁ ବାପ ମା, ଭାଇ ଭାଉଜର ସେ ନୟନମଣି ହୋଇଥିଲା, ସେହିମାନେ ତାକୁ ଛି ଛି କରୁଛନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀ ସହିତ ତାର ବ୍ୟବହାର ଯେ ଜଗତ ଛଡ଼ା, ଏ କଥା ପଡ଼ିଶା ପଡ଼ୁଶୁଣୀଠାରୁ ଦାଣ୍ଡ ହାଟରେ ହଇଁଏ କହୁଛନ୍ତି । ବିଶେଷତଃ ଚୌଧୁରଏ ଏ ଥର ତା' ଉପରେ ଦ୍ୱିଗୁଣ ଚଢ଼ିଛନ୍ତି । "ନିଜେ ସେ ବାପଘରକୁ ପଳେଇ ଆସିଛି ବସି ଖାଇବ ବୋଲି, ଅଥଚ ସ୍ୱାମି ସମ୍ପତ୍ତି ଅନ୍ୟ ଲୋକ ନେଇ ପଳାଉଛି" -ଏ କଥା ଶୁଣି ଶୁଣି ତା କାନ ବଧିର ହେଲାଣି । ଏତେ ଅପମାନରେ ସେ କେମିତି ବଞ୍ଚି ରହିଛି ?

ହେଲେ ଜଣେ, ତା ଦୁଃଖ ବୁଝେ ଜଣେ ତା ପ୍ରତି ଖୁବ ସହାନୁଭୂତି କରେ । ତାର କେମିତି ମଙ୍ଗଳ ହେବ, ସେ କେମିତି ଭଲରେ ଭଲରେ ସ୍ୱାମୀ

ସଙ୍ଗେ ମିଶିବ--ଏ କଥା ଚିନ୍ତା କରେ ନରିଆ--ପିଲାକାଳରୁ ଯେ ତାକୁ କାଖରେ ପିଠିରେ ପକେଇ ମଣିଷ କରିଛି, ସେହି ନରିଆ ।

ନରିଆ ସୀତା ଘରର ବୃଦ୍ଧ ଦାସ । ବହୁକାଳରୁ ସେ ଏ ଘରେ ପାଇଛି କଲ୍ୟାଣି । ତା ନିଜ ଘରଦ୍ୱାର, ପିଲାପିଚିକା ଉପରେ ତାର ଯେତେ ମାୟା ନ ଥିଲା, ସରସ୍ୱତୀ ଘର ଉପରେ ଥିଲା ତାଠୁଁ ବେଶି । ମା ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କ ସୁଖରେ ତାର ସୁଖ, ଦୁଃଖରେ ତାର ଦୁଃଖ । ସୀତା ଲାଗି ତାଙ୍କର କଷ୍ଟ ସେ ଦେଖିପାରୁ ନ ଥିଲା । ଝୋଟିଟା ଭଲ ଘର, ବର ପାଇଥିଲା, ଭଲରେ ଘର କରିଥାନ୍ତା, ତେବେ ସିନା ସଂସାରକୁ ସୁନ୍ଦର ଦିଶିଥାନ୍ତା । ଏ ପୁଣି କି ଅଭିଆଣ କଥା ? ଏହାର ପ୍ରତୀକାର ବୁଢ଼ା ମନେ ମନେ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲା । ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଯେତେବେଳେ ଅଫିମ ନିଶାରେ ତା ମୁଣ୍ଡ ଝାଙ୍କି ଦେଉଥିଲା, ସେତେବେଳେ ସେ ବେଶି ଭାବୁଥିଲା ସୀତା କଥା ଓ ମା ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କ ଦୁଃଖ । କେମିତି ସେ ତାହା ଦୂର କରିବ,-- ଏହି ଥିଲା ତାର ପ୍ରଧାନ ଚିନ୍ତା ।

ବାଲୁବଜାରରେ ଦିବାକର ବାବୁଙ୍କ ଘର ସେ ଜାଣେ । ଅନେକ ଥର ସେ ସେଠିକି ଯିବା ଆସିବା କରେ, ଥରେ ଅଧେ ବାବୁଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ିଛି ମଧ୍ୟ । ଦୋଳ ଦଶହରେ କେବେ କେବେ 'ବକ୍‌ସିସ୍' ମାଗିନିଏ ମଧ୍ୟ । ଦିନେ ସେ, ଆଉ ବାବୁଙ୍କ ଭଣ୍ଡାରୀ କୁରୁପା କଥାଭାଷା ହେଉଥିଲେ, ବାବୁ ବସିଥିଲେ ଭିତର ପିଣ୍ଡାରେ । କୁରୁପା ପିଣ୍ଡା ଆରପଟେ ପଙ୍ଖା ଟାଣୁଥିଲା । ନରିଆ ଗୋଟିଏ ମୋଟ ପିକା ଲଗେଇ ବସିଥିଲା ସଙ୍ଗୀ କଡରେ, ଅଉ ଗଳ୍ପ କରୁଥିଲା ଆପଣା ସାଆନ୍ତ ଘରକଥା । ଦିବାକର ଖଣ୍ଡିଏ ବହି ପଢୁଥିଲେ ସିନା ସେଥିରେ ବେଶି ମନୋ-ଯୋଗ ଦେଇ ନ ଥିଲେ । କୁରୁପା, ଆଉ ନରିଆର କଥାଭାଷାର ପଦେ ଅଧେ ତାଙ୍କ କାନରେ ବାଜି ଯାଉଥିଲା । ସେ ଜାଣନ୍ତି, ବୁଢ଼ାଟା ନିତି ପ୍ରତି ଏଠିକି ଆସେ; ଗୁଜରବାକର ଲୋକ ତ, ଗୁଜରିଆଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଗପ କରେ । ତା ଗପରେ ବା କଣ ବିଶେଷତ୍ୱ ଥିବ ? ମାତ୍ର ହଠାତ୍ ତା କଥାରେ ସୀତା ନାଁଟା ତାଙ୍କ କାନରେ ବାଜିଗଲା । ସେ ଟିକେ କାନ ପାରି ଶୁଣିଲେ; କଥାଭାଷାରୁ ବୁଝିଲେ, ପ୍ରକୃତରେ ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀକଥା ପଡ଼ିଛି । ତାଙ୍କର ଭାରି ରାଗ ହେଲା; ପାଟି କରି କୁରୁପାକୁ ଡ଼ାକଟାଏ ଦେଲେ । କୁରୁପା ଥରି ଥରି ହାଜର । ବାବୁ ରାଗରେ ଆଖି କାଡି କହିଲେ, "ସେ ବୁଢ଼ାଟା କିଏ ରେ ?"

କୁରୁପା ହାତ ଯୋଡ଼ି 'ଆଜ୍ଞା' 'ଆଜ୍ଞା' ହୋଇ କହିଲା, "ସେ ସାନ ସାଆନ୍ତାଣୀ ଘରର ଗୁଜରିଆ ।"

"ଏଠିକି କିଆଁ ଆସେ ?"

"ଆମ ମାହାର୍ଦ୍ଦ ବନ୍ଧୁ—ଧରମଭାଇ ।"

ବାବୁର ରାଗ ଟିକେ ଊଣା ହେଲା । ସେ ନରିଆକୁ ଡ଼କେଇଲେ । ସେହି ଦିନୁ ତା ସହିତ ତାଙ୍କର ପରିଚୟ । କଥାରେ ଲୋକଙ୍କୁ କେମିତି ବଶ କରିବାକୁ ହୁଏ, ନରିଆକୁ ତା ଭଲ ଜଣା; ନୋହିଲେ, ଚୌଧୁରିଙ୍କ ପରି ଟାଣୁଆ ମୁନିବ କତଲେ ତା ବିହାତ କଟି ନ ଥାନ୍ତା ! ଦାଣ୍ଡକୁ ସେ ଖାଲି ମୂର୍ଖ—ଟଙ୍କାକର ପଇସା ଗଣି ଜାଣେ ନାହିଁ ସତ, ମାତ୍ର ଭିତରେ ସେ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ କାନ କାଟି ପାରେ । କ୍ରମେ ନରିଆ ବାବୁଙ୍କ ପ୍ରୀତିପାତ୍ର ହେଲା । ବାବୁ ନରିଆଠୁଁ ସୀତାର ଖବର ଅନ୍ତରି ବୁଝନ୍ତି । ଯାହା ସତ, ତାର ଗୁରିପଟା କରି ନରିଆ ବାବୁଙ୍କୁ କହେ । ଦିନେ ସେ କାନ୍ଦୁଣି ମାନ୍ଦୁଣି ହୋଇ କହିଲା, "ସାନ ନାନୀ ଆମରି ଆପଣଙ୍କ ଚିନ୍ତାରେ କଳା କାଠ ହେଲେଣି । କଆଁ ତାଙ୍କୁ ଚେତନ ଆସୁ ନାହିଁ ? କେତେ ଦିନ ଆଉ ସେ ଏ କଷ୍ଟ ଅଙ୍ଗେ ନଭେଇବେ ?" ତେଣେ ସୀତା କତିରେ ଦିବାକରଙ୍କର ନାନା କଥା ବଡ଼ ଚକଚକିଆ କରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରେ ।

ରେବତୀର ପିଲା ହୋଇଛି । ସେ ଅନ୍ତୁଡ଼ିଶାଳରେ ଅଛି । ପିଠେଇ ନାନୀ ତା ସହିତ ଲୁଆଁ ହୋଇଛି । ସେହିଯୋଗୁଁ ସୀତାକୁ ରୋଷେଇ ଘର ପାଇଟି ସବୁ ସାରିବାକୁ ହୁଏ । ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ଦେହ ପାରୁ ନାହିଁ । ସେ ଦିନ ସଞ୍ଜ ବୁଡ଼ୁ ବୁଡ଼ୁ ସୀତା ସବୁକାମ ସାରି ଆସି ପୋଖରୀକୂଳରେ ଦାନ୍ତ ଘଷି ବସିଲା । ସେତେବେଳେ ଆକାଶ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନ୍ଧାର, ଗୋଟାଏ ଯୋଡ଼ାଏ ତାରା ଫୁଟିଲେଣି । ଅନ୍ଧାର ପକ୍ଷ, ତେଣୁ ଚନ୍ଦ୍ର ଉଠି ନାହିଁ । ସୀତା ଅନ୍ଧାରରେ ଏକାକିନୀ ଦାନ୍ତ ଘଷୁଁ ଘଷୁଁ ଅନେକ ବେଳଯାଏ ବହୁତ କାନ୍ଦିଲା । ତା ମନରେ ସ୍ୱାମିଚିନ୍ତା ଆଜି କାଲି ବଡ଼ ପ୍ରବଳ । ବାସ୍ତବିକ୍ ନରିଆ କଥା ଶୁଣିଲା ଦିନୁଁ ତା ମନ କେମିତି କେମିତି ଘାଣ୍ଟି ଗୋଳେଇ ହେଉଛି । ଯେତେ ହେଲେ ହାତ ଧରିଛି ! ସେ ଏକା କଷ୍ଟ ଭୋଗୁଛନ୍ତି, ଚିନ୍ତାରେ ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ସର୍ବଦା ତାକୁ ସ୍ମରଣ କରୁଛନ୍ତି, ତା ବିନା ଆଉ ତାଙ୍କର କାହିଁରେ ସୁଖ ଶାନ୍ତି ନାହିଁ । ହାୟ ! କପାଁ ସୀତା ଏ ପରି ସ୍ୱାମୀକୁ ଛାଡ଼ିଛି ? ସ୍ୱାମୀ ଦୁଷ୍ଟ ହେଉ, ଭଲ ହେଉ, ସେ ତ ଧର୍ମତଃ ସ୍ୱାମୀ ! ସୀତାର ସ୍ୱାମୀ ଉପରୁ ଅଭିମାନ ଚାଲିଯାଇଛି । ତା ମନରେ ହେଉଛି, ଏଥର ଡ଼ାକିଲେ ନିଶ୍ଚେ ଯିବ ।

ସେତିକ ବେଳେ କିଏ ଜଣେ ଆସି ତା ପଛଆଡ଼େ ଛିଡ଼ା ହେଲା । ସୀତା ଚମକି ପଡ଼ି ପଛକୁ ଚାହିଁଦେଲା । ତାର ନିଜ ଆଖିକି ବିଶ୍ୱାସ ହେଲା ନାହିଁ—ସାକ୍ଷାତ୍ ଦିବାକର ସେଠି ଉପସ୍ଥିତ । ସୀତା ମୁଣ୍ଡରେ ଲୁଗା ଟାଣି ପାହାଚ ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଗଲା । ଦିବାକର ଡ଼ାକିଲେ, "ଆସ ।" ସୀତା ଉପରକୁ ଆସିଲା । ଦିବାକର ତାକୁ କତିକି ଟାଣି ଆଣିଲେ । ଉଗାଢ଼ ପ୍ରେମରେ ବାହୁ ପାଶରେ

ବେଷ୍ଟନ କରି ପକାଇଲେ । ସୀତା ପର୍ବପରି ବିରକ୍ତ ହେଲା ନାହିଁ, ବରଂ ସ୍ୱାମି-କୋଳରେ ଆଉଜି ପଡ଼ିଲା । ଦିବାକର ତାର କାନ କତିକି ମୁହଁ ନେଇ କୋମଳ ମଧୁର କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, "ମୁଁ ତୁମକୁ ନେବାକୁ ଆସିଛି, ଏ ଥର ଯିବ ତ ?" ସୀତା ହଁ କି ନାହିଁ କିଛି ଉତ୍ତର ଦେଲା ନାହିଁ । ମାତ୍ର ତାର ଭାବରୁ ଦିବାକର ସବୁ ବୁଝିନେଲେ । ସେ ଦିନ ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଏକ ଅପୂର୍ବ ମୁହୂର୍ତ୍ତ । ସେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ଆକାଶକୁ ଗୁହିଁ ରହିଲେ । ସତେ ସୀତା ତାଙ୍କର ହେବ, ଏ ବିଶ୍ୱାସ ନ ଥିଲା । ସେ ସେହି ପକା ଚଉତରା ଉପରେ ବସି ପଡ଼ିଲେ । କୋଳରେ ସୀତା । ସୀତାର ଅଭିମାନ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ସେ ସ୍ୱାମିକୋଳରେ ମୁହଁ ମାଡ଼ି କଇଁ କଇଁ ହୋଇ କାନ୍ଦିଲା । ଦିବାକର ମଧ୍ୟ କାନ୍ଦିଲେ । ବହୁଦିନର ବିଚ୍ଛେଦ ପରେ ଏ ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ ମିଳନ । ଉଭୟେ ଆଜି ଉଭୟଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିଲେ ପରି—ଦୁହେଁ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ପ୍ରାଣରେ ବରଣ କଲେ ପରି । ପରସ୍ପର ପରସ୍ପରକୁ ଦୁଃଖ ଦେଇଥିଲେ, ଉଭୟର ଅନ୍ତରରେ ଉଭୟେ କଷ୍ଟ ପାଇଥିଲେ । ଦିବାକର ଓ ସୀତା ଦୁଇ ଜଣ ବୁଝିଲେ, ପରସ୍ପରର କି ସମ୍ବନ୍ଧ । ଯେଉଁ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ପୃଥିବୀ ପରସ୍ପର ସମ୍ବଦ୍ଧ, ବୃକ୍ଷ ଲତା ପରସ୍ପର ଆବଦ୍ଧ, ସରିତ୍ ଓ ସାଗର ପରସ୍ପର ତରଙ୍ଗରେ ନିତ୍ୟ ଆଲିଙ୍ଗିତ, ସେହି ମହାଗଭୀର ଅଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଅନୁପମ ସମ୍ବନ୍ଧ ଦୁହିଁଙ୍କ ହୃଦୟର ଅନ୍ତରତମ ପ୍ରଦେଶରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ନିହିତ । ପରସ୍ପରର ଦୁର୍ବ୍ୟବହାର ଉଭୟେ ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଉଭୟଙ୍କୁ କ୍ଷମା ଦେଲେ । ଅନୁଭୂତିର ଗଭୀରତାରେ କେହି କଥା କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସୀତା ମନେ କଲା, "ତୁମ ଯୋଗୁଁ ମୁଁ ଏ କଷ୍ଟ ପାଇଲି ।" ଆଉ ଦିବାକର ଭାବିଲେ, "ତୁ ଯଦି ମୋର ହୋଇଥାନ୍ତୁ—"

ସେ ଦିନ ଆକାଶରେ ତାରାଗୁଡ଼ିକ ବଡ଼ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦିଶିଲେ, ପବନ ବଡ଼ ମଧୁର ବୋଧ ହେଲା, ଫୁଲର ଗନ୍ଧ ବଡ଼ ପ୍ରୀତିକର ଲାଗିଲା ।

ସରସ୍ୱତୀ ଓ ପୀତେଇ ନାନୀ ଏତେଟା ଆଶା କରି ନ ଥିଲେ । ଜ୍ୱାଇଁ ବରଣ କରି ମହାନନ୍ଦରେ ଝିଅ ଜ୍ୱାଇଁକି ନୂଆ ନାତୁଣୀର ଏକୋଇଶା-ବାସିଦିନ ବିଦାୟ କଲେ । ସୀତା ଯେ ଏ ଥର ସୁଖ ଶାନ୍ତିରେ ଘର କରିବ, ଏହି ଆନନ୍ଦରେ ଦୁଇଟି ନାରୀପ୍ରାଣ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ସୀତା ମଧ୍ୟ ବୁଝିଲା, ମା ଭାଉଜର କଟୁ ବ୍ୟବହାର ଭିତରେ କେତେଦୂର ପ୍ରେମ ଓ ମଙ୍ଗଳ ବାଞ୍ଛା ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲା ।

ଏକବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ମାୟା ଯିବାର ଅନେକ ଦିନ ହୋଇଗଲଣି । ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ରଘୁନାଥ ଭାବିଲା—ଯାଉ, ଆପଦ ଗଲା; ଏ ଥର ମନରୁ ସବୁ ଚିନ୍ତା, ସବୁ ଗ୍ଲାନି ଦୂର କରି ସେ ପାଠରେ ମନ ଦେବ । ଫଳ ହେଲା ଠିକ୍ ବିପରୀତ । ମାୟାବିନା ତାକୁ କେବଳବାବୁଙ୍କ ବିଶାଳ ଭବନ ହତଶ୍ରୀ ଓ ଶୂନ୍ୟ ବୋଧ ହେଲା । ସେ ଘରେ ଗୁରୁ, ତୃପ୍ତି, ସୁଲେଖା ପ୍ରଭୃତି ପନ୍ଦର କୋଡ଼ିଏ ଟିଲା, ସାନ ସାନ ପିଲା ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ, ସମସ୍ତେ ତାକୁ ଗୁରୁ ପାଖରେ ଘେରି ବ୍ୟସ୍ତ କରନ୍ତି । କେବଳବାବୁ ତାକୁ ନିଜର ପୁତ୍ରତୁଲ୍ୟ ସ୍ନେହ କରନ୍ତି । ଏଠି ତାର ଅଭାବ କଣ ? କେବଳବାବୁ ପୁଅ ଦୁଇଟିଙ୍କୁ ବିଲାତକୁ ପଠାଇ ଦେଇ ଅଶ୍ରୁଗଦ୍‌ଗଦ କଣ୍ଠରେ ତାକୁ କହିଲେ, "ବାବା ରଘୁନାଥ, ଅମୀ, ଅମୃ ଓ ମାୟା ମୋତେ ତ ଛାଡ଼ିଗଲେ । ତୁମେ ଏ ଥର ମୋର ସାହା ଭରସା, ତୁମେ ଆଉ ମୋତେ ହେଳା କରିବ ନାହିଁ ।" ହାୟ, ହାୟ, ରଘୁନାଥ ପୁଣି କେବଳବାବୁଙ୍କ ସାହା ଭରସା ! ଘର ଯାହାର ଦାସ ଦାସୀରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ, ଯାହାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ସାକ୍ଷାତ୍ ଲକ୍ଷ୍ମୀସ୍ୱରୂପା, ପୁଅ ଝିଅ ପୁତୁରା ଝିଆରୀ ସର୍ବଦା ଆଜ୍ଞାଧୀନ, ସେ କେବଳ ବାବୁ ସାନ ପିଲା ପରି ରଘୁନାଥକୁ ଏଭଳି କହନ୍ତି ? ରଘୁନାଥ ବୁଝିଲା, ଏହା କୃତ୍ରିମ ନୁହେ, କେବଳବାବୁ ବାସ୍ତବିକ ତାକୁ ସ୍ନେହରେ ବୁଡ଼ାଇ ରଖିଛନ୍ତି । ଦୁଇବର୍ଷ ହେଲା ଏଠି ସେ ଅଛି, ଦିନେ ହେଲେ ତାଙ୍କ ସ୍ନେହର ତ୍ରୁଟି ସେ ଦେଖି ନାହିଁ । ତାହାର ପାଠଲାଗି ସେ ଅଜସ୍ର ଖରଚ କରନ୍ତି; ତାହାର ଲୁଗାପଟା, ଖାଇବା ପିଇବା ସମସ୍ତ ବିଷୟ ତନ୍ନ ତନ୍ନ କରି ବୁଝନ୍ତି—ତାଙ୍କର ସ୍ନେହ ଅତୁଳନୀୟ । ଆଜିକାଲି ସେ ଗୋଟିଏ ନୂଆ କାମ ପାଇଛି । 'ରେନେସାନ୍‌ସ' ନାମକ ଗୋଟିଏ ନୂଆ ଇଂରାଜୀ ପତ୍ରିକା କେବଳବାବୁ ବାହାର କରି ତହିଁର ସମ୍ପାଦନଭାର ତା ଉପରେ ଦେଇଅଛନ୍ତି । କେବଳ-ବାବୁ ତହିଁର ନାମମାତ୍ର ସମ୍ପାଦକ ।

ରଘୁନାଥ ଆଉ ପୂର୍ବର ରଘୁନାଥ ନୁହେ । ଦେଶ ଦେଶର କଥା ସେ ଚିନ୍ତା କରେ—ଦେଶର ଅଜ୍ଞାନ, କୁସଂସ୍କାର, ଦାରିଦ୍ର୍ୟ, ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ତା ହୃଦୟରେ ଆଘାତ ଦିଏ । ଦେଶରେ କିପରି ନବ ଜୀବନ ଆସିବ, ସମାଜରେ କିପରି ନବ ଜାଗରଣ ଉପସ୍ଥିତ ହେବ, ଏ ସବୁ ଆଜିକାଲି ତାର ଭାବନାକୁ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ କରିଅଛି । ସେ ଆଜିକାଲି ଓଡ଼ିଆ-ବଙ୍ଗାଳୀ-ବିଦ୍ୱେଷୀ ନୁହେ—ନିଜକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଭିନ୍ନଜାତୀୟ ଜାଣି ସୁଦ୍ଧା ବଙ୍ଗାଳୀଙ୍କୁ ଆଉ ଘୃଣାଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖେ ନାହିଁ,

ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ନିଜର ଆତ୍ମୀୟ ସଦୃଶ ଜ୍ଞାନ କରନ୍ତି । ପ୍ରେମ ବିଶ୍ୱଜୟୀ । ରଘୁନାଥର କେବଳବାବୁଙ୍କ ପ୍ରତି ଗଭୀର ଶ୍ରଦ୍ଧା ତାହାକୁ ଜାତିର ଉଚ୍ଚତା ନୀଚତା ଭୁଲାଇ ସାରିଲାଣି । ସେ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଆଉ ଏ ପରିବାର ଯେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ କୈବର୍ତ୍ତ—ଏ କଥା ଦିନେ ହେଲେ ତାର ମନେ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ଜାତିରେ ଯେ ମନୁଷ୍ୟ ବଡ଼ ହୁଏ ନାହିଁ—ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱରେ ବଡ଼ ହୁଏ, ଏହା ସେ ବେଶ୍ ବୁଝିଲାଣି; ସେଥିପାଇଁ ତାର ପୁରାତନ ଧର୍ମସଂସ୍କାର ମଧ୍ୟ ଢିଲା ହୋଇଗଲାଣି । ଯଦ୍ୟପି ସେ ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ଧର୍ମାନ୍ତର ଗ୍ରହଣ କରି ନାହିଁ, ତଥାପି ସେ ଆଉ ରକ୍ଷଣଶୀଳ ଦଳର ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ଗଣ୍ଡି ଭିତରେ ନାହିଁ, ଏହା ମଧ୍ୟ ବୁଝିଲାଣି ।

କେବେ କେବେ ତାର ଦେଶକଥା ଘର ମନେ ପଡ଼େ—ଖୁଡ଼ୀ, ସରସ୍ୱତୀ, ପୀତେଇ ନାନା, ତାରାମଣି, ସମସ୍ତେ ତା ଆଖି ଆଗରେ ନାଚି ଉଠନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ମଧ୍ୟ ତାର ପ୍ରବଳ ଆକାଂକ୍ଷା ହୁଏ, ମାତ୍ର ବିବାହଭୟରେ ସେ ଦେଶମୁହାଁ ହୋଇ ନାହିଁ । ଆଉ ଦ୍ୱିତୀୟ ଭୟ, ଆଜିକାଲି ତାଙ୍କୁ ବା ଜାତିରେ କିଏ ପୂରାଇବ ? ଏ ସବୁ ନାନା କଥା ଭାବି ସେ ଦେଶକୁ ଯାଏ ନାହିଁ । ସମୟ ସମୟରେ ଆପଣା ଠିକଣା ନ ଦେଇ ସେ ଖୁଡ଼ୀ ଓ ତାରାମଣିଙ୍କଠାକୁ ଚିଠିରେ ନିଜର କୁଶଳ ସଂବାଦ ପଠାଏ । କଲିକତାରେ ଜଣେ ବଡ଼ଲୋକ ଘରେ ଥାଇ ଏମ୍.ଏ ପଢ଼ୁଛି, ଏହା ମଧ୍ୟ ସେ ଜଣାଇଛି । ଖୁଡ଼ୀ ଓ ତାରାମଣିଙ୍କ ଲାଗି ସେ କଲିକତା ଲୁଗା ଓ ମନୋହାରୀ ଜିନିଷ ମଧ୍ୟ ପଠାଇଥିଲା; ତଥାପି ନିଜର ପ୍ରକୃତ ଠିକଣା ଦେଇ ନାହିଁ । ବରଂ ପୋଲିସ୍ ଇନ୍‌ସପେକ୍ଟର ରାସବିହାରୀ ଦେଙ୍କର ଠିକଣା ଦେଇଥିଲା ।

ଦେଶରୁ ଅନେକ ଅଭିମାନପୂର୍ଣ୍ଣ ଚିଠିମାନ ଆସିଲା । ଖୁଡ଼ୀ ଓ ତାରାମଣି ତାଙ୍କୁ ଦେଶକୁ ଫେରିଯିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରନ୍ତି, ମାତ୍ର ସେ ଯେ ଏତେ ଆଶା କରିଥିଲା ଜଣକର ପଦେ ଖବର ପାଇବା ଲାଗି, ସେତକ ତ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ସୀତା ଓ ସରସ୍ୱତୀ କାହାରି ସମ୍ବାଦ ତାରାମଣି ବୋଧହୁଏ ଇଚ୍ଛାପୂର୍ବକ ତାଙ୍କୁ ଦେଲେ ନାହିଁ, ବରଂ ରେବତୀର ଯାଁଳାପୁଅ ହୋଇ ସେ ମରୁଁ ମରୁଁ ବଞ୍ଚିଲା ଏବଂ ଚୌଧୁରିଙ୍କର ଏକଅଙ୍ଗୀ ବାତ କଥା ଲେଖାଥିଲା । ଚୌଧୁରିଏ ବର୍ଷେ ହେଲା ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ, ଅକ୍ଷମ ହୋଇ ବଡ଼ କଷ୍ଟ ପାଉଛନ୍ତି. ରଘୁନାଥ ଯେତେବେଳେ ଏ ସମ୍ବାଦଟି ପାଇଲା, ତା ମନଟା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆହ୍ଲାଦିତ ହେଲା । ଏହା ତାହାର ନୀଚତା, ଏ କଥା ଜାଣି ସୁଦ୍ଧା ସେ ତାହାର ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ଦମନ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ତାର ଅଭିଶାପରେ ଯେ ଚୌଧୁରିକୁ ଏ ଦଣ୍ଡ ଘଟିଲା, ଏ କଥା ଭାବି ସେ ଟିକେ ସ୍ୱସ୍ତି ଅନୁଭବ କଲା । ତାର ହୃଦୟକୁ ଏତେ ମହତ୍ ହୋଇଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଚୌଧୁରି ପ୍ରତି ପ୍ରତିହିଂସାର ଭାବ ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ପାଉଁଶ ଘୋଡ଼ା ନିଆଁ ପରି ତା ପେଟ ଭିତରେ ଲୁଚି ରହିଥିଲା । ମନେ ମନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଇ ସେ ଭାବିଲା

ଯେପରି କର୍ମ, ସେପରି ଫଳ । ଯେଉଁ ହାତରେ ସେ ଅନାଥ ଅର୍ଥିତଙ୍କର ଡାନା କାଟିଛି, ଯେଉଁ ହାତରେ ସେ ଗରିବର ତଣ୍ଟି ଚିପା ପଇସା ମୁଠେଇଛନ୍ତି, ସେହି ହାତ—ଦେହ ଅଙ୍ଗକୁ ଭଗବାନ୍ ଅବଶ କରି ଶିସ୍ତ ଛଡେଇଲେ, ଏ କଥା ଚିନ୍ତା କରି ସେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ହୋଇ ଉଠିଲା । ପରକ୍ଷଣରେ ଭାବିଲା—ହାୟ ସରସ୍ୱତୀ ! ଏପରି ଦୟାବତୀ, ଏପରି ସ୍ନେହଶୀଳା, ଏଡ଼େ ଧାର୍ମିକା ! ଯଦି ଚୌଧୁରି ମରିଯାଏ, ସେ ଯେ ବିଧବା ହେବେ—ସ୍ୱାମୀକୁଳରୁ ଯିବେ ! ଭଗବନ୍, ଚୌଧୁରିକୁ ଭଲ କରି ଦିଅ । ସେ ଛୋଟା ନେଙ୍ଗଡ଼ା ହୋଇ ବଞ୍ଚିଥାଉ, ଆଉ ମା ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ସିନ୍ଦୂରଟିପା ବିରାଜୁଥାଉ ।

ସେଥିପାଇଁ ସେ ଯେତେବେଳେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ କତିକି ଚିଠି ଲେଖି ବସିଲା, ଚୌଧୁରି ବୁଢ଼ାକୁ ଭଲ ଔଷଧ ଦେଇ ଭଲ କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲା । ତାର ବାପାଙ୍କ ଔଷଧରେ ଭାରି ବିଶ୍ୱାସ । ଆଉ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ଅଶ୍ରୁପାତ କରି ଖଣ୍ଡେ ପତ୍ର ମା ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କ କତିକି ଲେଖିଲା, କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ସୀତା ବିଷୟ ଲଜ୍ଜାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ ପତ୍ରଖଣ୍ଡିକ ଡାକରେ ଦେଇ ଆସି ସେ ମାୟା କଥା ଭାବିଲା । ସତେ କଣ ମାୟା ତାକୁ ଭଲ ପାଏ ? ସେଥିପାଇଁ କଣ ଏତେ ଦୂରେ ଦୂରେ ରହେ ? ସେ ସୀତାକୁ ଭଲ ପାଏ ବୋଲି ସିନା ତା କଥା ପତ୍ରେ ଚିଠିରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବାକୁ ଲଜ୍ଜା ବୋଧ କଲା । ତେବେ ମାୟାର କିପାଁ ସେପରି ସ୍ନେହ ସଙ୍କୋଚ ଭାବ ନ ହେବ ? ଏହା ତ ସ୍ୱାଭାବିକ, ମାତ୍ର ସେ ଚାକିରି କରିବାକୁ ଦୂର ଦେଶକୁ ଗଲା କାହିଁକି ? ଯଦି ରଘୁନାଥକୁ ସେ ଏତେ ଭଲ ପାଆନ୍ତା, ତେବେ ତାକୁ ଛାଡ଼ି ସୁଦୂର ହିମାଳୟକୁ ଯାଆନ୍ତା କି ? କଦାପି ନୁହେଁ । ସେ ଚାକିରି କରିବାକୁ ଗଲା କାହିଁକି ? ତାର କଣ ଅଭାବ ? ଧନକୁବେରର କନ୍ୟା ସେ, ସେ କାହିଁକି ପୁଣି ମିଶନ ଅଧୀନରେ ଚାକିରି କରିବାକୁ ଗଲା ?

ସେ କାହିଁକି ଚାକିରିକୁ ଗଲା—ଏ କଥାର ସଦୁତ୍ତର ରଘୁନାଥ ଦେଇ ପାରିଲା ନାହିଁ ସତ, ମାୟା ମଧ୍ୟ ତାହାର ଉତ୍ତର ଦେଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । କାହିଁକି ସେ ଦୂର ବିଦେଶକୁ ପିତା ମାତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଚାକିରି କରି ଆସିଲା, ସେ କେଉଁ ଅଭିମାନର ଆଘାତରେ, ତାହା ଯେ ମାୟାର ମନ ବୁଝି ନାହିଁ ସେ ବୁଝି ପାରିବ ନାହିଁ । ମାୟା ବାହାରକୁ ବଡ଼ ଗମ୍ଭୀର, ବଡ଼ ସଂଯତ, ବଡ଼ ଆତ୍ମସମ୍ମାନପ୍ରିୟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାର ଅନ୍ତରଟା ତ ପ୍ରେମଶୂନ୍ୟ ନ ଥିଲା । ସେ ପ୍ରେମକୁ ସେ କଥା ବା କାର୍ଯ୍ୟ କାହିଁରେ ପ୍ରକାଶ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ତରଳତା ତା ସ୍ୱଭାବରେ ଆଦୌ ନ ଥିଲା, ସେ ନିଜେ କାହାକୁ ନିଜର ହୃଦୟ ବୁଝାଇବାକୁ ଚାହିଁ ନ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ସ୍ୱତଃପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ବୁଝୁ, ଏ ଆଶା ସେ ନିତ କରୁଥିଲା । ସେ ନିଜର ହୃଦୟକୁ ଯଥାସାଧ୍ୟ ଗୋପନ କରି ଚଳୁଥିଲା ।

କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥ ତ ବୁଝିଲା ନାହିଁ—ରଘୁନାଥ ତ ଦିନେ ହେଲେ ତାର ତତ୍ତ୍ୱ ନେଲା ନାହିଁ । ଯାହା ଯୋଗୁଁ ସେ ସବୁ ସୁଖ, ସବୁ ସୌଭାଗ୍ୟ ତ୍ୟାଗିଲା, ତା କଥା ତ ଦିନେ ଭାବିଲା ନାହିଁ । ସେ କଣ ଏଡ଼େ ହୃଦୟହୀନ, ସେ ଏଡ଼େ ପାଷାଣ ! ପୁଣି ମାୟା ଭାବିଲା, ଏହା କି ସମ୍ଭବ ? ଯେ ଏଡ଼େ ସରଳ, ଏଡ଼େ ଉଦାରମନା, ସେ କଣ କେବେ ପଥର ହୋଇ ପାରେ ? ସାମାନ୍ୟ ଉପକାର ଲାଗି ସେ ତାର ପ୍ରେମ କିଣିବାକୁ ଚାହେଁ ଏଡ଼େ ହୀନ ତାର ହୃଦୟ ! ମାୟା ନିଜକୁ ତିରସ୍କାର କରି ନୀରବ ହେଲା, ମନ ତାର ରଘୁନାଥ କଡ଼ରେ ପଡ଼ି ରହିଲା । ସେ ଅକାରଣ ଅଭିମାନ କରି ଦେଶ ଛାଡ଼ି ଆସିଲା, ଏହା ତାର ମୂର୍ଖତା ବୋଲି ବୋଧ ହେଲା । ରଘୁନାଥ କିଏ ସେ ? ସେ ସାମାନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି । ତାର କି ମାନ ସମ୍ମାନ ଅଛି ଯେ, ସେ ତାକୁ ବିବାହ କରିବ ! ବିଲାତଫେରନ୍ତା ସୁରେନ୍ କଣ ତାର ଉପଯୁକ୍ତ ପାତ୍ର ନୁହେ ? ସୁରେନ୍ ତ ସର୍ବଦା ତା ନିକଟରେ ପ୍ରେମର ପ୍ରସ୍ତାବ କରୁଛି, ଆଉ ସେ ଘୃଣାରେ ଉପେକ୍ଷା କରୁଛି । ଏହା କଣ ଠିକ୍ ହୋଇଛି ? ଛି, ଛି, ସୁରେନ୍ ମଦ ଖାଏ—ଚରିତ୍ରହୀନ; ତାର ହଜାର ଧନ ଥାଉ, ହଜାର ସମ୍ମାନ ଥାଉ, ସେ କଣ ଆଉ ମଦୁଆକୁ ବିଭା ହୁଅନ୍ତା ? ମାୟା ଅନେକ ଥର ଭାବିଲା—ସେ କଲିକତା ଫେରିଯିବ, ଅବିନାଶକୁ ବିଭା ହେବ । ସେ ଜଣେ ନାମ-ଜାଦା ଓକିଲ ଓ ବିଖ୍ୟାତ ଲୋକର ପୁଅ,—ମଣି କାଞ୍ଚନର ସଂଯୋଗ ଘଟିବ । ବିବାହ ପରେ ଦୁଇ ଜଣ ବିଲାତ ଯିବେ—ଅବିନାଶ ବାରିଷ୍ଟରୀ ପଢ଼ିବ, ଆଉ ସେ ଏ ଦେଶ ସେ ଦେଶ ବୁଲି ଦେଖିବ ! ହାୟ ! ହାୟ ! ଏହାହିଁ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଥାନ୍ତା । ହଠାତ୍ କେଉଁଠୁ ରଘୁନାଥ ଆସି ତା ଜୀବନ ମାଟି କଲା, ତାର ସବୁ ଭବିଷ୍ୟତ୍ ସ୍ୱପ୍ନ ଭାଙ୍ଗିଦେଲା । ମାୟା ଏହି କଥା ଭାବି ସେ ଦିନ ଶରତ୍-କାଳର ଅସନ୍ନ ସନ୍ଧ୍ୟାଚ୍ଛନ୍ନ ଆକାଶକୁ ଚାହିଁଥିଲା । ଝିଡ଼କିବାଟେ ଅଳ୍ପ ଦୂରରୁ ଉଚ୍ଚତର ଶୃଙ୍ଗମାଳା ଧଳା ବରଫରେ ଧୋବଫରଫର ଦିଶୁଥିଲା, କେଉଁଠି ଧୂଆଁଳିଆ ହୋଇ ଆକାଶରେ ମିଶି ଗଲା ପରି ବୋଧ ହେଉଥିଲା; ଧୀରେ ସନ୍ଧ୍ୟାର ଅନ୍ଧକାର ଗାଢ଼ରୁ ଗାଢ଼ତର ହୋଇଗଲା, ଧୀରେ ଧୀରେ ଧଳା ଜିନିଷ ସବୁ ଧୂସର ଦିଶିଲା, ସଞ୍ଜପବନର ସୁମଧୁର ସ୍ପର୍ଶରେ ତାହାର ଦୈହିକ କ୍ଲାନ୍ତି ହଜିଗଲା । ସେ ଦାସୀକୁ ଦୀପ ଜାଳିବାକୁ କହି ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଗଲା ।

ତଳ ଘରେ ବସି ଶୁଭ୍ରା ବହିଟିଏ ପଢ଼ୁଥିଲା । ସେ ତାର ସଙ୍ଗିନୀ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ । ଉଭୟେ ସାମାନ୍ୟ ଜଳଯୋଗ କରି ବୁଲି ବାହାରିଲେ । ସେତେ-ବେଳେ ଜହ୍ନ ଆଲୁଅ ପଡ଼ି ଆସୁଥିଲା, ତୁଷାରୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ଶୃଙ୍ଗମାଳା ଶୁଭ୍ରଫେଣବୋଳା ହୋଇ ରଜତସମୁଦ୍ରରେ ଢେଉ ଉଠିଲା ପରି ଦିଶୁଥିଲା । ଆଖପାଖରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଫୁଲ ଫୁଟି ଘାଟ ବାଟ ଆମୋଦିତ କରୁଥିଲା । ସେ ଓ ଶୁଭ୍ରା ଦୁହେଁ ଯାଇ ଫୁଲ-ବଗିଚାରେ ଗୋଟିଏ ଚିକଣ ପଥର ଉପରେ ବସିଲେ । ଏହି ଚିକଣ ପଥରଟି ମାୟାର ବଡ଼ ପ୍ରିୟ । ଅନେକ ଥର ସଞ୍ଜବେଳେ ନୀରବ ନିର୍ଜନରେ ଏ ସ୍ଥାନରେ

ସେ ଉପାସନା କରେ, କାତର ପ୍ରାଣରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଡାକେ, ଆଉ ରଘୁନାଥକୁ ସ୍ମରଣ କରେ, କେବେ କେବେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ରୁମାଲ ଭିଜାଏ । ଅନେକ ସମୟରେ ସେ ଓ ଶୁଭ୍ରା ଦୁହେଁ ବସି ସେ ସ୍ଥାନରେ ଗଳ୍ପ କରନ୍ତି ଓ ପରସ୍ପରର ମନ କଥା କହନ୍ତି । ଉଭୟେ ଯେପରି ଏକପ୍ରାଣ । ମାୟା ଧୀର ଗମ୍ଭୀର, ମାତ୍ର ଶୁଭ୍ରା ସର୍ବଦା ହାସ୍ୟମୟୀ ଓ ଚଞ୍ଚଳା । ସେଥିପାଇଁ ତାର ସାହଚର୍ଯ୍ୟରେ ମାୟା ସବୁ ଦୁଃଖ ପାସୋରି ପକାଏ । ସେ ଦିନ ରଘୁନାଥ କଥା ବିଶେଷରୂପେ ତା ମନରେ ପଡି ଯାଉଥିବାରୁ ସେ ନିର୍ଜନରେ ସଖୀ କତିରେ ନିଜ ଦୁଃଖ କଥା କହିବାକୁ ବେଳ ଖୋଜୁଥିଲା । ସମସ୍ତ ଦିନଟି କେବଳ ପଢ଼ା ଓ ସ୍କୁଲର କାର୍ଯ୍ୟରେ କଟିଗଲା, ସନ୍ଧ୍ୟାଲାଗି ତା ପ୍ରାଣ ଆତୁର ହୋଇ ଉଠିଲା । କିନ୍ତୁ ସନ୍ଧ୍ୟା ପୂର୍ବରୁ ହଠାତ୍ ଅନେକଗୁଡ଼ାଏ ଜରୁରି କାମ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା, ସେ ସବୁ ସାରୁଁ ସାରୁଁ ରାତି ହୋଇଗଲା । ସେ ଶ୍ରାନ୍ତ କଳେବରରେ ଯେମିତି ଦଣ୍ଡେ ବିଶ୍ରାମ ନେବାକୁ ବୁଲି ବାହାରିଲା ।

ଉଭୟେ ଯେତେବେଳେ ସ୍ଥିର ହୋଇ ବସିଲେ, ସେତେବେଳେ ଶୁଭ୍ରା ପହିଲି କଥା ଆରମ୍ଭ କଲା—"ଆଚ୍ଛା, ତୁ ଏତେ ଚିନ୍ତା କରୁ କାହିଁକି ? ଆଜିକାଲି ତୁ ବଡ଼ ଶୁଖିଲା ଦିଶୁଚୁ ! ମିସ୍ ମାକ୍‌ଲେଓ୍ଡ଼ ସେ କଥା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଚନ୍ତି । ସେ କହୁଥିଲେ, ତୋର ବୋଧହୁଏ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ କିଛି ଖରାପ ହେଲାଣି ।"

ମାୟା ବାଷ୍ପରୁଦ୍ଧ କଣ୍ଠରେ କହିଲା, "ଶୁଭ୍ରା, ଚିନ୍ତା ନ କରି ଯିବି କୁଆଡ଼େ ? ଯେ ପାପ କରେ, ସେହି ଚିନ୍ତା କରେ ।"

ଶୁଭ୍ରା ହସି ହସି କହିଲା,"ଆରେ ତୁ ଗୋଟାଏ ପାପ କରିଚୁ । ଜଣକୁ ଭଲ ପାଇବା କଣ ପାପ ?"

ମାୟା ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ କହିଲା, "ସେ ଜଣକ ଯଦି ଭଲ ନ ପାଏ ?"

ଶୁଭ୍ରା ଆହୁରି ହସି କହିଲା: "ତୁ କଣ ଭବିଷ୍ୟଦ୍‌ବକ୍ତ୍ରୀ ? ତୁ ଜାଣିଲୁ କିପରି ? ଯେ ଭଲ ପାଏ, ସେ କଣ କହିହୁଏ ?"

"ଅନ୍ତତଃ ତା ବ୍ୟବହାର ତ କହିଦିଏ ?"

"ତୋ ବ୍ୟବହାର କଣ କହି ଦେଇଥିଲା ? ତୁ କଣ ଦିନେ ତାକୁ ଜଣେଇଚୁ ଯେ, ତୁ ତାକୁ ଭଲ ପାଉ ? ବରଂ ସର୍ବଦା ତାଠୁଁ ଦୂରରେ ରହିଚୁ । ଏଡ଼େ ଦୂର ହିମାଳୟରେ ବସି ଯଦି ତୁ କହୁ, 'ମୁଁ ତାକୁ ଖୁବ୍ ଭଲ ପାଏଁ', କଣ ଏ କାନ୍ଥବାଡ଼ ଶୁଣିବ, ନା ଏ ଧଳା ପାହାଡ଼ ମୁଣ୍ଡିଆ ଶୁଣିବ ?"

ମାୟା କେବଳ ଗୋଟିଏ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ଗ୍ରହଣ କଲା । ବାସ୍ତବିକ୍ ପ୍ରେମ କରି କପରି ଦେଖାଇବାକୁ ହୁଏ, ସେ ଜାଣେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସେ ନିଜେ କାହିଁକି ନ ବୁଝିଛି ? ସେ ମଣିଷ ହୋଇ ଏତିକି କଣ ତାର କ୍ଷମତା ନାହିଁ ? ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ କହିଲା—"କଣ କରିବି ଶୁଖି, ମୁଁ ନିତାନ୍ତ ଅପଦାର୍ଥ—ଏକ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କରିବିନେଁ । ଯେଉଁମାନେ ଦିନରାତି ମୋର ଗୋଡ଼ ତଳେ ପଡ଼ି ଲୋଟୁଛନ୍ତି, ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଆଡ଼ ଆଖିରେ ଅନେଇ ନାହିଁ । ପ୍ରେମ ଯେ କମିତି କରିବାକୁ ହୁଏ, ମୁଁ ଜାଣେ ନାହିଁ । ଏଇ ରଘୁନାଥ କୁଅଡ଼େ ଥିଲା, କୁଆଡ଼ୁ ଆଇଲା, ଯେଉଁ ଦିନ ପ୍ରଥମେ ତାକୁ ଦେଖିନି—"

ତାର କଥା ତଳାରେ ଅଟକି ଗଲା । ଶୁଖି ପ୍ରଫୁଲ୍ଲଭାବରେ କହିଲା, "ହେଇ ଦିନଠୁଁ ତ ମରିଚୁ । ଯେମିତି ବାବୁ ଦର୍ଶନ ଦେଲେ, ସେ'ତ ମନଟା କାଢ଼ି ନେଲେ । ମୁଁ ହେଲେ କାନ ମୋଡ଼ ଦଗ୍ଧରିଥାନ୍ତି, ଏ ଅନଧିକାର ଚର୍ଚ୍ଚା ତାଙ୍କର କାହିଁକି ?"

"ଶୁଖି, ତୁ କହୁ କଣ ତୋ ପରି—"

"ଆଉ ମୋପରି କଣ ? ତୋର ସବଦା ସେହି ଗମ୍ଭୀର ମହାରାଣୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖିଲେ ତତେ କେଉଁ ମଣିଷ ଭଲ ପାଇବ, କହିଲୁ । ଯେମିତି ସାବିତ୍ରୀର ଅବତାର, ଅବା ଅଗ୍ନି ଦେବତାର ସହଧର୍ମିଣୀ !"

ମାୟା ଟିକେ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲା, "ତତେ କିଏ ମନ କଥା କହି ଶାନ୍ତି ପାଇବ ? ସବୁଥିରେ ତୁ ଥଟା କରିବୁ ।" ଏହା କହି ତୁନି ହେଲା । ମାୟା ତା ଉପରେ ରାଗିବା ଦେଖି ଶୁଖି ତା ପିଠିରେ ଆଉଜି ପଡ଼ି କହିଲା, "ଭଉଣି, ରାଗିଲୁ ? ମୁଁ ପରା ତୋର ଟିକି ଭଉଣୀଟି, ମୋ କଥାରେ ରାଗ ! ମତେ ତୋ ପାଇଁ ମୋର ବଡ଼ ଦୁଃଖ ହୁଏ । ତୁ କାହିଁକି ଏଠି ପଡ଼ିଛୁ ? ତୁ ଯା ତାର କତିରେ ରହିବୁ । ତତେ ନିତି ଦେଖିଲେ କିଜାଣି ସେ ତତେ ବାହା ହେବାକୁ ରାଜି ହେବ ।"

ବାହା କଥାରେ ମାୟା ଲାଜରେ ମରିଗଲା । "ଛି, ତୁ ଭାରି ଅଭଦ୍ର, ତୋ ମୁହଁରେ କିଛି ବାରଣ ନାହିଁ ।" କହି ସେ ଉଠି ଯାଉଥିଲା । ଶୁଖି ତା ହାତ ଟାଣି ତାକୁ ବସେଇ କହିଲା —"ଆଚ୍ଛା, ସତ କହ, ତୁ ତାକୁ ବାହା ହେବାକୁ ଚାହୁଁ କି ନା ?"

ମାୟା ତାକୁ ବାଁ କହୁଣିରେ ଠେଲିଦେଇ କହିଲା, "ତୁ କେମିତ କଥା କହୁ ? ସେ କିଏ, ମୁଁ କିଏ ? ସେ ଗୋଟିଏ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପିଲା, ଆମେ ବ୍ରାହ୍ମ, ସେ ପୁଣି ମତେ ବାହା ହେବ ?"

"କାହିଁକି ନ ହେବ ? ଆଉ ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଅଛି ? ତୁ ଯେ ତାରି ଜାତି ନେଲୁଣି !"

ମାୟା ଲାଜରେ ସଢ଼ି ଗଲା । ଯଦି ସେଠି ଆଲୁଅ ଥାଆନ୍ତା, ଶୁଭ ଦେଖି ଥାଆନ୍ତା ଯେ, ମାୟାର ମୁହଁ ଉପର କଳାକାଠ ପଡ଼ି ଯାଇଥିଲା । ସେ ବହୁତ ବେଳଯାକେ କିଛି କହି ପାରିଲା ନାହିଁ; ଶେଷକୁ ଅର୍ଦ୍ଧସ୍ଫୁଟ ସ୍ୱରରେ କହିଲା— "ବାସ୍ତବିକ ମୁଁ ବଡ଼ ଅନ୍ୟାୟ କରିଛି । ମୁଁ କାହିଁକି ତାକୁ ଆଣି ଅମ ଘରବାରରେ ପୂରେଇଲି !"

ଶୁଭ ଶେଷରେ ଯାହା କହିଥିଲା, ମାୟାର ମନରେ ତାହା ଲାଗି ରହିଲା । ତାର ମନେ ହେଲା, ବାସ୍ତବିକ ସେ ରଘୁନାଥର ଜାତି କୁଳ ମାରିଛି, ତାର ସର୍ବନାଶ କରିଛି । ହିନ୍ଦୁର ଜାତି ଗଲେ ଆଉ ରହିଲା କଣ ? ନିରୀହ ସରଳ ଯୁବକ ସହିତ ସେ ଏଇ ବ୍ୟବହାର କରିଛି ? ପରକ୍ଷଣରେ ମନେ ହେଲା, ସେ ତ ନିଜେ ଇଚ୍ଛିତ ହୋଇ ଆସିଛି, ସେ ତ ନିଜେ ଦେଶତ୍ୟାଗ କରିଛି; କିନ୍ତୁ କାହିଁକି ସେ ଦେଶତ୍ୟାଗ କଲା ? କାହିଁକି ସେ ତାହାର ଆଶ୍ରୟଦାତା ପିତାଙ୍କର ଆବାସ ଛାଡ଼ିଲା ? ସେମାନେ ତ ତାକୁ ବଡ଼ ଭଲ ପାଉଥିଲେ । ନିଶ୍ଚୟ ଏଥିରେ କିଛି କଥା ଅଛି । ବୋଧ ହୁଏ, ସେ ଯାହା କହିଛି, ସବୁ ମିଛ । ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ନୁହେ—କୌଣସି ସ୍ୱୈର ଉଦ୍ଭାସିତ ହୋଇଥିବ । ପୁଣି ଭାବିଲା, କି ବାମ୍ଫାଣୀ ସେ । ସ୍ୱୈର ଉଦ୍ଭାସିତ ପରି ରଘୁନାଥ ଦିଶୁଛି ନା ? ପିତୃମାତୃହୀନ ପିଲା । କିଏ କେତେବେଳେ ରାଗରେ ବା ତାଚ୍ଛଲ୍ୟରେ କଣ କହିଥିବ, ସେଥିପାଇଁ ମନୋଦୁଃଖରେ ଦେଶାନ୍ତରୀ ହୋଇଛି । ଯେ ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର, ସେ କି ଅପରାଧୀ ହୋଇ ପାରେ ?

କ୍ରମେ ପୂଜାଛୁଟି ଆସିଲା । ମାୟା ବାଧ ହୋଇ କଲିକତା ଯାତ୍ରା କଲା । ପୁଣି ଦୀର୍ଘ ଚାରି ମାସ ପରେ ରଘୁନାଥକୁ ଦେଖି ତା ମନ ଚାକିରିରୁ ଏକାବେଳକେ ଛାଡ଼ିଗଲା । ବାପ ମା ମଧ୍ୟ ନାହିଁ କଲେ । ସେ ଚାକିରିରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେଇ ଘରେ ରହିଲା । କେବଳବାବୁ ତାକୁ 'ରେନସାନ୍‌ସ'ରେ ନିୟମିତରୂପେ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖି ରଘୁନାଥକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାର ଭାର ଦେଲେ । ସେ ଯେଉଁ ବିପଦରେ ପଡ଼ିବ ବୋଲି ଭୟ କରୁଥିଲା, ସେହି ବିପଦରେ ପଡ଼ିଲା । ଏ ଥର ରଘୁନାଥ ଓ ତାହାର ଜୀବନ ଘନିଷ୍ଠଭାବରେ ଏକତ୍ର ହେବାର ସୁଯୋଗ ଘଟିଲା । ମାୟା ଏ ଘଟନାରୁ ଅନୁମାନ କଲା, ସମ୍ଭବତଃ ତାହାର ପିତା ମାତା ରଘୁନାଥ ସହିତ ତାର ଘନିଷ୍ଠତା ପସନ୍ଦ କରନ୍ତି । ଏକଥା ଭାବି ତାର ବଡ଼ ଆନନ୍ଦ ହେଲା । ପିତା ମାତାଙ୍କର ଯଦି ଏଥିରେ ନୀରବ ସମର୍ଥନ ଅଛି, ସେ କାହିଁକି ରଘୁନାଥ ସହିତ ନ ମିଶିବ ?

ସେ ଆଉ ପୂର୍ବପରି ଦୂରେ ଦୂରେ ରହିବାର ଚେଷ୍ଟା ନ କରି ସହଜ ସରଳ ଭାବରେ ରଘୁନାଥ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଓ ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । ମାୟାର ଏ ଆକସ୍ମିକ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଅର୍ଥ ଓଲଟା ବୁଝିଲା ରଘୁନାଥ ।

ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଅବିନାଶ ସର୍ବଦା ଯିବା ଆସିବା କରେ । ସେ ସୁନ୍ଦର ଯୁବକ, ଧନୀର ପୁଅ, ତାର ପିତା ବିଖ୍ୟାତ ଓକିଲ, ସେ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ବାରିଷ୍ଟରୀ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ବିଲାତ ଯିବ । ରଘୁ କେବଳବାବୁଙ୍କ ଘରକୁ ଆସିବା ଦିନୁ ଶୁଣିଛି, ଅବିନାଶ ମାୟାର ପାଣିପ୍ରାର୍ଥୀ । ମାୟା ମଧ୍ୟ ତା ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରେ । 'ଅବିନଦା', 'ଅବିନଦା' କହି ପିଲାମାନେ ବହୁତ ଥର ତା ସଙ୍ଗରେ ବୁଲି ଯାଉଛନ୍ତି । ପ୍ରକାଶ୍ୟ 'ଏନଗେଜ୍‌ମେଣ୍ଟ' ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତେ ପ୍ରାୟ ଜାଣନ୍ତି, ମାୟା ସହିତ ଅବିନାଶର ବିବାହ ହେବ; କିନ୍ତୁ କେବଳ ମାୟା ସେ ବିଷୟ କେବେ ହେଲେ କହି ନାହିଁ ।

ଏ ଥର ତାର ବ୍ୟବହାରରୁ ରଘୁନାଥ ମନେ କଲା, ବୋଧ ହୁଏ ଅବିନାଶ ସହିତ ବିବାହର ଚୁକ୍ତି ସ୍ଥିର ହୋଇ ସାରିଛି । ଏ କଥାର ପ୍ରମାଣସ୍ୱରୂପ ଅବିନାଶ ମଧ୍ୟ ଘନ ଘନ ଯିବା ଆସିବା କଲା । ସେ ଦୁଇ ଜଣଙ୍କର ଢଙ୍ଗ ରଙ୍ଗ ଦେଖି ରଘୁନାଥ ହାଡ଼େ ହାଡ଼େ ଜଳିଗଲା, ତାର ହୃଦୟରେ ହଠାତ୍ ଦାରୁଣ ଅଭିମାନ ଘନୀଭୂତ ହେଲା । ସର୍ବଦା ମନେ ହେଲା, ସେ କି ମୂର୍ଖ ! ମାୟା ପୁଣି ତାକୁ ଭଲ ପାଏ ? କି ଆସ୍ପର୍ଦ୍ଧା ତାର ! ଚିରକୁମାର ରହିବାର ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରି ସୁଦ୍ଧା ରଘୁନାଥ କି ଜାଣେ କାହିଁକି ମାୟାର ପ୍ରଣୟିକି ଦି ଆଖିରେ ଦେଖି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଅବିନାଶ ଯେତେ ଥର ଆସେ, ସେ ଡାଣ୍ଡିଘରେ ବସି ଗଳ୍ପ କରେ । ମାୟା ସୁନ୍ଦର ପିଆନୋ ବଜାଇ ପାରେ । ଅବିନାଶ ବଡ଼ ସଙ୍ଗୀତପ୍ରିୟ, ସେ ମାୟାକୁ ଗୀତ ଗାଇବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରେ । ମାୟା ଲଳିତ କଣ୍ଠରେ ଗୀତ ଗାଏ । ଭୁଲକ୍ରମେ ରଘୁନାଥ ସେ ଘରକୁ ଆସିଲେ ତା ହାତ ଥରି ଉଠେ, ସ୍ୱର ଭୁଲ ହୋଇଯାଏ । ରଘୁନାଥ ଈର୍ଷାନ୍ୱିତ ହୋଇ ତାର ଏ ଅଭିନୟ ଦେଖେ । ଅବିନାଶ ମୋଟର ନେଇ ଆସିବା ମାତ୍ରେ ଭାଇ ଭଉଣୀ ସଜ ହୋଇ ବୁଲି ବାହାରନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥ ସହିତ କଥା ପଦେ କହିବାକୁ ମାୟା ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟର ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ଅଭିନୟ କରେ । ତାହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସେ କେତେ ହସେ, ଥରେ ଥରେ ରାଗରେ ତା ଲୁହ ଜଳିଯାଏ । କାହିଁକି ଯେ ବୃଥା ରାଗ, ସେ ବୁଝି ପାରେ ନାହିଁ । ଅବିନାଶକୁ ଦେଖିଲାକ୍ଷଣି ତାର କିଜାଣି କପରି ବିତୃଷ୍ଣା ହୁଏ । ଅବିନାଶ ଅତି ଭଲ ମଣିଷଟିଏ ପରି ତାକୁ ଖୋଷାମୋଦ କରେ ।

କ୍ରମେ ତାହାର ସଙ୍ଗୀମହଲରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ହେଲା, ଅବିନାଶ ବାବୁ ଶୀଘ୍ର କେବଳ ବାବୁଙ୍କ ଜୁଆଇଁ ହେବେ । ଘରେ ମଧ୍ୟ ଫୁସଫାସ ହେଲେ । ଦାରୁଣ

ଅଭିମାନରେ ରଘୁନାଥର ଗୁଡ କୋଧ ହୋଇଗଲା । ସେ ଆଉ ନିଜର ମନୋଭାବ ଗୋପନ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ ।

ସେ ଦିନ ଦି'ପହରରେ ମାମ୍ମା 'ରେନସେନ୍‌ସ' ଲାଗି ଯେଉଁ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଥିଲା, ତାହା ଆଣି ରଘୁନାଥକୁ ଦେଇ କହିଲା, "ଏଇଟା ଦେଖି ଠିକ୍ କରିଦେବେ । ବୋଧ ହୁଏ, ମୋର ଠାଏଁ ଠାଏଁ ଭୁଲ ଥିବ ।" ମାମ୍ମାର ସ୍ୱର ଅସମ୍ଭବ ଗମ୍ଭୀର । ରଘୁନାଥ ଅନ୍ୟ ଆଡ଼କୁ ଗୁହିଁ କହିଲା, "ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧ ମୁଁ କଣ ଠିକ୍ କରିବ, ମୋର ବା କଣ ବିଦ୍ୟା ବୁଦ୍ଧି !"

ମାମ୍ମା ଦୁଃଖିତ ହୋଇ କହିଲା, "ଆପଣ ତ ସର୍ବଦା ଠିକ୍ କରି ଦିଅନ୍ତି । ବାବା ତ କହିଚନ୍ତି, ଆପଣଙ୍କୁ ଦେଖାଇବାକୁ ।"

ରଘୁନାଥ ଟିକେ ରୁକ୍ଷଭାବରେ କହିଲା, "ବେଶ, ରଖିଦେଇ ଯାଆନ୍ତୁ, ମୁଁ ପରେ ଦେଖିବ ।"

ମାମ୍ମା ଗୁଲି ଆସିଲା । ସେତେବେଳେ ତା ଆଖି ଅଶ୍ରୁରେ ଛଳମଳ । ସବୁବେଳେ ଏଇ ଉପେକ୍ଷା । ସେ ଆପଣା ଘରର କବାଟ କିଳି ବନ୍ଧୁତ ବେଳଯାଏ କାନ୍ଦିଲା । ଗୁରିଟା ବେଳେ ତାକୁ ଜଳଖିଆ ସ୍ଥାନରେ ଅନୁପସ୍ଥିତ ଦେଖି ଗ୍ରାମ୍ମା ତା ସନ୍ଧାନରେ ତା କୋଠରିକି ଗଲା । ଦୁଆର ଭିତରୁ କିଳା ହୋଇଛି ଦେଖି ସେ କବାଟରେ ହାତ ମାରିଲା । ମାମ୍ମା ଉଠି ଫିଟେଇ ଦେଲା । ସେତେବେଳେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ତା ଆଖି ଲାଲ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ଗ୍ରାମ୍ମା ଦିଦିର ସବୁ କଥା ଜାଣେ । ସେ ସହାନୁଭୂତରେ ତା ମୁହଁ ପୋଛି ଦେଇ କହିଲା, "ଏତେ କାହିଁକି କାନ୍ଦୁଚୁ ? ଦିନେ ସେ ନିଜେ ବୁଝିବ ! କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କଣ ମରିଯିବୁ ? ଅବିନ୍‌ଦା ଆଇଲେଣି, ବୁଲିଯିବୁ ?"

"ତୁ ବୁଲି ଯା" କହି ସେ ନୀରବରେ ବସି ରହିଲା । ସେହି ଦିନ ପ୍ରଥମେ ରଘୁନାଥ ଦେଖିଲା, ମାମ୍ମା ଅବିନାଶ ସହିତ ବୁଲି ଯାଇ ନାହିଁ । ତାର କୌତୂହଳ ହେଲା । ପଢ଼ାଘରେ ମାମ୍ମାକୁ ଘାପାଲୋକରେ ଗୁହିଁ ଦେଇ ତା ମନ କଣ ହୋଇଗଲା । ଏ କଣ ? ତା ଆଖି ଫୁଲି ଯାଇଛି । ସେ କଣ କାନ୍ଦୁଥିଲା ? ଦ୍ୱିପ୍ରହରର ବ୍ୟବହାର ଲାଗି ତାର ବଡ଼ ଲଜ୍ଜା ହେଲା । ସେ ନିଜେ ଯାଇ କିଜାଣି କିପରି ହଠାତ୍ କହିଦେଲା, "ମାମ୍ମା, ତୁମେ କଣ ମୋ ଉପରେ ରାଗିଚ ? ଯଦି ମୁଁ ତୁମକୁ କିଛି ଟାଣ କରି କହିଥାଏଁ, ତାହା ହେଲେ ମୋତେ କ୍ଷମା କର ।"

ମାମ୍ମାର ଅଭୂତପୂର୍ବ ଏ ଆକସ୍ମିକ ଆନନ୍ଦ ସହ୍ୟ ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଅଭିମାନିନୀ ହଠାତ୍ ଅସମ୍ଭାଳ ହୋଇ ଝରି ଝରି କାନ୍ଦି ପକାଇଲା । କିଡରେ

ଚଉକିରୁ ଥିଲ, ଟାଣି ଆଣି ବସି ପଡ଼ିଲ; ଟେବ୍‌ଲ ଉପରେ ମୁଣ୍ଡ ରଖି ବ୍ୟାକୁଳ-ଭାବରେ ଅନେକ କାନ୍ଦିଲା ।

କୋମଳହୃଦୟ ରଘୁନାଥ ଏ ଦୃଶ୍ୟ ସହି ପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ ସଙ୍କୋଚ ନ କରି ତା ମୁଣ୍ଡ ଟେକ ଧରିଲା, ଲୁଗାକାନିରେ ତା ଲୁହ ପୋଛି ଦେଲା । ଆଜି ସତେ ଯେପରି ସେ ମାୟାର ପରମ ଆତ୍ମୀୟ ।

ମାୟା ଶାନ୍ତ ହୋଇ ଉଠି ଗୃହ ଉପରକୁ ଗଲା । ସେତେବେଳେ ପ୍ରାୟ ସନ୍ଧ୍ୟା । ଆକାଶରେ ଗୋଟିଏ ଯୋଡ଼ଏ ତାରା ଦେଖା ଦେଇଥିଲେ । ମାୟା ତାଙ୍କୁ ଚାହିଁ ଆନନ୍ଦରେ ବୁଡ଼ିଗଲା । ଆଜି ରଘୁନାଥର ପ୍ରଥମ ସ୍ପର୍ଶ ସେ ପାଇଛି, ରଘୁନାଥର ହୃଦୟରେ ପ୍ରଥମ ରେଖା ଆଙ୍କିଛି; କିନ୍ତୁ ଏଇଟା କଣ ସ୍ଥାୟୀ ? ତଥାପି ଚିର-ଉପବାସିର ଖୁଦକାଉ ମୁନାଏ ଅମୃତ ଚାଟିଆ ପରି ତାକୁ ଏହି ସାମାନ୍ୟ ଘଟନା ଆନନ୍ଦରେ ବିହ୍ୱଳ କରି ପକାଇଲା । ସେ ଭବିଷ୍ୟତର ଶତ ଶତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଆଶାଚିତ୍ର ମନେ ମନେ ଆଙ୍କି ମୋହିତ ହେଲା ।

ଆଉ ରଘୁନାଥ ? ନିଜର ପ୍ରଥମ ଦୁର୍ବଳତା ସ୍ମରଣ କରି ତାକୁ ଆଉ ସେ ଧନ ଦଉଡ଼ାପଡ଼ି ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ମାୟା ତାକୁ କଣ ସତେ ମାୟାଜାଲରେ ଛନ୍ଦୁଛି; ଆଉ ନିର୍ବୋଧ ମୀନ ପରି ସେ ଜାଣି ଶୁଣି ସେହି ଜାଲରେ ପଡ଼ୁଛି ? ନିଜ ଉପରେ ତାର ବିଷମ ଘୃଣା ହେଲା । ସେ ଏ ଥର ଅଧିକ ସାବଧାନ ହେବାପାଇଁ ସ୍ଥିରପ୍ରତିଜ୍ଞ ହେଲା ।

ଦ୍ୱାବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ଦିନ ସବୁର ସମାନ ଯାଏ ନାହିଁ । ସବୁ ଦିନେ ମନ ଏକାପରି ନ ଥାଏ । ଏ ଥର ବାପଘରୁ ଫେରିଆସି ସୀତାର ହୃଦୟରେ ସ୍ୱାମିପ୍ରେମ ଉଚ୍ଛୁଳି ଉଠିଲା । ଯେ ସର୍ବଦା କଡ଼ରେ, ଯେ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତର ସଙ୍ଗୀ, ସେ ଯେତେ ଦୁଷ୍ଟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ୱାଭାବିକ ସ୍ନେହବୃତ୍ତିବଶତଃ ତାକୁ କିଛିହେଲେ ଭଲ ପାଏ । ପୋଷା କୁକୁର ବିଲେଇକି ମନୁଷ୍ୟର ଏତେ ସ୍ନେହ ! ଦିବାକର ତ ସୀତାର ସ୍ୱାମୀ । ଧୀରେ ଧୀରେ ଅଜ୍ଞାତଭାବରେ ତା ହୃଦୟରେ ଦିବାକର ଆସନ ଲାଭ କରି ବସିଲେ । ସେ ମଦ ଖାଇଲେ ମଧ୍ୟ—ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳପ୍ରକୃତି ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେହି ପ୍ରଥମ ମୋହର ଆବେଶରୁ କିଜାଣି କାହିଁକି ତାଙ୍କର ସୀତା ଉପରେ ଆନ୍ତରିକ ପ୍ରେମ ଜାତ ହୋଇଥିଲା । ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମା ପତ୍ନୀ, ପରମରୂପସୀ ମଧ୍ୟ; କିନ୍ତୁ ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀକୁ ତ ସେ ଏତେ ପ୍ରେମ କରି ନ ଥିଲେ । ଶଙ୍କରୀକୁ ମଧ୍ୟ ସେ କଦାପି ଏପରି ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇ ନ ଥିଲେ । ସୀତାର କରଛଡ଼ା ସ୍ୱଭାବ, ସର୍ବଦା ମ୍ଳାନମୁଖ ଓ ଦୂର ଦୂର ବ୍ୟବହାର ଭିତରେ କି ଆକର୍ଷଣ ଥିଲା କିଜାଣି, ସେଥିରେ ଦିବାକର ପାଗଳ ହୋଇଥିଲେ । ସୀତା ତାଙ୍କର କଳ୍ପନା ଅନୁଯାୟୀ ଶିକ୍ଷିତା ନ ଥିଲା ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ କ୍ରମେ ସେ ଜାଣି ପାରିଲେ । ସେ ପ୍ରଖର ବୁଦ୍ଧିମତୀ, ଗଭୀର ଚିନ୍ତାଶୀଳା ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗମ୍ଭୀରପ୍ରକୃତି । ତାହା ହୃଦୟର ଏ ଗୁଣଟିକର ସନ୍ଧାନ ପାଇ ପୁଷ୍ପମଧୁଲୋଭୀ ଭ୍ରମର ପରି ସେ ତା ମନ ସହିତ ନିଜ ମନ ମିଳାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ମିଳନର ପ୍ରଥମ ମୁହୂର୍ତ୍ତରୁ ଯଦି ସେ ଢଳି ପଡ଼ିଥାନ୍ତା, ବୋଧ ହୁଏ, କିଛି ଦିନ ପରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ବିରକ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ତାହା ତ ହେଲା ନାହିଁ । ବିଭାଘରୁ ସେ ଦିବାକରଙ୍କଠାରୁ ଆପଣାକୁ ଦୂରରେ ରଖିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କଲା—ପ୍ରଥମ ମିଳନମୁହୂର୍ତ୍ତରୁ ଉପେକ୍ଷା କଲା । ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦାମ ପ୍ରକୃତି ସାମାନ୍ୟ ବାଳିକାର ଏ ଉପେକ୍ଷା ସହ୍ୟ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ତାହାର ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାନ ପାଇବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଆକାଂକ୍ଷା ପ୍ରବଳତର ହେଲା । ଅନେକ ପ୍ରକାର ଚେଷ୍ଟା, ଅନେକ ପ୍ରକାର ପ୍ରଲୋଭନରେ ଯେବେଁ ସୀତା କରଗତ ନ ହେଲା, ଶେଷକୁ ତାକୁ ଅବହେଳାଦ୍ୱାରା ବଶ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ—ମାଡ଼ ମାଇଲେ, ବାପଘରକୁ ପଠାଇଲେ । କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ କିଛି ହେଲା ନାହିଁ । ଦେଢ଼ ବର୍ଷ ମାନସିକ ଅଶାନ୍ତି ଓ ନାନା ଅବସ୍ଥାବିପର୍ଯ୍ୟୟ ପରେ ପୁଣି ଦିବାକର ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଘେନି ଆସିଲେ । ଏ ଥର ସେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲେ, ସେ ଯାହା ଇଚ୍ଛା ତାହା କରୁ ।

କ୍ରମେ ତାଙ୍କ ଘରେ ସୀତାର ଆଧିପତ୍ୟ ବଢ଼ିଲା । ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ଓ ମୂର୍ଖିକାର କୌଣସି କଥା ତାହାର ସ୍ୱାମୀ କାନକୁ ଘେନିଲେ ନାହିଁ । ବରଂ ତାକୁ

ପ୍ରକାଶିତ୍ରରେ ଉଆସର ରାଣୀ କରି ରଖିଲେ । ସୀତା ଯାହା ଚାହିଁଲା, ତାହାହିଁ କଲା । ସାମାନ୍ୟ ଦାସୀଠାରୁ ଯୁଥିକା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କ୍ରମେ ତାହାର ହାତମୁଠାରେ ରହିଲେ । ଏତେ ଅଧିକାର ଯେ ଦେଲା, ଏତେ ପ୍ରେମ ଯେ କଲା, ସେ କଣ ତାକୁ ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାନ ଦିଅନ୍ତା ନାହିଁ ? ସେ ପୁଣି ସ୍ୱାମୀ । ସେ କ୍ରମେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେଲା । ଏଣିକି ସେ ଅଧିକ ରାତିରେ ଘରକୁ ଫେରିଲେ: ତାହାକୁ ଦୁଃଖ ବୋଧ ହେଲା ।

ଦିନେ ରାତି ଦଶଟାବେଳେ ଗବାକ୍ଷଦ୍ୱାରରେ ଠିଆ ହୋଇ ସୀତା ତାଙ୍କ ଚାହିଁ ବସିଥିଲା, କେତେବେଳେ ଆସିବେ ! ବାହାର ଅଗଣାରେ ଗୀତର ମଜଲିସ୍ ଚାଲିଥିଲା, କିନ୍ତୁ କାହିଁକି କଜାଣି ଦିବାକରଙ୍କୁ ସେ ଦିନ ଆଉ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ସେ ଉଠି ଅନ୍ତଃପୁରକୁ ବାହାରି ଆସିଲେ ।

ଅନ୍ତଃପୁରର ବସ୍ତୁତ ପିଣ୍ଡା ଅନ୍ଧକାରମୟ; ଶୟନଗୃହର ଯେଉଁ କୋଠରିର ଝରକା ନିକଟରେ ସୀତା ଠିଆ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ମଧ୍ୟ ଗାଢ଼ ଅନ୍ଧକାରମୟ-ଆଲୁଅ ଯେପରି ତାକୁ ଭଲ ଲାଗୁ ନ ଥିଲା । ସେ ଦୀପ ନିଭାଇ ଦେଇଥିଲା । ନୀରବ ଅନ୍ଧକାରରେ ନୀରବ ଗୃହତଳରେ ନୀରବ ଆକାଶକୁ ଚାହିଁ ଠିଆ ହୋଇଥିଲା ସୀତା ସୁନ୍ଦରୀ । ଆକାଶର ଗୋଟିଏ ତାରକୁ ଚାହିଁ ସେ କେତେ କଥା ଭାବୁଥିଲା—ଭାବୁଥିଲା ଅତୀତ, ବର୍ତ୍ତମାନ, ଅତୀତର ପିତୃଗୃହ, ଅତୀତର ରଘୁନାଥ । ସବୁ ତା ହୃଦୟରେ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଆସିଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ୱାମିଗୃହ, ବର୍ତ୍ତମାନର ଦିବାକର ତା ଆଖିରେ ଆଜି ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ! ଦିବାକରଙ୍କ ଦୀର୍ଘ ଗୌର ତନୁ, ରାଜପୁତ୍ର ପରି ମୂର୍ତ୍ତି, ମାର୍ଜିତ ଭଙ୍ଗୀର କଥାବାର୍ତ୍ତା, ମଧୁର ପ୍ରେମାଳାପ ସୀତାଦୃଷ୍ଟି ରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆପଣାର ମନେ ହେଲା । ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ଦିବାକର—ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ତାର ସ୍ୱାମୀ—ଏତେ ମଧୁର ସେ ସୁଖରୁ ସ୍ୱର୍ଗ !

ହଠାତ୍ ପଛ ଆଡ଼େ କିଏ ଆସି ଠିଆ ହେଲା । ଲୁଗାର ଖସ୍‌ଖସ, ନିଶ୍ୱାସର ଶବ୍ଦରୁ ସୀତା ବୁଝି ପାରିଲା ଦିବାକର । କି ଜାଣି କାହିଁକି ସେ ଆଜି ଲଜ୍ଜାହୀନ ଭାବରେ, ଭାବାବେଶରେ ଆକୁଳ ହୋଇ କୋମଳ ବାହୁଲତାରେ ତାଙ୍କୁ ବେଷ୍ଟନ କରି ପକାଇଲା । ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ଦୁଇଟି ଆତ୍ମାର ଆଜି ଅପୂର୍ବ ମିଳନ ହୋଇଗଲା । ଦିବାକର ଯାହା ଚାହୁଁଥିଲେ, ଆଜି ତା ଦୀର୍ଘ ଦେଢ଼ ବର୍ଷ ପରେ ପାଇଲେ—ତୃପ୍ତିରୂପେ ପାଇଲେ । ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ନାଚି ଉଠିଲା—ଅତର୍କିତ ଭାବରେ ତାଙ୍କ ମଧୁର କଣ୍ଠରୁ ବାହାରିଲା, "ମୋର ସୀତା ।" ସୀତା ସ୍ୱାମି-ବକ୍ଷରେ ଢଳି ପଡ଼ିଲା । ଉଭୟେ ନୀରବ । ସେହି ଦିନରୁ ତାଙ୍କର ନବ ଜୀବନର ଆରମ୍ଭ । ଜୀବନର ଏ ଅପୂର୍ବ ବସ୍ତୁର ସ୍ୱାଦ ତ ସେ କେବେ ଆଗରୁ ପାଇ ନ ଥିଲେ—କାହାରିଠାରୁ ପାଇ ନ ଥିଲେ । ହୃତହୃଦୟ, ମଗ୍ନପ୍ରାଣ, ମୁଗ୍ଧ ଯୁବକ

ପ୍ରେମମୟୀ ପତ୍ନୀକୁ ହୃଦୟରେ ଥୋଇ ପ୍ରଥମ ଆସ୍ୱାଦନ କଲେ ସେହି, ପ୍ରେମ—ଯାହା ଜୀବନକୁ ଜୀବନ ସହିତ ବାନ୍ଧି ରଖିଛି, ସେହି ଆକର୍ଷଣ—ଯାହା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଣୁକଣା ସହି ସଂଲଗ୍ନ ରହିଛି, ସେହି ସୁଧା—ଯାହା ଏ ବିଶ୍ୱର ପ୍ରାଣ । କେବଳ ଲାଳସା, କେବଳ ଆସକ୍ତି, କେବଳ ଚର୍ମର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ତାହା ଆବଦ୍ଧ ନୁହେଁ । ତାହା ହୃଦୟର ଅମୂଲ୍ୟ ପଦାର୍ଥ—ତାହା ହୃଦୟ ସହିତ ହୃଦୟ ମିଳନର ସନ୍ଧି । ବହୁକାଳର ବିଚ୍ଛେଦ-ବନ୍ଧ ଭାଙ୍ଗିଗଲା, ପ୍ରେମନଦୀ ବଢ଼ି କୂଳ ଉଛୁଳି ପଡ଼ିଲା । ପ୍ରେମମଦବିହ୍ୱଳ ଦୁଇଟି ପ୍ରାଣ, କେହି କାହାରିକୁ କିଛି କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । କିଛି କ୍ଷଣ ପରେ ସୀତାର ଚେତନା ହେଲା ଯେ ତାହାର ସ୍ୱାମୀ କିଛି ଖାଇ ନାହାନ୍ତି । ସେ ଉଠି ଆଲୁଅ ଜାଳି ନିଜେ ଅନ୍ନ ବ୍ୟଞ୍ଜନ ଆଣି ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ପରଶି ଦେଲା । ଦିବାକର କହିଲେ, "ଆସ, ମୋ ସହିତ ଖାଇବ ।" ପ୍ରଗାଢ଼ ମିଳନରେ ଆଉ ଦ୍ୱିଧା ସଙ୍କୋଚ ନ ଥିଲା,—ଆଜି ହିଁ ନୂତନ ପଞ୍ଚଗ୍ରାସ ହେଲା—ଆଜି ହିଁ ନୂତନ ଆତ୍ମାର ବିବାହ । ସେ ଦିନର ମଧୁର ଅନୁଭୂତିରେ ଦିବାକର ପାଗଳ ହେଲେ । ଘରେ ଯେ ପ୍ରେମ ପାଏ, ଘରେ ଯେ ଆନନ୍ଦ ପାଏ, ସେ କଣ ବାହାରକୁ ଗୋଟାଇବାକୁ ଯାଏ ? କ୍ରମେ ତାଙ୍କର ଅନେକ ମନ୍ଦ ଗୁଣ ଛାଡ଼ି ଆସିଲା, କ୍ରମେ ମନ୍ଦ ସଙ୍ଗୀ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବିଦାୟ ନେଲେ, ମଦ ପାଣି ମଧ୍ୟ ବହୁପରିମାଣରେ କମିଗଲା । ଏ ଥର ସେ ସୀତାହାତର କଣ୍ଢେଇ ହୋଇଗଲେ । ସୀତା ଅହଲ୍ୟାର ଶିକ୍ଷା ଅନୁଯାୟୀ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ବଶ କରି ପାରି ମହାନନ୍ଦ ଲାଭ କଲା ।

ଆଜି ସୁଭଦ୍ରା ଦେବୀଙ୍କର ଗୋଡ଼ ତଳେ ପଡ଼ିବାକୁ ନାହିଁ । ଆଜି ତାଙ୍କର ବିଶାଳ ପ୍ରାଙ୍ଗଣ ଆଲୋକମୟ କରି ଅମୂଲ୍ୟ ମୋହନର ଆଗମନ । ନବଜାତ ସୁକୁମାର ପୁତ୍ରକୁ ଚାହିଁ ସମସ୍ତେ ଆନନ୍ଦିତ । ହୁଳହୁଳି ଧ୍ୱନିରେ ଗ୍ରାମ ଦାଣ୍ଡ କମ୍ପି ଉଠୁଛି; କେତେ ପ୍ରକାର ଯେ ମଙ୍ଗଳାଚରଣ ଲାଗିଛି, ତାହାର ସୀମା ନାହିଁ । ଦିବାକର ଜୀବନରେ ଯେ ଏପରି ଘଟଣା ହେବ, ଏହା ସେ ଭାବି ନ ଥିଲେ—ସୀତା ଯେ ତାଙ୍କୁ ପିତୃତ୍ୱର ସୁଖ ଦେଇ ଜୀବନ ସାର୍ଥକ କରିବ, ଏହା ସେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ସୁଦ୍ଧା ଭାବି ନ ଥିଲେ । ସାଧାରଣ ଘରେ ପୁତ୍ରଜନ୍ମରେ ଯଦି ଏତେ ଆନନ୍ଦ, ଜମିଦାରଘରେ କଣ ହୋଇ ନ ପାରେ ! ହେଲେ, ଏତେ ଆନନ୍ଦ, ଏତେ ଉତ୍ସବ ମଧ୍ୟରେ ବିଷାଦରେ ବୁଡ଼ି ରହିଛି ଜଣେ—ସେ ସନ୍ତାନହୀନା ଶଙ୍କରୀ । ମୃତ୍ୟୁବାଣ ଯଦି ଛାତିରେ ଫୁଟିଥାନ୍ତା, ତଥାପି ତାହାର ଏତେ ପୀଡ଼ା ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା । ତାହାର ଆତ୍ମା ବ୍ୟାକୁଳଭାବରେ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ୁଥିଲା । ସେ ମଧ୍ୟ ଦିବାକରଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ, କିନ୍ତୁ ସ୍ତ୍ରୀ ବୋଲାଇବାର ଦାବି ଅଛି କଣ ? ସ୍ୱାମୀ ଥାଇ ସ୍ୱାମୀ ନାହିଁ—ଦଶ ଦିନରେ ଦିନେ ଦୂରରୁ ଦେଖିବା ସୌଭାଗ୍ୟ ଘଟେ କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ । ସୀତାର ଆଗମନ ପୂର୍ବରୁ ମଧ୍ୟ ତାର ଏହି ଅବସ୍ଥା ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତା ଛାତି ଉପରେ ଦିବାକର ଆଜିକାଲି ଯେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ରୂପଯୌବନସମ୍ପନ୍ନା ପତ୍ନୀ ସହିତ

କାରଣ କହୁଥାଉଛନ୍ତି, ତାହାର ଅନ୍ତଃପୁରରେ ତାଙ୍କର ରାଜ୍ୟ—ତାର ପ୍ରେମରେ ସେ ପାଗଳ ତା ରୂପରେ ସେ ମୋହିତ, ପୁଣି ତାର ଗର୍ଭଜାତ ସନ୍ତାନର ସେ ଆଜି ପିତା, ଏହା ଭାବ ଭାବ ଶଙ୍କରୀର ଗ୍ରୁତ ହିଂସାରେ ବିଗାଡ଼ି ହେଲା । ସେ ଆପଣା ଶେଯରେ ପଡ଼ି କାନ୍ଦିଲା; ଅନେକ ଦିନ, ଅନେକ ରାତି ଭାତ ତିଅଣ ଛୁଇଁଲା ନାହିଁ । ଦାସୀ ତାହା ଦେଖି ଫୁଲମଞ୍ଜରୀକୁ ଜଣାଇଲା । କିନ୍ତୁ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ସେତେବେଳେ ଲାଗିଥିଲା ନବ ଶିଶୁର ପରିଚର୍ଯ୍ୟାରେ ।

କ୍ରମେ ଉଠିଆରି ଗଲା । ଏକୋଇଶା ପୂଜାରେ ନବଜାତ କୁମାରର ନାମ ଦିଆଗଲା ଅମୂଲ୍ୟମୋହନ । ଅଜାଘରୁ ବାବୁ ଆସି ନୂଆ ପୁଅକୁ ସୁନାଗଡ଼ୁ, ସୁନାହାର, ଲୁଗାପଟା ଦେଇଗଲେ । ବିଧିପୂର୍ବକ ସବୁ ହେଲା । ସୂତିକାଗୃହତ୍ୟାଗ ପରେ ସୀତା ପ୍ରଥମେ ନୂଆ ପୁଅକୁ ନେଇ ଶଙ୍କରୀକୋଳରେ ଦେଲା; କହିଲା, "ନାନି, ଏ ତୁମର ପୁଅ—ଏ ମୋର ନୁହେ ।" କିନ୍ତୁ ଅଭିମାନ ରୋଷରେ ଶଙ୍କରୀ ମୁହଁ ବୁଲାଇ ବସିଲା । ତାହାର ଆଖି ଯୋଡ଼ିକରୁ ପ୍ରବଳ ବେଗରେ ଅଶ୍ରୁ ବହିଲା । ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, ସବୁ ତ ନେଲୁ — ସବୁ ତ ଛଡ଼େଇଲୁ; ଏ କଣ ସୁଆଗ ଗୋଟାଏ ।" ପୁଣି ମୁହଁରେ କହିଲା, "ହଁ, ବାଞ୍ଝର କି ପୁଅ ? ତମ ପୁଅ ତମେ ରଖ । ମୋ ଆଖି କାହିଁକି ପଡ଼ିବ ।" ତାହାର ସ୍ୱରରେ ଏପରି ଦ୍ୱେଷ ଓ ଅଭିମାନ ଫୁଟି ପଡ଼ିଲା ଯେ, ସୀତା ସରମରେ ମରି ଫେରିଲା । ଦିବାକର ସବୁ ଶୁଣିଲେ; ଭାବିଲେ, କୃତ କର୍ମର ଫଳ । ଶଙ୍କରୀ ଲାଗି ସହାନୁଭୂତିରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣ କାନ୍ଦି ଉଠିଲା । ସୀତା କହିଲା, "ନାନୀଙ୍କ ଘରକୁ ତୁମେ ଯାଅ ନା କାହିଁକି ? ତାଙ୍କୁ ଏମିତି ହେଳା କରିବା ତୁମର ଉଚିତ କି ? ସେ ବି ତ ତୁମର ହାତଧରିଲା ସ୍ତ୍ରୀ !"

ଉଦାସ ଭାବରେ ଉପରକୁ ଚାହିଁ ଦିବାକର ଭାବିଲେ—ହାତ ଧରିଲେ କଣ ସ୍ତ୍ରୀ ହୋଇଯାଏ ? କିନ୍ତୁ ଆଉ କିଛି କହିଲେ ନାହିଁ । ସେତେବେଳକୁ ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଥିଲା ନୂଆ ପୁଅ ଉପରେ । କି ସୁନ୍ଦର ମୁହଁ ତାର, କି ଲାବଣ୍ୟମୟ ଅବୟବଗୁଡ଼ିକ ! ସ୍ୱାମିର ମୁଗ୍ଧ ଦୃଷ୍ଟି ସନ୍ତାନ ଉପରେ ପଡ଼ିଥିବାର ଦେଖି ସୀତାର ମନ କୁଣ୍ଢେ ମୋଟ ହୋଇଗଲା, ସେ ମଧ୍ୟ ପୁଅକୁ ଅନାଇଲା । ହଠାତ୍ ଛଅଟା ପରି ଗୋଟିଏ ବହୁଦିବସର ପୁରୁଣା ମୁହଁ ତାର ମନେ ପଡ଼ିଗଲା, —ସେ ରଘୁନାଥର ମୁହଁ । ଅନାୟତ୍ତରେ ତାହାର ଗୋଟିଏ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ବହିଗଲା—ତାହାର ଆନନ୍ଦ ମଉଳି ଗଲା । ବାସ୍ତବିକ କି ଜାଣି କାହିଁକି ରଘୁନାଥ ଲାଗି ତାହାର ହୃଦୟ ଆଜି ଉଛୁଳି ଉଠିଲା । ତା ସନ୍ତାନର ପିତା ରଘୁନାଥ ହୋଇଥାନ୍ତା ଏହି ତ ଥିଲା ତାର କୁମାରୀଜୀବନର ଆକାଂକ୍ଷା । ସେ ଆଶା ପୂରିଲା କି ? ଯଦି ଆଶା ପୂରୁଥାନ୍ତା, ତାହା ହେଲେ ଜଗତରେ ଏତେ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ଥାନ୍ତା କି ?

ସେହି ଦିନ ଉତରଓଳି ନିଜର ନିଭୃତ କକ୍ଷରେ ପେଡ଼ିରୁ କାଢ଼ି ରଘୁନାଥର ଫୋଟୋ ଖଣ୍ଡିକ ସୀତା ଏକାନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁଲା । ଆଖି ପାଣିରେ

ଫୁଟିଗଲା, ଗୁପ୍ତ କୋହରେ ଫାଟିଲା, ଶୈଶବର ଶତ ଶତ ସ୍ମୃତି ବକ୍ଷ ବିଦାରଣ କଲା । ସେ ସ୍ଥାଣୁବତ୍ କେତେକ୍ଷଣ ଶୂନ୍ୟକୁ ଗୃହିଁ ରହିଲା । ସେ ଯେ କଣ କରୁଛି, କିଛି ବୁଝି ପାରିଲା ନାହିଁ । ମନେ କଲା—ଆଉ ରଘୁନାଥ କଥା ଭାବିଲେ ପାପ ହେବ; କିନ୍ତୁ ସେହି ଅଳଜୁକ ମନ ପୁଣି କହିଲା, "ରଘୁନାଥ ମନେ ନ ପଡ଼ିବା କୁଆଡ଼େ ଯିବ ? ସେ ତ ଦିନେ ସବୁଠୁଁ ଆପଣାର ଥିଲା, ତାକୁ କି ଏ ଜନ୍ମରେ ଭୁଲି ହେବ ?" ଅଶ୍ରୁରେ ଆଚ୍ଛନ୍ନ ସୀତା ପୁଣି ଫୋଟୋ ଖଣ୍ଡିକ ସିନ୍ଦୁକରେ ଥୋଇଦେଲା । ସ୍ୱାମୀଠାରୁ ଏଖଣ୍ଡିକ ଗୁପ୍ତ, ଏ କଥା ଭାବି ତାର ଆତ୍ମଧିକ୍କାର ଜନ୍ମିଲା; କିନ୍ତୁ ପରକ୍ଷଣରେ ମନର କୋହ ମନରେ ଚାପି ସେ ପିଲାକୁ କୋଳରେ ନେବାକୁ ଉଠିଗଲା ।

ଅନ୍ତୁଲି ଯେତେବେଳେ ମାତୃକୋଳରେ ସ୍ତନ୍ୟ ପାନ କଲା, ଆନନ୍ଦରେ ତାହାର ଚନ୍ଦ୍ର ପରି ଆଖି ଦିଓଟିରେ ହସି ହସି ମା ମୁହଁକୁ ଗୃହିଁ ଦେଲା । ସୀତାର ସବୁ ଦୁଃଖ ଉଭେଇ ଗଲା । ଘର ଭିତରକୁ ପଶି ଆସିଲେ ହରିକର । ମା, ପୁଅ, ବାପ ଜଗତରେ ତିନ ଆତ୍ମା । ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିର ରହସ୍ୟ ! ତିନ ଜଣ ପରସ୍ପରଙ୍କ ଆପଣାର ଭାବି ହସିଲେ । ସେ ହାସ୍ୟ ଭିତରେ ଥିଲା ଗୁପ୍ତ ଆନନ୍ଦ—ସୃଷ୍ଟିର ସାର୍ଥ ପରମାନନ୍ଦ ।

୪

ଦୂରରୁ ସେହିଟା ଦେଖିଲା ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ । ତାହାର ପ୍ରାଣ କାନ୍ଦି ଉଠିଲା । ଯୌବନରୁ ବିଧବା ସେ । ସଂସାରର କଣ ସୁଖ ବା ସେ ପାଇଲା ? ତାହାର ତରଙ୍ଗାୟିତ ଯୌବନ, ପ୍ରେମରେ ଢଳଢଳ ହୃଦସ୍ପନ୍ଦିତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ କଣ ରାତଦିନ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ସେ ନଷ୍ଟ କରିବ ? ପନ୍ଦର ବର୍ଷରୁ ପିତୃଗୃହରେ ସୁଖର କାରାଗାରରେ ସେ ବନ୍ଦିନୀ । ହଜାର ଖାଇବାକୁ ଥାଉ, ହଜାର ପିନ୍ଧିବାକୁ ଥାଉ— ସେ ଯେ ବିଧବା, ସେ ଯେ ସମାଜବକ୍ଷରେ ସବୁ କର୍ମରୁ ଉପେକ୍ଷିତା—ତାହାର କିଛି କାମ ନାହିଁ, ତାହାର ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ କିଛି ଅଧିକାର ନାହିଁ—ଯୌବନର ଉପଭୋଗରେ କିଛି ମାନ ଦାବି ନାହିଁ। ଅଛି କେବଳ ବିଧବାର ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ! କିନ୍ତୁ କାହିଁକି ? ଯେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ କରି ନ ପାରେ, ତା ପାଇଁ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ; ! ଯେ ଶରୀରକୁ ସ୍ୱବଶରେ ରଖି ପାରେ ନାହିଁ, ତା ପାଇଁ ଏ ଉଦ୍ଦାମ ଯୌବନରେ ହବିଷ୍ୟାନ୍ନର ବ୍ୟବସ୍ଥା ! ଲୁହ ଛଳ ଛଳ ଆଖିରେ ଦିପହରିଆ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ବିଛଣାରେ ପଡ଼ି ପଡ଼ି କାନ୍ଦୁଥିଲା ; ତାହାର ମନେ ହେଲା, ଆଉ ଏ ସମାଜରେ ରହିବ ନାହିଁ—ଏତେ ଲୁଚ୍ଚ ଚୋରି, ଏତେ ଅପମାନର ଅଗ୍ନିରେ ଜଳି ପୋଡ଼ି ସେ ଆଉ ରହିବ ନାହିଁ । ଯାହାକୁ ସେ ଅନ୍ତର ସହିତ ଭଲ ପାଏ, ଯାହାଲାଗି ସେ କୁଳଧର୍ମରେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇଛି—ଯେ କୌଣସି ଉପାୟରେ ହେଉ, ତାହାରି ଘର କରିବ । କିଛି ଦିନ ତଳେ ସେ ବିଦ୍ୟାସାଗରଙ୍କ ବିଧବାବିବାହବିଷୟକ, ପୁସ୍ତକାଦି ପାଠ କରୁଥିଲା । କଲିକତାର ବ୍ରାହ୍ମସମାଜରେ ବିଧବାବିବାହ ହୁଏ,

ସେ ଚିଠା ଜାଣେ । କେବଳ ମା ଭାଇ । ଏତେ ସ୍ନେହ କଲେ, ଏତେ ଆଧୁନିକ ହେଲେ, କିନ୍ତୁ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ବେଳକୁ କିଛି ନାହିଁ । ଏ କଥା ଆଜି ନୁହେ, ଗତ ଦୁଇ ବର୍ଷ ହେଲାଣି, ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ଭାବ ରଖିଥିଲା । ମଝିରେ ସୀତାର ବିବାହ ଆଦି ଘଟି ସବୁ ମାଟି କରିଦେଲା । ସ୍ୱାର୍ଥର ସଂସାର ପରା ! ମା, ଭାଇ କେବଳ ଆପଣା ସୁଖକୁ ଦେଖିଲେ; ତାହାର ପ୍ରାଣରେ ଯେଉଁ ଅଗ୍ନି ଜଳୁଛି, ତାର ଖବର କିଏ ନେଲା ? କାହିଁ କି.ନ ବିଷାଦିନୀ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ବାତୁଣୀ ହେଲା । କିଏ ବୁଝିଲା ? ଡାକ୍ତର ଡାକି ମିଛେ ମିଛେ ଚିକିତ୍ସା କଲେ । ଡାକ୍ତର କହିଲେ 'ହିଷ୍ଟିରିଆ' ହୋଇଛି । ହାୟ ହାୟ, ଫୁଲମଞ୍ଜରୀର କି ରୋଗ, ତାହା ଡାକ୍ତରର କି ସାଧ୍ୟ ବୁଝିବ ?

ଆଜି କିନ୍ତୁ ତାର ମନରେ ହେଲା—ଆଉ ନୁହେ, ଯଥେଷ୍ଟ ହେଲା, କି ସୁଖରେ ସେ ମା ଭାଇର ଦାସତ୍ୱ କରିବ ? ଏ ଥର ନିଜ ଦେଖିଲା ପଥରେ ସେ ଯିବ—ମନ ଯାହା କହେ ତାହାହିଁ ଶୁଣିବ । ଆତ୍ମସୁଖ ପଥରେ କଣ୍ଟକ ମା ଭାଇଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଗ୍ଭହିଁ ଲାଭ କଣ ? ଅନାଇ ଅନାଇ ଯେ ଗ୍ଭରି ବର୍ଷ ହେଲା ।

ସେ ଶଯ୍ୟାରୁ ଉଠି ଏଣେ ତେଣେ ବୁଲିବାକୁ ଲାଗିଲା, ଅତି ପରିପାଟିରେ ବେଶ ଭୂଷା କଲା । କିନ୍ତୁ ହାୟ, ହାତରେ ଯେ ଅଳଙ୍କାର ନାହିଁ—ମୁଣ୍ଡରେ ଯେ ସିନ୍ଦୂର ନାହିଁ । ଏ କଣ ମାନୁଚ—ଗଳାରେ ସୁନାହାର, କାନରେ କର୍ଣ୍ଣଫୁଲ, ଅଙ୍ଗୁଳିରେ ମୁଦି, ଛେଦା ରେଶମୀ ଲୁଗା, ଏ କଣ ମାନଚ ? ଗମ୍ଭୀର ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ସହ ଅଇନା ନିକଟରେ ଠିଆ ହୋଇ ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା—ଏ କଣ ମାନୁଚ ? ଦାସୀ ଫୁଲମାଳ ରଚନା କରିଥିଲା । ମଧୁର ଗୋଧୂଳିବେଳେ ସେହି ଫୁଲହାରକୁ ହାତରେ ଗୁଡ଼ାଇ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ଯାଇ ବିଶାଳ ଉଦ୍ୟାନରେ ବୁଲିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସୂର୍ଯ୍ୟ ବୁଡି ବୁଡି ଆସୁଥିଲେ—ପଶ୍ଚିମ ଆକାଶ ଲାଲ ବର୍ଣ୍ଣ ଦିଶୁଥିଲା । ଆଜି ସଞ୍ଜ ଗୋଧୂଳିର ସେହି ମ୍ଳାନ ସିନ୍ଦର ଛଟାଟିକ ବୃକ୍ଷପତ୍ରରେ ଓ ତାହାର ହାତ ମୁହଁରେ ପଡ଼ି ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥିଲା । ଆକାଶରେ ରଞ୍ଜିତ ମେଘମାଳ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ଭାସୁଥିଲେ, ଦଳେ ଦଳେ ପକ୍ଷୀ ମଧୁର କାକଳି ସହ ଉଡ଼ି ଉଡ଼ି ଯାଉଥିଲେ, ମଧୁର କୁସୁମଗନ୍ଧରେ ପବନ ଚହଟି ଯାଉଥିଲା, ଆଉ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀର ଯୁବତୀ-ହୃଦୟ ପ୍ରେମରେ ଫାଟି ପଡ଼ୁଥିଲା । ଜଣକ ଲାଗି ସେ ଯେ ସର୍ବସ୍ୱ ଦେବାକୁ ବସିଛି—ଜାତି କୁଳ ମାନ ସବୁ—ସେ ପ୍ରିୟତମ କଣ ତାର ତ୍ୟାଗସ୍ୱୀକାର ବୁଝି ପାରିବେ ? ସେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର କଣ ତାର ହେବେ ? ତାଙ୍କର ଅପେକ୍ଷାରେ ତ ସେ ବୁଲୁଛି, ତାଙ୍କର ଆଗମନପଥକୁ ତ ସେ ବ୍ୟାକୁଳ ପରି ଗ୍ଭହିଁ ରହିଛି, ତାହା ଗ୍ଭତ ଉଠୁଛି ପଡ଼ୁଛି । କ୍ରମେ ଅନ୍ଧକାର ଘୋଟି ଆସିଲା, ଆକାଶରେ ଦ୍ୱିତୀୟା ଜହ୍ନ ଦେଖା ଦେଲା । ଫୁଲମଞ୍ଜରୀର ଉଦ୍‌ବେଗ କ୍ରମେ ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ତା ପଛେ ଆଉ କିଏ ଆସି ଫୁଲମଞ୍ଜରୀର ଆଖି ଚିପି ଧରିଲା । କୋମଳ ସ୍ପର୍ଶରେ ଆଗନ୍ତୁକକୁ ଅନୁଭବ କରି ଫୁଲ କହିଲା, "ପାନ, ତୁ ଏଠି ?" ପାନ କହିଲା, "ଆଉ କିଏ, ବୋଉ ହେବ କି ପେ ଭୁଲ ଆଳଚନ୍ଦ୍ର ।" ଧୀରେ ସାର୍ଘଶ୍ୱାସରେ ବକ୍ଷର ବେଦନାଟିକ ଲୁଚାଇ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ପାନର ହାତ ଧରି ବୁଲିଲା । ଦୁଇ ଜଣ ପରସ୍ପରର ଆବାଲ୍ୟ ବନ୍ଧୁ—ଏକାଠି ଖେଳିଥିଲେ, ଗୃହାଳୀରେ ପାଠ ପଢ଼ିଥିଲେ ଏବଂ ଘନିଷ୍ଠତା ବଢ଼ିଲାରୁ 'ପାନ' ବସିଥିଲେ । ଶେଷକୁ ଏକ ମାସରେ ଦୁଇ ଜଣଙ୍କର ବିବାହ ହେଲା । ବହୁ ଆଶାର ଚିତ୍ର ମନରେ ଆଙ୍କି ଦୁହେଁ ସଂସାରରେ ପଶିଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ହାୟ, ପାନ ପକ୍ଷରେ ଆଜି ସଂସାର ଯେପରି, ଫୁଲ ପକ୍ଷରେ ସେପରି କି ? ଗରିବ ପୁରୋହିତର ଝିଅ ପାନ, ତାହାର ସ୍ୱାମୀ ସଂସ୍କୃତ ଟୋଲରେ ପଣ୍ଡିତ - ଦ୍ୱିତୀୟ ପକ୍ଷର ବର, ଉଭୟଙ୍କ ବୟସ ମଧ୍ୟରେ ଦ୍ୱାଦଶ ବର୍ଷ ବ୍ୟବଧାନ, ତଥାପି ପାନଟି କି ସୁଖୀ ! ଆପଣା କୋଳରେ ପୁଅ ଝିଅ ଘେନି, ମୁଣ୍ଡରେ ସିନ୍ଦୂରଟୋପା ଘେନି ପାନଟି କି ସୁଖୀ ! ଆଉ ତାର ସାଙ୍ଗ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ଧନୀ ଜମିଦାରର ଗୃହିଣୀ ହୋଇଥିଲା, କିନ୍ତୁ ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ବୟସରେ ବିଧବା ହୋଇ ତିନି କୂଳ ପୋଡ଼ି ବାପଘରେ ହବିଷ୍ୟ କରୁଛି । ଭଲ ସେତିକିରେ ସରିଥାନ୍ତା ! ଏ ଯୌବନର ବହ୍ନି କିଏ ଢାଙ୍କିବାରେ, ଏ ଉଦ୍ଦାମ ହୃଦୟକୁ କିଏ ଆଙ୍କୁଶି ମାନିବାଇ ? ଯେଉଁ ସୁଖ ସେ ପାଇଥିଲା, ଯେଉଁ ମଧୁ ସେ ଚାଖିଥିଲା, ତାହାର ସ୍ୱାଦ ତ ତା ଜୀବନର ସର୍ବନାଶ କଲା । ତାହାର ସ୍ୱାମୀ ଶଶିକାନ୍ତ ସିନା ମରିଗଲେ, କିନ୍ତୁ ତାକୁ ଯେଉଁ ସଂସାରବାସନା ଚଖାଇ ଯାଇଥିଲେ, ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ତାହା ତ ଭୁଲିଲା ନାହିଁ । ଛଅ ମାସ କାନ୍ଦିଲା—ବର୍ଷେ ଦୁଃଖ କଲା, ଧୀରେ ଧୀରେ ମନ ପଥର ପାଲଟି ଗଲା, ଧୀରେ ଧୀରେ ହୃଦୟର ଶୋକାଗ୍ନି ନଇ ଆସିଲା, ଧୀରେ ଧୀରେ ଯୌବନର ତୃଷ୍ଣା ଗ୍ରାତ ଫଟେଇଲା । ହଠାତ୍ ଆଖି ଆଗରେ ପଡ଼ିଗଲା ସୁରଞ୍ଜନ ।

ଉଭୟେ ଉଭୟର ଆଖିର ଭାଷା ବୁଝିଲେ, ପ୍ରାଣର ଆକୁଳତା ଅନୁଭବ କଲେ । ଜଗତର ହଜାର ବାଧା ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ହୋଇ ତାଙ୍କ ଆଖି ଆଗରେ ବିଭୀଷିକା ଦେଖାଇବା ସତ୍ତ୍ୱେ ପ୍ରେମପଥର ଯାତ୍ରୀ ଯୋଡ଼ିଏ ଭୀତ ହେଲେ ନାହିଁ । ଉଭୟେ ଉଭୟଠି ମଜ୍ଜିଲେ । ସୁରଞ୍ଜନ ମିତ୍ର ବଙ୍ଗାଳି କାୟସ୍ଥ, ଖାନଦାନ ଘରର ପିଲା । ସେ ଏମ୍. ଏ. ପାଶ, ଆଉ ଫୁଲ ?

ସବୁ ଫୁଲ ବୁଝେ । ସନ୍ଧ୍ୟାର ଅନ୍ଧକାର ଯେତେବେଳେ ତାର ଝରକା ବାଟେ ତାରା-ଆଲୁଅ ନେଇ ଆସି ଚକ୍ଷୁ ସମକ୍ଷରେ ନୃତ୍ୟ କଲା, ତାର ଚମକ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ମନ କହିଲା—ଫୁଲ, ତୁ କଣ କରୁଚୁ ? ସଂସାର-ଉଦ୍ୟାନର ଝଡ଼ା ଫୁଲ, ତୁ ପୁଣି କାହା ବେକରେ ମାଳୀ ହେବାକୁ ଆଶା କରୁଚୁ ? ତତେ କିଏ ପଚାରେ ! ହେଇ ତ—ଏତେ କହି ଆଜି ଆସିଲା ନାହିଁ ।

ଅଳ୍ପମାନଙ୍କରେ ଫୁଲ ଗଦାଏ ଲୁହରେ ଭାସିଗଲା । ଦାସୀ ଯେତେବେଳେ ତା ଘରେ ଖାପ ଦେଇଗଲା, ସେତେବେଳେ ତା ଆଖି କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କୁମ୍ଭାଟୁଆ ପରି ଲାଲ ଟହଟହ ହୋଇଗଲାଣି । ମୋତି ତାହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଭାବିଲା—ବଡ଼ ଲୋକର ବଡ଼ କଥା ।

କିନ୍ତୁ ତା ଅଣ୍ଟାଖୋସଣୀରେ ଥିବା ଦ୍ରବ୍ୟଟି ଯେ ଶ୍ରାବଣ ଆକାଶର କଳା ବଉଦରେ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ଖେଳାଇ ପାରେ, ଏହା ଭାବି ସେ ଟିକେ ଆମୋଦିତ ହେଲା ।

ଅକାରଣ ମୋତିକୁ ଠିଆ ହୋଇଥିବାର ଦେଖି ଫୁଲ ଟିକେ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲା, "ତୁ ଯାଉ ନୁ, ଠିଆ ହୋଇ ବଲବଲ କରି ଚାହୁଁଛୁ ?"

ମୋତି ଯିବାକୁ ଗୋଡ଼ ବଢ଼ାଇ ପୁଣି ହଠାତ୍ ରହିଗଲେ; ପେଟ ମଝିରେ ବାଁ ହାତ ପୂରାଇ କଣ ଗୋଟାଏ କାଢ଼ିଲା ଏବଂ ଅତି ସଂଗୋପନରେ ଠାକୁରାଣୀ ହାତରେ କାଗଜ ବଡ଼ାଟି ଦେଇ ବାହାରି ଗଲା । ଦୁଇ ଆଖି ହସରେ ପୂରାଇ ଝିଅ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ଖାପ କିଳିକି କଲା । କାଗଜ ବଡ଼ାଟା ସୁର ବାବୁଙ୍କ ପତ୍ର ।

ତ୍ରୟୋବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ମୋତି ଖାଉନ୍ଦାଣୀ ହାତରେ ଚିଠିଟି ଦେଇ ବାହାର ଗଲା ସତ, ମାତ୍ର ଦୁଆର ପଛଆଡ଼େ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ଫୁଲ କଣ କରୁଛି ଦେଖୁଥିଲା । ଖାଟ କଡ଼ରେ ବସି ଫୁଲ ଚିଠି ପଢ଼ୁଥିଲା, କେତେବେଳେ ଶଶିକରମଣ୍ଡିତ ଶାରଦାକାଶ ପରି ତାର ସୁନ୍ଦର ମୁଖମଣ୍ଡଳ ହାସ୍ୟରେ ପୂରି ହସି ଉଠୁଥିଲା, କେତେବେଳେ ପୁଣି ଶ୍ରାବଣର ଘନଘଟାଚ୍ଛନ୍ନ ଗଗନ ପରି ମୁହଁ ଭାରି ହୋଇ ଆଖିରୁ ଲୁହ ଝରି ପଡ଼ୁଥିଲା । ଅଭିମାନରେ, କ୍ରୋଧରେ ତାର ଗ୍ରୀବା ଉଠୁଥିଲା, ପଡ଼ୁଥିଲା । ତାର ସୁନ୍ଦର ମୁଖ ଆଜି ବେଶି ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥିଲା, ଆଉ କୁଟିଳ ନୟନରେ ତା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥିଲା ମୋତି ।

ମୋତି ମଧ୍ୟ ଯୁବତୀ, ଦରିଦ୍ର ଘରର ଝିଅ; ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଯୁବତୀହୃଦୟ ତ ତାଠାରେ ଥିଲା । ସେ ଜାତିରେ ରଜପୁତ । ବାଲ୍ୟକାଳରେ ତାର କୃଷ୍ଣପୁର ଗ୍ରାମରେ ତାର ପିତା ମାତାଙ୍କ ଭଳି ଦୁଃଖିଘରେ ସେ ବାହା ହୋଇଥିଲା । ନିତି ଧାନ କୁଟି ଖଟି ଖାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆପଣା ସ୍ୱାମୀ, ବିଧବା ଶାଶୁ ବୁଢ଼ୀ ଓ ପିଲା ଦିଓଟିଙ୍କୁ ନେଇ ସେ ସୁଖରେ ଚଳୁଥିଲା । ମାଣେ କଣେ ଜମି ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା—ଧାର ଉଧାର ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ହେଉଥିଲେହେଁ—ଚିରାଲୁଗା, ଛିଣ୍ଡା ମଶିଣାରେ ଦିନ କଟୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମୋତି ପଖାଳଭାତ, ଶାଗ ଖରଡ଼ା ଖାଇ ସ୍ୱାମିର ଚନ୍ଦ୍ରବଦନ ଚୁମ୍ବି ପୁଅ ଦିଓଟିଙ୍କୁ କୋଳରେ, କାଖରେ ଧରି ଅତି ସୁଖରେ ଥିଲା ।

ସବୁ ଦିନେ କଣ ତା ସୁଖ ବିଧାତା ସହନ୍ତା ? ଗାଁରୁ ତାଙ୍କର କୁଳିଧରା ଆଡ଼କାଠି ଅଇଲା; ଭୁଲାଇ ତା ସ୍ୱାମୀ ଗଣେଶକୁ କେଉଁ ଦୂର ଦେଶକୁ ନେଇଗଲା । ସେ ଦେଶ ନାଁ ସେ ଶୁଣିଥିଲା 'ରଙ୍ଗୁଲଇଜ' । ରଙ୍ଗୁଲଇଜକୁ ଗଲାଦିନଠାରୁ ଗଣେଶ ଦୁଇ ଥର ମାତ୍ର କୋଡ଼ିଏ କୋଡ଼ିଏ ଟଙ୍କା ପଠାଇଥିଲା—ସେତିକି; ଆଉ କିଛି ଚିଠିପତ୍ର ନାହିଁ । ପୁଅଲାଗି ଝୁରି ଝୁରି ମା ବୁଢ଼ୀର କାଳ ହେଲା । ଗାଁରେ ଝାଡ଼ାକଇ ଲାଗି ତା ବଡ଼ପୁଅ ଚାଲିଗଲା, ବାସୁଆ ତେଲିର ଅତ୍ୟାଚାରରେ ତା ଘରଡ଼ିହ ଖଣ୍ଡିକ ବି ଗଲା । ବାପବଂଶରେ କୁଳାଙ୍ଗାର ଭାଇ ଲଇଖଣ ଛଡ଼ା ଆଉ କେହି ନ ଥିଲେ । ସେ ଚାରି ବର୍ଷର ପୁଅ ଧରମାକୁ କୋଳରେ ଧରି ଆସି କଟକ ମୁକାମରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ସେତେବେଳକୁ ଉପାସ ଭୋକରେ ତା ପ୍ରାଣ ଯାଏ—ଯାଏ । ବାଟ କଡ଼ରେ ତାକୁ ପଡ଼ିଥିବାର ଦେଖି ପୁଲିସ ଗାଡ଼ିରେ ପକାଇ ତାକୁ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ଛାଡ଼ିଗଲେ । ତା ପୁଅ ତାର କୋଳରେ ଡାକ୍ତରଖାନାର ସବୁଠୁଁ ଅଣଣା ଗରିବଙ୍କ ଓ୍ୱାର୍ଡରେ ମଲା । ହାଡ଼ି ତାକୁ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଲା । ସେ ନିଜେ ବହୁତ ଦିନ ଜ୍ୱର

ସେଙ୍କିଶେଷକୁ ଡ଼ାକ୍ତରଖାନାରୁ ଚୋରି ଅପରାଧରେ ଛଡ଼ା ଖାଇଲା । ସେ ଚୋରି କରି ନ ଥିଲା—ଆଉ ଜଣେ ଚୋରି କରିଥିଲା, କିନ୍ତୁ ସେଠି ବିଚାର କରୁଛି କିଏ ? ପୁଣି ଆଉ ଥରେ ରାଜଦାଣ୍ଡକୁ ଆସି ସେ ଚାରିଆଡ଼ ଅନ୍ଧାର ଦେଖିଲା । ତାର ଶେଷ ସମ୍ବଳ ହେଲା ଭିକ୍ଷାବୃତ୍ତି ।

ଆହା ! ସେ କେଉଁ ଦିନ, ସେ କି ଶୁଭ ଦିନ—ଯେଉଁ ଦିନ ସେ ଅଜାଣତରେ ଆସି ଜମିଦାର ଘରେ ଭିଖ ମୁଠିଏ ମାଗିଲା । ଦାସୀ ଚେମୀ ତାକୁ ଭିଖ ଦେବାକୁ ଯାଉଥିଲା, ଦୋତାଲା ଉପରୁ ତାକୁ ଚାହିଁ କି ଜାଣି ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ମନରେ କଣ ହେଲା, ସେ ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସିଲେ । ସେହି ଦିନର ସେ ପ୍ରଥମ ପରିଚୟ । ସେହି ଦିନୁ ସେ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀର ବାତ୍ସଲ୍ୟଛାୟାତଳେ । କ୍ରମେ ସେ ତାହାର ସେବାରେ ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ତାକୁ ଗ୍ରାମକୁ ଘେନିଗଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ତାଙ୍କର ଖାସ୍ ଦାସୀ—ତାଙ୍କ ପାଇଁ ସେ ପ୍ରାଣ ଦେଇ ପାରେ । ତାଙ୍କର ସେ କେବଳ ଦାସୀ, ତାହା ନୁହେ, ମନ୍ତ୍ରଣାଦାୟିନୀ ମଧ୍ୟ । ଜମିଦାର ଘରେ ରହି ସେ ଆଉ ପୂର୍ବର ମୋତି ନୁହେ—ସେ ସରଳା ପଲ୍ଲୀବାଳା ନୁହେ, ତାର ଅନେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀର ଦାସୀ ଓ ସହଚରୀ, ଏହା ଛଡ଼ା ଆହୁରି କିଛି; ସେ କଥା ପରେ ।

ଫୁଲମଞ୍ଜରୀର ଚିଠି ପଢ଼ା ସରିଲା, ସେ ଉଠି ବାହାରକୁ ଆସିଲା, ଏଣେ ତେଣେ ଚାହିଁ ଧୀର କଣ୍ଠରେ 'ମୋତି' 'ମୋତି' ବୋଲି ଦୁଇ ଥର ଡ଼ାକିଲା । ମୋତି ନିକଟରେ ଥିଲା, ଜବାବ ଦେଲା । ଫୁଲ ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ତା କାନରେ ଅନେକ କଥା କହିଗଲା । ମୋତି ହୁଁ ମାରି ସେଠୁଁ ବିଜୁଳିବେଗରେ ଚାଲିଲା ।

ରାତି ବାରଟା ହେଲା, ଜମିଦାର ଘର ଚାରିଆଡ଼ ନିସ୍ତବ୍ଧ, ଦାସ ଦାସୀ ସୁଦ୍ଧା ଖିଆ ପିଆ ସାରି ଯେ ଯୁଆଡ଼େ ଶୋଇଲେଣି । ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳେ ଆପଣା କୋଠରିରେ ଉଜାଗର ହୋଇ ବସିଥିଲା ଫୁଲ—ଜଣକ ଅପେକ୍ଷାରେ । କିଛି କ୍ଷଣ ପରେ ଦୁଇ ଜଣ ପୁରୁଷ ତାହାର ପିଣ୍ଡାରେ ଦେଖା ଦେଲେ । ଜଣକୁ ପାଠକେ ଚିହ୍ନନ୍ତି, ସେ ନନ୍ଦସରଜ—ଜମିଦାରଙ୍କ ପାଖଲୋକ; ଆଉ ଆର ଜଣକ ନବୀନ ଯୁବକ । ଅନୁମାନରୁ ବୁଝିଥିବେ, ଏହି ସେ ସୁରଞ୍ଜନ ମିଶ୍ର ଘର ଭିତରକୁ ଗଲେ । ଘରର ଦ୍ୱାର ବନ୍ଦ ହେଲା । ଆଉ ଦାଣ୍ଡରେ ଜଗି ରହିଲେ ନନ୍ଦ ଓ ମୋତି ।

ନନ୍ଦ ଓ ମୋତିର ଦୁଇ ବର୍ଷ ଭିତରେ ଦୁଇ ପ୍ରାଣ ଏକ ହୋଇଗଲାଣି । ସେଥିପାଇଁ ଅନ୍ଧାର ବାରଣ୍ଡାରେ ନନ୍ଦକୋଳରେ ଆଉଜି ପଡ଼ି ମୋତି ଅଭିମାନ-ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱରରେ କହିଲା, "ମୋ ନାନୀ ଯଦ ଯାଆନ୍ତି, ମୁଁ ବି ଯିବି; ତୁ ଯିବୁଟି ?" ନନ୍ଦ ତାହାକୁ ଆଦର କରି କହିଲା, "ନ ଯିବି ତ ଏଠି ଆଉ ଲାଭ କଣ ? ବାବୁଙ୍କର ତ ମତିଗତି ବଦଳି ଗଲାଣି । ସେ ଆଗ ପରି ମୋତେ ଆଉ ସୁଖ ପାଇ

ନାହାନ୍ତି । ଏହି ଯେଉଁ ନୂଆ ସାଆନ୍ତାଣୀ—ସବୁ ବିଗାଡ଼ିଲେ । ଏ ଥର ବାବୁ ବଇଷ୍ଣମ ହେଲେଣି ।" ମୋତି ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲା, "ମୁଁ ସେ ସବୁ କଥା ପଚାରୁ ନାହିଁ । ତୁ କଲିକତା ଯିବୁ କି ନାହିଁ କହ ? ତୋ ବାମ୍ଭୁଣୀ ଗୋଦରାଣ୍ଡିକି ଛାଡ଼ିବୁ କି ନାହିଁ ?" ନନ୍ଦ ଟିକେ ଚମକିତ ହୋଇ କହିଲା, "ଆଉ ମୋର ଛୁଆ ତିନୋଟିକି କଣ କରିବ ? ମର୍ଦ୍ଦପୁଅ ନୁହନ୍ତି କିଛି—"

ଏ ଥର କଥାରେ କଥାରେ ତାଙ୍କର ମିଠା କଡ଼ା ମାନ ଅଭିମାନର ଝଗଡ଼ା ଲାଗିଗଲା । ତେଣେ ଘର ଉପରେ ବସି ସୁରଞ୍ଜନ ଓ ଫୁଲ ପରାମର୍ଶ କରୁଥିଲେ । ଫୁଲର ଇଚ୍ଛା, ସେ ଆଉ ପଦ୍ମପୁରରେ ରହିବ ନାହିଁ—କଲିକତା ଯିବ । ସୁରଞ୍ଜନର ମଧ୍ୟ ସେହି ଇଚ୍ଛା । ସୁରଞ୍ଜନ ଫୁଲକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭଲ ପାଏ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ସେ ତ ବାପ ମାର ଗୋଟିଏ ବୋଲି ପୁଅ । ବଡ଼ ଆଶା କରି ତାହାର ଗରିବ ପିତା ତାକୁ ଏମ୍. ଏ. ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଢ଼ାଇ ସର୍ବସ୍ୱାନ୍ତ ହୋଇଛନ୍ତି । ବୁଢ଼ା-କାଳେ ସେ ହଠାତ୍ ଏପରି ବା କେମିତି କରିବେ ? ତାହାର ବାପା ସତ୍ୟରଞ୍ଜନ ବାବୁ ବାରକମିସ୍ତି ଇଲାକାର କରଣ, ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକ, ଯେପରି ଭଦ୍ର ସରଳ, ସେହିପରି ଉଦାରମନା । ତାଙ୍କର ଚାରୋଟି ପିଲା ମରି ଏଣ୍ଟିକି ରହିଛି, ତାହାକୁ ଆଦରର ସୀମା ନାହିଁ । ଦଶ ବର୍ଷ ତଳେ ମା ତାର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲାରୁ କେବଳ ପୁଅ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ସେ ଆଉ ବିଭା ହେଲେ ନାହିଁ । ଆପଣାର ସବୁ ପଇସା କଉଡ଼ି ସାରି କଲିକତା ପଠାଇ ତାକୁ ଏମ୍. ଏ. ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଢ଼ାଇଲେ ।

ତାଙ୍କ ଘର ପଦ୍ମପୁରରେ, ଦିବାକର ବାବୁ ତାଙ୍କର ଜମିଦାର । ସୁରଞ୍ଜନ ଜମିଦାରଙ୍କଠାରୁ ଚାରି ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ସାନ । ସେ ତାକୁ ସାନ ଭାଇ ପରି ମଣନ୍ତି; ତାଙ୍କ ଘରେ ସୁରର ଅବାରିତ ଦ୍ୱାର । ସୁରି ଯେବେ ଗାଁରେ ଥାଏ, ଜମିଦାର ଘରେ ତାର ଆଡ଼୍ଡା । ପିଲାଦିନୁ ସେ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀକୁ ଜାଣେ—ତା ସହିତ କେତେ ଥର ଖେଳିଛି, ବୁଲିଛି; କିନ୍ତୁ ତାକୁ ଦଶ ବର୍ଷ ବୟସରୁ ଆଉ ଦେଖି ନ ଥିଲା । ଠିକ୍ ସେ ବିଧବା ହେବାର ଦୁଇ ବର୍ଷ ପରେ ତାହା ସହିତ ପୁଣି ସାକ୍ଷାତ ହେଲା ।

ଯେତେବେଳେ ଯୂଥିକା ଆସି ଜମିଦାର ଘରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଲା, ଆଉ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀର ସ୍ୱଭାବ ଚରିତ୍ରରେ ତା ଛାଇ ପଡ଼ିଲା, ସେହି ଦିନୁ ଫୁଲର ଆଖି ଏଣେ ତେଣେ ଧାଇଁଲା, ଆଉ ନବୀନ ଯୁବକ ସୁରଞ୍ଜନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସେ କଟାକ୍ଷ ବିନ୍ଧିଗଲା । ଫୁଲର ରୂପରେ, ଫୁଲର ବୈଧବ୍ୟର କରୁଣ ଦୃଶ୍ୟରେ ସେ ପାଗଳ ହେଲେ । ସେତେବେଳେ ସେ କଲିକତାରେ ପଢ଼ୁଥିଲେ । ଏକେ ନବଯୁବକ—ମନ ସର୍ବଦା ଚଞ୍ଚଳ, ସେଥିରେ ପୁଣି ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତାର ପ୍ରଭାବ । ଦେଶର ଦଶର ସଂସାରର ବଡ଼ ବଡ଼ ଚିତ୍ର ସେ ମନରେ କଳ୍ପନାତୁଳିକାରେ ଆଙ୍କି

କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସମାଜସଂସ୍କାରର ବଳବତୀ ବାସନାପୂରଣର ସାକ୍ଷୀରୂପେ ସେହି ସମୟରେ ଫୁଲମଣ୍ଡଳୀ ତାଙ୍କ ଜୀବନନାଟକରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲା । ଫୁଲ ଏକେ ବିଧବା, ପୁଣି ଉତ୍କଳ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଘରର କନ୍ୟା । ସୁରଞ୍ଜନ ଉତ୍କଳୀୟ କାୟସ୍ଥ, ଶିକ୍ଷିତ ଅବିବାହିତ ଯୁବକ । ସେ ଭାବିଲେ—ଫୁଲକୁ ବିବାହ କରି ସମାଜରେ ତଥା ଓଡ଼ିଶାରେ ନବ ଆଦର୍ଶ ସ୍ଥାପନ କରିବେ, ସମାଜର ନିର୍ଯାତନ ଲାଞ୍ଛନାକୁ ମୁଣ୍ଡ ପତାଇ ବରଣ କରିନେବେ । ଉତ୍କଳ ଦେଖିବ, ତାର ବକ୍ଷରେ ବୀର ସୁନ୍ଦର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଅଛି । ନବଆଦର୍ଶସ୍ଥାପନନିଶାରେ ସେ ବୁଡ଼ିଗଲେ, ଆଉ ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ସହାୟ ହେଲା ଯୂଥିକା ।

ଯୂଥିକା କିଏ ? ଯୂଥିକାର ପୂର୍ବ ପରିଚୟ ପାଠକମାନଙ୍କର ନିଶ୍ଚେ ମନେ ଥିବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହାର ବିଷୟ ଆଉ କିଛି କହିବା । ଯୂଥିକାର ପିତା ମାତା ଅଜ୍ଞାତ । ଅବୈଧ ପ୍ରଣୟର ଫଳସ୍ୱରୂପ ଅବିବାହିତା ମାତାର କନ୍ୟା ଯୂଥିକା କଲିକତାର ଗୋଟିଏ ଅନାଥାଶ୍ରମରେ ପାଳିତା ହୋଇଥିଲା । ସେଠି ସେ ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍ସ ପାଶ କରି ବଗୁଡ଼ା ଜିଲାର ଗୋଟିଏ ବାଳିକାବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା । ତାହାର ସେତେବେଳେ ନବୀନ ବୟସ । ବେଶଭୂଷାର ଚାକଚକ୍ୟରେ ଗ୍ରାମଖଣ୍ଡିକରେ ସୁନ୍ଦରୀଦଳର ପ୍ରଜାପତି ପରି ସେ ଏ ଫୁଲରୁ ସେ ଫୁଲକୁ ଉଡ଼ି ବୁଲୁଥିଲା । କୁକ୍ଷଣରେ ଜମିଦାରପୁତ୍ର ଅବଦୁଲ ଲତିଫ୍ ସହିତ ତାହାର ପ୍ରଣୟ ହେଲା—ତାହାର କପାଳ ଫାଟିଲା । ତାର ପୂର୍ବ ପ୍ରଣୟୀ ସ୍କୁଲ ମାଷ୍ଟର ନରେନ୍ ବାବୁ ତାକୁ ଲୋକ ସାକ୍ଷାତରେ ଅପଦସ୍ଥ କଲେ । ସ୍କୁଲରୁ ସେ ଡ଼ିସ୍‌ମିସ୍ ହୋଇ କଲିକତା ପଳାଇ ଗଲା । ସେଠି ଡ଼ାକ୍ତରଖାନାରେ ତାର ଅତି ସୁନ୍ଦର ପୁଅଟିଏ ହେଲା । ସେ ପୁଅକୁ ସେ ଜଗତରେ କପରି ମୁହଁ ଦେଖାନ୍ତା ? ତେଣୁ ଗୋପନରେ ପିଲାଟିର ତଣ୍ଟି ଚିପି ତୋଷରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଲା ।

ତାହା ପରେ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁଙ୍କ କୃପାନେତ୍ରରେ ସେ ଅନୁଗୃହୀତା ହୋଇ ଘର ଭଡ଼ା ନେଇ ହାଡ଼କଟା ଲେନ୍‌ରେ କିଛି ଦିନ ରହିଲା । ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ଜଣେ ନାମଜାଦା ଡ଼ାକ୍ତର । ତାଙ୍କ ଔଷଧ ରୋଗୀ ପକ୍ଷରେ ଅମୃତ ତୁଲ୍ୟ. ରୋଗି-ମାନେ ତାଙ୍କୁ ଦେବତା ଜ୍ଞାନ କରୁଥିଲେ । ସେ ବିଲାତଫେରନ୍ତା ଏଫ. ଆର. ସି. ଏସ୍ । ତାଙ୍କର ବୃହତ୍ ଡ଼ିସ୍‌ପେନ୍‌ସରୀ ବାଗବଜାରର ଶୋଭା ବୃଦ୍ଧି କରୁଥିଲା । ସେଠି ଦିନରାତି ଲୋକ ଭିଡ଼, ତାଙ୍କୁ ଖାଇବାକୁ ବସିବାକୁ ସମୟ ନ ଥିଲା । ଗଣ୍ଡାଏ ଆସିଷ୍ଟେଣ୍ଟ ଡ଼ାକ୍ତର ତାଙ୍କ ହାତ ତଳେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଗୃହ ଛ ଗଣ୍ଡା କମ୍ପାଉଣ୍ଡର, ଦଶ ପନ୍ଦର ଗଣ୍ଡା ନର୍ସ ତାଙ୍କ ଡ଼ାକ୍ତରଖାନାର ଅଳଙ୍କାର ଥିଲେ ।

ତାଙ୍କର 'ମିଜାଜ୍' ଠିକ୍ ସାହେବୀ ଧରଣର । ଜାତିରେ ବଙ୍ଗାଳୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଦୈନିକ ଭୋଜନତାଲିକାରେ ଗୋମାଂସ,ଶୂକରମାଂସ ଏବଂ ମଦ ନ ହେଲେ

ତାଙ୍କ ଆହାରରେ ତୃପ୍ତି ହେଉ ନ ଥିଲା । ସେ ବିବାହ କରି ନ ଥିଲେ । ବିଲାତରେ ଥିବାବେଳେ ଗୋଟିଏ ମେମ୍ ସହିତ ତାଙ୍କର ବିବାହର ଚୁକ୍ତି ହୋଇ-ଥିଲା । ବିବାହ ପୂର୍ବରୁ ସେ ମେମ୍‌ର ଯୋଡ଼ିଏ ସନ୍ତାନ ହୋଇଥିଲେ । ଦେଶକୁ ଆସି ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ମିସ୍ ହିଲା ପାର୍କରଙ୍କୁ ଏକାବେଳେ ଭୁଲି-ଗଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ନାଲିସ କରି ତାଙ୍କଠାରୁ ଖୋରାକ୍ ପୋଷାକ ଆଦାୟ କରି ନେଇଥିଲେ । ଏହି ଗୋଟିଏ ବିବାହବିପର୍ଯ୍ୟୟରେ ସେ ଏତେଦୂର ଦୁଃଖିତ ହୋଇଥିଲେ ଯେ, ଆଉ ସଂସାର-ଜ୍ୱାଳା ତାଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ହେଲେ ଦେଶୀ ବିଦେଶୀ ଶତ ଶତ ବନିତା ତାଙ୍କ ଜୀବନର ସହଚରୀ ଥିଲେ । ଯୂଥିକା ମଧ୍ୟ ସେହି ଦଳର ଗୋଟିଏ ସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି କଲା ମାତ୍ର ।

ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ଦିବାକର ବାବୁଙ୍କ ପାର୍ଶୋନେଲ୍ ଫ୍ରେଣ୍ଡ—ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ବନ୍ଧୁ । ଦିବାକର କଲିକତାରେ ଥିବାବେଳେ ସେ ତାଙ୍କର ପାରିବାରିକ ଚିକିତ୍ସକ. ଥିଏଟର, ଓ ବ୍ୟଭିଚାରର ପ୍ରଲୁତରେ ପ୍ରଧାନ ସହଚର ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପ୍ରସାଦରୁ ଅଙ୍ଗୁରବାଳା ଓ ଶେଷରେ ଯୂଥିକା ସହିତ ମିଷ୍ଟର ମିଶ୍ରଙ୍କର ଶୁଭ ପରିଚୟ ଘଟିଥିଲା ।

ଯୂଥିକା ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁଙ୍କ ନିକଟରେ ଦୁଇ ବର୍ଷ ରହି ଡାକ୍ତରୀ ବହି ଅନେକ ପଢ଼ିଥିଲା ଏବଂ ନିଜକୁ ପାଶକଲା ନର୍ସ ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେଉଥିଲା । ଦିବାକରଙ୍କ ଭବନକୁ ଆସିଲା ପରେ ସେ ଫୁଲ ଓ ସୁରଞ୍ଜନଙ୍କର ପରମ ବନ୍ଧୁ ହୋଇଗଲା ।

ଯୂଥିକାର ପୂର୍ବ ଜୀବନ କଥା ସୁରଞ୍ଜନ ଓ ଫୁଲ ଘୁଣାକ୍ଷରେ ଜାଣି ନ ଥିଲେ । ସେମାନେ ଜାଣିଥିଲେ, ଯୂଥିକା ଉତ୍ତମ କାୟସ୍ଥକୁଳର କନ୍ୟା । ତା ପରି ସରଳା, ମିଷ୍ଟଭାଷିଣୀ, ମଧୁରପ୍ରକୃତିର ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ସହିତ କାହାର ବା ବନ୍ଧୁତା ନ ହେବ ? ଯୂଥିକା ସର୍ବଦା ବଡ଼ ବଡ଼ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖେ—ବଡ଼ ବଡ଼ କଥା କହେ । ଦୈନିକ ଖବରକାଗଜ ପଢ଼ିବା ତାର ଅଭ୍ୟାସ, ଦେଶର ବର୍ତ୍ତମାନ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା କଥା ଭାବି ତା ଆଖିରେ ପାଣି ଜମିଯାଏ । ତାହାର ଖଣ୍ଡ ବକ୍ତୃତା ଶୁଣି ଶୁଣି ସୁରଞ୍ଜନ ଓ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ତାକୁ ଦେବୀଜ୍ଞାନରେ ପୂଜା କରୁଥିଲେ ।

କ୍ରମେ ସୁରଞ୍ଜନ ଓ ଫୁଲର ପ୍ରଣୟ ଗାଢ଼ତର ହେଲା । ଫୁଲ ବିବାହର ଉପାୟ ଖୋଜି ବସିଲା । ସୁରଞ୍ଜନଙ୍କୁ ବିବାହ କରିବା ଲାଗି ସେ ସର୍ବସ୍ୱ ତ୍ୟାଗ କରିବାର ପଣ କଲା, କିନ୍ତୁ ସେହି ସମୟରେ ସୁରଞ୍ଜନ ଧୀରେ ଧୀରେ ପଛଘୁଞ୍ଚା ଦେଲେ ।

ଏହି ସମୟରେ ପାଠକେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖୁଛନ୍ତି ଫୁଲମଞ୍ଜରୀର ଖାସ୍ କାମରାରେ । କୋଠରୀଟି ବେଶି ବଡ ନୁହେଁ, କିନ୍ତୁ ବେଶ ପରିପାଟିସହ

ସଙ୍କୁଚିତ । ସେହି ବଳାସକକ୍ଷରେ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ଅଭିମାନାଶ୍ରୁରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଫୁଲର ଏକାନ୍ତଇଚ୍ଛା—ଯଦି ସୁର ତାକୁ ବିଭା ନ ହୁଅ, ସେ ବିଷ ଖାଇ ମରିବ । ହାତରେ ତାହାର ଅଙ୍ଗିମଉଡ଼ା । ସୁର ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ କିନ୍ତୁ କିଛି କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଫୁଲ ତାଙ୍କୁ ଶପଥ କରାଇ ନେଲା । ଏଥର କଲିକତା ଗଲେ ନିଶ୍ଚୟ ସେ ତାଙ୍କୁ ବିବାହ କରିବେ ।

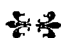
ଦରମଲା ପରି ସୁର ଯେତେବେଳେ ଘରକୁ ଫେରିଲେ, ସେତେବେଳେ ରାତି ତିନଟା, କିନ୍ତୁ ବିଛଣାରେ ପଡ଼ି ସୁଦ୍ଧା ଆଉ ତାଙ୍କୁ ନିଦ ହେଲା ନାହିଁ— କେବଳ ଥାଇ ଥାଇ ଫୁଲର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ମନେ ପଡ଼ିଲା । ଫୁଲକୁ ସେ ବିବାହ କରିବେ କି ? ନିଜର ଜାତି କୁଳ, ମାନ ସମ୍ଭ୍ରମ, ଡେପୁଟି ମ୍ଯାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟର ଆଶା ତ୍ୟାଗ କରି ସେ ଫୁଲକୁ ବିବାହ କରିବେ କି ? ଫୁଲ ଯେ ଏ ଥର ଆଉ ନ ଛାଡ଼େ । ଯଦି ଫୁଲକୁ ବିବାହ ନ କରନ୍ତି, ତେବେ ସେ ବିଷ ଖାଇ ମରିବ—ଏହା କଣ ସୁରଞ୍ଜନ ସହି ପାରିବେ ? ଫୁଲ ଯେ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣାଧିକ ପ୍ରିୟ, ଜୀବନର ସଙ୍ଗିନୀ । ଫୁଲ ମରିବ—ଫୁଲ ତାଙ୍କ ଲାଗି ମରିବ ! ଆଉ ସୁରଞ୍ଜନ ଡେପୁଟି ମ୍ଯାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ ଆଶାରେ ସ୍ୱହସ୍ତରେ ତାହାର ଚିତା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବେ ! ଫୁଲର ଦୋଷ କଣ ? ସେ ତ ସରଳା, ପ୍ରେମମୟୀ—ସେ ତ ତାଙ୍କ ବିନା ଆଉ କିଛି ଜାଣେ ନାହିଁ । ଏପରି ଏକାନ୍ତ ଅନୁରାଗିଣୀକୁ ସେ ଜାତିଦୋଷରେ କେବଳ ସମାଜଭୟରେ ତ୍ୟାଗ କରିବେ ? ମନ କହିଲା—କାହିଁକି ତ୍ୟାଗ କରିବ ? କଲିକତା ଯାଇ ଧର୍ମ ତ୍ୟାଗ କରି ବ୍ରାହ୍ମ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ କଥା ସରିଲା, ସମାଜ ତେଣିକି କଣ କରିବ ? କିନ୍ତୁ ବିବେକ ପଚାରିଲା—ବାପା ବେକରେ ଏପରି ଛୁରି ଦେବୁ ? ଏଥି ପାଇଁ ସେ ତୋତେ ରକ୍ତ ପାଣି କରି ରୋଜଗାର କରି ପଢ଼େଇ ଥିଲେ ? ଆଉ ଏ ଦେଶରେ ତୋ ବାପ ମୁହଁ ଦେଖାଇ ପାରିବେ କି ! ବୁଢ଼ାକାଳେ ତାଙ୍କ କପାଳରେ କଣ ଏଇଆ ଥିଲା ? ପୁଣି ମନ କହିଲା—ଆହା ! ଫୁଲ ବିଚାରୀ କଣ କରିଛି ଯେ, ସେ ତାକୁ ଭସେଇବେ । ତାକୁ ଗୋପନରେ ବିଭା ହୋଇ କଲିକତାରେ ରଖିଲେ କଣ ହେବ ନାହିଁ ? ବାପ କେମିତି ଜାଣିବେ ? କିନ୍ତୁ ବାପ ଯଦି ତାଙ୍କୁ ବିଭା କରାଇବାକୁ ବସନ୍ତି, ସେତେବେଳେ—? ଓଃ, ସେତେବେଳ କଥା ଦେଖାଯିବ । ଆଉ ଫୁଲ କଣ ମରିବ, ଏପରି ପ୍ରେମମୟୀ ସାଧ୍ୱୀ ସରଳାକୁ କଣ ସେ ଅକାଳରେ ମରିବାକୁ ଦେବେ ?

ପ୍ରେମରେ ଅନ୍ଧ ଯୁବକ ବହୁକ୍ଷଣ ଚିନ୍ତା କଲେ, କିନ୍ତୁ କିଛି ଠିକ୍ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଫୁଲକୁ ଯେପରି ହେଉ ସେ ବିଭା ହେବେ, ଏହି କଥା ମୂଳ କରି ଅନେକ କ୍ଷଣ ବିଛଣାରେ ଏ କଡ଼ ସେ କଡ଼ ହେଉ ହେଉ ରାତି ପାହିଗଲା ।

ସେ ଦିନ ଦଶଟାବେଳକୁ ହଠାତ୍ କଟକରୁ ତାର ଆସିଲା—ତାଙ୍କର ପିତା ଶକ୍ତ ବେରାମ, ଡବଲ ନେମୋନିଆ, ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ସେ ନିଜର ବିବାହସମସ୍ୟା ଭୁଲି ସେହି ଦିନ କଟକ ବାହାରିଗଲେ । ଯେତେବେଳେ ମୋତି ମୁହଁରୁ ଫୁଲ ଏ ଖବର ପାଇଲା, ସେ କାଠପିତୁଳା ପରି କାନ୍ଥକୁ ଆଉଜି ଠିଆ ହେଲା । ଏତେ ବାଟକୁ ଆସି ଶେଷକୁ ଏହା ହେଲା ? ଭଗବାନ୍ କଣ ତାର ସୁଖ ସହାନ୍ତି ନାହିଁ ? ଭଗବାନଙ୍କ ଉପରେ ବ୍ୟର୍ଥ କ୍ରୋଧରେ ଅଜାଣତ. କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ତାହାର ଆଖି ଫୁଲିଗଲା, କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କର ସିଂହାସନ ଟଳିଲା କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ ।

ଚତୁର୍ବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ରଘୁନାଥ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲା, ଆଉ ସେ ମାୟା ସହିତ ମିଶିବ ନାହିଁ । ସେ ଏପରି ବ୍ୟବହାର କରିବ ଯେ, ମାୟା ଆପେ ତାକୁ ଲଜ୍ଜାରେ ଛାଡ଼ି ଯିବ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଅତିଶୟ ଗମ୍ଭୀର ହେଲା, ତାହାର ପଢ଼ା ବହିତକ ଖର ପ୍ରିୟ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ଏ ଥର ସେ ଗ୍ରନ୍ଥକୀଟ ପାଲଟି ଗଲା, ସମସ୍ତ ଦିନ ପ୍ରାୟ ବାହାରେ ବାହାରେ କଟାଇଲା ।

ରଘୁନାଥର ଏ କରିଛଡ଼ା ଭାବ ମାୟାକୁ ବଡ଼ ବାଧିଲା । ମାୟା ସେ ଦିନର ଘଟଣାରୁ ଅନୁମାନ କରିଥିଲା, ରଘୁନାଥ ଏ ଥର ଟିକେ ଭିନ୍ନ ବ୍ୟବହାର କରିବ; କିନ୍ତୁ ସେ ଆହୁରି ନିଷ୍ଠୁର ହେଲା । ନିରୁପାୟ ମାୟା ମନେ ମନେ କାନ୍ଦିଲା, ଅଭିମାନ କଲା, ମାତ୍ର ତା ବାହାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା ନାହିଁ । ଏ ଥର ସେ ଭଲ ଭଲ କାମର ଭାର ନେଲା । ସାହିତ୍ୟ, ଦେଶସେବା ଓ ନାରୀ-ସମ୍ମିଳନୀ—ଏ ସବୁ ତାର ମୁଖ୍ୟ ବିଷୟ ହେଲା । 'ଦେଶେର କଥା' ଓ 'ରେନାସେନ୍ସ' ତାର ଲେଖାରେ ପର୍ଣ୍ଣି ହୋଇ ଉଠିଲା ! ସେ ନିତି ନୂତନ ଗୀତ ରଚନା କରି ସ୍ୱର ସଂଯୋଗପୂର୍ବକ ଘର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଶିଖାଇଲା । ବାଗ୍‌ବଜାରରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଘରଟିଏ ଭଡ଼ା ନେଇ ସେଠି ମହିଳା-ସମ୍ମିଳନୀର ଅଫିସ ଖୋଲିଲା । ବଙ୍ଗୀୟ ମହିଳାମାନଙ୍କର ଉନ୍ନତି ନିମନ୍ତେ ସେ ପ୍ରାଣ ଢାଳି ଦେବାକୁ ସ୍ଥିର ସଂକଳ୍ପ କଲା । ଅନ୍ୟ କଥା ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ତାକୁ ଆଉ ତର କାହିଁ ?

ରଘୁନାଥ ସବୁ ଦେଖିଲା, ଦିନେ ଭଲ କି ମନ୍ଦ କୌଣସି ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କଲା ନାହିଁ । ଅବିନାଶ, ସୁରେନ ଓ ଗିରିଶ ବାବୁ ସମସ୍ତେ ମାୟାର ଅଜସ୍ର ପ୍ରଶଂସା କଲେ । ତାହାର ପାଣିଗ୍ରହଣ ଲାଗି ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତିଯୋଗିତା ହେଲା । ହେଲେ, ରଘୁନାଥ ସବୁଥିରେ ନୀରବ । ମାୟା ହତାଶ ହୋଇ ଭାବିଲା, ରଘୁନାଥ ଅନ୍ଧ ନା ହୃଦୟହୀନ ? ଶେଷକୁ ସ୍ଥିର କଲା—ସେ ଓଡ଼ିଆଟା, ତାହାର କଣ ମନୁଷ୍ୟର ମୂଲ୍ୟବୁଝିବାର କ୍ଷମତା ଅଛି ? ଏ ଥର ସେ ଅଭିମାନରେ ରଘୁନାଥକୁ ଅଖାତିର କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା । ରଘୁନାଥ ତା ମଧ୍ୟ ଶୁଣିଲା, କିନ୍ତୁ ଦିନେ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରତିବାଦ କଲା ନାହିଁ । ମାୟା ମନେ ମନେ ହାରି ଯାଇ ଆପଣା ଜ୍ୱାଳାରେ ଜଳି ପୋଡ଼ିଗଲା ।

ରଘୁନାଥ ସେ ବର୍ଷ ଏମ୍. ଏ. ପାଶ କଲା । କେବଳ ବାବୁ ତାକୁ ଏକାନ୍ତରେ ଡାକି କହିଲେ, "ପୁଅ, ତୁମେ ଏମ୍. ଏ ପାଶ କଲେ ତୁମକୁ ବଡ଼ ଗୁକର ଦେବି କହିଥିଲି । ହେଇ ନିଅ, ଏ ବଡ଼ ଗୁକର ।" ଏହା କହି ଗୋଟିଏ କାଗଜ ପୁଳିନ୍ଦା

ତା ଆଡ଼କୁ ବଢ଼ାଇ ଦେଲେ । ରଘୁନାଥ ତାହା ଫିଟାଇ ଦେଖିଲା, ଆଖି ବୁଲାଇ ତା ହାତ ଥରି ଉଠିଲା । ସେ ବିଚ୍ଛୁ ମାରିଲା ପରି କାଗଜଟା ମେଜ ଉପରେ ରଖି ଦେଇ କେବଳ ବାବୁଙ୍କ ଗୋଡ଼ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା ଏବଂ କରୁଣ ସ୍ୱରରେ କହିଲା, "ବାବା, ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ, ମୋ ପରି ଅଧମ ପୁଅକୁ ଏ ଦାନ ଦିଅନ୍ତୁ ନାହିଁ —ମୁଁ ଏ ଦାନର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଯୋଗ୍ୟ । କେବଳ ଖଣ୍ଡେ ଚାକିରି ଆଜ୍ଞା ହେଉ, ମୁଁ ଚିରଦିନ କୃତଜ୍ଞ ରହି ଆପଣଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବି ।" କେବଳ କୃଷ୍ଣ ବାବୁ ସ୍ନେହକର ପ୍ରସାରଣ କରି ରଘୁନାଥକୁ ଗୋଡ଼ତଳୁ ଉଠାଇଲେ, ପାଖକୁ ଆଉଜାଇ ନେଇ କହିଲେ, "ବାପ, ଏ ମହତ୍ ହୃଦୟର ପରିଚୟ ତୁମର ପ୍ରଥମ ଦର୍ଶନ-ମୁହୂର୍ତ୍ତରୁ ପାଇଛି । ମୁଁ ତ ସାମାନ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ଦାନ କରୁଛି । ତୁମେ ନେଲେ ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁଖୀ ହେବି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ମୁଁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସମ୍ପତ୍ତି କରିଛି, ତୁମେ ବି ମୋର ଗୋଟିଏ ପିଲା । ମୋଠୁଁ ନେବାରେ ତୁମର ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକାର ଅଛି ।" ରଘୁନାଥ ବିସ୍ମୟବିମୂଢ଼ ନୟନରେ ବହୁତ ବେଳଯାଏ କେବଳ ବାବୁଙ୍କ ପ୍ରଶାନ୍ତ ମୁଖମଣ୍ଡଳକୁ ଚାହିଁ ରହିଲା । ଦୁଇ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କାର ବିଷୟ ସମ୍ପତ୍ତି ସେ କପରି ଗୋଟିଏ ଗରିବ ଅନାଥ ବାଳକକୁ ବିନା ସର୍ତ୍ତରେ ଦେବାକୁ ବସିଛନ୍ତି, ଏ କଥା ରଘୁନାଥ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ ଜାଣେ, କେବଳ ବାବୁ ମହାଧନୀ —ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ତାଙ୍କର ଆୟ, କିନ୍ତୁ ଧନ ଯାହାର ଲୋଭ ତାହାର । ଏଡ଼େ ନିର୍ଲୋଭ ପୁରୁଷ ତ ସେ କେଉଁଠି ଦେଖି ନାହିଁ । ଶେଷକୁ ସେ ବିନୟ କରି କହିଲା, "ବାବା, ମୋତେ କେବଳ ସେହି ସମ୍ପତ୍ତିର 'ମେନେଜରୀ' ଦିଅନ୍ତୁ, ମୁଁ ଅଧିକ ଆଉ କିଛି ଗ୍ରହଣ କରି ପାରିବି ନାହିଁ ।" ଏହା କହି ନୀରବ ହେଲା. କେବଳ ବାବୁ କହିଲେ, "ହଉ" ।

ଆହାରର ବେଳ ହୋଇଥିଲା । ସେ ଉଠି ସ୍ନାନ କରିବାକୁ ଗଲେ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ସୁଧାମୟୀ ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, "ରଘୁନାଥ କଣ କହିଲା ?" ସେ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଅନାଇ କହିଲେ, "ଅମୀମା, କଣ ଆଉ କହିବି ମୂର୍ଖ ଟୋକାଟା କଥା ! ବିଷୟ ସମ୍ପତ୍ତି ଏକାବେଳକେ ନେବାକୁ ନାରାଜ । ଭଗବାନ୍ ତାକୁ ଗୋଟାଟା ଧର୍ମରୂପେ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି । ସାତ ଜନ୍ମ ତପସ୍ୟା କଲେ ଏପରି ପୁତ୍ରରତ୍ନ କିଏ ପାଇବ କି ନା ସନ୍ଦେହ—ହୀରାଖଣ୍ଡିଏ ।" ସୁଧାମୟୀ ବିସ୍ମିତ ହେଲେ, ମନେ ମନେ ରଘୁନାଥର ମଙ୍ଗଳ କାମନା କରି କହିଲେ, 'ତେବେ କରିବ କଣ ?'

"ତାକୁ ଆପାତତଃ ମେନେଜର କରି ପଠାଇବି, ଭବିଷ୍ୟତ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ହାତରେ ।"

ଏଥିର କିଛି ଦିନ ପରେ ସେ ରଘୁନାଥକୁ ତାଙ୍କର 'ବର୍ମା କେରୋସିନ୍ ଓ ସାଗୁଆନ କାଠ କୋମ୍ପାନୀ'ର ମେନେଜର କରି ରେଙ୍ଗୁନ ପଠାଇଦେଲେ

*ଏହା ପରେ ସେ ଝିଅ ବାହାଘରର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ବସିଲେ । ଶ୍ରୀମତୀ ବି. ଏ. ପାଶ କଲା । ତାର ବିଲାତ ଯିବାର ପ୍ରବଳ ଇଚ୍ଛା ଦେଖି, ମହାସମାରୋହରେ ଅବିନାଶ ସରକାରଙ୍କ ସହିତ ତାକୁ ବିବାହ ଦେଇ ତା ସହିତ ପଠାଇ ଦେଲେ । ଅବିନାଶ ଗଲା ବାରିଷ୍ଟରୀ ପଢ଼ିବାକୁ. ଘରେ ରହିଲା ଏକା ମାୟା ।

ରେଙ୍ଗୁନରେ ଥାଇ ରଘୁନାଥ ଯେତେବେଳେ ଅବିନାଶ ଓ ଶ୍ରୀମତୀର ବିବାହ ଖବର ପାଇଲା, ସେ ଥକା ହୋଇ ବସିଗଲା । ହାୟ, ହାୟ, ସେ ଅକାରଣରେ ମାୟାକୁ ଅବିନାଶର ପ୍ରେମିକା ଭାବି କେତେ ଅନାଦର କରିଛି ଏବଂ ଅବିନାଶକୁ ଘୃଣା କରିଛି । ଏହା କଣ ତାର ଉଚିତ ହୋଇଛି ? ଦୀର୍ଘ ଚାରି ବର୍ଷ ଯେଉଁ ପରିବାର ତାକୁ ନିତାନ୍ତ ଆପଣାର କରି ନେଇଛନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ଏପରି ହୀନ-ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିବା କି ଲଜ୍ଜାର ବିଷୟ ! ରଘୁନାଥ ମାୟା ବିଷୟ ବହୁତ ଚିନ୍ତା କଲା ! ତା ପ୍ରତି ସେ ଯେ ଅକାରଣ ଅନ୍ୟାୟ କରିଛି, ଏ କଥା ଭାବି ତା ମନରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କଷ୍ଟ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ପ୍ରତିକାରହୀନ—କେବଳ ଅନୁ-ଶୋଚନା ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନାହିଁ ।

ସେ କାମରେ ମନୋଯୋଗ ଦେଲା । ପୂର୍ବେ କେବଳ କୃଷ୍ଣ ବାବୁ ଯାହା ଆୟ କରୁଥିଲେ, ଏ ଥର ତାର ତିନି ଗୁଣ ପାଇଲେ । ଚାରି ମାସ ମଧ୍ୟରେ ସେ କୋମ୍ପାନୀକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବଦଳାଇ ଦେଲା । ସେ ସର୍ବଦା ଅଫିସରେ ଥାଏ—ସେଇଠି ଖାଏ, ସେଇଠି ଶୁଏ, କର୍ମଚାରୀଙ୍କର କାମ ତନ୍ନ ତନ୍ନ କରି ଦେଖେ । ଆଉ ସବୁ-ବେଳେ ଭାବେ ନିଜର ଭବିଷ୍ୟତ । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ସୀତାର ଚିନ୍ତା ଛାଡ଼ି ଆସୁଥିଲା । ଆଜିକାଲି ସେ ବେଶି ଭାବେ ମାୟା କଥା । ମାୟା ପ୍ରକୃତରେ ତାକୁ ଭଲ ପାଏ ! ଯଦି ସେ ତାକୁ ଭଲ ପାଉ ନ ଥାନ୍ତା, ସେ କଣ ବିଲାତ ଯାଇ ନ ଥାନ୍ତା ? ସେ ସେଥିଯୋଗୁଁ ଶ୍ରୀକର ଯୋଜନା ପଳାଇଲା, ଅବିନାଶକୁ କଣ ସେ ବିବାହ ହୋଇ ପାରି ନ ଥାନ୍ତା ? ବାସ୍ତବିକ, ମାୟା ପରି ଗୁଣବତୀ ଯୁବତୀ କେତୋଟି ମିଳନ୍ତି ? ପୁଣି ଭାବିଲା—ହାୟ ହାୟ, ବିଦେଶରେ ଆସି ଶେଷକୁ ବିଜାତୀୟା ବିଧର୍ମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ବିଭା ହେବା କପାଳରେ ଥିଲା । ତେବେ ସେ ଆପଣା ଦେଶରେ ବିଭା ହୋଇଥିଲେ ତ ଖୁଡ଼ୀ ଆଉ ତାରାମଣିଙ୍କ ଗୋଡ଼ତଳକୁ ଗୋଟିଏ ବୋହୂ ଆସିଥାନ୍ତା ! ଜଗନ୍ନାଥ କବିରାଜ ତା ପଛରେ ଏତେ ସାଇଲେ, ସବୁ ଅକାରଣ ହେଲା ସିନା— ଏହା ଭାବି ସେ ଅନୁତାପ କଲା । ସେ ମାସକୁ ଆପଣା ଦରମାରୁ ଅଧିକାଂଶ ଖୁଡ଼ୀ ଓ ତାରା-ମଣିଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଇଲା । କିନ୍ତୁ ମନ ତ ବୁଝିଲା ନାହିଁ । ଧୀରେଇ ନାମୀ ଯେ ତାକୁ ଏତେ ଭଲ ପାଏ, ତାହା ପାଖକୁ ମଧ କିଛି ଟଙ୍କା ପଠାଇଲା । ସରସ୍ୱତୀଙ୍କୁ ଦେବ କଣ ? ବର୍ମାରେ କେଉଁ ଦ୍ରବ୍ୟ ଅପ୍ରାପ୍ୟ ? ରଘୁନାଥ ଅନେକ ଥର ନାନା-ପ୍ରକାର ପଦାର୍ଥମାନ ସମସ୍ତଙ୍କ କତିକି ପଠାଏ । ସମସ୍ତେ ତା ଉପରେ ଆଶୀର୍ବାଦ ଅଜାଡ଼ି ତାକୁ ଦେଶକୁ ଫେରି ଆସିବାକୁ ଲେଖିଲେ, କିନ୍ତୁ ସେ ସେଥିରେ ସମ୍ମତ ହେଲା ନାହିଁ ।

ଏହିସବୁର ସୀତାର ସ୍ମୃତି ସେ ଜୀବିତ ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ । ମାୟା କଥା ମନେ କରି ଭାଳି ବସେ ଯେ, ସେ ତାର କଣ କରିବ ? କିଛି ସ୍ଥିର କରି ପାରେ ନାହିଁ, ତାକୁ ଚାରିଆଡ଼ ଅନ୍ଧାର ଦିଶେ । ମାୟାକୁ ବିବାହ ! ଥରେ ଥରେ ବିବାହର ପ୍ରବଳ ବାସନା ହୁଏ । ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ୨୬।୨୭ ବର୍ଷର ଯୁବକ । ସେ ଯେ ବିବାହ କରି ସଂସାରୀ ହୋଇ ସୁଖୀ ହେବ, ଏଥିପାଇଁ ତା ମନ ବିଚଳିତ ହୋଇ ଉଠେ; ପୁଣି ପରକ୍ଷଣରେ ମନେ ପଡ଼େ ସୀତା ! ସୀତା କଥା ଭାବିଲାକ୍ଷଣି ବିବାହ-ବାସନା କମିଯାଏ । ମାତ୍ର ଉଦ୍ଦାମ ଯୌବନରେ ଜଣକର ବାଲ୍ୟସ୍ମୃତି ସୁଅ ମୁହଁରେ ବାଲିବନ୍ଧ ପରି ବେଳେ ବେଳେ ଭାସିଯିବାର ଆଶଙ୍କା ହୁଏ—ତାର ପ୍ରାଣ-ଦାମ୍ପତ୍ୟଜୀବନ ପାଇଁ ଝୁରି ମରେ ।

ଏ ସମୟରେ କେବଳ ବାବୁ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ, ମାୟା ଓ ପୁତ୍ର ଅଜିତ, ଅଶୋକଙ୍କୁ ଘେନି ରେଙ୍ଗୁନ ବୁଲି ଆସିଲେ । ସେ କୋମ୍ପାନୀର କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ଭାରି ଖୁସି ହେଲେ ଏବଂ କୋମ୍ପାନୀଠାରୁ ଅଳ୍ପ ଦୂରରେ ଗୋଟିଏ ବୃହତ୍ ବାସଭବନ ନିର୍ମାଣ କରିବାକୁ ଆୟୋଜନ କଲେ । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ପରିବାରସ୍ଥ ଲୋକେ ଚଳପ୍ରଚଳ ହେବେ ।

କୋଠା କାମ ସରିଲାବେଳକୁ ବସନ୍ତକାଳ ହୋଇଥାଏ । କେବଳ ବାବୁ ନବନିର୍ମିତ ଭବନକୁ ବାସୋପଯୋଗୀ ବିବିଧ ଦ୍ରବ୍ୟରେ ସୁସଜ୍ଜିତ କରି ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଘେନି ବର୍ମାର ଠାଏ ଠାଏ ବୁଲି ଦେଖିବାକୁ ବାହାରିଲେ । ବିଶାଳ ଭବନର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ରହିଲେ ମାୟା, ଅଶୋକ ଓ ଅଜିତ ।

ସେ ଦିନ ଦୁଇପହର । ରଘୁନାଥ ମଝିଘରେ ଶଯ୍ୟାରେ ଶୋଇ ଖବରକାଗଜ ପଢ଼ୁ ପଢ଼ୁ ତାକୁ ନିଦ ଲାଗି ଆସୁଥାଏ । ଏପରି ସମୟରେ ଧୀର ପଦବିକ୍ଷେପରେ ମାୟା ଆସି ତା ମେଜ କଡରେ ଠିଆ ହେଲା । ନୀରବ ନୟନରେ ସେ କିଛିକ୍ଷଣ ରଘୁନାଥକୁ ଚାହିଁ ରହିଲା । ଏ ପରମ ସୁନ୍ଦର ଯୁବକଟି ଯେ ତାର ଭାବୀ ସ୍ୱାମୀ, ଏହି ଆନନ୍ଦରେ ତା ଚିତ୍ତ ଥରି ଉଠିଲା । ରଙ୍କର ଧନ ପରି ତାକୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରୁ କରୁ ସେ ଅନ୍ୟମନସ୍କ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ତା ହାତରେ ଥିଲା ଗୋଟିଏ ପୁଲନ୍ଦା । ତାହା ଅସାବଧାନତାବଶତଃ ଖସି ଚଟାଣ ଉପରେ ପଡିଗଲା । ସେହି ଶବ୍ଦରେ ରଘୁନାଥର ଗାଢ଼ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଗଲା, ସେ ଆଖି ମେଲାଇ ଚାହିଁଦେଲା—ମାୟା ତା ମେଜ କଡରେ ! ମାୟା ଲାଜରେ ଶୀଘ୍ର ନଇଁ ପଡ଼ି ପୁଲନ୍ଦାଟା ଗୋଟେଇ ନେଲା । ରଘୁନାଥ ଈଷତ୍-ହାସ୍ୟ କରି ତାକୁ ଚାହିଁ କହିଲା, "ଆଜି ଚୋରି ଧରା ପଡ଼ିଚ, କଣ ଚୋରି କରୁଥିଲ କି ?" ମାୟା ମୁଣ୍ଡ ତଳକୁ କଲା । ରଘୁନାଥ ଖଟରୁ ଉଠି ଆସି ମେଜ କଡରେ ଚୌକିରେ ବସିଲା । ମାୟା ଲଜ୍ଜାକମ୍ପିତ ହସ୍ତରେ ପୁଲନ୍ଦାଟି ତା ହାତକୁ ବଢ଼େଇ ଦେଲା । ମାୟାର ସେହି ମୁଗ୍ଧ ଭାବର ମଧୁର ମୂର୍ତ୍ତି

ରଘୁନାଥର ଆଖିରେ ଭାରି ସୁନ୍ଦର ଦିଶିଲା ! ସେ ପୁଲିନ୍ଦା ଫିଟାଇ ଦେଖିଲା—ଦାନପତ୍ର ! ସେହି ଦାନପତ୍ର—ସେ ତାକୁ ମୋଡ଼ି ମାଡ଼ି ପୁଣି ଲଫାପାରେ ଭର୍ତ୍ତି କଲା । କିନ୍ତୁ ଆଉରି କିଛି ଲଫାପା ଭିତରେ ଥିଲା, ସେ ହାତ ପୂରାଇ କାଢ଼ିଲା, ତାହା ସୁନା-ପ୍ରେମବନ୍ଧା ମାୟାର ଅତି ସୁନ୍ଦର ଫଟୋ ଖଣ୍ଡେ । ସେଇଟା ତଳେ ପଡ଼ି ଏଡ଼େ ଶବ୍ଦ ହୋଇଥିଲା । ସେ ଫଟୋଟିକୁ ଆଖି କତିକି ଆଣି ବହୁତ ବେଳ ରହିଲା । ମାୟା ନିର୍ବାକ୍, ନିସ୍ପନ୍ଦ ଭାବରେ ତଳକୁ ମୁହଁ ପୋତି ଠିଆ ହୋଇ ରହିଥାଏ ।

ରଘୁନାଥ ଫଟୋଟିକୁ ହାତରେ ଧରି ଆସାମୀକୁ ଜେରା କଲା ପରି ପଚାରିଲା, "ଏହାର ଅର୍ଥ କଣ ମାୟା ?"

ମାୟାର ନାମ ଧରି ସେ କେବେ ଏପରି ଡାକେ ନାହିଁ । ମାୟା ଅତି ସଙ୍କୋଚରେ କହିଲା, "ଏହା ଦାନପତ୍ର !"

ରଘୁନାଥ ରହସ୍ୟ କରି କହିଲା, "ଏ ଦାନପତ୍ର ତୁମେ ମୋତେ ଦେବାକୁ ଆସିଚ ? ହେଉ ଦେଖ, ମୁଁ ନେଉଚି ।" କହି ତାକୁ ଚିରି ଟେବୁଲ ତଳର କାଗଜଟୋକାଇରେ ପକାଇ ଦେଲା । କିନ୍ତୁ ଫୋଟୋଟା ନେଇ ଉଠି ଆର କୋଠରିକୁ ଗଲା । ମାୟା ମୁଣ୍ଡରେ ବଜ୍ର ପଡ଼ିଥିଲେ ବି ସେ ସେତେଦୂର ଅବଶ ଓ ହତାଶ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା, ଏ ଘଟଣାରେ ସେ ତହୁଁ ବଳି ହତଜ୍ଞାନ ହୋଇଗଲା । ନିଜକୁ ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି ହଠାତ୍ ଚଟାଣ ଉପରେ ବସି ପଡ଼ିଲା । ତା ଗ୍ରୀତ ଫାଟି କାନ୍ଦଣାର ଢେଉ ଉଠିଲା । ରଘୁନାଥ ଏଡ଼େ ନିଷ୍ଠୁର ! ସେ ଆଉ କଳ୍ପନା କରି ପାରିଲା ନାହିଁ ।

ରାତି ସାତଟାକୁ ରଘୁନାଥ କାର୍ଯ୍ୟ ସାରି ବସାକୁ ଫେରିଲା । ଖାଇବା ସ୍ଥାନରେ ଦେଖିଲା, ମାୟାର ଆସନ ଶୂନ୍ୟ । ଚାକରାଣୀ କହିଲା—"ମିସ୍ ବାବାର ଦେହ ଭଲ ନାହିଁ । ସେ ତାଙ୍କ ଘରେ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳୁ ଶୋଇଚନ୍ତି ।" ରଘୁର ମନରେ ଭାରି କଷ୍ଟ ହେଲା । ସେ ଅତି କଷ୍ଟରେ ଦି'ଗୁଣ୍ଡା ଭାତ ଖାଇଦେଇ ଉଠି ଆସିଲା । ଅଶୋକ ଓ ଅଜିତଙ୍କର ଖିଆ ସେତେବେଳକୁ ଶେଷ ହୋଇ ନାହିଁ । ତରତରରେ ହାତ ମୁହଁ ଧୋଇ ସେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଆସିଲା ଉପର ମହଲକୁ । ଉପର ମହଲ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନ୍ଧକାରମୟ, କିନ୍ତୁ ଦେଖିଲା—ମାୟାର ଶୋଇବା ଘର କବାଟ ଖୋଲା । ସେ ଦ୍ୱାର ପାଖରେ ଅନ୍ଧକାରରେ ଠିଆ ହେଲା । କ୍ରନ୍ଦନର ଅସ୍ଫୁଟ ଶବ୍ଦ ତାର କାନକୁ ଶୁଭିଲା—ତା ମନ କଣ ହୋଇଗଲା । ସେ ମୋହାବିଷ୍ଟ ବାତୁଳ ପରି ଘର ଭିତରକୁ ପଶିଗଲା । ଶଯ୍ୟାରେ ପଡ଼ି ମାୟା କାନ୍ଦୁଥାଏ, ଆଉ ଡାକୁଥାଏ ଭଗବାନଙ୍କୁ । ଭଗବାନ୍ ଏଡ଼େ ନିଷ୍ଠୁର—ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ହେଲା ତା ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣିଲେ

ନାହିଁ । ସେ କଣ କାଷ୍ଠ-ପାଷାଣର ଦେବତାଟାକୁ ବଳି ନିଷ୍ଠୁର ? ସେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଜୀବନ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପୂଜା କରେ ! ସେହି ସତ୍ୟ ଭଗବାନ୍ କଣ ବୋଲି ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କଲେ ? ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ପ୍ରଭୁ କଣ ବୋଲି ନିଃସହ ଅବଳାର ଜୀବନ ମାଗି କଲେ ? ଆଉ ସେ କେତେ ସହିବ ? ତାର ଆଉ ସହିବାର ଶକ୍ତି ନାହିଁ, ଏ ଥର ସେ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିବ—ଏ ଥର ସେ ମରିବ—ରଘୁନାଥକୁ ଭାବି ଭାବି ମରିବ । ହାୟ, ନିଷ୍ଠୁର ରଘୁନାଥ ! ଏତେଦୂର ଉପେକ୍ଷା — ଏତେଦୂର ଲାଞ୍ଛନା—ଏତେ ତାଚ୍ଛଲ୍ୟ ? ଏଥିରେ କି ମନୁଷ୍ୟ ବଞ୍ଚିପାରେ ? ମାୟା ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସବୁ ଭାବିଲା, ସବୁ ତା ପ୍ରତି ମରଣଯାତନାଠୁଁ ବଳିଗଲା । ସେ ଯାତନାର ଏକମାତ୍ର ଔଷଧ ଅଶ୍ରୁରେ ସେ ଭାସିଗଲା । ସେ ବହୁତ ବେଳ କାନ୍ଦିଲା, ଟିକେ ତୁନି ହେଲା, ପୁଣି କାନ୍ଦିଲା, ଏଇ କାନ୍ଦର ସୁଅରେ ତାର ଜୀବନତରୀ ଯେ ଆଜଠୁଁ ଭାସିଲା !

ମାୟା ଅଧୈର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଶଯ୍ୟାରେ ଛଟପଟ ହେଲା । ତା ଛାତି ଭିତରେ ଆଗ୍ନେୟଗିରିର ଅନ୍ତର୍ଦାହ, କିନ୍ତୁ ପ୍ରତୀକାରର ଉପାୟ ନାହିଁ । କେବଳ ସେ ପୋଡ଼ିବ, କେବଳ ସେ ମରିବ । ଦୁଃଖ ଯାତନାରେ ସେ ଖାଇବା ପିଇବା ଭୁଲିଗଲା ।

କ୍ରମେ ସନ୍ଧ୍ୟା ମାଡ଼ି ଆସିଲା, ରାତି ହେଲା, ତଥାପି ମାୟା ଖଟରୁ ଉଠିଲା ନାହିଁ । ତାର ଆଜ୍ଞା ନ ପାଇବାରୁ ଚାକର ଚାକରାଣୀ ସୁଦ୍ଧା ସାହସ କରି ଉପରକୁ ଗଲେ ନାହିଁ । ଥରେ ସାରଦା ଆସି ପଚାରି ଯାଇଥିଲା । ସେ ରାଗ ହୋଇ ତାକୁ ଚାଲିଯିବାକୁ କହିଲା । ସେ ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ, ତାର ମୁଣ୍ଡତଳ ତକିଆ ଓଦା ସରସର ।

ଏତିକିବେଳେ ରଘୁନାଥ ଭିତରକୁ ଆସିଲା ଓ ଧୀର ପଦବିକ୍ଷେପରେ ଶଯ୍ୟା କତିକି ଆସି ମାୟାର ମୁଣ୍ଡ କଡରେ ଠିଆ ହେଲା । ସେତେବେଳେ ସମୁଦାୟ ଜଗତ୍ ତା ଆଖି ଆଗରୁ ଦୁଷ୍ଟ ଯାଇଥିଲା, ସେ ନଇଁ ପଡ଼ିଲା—ଦୃଢ଼ ବାହୁ-ବେଷ୍ଟନୀ ମଧ୍ୟରେ ମାୟାର କମ୍ପିତ ଦେହ ବକ୍ଷରେ କୁଣ୍ଢାଇ ଧରିଲା । ମାୟା ଆନନ୍ଦରେ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହୋଇଗଲା । କ୍ଷଣକ ପରେ ତାହାର ଚେତନା ହେଲା, ତପ୍ତ ଲୁହରେ ରଘୁର ବକ୍ଷ ତିନ୍ତିଗଲା । ରଘୁ ବ୍ୟଥିତ ଅନ୍ତରରେ କହିଲା, "ମାୟା, ତୁନି ହୁଅ, ତୁନି ହୁଅ ! ମୋତେ ମାର—ମୋତେ ଶାସ୍ତି ଦିଅ, ଆଉ କାନ୍ଦ ନାହିଁ ! ମୁଁ ବଡ଼ ଅପରାଧୀ ।" ତଥାପି ମାୟା କାନ୍ଦିଲା—ଏ ଥର ଆନନ୍ଦରେ କାନ୍ଦିଲା ପରା ! ରଘୁନାଥ ପୁଣି କହିଲା, "ମାୟା, ମୁଁ ଜାଣେ, ତୁମେ ମୋତେ ଭାରି ଭଲ ପାଅ; କିନ୍ତୁ ମୁଁ କଣ ତୁମର ଯୋଗ୍ୟ ? ଜୁଳୁଜୁଳିଆ ପୋକ ହୋଇ ମୁଁ ଚାନ୍ଦର ସମକକ୍ଷ ହୋଇ ପାରେ କି ? ମୁଁ—ମୁଁ !" ମାୟା ରଘୁନାଥକୁ ଆଉ କୁହାଇ ଦେଲା ନାହିଁ । ପରସ୍ପରର ଆଲିଙ୍ଗନରେ ଉଭୟଙ୍କର ବାକ୍ଶକ୍ତି ରୋଧ ହୋଇଗଲା ।

ଅନେକ ଖୋଷାମୋଦ କରି ମାୟାକୁ ଉଠାଇ ରଘୁନାଥ ଭୋଜନରେ ବସାଇଲେ । ଦୀପାଲୋକର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ରଶ୍ମିରେ ମାୟାର ଅଶ୍ରୁ-ଅଙ୍କିତ ଶ୍ୟାମଳ ମୁଖଶ୍ରୀ ଅତି ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥିଲା । ରଘୁନାଥ ତୃଷିତ ନୟନରେ ସେ ଅମୃତ ପାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା, କିନ୍ତୁ ଆଲୁଅରେ ରଘୁନାଥର ସେ କଟାକ୍ଷ ଦେଖି ମାୟା ଲାଜରେ ଝାଉଁଳି ଗଲା ।

ପଞ୍ଚବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ସେ ଦିନ ବଡ଼ ସକାଳୁ ଉଠି ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ବାଡ଼ ପଛପଟ ଫୁଲ ବଗିଚାରେ ବୁଲିଲା । ସେତେବେଳକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣିମୀ ସୁନ୍ଦର ମଧୁର ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ମଉଳି ଆସୁଥିଲା, ଆଉ ପୂର୍ବଦିଗ ଈଷତ୍ ଗୋଲାପୀ ଦିଶୁଥିଲା, ଆକାଶର ଗୋଟାଏ କୋଣରେ ଟୁଲୁଟି ତାରାର ଜ୍ୟୋତି ମଳିନ ପଡ଼ି ଆସୁଥିଲା । ସବୁ ଅଡ଼ ନୀରବ ନିସ୍ତବ୍ଧ; ଫୁଲ-ଗୁଡ଼ିକ ନୀରବ କନ୍ଦନରେ ସୁନ୍ଦର ମେଲାଣି ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରି ଶିଶିରପାତ ଛଳରେ କାନ୍ଦୁଥିଲେ ପରି ! ଆଉ କାନ୍ଦୁଥିଲା ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ; ତାହାର ହୃଦୟ ଫାଟି ରକ୍ତଧାର ବହୁଥିଲା । ବିଶ୍ୱାସଘାତକର ଚରଣରେ ସେ ଆଜ ନିଷ୍ପେଷିତ, ତାହାର ସବୁ ଆଶା ତୃଷ୍ଣା, ସକଳ ସୁଖସ୍ୱପ୍ନ ମିଳେଇ ଯାଇଛି, ସବୁ ଭବିଷ୍ୟତର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁଡ଼ିକ ନିଭିଯାଇଛି । ତାହାର ପ୍ରାଣାଧିକ ସୁରଞ୍ଜନ— ତାହାର ଆକାଶର ଧ୍ରୁବତାରା ଆଜ ଲୁଚି ଯାଇଛି । ସୁରଞ୍ଜନ ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କରି ବିବାହ କରିଛି—ପିତାର ଆଦେଶ ଲଙ୍ଘନ କରି ନ ପାରି କାପୁରୁଷ କୁଟନୀ ବିବାହ କରିଛି । ଫୁଲକୁ ଯେ ଏତେ ଆଶା ଦେଇ, ଏତେ ପ୍ରେମ ଦେଖାଇ, ତାହାର ସର୍ବସ୍ୱ ଶେଷ କରି ସେ ଆଜ ଏକ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କରି ବିଭା ହୋଇଗଲା—ଏ କଥା ଫୁଲ ଯେତେ ଭାବୁଛି, ସେତିକି ତାର ମୁଣ୍ଡ ଘୂରି ଯାଉଛି । ସେ ଯେ କଣ ପ୍ରତିକାର କରିବ— କପରି ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବ, କିଛି ଠିକ୍ କରି ପାରୁ ନାହିଁ । କେବଳ ନିଃସହାୟା ନାରୀର ସମ୍ବଳ ଅଶ୍ରୁଧାରା ପ୍ରବଳ ବେଗରେ ତାହାର ଆଖି ଫୁଟାଇ ବହି ଯାଉଛି, ଆଉ ତା ହୃଦୟ ଭିତରେ ଜଳୁଛି ବାଡ଼ବାନଳର ଶିଖା । ଏତେ ଅଶ୍ରୁର ତରଙ୍ଗ ତାହା ନିଭାଇ ପାରୁ ନାହିଁ । ଅଗ୍ନିର ଜ୍ୱାଳାରେ ସେ ଦିଗ୍‌ବିଦିଗ୍-ଜ୍ଞାନଶନ୍ୟା ।

ରାତଯାକ ତାକୁ ନିଦ ନାହିଁ । କାଲି ଦିନସାରା ସେ ଉପବାସୀ— ତାର ଦେହ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଲା ପରି । ସେ ଖଣ୍ଡେ ବଡ଼ ପଥର ଉପରେ ଆଉଜି ବସିଲା । ଭୂତ ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଚିନ୍ତାରେ ତାର ପ୍ରାଣ ଅବସନ୍ନ ହୋଇଗଲା । ବାସ୍ତବିକ ସେ କଣ ପାଇଁ ଏଡ଼େ ହାନକପାଳୀ—ଏ କଥାହିଁ ବାରମ୍ବାର ତାର ମନକୁ ଘାରି ପକାଉଥିଲା । ପିଲାଦିନୁ ବାପମାର ଗୋଟିଏ ଝିଅ, ବଡ଼ ଗେଲବସରରେ ବଢିଥିଲା, ବିଭା ହୋଇଥିଲା ମଧ ସେହିପରି ଘରେ—ତାର ସ୍ୱାମୀ ଯେପରି ଗୁଣବାନ, ସେପରି ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁପୁରୁଷ; କିନ୍ତୁ ସେ ତାକୁ ହଜାଇ ବସିଲା । ସ୍ୱାମୀ ଥିଲେ ତାର କଣ ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ହୋଇଥାନ୍ତା ? ଫୁଲର ଆଖି ଆଗରେ ସ୍ୱାମିର ମୂର୍ତ୍ତି ଦିଶିଗଲା । ସେ ହିନ୍ଦୁ ପରିବାରର କନ୍ୟା, ସେ କଣ ନ କଲା । ବିଧବା ହେଲା ବୋଲି ଯେ

ଧର୍ମରେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଲା—କୁଳଟା ହେଲା ! ହେଲେ, କାହାଯୋଗୁଁ ? ସୁରଞ୍ଜନ ଯୋଗୁ ନୁହେଁ କି ? ସେହି ସୁରଞ୍ଜନ ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କଲା । ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ସୁରଞ୍ଜନର ପୂର୍ବକଥାମାନ ତାହାର ମନେ ପଡ଼ିଲା—ସେ କଲିକତା ଯିବ, ଜାତି ତ୍ୟାଗ କରିବ, ତାକୁ ବିଭା ହେବ, ଦୁଇ ଜଣ ପତି ପତ୍ନୀ ହୋଇ ପରମ ସୁଖରେ ରହିବେ । ହାୟ ! ସେହି ସୁରଞ୍ଜନ ଏକ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ବଦଳି ଗଲା । ଏପରି ବିଶ୍ୱାସଘାତକତା କଣ ଏ ଜଗତରେ ସମ୍ଭବ ? ବିଶେଷତଃ ଏପରି ଦେବତୁଲ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ପକ୍ଷରେ । ଫୁଲି ସୁରଞ୍ଜନକୁ ସର୍ବଦା ଦେବତା ପରି ମଣୁଥିଲା । ତାର ବୈଧବ୍ୟଜୀବନରେ ସେହି ତ ଥିଲା ଏକମାତ୍ର ସୁଖ ଶାନ୍ତି । ସଂସାର ଯେତେବେଳେ ତାକୁ ଆଡ଼ଆଖିରେ ଚାହିଁଲା ନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ସେ ତ ଉଦାର ପ୍ରାଣରେ ତାକୁ କୋଳକୁ ଟାଣି ନେଇଥିଲା । ସେ ଆଜି ଘୃଣା କଲା—ଜାଣି ଶୁଣି ତା ତଣ୍ଟିରେ ଛୁରି ଦେଲା ! ଫୁଲି ଆଉ ଭାବି ପାରିଲା ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଇଁ ଆସୁଥିଲେ, ସେ ଆସି କବାଟ କିଳି ଆପଣା ଘରେ ଶୋଇଲା—ମୋତି ଯେତେ ଡାକିଲା, ଶୁଣିଲା ନାହିଁ । ମା ବୁଢ଼ୀ ଆସି ଡାକିଲେ, ଫୁଲି ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଦ୍ୱାର ଫିଟାଇଲା । ମା ଦେଖିଲେ—ଝିଅର ରୂପ କଳାକାଠ, ମୁହଁ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଫୁଲି ଯାଇଛି । ସେ ଅବାକ୍ ହୋଇ ତାକୁ ଘଡ଼ିଏ ଖଣ୍ଡେ ଚାହିଁଲେ । ମା ସେ, ପିଲାର ବେଦନା ବେଶ୍ ବୁଝନ୍ତି । ଏ ନବୀନ ବୟସରେ ସେ ଯେ ବୈରାଗିଣୀ ପରି ଜୀବନ କାଟୁଛି, ଏ କଥା କଣ ସେ ମର୍ମେ ମର୍ମେ ଅନୁଭବ କରୁ ନାହାନ୍ତି ! କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ହାତରେ ଅଛି ବା କଅଣ ? ସାମାଜିକ ନିୟମ ତ ତାଙ୍କୁ ଶୃଙ୍ଖଳବଦ୍ଧ କରି ରଖିଛି । ସେ ଦୁଃଖରେ କାତର ହୋଇ ଝିଅକୁ କୋଳକୁ ନେଲେ, ଅନେକ ବୁଝାଇ କତିରେ ବସାଇ ଖୁଆଇଲେ, ତା ମୁହଁକୁ ଆଉଁସି ଦେଇ କହିଲେ, "ମା, ହୀନକପାଳୀ ତ ବିଧାତା କରିଚି, ନୋହିଲେ ଝିଅ ମୋର କପୂର ଚୁରୁଥାନ୍ତା ।" ମାର ସହାନୁଭୂତିରେ ଫୁଲିର ବେଦନା ଅଧେ ଉଣା ହୋଇଗଲା । ସେ ସେଠୁଁ ଉଠି ଆସି ଖଣ୍ଡେ ନଭେଲ ଧରି ବସିଲା, ପଢ଼ାରେ ମନ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ଯୂଥିକା ଆସି କତିରେ ଠିଆ ହେଲା, କିଛି ନ ଜାଣିଲା ପରି କହିଲା, "ଫୁଲି, ମୁଁ କଣ ଅପୂର୍ବ କଥା ଶୁଣୁଚି—ସୁରି ବାବୁ ବିଭା ହୋଇ ସାରିଲେଣି ?" ଗୁପ୍ତଫଟା କୋହକୁ ଚାପି ରଖି ଫୁଲି ଯୂଥିକାକୁ ଟାଣି କତିରେ ବସାଇଲା । ତା କୋଳରେ ମୁହଁ ଲୁଚାଇ ନୟନର ଉଷ୍ଣ ଅଶ୍ରୁରାଶି ଢାଳି ଦେଲା । ଯୂଥିକା ବହୁତ ମିଠା କଥାରେ ତାକୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ ତୁନି କରି କହିଲା, "ଭଉଣି, ଜଗତ୍ ଏହିପରି, ମୁଁ ଜଗତକୁ ହାଡ଼େ ହାଡ଼େ ଚିହ୍ନିଚି । ତୁ ଯେ ମତେ ସବୁବେଳେ କହୁ ଭଉଣି, 'ତୁ କାହିଁକି ସଂସାର କରୁ ନାହୁଁ ?' ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁ ବୁଝୁଥିବୁ ସଂସାର କିପରି—ଠିକ୍ 'ଦିଲ୍ଲୀକା ଲଡ୍ଡୁ' । ଯେ ଖାଏ ସେ ଝୁରେ, ଯେ ନ ଖାଏ ସେ ବି ଝୁରେ । ତୁ ଖାଇ ମରୁଚୁ, ମୁଁ ନ ଖାଇ ଝୁରୁଚି ।" ଏହା କହି ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସଟିଏ ମାରି ସେ ରୁଦ୍ଧ କଣ୍ଠରେ କହିଲା, "ଭଉଣି, ତୋର ସାନ୍ତ୍ୱନା ପାଇଁ କହୁଚି—ମୁଁ ବି

ବଡ଼ଘରର ଝିଅ ଥିଲି, ଗେଲବସରରେ ବଢ଼ି ଥିଲି; ହେଲେ, ତୋରିପର ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି ହେଲା ଯେ, ମୁଁ ଜଣକୁ ଭଲ ପାଇଲି । ମାତ୍ର ସେ ମୋତେ ତ୍ୟାଗ କଲା । ସେହି ଦିନୁ ମୁଁ ସନ୍ନ୍ୟାସିନୀ—ସେହି ଦିନୁ ମୁଁ ସଂସାରସୁଖରେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇଚି । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋର ଲକ୍ଷ୍ୟ, ଯେତେଦୂର ସମ୍ଭବ କେବଳ ପରୋପକାର କରିବି । ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ସର୍ବଦା ସୁଖୀ, ମାତ୍ର ଭିତରେ ମୁଁ ଅନେକ କାନ୍ଦଚି ।" ଫୁଲ ନିଜର ଦୁଃଖ ଭୁଲି ଯୂଥିକା ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଲା । ଯୂଥିକାର ଏଡ଼େ ମହତ୍ ପ୍ରାଣ ! ସେ ଉତ୍ସୁକ ହୋଇ ପଚାରିଲା, "କିଏ ସେ ଭଉଣି !" ଯୂଥିକା ଲାଜରେ ମଥା ନୁଆଇଁ କହିଲା, "ସେ ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର—ଯେ ତୁମ ଭାଇଙ୍କି ଭଲ କରିଥିଲେ । ହେଲେ, ତାଙ୍କର ଦୋଷ କଣ ? ସେ ଉଦାରପ୍ରାଣ, ତ୍ୟାଗୀ ପୁରୁଷ, କାମିନୀ-କାଞ୍ଚନର ମୋହ ତାଙ୍କଠି ଆଦୌ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଗୁଣରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରେମ କଲି, ପ୍ରଥମ ଦର୍ଶନ ଦିନୁ ମୋର ପ୍ରାଣ ବଳି ଦେଲି, ମାତ୍ର ସେ ମୋତେ ଚାହିଁଲେ ନାହିଁ, ଏଡ଼େ ମହତ୍‌ମନା ସେ ।"

ଫୁଲ ନିର୍ବାକ୍ ବିସ୍ମୟରେ ଯୂଥିକା ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ରହିଲା । ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତରର ନାମ ସେ ଭାଇଙ୍କ କଠରୁ ଅନେକ ଥର ଶୁଣିଛି, କିନ୍ତୁ ସେ ଯେ ଭଲ ଲୋକ—ଏ ବିଷୟରେ ଧାରଣା ନ ଥିଲା । ସେ ଭାଇଙ୍କର ଚରିତ୍ର ଜାଣେ, ଧୀର କଣ୍ଠରେ ଯୂଥିକାକୁ ପଚାରିଲା, "ମୁଁ ଶୁଣିଚି, ସେ ମଦ ଖାଆନ୍ତି ?"

ଯୂଥିକା ହସି ହସି କହିଲା, "ତୁ ବାଳୁଣୀ କି ଲୋ ! ସେ ଡାକ୍ତର ଲୋକ, ବାରରକମ ରୋଗୀ ଘାଣ୍ଟନ୍ତି । କଲେରା, ପ୍ଲେଗ, ବସନ୍ତ—ଏ ସବୁ ରୋଗୀ କତକ କଣ ମଣିଷ ଭିଡ଼ିସି ଯାଇ ପାରେ ? ସେଥିପାଇଁ ସେ ଥରେ ଅଧେ କେବେ ଖାଇଥିବେ, ତାକୁ କଣ ମଦଖିଆ କହନ୍ତି—ସେ ତ ଔଷଧ ପରି ବ୍ୟବହାର ।"

ଫୁଲ ତୁନ ହୋଇ ଚିନ୍ତା କଲା । ସୁରଞ୍ଜନ କଥା ତା ପ୍ରାଣ କୋରି ପକାଉଥିଲା । ସେ ଅଧୈର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ କହିଲା, "ଯୂଥି, ମୋତେ ଉପାୟ କହ, ମୁଁ କେମିତି ବଞ୍ଚିବି ? ମୁଁ ତ ଆଉ ସହି ପାରୁ ନାହିଁ ।"

ଯୂଥିକା କୋମଳ ସ୍ୱରରେ କହିଲା, "ସହିବାକୁ ହେବ, ଭଉଣି !"

ଫୁଲ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲା, "ମୁଁ ସହି ପାରିବି ନାହିଁ, ନିଶ୍ଚେ ମରିଯିବି ।"

ଯୂଥିକା ଅନୁଯୋଗ କରି କହିଲା, "ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧର, ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧର । କଥାରେ କହନ୍ତି—'ଏଷା ଦିନ ନେହି ରହେଗା' । ସବୁ ଦିନ କଣ ଅମାବସ୍ୟାର ଅନ୍ଧକାର ଥିବ ? ଦିନେ ତ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା-ସ୍ନାତ ହେବ ।"

ଫୁଲ ନଇରାଶ ହୋଇ କହିଲା, "ମୋର ଆଉ କୋୖଷ୍ଣାସ୍ତ ନାହିଁ।"

ଯୂଥିକା କହିଲା, "ଦେଖ୍, ତୋର ନିଶ୍ଚେ ଶୁଭ ଦିନ ଆସିବ, ତୁ ତ ବିଧବା ହୋଇ ଘର ସଂସାର କରିବୁ । ଏପରି ଅସ୍ଥିର ହୁଅ ନା।"

ଫୁଲ ବିରକ୍ତିବ୍ୟଞ୍ଜକ ସ୍ୱରରେ କହିଲା, "ଆଉ ଛେନା ଗୁଡ଼ ହିଦ ! ସେ ତ ବିଭା ହୋଇ ସୁଖରେ ଘର କଲା, ମୋର ପୁଣି କଣ ହେବ ?"

ଯୂଥିକା କହିଲା, "ଆଉ କଣ ପୃଥିବୀରେ ମଣିଷ ନାହାନ୍ତି ? ତୋର ଏତେ ରୂପ, ଏତେ ଗୁଣ ! ଏ ଓଡ଼ିଶା ବୋଲି –"

ଫୁଲ ଯୂଥିକାର ମୁହଁ ଚପି ଧଇଲା, କହିଲା, "ସେମିତି କହ ନା, ମୁଁ ବିଧବା ହେଲି ବୋଲି କଣ ମୁଁ ବେଶ୍ୟା ! ମୁଁ ସେହି ଏକ ସୁରଞ୍ଜନକୁ ଭଲ ପାଏ । ସେହି ଏକା ମୋର ଜୀବନର ଧ୍ରୁବ ତାରା । ସେ ମୋତେ ତ୍ୟାଗ କରିଚ କରୁ, ମୁଁ ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କରି ପାରିବି ନାହିଁ, ତାର ନାମ ମୋର ଜପାମାଳୀ ।"

ଯୂଥିକା ହସି କହିଲା, "ତେବେ ତୋର ଏତେ ଦୁଃଖ କାହିଁକି ? ମୋ ପରି ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧର, ଜଗତର ସେବାରେ ଜୀବନକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କର; ଦେଖିବୁ ତୋର ମନରେ ଶାନ୍ତି ହେବ ।"

ଫୁଲ ନୀରବ ରହିଲା । ସେ ଜଗତର ସେବା କରିବ । ଜଗତମୟ ସୁରଞ୍ଜନର ରୂପ ଦେଖିବ – ଜଗତ୍‌ଯାକ ତାର ସୁରଞ୍ଜନପ୍ରେମରେ ସୁନ୍ଦର ହୋଇ ଉଠିବ । ତଥାପି ମନ ବ୍ୟଥିତ ହେଲା, ଥରେ ଥରେ ପ୍ରତିହିଂସା ଜାଗି ଉଠିଲା । ସୁରଞ୍ଜନ ବିଭା ହେଲା, ତାକୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠା ଚିଠି ଦେଲା ନାହିଁ—ଏ ଦୁଃଖରେ ତାର ପ୍ରାଣ ପୋଡ଼ି ଯାଉଥିଲା ।

ଶଙ୍କରୀ ନଣନ୍ଦର ଭାବାନ୍ତର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ମନେ ମନେ ହସୁଥିଲା । ଏ ପରିବାର ମଧ୍ୟରେ ସେହି ସବୁଠାରୁ ପଦଦଳିତା, ଉପେକ୍ଷିତା । ତାର ସ୍ୱାମୀ ସୀତାକୁ ନେଇ ବ୍ୟସ୍ତ, ଶାଶୁ ପୁଅ ଝିଅ ନାତିକ ଯେନ ବ୍ୟସ୍ତ, ତାର ଖବର ବୁଝିବାକୁ କେହି ନାହିଁ । ଖାଇବା ପିନ୍ଧିବାରେ ତାର ଅଭାବ ନାହିଁ ସତ, ହୃଦୟର ଅଭାବ କିଏ ବୁଝେ ? ସେ ଆଜିକାଲି ରୁଦ୍ଧଗର୍ଜ୍ୟ ସର୍ପ ପରି ସର୍ବଦା ଫଣା ଟେକି ବସିଛି— ବେଳ ପାଇଲେ କାହାକୁ କାମୁଡ଼ିବ । ସେତିକବେଳେ ଫୁଲ ଓ ସୁରଞ୍ଜନର ବିଚ୍ଛେଦ-ପାଲା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଚତୁରା ଜେମା ସାଆନ୍ତାଣୀକୁ ସବୁ ଖବର ଆଣି ଦେଲା । ଜେମା ଉଆସର ଖାସ ଦାସୀ, ବାବୁଙ୍କର ଭାରି ପ୍ରିୟ, କିନ୍ତୁ ସୀତା ଆସିଲା ଦିନଠାରୁ ତା ଅଧିକାରଚ୍ୟୁତି ଯାଇଛି । ସେ ମଧ୍ୟ ଦାଉ ସାଧି ବସିଲା । ସୀତା ଓ ବାବୁଙ୍କର କିଛି କରି ନ ପାରି ଫୁଲକୁ ବାଗରେ ପାଇ ଅନେକ ହଇରାଣ କଲା । ସୁରଞ୍ଜନର ଚିଠିସବୁ ଡାକ-ପିଆଦାଠାରୁ ଚୋରି କଲା ।

କିନ୍ତୁ ସତ କଥା କହିବାକୁ ଗଲେ, ସୁରଞ୍ଜନ ଫୁଲକୁ ଠକିନାହାନ୍ତି ନ ଥିଲେ । ଫୁଲ ଯଦି ସେତିକି ଜାଣି ଥାଆନ୍ତା, ତା ଜୀବନ କେତେ ସୁଖମୟ ହୋଇଥାନ୍ତା । ମାତ୍ର ତା କପାଳରେ ସେତିକି ହେଲା ନାହିଁ । ସୁରଞ୍ଜନ ଯେଉଁ ଦିନ ବାପ ପାଇଁ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଆସି ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ କଟକ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ପହଞ୍ଚି ସର୍ବତ୍ର ଖୋଜି ବାପାଙ୍କୁ ପାଇଲେ ନାହିଁ, ଘୋର ଦୁଃଖରେ ଆସି ସେ ହସ୍‌ପିଟାଲ୍ ପିଣ୍ଡାରେ ବସିଗଲେ । କଣ, ବାପା ତାର ତେବେ ଆଉ ଇହଜଗତରେ ନାହାନ୍ତି ? ମୃତ୍ୟୁସମୟରେ ତାଙ୍କୁ ଟିକେ ଦେଖି ପାରିଲେ ନାହିଁ ? ଶୋକାବେଗରେ ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ଫାଟିଗଲା । ସେହି ସମୟରେ କମଳା ବାବୁ ଆସି ହଠାତ୍ ତାଙ୍କୁ ଚମକାଇ ଦେଲେ ।

ସୁରଞ୍ଜନଙ୍କଠାରୁ ସତ୍ୟରଞ୍ଜନ ବାବୁଙ୍କ ଖବର ଶୁଣି ସେହିକ୍ଷଣି ଦୁହେଁ ତାଙ୍କ ବସାରେ ଖୋଜିବାକୁ ଗଲେ । ଦେଖିଲେ, ବସା ତାଲା-ବନ୍ଦ । ସେ ସ୍ଥାନର ବାସିନ୍ଦା ବେହେରା କହିଲା, "ବାବୁ ଓଡ଼ିଆବଜାରରେ ନଈକୂଳର ଗୋଟିଏ ଘର ଭଡ଼ା ନେଇ ଅଛନ୍ତି ।" ତାହାଠାରୁ ଠିକଣା ପାଇ ଦୁଇ ଜଣ ଆସି ଓଡ଼ିଆବଜାରରେ ଯାହା ଦେଖିଲେ, ତହିଁରେ ସେମାନଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ସ୍ଥିର । ସେଠି ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ବାହା-ଘର ଆୟୋଜନ, ସତ୍ୟରଞ୍ଜନ ବାବୁ ବୁଲି ବୁଲି ସବୁ ତଦାରଖ କରୁଅଛନ୍ତି । ସୁରଞ୍ଜନ ଏ ସବୁ କାଣ୍ଡ ଦେଖି ଥକା ହୋଇ ଆସି ବାପାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲେ । କମଳାକୁ ଦେଖି ସତ୍ୟରଞ୍ଜନ ବାବୁ ହସି ହସି କହିଲେ, "କମଳା, ଆସ ଆସ, ମିଠା ମୁହଁ କରି ଯାଅ; ଆଜି ପରା ତୁମ ବନ୍ଧୁର ବାହାଘର ।" ଚାକରକୁ ଜଳଖିଆର ବରାଦ ଦେଇ ସତ୍ୟରଞ୍ଜନ ସୁରଞ୍ଜନଙ୍କୁ ଘେନି ଭିତର କୋଠରିକୁ ଗଲେ । ହାଇକୋର୍ଟ ଜଜ୍ ସାହେବ କତିରେ ଅପରାଧୀ ଆସାମୀ ପରି ସୁରଞ୍ଜନ ପିତାଙ୍କ ରୋଷଦୃଷ୍ଟି ତଳେ ମୁହଁ ପୋତି ରହିଲେ । ସତ୍ୟରଞ୍ଜନ ବାବୁ ମିଠା କଡ଼ା ସ୍ୱରରେ ହୁକୁମ ଦେଲା ପରି କହିଲେ, "ମୋର ମାନରକ୍ଷା କରିବାକୁ ହେବ—ଆଜି ରାତିରେ ବାହା ନ ହୋଇ ତୁ କଟକ ଛାଡ଼ି ପାରିବୁ ନାହିଁ । ହେମଚନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କ ଝିଅ କମଳଲତାକୁ ତୁ ଭଲରୂପେ ଜାଣୁ । ସେ ଯେପରି ସୁନ୍ଦରୀ, ସେହିପରି ଗୁଣବତୀ । ମୋ କଥା ନ ମାନି ଏଠୁ ଯଦି ପଳାଉ, ତେବେ ମୁଁ ଗଳାରେ ଛୁରି ଦେଇ ମରିବି ।" ସୁରଞ୍ଜନ କାଠ ପରି ଠିଆ ହୋଇ ବାପାଙ୍କ ଆଦେଶ ଶୁଣିଲେ । ବାପାଙ୍କ କଥାରେ ଉପରେ ସେ କେବେହେଁ ଉତ୍ତର ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଏତେ ବିଦ୍ୟା, ଏତେ ବୁଦ୍ଧି ସବୁ ତାଙ୍କ କତିରେ ସେ ମନ୍ତ୍ର ମୂଷା । ସେ ଜାଣନ୍ତି ତାଙ୍କର । ସ୍ୱଭାବମାରିବ ନିର୍ବିବାଦରେ ମନର ରାଗ ମନରେ ମାରି ସୁରଞ୍ଜନ ବାହା ହୋଇ ଆସିଲେ । ପୁତ୍ରକୁ ଆଶୀର୍ବାଦ କରୁ କରୁ ସତ୍ୟରଞ୍ଜନ ବାବୁ କହିଲେ, "ଏବେ ତୁ ମୋର ସୁପୁତ୍ର । ଏ ଥର ପୂର୍ବ ମନ୍ଦ ଗୁଣ ଛାଡ଼ି ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ବୋହୂ ଘେନି ଘର କର, ବାପ ଦାଦାର ନାଁ ରଖ ।" ଏହା କହି ସେ ଚାଲିଗଲେ । ସୁରଞ୍ଜନ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ଭାବିଲେ, ତାହା ହେଲେ

ବାପାଂସବୁ ଜାଣନ୍ତି—କଳ କୌଶଳ କରି ଉଡାଇ ବାହା କରାଇ ଦେଲେ । ରାଗରେ ସେ କମ୍ପୁଥାନ୍ତି, ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ଲାଗି ଦୁଃଖରେ ତାଙ୍କ ହୃଦୟ କାନ୍ଦି ଉଠୁଥାଏ । ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋଯାତନାରେ ଆତ୍ମଦୋଷ କ୍ଷାଳନ କରି ତା ନିକଟକୁ ଖଣ୍ଡେ ପତ୍ର ଲେଖି ସେହି ଦିନ ଡାକରେ ପଠାଇ ଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ସେ ଚିଠି ଆଦୌ ପାଇଲା ନାହିଁ—ତାହା ଶଙ୍କରୀର ବାକ୍ସ ଆଶ୍ରୟ କଲା । ଆଉ ନନ୍ଦିଆ ତାକୁ ଆସି ସୁରଞ୍ଜନଙ୍କ ବିଭାଘର କଥା ସବିସ୍ତାରରେ ବର୍ଣ୍ଣନ କରି ଶୁଣାଇ ଦେଲା । ରାଗରେ, ଦୁଃଖରେ ଜଳି ପୋଡି ଫୁଲ ନିରୁପାୟ, ତର୍ମିଧାପ ପରି ଫଁ ଫଁ ହୋଇ ବିଛଣାରେ ପଡ଼ି ରହିଲା । ତା' ଆଶାର ସ୍ୱପ୍ନର ଗ୍ରୁରଖାର ହେଲା । କାହିଁ ସେ କଲିକତା ଯାଇଥାନ୍ତା, ସୁରଞ୍ଜନଙ୍କୁ ବିଭା ହୋଇ ଘର କରିଥାନ୍ତା; ବିଶ୍ୱାସଘାତକ ତାର ଜୀବନ ମାଟି କରି ପରମ ସୁଖରେ ବିଭା ହୋଇ ବସିଲା । ଏତେ ଅନ୍ୟାୟ ପୃଥିବୀ କେମିତି ସହିଲା—ଏତେ ଅତ୍ୟାଚାର, ନାରୀନିର୍ଯାତନ ଭଗବାନ୍ କେମିତି ଦେଖିଲେ, ଏହା ଭାବି ଭାବି ଫୁଲ ହତଜ୍ଞାନ ହେଲା । ତାହାର ଇଚ୍ଛା ହେଉଥିଲା, ସେହିକ୍ଷଣି ସୁରଞ୍ଜନଙ୍କୁ ପାଇଲେ ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ତଳେ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରନ୍ତା ! ମାତ୍ର ସେ ଆଉ ଆସିଲେ ନାହିଁ । ଫୁଲ ମନର ବିଷ ମନରେ ମାରି ଜହର ପାଲଟି ଗଲା, ଜଗତ୍ତା ତା କତରେ ବିରାଟ ଦସ୍ୟୁ ତସ୍କରର ଲୀଳାଭୂମି ବୋଲି ପ୍ରତୀୟମାନ ହେଲା ! କିନ୍ତୁ ଦିନ ବହି ଚାଲିଗଲା । ଫୁଲର ଦୁଃଖରେ ତାର ଯାଏ କେତେ, ଆସେ କେତେ ?

ସୀତାର କଲିକତା ଦେଖିବାକୁ ଭାରି ଇଚ୍ଛା । ପୁଅକୁ ଆସି ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ହେଲା । ଦିବାକର ମାଆ-ପୁଅକୁ ନେଇ କଲିକତା ବାହାରିଲେ । ପୁଅର ସେବା ଶୁଶ୍ରୂଷା ଛଳରେ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ମଧ୍ୟ ଭାଇ ସହିତ ବାହାରିଲା । ମୋତି ଓ ମୁଣ୍ଡିକା କିପାଁ ବାଦ ଯାଆନ୍ତେ ? ନନ୍ଦିଆ ମଧ୍ୟ ଗୋଦାବରୀ ବାହ୍ମଣୀର ଅଞ୍ଚଳ ତ୍ୟାଗ କରି ମହାସ୍ଫୁର୍ତ୍ତିରେ ବାହାରିଲା ।

କଲିକତା ଅଜବ ସହର । ଦେଖି ଦେଖି ସୀତାର ମନ ପୂରିଲା ନାହିଁ, ସେ ମାସେ ଖଣ୍ଡେ କଲିକତାରେ ରହିବାକୁ ଚାହିଁଲା । ସେତେବେଳେ ଜ୍ୟେଷ୍ଠମାସ, ଟାଣ ଖରା, ପଦ୍ମପୁର ଭାରି ଗରମ; ଦିବାକର ମଧ୍ୟ କଲିକତା ପସନ୍ଦ କଲେ । ଏହି ସମୟରେ ପୁଅକୁ ଜ୍ୱର ହେଲା, ସୀତାର ଓ ଫୁଲର ଭାରି ଭାବନା ହେଲା । ଦିବାକର ନିଜର ପ୍ରିୟ ଚିକିତ୍ସକ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁଙ୍କୁ ଘେନି ଆସିଲେ । ସେ ନିଜେ ତାଙ୍କ ଚିକିତ୍ସାରେ ଭଲ ହୋଇଥିଲେ, ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କର ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ଉପରେ ଅଗାଧ ବିଶ୍ୱାସ ।

ଫୁଲ ପିଲାକୁ କୋଳରେ ଧରି ବସିଲା । ଅବୁଝା ପୁଅ ତା କୋଳରୁ ମୁଣ୍ଡିକା କୋଳକୁ ଆଦୌ ଗଲା ନାହିଁ । ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ଆସି ପୁଅ ଦେହରେ 'ଷ୍ଟେଥୋସ୍ କୋପ୍' ବସାଇଲେ । ହଠାତ୍ ତାଙ୍କର ଲୋଲୁପ ଦୃଷ୍ଟି ଫୁଲର ଗୌରସୁନ୍ଦର ମୁହଁ

ଉପରେ ପଡ଼ିଗଲା । ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲେ, କି ଚମତ୍କାର ରୂପ ! ଦୁଇ ଓଳି ତାଙ୍କର ଯିବା ଆସିବା ଆରମ୍ଭ ହେଲା ପୁଅ ଭଲ ହେଲା ପରେ ମଧ୍ୟ ବର୍ମା ଫିସରେ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ପୂରା ସାହେବୀ ବେଶରେ ସେ ମୋଟରକାର ଚଢ଼ି ଆସନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଚିକିତ୍ସାବଳରେ ପୁଅ ଭଲ ହୋଇଥିବାରୁ ସୀତା ଓ ଫୁଲ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଖୁବ୍ ଖୁସି, ଶେଷକୁ ତାଙ୍କୁ ଖାଇବାର ନିମନ୍ତ୍ରଣ ହେଲା । ସେ ଏଡ଼େ ବଡ଼ ସାହେବ, ଓଡ଼ିଆ ଖାନା ଖାଇବେ କି ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ଆନନ୍ଦରେ ସମ୍ମତି ଜଣାଇ କହିଲେ, "ଓଡ଼ିଆ ଝିଅଙ୍କଠୁଁ ଆଉ କିଏ ଭଲ ରାନ୍ଧେ ? ସତ କହୁଚି, ଭାଇ, ତୁମ ଦେଶର ଯେଉଁ ମଣ୍ଡା କାକରା, ବିଶେଷତଃ ଯେଉଁ ଚକୁଳିପିଠା, ପୋଡ଼ପିଠା ମୁଁ ପୁରୀରେ ଥିଲାବେଳେ ଖାଇଥିଲି, 'କେକ୍', 'ବିସ୍କୁଟ' କାହିଁକି ତା ସଙ୍ଗେ ସମାନ ହେବ ? ଓଡ଼ିଶା ବ୍ରାହ୍ମଣ ପରିବାରର କନ୍ୟାମାନେ ଯେପରି ରାନ୍ଧନ୍ତି, ସେହିପରି ଅତିଥିପ୍ରିୟ । ଭାରତରେ ଅନ୍ୟତ୍ର ଏପରି ମୁଁ ଦେଖି ନାହିଁ । ସେ ସ୍ଥାନଟା ହେଲା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଲୀଳାଭୂମି, ମହାପ୍ରସାଦର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ, ସେଠି ନିଜେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଠାକୁରାଣୀ ରାନ୍ଧନ୍ତି !

କଥାଗୁଡ଼ିକ ଫୁଲର କାନକୁ ବଡ଼ ମିଠା ଲାଗିଲା । ଅନେକ ଥର ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ତାକୁ ବନ ଗୃହିଣୀରେ ଚାହିଁଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ସାହେବାନ ଚେହେରା ତା ଆଖି ଝଲସାଇ ଦେଇଛି । କି ଜାଣି କାହିଁକି, ତା ମନ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଢଳି ପଡ଼ିଲା । ଯୂଥିକାଠୁଁ ସେ ତାଙ୍କର ହାଲଚାଲ ସବୁ ଶୁଣିଛି - ତାଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ଖୁବ୍ ଭଲ, ମଣିଷ ଭିତରେ ସେ ହୀରାଟିଏ, ତାଙ୍କର ଘର ସଂସାର କିଛି ନାହିଁ, ସେଥିଯୋଗୁଁ ବଡ଼ ଦୟାଳୁ, ସର୍ବଦା ମୁକ୍ତହସ୍ତ, ଦୁଃଖୀ ରଙ୍କୀ ରୋଗୀ ଅନାଥ କେହି ତାଙ୍କ ଦୁଆରୁ ଫେରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏ ସବୁ ଶୁଣି ଶୁଣି ଫୁଲମଞ୍ଜରୀର ଚଞ୍ଚଳ ହୃଦୟ ମୋହିତ ହୋଇଗଲା । ଏପରି ଗୁଣବାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ନିଜ ହାତରେ ରାନ୍ଧି ବାଢ଼ିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ଲାଭ କରି ସେ କୃତାର୍ଥ ହେଲା ।

ସେ ଦିନ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ପୂରା ବଙ୍ଗାଳୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ ରୂପରେ ଦେଖା ଦେଲେ । ପିତର ପଡ଼ିଲା । ସେ ଆଉ ଦିବାକର ଭୋଜନରେ ବସିଲେ । ଆନ୍ତରିକ ଭାବରେ ତାଙ୍କର ପରିଚର୍ଯ୍ୟା ହେଲା । ଗୃହାଗତମାନଙ୍କୁ ଫୁଲର ଯୋଡ଼ାଏ ଆଖି ତୃଷିତ-ଭାବରେ ତାଙ୍କୁ ଚାହିଁ ଥିଲା, ଅନ୍ୟର ଅଲକ୍ଷରେ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ତହିଁର ସନ୍ଧାନ ପାଇଲେ । ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ନାଚି ଉଠିଲା । ଯୂଥିକା ଫୁଲ ଆଗରେ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁଙ୍କ କଥା ସବୁବେଳେ କହେ । ଫୁଲ କିଛି ନ କହିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତା ଆଖି ହସରେ ପରି ଯାଏ, ଯୂଥିକା ତାହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରେ ।

ଦିନେ ଦିବାକର ବାବୁ ଘରେ ନାହାନ୍ତି, ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ଯୂଥିକା ଓ ଫୁଲ ଦାଣ୍ଡ ଘରେ ବସି ଗଳ୍ପ କରୁଥିଲେ ।

ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ଘର ଭିତରକୁ ଆସିବାର ଦେଖି ଫୁଲ ମୁଣ୍ଡରେ ଲୁଗା ଦେଇ ଆଡ଼େଇ ଗଲା । ସେ ଜଣେ ଚୌକି ଟାଣି ବସି ଫୁଲକୁ ଆଗରୁସ ନମସ୍କାର କଲେ । ଫୁଲ ମଧ୍ୟ ନମସ୍କାର କରି ଗୋଟିଏ କୋଣରେ ଠିଆ ହେଲା । ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ଅଳ୍ପ କ୍ଷଣ ରହି ନମସ୍କାର କରି ବିଦାୟ ନେଲେ ।

ତହିଁ ଆରଦିନ ଯୂଥିକା ତାକୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଦେଲା । ଚିଠି ଫିଟାଇ ସେ ପଢ଼ିଲା, ତାହା ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁଙ୍କର; ଅତି ଭଦ୍ରଭାବରେ ଲେଖା ଏବଂ ତାହାର ପ୍ରଶଂସାରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ତାହାର ବୃହତ୍ ନୀଳେନ୍ଦୀବର ଆଖିଯୋଡ଼ିକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଗୋପନରେ ସେ ଓ ଯୂଥିକା ବାରମ୍ବାର ତାହା ପାଠ କଲେ । କ୍ରମେ ଦୁଇ ଖଣ୍ଡ ଚାରି ଖଣ୍ଡ ଆସିଲା, ଅଭଦ୍ରତା ହେବ ଭାବି ଫୁଲ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ତର ଦେଲା । ଅବଶେଷରେ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ମନ କଥା ଖୋଲି ଲେଖିଲେ ଫୁଲର ରୂପ ଗୁଣରେ ସେ ପାଗଳ, ଫୁଲ ବିନା ତାଙ୍କର ଜୀବନ ଧାରଣ ଅସମ୍ଭବ । ଫୁଲ ସେ ପତ୍ର ପାଇ ଲଜ୍ଜିତ ହେଲା । ସାହସ କରି ଯୂଥିକାକୁ ମଧ୍ୟ ତାହା ଦେଖାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ତା ଗୋଡ଼ ଯେ ଖସି ଖସି ଯାଉଥିଲା, ସେ ଏ ବିଷୟ ବେଶ୍ ଅନୁଭବ କରି ପାରୁଥିଲା, କିନ୍ତୁ ସଳଖ ହୋଇ ଠିଆ ହେବାକୁ ତାହାର ବଳ ହେଲା ନାହିଁ । ଯୂଥିକା ତା ମନ କଥା କଳି ପାରିଲା ।

ସେ ଦିନ ମାରବ ଜ୍ୟୋସ୍ନାରାତିରେ ଛାତ ଉପରେ ବୁଲୁ ବୁଲୁ ଯୂଥିକା ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁଙ୍କ କଥା ପକାଇଲା । ସେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲା ଯେ, ତାହାର ଏତେ ପ୍ରେମ ସତ୍ତ୍ୱେ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ତାକୁ ନ ଚାହିଁ ଫୁଲକୁ ଭଲ ପାଇଲେ, ଫୁଲ ଲାଗି ବର୍ତ୍ତମାନ ତାଙ୍କର ଜୀବନସଂଶୟ, ସେ ଏକପ୍ରକାର ଅର୍ଦ୍ଧ ପାଗଳ । ଏହାର ପରିଣାମ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଯେ ନିତାନ୍ତ ମନ୍ଦ—ଏହାହିଁ ହେଲା ତାହାର ପ୍ରଧାନ ଆଶଙ୍କା । ଫୁଲ ଏହା ଶୁଣି ହତାନୁଭୂତିରେ ତରଳି ଗଲା । ସେ ଦିନ ରାତିରେ ତା ମନରେ ନାନା କଥାର ଉଦୟ ହେଲା—ତାହାର ପୂର୍ବଜୀବନ ତା ଆଖି ଆଗରେ ଭାସି ଉଠିଲା । ସ୍ୱାମୀ ଶଶିକାନ୍ତ, ପ୍ରେମିକ ସୁରଞ୍ଜନ, ଆଉ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ, ଏ ତିନି ମୂର୍ତ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ଜ୍ୟୋତିଷଙ୍କ ଉପରେ ତାହାର ଆସକ୍ତି ପ୍ରବଳ ହେଲା । ସ୍ୱାମୀ ପରଲୋକଗତ, ସୁରଞ୍ଜନ ବିଶ୍ୱାସଘାତକ, କିନ୍ତୁ ଜ୍ୟୋତିଷ ? ଜ୍ୟୋତିଷ ତ ତା ଲାଗି ଆଜି ଉନ୍ମତ୍ତ ! ତାର ଭୟ ହେଲା, କାଳେ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ସୁରଞ୍ଜନ ପରି ଦଗା ଦେବେ, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ପରମ ସୁନ୍ଦର ମୁଖଶ୍ରୀ ମନେ ପଡ଼ି ତାହାର ଭୟ ଭ୍ରାନ୍ତି ଭାଙ୍ଗିଦେଲା । ଯେ ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର, ତାଙ୍କୁ ସନ୍ଦେହ ? ବିଶେଷତଃ ତା ଲାଗି ସେ ପାଗଳ । ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁଙ୍କର କଣ ନାହିଁ ? ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ଦାସ ଦାସୀ, ଡ଼ାକ୍ତରଖାନା, ପାଞ୍ଚମହଲା ଘର, ଏଡ଼େ ବଡ଼ ନାମଜାଦା ଡ଼ାକ୍ତର, ପୁଣି ସେ ଅବିବାହିତ, ତାର ପୁଣି ପାଣିପ୍ରାର୍ଥୀ—ଏପରି ପାତ୍ର ସେ ଛାଡ଼ିବ ?

କଲିକତାରେ କ'ଣ ନ ହୁଏ ? ଏ ଅପୂର୍ବ ସ୍ଥାନ, ଏଇଠି ତ ବିଦ୍ୟାସାଗର ବିଧବାବିବାହ ପ୍ରଥା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଜ୍ୟୋତିଷ ଜାଣନ୍ତି ସେ ବିଧବା, ତଥାପି ସେ ତାଙ୍କୁ ଚାହାନ୍ତି । ଏ ମାହେନ୍ଦ୍ର ସୁଯୋଗ ହେଳାରେ ତ୍ୟାଗ କରିବ ? ଆଉ ଶୂନ୍ୟ ହୃଦୟରେ କଣ୍ଟକ ଫେରିଯିବ ? ପଦ୍ମପୁରର ସେ ଘର ତାଙ୍କୁ କାରାଗାର ବୋଲି ମନେ ହେଲା. ତଥାପି ମା ମୁହଁଟା ସ୍ମୃତି ଭିତରେ ନାଚି ଉଠିଲା— ମାଙ୍କୁ ସେ କେମିତି ଛାଡ଼ିବ ? ପରକ୍ଷଣରେ ମନେ ହେଲା, ଝିଅମାନେ ଚିରକାଳ ମା-କୋଳରେ ନ ଥାନ୍ତି, ମାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ସେ ଶାଶୁଘରକୁ ଯାଇଥିଲା । ତାଙ୍କୁ ଅନେକ ଦିନ ରାତିରେ ନିଦ୍ରା ହେଲା ନାହିଁ, ଅହରହ ସେ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁଙ୍କ ଚିନ୍ତାରେ ବୁଡ଼ି ରହିଲା ।

ପଞ୍ଚବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ରଜନୀ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାମୟୀ । ତେତାଲାର ଛାତ ଉପର ବିବିଧ ଫୁଲକୁଣ୍ଡରେ ସଜ୍ଜିତ । ବସିବାର ଆସନ ଖଣ୍ଡେ ଅଧେ ପଡ଼ିଛି । ରଘୁନାଥ ଅଫିସର କାଗଜପତ୍ର ଦେଖି ନୀରବରେ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଆସି ସେହି ନିର୍ଜନ ସ୍ଥାନରେ ବସିଛି । ତାହାର ହୃଦୟ ଆଜି ଗଭୀରଭାବନାପୂର୍ଣ୍ଣ—ସେ ଯେ ଏକ ବଡ଼ ଅନ୍ୟାୟ କରି ବସିଛି । ଚିର କୁମାର ରହିବ ବୋଲି ଯେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଥିଲା, ସେ ପୁଣି ଆଜି ମାୟାର ପ୍ରେମରେ ବିହ୍ୱଳ ! ତାର ସେ ବାଲ୍ୟସଙ୍ଗିନୀ ସୀତାକୁ ଭୁଲିଲା ? ହାୟ, ଅବ୍ୟବସ୍ଥିତ-ହୃଦୟ ରଘୁନାଥ ! ଯାହାପାଇଁ ଦେଶାନ୍ତରୀ ହେଲୁ, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଲୁ, ପାଞ୍ଚ ସାତବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ତାକୁ ଏକାବେଳକେ ପାସୋରି ଗଲୁ ? ରଘୁନାଥ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ନିଜର ପରିବର୍ତ୍ତନ ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କଲା—ବାସ୍ତବିକ, ମାୟାକୁ ଯେ ସେ ପ୍ରେମ କରିଛି, ସେଥିରେ ତାର କି ଦୋଷ ? ମାୟା ଯେ ଉପରେ ପଡ଼ି ତାକୁ ଭଲ ପାଇଲା, ଏଇଟା କଣ ତାର ଭଦ୍ରତା—ଏଇଟା କଣ ତାର ଉଚିତ ? ରଘୁନାଥ କଳ୍ପିତ କ୍ରୋଧରେ ଭାବିଲା, ବାସ୍ତବିକ ମାୟା ସବୁ ଅନର୍ଥର ମୂଳ ! ସେ ଯେପରି କରିଛି, ସେହିପରି ଫଳ ଭୋଗୁ—ସେ କାହିଁକି ତାକୁ ବିଭା ହେବ ? ତାର ଗରଜ ? ଏ ଥର ସେ ମନ ଦୃଢ଼ କରିବ—ନିଶ୍ଚୟ ମାୟାର ସମ୍ପର୍କ ତ୍ୟାଗ କରିବ । ମାୟାର ସମ୍ପର୍କ ଯେ ପାପ ! ମାୟା ନିଶ୍ଚେ ମାୟାବିନୀ କୁହୁକିନୀ ! ନୋହିଲେ କି ତାର ଏଡ଼େ ଟାଣ ମନକୁ ସେ ଭାଙ୍ଗି ଚୂନା କରନ୍ତା—ଏପରି ଦୃଢ଼ ଲୋକକୁ ସେ କାନଧରା କରନ୍ତା ! ବେଶ୍ ଭଲ କଥା—ଏଥର ମଜା ବୁଝିବ । ସାମାନ୍ୟ ଟୋକୀଟାର ଏଡ଼େ ଗର୍ବ ? ପୁଣି ପରକ୍ଷଣରେ ଭାବିଲା—କି ଜଘନ୍ୟ ! କି ଭୟାନକ ! ସ୍ତ୍ରୀଲୋକକୁ ଏ ଅନ୍ୟାୟ ଦଣ୍ଡ—ଅକାରଣ ସରଳା ଅବଳା ବେକରେ ଛୁରୀ ! ପୁଣି ତା ବାପର ଖାଇ ।

ମାତ୍ର ସେହିକ୍ଷଣି ସୀତା କଥା ତା ମନରେ ଉଦୟ ହେଲା । ସେ ମନକୁ ପଥର କରି ଭାବିଲା—ହିଁ, ତା ବାପର ଯେପରି ଖାଉଛି, ସେହିପରି ଖଟୁଛି । ତା ପାଇଁ କଣ ସେ ତାର ଜୁଆଇଁ ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ? ନା—କଦାପି ନୁହେ ! ମାୟା ଯେପରି ତାକୁ ଭଲ ପାଉଛି, ସେହିପରି ସେ ଚେରୁ । ତେବେ ଯିନା ତାର ଶାସ୍ତି ହେବ ।

ଏତିକିବେଳେ ରଘୁନାଥର ପଛଆଡ଼େ ଆସି ମାୟା ଠିଆ ହେଲା । ଜହ୍ନ ଆଲୁଅରେ ତାର ଛାଇ ଦେଖି ରଘୁନାଥ ବୁଲି ପଡ଼ି ତାକୁ ଡାକିଲା—ମାୟା, ଏ ପାଖକୁ ଆସ । ମାୟାର ମନଟା ହାକିମି ସ୍ୱର ଶୁଣି ଛୋଟ ହୋଇଗଲା । ସେ ଚୂପ୍

ହୋଇ ସାମନାରେ ଛିଡ଼ା ହେଲା । ରଘୁନାଥ ବିନୀତସ୍ୱରରେ କହିଲା, "ମାଷ୍ଟ୍ରି, ତୁମେ ସେ ଚୌକିରେ ବସ ।" ମାଷ୍ଟ୍ରି ରଘୁର ବ୍ୟବହାରରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଚୌକିଟି ଟାଣି ଆଣି ତାହାର ସମ୍ମୁଖରେ ବସିଲା । ରଘୁନାଥ ମନ ଦୃଢ଼ କରି ଆଜ ସବୁ କହିବ ବୋଲି ସ୍ଥିର କଲା । ମାତ୍ର ପ୍ରଥମେ କପରି ଆରମ୍ଭ କରିବ, ଠିକ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ତାହାର ସରଳ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ସବୁ ଗୋଳେଇ ଗଲା ; ସେ କିଛିକ୍ଷଣ ନୀରବ ରହି କହିଲା, "ମାଷ୍ଟ୍ରି, ତୁମେ ନଷ୍ଟେ ମାଷ୍ଟ୍ରାଣୀ । ନୋହିଲେ, ତୁମେ ମୋତେ କାହିଁକି ଭଲ ପାଇଲ ? ମୁଁ ତୁମର ଯୋଗ୍ୟ, ନା ଜାତପତ ? ତୁମେ କଣ ଅବନାଶ, କି ସୁରେନକୁ ବାହା ହୋଇଥିଲେ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା ? ସେମାନେ ତୁମର ସମାନସ୍କନ୍ଧ, ମୁଁ ତୁଚ୍ଛା ଅଶିକ୍ଷିତ, ମୋତେ ତୁମେ ଭଲ ପାଇ ଭୁଲ କଲ ।"

ମାଷ୍ଟ୍ରି ଗଭୀର ଦୀର୍ଘନିଶ୍ୱାସ ଗ୍ରହଣ କରି କହିଲା, "ମୋର ସାଧ କଣ ? ମୁଁ କଣ ଜାଣେ, କଣ କରିବ ?" ତାର କଥା ଅସମ୍ବଦ୍ଧ, ସେ ଠିକ୍ ଯାହା କହିବାକୁ ଚାହେଁ, ତାହା କହି ପାରିଲା ନାହିଁ—ହୃତ୍ପିଣ୍ଡ ଭଳି ତୁନ ହୋଇଗଲା । ତା ମନ ଭିତର କଣ ହୋଇଗଲା ।

ରଘୁନାଥ କହିଲା, "ତୁମେ କିଛି ଜାଣ ନାହିଁ, ଖାଲି ପରର ଅନିଷ୍ଟ କରି ଜାଣ । ସୁରେନ ବିଶ୍ୱାସକୁ ଭଣ୍ଡିଲ, ଅବନାଶକୁ ଆଶା ଦେଇ ବିଭା ହେଲ ନାହିଁ, ଗିରିଶକୁ ହତାଶ କଲ, ଆଉ ଶେଷକୁ ମୋ ମୁଣ୍ଡ ଖାଇଲ !"

ମାଷ୍ଟ୍ରି ଏତେଗୁଡ଼ିଏ ଅକାରଣ ଦୋଷାରୋପରେ ମର୍ମାହତ ହୋଇଗଲା । ସେ ଦୃଢ଼ ହୋଇ ଛିଡ଼ା ହେଲା ; ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ କହିଲା, "କିଏ କହିଲା ? ସବୁ ମିଛ—ସବୁ ମିଛ । ମୁଁ କାହାକୁ କେବେ କିଛି କହି ନାହିଁ, ସବୁ ମିଛ । ତୁମକୁ ଏ ମିଛ କଥା ସବୁ କିଏ କହିଲା ?"

ରଘୁନାଥ କହିଲା, "ହଉ, ଧର ସେ ସବୁ ମିଛ, ସେଥିରେ ମୋର କିଛି ଯାଏ ଆସେ ନାହିଁ । ତୁମକୁ ମତେ ଭଲ ପାଇବାକୁ କିଏ କହିଲା ?" ମାଷ୍ଟ୍ରି ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଅବଶ୍ୟ ଦେଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଭଲ ପାଇବାକୁ କିଏ କଣ କହେ ? ତାର ସେ ଦିନ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲା—ଯେଉଁ ଦିନ ରଘୁନାଥକୁ ସେ ପ୍ରଥମେ ବିଶ୍ୱସେବା ପ୍ରେସର କିରାଣୀଖାନାରେ ଦେଖିଥିଲା । ସେ ଆଜକୁ ପାଞ୍ଚ ଛ ବର୍ଷ ତଳର କଥା—ସେ ରଘୁନାଥ ଆଉ ଏ ରଘୁନାଥ ମଧ୍ୟରେ କେତେ ପ୍ରଭେଦ ! ସେ ଧୀର ନମ୍ର ରଘୁନାଥ—ଯେ କି ତାକୁ ଆଜ୍ଞା ଆପଣ କହୁଥିଲା, ସେ ଆଜ ତାକୁ ଅପରାଧୀ ପରି ଜେରା କରୁଛି । ସେ କିଛି ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ଠିଆ ହେଲା, ଭାବିଲା—ଏ ବୋଧହୁଏ ଆଉ ଗୋଟିଏ ନୂତନ ଅଭିନୟ—ସମ୍ଭବତଃ ତା ମନ ବୁଝିବା ପାଇଁ ।

ରଘୁନାଥ ତାଠାରୁ ଉତ୍ତର ନ ପାଇ କହିଲା, "ଦେଖ, ମୋତେ ତୁମେ ଭଲ ପାଇ ବଡ଼ ଭୁଲ କଲ । ମୁଁ ବିଦେଶୀ ବିଜାତି. ମୋର ପୂର୍ବ ଜୀବନ ତୁମେ କିଛି ଜାଣ ନାହିଁ ।"

"ମୋର ସେ ସବୁ ଜାଣି ଲାଭ କଣ ?"

"ସେଥିରେ ତୁମର କି ଲାଭ ଶୁଣ । ତୁମେ କାହାର ଝିଅ, ତୁମର ମାନ ସମ୍ମାନ କଣ ? ମୁଁ ଗୋଟିଏ ଅଜ୍ଞାତକୁଳଶୀଳ, ପୁଣି ଓଡ଼ିଆ, ଆଉ ହିନ୍ଦୁ; ନିତାନ୍ତ ଅନାଥ, ଅକିଞ୍ଚିତ ଓ ଦୀନ ।"

ମାଗ୍ନା ଗଦ୍‌ଗଦ କଣ୍ଠରେ କହିଲା, "ତୁମେ ତ ମୋର ସବୁ, ମୋ ଜୀବନର ଜୀବନ । ମୁଁ ତୁମକୁ ଜାଣେ, ମୁଁ ଆଉ କିଛି ଜାଣିବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ତୁମେ ହାଡ଼ି ହେଲେ ମୁଁ ହାଡ଼ିଆଣୀ, ମୋଚି ହେଲେ ମୁଁ ମୋଚିଆଣୀ । ମୋର ତୁମଠି ଲୋଡ଼ା ।"

ରଘୁନାଥ ବିଗସ୍ତ ହେଲା, ନମ୍ର ସ୍ୱରରେ କହିଲା,—"କ୍ଷମା କର ମାଗ୍ନା ! ତୁମର ଏପରି ଟାଣ ମନ ମୁଁ ଜାଣି ନ ଥିଲି —"

ମାଗ୍ନା ରଘୁନାଥର କଥା ଶେଷ ନୋହୁଣୁ ତା ପିଠିରେ ଆଉଜି ପଡ଼ିଲା । ରଘୁନାଥ ପୁଣି ଆଉ ଥରେ ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତ ହୋଇ ତାକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲା ।

କିନ୍ତୁ ପରେ ପୁଣି ତା ମନ ଝାଉଁଳି ହେଲା । ଧୀରେ ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ କହିଲା, "ମୁଁ ତ ତୁମକୁ ବିଭା ହେବି ନାହିଁ, ମିଛରେ ମୋତେ ଆଶା କର ନାହିଁ ।" ମାଗ୍ନା ପଥର ପରି ଏ ନିଷ୍ଠୁର ବାକ୍ୟ ଶୁଣିଲା । ପରେ ଭାବିଲା—ବୋଧ ହୁଏ ଖେଳରେ କହୁଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥ ତାହା ପ୍ରକୃତରେ କହିଥିଲା । ଏ ଥର ସେ ମାଗ୍ନାଠାରୁ ଦୂରଛଡ଼ା ହୋଇ ରହିଲା ।

କୋମ୍ପାନିର କାମଯୋଗୁଁ ତାକୁ କିଛି ଦିନ ମୌଲମୀନ ଯିବାକୁ ହେଲା । ମାଗ୍ନା ଭାବିଲା, ସେ ତାକୁ ସଙ୍ଗରେ ଡ଼ାକିବ; ମାତ୍ର ରଘୁନାଥ ତାକୁ କିଛି ନ କହି ଚାଲିଗଲା । ସେ ଦୁଃଖରେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ରହିଲା । ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର କଣ ସ୍ୱଭାବ ଏହିପରି ! ରଘୁନାଥର ଅବହେଳାଯୋଗୁଁ ସେ ତାର ଜାତି ଉପରେ ଅଭିମାନଟିକ ଢ଼ାଳି ଦେଲା ।

କେବଳ ବାବୁ ଫେରି ଆସିଲେ । ରଘୁର ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ମାଗ୍ନା ତାଙ୍କ ସହିତ କଲିକତା ଚାଲିଗଲା । ରଘୁ ଯେତେବେଳେ ରେଙ୍ଗୁନ ଫେରି ଆସିଲା, ଦେଖିଲା—ସେ ନାହିଁ; ତା ଶୋଇବା ଘରେ କେବଳ ମାଗ୍ନାର ସେହି ସୁନା ଫ୍ରେମ ବନ୍ଧା ଫୋଟୋଟି । ରଘୁନାଥ କଜାଣି କାହିଁକି ସେ ଦିନ ବଡ଼ ମନସ୍ତାପ କଲା ।

ମାୟାକୁ ଅକାରଣ କଷ୍ଟ ଦେଇ ବିଦାୟ ଦେଇଥିବାରୁ ତାକୁ ବଡ଼ ବାଧିଲା । ତେଣୁ ସେ ସରଳ ଭାବରେ ତାକୁ ସବୁ ବିଷୟ ଜଣାଇବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲା । ସେ ଭିତରେ ତାକୁ ଆଉ ନିଦ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ଦୀର୍ଘ ପତ୍ର ରଚନା କରି ନିଜର ଆନୁପୂର୍ବିକ ସମୁଦାୟ ଇତିହାସ ଲେଖି ତାହା ନିକଟକୁ ପଠାଇ ଦେଲା ।

ସେ ଚିଠିର ଜବାବ ପାଇଁ ରଘୁ ହପ୍ତାଏ, ଦୁଇ ହପ୍ତା, ମାସେ ଅପେକ୍ଷା କଲା; କିନ୍ତୁ କୌଣସି ଉତ୍ତର ନ ପାଇ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ତାହାକୁ ସେ ଯେ ଅକାରଣ ଦୁଃଖ ଦେଇଛି, ଏ କଥା ଭାବି ତାହାର ମନରେ କଷ୍ଟର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । ସେ ଦିନେ ଅତର୍କିତ ଭାବରେ ଆସି କଲିକତାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ମାୟାର ଦେଖା ମିଳିଲା ନାହିଁ ସେତେବେଳେ ମାୟା କଲିକତାରେ ନ ଥିଲା । ରଘୁନାଥ ନିରାଶ ହୃଦୟରେ ବର୍ମା ଫେରିଗଲା । ତାହାର ମନେ ହେଲା, ଏପରି ହତଭାଗ୍ୟ ଜୀବନ ଥାଇ ଲାଭ କ'ଣ ? ଅକାରଣ ପରର କଷ୍ଟ ! ଏ ଥର ମାୟା-ଚିନ୍ତାରେ ସେ ବେଶି ବିବ୍ରତ ହେଲା । ମାୟା ତାକୁ ଏତେ ଭଲ ପାଏ—ଏତେ ପ୍ରେମରେ ପଥର ବି ପାଣି ହୋଇଯାନ୍ତା ! ବାସ୍ତବିକ, ତା ହୃଦୟ କ'ଣ ପଥରଠୁଁ ଟାଣ ? ତା ହୃଦୟ କ'ଣ ନିଷ୍ଠୁର ରାକ୍ଷସର ହୃଦୟ ? ତାଠି କ'ଣ ମାନବର ବୋଧଶକ୍ତି ନାହିଁ ? ନା, କେବଳ ସେ ଆପଣା ଜିଦ୍ ବଜାୟ ରଖୁଛି ? ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ହେଲା ଯେଉଁ ନାରୀ ତାକୁ ଭଲ ପାଏ, ସେହି ପ୍ରଥମ ଦର୍ଶନଦିନୁ ଯେ ତାର ଚରଣରେ ଆତ୍ମପ୍ରାଣ ବଳି ଦେଇଛି, ଯେ ତା ଲାଗି ସବୁ ତ୍ୟାଗ କରିଛି, ସେ ନାରୀ ମନକଥା ନା ଦେଖିବ ? ମାୟା ବିଦ୍ୟାବତୀ, ଧନ କୁବେରର କନ୍ୟା, ସଭ୍ୟ ମହିଳାଙ୍କର ଶିରୋମଣି, ରୂପରେ ଗୁଣରେ ତାହାର ତୁଳନା ଅସମ୍ଭବ; ସ୍ୱଭାବ ଏପରି ଧୀର, ଗମ୍ଭୀର, ଶାନ୍ତ ଓ ସଂଯତ ଯେ, ମର୍ମ ଫାଟିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତା ତୁଣ୍ଡ ଫିଟେ ନାହିଁ—ଅନ୍ତର ପୋଡ଼ି ଜଳିଗଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅଧର ତା ପ୍ରକାଶ କରେ ନାହିଁ । ଏପରି ମହିମାମୟୀ ଯେଉଁ ଯୁବତୀ, ତାହାର ସେ କ'ଣ କରିଛି ? କେବଳ ଅନିଷ୍ଟ, କେବଳ ଆଘାତ—ଆଘାତ ଉପରେ ଆଘାତ । ତାକୁ ଭାଙ୍ଗି ସେ ଚୂନା କରିଛି, ତାହାର ଅମୂଲ୍ୟ ଜୀବନକୁ ମାଟି କରିଛି । ପୁଣି କେବେ କେବେ ଭାବେ—ସେ କାହିଁକି ମାଟି କରିବ—ମାୟା ସ୍ୱୟଂ ତାକୁ ଭଲ ପାଇ ମାଟି ହୋଇଛି । କଣ୍ଟାବାଡ଼ରେ କନ୍ଦି ହେଲେ କ'ଣ କଣ୍ଟା ଫୋଡ଼ି ହୁଏ ନାହିଁ ? ତଥାପି ଯେତେ ଆତ୍ମଦୋଷ ପ୍ରକ୍ଷାଳନ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାହାର ବିବେକ ସର୍ବଦା ତାକୁ ଦୋଷୀ କଲା—ସର୍ବଦା ତାକୁ ଅପରାଧୀ ପରି ଜେରା କଲା । ଖାଇଲେ, ବସିଲେ, ଶୋଇଲେ, ଉଠିଲେ ବିବେକ ତା ସଙ୍ଗେ ତର୍କ କଲା—ତୁ କ'ଣ କଲୁ, ତୁ କ'ଣ କଲୁ ! ଗୋଟାଏ ଅବଳାର ଜୀବନକୁ ଖାଇଲୁ ? ଏହି ପ୍ରତିଧ୍ୱନିରେ ତାର ଶାନ୍ତି ସୁଖ ହଜିଗଲା । ସେ ଭାବରେ କେତେବେଳେ ଚିନ୍ତାରେ ବୁଡ଼ି ରହିଲା, କେବେ ବା ରାଗରେ ବିବେକକୁ ଶାସନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା; ହେଲେ, ଶାନ୍ତି ପାଇଲା ନାହିଁ । ତା ମନରେ

ସର୍ବଦା ମାୟାର ପ୍ରେମମୟୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳରୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତର ହୋଇ ପ୍ରତିଭାତ ହେଲା । ସେ ଯେତେ ଚେଷ୍ଟା କଲା ମାୟାକୁ ଭୁଲିବାକୁ, ମାୟା ସେତିକି ଦୃଢ଼ ହୋଇ ତା ଅନ୍ତରରେ ଆସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲା ।

ଶେଷକୁ ରଘୁନାଥ ବୁଝିଲା, ସେ ମାୟାକୁ ହଜାର ଦୋଷ ଦେଲେ ସୁଦ୍ଧା ନିଜେ ତାକୁ ଅଜ୍ଞାତରେ ଅନେକ ଦିନୁ ଭଲ ପାଇଛି । ଏ ସତ୍ୟ ଯେଉଁ ଦିନ ସେ ଆବିଷ୍କାର କଲା, ସେ ଦିନ ବିସ୍ମୟ ଓ ଆନନ୍ଦ ଉଭୟେ ତାକୁ ଘେରି ବସିଲେ । ସେ ଦୋଷ କରି ସୁଦ୍ଧା ଅପରାଧୀର ଆତ୍ମଗ୍ଳାନିରୁ ତ୍ରାହି ପାଇବା ପାଇଁ ପୁଣି ନିଜପକ୍ଷ ସମର୍ଥନର ଚିନ୍ତାରେ ବୁଡିଗଲା । ହଁ, ସେ ମାୟାକୁ ଭଲ ପାଏ, ତହିଁରେ ଦୋଷ କଣ ? ସେ ସୀତାକୁ ଭଲ ପାଏ ବୋଲି କଣ ଆଉ କାହାକୁ ଭଲ ପାଇବାର ଅଧିକାର ତାର ନାହିଁ ? ତାହା ହେଲେ ଲୋକେ ପ୍ରଥମା ପତ୍ନୀର ମୃତ୍ୟୁରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ବିବାହ କରନ୍ତେ କାହିଁକି ? ତାହା ତ ଦୋଷ ହୁଅନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ପୁଣି ଭାବିଲା, ସେଠି ତ ବିବାହ ଗରଜର କଥା । ଏ ତ ଆଉ ତାହା ନୁହେଁ । ଏଠି ତ ସେ ଝୁରି ମରୁଛି । ଏ ଥର ତା ମନରେ ନାନା ଭାବର ଉଦୟ ହେଲା । ଥରେ ଯେତେବେଳେ ସେ ସୀତା ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଭଲ ପାଇଛି, ତାକୁ ବିବାହ କରିବାଟା କି ପାପ ? ବରଂ ତାଁର ଜୀବନରକ୍ଷା । ସୀତା ତ ଯାହା ହେଉ ସୁଖେ ଦୁଃଖେ ସଂସାର କରୁଛି, ଆଉ ମାୟା ବିଚାରୀ ଯେ ଝୁରିକୁଳରୁ ସରୁଛି । ମାୟା ମଧ ନାରୀ, ସେ କପାଁ କୋମଳା ଅବଳାର ପ୍ରାଣରେ ଅଗ୍ନି ଜାଳିବ ? ସେ କପାଁ ଅକାରଣ ତାକୁ ଶୂଳୀରେ ଦେବ ? ଅନ୍ତତଃ ତାକୁ ବିବାହ କରି ଯଦି ସେ ସୁଖୀ କରି ପାରେ, ତେବେ କଣ ତାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ନାହିଁ ?

ରଘୁନାଥ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ସ୍ଥିର କଲା, ମାୟାକୁ ବିବାହ କରିବା ତାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ସେତେବେଳେ ମଧୁର ଗୋଧୂଳି ଆକାଶକୁ ଆଚ୍ଛନ୍ନ କରିଥିଲା । ରେଙ୍ଗୁନ ସହରର ସଡକ ସବୁ ବିଜୁଳି ବତୀରେ ଆଲୋକମୟ ହେବା ଆରମ୍ଭ ହେଲାଣି । ସେ ବେଶଭୂଷା ହୋଇ ବୁଲି ବାହାରିଲା ।

ବାଟରେ ଅସଂଖ୍ୟ ବର୍ମ୍ମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ନାନାରଙ୍ଗର ଚକମକିଆ ରେଶମ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧି, ମୁଣ୍ଡରେ ଚିକଣ ଚନ୍ଦ୍ରାକାର ଖୋଷାକରିକୁ ଫୁଲ ପେନ୍ଥାମାନ ଖୋଷି ମୁହଁରେ ସନାଖା (ଚନ୍ଦନ) ବୋଳି, ସୁନାରଙ୍ଗର ଝଲରେ ଆଖି ଝଲସାଇ ବୁଲୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଗୋଡ଼ରେ ରେଶମୀ ଚଟି, ସୁନାର ପାଦବଳା, ହାତରେ ସୁନାର ମୋଡାଖଡ଼ୁ, କାନରେ ହୀରା ନଡାଉଁ (କର୍ଣ୍ଣଫୁଲ), ଦେହରେ ରଙ୍ଗିଆ ସବୁ ରେଶମୀ ପଓ୍ୱା (ସ୍ୱଦର), ଧଳା ଅଇଁଜି (କୁରୁତା) ଉପରେ ସୁଶୋଭିତ । ପାନ ଚୋବାଳରେ ରକ୍ତାଧର ଲୋହିତ ବର୍ଣ୍ଣ । ରଘୁନାଥ ଏ ନାରୀମାନଙ୍କର କମନୀୟ-ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ଥରେ ଥରେ ଚାହୁଁଥିଲା, ଆଉ ଭାବୁଥିଲା, ଏ ସ୍ଥାନର ବିପଦ ।

ଏ ଦେଶ ଅଦ୍ଭୁତ—ଏଠି ବିବାହ ନାହିଁ, ବ୍ୟଭିଚାରରେ ଦୋଷ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ । ଚାରିଆଡ଼େ ରୂପର ହାଟ—ରୂପର ପସରା ମେଲି ଅସଂଖ୍ୟ ଯୁବତୀ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଯୁବକଙ୍କୁ ଫାନ୍ଦରେ ପକାଇବାକୁ ସତୃଷ୍ଣନୟନରେ ଚାହିଁଛନ୍ତି । ଏତେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ଏତେ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ, ଏତେ ରଙ୍ଗ ବିଳାସିତା ମଧ୍ୟରେ ଆତ୍ମଦମନ କରି ରହିବା ଋଷିର ଅସାଧ୍ୟ । ତେବେ ସେ କାହିଁକି ଅକାରଣ ଆପଣାର ନିର୍ମଳ ଚରିତ୍ର କଳଙ୍କିତ କରିବ ? ସେ କାହିଁ ବିବାହ ନ କରିବ ? ଗୋଟିଏ ମ୍ଳେଚ୍ଛ ବର୍ମିଣୀର କ୍ରୀତଦାସ ହେବା ଅପେକ୍ଷା ସତୀ ସାଧ୍ୱୀ ମାନ୍ୟାର ସ୍ୱାମିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରି ଶତ ଗୁଣେ ଶ୍ରେୟ ନୁହେ ! ପୁଣି ଭାବିଲା, ମାଁଢେଇଁ କଥା ! ମାଁଢେଇଁ ତା କାରଖାନାର ଗୋଟିଏ ପରମ ରୂପବତୀ ବର୍ମୀ ଯୁବତୀ । ସେ ସର୍ବଦା ତା ପ୍ରତି ଆସକ୍ତା । କେଉଁଦିନ ବା ସେ ତାହା ଫାନ୍ଦରେ ପଡ଼ି ପାରେ, ଆଜଠୁଁ ସାବଧାନ ହେବା କଣ ଉଚିତ ନୁହେଁ ? ଭାବୁଁ ଭାବୁଁ ରଘୁନାଥ ଇରାବତୀ ନଦୀ ବନ୍ଧରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ଜେଟି ଉପରେ ବୁଲୁ ବୁଲୁ ସନ୍ଧ୍ୟା ହୋଇଗଲା, ଆକାଶରେ ଗୋଟିଏ ଯୋଡ଼ିଏ ତାରା ଦେଖା ଦେଲେ । ଆଉ ବିଶାଳବକ୍ଷା ଇରାବତୀର ଜଳଦର୍ପଣରେ କେଳି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ରଘୁନାଥ ଏକାନ୍ତ ମନରେ ତାରାସମୂହର ଜଳକ୍ରୀଡ଼ା ଦେଖୁଥିଲା । ହଠାତ୍ ପଛଆଡ଼ୁ କିଏ ତା କାନ୍ଧରେ ହାତ ପକାଇଲା । ରଘୁନାଥ ଫେରି ଚାହିଁଲା—ମିଷ୍ଟର ବନେଟ୍ ।

ମିଷ୍ଟର ବନେଟ୍ ପୋଲିସ କର୍ମଚାରୀ । ସେ ଜାତିରେ ଫିରିଙ୍ଗି, ଭୟାନକ ମଦ୍ୟପାୟୀ, କିନ୍ତୁ ଶିଷ୍ଟାଚାରରେ ଅତି ଭଦ୍ର ଓ କଥାବାର୍ତ୍ତାରେ ବେଶ ସୁରସିକ । ଲୋକେ ତା ସହିତ ଆଳାପ କରିବାକୁ ନ ଚାହିଁଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଆପେ ବଳେ ପଡ଼ି ପରିଚୟ ଦିଏ—ପ୍ରଥମେ ବହୁତ ଭଦ୍ରତା ଦେଖାଏ, ଦିନେ ଅଧେ ହୋଟେଲରେ ଖୁଆଏ, କେବେ 'କ୍ଲବ'କୁ ନେଇଯାଏ, ଥିଏଟରକୁ ନିଏ, ଶେଷକୁ ନିଜ ସଙ୍ଗୀର ପକେଟରେ ହାତ ପକାଏ । ଥରେ ମୁଠାରେ ପାଇଲେ ସର୍ବସ୍ୱାନ୍ତ କରି ଛାଡ଼େ । ମଦ, ବେଶ୍ୟା, ଜୁଆଖେଳରେ ସେ ଧୁରନ୍ଧର । ରଘୁନାଥ ତାକୁ ଭଲରୂପେ ଚିହ୍ନେ, ସେଥିପାଇଁ ସେ ସତର୍କ ହୋଇ ତାଠାରୁ ଦଶହାତ ଦୂରରେ ଥାଏ । ମାତ୍ର ବେହିଆ ବନେଟ୍ ତା ସଙ୍ଗ ଛାଡ଼ିବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ରଘୁନାଥ ଧନୀ ଆଉ ଅବିବାହିତ, ତାକୁ ହାତ କଲେ କେଉଁ କାମ ନ ହେବ ? ରୋଜ ଉପୁରି ମଦ ଖରଚଟା ତ ଉଠିଯିବ । କୋମ୍ପାନିର ପୂର୍ବତନ ମେନେଜର ସତୀଶ ବାବୁ ତ ଏହିପରି ଭଲଲୋକ ଥିଲେ । ବନେଟ୍ ସାହେବ ଫାନ୍ଦରେ ପଡ଼ି ଶେଷ ହେଲେ । ଶେଷକୁ କୋମ୍ପାନିର ତହବିଲ ତୋଷରପ କରି ବର୍ତ୍ତମାନ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ । ବହୁସ୍କ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଯଦି ତା କଥାରେ ଭୁଲନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ରଘୁନାଥ କି ଛାର ! ସେ ରଘୁନାଥକୁ ଧରିବା ଯେପରି ସହଜ ମନେ କରିଥିଲା, ତଦ୍ରୂପ ହେଲା ନାହିଁ । ବର୍ଷେ ହେଲା ସେ ତାହା ସଙ୍ଗରେ ଲାଗି ଟୋପାଏ ମଦ ଚଖାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ, ଆଉ

ଅନନ୍ୟାନ୍ୟ କଥା ତ ଦୂର । ତଥାପି ସେ ଚେଷ୍ଟାରୁ ବିରତ ନୁହେ । ଦୂରରୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲା, ରଘୁନାଥ ଯେଉଁଠିରେ ବୁଲୁଚି, ସେ ମଧ୍ୟ ଆସି ବୁଲିଲା । କ୍ରମେ ଅନ୍ଧକାର ଘୋଟିଗଲା, ବନେଟ୍ ଅତର୍କିତ ଭାବରେ ଆସି ତା ପିଠିରେ ହାତ ମାଇଲା । ରଘୁନାଥ ମୁହଁ ବୁଲାଇ ତାକୁ ଗୁହ୍ଁ କହିଲା—"ଗୁଡ୍ ଇଭିନିଂ ମିଷ୍ଟର ବନେଟ୍ ! ଭଲ ଅଛନ୍ତି ତ ?" ସେ ରଘୁନାଥର ପ୍ରସାରିତ କର ମର୍ଦ୍ଦନ କରି ତା ସହିତ ବୁଲିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଏଣୁ ତେଣୁ ପାଞ୍ଚକଥା ହେଲା ପରେ ସେ ରଘୁନାଥକୁ କହିଲା—"ମିଷ୍ଟର ମହାପାତ୍ର ! ତୁମେ ବଡ଼ ଅରସିକ ! ତୁମେ ସବୁବେଳେ ଏ କି ବ୍ରତ କରିଚ ? ଯୁବା ବୟସ ତୁମର, ଏ ବୟସରେ ସ୍ଫୁର୍ତ୍ତି ନାହିଁ ? ଏ ବୟସରେ ମୁନି ଋଷି ହେଲେ ଚଳିବ ନା ? ଜୀବନ କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ! ଦୁଇ ଦଣ୍ଡ ମଉଜ କରି ଆନନ୍ଦରେ ଉଡ଼େଇ ଦେଲେ ଯାଏ । ପାଣିର ଫୋଟକା ଗୁହ୍ଁ ଗୁହ୍ଁ ମିଳେଇ ଯିବ, ପକେଟରେ ସଇଆ ଝଣ ଝଣ କରି ଲାଭ କଣ ?—ଯଦି ଆମେ ଦୁନିଆଟା ଭୋଗ ନ କଲୁଁ ?"

ସେତିକି ବେଳେ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ମୀ ଯୁବତୀ ରୂପରେ ସେ ସ୍ଥାନଟି ଆଲୁଅ କରି ଗ୍ଭଲିଗଲେ । ସେମାନେ କିଛି ଦୂର ଅଗ୍ରସର ହେଲା ମାତ୍ରେ ତାଙ୍କୁ ଗୁହ୍ଁ ବନେଟ୍ କହିଲା—"ମୁଁ ଏଇ ସବୁ ଦେଶ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଭଲ ପାଏ । ଆହା, କି ରୂପ ! ଯେପରି ଫୁଲର ମାଳା ! ଏ ଫୁଲବଣରେ କେଉଁ ମଧୁକରର ମନ ବିଚଳିତ ନ ହେବ ?" ରଘୁନାଥ ତା କଥାରେ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲା - "ବନେଟ ! ଛି, ତୁମେ ଏପରି କହ ନାହିଁ, ପର ସ୍ତ୍ରୀ ମତେ ମା ଭଉଣୀ ।" ବନେଟ୍ ଗୋଟିଏ ଅଶ୍ଳୀଳ ଶପଥ କରି କହିଲା - "ଦୁନିଆଯାକ ମା ଭଉଣୀ ଦେଖିଲେ ପାଠ ସରିଲା, ସ୍ତ୍ରୀ ମାନେ ଭୋଗର ସମଗ୍ରୀ, ଜଗତରେ ମନୁଷ୍ୟର ତିନୋଟା ଭୋଗ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ"; କହି ସେ ଆଙ୍ଗୁଳି ଗଣି କହିଲା "ମଦ, ମୁଦ୍ରା, ନାରୀ । ଏ ତିନୋଟା ପୁରୁଷ ପୂଅରି ନ ଥିଲେ ସେ କଣ ଆଉ ଭଦ୍ରଲୋକ ବୋଲାଇବ ?"

ରଘୁନାଥ ରୁକ୍ଷସ୍ୱରରେ କହିଲା—"ମିଷ୍ଟର ବନେଟ ! ଏ କି ଭଦ୍ରତା ତୁମର ? ମୋ ସାମନାରେ—"

ତାହାର କଥା ଶେଷ ହେବାକୁ ନ ଦେଇ ମିଷ୍ଟର ବନେଟ କହିଲା—"ଆଚ୍ଛା, ଭାଇ, ଗ୍ଭଲ ଆଜ ବଡ଼ ଥିଏଟରକୁ ଯିବା । ତୁ ଶୁଣିଚୁ, ଫ୍ରାନ୍ସର ବିଖ୍ୟାତ ନର୍ତ୍ତକୀ ମିସ୍ ଆଲେନ୍ ଆସିଚି ? ଯେଉଁ ସୁନ୍ଦର ନାଚ ତାର, ଦେଖିଲେ ତୋ ମୁଣ୍ଡ ଘୂରିଯିବ, ଆଉ ଏ ସବୁ ଉପଦେଶ ଓ ବକ୍ତୃତା ତୁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭୁଲିଯିବୁ ।" ରଘୁନାଥ ତାହିଁ କଲା, କିନ୍ତୁ ବନେଟ ଯିଦ୍ କରି ନିଜ ହାତରୁ ତାକୁ ଟିକେଟ କିଣି ଦେବ କହିଲା । ରଘୁନାଥ ଅନେକ ଥର ଥିଏଟର, ବାୟୋସ୍କୋପ ଦେଖିଛି, ଭାବିଲା, ଥରେ ଅଧେ ଥିଏଟର ଦେଖିଗଲେ ଦୋଷ କଣ ? ସେ ଅବଶେଷରେ ସମ୍ମତ ହେଲା ।

ସେ ଦିନ ଗତ ଘଟଣାକୁ ଯେତେବେଳେ ସେ ଘରକୁ ଫେରିଲା, ସେତେବେଳେ ଘୃଣାରେ ଲଜ୍ଜାରେ ତା ଦେହ ଗୋଡ଼ଠୁଁ ମୁଣ୍ଡଯାକେ ଝିମିଝିମି ହୋଉଥିଲା । ଯେଉଁ ବୀଭତ୍ସ ଦୃଶ୍ୟ ସେ ଦେଖିଲା, ତା ଜୀବନରେ କେବେ ଦେଖି ନ ଥିଲା । ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ନାଚିବା ଉଲଙ୍ଗ ନୃତ୍ୟାଭିନୟ ତାହାର ଯେତେ ମନେ ପଡ଼ିଲା, ସେତେ ତାର ସର୍ବାଙ୍ଗ ଜଳିଗଲା—ଏ ଦୃଶ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ଯାଏ ? ପୁଣି ଭଦ୍ରବେଶଧାରୀ ମାନବ ! ପୃଥିବୀ ସଭ୍ୟ ହେଉଛି ନା ରସାତଳକୁ ଯାଉଛି ! ଏଥିର ଥିଏଟର ବନେଟ ପରି ଜଘନ୍ୟ ମଦ୍ୟପାୟୀ ସହିତ ଦେଖି ଯାଇ ଥିବାରୁ ତାର ଲଜ୍ଜା ଓ ଅନୁତାପର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । ସେ ଶଯ୍ୟାରେ ପଡ଼ି ନିଜକୁ ବହୁତ ଗାଳି ଦେଲା । ତାହାର ମନେ ହେଲା, ସେ ପାପର ପ୍ରଥମ ପାହାଚକୁ ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ଓହ୍ଲାଉଛି । ଏହାର ଆଶୁ ପ୍ରତୀକାର ଆବଶ୍ୟକ, ନୋହିଲେ ନେଡ଼ିଗୁଡ଼ କାହାଣୀକି ଗଲେ ଆଉ ଉପାୟ ନ ଥିବ ।

ହଠାତ୍ ତା ମନରେ ହେଲା, ନିରୀହ ସରଳା ମାଯ଼ାକୁ ବିବାହ କରି ସୁଖୀ କରିବା ଦୋଷ, ଆଉ ଏ ପାପସାଗରରେ ପହଁରିବା ଭାରି ପୁଣ୍ୟ ! ଆଜି ଥିଏଟର ଦେଖିବ, କାଲି ମଦ ଖାଇବ, ପରଦିନ ଚରିତ୍ର ହରାଇବ ଯା ଯା କପାଳରେ ଅଛି, ସେ କାହିଁକି ଗୁଣବତୀ ସୁଶୀଳା ସ୍ତ୍ରୀ ରତ୍ନକୁ ବିବାହ କରିବ ? ଘୁଷୁରିକୁ ପାଚିଲା କଦଳୀ—ଅନ୍ଧ ହାତରେ ଦର୍ପଣ ?

ସେ ଆତ୍ମଗ୍ଲାନିରେ ବୁଡ଼ି ସେ ଦିନ କାମକୁ ଗଲା । କାମରେ ତାହାର ମନ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ତାର ଅର୍ଦ୍ଦଳି ହନୁ ସିଂ ଆସି ଲମ୍ବା ସଲାମ କରି ଠିଆ ହେଲା । ଖବର ଦେଲା, ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ତାଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରିବାକୁ ଆସିଛି ।

ରଘୁନାଥ ଉଠି ଖାସକାମରାକୁ ଗଲା, ଦେଖିଲା, ଆଗନ୍ତୁକା ମଧ୍ୟବୟସ୍କା, —ପ୍ରାୟ ତିରିଶ ସେପାରି, କିନ୍ତୁ ପରମ ସୁନ୍ଦରୀ । ଆଉ ତାର ବେଶଭୂଷା ଦେଖି ଭାବିଲା, ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଳାସିନୀ ।

ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଟି ବାବୁଙ୍କୁ ଦେଖି ହସି ହସି ଅଭିବାଦନ କଲା । ତାର ନାମ ମାଁସୁଏ । ତାକୁ ବନେଟ ସାହେବ ପଠାଇଛନ୍ତି । ଯଦି ବାବୁଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ହୁଏ, ସେ ତାଙ୍କ କତିରେ ରହିବ । ଏହା କହି ନିଜର ଘରକରଣା ଓ ସିଲେଇ ଆଦିର ନିପୁଣତା ବଖାଣି କଲା । ସେ ପୂର୍ବେ ଜଣେ ମୁସଲମାନର ରକ୍ଷିତା ଥିଲା । ମୁସଲମାନଟି ମରିଗଲା, କିନ୍ତୁ ତାକୁ ବିପୁଳ ସମ୍ପତ୍ତି ଦାନ କରି ଯାଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହାର କେବଳ ଗୋଟିଏ ସାନ ପୁଅ ଅଛି, ତାକୁ ବି ସେ ଫୁଲ୍ଲି ଗୃହରେ (ପାଠଶାଳା) ଛାଡ଼ିଦେଇଛି । ରଘୁନାଥ ସବୁ ଶୁଣି ଶୁଣି ରାଗରେ ଫୁଲି ଉଠିଲା । ତଥାପି ସଂଯତ ହୋଇ ତାକୁ ବିଦାୟ ଦେଇ ଘରକୁ ଆସି ନ ଗାଧୋଇ, ନ ଖାଇ

ଖଟରେ ପଡ଼ିଗଲା ଏବଂ ମେଜ ଦରାଜାରୁ ମାୟାର ପୁନା ଫ୍ରେମବନ୍ଧା ଫୋଟଟି ଆଣି ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ଚାପି ଧରି ଆବେଗକମ୍ପିତ ଅଧରରେ ଘନ ଘନ ଚୁମ୍ବନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତା ହୃଦୟ ମାୟା ଲାଗି ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ କଳ୍ପନାରେ ମଧ୍ୟ ଅନୁଭବ କଲା, ସେହି ରାତିର ନିବିଡ଼ ଆଲିଙ୍ଗନ, ଆଉ ମାୟାର ସେହି ସଲଜ୍ଜ ଦୃଷ୍ଟି ।

ସପ୍ତବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ମାୟା ସିନା ଅକାରଣ ଅଭିମାନ କରି ବର୍ମାରୁ ଚାଲି ଆସିଲା । କିନ୍ତୁ ତା ମନରେ ଦିନ ରାତି ରଘୁନାଥର ମନୋହର ମୂର୍ତ୍ତି ଜାଗ୍ରତ; ପ୍ରତି ନିମେଷରେ ସେ ଭାବେ, ସେହି ସୁନ୍ଦର ଚମ୍ପାଗୋରା ତନୁ, ଆଉ ସେହି ନୀଳେନ୍ଦୀବରନୟନ । ରଘୁନାଥର ସେ ସବଳ ସୁଠାମ ଉନ୍ନତ ଦୀର୍ଘାକାର ଦେହ, କପାଳ ଉପରେ କୁଞ୍ଚିତ କେଶଦାମର ତରଙ୍ଗାୟିତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ଆଉ ସେ ହୀରକ ସଦୃଶ ଦନ୍ତପଙ୍କ୍ତିର ହାସ—ସେହି ବଂଶୀ ନାସିକା, ତାର ଯୁବତୀ ହୃଦୟରେ ଭାବୀ ସ୍ୱାମୀର ରୂପର ମନୋମୋହନ ଚିତ୍ର ଯେତେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହେଉଥିଲା, ମିଳନର ଆକାଂକ୍ଷା ସେତିକି ପ୍ରବଳ ହେଉଥିଲା । ବାସନାର ଆକୁଳତାରେ ସେ ଦିନ ବାର ଗଣି ଟିକି କରୁଥିଲା, ଆଉ ନିତି ଚାହିଁଥିଲା ଡାକ ପିଆଦାକୁ ।

ଅବଶେଷରେ ଡାକବାଲା ଦିନେ ଦେଖା ଦେଲା । ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ତା ହାତରୁ ଚିଠିକତାକ ଆଣିବା ପୂର୍ବରୁ ଝରକା କଡରେ ଠିଆ ହୋଇ ମାୟା ଦେଖି ପାରିଲା । ସେ ଉଦ୍‌ବେଗରେ ଦୋତାଲାର ସିଡ଼ି ପାରି ହୋଇ ତା ହାତରୁ ଛଡ଼ାଇ ଚିଠି ନେଇ ଆପଣା କୋଠରିରେ ପଶି ଦ୍ୱାର କିଳି ଦେଲା । ତାର ବିଳମ୍ବ ସହ୍ୟ ହେଲା ନାହିଁ, କମ୍ପିତ ଅଙ୍ଗୁଳିରେ ଲଫାପା ଚିରି ଚିନ୍ତୁ ଆକାଂକ୍ଷିତ ପତ୍ରର ବନ୍ଧନ ମୋଚନ କଲା; କିନ୍ତୁ ପତ୍ର ଆଠ ଦଶ ଛତ୍ର ପଢ଼ି ତା ଦେହ ଶୀତେଇ ଗଲା । ସେ ଚଉକିରୁ ଉଠି ଆସି ହାତ ଗୋଡ଼ ଲମ୍ବାଇ ଶଯ୍ୟାରେ ପଡିଗଲା । ତା ମନରେ ହେଲା, କୋଠାଘରଟା ତାକୁ ମାଡି ବସିଛି, ଅବା ଆକାଶ ତା ମୁଣ୍ଡରେ ଭାଙ୍ଗି ପଡୁଛି ।

ରଘୁନାଥର ଏପରି ନିଷ୍ଠୁର ପତ୍ର ! କେମିତି ତା ହାତ ଗଲା କେମିତି ସେ ଲେଖିଲା । ଅକାରଣ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ମାୟାକୁ କଷ୍ଟସାଗରରେ ଭସାଇବାକୁ ତାର ଏ କି ଚେଷ୍ଟା ! ଶେଷକୁ ତା ମନରେ ଏହା ହିଁ ଥିଲା ! ମାୟା କିଛିକ୍ଷଣ ଶୂନ୍ୟଦୃଷ୍ଟିରେ ଛାତକୁ ଅନେଇ ରହିଲା । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ତା ଦେହରେ ଚେତନା ପଶିଲା । ସେ ଚିଠିଖଣ୍ଡିକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପଢିଲା । ସେଥିରେ ସବିସ୍ତାରରେ ଲେଖାଥିଲା ରଘୁନାଥର ସମଗ୍ର ଜୀବନୀ । ମାୟାକୁ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ପରି ବୋଧ ହେଲା, ତାର ବିଶ୍ୱାସ ମଧ୍ୟ ହେଲା ନାହିଁ ଯେ, ରଘୁନାଥ ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କରିଛି—ଏକାବେଳକେ ନିଷ୍ଠୁରରୂପେ ଚିର-ଦିନ ସକାଶେ ତ୍ୟାଗ କରିଛି । କିନ୍ତୁ ସେଇଟା ତ ସତ, ତା ଛାତି ସେତେବେଳେ ବରଫ ପରି ଥଣ୍ଡା !

ଘଣ୍ଟାରେ ପାଞ୍ଚଟା ବାଜିଲା । ସେ ଦିନ ମହିଳା-ସମ୍ମିଳନୀର ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଅଧିବେଶନ; ସେଥିରେ ତାର ବକ୍ତୃତା ଦେବାର କଥା । ପ୍ରବନ୍ଧ ମଧ୍ୟ ଲେଖି ରଖିଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହାର ସହକାରିଣୀ କମଳବାସିନୀ ତାକୁ ଡାକିବାକୁ ଆସିବ । ସେ ଦୁଃଖକୁ ପଛକୁ ପକାଇ ଲୁଗାପଟା ପାଲଟି ବାହାରକୁ ଆସିଲା । ଦିନ ସେତେବେଳେ ରଡ ରଡ । ହାନଫ୍ ଆସି ଜଣାଇଲା, ଦାଣ୍ଡଘରେ ସୁରେନ୍ ବାବୁ ଅପେକ୍ଷା କରୁଛନ୍ତି । ଠିକ୍ ଯେଉଁ ସମୟରେ ଯେଉଁ ଲୋକ ସହିତ ଦେଖା କରିବାକୁ ମାୟା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନିଚ୍ଛୁକ, ସେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଛି ଶୁଣି ମାୟା ବିରକ୍ତ ହେଲା; ମନେ କଲା, ହାନଫ ହାତରେ ମନା କରି ପଠାଇବ; କିନ୍ତୁ ପରକ୍ଷଣରେ ନିଜେ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ସୁରେନ ବାବୁ କୁଶଳ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରି ସାରି ବର୍ମା ଦେଶର ହାଲ୍ ଚାଲ ପଚାରିଲେ । ମାୟା ଅନେକ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେଇ ବିରକ୍ତ ହେଲା, ତଥାପି ସୁରେନ ତାକୁ ପଚାରିବାକୁ ଛାଡ଼ିଲା ନାହିଁ, କାରଣ ତା ମନ ଭିତରେ ଅଗ୍ନି ଜଳୁଥିଲା । ମାୟାକୁ ଅଙ୍କଲକ୍ଷ୍ମୀ କରିବାର ବାସନା ଯେ ଆବାଲ୍ୟ ପୋଷଣ କରିଛି, ଯାହା ଲାଗି ସେ କମଳବାସିନୀକୁ ଆଶା ଦେଇ ସୁଦ୍ଧା ତ୍ୟାଗ କରିଛି, ସେ ମାୟା ବିଶ୍ୱାସଘାତିନୀ ପରି ରଘୁନାଥ ଉପରେ ଢଳି ପଡ଼ିଛି । ସାମାନ୍ୟ ରଘୁନାଥ ଉତଲା ଚଢ଼େଇ, ଅପରିଚିତ ଓଡ଼ିଆ କୁଳ ସେ ହେଲା ମାୟାର ମନଚୋର ? ଆଉ ଜମିଦାର ପୁତ୍ର, ଖାନ୍ଦାନ ବଂଶର ପିଲା, ଶିକ୍ଷିତ ସଭ୍ୟ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ହେଲା ତାର ଉପେକ୍ଷାର ପାତ୍ର ! ହିଂସାରେ ତା ମନ ସର୍ବଦା ଜଳୁଥିଲା । ସେ ଯେଉଁ ଦିନ ଶୁଣିଲା ମାୟା ରେଙ୍ଗୁନ ଯାଇଛି, ସେ ଦିନ ଅଗ୍ନିରେ ଘୃତାହୁତ ହେଲା । ମାୟା ସହିତ ଦେଖା କରିବାକୁ ତାର ବଡ଼ ଇଚ୍ଛା ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ନିଜ ଭଉଣୀ ନୀଳାର ବିବାହ ଲାଗି ସେ ଗ୍ରାମକୁ ବାହାରି ଯାଇଥିଲା; ସେଥିପାଇଁ ତାର ଆଜି ଆକସ୍ମିକ ଆଗମନ । ମାୟା ସବୁ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେଇ ନମସ୍କାର କରି ଯିବାକୁ ବାହାରିଲା, କିନ୍ତୁ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅସଲ କଥାଟି କହି ପାରି ନ ଥିଲା । ସେ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଭଦ୍ରତାର ସୀମା ଲଙ୍ଘନ କରି କହିଲା "ମାୟା, ତୁମେ ଏତେ ପାଠ ପଢ଼ି, ଏତେ ସୁନାମ ଅର୍ଜନ କରି ସବୁ ବୃଥା କଲ । ତୁମେ ନା ଓଡ଼ିଆ କୁଳଟାକୁ ବିବାହ କରିବାକୁ ଯାଉଛ । ରଘୁନାଥ କଣ ତୁମର ଉପଯୁକ୍ତ ?" ଏ କଥା ଶୁଣି ମାୟା ରାଗରେ ଗୋଡ଼ଠୁଁ ମୁଣ୍ଡଯାକେ କମ୍ପି ଗଲା । ସେ କୁପିତା ଫଣିନୀ ପରି ସଳଖ ଠିଆ ହୋଇ ସଗର୍ବରେ କହିଲା—"ସେଥିରେ ତୁମର କଣ ଅଛି, ସୁରେନ ବାବୁ ? ତୁମେ କଣ ଅଭଦ୍ର ପରି କଥା କହୁଛ ?" ସୁରେନ ତା କଥାର ଉତ୍ତର ଦେଇଥାନ୍ତା, କିନ୍ତୁ ସେହି ସମୟରେ କମଳବାସିନୀ ଆସି ସେ ଘରେ ପ୍ରବେଶ କଲା । ମାୟା ଓ ସୁରେନକୁ ଏକାଠି ଦେଖି କମଳବାସିନୀର ଛାତି ପୋଡ଼ିଗଲା । ମାୟା ଯେ ତାହାର ସମସ୍ତ ସୁଖ ମୂଳରେ କଣ୍ଟକ ସଦୃଶ, ଏ କଥା ଭାବି ଈର୍ଷାରେ ତା ଆଖି ଜଳି ଉଠିଲା । ସୁରେନ ହସି ହସି ତାକୁ ନମସ୍କାର କଲା । କମଳବାସିନୀ ତାହା ନ ଦେଖିଲା ପରି ମାୟାକୁ ଅନାଇ ସହାସ୍ୟବଦନରେ କହିଲା—"ମୁଁ

ତୋତେ କେତେ ଏ ଘର ସେ ଘର ଖୋଜିଲିଣି, ୬ଟା ବାଜିବାକୁ ଯେ ଆଉ ପନ୍ଦର ମିନିଟ୍ ବାକି, ଚାଲ, ଅଫିସ ବେଳ ହେଲାଣି, ସମସ୍ତେ ଚାହିଁଥିବେ ।'' ସେମାନେ ଉଠିବା ସମୟରେ ସୁରେନ ପଚାରିଲା, ''କି ସଭା ଶୁଣେଁ ? ହଁ, ମୁଁ ବି ଗୋଟିଏ ନୋଟିସ୍ ପାଇଚି । ଏ ତ ସାଧାରଣ ସଭା, ମୋ ଯିବାରେ ଦୋଷ କଅଣ ? ଚାଲ ନା, ମୁଁ ତୁମମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଯିବି ।'' ମାସ୍ତ୍ରାର ସୁରେନ ସହିତ ଯିବାର ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ନିରୁପାୟ ହୋଇ ଆସି ମୋଟରରେ ବସିଲା ।

ସେ ଦିନ ସଭା ଶେଷ ହେବା ପରେ ସୁରେନ୍ ମାସ୍ତ୍ରାକୁ ଘରେ ପହଞ୍ଚାଇ ଦେବାକୁ ତା ସହିତ ଆସିଥିଲା । ସେମାନେ ଗାଡ଼ିରେ ବସିଲେ । ସୁରେନ୍ ମାସ୍ତ୍ରାର ପ୍ରଶଂସା ଆରମ୍ଭ କରି କହିଲା- ''ଏତେ ଲୋକ ବକ୍ତୃତା ଦେଲେ, କିନ୍ତୁ ତୁମ ତଳେ ସମସ୍ତେ । ତୁମେ ଯେତେବେଳେ କହିଲ, 'ନାରୀଶକ୍ତି ହିଁ ଭାରତର ଜାତୀୟ ଶକ୍ତିର ମୂଳ', ସେତେବେଳେ ମୁଁ ମନେ ମନେ ତୁମକୁ ସେହି ଶକ୍ତିର ଜୀବନ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତି ମନେ କରୁଥିଲି । ବାସ୍ତବିକ୍, ତୁମେ ବଙ୍ଗଜନନୀର ଶକ୍ତିମତୀ ବରପୁତ୍ରୀ ।'' କିନ୍ତୁ ମାସ୍ତ୍ରା ନୀରବରେ ଭାବୁଥିଲା ରଘୁନାଥର କଥା । ସୁରେନ୍ଦ୍ର ପୁନର୍ବାର କହିଲା, ''ମାସ୍ତ୍ରା, ତୁମେ ଏଡ଼େ ନିଷ୍ଠୁର—ଏଡ଼େ ପାଷାଣ ! ତୁମଠିଁ କଣ ହୃଦୟ ନାହିଁ !'' ମାସ୍ତ୍ରାଠୁଁ କିଛି ଉତ୍ତର ନ ପାଇ ସେ ବ୍ୟଥିତ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ସହ ନୀରବ ହେଲା । ବିଦାୟ ନେବା ବେଳେ କରୁଣ ସ୍ୱରରେ କହିଲା, ''ମାସ୍ତ୍ରା, ମୋତେ ମନେ ରଖିଥିବ ।''

ମାସ୍ତ୍ରା ଆପଣା କୋଠରୀରେ ଆସି ଆରାମ ଚଉକିରେ ଢଳିଗଲା । ଉତ୍ତେଜନାରେ ସେ ଏତେବେଳଯାଏ କାମରେ ଲାଗିଥିଲା । ସେଥିରେ ତାହାର ଅନ୍ତରର ବେଦନା ଲୁପ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ସମସ୍ତ ଚାଲିଗଲା । ସେ ମୂଳ-ଉପୁଡ଼ା ଗଛ ପରି ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଲା !

ମଣିଷ ମଣିଷକୁ ପ୍ରେମ କରେ, ଏହି ତ ତାର ଦୋଷ ? ସେ ଯଦି ରଘୁନାଥକୁ ପ୍ରେମ କରି ନ ଥାନ୍ତା, ଆଜି ତାର ଏ ଦାବଦହନ କାହିଁକି ହୁଅନ୍ତା ? ସେ ଅନେକ ଭାବିଲା, କିଛି ଉତ୍ତର ପାଇଲା ନାହିଁ,—ଆତ୍ମଧିକ୍କାର ମଧ୍ୟ ଜନ୍ମିଲା ନାହିଁ । ଖାଲି ମନେ ହେଲା, ରଘୁନାଥର ସେହି ପଦ୍ମପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ମୁଖଶ୍ରୀ, ଆଉ ସେ ଚକ୍ଷୁର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ସୀତାପ୍ରେମରେ ଦୃପ୍ତ ସେହି କରୁଣ କୋମଳ ଦୃଷ୍ଟି । ଅଚିହ୍ନା ଅଜଣା ସୀତା ଉପରେ ଅନ୍ତରର ତିକ୍ତ ବେଦନାର ଜ୍ୱାଳା ଢାଳି ଦେଇ ମାସ୍ତ୍ରା ଉଦାସ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଆକାଶକୁ ଚାହିଁ ବସିଲା । ସୀତାର ଭାଗ୍ୟ ଉପରେ ଅଯଥା ଈର୍ଷାରେ ତା ଛାତି ଦୁଗୁ ଦୁଗୁ ହେଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ପ୍ରତୀକାରର ଉପାୟ କିଛି ଖୋଜି ପାଇଲା ନାହିଁ । ସେ ନ ଖାଇ ନ ପିଇ ବିଛଣାରେ ମୋଡ଼ି ହୋଇ ପଡ଼ିଲା ମୁଣ୍ଡବଥା ବାହାନାରେ ।

କନ୍ୟାକୁ ଚୁମ୍ବି ସୁଧାମୟୀ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ । ମାୟାର ସ୍ଥିର ଗମ୍ଭୀର ମୁଖଶ୍ରୀରେ ଯେ ଅଜଣା ଜଳା ମେଘଟିଏ ଢାଙ୍କି ହୋଇଛୁ, ଏହା ସେ କେତେ-ଦିନୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେଣି, କିନ୍ତୁ କାରଣ ବୁଝି ନ ପାରି ବିବ୍ରତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ମାୟା ତ ଆଉ ମୁହଁରେ କିଛୁ କହେ ନାହିଁ, ପଚାରିଲେ କହେ—ବେଶ ଭଲ ଅଛି; ହେଲେ ମା ମନ କେତେବେଳେ ବୁଝେ ? ଏତେଦିନ ସଂସାର କରି କଣ ସେ ଜାଣି ପାରି ନାହାନ୍ତି ? ମାୟା ଯେ ରଘୁନାଥଗତପ୍ରାଣ, ଏହା ମା ହୋଇ ସେ ବେଶ ଜାଣନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ବା ଦୁଃଖର କାରଣ କଣ, ସେତକ ବୁଝିବାକୁ ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ବ୍ୟଗ୍ର ହୋଇ ଉଠିଲା ।

ଯେଉଁ ଦିନ ରଘୁନାଥର ଚିଠି ଖଣ୍ଡିକ ତାଙ୍କ ହାତରେ ପଡ଼ିଲା, ସେ ଦିନ ତାଙ୍କର ମନରେ ହେଲା, ମାୟା ଅକୂଳ ସମୁଦ୍ରରେ ଭାସମାନ ।

ନିଭୃତ ନିସ୍ତବ୍ଧ କକ୍ଷରେ ମା ଝିଅ ଶୋଇ ଶୋଇ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉ-ଥିଲେ । ଝିଅ କାନ୍ଦୁଥିଲା ମା କୋଳରେ । ମା ତାର ମୁହଁ ପୋଛୁ ଆଦର କରୁଥିଲେ, ତାଙ୍କ ଆଖି ମଧ୍ୟ ଶୁଖିଲା ନ ଥିଲା, କିନ୍ତୁ ସେ କଣ କହି ତା ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବେ ? ସେ ଦୁହିତାର ମର୍ମବେଦନା ସବୁ ନୀରବରେ ବୁଝୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ମନେ ହେଉଥିଲା, ରଘୁନାଥ ଯଦି ଏ ଘରେ ଗୋଡ଼ ଦେଇ ନ ଥାନ୍ତା—ପୁଣି ପରକ୍ଷଣରେ ଭାବିଲେ, ଯାହା ହେବାର ତ ହେଲାଣି, ଏଥର ଉପାୟ ? ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଶୂନ୍ୟ, ସେ ଆକୁଳ ଭାବରେ ଡ଼ାକିଲେ "ଭଗବାନ୍ !"

ଭଗବାନ୍ ଶୁଣିଲେ ପରା ! ଶିଶିଶ ଆସି ଖୁଡ଼ୀକି ଡ଼ାକି ନେଲା । କେବଳ ବାବୁ ବାଣ୍ଡଘରେ ବିଶ୍ରାମ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସାମନାରେ ଚିଠି ଖଣ୍ଡେ ମେଲା ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା । ସୁଧାମୟୀ ତାହା ଉଠାଇ ପଢ଼ିଲେ । କେବଳ ବାବୁ କହିଲେ, "କଣ ଯିବା ନା ନାହିଁ ?"

ସୁଧାମୟୀ କିଛୁ କ୍ଷଣ ଭାବି କହିଲେ,"ମାୟାର ଦେହ ଭଲ ନାହିଁ, ଚାଲ ନା, ତାକୁ ନେଇ ବୁଲି ଆସିବା ।"

କେବଳ ବାବୁ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଚାରିଲେ, "ମାୟାର ଦେହ କେମିତି ?"

ସୁଧାମୟୀ ଦୁଃଖିତ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, "ଆଉ କେମିତି ? ବାସ୍ତବିକ୍ ବଡ଼ ଅନ୍ୟାୟ ହେଲା । ହଠାତ୍ ଆଜଣା ଅଶୁଣା ଲୋକକୁ ଆପଣା ଘରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇ ଏ ବିଭ୍ରାଟ କଲୁ ।"

କେବଳ ବାବୁ କହିଲେ, "ଅମ୍ମୀ-ମା ! ତୁମେ ବଡ଼ ଭୁଲ ବୁଝିଚ ରଘୁନାଥକୁ, ସେ ରତ୍ନଟିଏ । ଆମ କପାଳରେ ମନ୍ଦ ଥିଲା, ତେଣୁ ଏପରି ଘଟିଚି । ଭଗବାନ୍ କଲେ ପୁଣି ମଙ୍ଗଳ ହେବ । କିନ୍ତୁ ତାକୁ ଦୋଷ ଦିଅ ନା । ସେ ମହତ ଉଦାର ହୃଦୟ ବାଳକ, ନିର୍ମଳ, ନିଷ୍କଳଙ୍କ ।"

ସୁଧାମୟୀ ନୀରବ ହେଲେ । ତାଙ୍କ ଆଖିରେ ମାୟାର ଦୁଃଖମ୍ଳାନବକ୍ତ୍ର ଦିଶୁଥିଲା । ରଘୁନାଥ ଭଲ, ସେଥିରେ ତାଙ୍କର କି ଲାଭ ? ତା ଉପରେ ତାଙ୍କର ସ୍ନେହର ଅଭିମାନ ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ବଢ଼ୁଥିଲା । ଚାରି ଛ ବର୍ଷ କାଳ ଯାହାକୁ ପୁଅ ପରି କୋଳକୁ ଆଉଜାଇ ନେଇଥିଲେ, ସେ ଶେଷରେ ମାୟାକୁ ଅତଳ ସମୁଦ୍ରରେ ଭସାଇଲା ! ଏ ଚନ୍ଦ୍ରାର କ୍ଷୁଦ୍ରତା ତାଙ୍କୁ ବିତୃଷ୍ଣ୍ୟ କରିଥିଲା । ନିଃସହାୟା, ନିରୁପାୟା ନାରୀ ! ଜାମାତା ଓ ଦୁହିତାର ସୁଖର ପରିକଳ୍ପନା ବଦଳରେ କନ୍ୟାର ଚିରକରୁଣ କ୍ରନ୍ଦନ କପାଳରେ ଶୁଣିବାକୁ ଥିଲା ! ସେ ଦୁଃଖିତ ହୋଇ ସେ ସ୍ଥାନରୁ ଚାଲିଗଲେ ।

କେବଳବାବୁ ଯିବାର ସ୍ଥିର କଲେ । ଦେଶପରିବର୍ତ୍ତନଦ୍ୱାରା ମାୟାର ହୃଦୟରେ ଶାନ୍ତି ଆସିପାରେ, ଏହା ଭାବି ବନ୍ଧୁବର ହେମନ୍ତଲାଲଙ୍କ ବସାରେ ତାକୁ ଛାଡ଼ି ଆସିଲେ । ଲୀଳା ବହିର ବାହ୍ୟବ୍ୟାପାରରେ କେତେଦିନଯାଏ ମାୟା ଏପରି ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଲା ଯେ, ତାହାର ମର୍ମଭୂତ ଦୁଃଖଟା କିଛି ଦିନ ପାଇଁ ପାସୋରି ଗଲା । ଲୀଳାର ସାହଚର୍ଯ୍ୟ ତାକୁ ଅଦ୍ଭୁତ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଲା ।

ଆତ୍ମୀୟ ଲୋକ ନିକଟରେ ମନର କଥା କଣ ଗୋପନ ରହେ ? ମାୟା କେତେ ଦିନ ବା ଲୁଚାନ୍ତା ! ଲୀଳା କ୍ରମେ କ୍ରମେ ମାୟାର ମନ କଥା ବୁଝିଲା । ସେଥିରେ ସହଭାଗିନୀ ହେଲା ମୀରାବାଈ । ପ୍ରତିହରିଆ ଆମ୍ବ ବଗିଚାର ଗଛମୂଳେ ଚଟେଇ ପାରି ମାୟା ଓ ମୀରା କହି ଦୁଃଖ ସୁଖ ହୁଅନ୍ତି । ମାୟା ମୀରାର ଦୁଃଖ-କଥା ଶୁଣି ବେଦନାରେ କାତର ହୋଇଯାଏ ।

ମୀରା ପରମ ସୁନ୍ଦରୀ—ସାରସ୍ୱତ-ବ୍ରାହ୍ମଣକୁଳରେ ସୁଦ୍ଧା ଏପରି ସୁନ୍ଦରୀ କ୍ୱଚିତ୍ ଅଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ବାହ୍ୟ ରୂପ ତାର ବିଶେଷତ୍ୱ ନୁହେଁ । ତାର ବିଶେଷତ୍ୱ ତାହାର ସ୍ୱାମୀ ଲଛମନ ପ୍ରତି ଅଚଳା ଭକ୍ତି । ଲଛମନ ଯେ ତାର ସ୍ୱାମୀ ନୁହେଁ, ତାର ଦେବତା ! ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିର୍ବିବାଦରେ ଆତ୍ମପ୍ରାଣ ଢାଳି ଦେବା ଲାଗି ସେ ସର୍ବଦା ପ୍ରସ୍ତୁତ ! ହାୟ, ମାୟା ଯଦି ରଘୁନାଥକୁ ପାଇଥାନ୍ତା, ତେବେ କଣ ଏହିପରି କରି ପାରି ନ ଥାନ୍ତା ? ଏତେ ନ ହେଲେ କଣ କଣିକାଏ ସୁଦ୍ଧା ତାଦ୍ୱାରା ମହତ୍ କାର୍ଯ୍ୟ କିଛି ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା ?

ସେ ଦିନ ରୁଣ୍ଟି ବେଲୁଁ ବେଲୁଁ ମୀରା ମାୟା ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ହସିଲା । ମାୟା ମଧ୍ୟ ଅଳ୍ପ ହସି ଦେଇ କହିଲା—ମୁନାପହୀ ହୋଇଚ ? ଏ ବେଶ ତୁମକୁ ବେଶ ମାନୁଚି । ଲଛମନ ଦାଦା ସବୁଥିରେ ଏକାବେଳେ ଚରମପନ୍ଥୀ ।" ମୀରା ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ସହ କହିଲା, "ତାଙ୍କ ବାପ ମା ତାଙ୍କୁ ଏ ବନ୍ଧନ ଦେଇଛନ୍ତି । ନୋହିଲେ ଦେଶ-ସେବା ଛଡ଼ା ଆଉ ସେ କିଛି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଭଉଣି ! ବହୁତ କଷ୍ଟରେ ତାଙ୍କ

ସହିତ ମୁଁ ଭାଳ କାଟିଛି, କିନ୍ତୁ ଏପରି ଦେବତୁଲ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେ ମୋର ସ୍ୱାମୀ, ଏହା ମୋ ପକ୍ଷରେ ସୌଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ । ସେ ଯାହା ଭଲ ବୁଝନ୍ତି, ତାହା କରି ଯାଆନ୍ତୁ, ସେଥିରେ ମୋର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରାଜି ।"

ମାଧୁରୀ ଦୁଃଖିତ ହୋଇ କହିଲା, "ବାପ ମାର ଯେ ଗୋଟିଏ ପୁଅ !" ମୀରା ଗର୍ବୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ କହିଲା, "କିନ୍ତୁ ଏପରି ପୁଅ କେତେ ଜଣ ଅଛନ୍ତି ? ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ଅଠର ବର୍ଷ, ସେତେବେଳେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ବକ୍ତୃତା ସେ ଶୁଣନ୍ତି । ସେ ଥର ଯେ କଲିକତାରେ ତୁମ ଘରକୁ ଯାଇଥିଲେ, ସେହି ଦିନୁ ସ୍ୱାମୀଜୀ ହେଲେ ତାଙ୍କର ଜ୍ଞାନଧ୍ୟାନ । ତାଙ୍କର ଏତେବଡ଼ ସାଧନାରେ କଣ ମୁଁ ତାର ସ୍ତ୍ରୀ ହୋଇ ବାଧା ଦେବି ? ଯେତେବେଳେ ଜେଲ ଗଲେ, ମୁଁ କେତେ କାନ୍ଦିଚି ? କିନ୍ତୁ ସେ ମୋତେ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ କହିଲେ—'ତୁମେ କାନ୍ଦୁଚ ବୀରନାରୀ ହୋଇ ! ଯେ ଦେଶରେ ପୃଥ୍ୱୀରାଜଙ୍କୁ ସଂଯୁକ୍ତା ନିଜ ହାତରେ ସାଜି ଆ ତିଆରି ଯୁଦ୍ଧକୁ ପଠାଇଥିଲେ, ସେହି ଦେଶର ଝିଅ ତୁମେ' !"

ମାଧୁରୀ ଆଉ ଶୁଣି ପାରିଲା ନାହିଁ—ନିଜର ହୀନତାର ଲଜ୍ଜାରେ ସେ ମର୍ମରେ ମରିଗଲା । ରଘୁନାଥ ପାଇଁ ସେ କଣ ଏତିକି କରି ପାରିବ ନାହିଁ ? ଯାଉ ତାର ଗୁପ୍ତ ଫାଟି—ଭାଙ୍ଗୁ ତାର ମନର ଆକୁଳ ଆକାଂକ୍ଷା, ସେ କଣ ବୀରନାରୀ ପରି ରଘୁନାଥ ପାଇଁ ଏତିକି କରି ପାରିବ ନାହିଁ ? ରଘୁନାଥ ସତ୍ୟ-ରକ୍ଷାର୍ଥେ ଦେଶତ୍ୟାଗ କରିଛି, ତାପରି ବାଳିକାର ପ୍ରେମକୁ ଉପେକ୍ଷା କରିଛି, ସେ ଆଜନ୍ମ ସଭ୍ୟ ଶିକ୍ଷିତା ହୋଇ ଏତେ ଦୁର୍ବଳମନା, କ୍ଷଣିକ ପ୍ରତିଜ୍ଞାରେ ତା'ର ଗୁପ୍ତ ଦୃପ୍ତ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ସନ୍ଧ୍ୟାକାଶକୁ ଅନାଇ ରେଙ୍ଗୁନବାସର କଥା ଭାବୁଥିଲା; ଆଉ ସେହି ରାତିର ପ୍ରଥମ ମିଳନ ! ସେ ବକ୍ସାଘର ପିଣ୍ଡାରୁ ଦାଣ୍ଡକୁ ଆସିଲା । ଡାକବାଲା ତା ହାତରେ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଦେଇଗଲା—ଅତି ସୁନ୍ଦର କାରୁକାର୍ଯ୍ୟଖଚିତ ରଙ୍ଗିଆ ଲଫାଫା, ସୁବାସିତ 'ମୋହିନୀ'- ଗନ୍ଧରେ ନାକ ଫାଟି ପଡ଼ୁଥିଲା । ତାକୁ ହାତରେ ଧରି ମାଧୁରୀର ଗୁପ୍ତ ଦାଉଁ ଦାଉଁ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଏ ନିଶ୍ଚୟ ପ୍ରେମପତ୍ର ! ତେବେ କଣ ରଘୁନାଥ ଅନୁତାପ କଲା ? ନୋହିଲେ, ଏ ଚକମକିଆ ଅତରଦିଆ ଗୋଲାପୀ ଲଫାଫା କାହିଁକି ? ସେ ଚିଠିଖଣ୍ଡିକ ଗୋପନରେ ଜାକେଟ ଭିତରେ ଲୁଚାଇ ଦେଲା । ଉଦ୍ବେଗରେ ମନଃଟୁଙ୍କକ ଘଣ୍ଟା ପରି ବୋଧ ହେଲା । ରଘୁନାଥର ଚିଠି ମୀରା ବା ତୁକା ଆଖିରେ ପଡ଼ୁ, ଏହା ତାର ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେତିକବେଳେ ତୁକା ସ୍କୁଲରୁ ଧାଇଁ ଆସିଲା ତାକୁ ଗୋଟିଏ ସୁଖବର ଦେବାକୁ—ତାର ଦରଖାସ୍ତ ମଞ୍ଜୁର ହୋଇଅଛି, ଅତିରିକ୍ତ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ କାର୍ଯ୍ୟ ସେ ପାଇଛି । ତାର ଆଉ କାର୍ଯ୍ୟରେ କି ପ୍ରୟୋଜନ ! ଏ ଥର ତାର ଅନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଆଖି ଆଗରେ ଭାସି ଉଠିଲା । ସେଥିପାଇଁ ସ୍କୁଲ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀର ନୀରସ ନିସ୍ତେଜ ଜୀବନ ଲାଗି ତାର ଆଦୌ ଉତ୍ସାହ

ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ଏ ସମ୍ବାଦରେ ଯେତେ ଦୂର ଖୁସି ହେବା କଥା, ତା' ନ ହେବା ଦେଖି ଭୁକା ଆରମ୍ଭ କଲା ଅନ୍ୟ କଥା ।

ଆଜ ତାଙ୍କର ନିମନ୍ତ୍ରଣ ବିଶ୍ୱମ୍ଭର ଶେଠ ଘରେ । ତାଙ୍କ ବୋହୂ ରୂପକୁମାରୀର ନିମନ୍ତ୍ରଣପତ୍ର ଦେଖାଇ ସେ ଗଲା ଚଞ୍ଚଳ ଲୁଗା ପିନ୍ଧିବାକୁ, ମାଧ୍ୱୀକୁ ବି ସାଙ୍ଗରେ ଟାଣି କରି ନେଲା । ମାଧ୍ୱୀର ଅନିଚ୍ଛା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ହସହସ ମୁହଁରେ ବାହାରିଲା । ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ଚିର ଲୁମ୍ବିତ ପତ୍ରମୁଦ ଖଣ୍ଡିକ କୌସ୍ତୁଭମଣି ଭଳି ଆଦରରେ ବିରାଜିତ ଥିଲା, ଆଉ ହୃଦୟ ପୂରିଥିଲା ରଘୁନାଥର ଚିନ୍ତାରେ । ସେ କଣ ସତେ ଏତେ ନିଷ୍ଠୁର ହୁଅନ୍ତେ ? ଏ ସବୁ ପ୍ରେମର ଛଳନା ! ଆଉ କିଛି ଦିନ ପରେ ସେହି ଶ୍ରୀପାଦତଳେ ତାର ସ୍ଥାନ ହେବ ! ସେତେବେଳେ ସେ କିପରି ପୂଜା କରିବ, କିପରି ଆଦର କରିବ--ସେହି ଚିନ୍ତାରେ ତାର ହୃଦୟର ରକ୍ତ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ଉଠୁଥିଲା ।

ପ୍ରେମକୁମାରୀ ଆସି ତା ହାତ ଧରି ଘର ଭିତରକୁ ଟାଣିନେଲା । ବହୁଦିନ ପରେ ପ୍ରେମକୁମାରୀ ସହିତ ତାର ଦେଖା, ସେଇ ପିଲା ଦିନର ଇସ୍କୁଲ ଯାଗା, ଦଉଡ଼ ଲୁଚକାଳି ଖେଳ, ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀଙ୍କୁ ଲୁଚାଇ ଲୁଚାଇ ବାଦାମ ଖିଆ, ଆଖି ଠାରଠାରି--ସବୁ କଥା ଦେକାଇ ଗୃହିଣୀ ପ୍ରେମକୁମାରୀ ହସରେ ଲୋଟିଯାଇ ମାଧ୍ୱୀକୋଳରେ ତାହାର ଦେଡ଼ବରଷର ସୁନ୍ଦର ଶିଶୁପୁତ୍ର ରାମକୁମାରକୁ ଆଣି ଥୋଇଦେଲା । ଶିଶୁ ଅପରିଚିତ ମୁଖକୁ ଦଣ୍ଡେ ଚାହିଁ ପରେ ଟାଣି ଓଟାରି ହୋଇ ମା କୋଳକୁ ଡେଇଁ ପଡ଼ିବାକୁ ବସିଲା । ମାଧ୍ୱୀ ଶିଶୁକୁ ଚୁମ୍ବନ କରି ଆଜ ପ୍ରଥମ ମାତୃତ୍ୱର ସୁଖ ଅନୁଭବ କଲା । ତାର ମୁଗ୍ଧ ହୃଦୟରେ ନିଜର କଳ୍ପିତ ପୁତ୍ର କନ୍ୟାର ଛବି ଭାସି ଉଠିଲା । ଏହିପରି ସେ ନିଜର ପିଲାକୁ ଧରିଥିବେ, ଆଉ ଏହାପରି ସେ ଆସି ପିତୃକୋଳରୁ ସ୍ନେହରେ ନିଧିକି କାଢିନେବ-- ସେ ସୁଖ କି ଅପୂର୍ବ !

ମାଧ୍ୱୀ ତୃପ୍ତ ହୃଦୟରେ ରାତ ବାରଟା ବେଳେ ଘରକୁ ଫେରିଲା । ବାଟଯାକ ରଘୁନାଥର ପରମ ସୁନ୍ଦର ରୂପ ତାର ହୃଦୟ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରି ରଖିଥିଲା । ତାର ଧ୍ୟାନରେ ତାକୁ ସେ ଦିନ ଘଣ୍ଟାକ ଚବିଶ ଘଣ୍ଟା ପରି ଲାଗୁଥିଲା ।

ସେ ନୀରବ କକ୍ଷତଳେ ନିଭୃତରେ ଗୋଲାପୀ ଲଫାଫା ଚିରିଲା, ପତ୍ର ପାଠ କରିବାକୁ ଖାପ ଦେଇଦେଲା । ଉପରିଲିଖିତ ଶିରୋନାମା, ତଳର ଦସ୍ତଖତ ଉଭୟକୁ ଏକକାଳୀନ ଚାହିଁ ହଠାତ୍ ସାପ କାମୁଡ଼ିଲା ପରି ହୋଇ ସେ ଚିଠିଟାକୁ ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରେ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଲା । ଚିଠିଟା ନିଆଁ ଖଣ୍ଡ ହୋଇଥିଲେ ତା ହାତଟା ଏତେ ଜଳି ନ ଥାନ୍ତା ! ଏତେ ବଡ଼ ଆଶାର ଆନନ୍ଦରେ ନୈରାଶ୍ୟର ବଜ୍ରାଘାତ ! ସେ ଅବସନ୍ନ ହୃଦୟରେ ଶଯ୍ୟାଶ୍ରୟ କଲା । ଉଦ୍‌ବେଗରେ,

ଆବେଗରେ ତା ଆଖି ଆଗରେ ସବୁ ଜିନଷ ଘୂରୁଥିଲା ପରି ବୋଧ ହେଲା । ସେ ଆଖି ବୁଜିଲା ।

ଚିଠିଟା ସୁରେନର । ମାନ ଅଭିମାନ, ପ୍ରେମ ଓ ପରିହାସର ମିଶ୍ରଣରେ ଚିଠିଟା ଅଦ୍ଭୁତ ଢଙ୍ଗରେ ଲେଖା ! ତାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଂକ୍ତି ମାୟାର ହୃଦୟରେ ଶେଳ ପରି ବିଦ୍ଧ ହେଲା । କଟା ଘାରେ ଲୁଣ ଛିଟା ଦେବାକୁ ସୁରେନ୍ ଏପରି କରି ପାରେ ? କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥ ତାକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଛି, ଏ କଥା ଦଶ ବାର ଦଶ ଭଙ୍ଗିରେ ଯେ ସେ ଲେଖିଥିଲା, ଏହି ଲଜ୍ଜାର ବେଦନା ତାକୁ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ କଷ୍ଟଦାୟକ ହେଲା ।

ସେ ଆଖି ବୁଜି କେବଳ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଡ଼ାକିଲା । ଆଉ ନୀରବ, ନିସ୍ତବ୍ଧ ଗତି ଘଣ୍ଟାଏ ଘଣ୍ଟାଏ କରି କଟିଗଲା । ପ୍ରଭାତର ମଧୁର ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ସହିତ ସେ ନବ କର୍ମର ସନ୍ଧାନରେ ଗ୍ଲିଲା ।

ଆଜିଠାରୁ ତାର ପୁନର୍ବାର ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀର ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ । ଏହି ଜୀବନଟା ଭଲ ଆଉ ଗ୍ରରି ବର୍ଷ ପରରୁ ସେ ପାଇଥାନ୍ତା । ତା ହେଲେ ସ୍କୁଲଟା ତାର ଆନନ୍ଦର ଲୀଳାଭୂମି ହୋଇଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ନେଡ଼ ଗୁଡ଼ନ୍ କିଦ୍ଦିଣିକ ବହି ଯାଇଛି । ସେ ରଘୁନାଥ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଦୁଃସହ ଅଭିମାନର ଅଗ୍ନି ବର୍ଷଣ କରି ପୁଣି ଥରେ ସ୍କୁଲ ମୁହଁ ଦେଖିବାକୁ ବାହାରିଲା । ତଥାପି ତ୍ୟାଗର ଗର୍ବର ଆନନ୍ଦରେ ତାର ହୃଦୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ତାର ନୀରବ ସାଧନାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଦାମୋଦରିଆ ଗୋଲାପ ବଗିଗ୍ଳରେ ଝଙ୍କାଳିଆ ବକୁଳ ବୃକ୍ଷ ତଳରେ ବସି ମୀରା କହିଲା—"ଭଉଣି, ତୋର ମୋର ଜୀବନ ସମାନ !

ମାୟା ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ସହ କହିଲା—"ତୁ ଯେ ତୋର ଦେବତାକୁ ସେବା କରିବାକୁ ପାଉଚୁ । ମୁଁ ଦୂରରେ ରହି ତୃଷାରେ ଗୃତକମା ପରି ମରୁଚ !"

ମୀରା ମାୟା କତକ ଘୁଞ୍ଚି ଆସିଲା; ତାହାର ନୀଳୋତ୍ପଳ ଆଖି ଦିଓଟି ବିସ୍ଫାରିତ କରି ସେ ଟଣ୍ଡାର ସ୍ୱରରେ କହିଲା—"ମୁଁ ଜାଣେ, ତୁ ବୁଝି ପାରିବୁ ନାହିଁ କି ଦାରୁଣ ଆସକ୍ତିର ନିଆଁ ଗ୍ରତ ଭିତରେ ପୂରାଇ ମୁଁ ଉପରେ ଚନ୍ଦନ ପାଳିଟିଚ ! ଖାଲି ସେହି ଦେବତାର ସେବା ଲାଗି ! ତୁ ଯେ ବହୁଦୂରରେ ତା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେବା ଅର୍ପଣ କରୁଚୁ । ତୋର କଷ୍ଟ, ନା ମୋର କଷ୍ଟ ? ଖାଡ ପଙ୍କ କଡରେ ବସି ଯେ ମୁଁ ଚିର ଉପବାସିନୀ !" ମାୟା କରି ଲେଉଟାଇ ତା ମୁହଁକୁ ଗ୍ଳହିଁଲା । ସେତେବେଳେ ମୀରାର ମୁଖ ସରଳ ଆକୃତି ଧାରଣ କରିଥିଲା । ମାୟା ଦୁଃଖିତ କଣ୍ଠରେ କହିଲା—"ଯିଏ ଭଲ ତୋ ପରି ପାଇଥାନ୍ତି, ମୁଁ ବି ଜଳି

ଜଳ ସୁନା ହୁଅନ୍ତୁ ! କନ୍ତୁ ମୋର କର୍ମ ପୋଡା । ପାଇ ନାହିଁ, ପାଇବି ନାହିଁ, ତଥାପି ତାର ଧ୍ୟାନରେ ମରିବ, କନ୍ତୁ ଟଳିବ ନାହିଁ ।"

ମୀରା ମାଧୁରୀକୁ କୋଳକୁ ଆଉଜାଇ ନେଲା । ସେତେବେଳେ ତାର ହୃଦୟ ମହାନ୍ ଭକ୍ତିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ସେ ବାକ୍‌ଶୂନ୍ୟ ।

ପରକ୍ଷଣରେ ମାଧୁରୀ ତା କାର୍ପେଟ୍ ଖଣ୍ଡିକ ଟାଣିନେଇ ତା ଧ୍ୟାନ ଭଙ୍ଗ କଲା ।

ଅଷ୍ଟବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ଆକାଶ ତଳ ଅନ୍ଧକାର, ଗୋଟି ଗୋଟି ତାରା ଫୁଟି ରହିଛନ୍ତି, ଆକାଶର ଗୋଟାଏ କୋଣରେ ବଙ୍କିମ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ଚନ୍ଦ୍ରକୁ ଚାହିଁ କୋଠା ଛାତ ଉପରେ ଚିନ୍ତାମଗ୍ନା ମାୟା । ତାର ନୟନଯୁଗଳ ଦୂରାକାଶନିବଦ୍ଧ, କିନ୍ତୁ ହୃଦୟ ତହୁଁ ବଳି ଦୂରରେ ବିଚରଣ କରୁଥିଲା । ସେ ଭାବୁଥିଲା ରଘୁନାଥ କଥା— ସେ କିଏ, କୋଉଁଠୁ ଆସିଲା, କାହିଁକି ଆସିଲା ? ତାର କୁମାରୀ-ହୃଦୟରେ ପ୍ରେମର ଆଲୋକ ଜାଳି ଅଶୁଭ ଧୂମକେତୁ ପରି ଅକାଳରେ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହେଲା ! ଏପରି ତାର ନିୟତି । ସେ କଣ କରିଥିଲା ଯେ, ଭଗବାନ୍ ତାକୁ ଏ ଦୁଃଖ ଦେଲେ ? ମାୟା ଆଉ ଭାବି ପାରିଲା ନାହିଁ । ତା ଛାତି ପୋଡ଼ି ଉଠିଲା, ସେ ଆସି ମଶିଣା ଉପରେ ବସିଲା । ଲୁକା ହାରମୋନିୟମ ବଜାଇ ଗୀତ ଗାଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା: ଗୀତ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ, ସ୍ୱର ଅତି ମଧୁର, ପୁଣି ତାହାର ଭାବ ମନୋହର—ଶ୍ୟାମର ବିରହରେ ରାଧାର ଶୋକଗୀତ । ମାୟାର ଅନ୍ତର ଦ୍ରବ ହୋଇଗଲା । ସେ ଭାବାବେଶରେ ଲୁକା କୋଳରେ ଆଉଜି ପଡ଼ିଲା । ନୀରବ ଅନ୍ଧକାରରେ ଦୁଇ ଜଣ ଦୁଇ ଜଣର ବେଦନା ଅନୁଭବ କଲେ । ଉଭୟେ ବିରହିଣୀ, ଉଭୟଙ୍କର ମିଳନ-ଆଶା ସୁଦୂରପରାହତ । ଜଣେ ବିଧବା—ନବୀନ ଯୌବନରେ ବିଧବା, ଆର ଜଣକେ ସର୍ବସ୍ୱହୃତା । ଉଭୟର ହୃଦୟତନ୍ତ୍ରୀ ଗୋଟିଏ କରୁଣ ସ୍ୱରରେ ବାଜୁଥିଲା; ଆଉ ସେଥିରେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ହେଉଥିଲା ପରସ୍ପରର ପ୍ରିୟତମର ନାମ ।

ମାୟା କଥା ଆରମ୍ଭ କଲା, ଆକାଶମଣ୍ଡଳକୁ ଚାହିଁ ଶୂନ୍ୟସ୍ୱରରେ କହିଲା—"ଭଉଣି, ଏ କି ଲୀଳା ବିଧାତାର ! ଏ କି ଛଳନା ! ଏ ଜୀବନଟା କଣ ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ଛଳନାର ସ୍ୱପ୍ନ ! ଯେ ଆଶା ଦିଏ, ସେ ଆଶା ପୂରଣ ନ କରି କନ୍ଦାଏ କାହିଁକି ?

ଲୁକା ଗମ୍ଭୀର ଭଙ୍ଗୀରେ କହିଲା—"ତା ସେଇ ଜାଣେ ମାୟା ! ତାର ଜଗତ୍, ତାକୁ ସେଇ ଚଳେଇ ଜାଣେ । ଯାହା ସେ କରେ, ସେଥିରେ ତୋର ମୋର କଷ୍ଟ ହୋଇ ପାରେ, କିନ୍ତୁ ଜଗତର ତ ମଙ୍ଗଳ ହୁଏ ?"

ମାୟା କହିଲା—"ତା ହେଲେ ସେ ଜଗତର ଈଶ୍ୱର—ମୋର ଈଶ୍ୱର ନୁହନ୍ତି । ମୋ ଭଲ ତ ସେ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ ।"

ଲୁକା କହିଲା—"ତୁ କେମିତି ଜାଣିଲୁ ତୋର ଭଲ କାହିଁରେ ?" ମାୟା କିଛି ଉତ୍ତର ଦେଲା ନାହିଁ; କିଛି କ୍ଷଣ ନୀରବ ରହି କହିଲା—ହେଲେ, ତା କଥା

ଯେତେ ମୋ ମନେ ପଡ଼ୁଛି, ମନ ସେତକ ଉଦାସ ହୋଇ ଉଠୁଛି । ତୁ ସେ ମୋ ଜୀବନର କେତେଟା, ତା ମୁଁ ତୋତେ ବୁଝାଇ ପାରିବ ନାହିଁ !

"ମୋତେ ବୁଝେଇବାକୁ ହେବ ମାମ୍ବୀ—ଯେ ପିଲାଟିକାଳୁ ତୋତେ ଜାଣେ ? ତୋତେ ନ ଜାଣିଥିଲେ ବି ମୁଁ କହନ୍ତି, ତୁ ଠିକ୍ ବାଟରେ ଅଛୁ । ତୁ ନାରୀର ଧର୍ମ ପାଳୁଛୁ ଭଉଣି, ତୁ ଦୁଃଖ କର ନା, ସେ ଆପେ ତୋର ହେବ, ଆପେ ଆସିବ ।"

ରୁକା ନୀରବ ହେଲା । ସେତେବେଳେ ତାର ଆଖି ଯେ କେଡ଼େ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇଥିଲା, ଅନ୍ଧକାରରେ ମାମ୍ବୀ ତା ଦେଖି ପାରିଲା ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ତା ଛାତିର ଦକ୍ ଦକ୍ ଅନୁଭବ କଲା । ସେ ତା କୋଳକୁ ଆହୁରି ଘୁଞ୍ଚିଯାଇ କହିଲା, "ଗୋପାଳ ଦାଦା ଏହିପରି ତୋ ଜୀବନଟା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଥିଲେ । ଭଉଣି, ତୋ ପରି ସତୀ ସାଧ୍ୱୀର ଯେ ଅକାଳରେ ମୁଣ୍ଡର ସିନ୍ଦୁର ଲିଭିଲା, ସେଥିରେ ମୁଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ । ଲୋକେ କହନ୍ତି, ବିଧବାଲକ୍ଷଣ ଥିଲେ ବିଧବା ହୁଅନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ତୋପରି ଲକ୍ଷ୍ମୀଟି ଅଲକ୍ଷଣ କେଉଁଠି ମୁଁ ତ ଦେଖି ପାରୁ ନାହିଁ ।"

ରୁକା ମାମ୍ବୀ ଉପରେ ଆଉଜି ପଡ଼ି କହିଲା—"ତୁ ପରା ମୋତେ ଖୁବ୍ ଭଲ ପାଉ । ମୋର ଲକ୍ଷଣ ଅଲକ୍ଷଣ ତୁ କେମିତି ଠିକ୍ କରିବୁ ? କିନ୍ତୁ ସେ ସବୁ ମିଛ ଭଉଣୀ । ହିନ୍ଦୁ ନାରୀର ସ୍ୱାମୀ ମରେ—ଏ କଣ କଥାର କଥା ! ମୁଁ ତ ଭାବେ, ସେ ସର୍ବଦା ଜୀବିତ । ଏ ଜଗତରେ ସିନା ବିଚ୍ଛେଦ ହୋଇଛି, ଜନ୍ମାନ୍ତରରେ ପୁଣି ମିଳନ ହେବ ମାମ୍ବୀ !"

"ମୋର କଣ ଜନ୍ମାନ୍ତରରେ ମିଳନ ହେବ ? ସେଥିରେ ବା ସୁଖ କଣ ? ମୁଁ ତ ଜାଣିବି ନାହିଁ ।"

କିଏ କହିଲା, ତୁ ଜାଣିବୁ ନୁଁ ? ଲଛମନ ଦାଦା କହନ୍ତି, "ଆମର ଅସ୍ତିତ୍ୱ କେବେ ଲୋପ ପାଇବ ନାହିଁ ।' ମୁଁ ବି ତାହା ବିଶ୍ୱାସ କରେଁ ।"

ମାମ୍ବୀ ଦୁଃଖିତ ହୋଇ କହିଲା—"ରୁକା ! ତୁ ବଡ଼ ଧାର୍ମିକା । ତୁ ସବୁବେଳେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରି ଜୀବନ କଟାଉଛୁ, ଆଉ ମୁଁ ବଡ଼ ଅପଦାର୍ଥ ! ମୋର ଦିନ ରାତି ସେଇ କଥା ମନେ ପଡ଼ୁଛି । ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଘଣ୍ଟା ଗଲା ପରି ତାରି ନାଁ ମୋ ମନ ଭିତରେ ବାଜୁଛି ! ମ୍ୟାର କଣ ପ୍ରତୀକାର କହିଲୁ ? ଯେ ତ୍ୟାଗ କଲା, ଯାହା ସହିତ ମିଳନର ଆଶା ମାତ୍ର ନାହିଁ, ତାକୁ ସ୍ମରଣ କରି ଲାଭ କଣ ?"

ରୁକା କହିଲା—"ଆଉ କାହାକୁ ମନେ କରନ୍ତୁ ? ସେଇ ତ ତୋର ପ୍ରଭୁ । ଦେବତା ଅପ୍ରସନ୍ନ ବୋଲି କଣ ଭକ୍ତ ତାକୁ ଛାଡ଼ିବ ?"

ମାୟୀ ଭକ୍ତି ଗଦ୍‌ଗଦକଣ୍ଠରେ କହିଲା—"ସେଇ ମୋର ଦେବତା—ସେଇ ମୋର ପ୍ରଭୁ, ସେଇ ସ୍ମୃତିକୁ ସମ୍ଭାଳି କରି ବଞ୍ଚି ରହିବି । ତୁ ଜାଣୁ, ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ସେ ଦାରୁଣ ଚିଠି ମୁଁ ପାଇଲି, ତେତେବେଳେ ଦୁଃଖରେ ପଥର ପାଲଟି ଗଲି । କଣ କରିବି, କୁଆଡ଼େ ଯିବି, କାହାକୁ କହିବି, ମୋର କିଛି ବୁଦ୍ଧି ସ୍ଫୁରିଲା ନାହିଁ । ମୁଁ କେବଳ ଲୁଚି ଲୁଚି କାନ୍ଦିଲି । ମା ଦେଖିଲେ, ସନ୍ଧାନ ନେଲେ, ବାପାଙ୍କୁ କହିଲେ । ଧନ୍ୟ ସେ ବାପ ମା, ମୋତେ ପଦେ ହେଲେ ଗାଳି ଦେଲେ ନାହିଁ—'ତୁ କଣ କଲୁ' ବୋଲି ପଦେ ପଚାରି ନାହାନ୍ତି । ଅଥଚ ମୋ ଦୁଃଖ କେମିତି ଦୂର ହେବ, ତାହାର ଉପାୟ ଭାବି ବସିଲେ । ଯା କଏ କରନ୍ତା ? ହେଲେ, ବାବା ତାଙ୍କୁ ଭାରି ସ୍ନେହ କରନ୍ତି ନିଜ ପିଲାଙ୍କ ପରି ଦେଲା । କିନ୍ତୁ ମୋ କପାଳରେ ଗୁଡ଼ରେ ବାଲି—ମୁହଁ ଅଲକ୍ଷଣୀ !" ତାର କଥା ଶେଷବେଳକୁ ଗଳା ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ସେ ତୁକା କୋଳରେ ମୁହଁ ମାଡ଼ି ଅଶ୍ରୁରେ ଭାସି-ଗଲା ।

ତୁକା ନିଜକୁ ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲା ନାହିଁ, ସେ ମଧ୍ୟ ଆଖିରେ ଲୁଗା ଦେଲା । ଦୁହେଁ କାନ୍ଦଣା-ସ୍ରୋତରେ ଭାସିଗଲେ ।

ଶିଢ଼ିରେ ଜୋତା ଶବ୍ଦ ଶୁଭିଲା । ଲଛମନ ଭାଇ ଆସି ନିକଟରେ ଠିଆ ହେଲେ, ଡ଼ାକିଲେ, "ତୁକା !" ତୁକା ଉତ୍ତର ଦେଲା—"ଦାଦା !" ଲଛମନ କୋମଳ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, "ତମ ଦୁଇ ଜଣଙ୍କର ଆଖି କଣ ପାଣି-ଭଣ୍ଡାର ! ନିଜର ଦୁଃଖ ଲାଗି ଏ ସ୍ୱାର୍ଥର କାନ୍ଦଣା କାନ୍ଦୁଛ । ମାୟୀ, ଭଉଣି, ଗୁଡ଼—ଏ ପିଲାଖେଳ ଗୁଡ଼ । ତୁମମାନଙ୍କ ଜୀବନର ଏଇ କାନ୍ଦଣା କେବଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେ । ତୁମମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଜଗତରେ ଆଉ ଅନେକ ମହତ୍ କାର୍ଯ୍ୟ ରହିଛି । ଆଜି ଶୁଣିଛ କଣ ଖବର ଆସିଛି ?"

ତୁକା ମୁହଁ ପୋଛି କହିଲା, "କଣ ଖବର ?"

ଲଛମନ କହିଲେ, "ସ୍ୱାମୀଜି ଆମେରିକାରେ ବିରାଟ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିଚନ୍ତି । ଶତ ଶତ ଶ୍ୱେତାଙ୍ଗ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କଲେଣି । ମୋର ମନେ ହେଉଚି, ମୁଁ ଏହିକ୍ଷଣି ଯାଇ ସ୍ୱାମୀଜିଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ଯାନ୍ତି ।"

ମାୟୀ ଲଛମନ ଭାଇର ଉତ୍ତେଜିତ ସ୍ୱର ଶୁଣି କହିଲା, "ଦାଦା, ଧନ୍ୟ ତୁମେ—ଦିନ ରାତି ଦେଶସେବା ତୁମର ମହାମନ୍ତ୍ର ।"

ଲଛମନ ଭକ୍ତିଭରେ କହିଲେ—"ଦେଶ ଯେ ମୋର ମା, ମାର ଦୁଃଖ ଦେଖୁ ଦେଖୁ କଣ ତା ପିଲାଏ ଅନ୍ୟ କଥା ଭାବିବାର ଅବସର ପାଇବେ ? ଦେଶରେ ତ ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ଆପଣା ନିନ୍ଦା ଛଡ଼ା

ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ଦେଶ ଓ ଦଶର କଥା ଭାବି ନାହାନ୍ତି । ମୋପରି ଗୋଟାଏ ଅଧେ ଅଧମ ପୁଅ ନ ଭାବିବେ ତ, ଆଉ ଭାବିବ କିଏ ?"

ମାଳ୍ପା ରହସ୍ୟ କରି କହିଲା—"ବୋଉଦଦା ସେହିପୋଗୁଁ କହନ୍ତି, ତୁମେ ଦେଶଟାକୁ ମୁଣ୍ଡେଇ କରି ବସିଚ ।"

ଲଲି ଚାଯ ଓ ପାନ ନେଇ ଆସିଲା । ଲଛମନ ଆସ ଚଟେଇରେ ବସିଲେ । ଚାପାଲ୍ଲେକ ତାଙ୍କ ମୁହଁରେ ପଡ଼ି ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥିଲା । ଲଛମନର ସ୍ବଳ୍ପ ପ୍ରାପ୍ତ ତରଣ ବର୍ଷ, ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଗୌରବର୍ଣ୍ଣ, ଦୀର୍ଘ ସରଳ ନାସିକା, ପ୍ରଶସ୍ତ ଲଲାଟ ଏବଂ ଦୀର୍ଘ ଗୌର ଦେହବିଲମ୍ବିତ ଉପବୀତସୂତ୍ର ତାଙ୍କୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ-ସନ୍ତାନ ବୋଲି ଜଣାଇ ଦେଉଥିଲା । ସେ ଜଣେ 'ଗ୍ରାଜୁଏଟ', କିନ୍ତୁ ଚାକିରି ନ କରି ଦେଶସେବାରେ ମନ ପ୍ରାଣ ଦେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସମ୍ପାଦକତ୍ୱରେ ସାପ୍ତାହିକ ପତ୍ରିକା 'ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନକି ସମାଚାର' ବାହାରେ । ସେ ଓ ରୁକା ଭାଇ ଭଉଣୀ, ଲଲି ରୁକାର କନ୍ୟା । ଲଲି ଯେତେବେଳେ ମାସକର, ସେତେବେଳେ ତାହାର ପିତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ । ଲଛମନଙ୍କ ପିତା କନ୍ୟାକୁ ଶ୍ୱଶୁରଘରୁ ନେଇ ଆସି ସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ାଇଲେ । ସେଥିପାଇଁ ଚେମନ ଲାଲ ଜାତିରୁ ଅଟକେ କିନ୍ତୁ ସେ ଜାତିର କଠୋର କଟାକ୍ଷକୁ ଭୟ କରି ଚଳିବା ବ୍ୟକ୍ତି ନୁହନ୍ତି । ତାଙ୍କର କୃପାରେ ଅନାଥିନୀ ଦୁଃଖିନୀ ବିଧବା ରୁକା ମଧ୍ୟ ବି. ଏ. ପାଶ କରି ସ୍କୁଲ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ । ମାଳ୍ପା ରୁକାର ବାଲ୍ୟସଙ୍ଗିନୀ । ମାଳ୍ପାର ପିତା ଏଲାହାବାଦରେ ପ୍ରଥମେ ଦଶ ବର୍ଷ ପ୍ରଫେସର କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ,ସେତେବେଳେ ଚେମନ ଲାଲଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁତା ଜନ୍ମିଥିଲା । ଚେମନ ଲାଲ ପୁସ୍ତକବ୍ୟବସାୟୀ ଜାତିର ସାରସ୍ୱତ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କିନ୍ତୁ ବ୍ରାହ୍ମଣର ଅହମିକା ତାଙ୍କଠାରେ ନ ଥିଲା । ଓକିଲାତି ପାଶ କରି ସୁଦ୍ଧା ସେ ଚାକିରି ନ କରି ସ୍ୱାଧୀନ ବ୍ୟବସାୟ କରୁଥିଲେ—ସ୍ୱପରିବାରକୁ ନିଜର ଆଦର୍ଶରେ ଗଢ଼ିଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ସମାଜ ପକ୍ଷରୁ ଅନେକ ନିର୍ଯ୍ୟାତନ ସହିବାକୁ ହେଉଥିଲା; ତଥାପି ବାପ ପୁଅ ଅଚଳ ଅଟଳ ଭାବରେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲେ, ଆଉ ସେଥିରେ ପ୍ରଧାନ ସହାୟ ଥିଲେ କେବଳକୃଷ୍ଣ ବାବୁ ।

ସେହି ବନ୍ଧୁବର ଖାତିରରେ 'ବୁକ୍‌ବାଇ' ଭଗ୍ନହୃଦୟା ବାଲୁନମତି ମାଳ୍ପାକୁ ଆପଣା କୋଳକୁ ଟାଣି ନେଲେ । ପିଲାଟିଦିନୁ ତ ମାଳ୍ପା ତାଙ୍କର ହାତରେ ମଣିଷ । ଘରକାମ ସାରି ସେ ମଧ୍ୟ ଛାତ ଉପରକୁ ଆସିଲେ । ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଜଣେ ଅତୁଲ୍ୟସୁନ୍ଦରୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଅର୍ଦ୍ଧାବଗୁଣ୍ଠନ ମଧ୍ୟରେ ହାସ୍ୟରଞ୍ଜିତ ମୁଖମଣ୍ଡଳର ଦୀପ୍ତି ନେଇ ଆସି ମାଳ୍ପା ଓ ରୁକା କଡରେ ବସିଗଲା । ସେ ମୀରାବାଈ —ଲଛମନଙ୍କ ସହଧର୍ମିଣୀ ।

ସନ୍ଧ୍ୟା ଏକଦନ ହେଲା ପରେ ଲଛମନ ହାରମୋନିୟମ ଧରି ବସିଲେ । ମଧୁର କଣ୍ଠରେ ଗୀତ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଗୀତ ସ୍ୱଦେଶବିଷୟକ—ସ୍ୱଦେଶର ଦୁଃଖ-ଦୈନ୍ୟ-ଜ୍ଞାପକ । କୋମଳ ଲଳିତ ସ୍ୱରରେ ରୁକା, ମୀରା ଓ ଲଳି ଗୀତରେ ଯୋଗ ଦେଲେ । ଗୀତର ରଚକ ଲଛମନ । ଗୀତ ଶୁଣୁଶୁଣୁ ରୁକ୍ମିଣୀ ବିହ୍ୱଳ ହେଲେ । ତାଙ୍କର ସନ୍ତାନମାନେ ଯେ ଦେଶମାତୃକାର ସେବାରେ ଜୀବନ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବାକୁ ଆଗୁସାର ଏ ଆନନ୍ଦରେ ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ଦୋହଲୁଥିଲା । ସେ ମନେ ମନେ ତାଙ୍କ ଉପରେ କଲ୍ୟାଣଧାରା ବର୍ଷଣ କରୁଥିଲେ । ଦୀପାଲୋକରେ ତାଙ୍କର କୋମଳ ମାତୃମୂର୍ତ୍ତି ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥିଲା । ତାଙ୍କର ସ୍ଥୂଳ ଗୌର ଶରୀର, ଥାଳିପରି ମୁହଁ, ଅର୍ଦ୍ଧନିମୀଳିତ ଲୋଚନଯୁଗଳ, କପାଳ ଉପରେ ତରଙ୍ଗାୟିତ କେଶର ଭଙ୍ଗିମା, ଆଉ ଶରୀରବୃତ ବହୁମୂଲ୍ୟ ଧୋତି, ନୀଳ ବସନ, ଚଦୁପରି ସର୍ବାଙ୍ଗରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣାଳଙ୍କାରର ଶୋଭା, ଅଧରର ତାମ୍ବୁଳରାଗ ଓ ତାଙ୍କର ବସିବାର ଭଙ୍ଗି, ଏ ସମସ୍ତର ସମାବେଶ ଦିଶୁଥିଲା ଯେପରି ସେ ସାକ୍ଷାତ୍ ଦେଶମାତାରୂପେ ସେ ସ୍ଥାନରେ ଆବିର୍ଭୂତା ! ଆଉ ତାଙ୍କ ଶ୍ରଦ୍ଧାପ୍ଳୁତ ନୟନରେ ଚାହିଁ ମାୟା ଭାବୁଥିଲା ଗୋଟିଏ କଥା ! ତାର ନିଜର କ୍ଷୁଦ୍ର ଚିନ୍ତା ସେତେବେଳେ ସେ ଭୁଲି ଯାଇଥିଲା । ତା କାନରେ ଖାଲି ବାଜୁଥିଲା "ତୁ ମେରେ ଜ୍ଞାନ ଜନନି, ତୁ ମେରେ ମୁକ୍ତିଦାୟିନୀ, ତେରି କମଲ ଚରଣପର ଆଶ୍ ହାମରା ।"

ସେଦିନ ମାୟା ମହାନ୍ ବସ୍ତୁର ସନ୍ଧାନ ପାଇଲା । ଏତେଦିନ ସେ ଏତେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯୋଗ ଦେଇଛି, ଏତେ ପଢ଼ିଛି, ଏତେ ଲେଖିଛି, ଦେଶ ବିଷୟରେ ଏତେ ଚିନ୍ତା କରିଛି, କିନ୍ତୁ ତାକୁ ଯେ ଜନନୀ ମୂର୍ତ୍ତିରେ ପୂଜା କରିବାର ମାଧୁରୀ ତା ପ୍ରାଣ ସ୍ପର୍ଶ କରି ନ ଥିଲା । ଏ ଦିବ୍ୟାନନ୍ଦର ସେ ସନ୍ଧାନ ପାଇ ନଥିଲା । ଆଜି ତା ପ୍ରାଣରେ ନବଉଷାଲୋକର ଆବିର୍ଭାବ । ତାର ମନେ ହେଲା ବାସ୍ତବିକ ତା ଜୀବନ ବିଫଳ ନୁହେଁ, ତା ଜୀବନ ଅସାର ନୁହେଁ । ସେ ଏଥି ଜଗତକୁ କିଛି କାମ କରିବାକୁ ଆସିଛି । ହୁଏତ ସେ କାର୍ଯ୍ୟ ବିବାହିତ ଜୀବନ ଅପେକ୍ଷା ମହତ୍, ହୁଏତ ସେଥିପାଇଁ ଭଗବାନ ତାକୁ ରଘୁନାଥର ସାହଚର୍ଯ୍ୟରୁ ବଞ୍ଚିତ କଲେ । ପରମଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ସେ ରୁକା ଓ ଲଛମନକୁ ଚାହିଁଲା । ଦିଓଟି ଯେପରି ଦେବମୂର୍ତ୍ତି ! ଦିଓଟି ଯେପରି ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଦେବ ଅମୃତ ମାଧୁରୀ ! ଦିଓଟି ମୁଖ ଯେପରି ଆନନ୍ଦର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ଶତଦଳ ! ତା ମନ ମୁଗ୍‌ଧ ହୋଇଗଲା । କ୍ରମେ ସେ ସେହିମାନଙ୍କ ସ୍ରୋତରେ ନିଜ ଜୀବନ ଢ଼ାଳିବାକୁ ବସିଲା । ଦେଶ ଓ ଦଶର ହିତ ବ୍ରତରେ ଜୀବନ ସମର୍ପିବା ଛଡ଼ା ତାର ଆଉ ଥିଲା କଣ ?

ସେଦିନ ବଡ଼ପାହାଡ଼ାରୁ ଉଠି ମାୟା ଓ ରୁକା ଭ୍ରମଣ କରୁଥିଲେ । ସୂର୍ଯ୍ୟ-ଦେବ ସେତେବେଳେ ଉଇଁ ନାହାନ୍ତି । ଯମୁନା ନଦୀର ପାଣି ଦୂରରୁ କଳା ଗାର୍ଟିଏ ପରି ଦିଶୁଥିଲା । ଆଉ ସେ କଳା ଧାରକୁ କାଟି ଗଙ୍ଗାର ଧଳା ପାଣି ବହି

ଯାଉଥିଲା । ମାଧୁରୀ ଓ ରୁକା ଦୁଇଜଣ ଆସି ନଦୀବନ୍ଧରେ । ପାହାଚାର ଉଠା ପବନ ତାଙ୍କୁ ଛୁଇଁ ଛୁଇଁ ଯାଉଥିଲା । ଆକାଶର ଗୋଟିଏ କୋଣରେ ବଡ଼ ହୀରା ଖଣ୍ଡପରି କୁଆଁତାରାଟି ଚକ୍ ଚକ୍ ଦିଶୁଥିଲା ।

ମାଧୁରୀ ସଙ୍ଗିନୀକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲା—ରୁକା ! ଦେଖୁଚୁ ଗଙ୍ଗାଯମୁନାର ମିଳନ ! କଳା ଗୋରା ଯୋଡ଼ିଏ କପରି ମିଶିଚନ୍ତି ! ସେ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର, ବଡ଼ ଗୋରା, ଆଉ ମୁଁ କଳା ! ଏହିପରି ଭଲା ଆମର ମିଳନ ହୋଇଥାନ୍ତା !

ରୁକା କହିଲା—ବିଶ୍ୱାସ କର ଭଉଣୀ ! ତୋର ତପସ୍ୟା ସାର୍ଥକ ହେବ, ସେ ଆପେ ଆସିବ ! ଏତେ କ'ଣ ସେ ପାଷାଣ !

ମାଧୁରୀ କହିଲା—ଆଉ ଆସିବ ! କଡରେ ଥାଇ ଯେ ମୋର ହୋଇନାହିଁ ସେ ଆଉ ଆସିବ ! ମୋ କପାଳ ବଡ଼ ଶ୍ରେଷ୍ଠ !

ରୁକା କହିଲା—ତୋ କପାଳ କଣ ମୋଠୁଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ? ଦେଖିଲୁ ମୁଁ କେମିତି ସହି ପଡ଼ି ରହିଚି ! ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଏ ଲୋକରେ ହେଉ ବା ପରଲୋକରେ ହେଉ ମୋର ସ୍ୱାମୀ ନିତ୍ୟ ଜୀବିତ । ତାଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି ମୋର ନିତ୍ୟ ଧ୍ୟାନ, ହେଲେ ଜଗତ ହିସାବରେ ମୁଁ ଦୁଃଖିନୀ, ଅଭାଗିନୀ ! ବିବାହର ବର୍ଷକ ମଧ୍ୟରେ ଯାହାର ସ୍ୱାମୀ ମରେ, ପୁଣି କୋଳରେ ମାସକର ପିଲା ଥାଇ ।

ମାଧୁରୀ ଆପଣା ଦୁଃଖ ଭୁଲିଯାଇ କହିଲା—ତୁ ଖାଲି ସହିଚୁ ଲୋ ! ପଥରବି ତରଳି ଯାଇଥାନ୍ତା ।

ରୁକା ଦୀର୍ଘ ନିଃଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ି କହିଲା—ସହିବାକୁ ଭଗବାନ ଶକ୍ତି ଦେଲେ । ସେତେବେଳେ ମୋର ମଧ୍ୟ କଠିନ ବେମାର ହୋଇଥିଲା, ବଞ୍ଚିବାର ଆଶା ନ ଥିଲା, ମାତ୍ର ମୁଁ ଅଭାଗିନୀ ବଞ୍ଚିଲି । ସେ କେବଳ ମୋର ଝିଅ ଯୋଗୁଁ । ସେ ଆଉ ବାପା ମୋତେ ଘରକୁ ଆଣି ଇସ୍କୁଲରେ ପୂରେଇଲେ ! ଜଗତର ସେବା ବ୍ରତରେ ମୋତେ ଦୀକ୍ଷିତ କଲେ, ନୋହିଲେ ମୋର କ'ଣ ସେ ଦୁଃଖ ସହିବାର କ୍ଷମତା ଥିଲା ? ସବୁ କର୍ମଫଳ ଭଉଣି । ଯାହା କରିଚୁ ତାହା ପାଇବୁ ।

ମାଧୁରୀ— ତୁ କଅଣ କରିଚୁ ଯେ ଏ ଦଣ୍ଡ ପାଇଲୁ ?

ରୁକା— ଏ ଜନ୍ମରେ କିଛି କରି ନାହିଁ ସତ, ଆଉ କେଉଁ ଜନ୍ମରେ କରିଥିବି । ସବୁ କର୍ମର ଫଳ କଣ ଏକାଦିନକେ ମିଳେ ?

ମାଧୁରୀ—ଏପରି ମିଳି ଲାଭ କଅଣ ? କେବଳ କଷ୍ଟ ଭୋଗ ସାର ।

ରୁକା—ନା ଭଉଣି ! ତାହା ନୁହେ, କେବଳ ତାହା ନୁହେ, କେବଳ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଦୁଃଖ ଦେବା ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ନୁହେ,—ସେ ତ ପୂର୍ଣ୍ଣାନନ୍ଦ । ଦୁଃଖ ସୁଖ ସବୁଟା ଆମର କର୍ମ ଗଛର ଫଳ, ହେଲେ ଏ ସବୁ କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ । ଜୀବନ ପରେ ଜୀବନ ଅଛି, କିଏ ବଞ୍ଚେ କିଏ ମରେ ?

ମାୟା ବୁଝିଲା କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ । ଦୁଇବନ୍ଧୁ ଗାଧୋଇବା ଲାଗି ପାଣି ଭିତରକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଗଲେ । ଗାଧୋଇ ସାରି ଘରକୁ ଫେରିଲେ । ସେତେବେଳେ ସୁଦ୍ଧା ସକାଳ ହୋଇ ନ ଥିଲା ।

ମାୟା ଘରକୁ ଆସି ଦେଖିଲା ଲଛମନ ଭାଇ ଦାଣ୍ଡଘରେ କାହା ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତାରେ ନିୟୁକ୍ତ । ହଠାତ୍ ଆଗନ୍ତୁକର ପଛପଟକୁ ଚାହିଁ ଦେଇ ତାର ଦେହଟା ଶିହେଇ ଉଠିଲା । ଅସମ୍ଭବ ସାଦୃଶ୍ୟ ! ଏ କିଏ ? ରଘୁନାଥପରି ଲୋକଟି, ଏ କିଏ ? ସେ ଘର ଭିତରକୁ ଯାଇ ବସ୍ତ୍ର ପରିବର୍ତ୍ତନ କଲାବେଳେ ଅକାରଣରେ ତା ଗୁଡ଼ ଥରିଲା । ଲୀଲାକୁ ପଚାରିଲାରୁ ସେ କହିଲା ଆଗନ୍ତୁକ ଜଣେ ଅତିଥି, ସମ୍ଭବତଃ ଏଠି କିଛିଦିନ ରହିବେ । ମାୟାର ମନଟା କିଛି ଫିକା ହୋଇଗଲା । ସେ ତରତର ହୋଇ ଜଳଖିଆ ସାରି ସ୍କୁଲକୁ ବାହାରିଗଲା । ପରପୁରୁଷ ରୂପରେ ରଘୁନାଥର ସାଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ସେ ଯେ ଏପରି ଚଞ୍ଚଳ ହେଲା ଏହି ଲଜ୍ଜାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟଥିତ ହେଲା ।

ରଘନାଥର ଚଞ୍ଚଳ ଆଖି ଦୂରରୁ ମାୟାକୁ ଚାହିଁଥିଲା । ସେ ମୁଗ୍‌ଧ ହୋଇ ଭାବିଲା—କି ସୁନ୍ଦର ! ପରକ୍ଷଣରେ ମନେ ହେଲା ସୀତାକୁ ତ ଏହିପରି ଚାହୁଥିଲା । ଏଥର ତା'ର ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣହୃଦୟ କହିଲା—ଯେ ଗୋଲାପ ଭଲପାଏ ସେ କ'ଣ ମଲ୍ଲିକୁ ଭଲ ପାଏ ନାହିଁ ? ଯେ ପଦ୍ମଫୁଲକୁ ଭଲ ପାଏ ସେ କଣ ଯୂଥିକାକୁ ଭଲପାଏ ନାହିଁ ? ସେ ଲଛମନ ସହିତ କଥା କହୁଥିଲେ ମଧ ତାହାର ମନ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ଉଠୁଥିଲା ।

ସ୍କୁଲ ଫେରନ୍ତା ମାୟା ଲୁଗାପଟା ବଦଳାଇବାକୁ ଯାଉଥିଲା । ମୀରା ସେ ଘରକୁ ଆସି ଭାଉଜ-ସୁଲଭ ରହସ୍ୟରେ କହିଲା ଆଉ ଲୁଗା ଛାଡ଼ିବାକୁ ହେବ ନାହିଁ । ସଜବାଜ ହୋଇ ଆସ, ମୁଣ୍ଡଟା ମୁଁ କୁଣ୍ଡେଇ ଦିଏ । ସେ ଘରେ ପରା ଆମ ଜୁଆଇଁ ଅପେକ୍ଷା କରିଚନ୍ତି ? ମାୟାର ମୁହଁ ଲାଜରେ ପାଟଳ ବର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ-ଗଲା । ସେ ମୀରାର ଗାଲ ଚିପି ତାକୁ ଚୁପ ହେବାକୁ କହିଲା । ରୁକା ଆସି ତାକୁ ଦାଣ୍ଡ ଘରକୁ ଡାକନେଲା ।

ରଘୁନାଥ ଧୀରେ ମୁହଁ ଟେକି ମାୟାକୁ ଚାହିଁଲା । ତାର ଆଖି ପ୍ରେମରେ ଢଳ ଢଳ । ମାୟା ଲଜ୍ଜାରେ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇଲା । ପରକ୍ଷଣରେ ତା ଗୋଡ଼ତଳେ

ବସି ପଡ଼ିଲା । ତାର ଦୁଇ ଆଖିରୁ ପାଣୀ ବହିଯାଉଥିଲା । ରଘୁନାଥ ତାକୁ ଝଟକ କୋଳକୁ ଆଉଜାଇ ନେଲା । ମୁହଁ ପୋଛି ଦେଇ କହିଲା ମାୟା ମୋର ! ଆଉ କାନ୍ଦନା, ସବୁ କାନ୍ଦର ଅବସାନ ହୋଇଚି, ଏ ଅଧମ ଦାସ ତୁମ୍ଭର ଗୋଡ଼ତଳକୁ ଫେର ଆସିଚି, କ୍ଷମା ଦେଇ ଗ୍ରହଣ କର, ଆଉ ଅବିଶ୍ୱାସ କର ନାହିଁ ।

ମାୟା ରଘୁନାଥର କୋଳ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟ ଆସନରେ ବସିଲା । ମୁହୂର୍ତ୍ତକରେ ତାର ମନେ ହେଲା ସେ କ୍ଷଣିକ ଉତ୍ତେଜନାରେ ଭୁଲ କରିଚି । ରଘୁନାଥକୁ କି ବିଶ୍ୱାସ ? ଦଶଥର ଆଦର କରି ଯେ ଦଶଥର ଗୋଡ଼ରେ ଦଳିଚି ତାକୁ କି ବିଶ୍ୱାସ ? ସେ ବହୁତ ଆଘାତ ସହି ଦୃଢ଼ ହୋଇଥିଲା, କମ୍ପିତ କଣ୍ଠରେ କହିଲା "କଣ କ୍ଷମା ଦେବି ? ବରଂ ମୋତେ କ୍ଷମାକର, ଦୋଷତ ମୋର ।"

ରଘୁନାଥ ଆବେଗପୂର୍ଣ୍ଣ କଣ୍ଠରେ କହିଲା—ତୁମର କି ଦୋଷ ମାୟା ?

ମାୟା ଶୁଷ୍କସ୍ୱରରେ କହିଲା—"ମୁଁ ଯେ ତୁମକୁ ଭଲ ପାଇଲି, ସେହିଟାତ ମୋର ମହାଦୋଷ ।" କଥା କହିଲା ବେଳେ ସେ ଥର ଥରୁଥିଲା । ରଘୁନାଥ ଉଠି ତାକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲା, କିନ୍ତୁ ମାୟା ଟାଣି ହୋଇ ଦୂରରେ ଠିଆ ହେଲା । ପୁଣି ଗମ୍ଭୀର କଣ୍ଠରେ କହିଲା—"କାହିଁକି ମୋତେ ଅକାରଣ ଛଳନା କରୁଚ ? ତୁମ ଛାତି କଣ ମୋ କଥରେ ନାହିଁ ? ତୁମେ ମୋତେ ଭଲ ପାଅ ନାହିଁ; ତୁମେ ଅତୁଳ୍ୟ ସୁନ୍ଦରୀ ସୀତାକୁ ଭଲ ପାଅ ! ମୁଁ ମରେ କି ସରେ ତୁମର ସେଥିରେ କଣ ?— ଆଉ କହି ହେଲା ନାହିଁ । ରଘୁନାଥ ଚୌକିରେ ଆସି ବସି ପଡ଼ିଲା । ସେତେବେଳେ ତା ଆଖି ମଧ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲା । ମାୟା ଘର ଭିତରକୁ ଚାଲିଗଲା ।

ରଘୁନାଥ ଦଶଦିନ ଏଲାହାବାଦରେ ରହିଲା । ମାୟାକୁ ଅନେକ ବୁଝେଇଲା, ଅନେକ ତୋଷାମୋଦ କଲା । କିନ୍ତୁ ଏଥର ତାହାର ପଥର ମନ ଟଳିଲା ନାହିଁ । ସେ ରଘୁନାଥ କଥାରେ ଆସ୍ଥା ସ୍ଥାପନ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ରଘୁନାଥ ବ୍ୟଥିତ ଚିତ୍ତରେ ବିଦାୟ ନେଇ ଫେରିଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲା । ମାୟା ସେତେବେଳେ ଆପଣା କୋଠରୀରେ ବସି କାନ୍ଦୁଥିଲା । ରଘୁନାଥ ଯିବାର ଆଉ ଘଣ୍ଟାଏ ମାତ୍ର ବାକି, ସେ ତକିଆରେ ମୁହଁ ପୋତି କିଛିକ୍ଷଣ କାନ୍ଦିଲା । ବିଦାୟର ସମ୍ଭାବ୍ୟ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଭାବି ତା' ପ୍ରାଣ ଅଥୟ ହୋଇ ଉଠିଲା । ତା'ର ସବୁ ଦୃଢ଼ତା ସୂର୍ଯ୍ୟ କିରଣରେ କୁଆପଥର ଭଳି ମିଳେଇ ଗଲା । ସେ ଉଠି ଦାଣ୍ଡ ଘରକୁ ଗଲା ।

ଦାଣ୍ଡଘରେ ରଘୁନାଥ ଏକାକୀ ବସି ନିଜ ଭାଗ୍ୟ ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲା । ମାୟାର ବ୍ୟବହାରରେ ସେ ଅତିଶୟ ଆଘାତ ପାଇଚି । ମାୟା କଥରେ ଏତେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ତାକୁ ବିଶ୍ୱାସ କଲା ନାହିଁ ଏ ଚିନ୍ତାରେ ତା' ମନ

ଅଶ୍ରୁରେ ହୋଇଥିଲା । ନିଜର ସ୍ଵତନ୍ତ୍ରସୌଭାଗ୍ୟ ଜୀବନେର ଆଁଠ ବେଦନାଖରେ ସେ ନଇଁ ଦେଇଥିଲା, ଠିକ୍ ଏହି ସମୟରେ ମାୟା ସେ ଘରେ ପ୍ରବେଶ କଲା । ତାର ବେଶଭୂଷା ଅସଯତ, କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ମୁହଁ ଫୁଲି ଯାଇଛି । ରଘୁନାଥ ଗୋଲ୍ଡବାହୁମାଳା ପ୍ରେୟସୀକୁ ବକ୍ଷରେ ଥୋଇଲା । ଅଜି ଅଶ୍ରୁରେ ତାଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣ ମିଳନ, ଆଉ କଥାରେ ପ୍ରୟୋଜନ ହେଲା ନାହିଁ । ପରସ୍ପର ପରସ୍ପରକୁ ଆଜି ଭଲରୂପେ ଚହ୍ନିଲେ । ଦୁହେଁ ଯେ ଦୁହିଙ୍କ ବିନା ଶୂନ୍ୟ ଏହା ମଧ୍ୟ ଅନୁଭବ କଲେ । ଆଜି ସେମାନେ ପ୍ରକୃତ ଏକାତ୍ମା ।

ରଘୁନାଥ ଓ ମାୟାଙ୍କୁ ବହୁତ ବହୁତ ଆଶୀର୍ବାଦ କରି ହେମନଳିନୀଙ୍କର ପରିବାର ଯେଉଁଦିନ ବିଦାୟ ଦେଲେ ସେଦିନ ଆବେଗରେ ରୁକ୍ମା ଓ ମୀରା ନ କାନ୍ଦି ରହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଏପରି ଗଭୀର ସ୍ନେହ କି ସହଜେ ତୁଟେ ? ତଥାପି ମାୟା ଯେ ସୁଖୀ ହେବାକୁ ଯାଉଛି ଏହା ଭାବି ନଣନ୍ଦ ଭାଉଜ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ରଘୁନାଥ ଓ ମାୟା ଆସି ଗାଡ଼ିରେ ବସିଲେ । ରାତିର ଅନ୍ଧକାରର ନିସ୍ତବ୍ଧତା ଭଙ୍ଗ କରି ଗାଡ଼ି ଯେତେବେଳେ ଘର୍ ଘର୍ ଶବ୍ଦରେ ଚାଲିଲା ରଘୁନାଥ ହସି ହସି କହିଲା—ମୁଁ ତୁମକୁ ଅଜାଣତରେ ପ୍ରେମ କଲି ମାୟା ! ତୁମ୍ଭେ ପ୍ରକୃତରେ ମାୟାବିନୀ । ବିଶେଷତଃ ତୁମର ଯେଉଁ ଆଖିର ଚାହାଣି । ସେଇ ମୋର ଅମୃତ । ତୁମ୍ଭେ ଯିବା ପରେ କେତେଦିନ କେତେରାତି ଯେ ତୁମର ଚାହାଣିର ସ୍ଵପ୍ନ ଦେଖିଛି ତାହା କହି ହେବନାହିଁ ।

ମାୟା ମୁଗ୍ଧଦୃଷ୍ଟିରେ ରଘୁନାଥକୁ ଚାହିଁରହିଲା ।

ରଘୁନାଥ ଗଦ୍‌ଗଦ ସ୍ଵରରେ କହିଲା—ମାୟା ! ବିଧାତାର ଲୀଳା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ! ମୁଁ ହଜାରେ କାହାକୁ ଭଲ ପାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତୁମେ ମୋର ପ୍ରକୃତ ଜୀବନର ସଙ୍ଗିନୀ. ତୁମର ପ୍ରେମ ନିକଟରେ ମୁଁ ହାର୍ ମାନିଲି । ଏପରି ସ୍ତ୍ରୀରତ୍ନ ମୋ କପାଳରେ ଥିଲା ବୋଲି ମୁଁ ଜାଣି ନ ଥିଲି ।

ମାୟା ନିଜର ପ୍ରଶଂସା ଶୁଣି ଲାଜରେ ମୁହଁ ତଳକୁ କଲା ।

× × × × ×

ଯେଉଁଦିନ ମହାସମାରୋହରେ ମାୟା ଓ ରଘୁନାଥର ବିବାହ ସମ୍ପନ୍ନ ହେଲା ସେ ଦିନ ଝିଅ ଜୋଇଁଙ୍କ ଗୃହଁ କେବଳ କୃଷ୍ଣବାବୁ ଓ ସୁଧାମୟୀଙ୍କର ହୃଦୟ ଆନନ୍ଦରେ ନାଚି ଉଠିଲା । ବିବାହାନ୍ତେ ପିତାର ଆଶୀର୍ବାଦ ନେବାପାଇଁ ଗଲାବେଳକୁ ରଘୁନାଥ ଅଶ୍ରୁରୋଧ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । କେବଳ ବାବୁ ତା ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ଥୋଇ କହିଲେ—ବାପ ! ତୁମେ ମାୟାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଛ ଏ ମୋର ପରମ ସୌଭାଗ୍ୟ ! ମୋର ବଂଶରେ ଯେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପୁତ୍ର ଜୋଇଁ ହେଲା

ଏ ମଧ୍ୟ ମୋର ସୌଭାଗ୍ୟ । ଆଶୀର୍ବାଦ କରୁଚି ଦୁଇଜଣ ଚିରସୁଖୀ ହୁଅ । ଆଉ ଏଥର ନାହିଁ କର ନାହିଁ, ଏହା କହି ଦାନପତ୍ରଟି ଜୁଆଇଁ ହାତକୁ ବଢ଼ାଇ ଦେଲେ ।

ଅବିନାଶ ଓ ସୁସ୍ମି ଉଷାର ବିବାହ ବେଳକୁ ବିଲାତରୁ ଫେରିଥିଲେ । ଦୁହେଁଯାକ ରଘୁନାଥର କାନ ମୋଡ଼ି ମୋଡ଼ି ଫୁଲାଇ ଦେଲେ ।

ରଘୁନାଥ ବର୍ମା ଜାହାଜରେ ବସି ଏ ଦୁହିଁଙ୍କ ଉପଦ୍ରବରୁ ଖଲାସ ପାଇଲା ।

ସେତେବେଳେ ଗଭୀର ରାତି, କିନ୍ତୁ ଆକାଶ ଜ୍ୟୋସ୍ନାମୟ । ନୀଳ ସମୁଦ୍ରରେ ଢେଉ କାଟି 'ଭଗବତୀ' ଅଗ୍ରସର । ଆକାଶର ନୀଳଚନ୍ଦ୍ରାତପ ନୀଳ ସାଗରେ ନିହିତ ମିଶିଯାଇଥିଲା, ଅଉ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିବାକୁ ଯେପରି ବିଶାଳ ସମୁଦ୍ର ମହାବାହୁ ବିସ୍ତାର କରି ଉପରକୁ ଉଠୁଥିଲା । ସେ ମହା ମିଳନ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ 'ଡେକ୍' ଉପରେ ବୁଲୁଁ ବୁଲୁଁ ରଘୁନାଥ ।— ଆଜି ତାର ହୃଦୟ ମହାଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ । ଆତ୍ମା ଅନନ୍ତର ସତ୍ତାରେ ବିଲୀନ । ସେ ଗଭୀର କୃତଜ୍ଞତାପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟରେ ଭାବୁଥିଲା ଭଗବାନଙ୍କ ମହା ମହିମା ! ଅସୀମ ଅପାର ଶକ୍ତି ! ତାହାର ଯୁକ୍ତକର ଲଲାଟସ୍ପର୍ଶ କଲା, ଆଉ ହୃଦୟରୁ ପ୍ରାର୍ଥନା ଉଠିଲା । କ'ଣ ଥିଲା ସେ କ'ଣ ହେଲା । ଯେ ଅନାଥ ଅରକ୍ଷିତ ତାକୁବି ଜଗତ୍‌ପିତା ଭୁଲନ୍ତି ନାହିଁ । ଯେ ବନ୍ଧୁହୀନ, ଗୃହହୀନ, ସହାୟହୀନ, ତା'ର ମଧ୍ୟ ପରମାଶ୍ରୟ ସେହି ! କୋହଲେ ଦେଶତ୍ୟାଗୀ ହତଭାଗ୍ୟଙ୍କ ଆଜି ଏତାଦୃଶ ମହାମଙ୍ଗଳ ଲାଭ କରିଥାନ୍ତା !

ବିସ୍ମୟବିମୂଢ଼ ରଘୁନାଥ ଭଗବାନଙ୍କ ଚିନ୍ତାରେ ତନ୍ମୟ ହୋଇ ହୃଦୟର ଗଭୀର କୃତଜ୍ଞତା କୃତାଞ୍ଜଳିପୁଟରେ ଜଣାଇଲା ।

ଊନତ୍ରିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ।

ସେତେବେଳେ ମାଣ୍ଡାଲେ ନଗରର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପାଗୋଡ଼ା ଉପରେ ଅସ୍ତଗାମୀ ସୂର୍ଯ୍ୟର ଶେଷ ଆଭା ଟିକକ ତଡ଼ ଝକମକ ଦିଶୁଛି, ଆଉ ଆଖପାଖ ଗଛପତ୍ର ଓ ଫୁଲରେ, କିଛିକ୍ଷଣ ପୂର୍ବେ ହୋଇଥିବା ବୃଷ୍ଟିର ସଞ୍ଚିତ ଜଳକଣା ଉପରେ ଶତଇନ୍ଦ୍ରଧନୁର ଶୋଭା ସୃଷ୍ଟି କରୁଚି। ନଦୀର ବିସ୍ତୃତ ବାଲିଚରରୁ ସ୍ନିଗ୍ଧ-ଶୀତଳ ସମୀର ଦେହ ମନ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କରି ଦେଉଚି। ନଦୀକୂଳରେ ଅସଂଖ୍ୟ ବର୍ମିସୁନ୍ଦରୀ ଶତ-ପ୍ରଜାପତି ରଙ୍ଗର ପୋଷାକ ପିନ୍ଧି ବାୟୁ ସେବନ କରି ବୁଲୁଛନ୍ତି। ସେଦିନ ବର୍ମିଙ୍କର 'ମୁକ୍ତାବର୍ଷା' ପର୍ବ। ମୁକ୍ତାଗର୍ଭଶୁକ୍ତିକା ଗୁଡିକ ନବବର୍ଷାଜଳ ପାନ କରି କୂଳରେ ଲାଳ ଢ଼ାଳି ଦେଇଛନ୍ତି। ସେହିଗୁଡ଼ିକ ମୁକ୍ତାରେ ପରିଣତ ହୋଇ ବାଲିରେ ମିଶି ଯାଇଚି। ତାହାହିଁ ଖୋଜି ବୁଲୁଚନ୍ତି ବର୍ମିଯୁବତୀବୃନ୍ଦ।

ନଦୀକୂଳରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଦୁଇଜଣ ଭାରତୀୟ ଦଣ୍ଡାୟମାନ। ଜଣେ ପୁରୁଷ ଓ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀ। କିଛି ଦୂରରେ ଚାରୋଟି ପିଲା ନଦୀ ବାଲିରେ ଦଉଡ଼ାଦଉଡ଼ି କରୁଛନ୍ତି, ଆଉ ତାଙ୍କୁ ମୁଗଧ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁଛନ୍ତି ଉଭୟେ। ସେମାନେ ପର ଉଭୟର ହୃଦୟ-ସମ୍ପତ୍ତି। ଦଶଟିବର୍ଷ ତାଙ୍କ ଜୀବନରୁ ଯେ କେଉଁବାଟେ ବହି ଯାଇଚି ଏହା ରଘୁନାଥ ଓ ମାୟା ବୁଝିପାରି ନାହାନ୍ତି। ଦଶଟି ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ଦାମ୍ପତ୍ୟଜୀବନ ମଧୁର କରି ଆସି ଦେଖାଦେଇଛନ୍ତି ଚାରୋଟି ସନ୍ତାନ। ଦୁଇଟିପୁତ୍ର-ନିର୍ମଳ ଓ ନିରୁପମ, ଦୁଇଟି କନ୍ୟା-ସ୍ମୃତି ଓ ମିନତି। ମାୟାର ଅପୂର୍ବ ଗୃହିଣୀତ୍ୱରେ ରଘୁନାଥ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ କଣ ଜାଣି ପାରି ନାହିଁ, ଅତୀତ ଜୀବନ ତାର ବର୍ତ୍ତମାନ ବିସ୍ମୃତିର ଅନ୍ଧକାରରେ କେଉଁଆଡ଼େ ଲୁଚି ଯାଇଛି। ତଥାପି ବେଳେ ବେଳେ ସୀତାର ମୁଖ ତା' ମାନସପଟରେ ଉଦିତ ହୁଏ। ବେଳେ ବେଳେ ଖଡ଼ିଗୀ ଓ ପିତେଇନାମା, ତାରାମଣି ଓ ହରସୁନ୍ଦରୀ ହରିବାଙ୍କୁ ମନେପକାଇ ସେ ଦେଶକୁ ଯିବାକୁ ମନେ କରେ; କିନ୍ତୁ ତତ୍‌କ୍ଷଣରେ ସବୁ ପାସୋରି ଯାଏ। ଅଜିକାଲି ସେ ନାନା କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟସ୍ତ। ବିଶାଳ ସମ୍ପତ୍ତିର ମାଲିକ। ରେଙ୍ଗୁନ୍‌ରେ ତା'ର ମାନ ପ୍ରତିପତ୍ତି ଯଥେଷ୍ଟ। ଦେଶର ଦଶର ନାନାକାର୍ଯ୍ୟ ଭାର ସେ ଓ ମାୟା ନେଇଛନ୍ତି, ବିଶେଷତଃ ବର୍ମାପ୍ରବାସୀ ଭାରତୀୟଙ୍କ ସଭାର ସେ ସମ୍ପାଦକ, ଏବଂ ତାହାରି ଚେଷ୍ଟା ଦ୍ୱାରା 'ଦି ସେଟ୍‌ଲର୍' [The settler] ବୋଲି ସଭାର ମୁଖପତ୍ରଟି ବାହାରେ। ରେଙ୍ଗୁନର 'ମାତୃମଙ୍ଗଳ' ସମିତିରେ ମାୟାର ବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ, ମହିଳା ସମିତିରେ ସେ ସଭାପତ୍ନୀ।

ଦୁଃଖରେ ସୁଖରେ ଦିନ ବହି ଚାଲି ଯାଉଛି । ଦୁହେଁ ଦୁହିଁଙ୍କି ଚାହାନ୍ତି ଆଜି ସେହି କଥାହିଁ ଭାବୁଚନ୍ତି ପରା ? କିଛି ବେଳ ପରେ ସଞ୍ଜ ହେଲା । ନଦୀ କୂଳରେ 'ସାମ୍ପାନ୍' ବାଲା ଆସି ଡାକଦେଲା । ମାଧୁରୀ ନାମାଙ୍କିତ କ୍ଷୁଦ୍ର ଜାଲିବୋଟରେ ପରିବାର ରହି ଉଠିଲେ । ନଦୀର ମନୋହର କଲ୍ଲୋଳ କାଟି, ମଧୁର ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାବୋଳା ଆକାଶ ତଳେ ରୂପା ରାଜ୍ୟରେ ସ୍ୱାଗତଶ୍ରୀ ଦେଇ ସାନ ଧଳା ବୋଟଟି ଅଗ୍ରସର ହେଲା । ସେହି କ୍ଷୁଦ୍ର ତରଣୀରେ ବସି ମାଧୁରୀ ବୀଣା ବଜାଇବାକୁ ଲାଗିଲା, ତାହା ଉପରେ ଈଷତ୍ ଅଭିଜ୍ଞ ନେତ୍ର ରଘୁନାଥ ଆକାଶକୁ ଚାହିଁଥିଲା, ଆଜି ଗୋଡ଼ତଳେ ଖେଳୁଥିଲେ ଶିଶୁବୃନ୍ଦ । ଆଜି ରଘୁନାଥ ମନରେ ମହାଭାବ । ସେ ବୀଣାର ମଧୁର ସ୍ୱରରେ ତନ୍ମୟ । ସମଗ୍ର ନୀଳାକାଶ, ତା ମଝିରେ ସୁନ୍ଦର ଶୋଭା, ଖଣ୍ଡ ମେଘ ମଧ୍ୟରେ ତାରାର ଲୁଚକାଳି ପୁଣି ବିଶାଳ ସଲିଳ ଦର୍ପଣରେ ରୂପର ପ୍ରତିବିମ୍ବର ମୋହନ ନୃତ୍ୟ । ବୋଟର ଚାରିପାଖେ କେବଳ ଅନନ୍ତ ଜଳର ବିସ୍ତାର, ଢେଉ ଉପରେ ଢେଉ, ସାନ ବଡ଼ ଢେଉ ମୁଣ୍ଡରେ ଧଳା ମଲ୍ଲିଫୁଲ ପୁଞ୍ଜ ପରି ଫେନରାଶି, ରାଶିସଙ୍ଗି ହୀରାମୁକ୍ତା ଚୂର ହୋଇ ପଡିଲା ପରି ଢେଉଗୁଡ଼ିକ ବୋଟର ଚାରିପାଖେ ଛିନ୍ନ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ପଡୁଛନ୍ତି । ଦୂରକୁ ଆକାଶ ପାଣି-ଦେହରେ ମିଶିଗଲା ପରି ଦିଶୁଚି । ତାହାକୁ ଲକ୍ଷ କରି ରଘୁନାଥ କହିଲା—"ମାଧୁରୀ ! ଏଇ ଚକ୍ରବାଳ ପରି ଆମର ମିଳନ, ମୁଁ ମହାକାଶ ଆଉ ତୁମେ ଏଇ ପୂର୍ଣ୍ଣବକ୍ଷା ନଦୀ । ଆମେ ଉଭୟେ ଏପରି ମିଶିଛୁ ଯେ କେଉଁଠି ଜଣକର ଆରମ୍ଭ, କେଉଁଠି ଶେଷ ବାରି ହେବ ନାହିଁ । କିଏ ଜାଣିଥିଲା ମୋ କପାଳରେ ଏତେ ସୁଖ ଅଛି ବୋଲି ? ମୁଁ ପରା ରଘୁ-ଅରକ୍ଷିତ ?"

ମାଧୁରୀ ବୀଣାକୁ ଛିପ କାଟି ବାଣୀକି କୋଳକୁ ଥୋଇ ଦେଲା । ଇଙ୍ଗିତରେ ରଘୁନାଥର କାନ୍ଧ ଉପରେ ହାତଟି ଥୋଇଦେଲା । ରଘୁନାଥ ବୁଲିପଡ଼ି ତା'ର କପୋଳ ଚୁମ୍ବନ କଲା । ଗୋଡ଼ତଳେ ନିରୁପମ ଲଟେଇ ଧରି ପିତାମାତା ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଥିଲା, ମାତାକୁ ଚୁମ୍ବନ କରିବାର ଦେଖି ସେ ଝାମ୍ପ ହୋଇ ପିତା କୋଳକୁ ଉଠିଲା । 'ମତେ ଚୁମା ଦିଅ' କହି ଅଳି କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ରଘୁନାଥ ପୁତ୍ରମୁଖ ବାରମ୍ବାର ଚୁମ୍ବନ କଲେ । ଅକୃତଜ୍ଞ ଶିଶୁ ସେଥିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନ ହୋଇ ମା' କୋଳକୁ ଡେଇଁ ପଡ଼ିଲା । ମାଧୁରୀ ହାସ୍ୟ-ଉଚ୍ଛଳ ଆନନରେ ସ୍ୱାମୀ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ କହିଲା—"ଦେଖିଲ, ମୋ' ପୁଅଟିରେ" ସେଠୁଁ ଶିଶୁକୁ ପଚାରିଲା 'ତୁ ମୋ ପୁଅ ?' ଶିଶୁ ଅସ୍ପଷ୍ଟ କଥାରେ କହିଲା—"ତୋ ପୁଅ" । ରଘୁନାଥ ରଙ୍ଗ ଦେଖିବା ଅଭିପ୍ରାୟରେ କହିଲା—'ମୋ ପୁଅ ନୋହୁଁ ?" ଶିଶୁ ସ୍ମିତ ବଦନରେ ସ୍ପଷ୍ଟ କହିଲା—"ନା ।" ଅନ୍ୟ ପିଲାମାନେ କଡରେ ଥିଲେ । ନିରୁପମ 'ନାଁ' କହିଲାରୁ ତିନିଜଣଯାକ ଦଉଡ଼ି ଆସି ବାପକୁ କୁଣ୍ଢେଇ ପକେଇ କହିଲେ—"ଆମେ ତମ ପିଲା ।" ସାନ ମେନକା ରଘୁନାଥର

ଡାହାଣୀ ହାତ ଦଖଲ କରି କହିଲା—"ଏ ମୋ ହାତ ।" ନିର୍ମଳ ବା ହାତ ଓ ଗୋଡ଼ ଦିଟା ଜାପଟି ଧରି କହିଲା--"ଏତକ ମୋର ।" ସୁଭ ପିଠିରେ ଚଢ଼ି ହୋଇ ଗଳା ଛନ୍ଦି ପକାଇଲା । ରଘୁନାଥ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି କହିଲେ—"ଚାଲ ଆମେ ନିରୁକୁ ଆଉ ତା ମାଙ୍କୁ ନଈରେ ପକେଇ ଦେବା ।" ଏଥର ପିଲାମାନେ ଚିତ୍କାର କରି ମାଙ୍କୁ ବେଢ଼ିଗଲେ । ସେ କହିଲା, ମୋ ମା ସେ କହିଲା, ମୋ ମା । ମାୟା ଓ ରଘୁନାଥ ହସି ହସି ସେମାନଙ୍କୁ ଶାନ୍ତ କଲେ । ତତକ୍ଷଣରେ ଶିଶୁମାନେ ପୁଣି ଢେଙ୍କି ଉପରେ ଖେଳିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତାଙ୍କର ବର୍ମି ଆୟା 'ମାମେଏ' ତାଙ୍କୁ ଆଉପଟକୁ ନେଇଗଲା । ମାୟା ଓ ରଘୁନାଥ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ବସି ଜହ୍ନ ଆଲୁଅ ବୋଳା ନଈ ପାଣିକୁ ଚାହିଁ ରହିଲେ । ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ସ୍ୱର୍ଗରେ କି ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ତା ତାଙ୍କୁ ଜଣା ନ ଥିଲା । ରଘୁନାଥ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇ କହିଲେ— "ମାୟା, ତମେ ପ୍ରକୃତ ମାୟାବତୀ ।"

ମାୟା ମଧୁରକଣ୍ଠରେ କହିଲା— "ତୁମେ ତ ମତେ ସେଇ ନାଁ ଦେଲ,— ତମେ ଏବେ ଲଜ୍ଜାହୀନ ଯେ ଚିଠିଯାକ ଉପରେ ସୁଦ୍ଧା ମାୟାବତୀ ବୋଲି ଲେଖିଥାଅ । ମୁଁ କଣ ସତେ ମାୟାବତୀ— ଡାହାଣୀ ?"

ରଘୁନାଥ କହିଲେ—"ତା ନ ହୋଇଥିଲେ ଏ ଜୀବନଟା ଏତେ ମଧୁମୟ, ଏତେ ଶାନ୍ତିମୟ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା । ଦେଶ ଛାଡ଼ି ମୁଁ ହତଭାଗା ପରି ବୁଲୁଥିଲି, କଣ କରିବି, କୁଆଡ଼େ ଯିବି, କିଛି ଠିକଣା ନ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ତୁମର ମାୟାଦୃଷ୍ଟି ଯୋଗୁଁ ଆଜି ମୋର ଏ ଅବସ୍ଥା । ବାସ୍ତବିକ ତୁମ କତିରେ ମୋର କୃତଜ୍ଞ ହେବା କଥା; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତ କେବେ ଏଥିପାଇଁ ତୁମକୁ ଧନ୍ୟବାଦଟିଏ ସୁଦ୍ଧା ଦେଇ ନାହିଁ ?"

ମାୟା ଦୃଷ୍ଟି ନତ କରି କହିଲା—"କି ଏକାହାକି ଧନ୍ୟବାଦ ଦେବ ? ଓଲଟି ତମେ ଯେ ଏତେ ଅଯୋଗ୍ୟା ସ୍ତ୍ରୀର ହାତ ଧରିଚ, ମନେ ଅଛିଟି ପୂର୍ବକଥା ?"

ରଘୁନାଥ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ନେଇ କହିଲେ,—"ମୁଁ ଅନ୍ଧ, ରତ୍ନର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବା କାହିଁ ବୁଝନ୍ତି ? ତମକୁ ଯେଉଁ ଉପେକ୍ଷା କରି କଷ୍ଟ ଦେଇଚ, ମୋର ଯେତେ ସେ କଥା ମନେ ପଡ଼େ ତେତେ କଷ୍ଟ ହୁଏ ।"

"କିନ୍ତୁ ସେଥି ଯୋଗୁ ତ ଏ ମିଳନ ଏତେ ମଧୁର ହେଲା ପ୍ରିୟତମ ! ମୁଁ ହଜାର ଥର ଖରାପ, ମୁଁ ଗୁଣହୀନା, ରୂପହୀନା । ମତେ ତମେ ଦୟା କରି ଭଲ ପାଇଚ ।"

ରଘୁନାଥ ମାୟା କତକ କୁଣ୍ଠ ଆସି କହିଲେ,—"ତୁମେ ରୂପହୀନ, ଗୁଣହୀନ !"

ମାୟା କହିଲା,—"ମିସେସ୍ ସେନ୍ ପରି କଣ ମୁଁ ସୁନ୍ଦରୀ ? ମିସେସ୍ ସେନ୍ କହୁଥିଲେ, ତାରକ ବାବୁ ତାଙ୍କ ରୂପ ଦେଖି ତାଙ୍କୁ ବଶ ହୋଇଚନ୍ତି । ବାସ୍ତବିକ ମୁଁ ବଡ଼ ଅସୁନ୍ଦରୀ, ନା ?"

ମାୟାର ଶେଷୋକ୍ତ କଥାରେ କୃତ୍ରିମତାର ଆଭାସ ଥିଲା । ରଘୁନାଥ ଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱରରେ କହିଲେ,—"ବରଂ ତୁଚ୍ଛ ଯେ ତମେ ଖାଲି ଗୁଣବତୀ, ଆଉ ସୁନ୍ଦରୀ । ମିଛ କହୁଚ କାହିଁକି କହିଲ । ମୁଁ ତ ତମକୁ ମିସେସ୍ ସେନଠୁ ସୁନ୍ଦରୀ ମନେ କରେଁ ।"

ମାୟା ସ୍ୱାମୀର ପ୍ରଶଂସାରେ ଗର୍ବିତା ହୋଇ ତାଙ୍କ କୋଳକୁ ଢଳି ପଡ଼ି କହିଲା,—"ଏତକ ବଳାଯୋର କଥା । ଦୁନିଆ ମତେ ଅସୁନ୍ଦର କହିବେ, ତମେ କହିବ ସୁନ୍ଦର ।"

ରଘୁନାଥ—"କାରୁ ତମ ଭିତରେ ଯେ 'ତମେ' ଲୋକଟି ଅଛି, ସେ କପରି ମୋର, ମୋର ନିଜର, ଏ କଥା ଯଦି ବୁଝନ୍ତ ।"

ମାୟା ଗଦ୍‌ଗଦ କଣ୍ଠରେ କହିଲା,—"ସେହି ଯୋଗୁ ପରା ମତେ ଡରୁଥିଲ —ମତେ ଦୋଷୀ ପରି ଶାସନ କରୁଥିଲ, ମତେ କହୁଥିଲ,'ତୁ ମୋତେ ଭଲ ପାଇ ଅନ୍ୟାୟ କରୁଚୁ' ଏଥର ତହିଁର ସମୁଦାୟ ପରିଶୋଧ ନେବ । ଦେଖିବ କଲିକତା ଗଲେ ମୋ ବିନା ଚଳିବ କପରି ?"

ରଘୁନାଥ ପରମ ପ୍ରେମରେ କହିଲେ,—"ତମ ବିନା ମୁଁ ଦଣ୍ଡେ ଚଳି ପାରିବି ନାହିଁ, ତମେ ମୋର ହାତଗୋଡ଼ ।"

ମାୟା ଅସ୍ଫୁଟସ୍ୱରରେ କହିଲା,—"ମୁଁ ଯଦି ମରିଯାଏ ?"

ରଘୁନାଥ କାନକୁ ସେ କଥା ଖାଲି ଖରାପ ଶୁଭିଲା । ତାହାର ଗ୍ରୀବ ଦାଉଁ ଦାଉଁ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ମାୟାକୁ କୁଣ୍ଢାଇ ପକାଇ କହିଲା,—"ତା ହେଲେ ଏ ହତଭଗା ପୁଣି ଅରକ୍ଷିତ ହେବ, ଏଥର ଗୃହ ପିଲାଙ୍କୁ ନେଇ ଭାସିବ ?"

ମାୟା ତାଙ୍କର ଭୟ ଓ ଉଦ୍‌ବେଗ ଲକ୍ଷ କରି ହସି ହସି ଲୋଟିଗଲା, କହିଲା —"ମୁଁ ଗୋଟାପଣେ ବଞ୍ଚିବ, ତମର ଚାକୁନା ଲାଗିଚି କଣ ପାଇଁ ମ ?" ଏହା କହି ସେ ତାହାକୁ ଚୁମ୍ବିଲା । ତାହାର ହୃଦୟ ଭିତର ସେତେବେଳେ ପ୍ରେମରେ

ପୃଷ୍ଠା । ତାହାର ଜଗତ୍ମୟ କେବଳ ରଘୁନାଥର ମନୋମୋହନ ମୂର୍ତ୍ତି । ଏହି ମୂର୍ତ୍ତି ଜୀବନମୟରେ ସେ ସ୍ୱର୍ଗସୁଖ ସୃଜା ସୃଷ୍ଟି ନାହିଁ । ଏହି ମୂର୍ତ୍ତି ଯେ ତାର ଇଷ୍ଟଦେବତା, ତାହାର ବହୁ ସାଧନାର ଧନ, ବହୁ ଅଶ୍ରୁଜଳସିକ୍ତ ନନ୍ଦନର ପାରିଜାତମାଳା ।

\+ + + +

"କେମିତି ବୋଉ ବୁଲା ହେଲା ? ଏଥର ଗଲେ ମତେ ନବ । ଖାଲି ଏକା ଏକା ସାହେବ ମେମ୍ ବୁଲି ଯାଉଚ, ମୁଁ ଆଉ କେହି ନୁହେଁ ପରା ?" ଏହା କହି ମିସେସ୍ ସେନ ମାୟା ପାଖରେ ଆସି ବସି ପଡ଼ିଲା । ତାହା ହାତରେ ଥିଲା ଗୋଟିଏ ବ୍ଲାଉସ୍‌ର ନମୁନା । ମାୟା ଭଲ ସିଲେଇ ଜାଣେ, ସେଥିପାଇଁ ସେ ତାଠାରୁ କଟା କଟାଇ ନେବା ପାଇଁ ଆସିଥିଲା । ମିସେସ୍ ସେନ୍ ତାରକ ବାବୁଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ । ତାରକ ବାବୁ ଆସିଷ୍ଟାଣ୍ଟ ସର୍ଜନ, 'ସିରିୟାମ୍'ର ଡାକ୍ତର ।

ସିରିୟାମ୍ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଉପକଣ୍ଠର କ୍ଷୁଦ୍ର ପଲ୍ଲି । ସେଠି ତେଲ ଓ କାଠର କଣାଲ୍ । କାରଖାନାର ଆଖେ ପାଖେ ପ୍ରାୟ ଏକହଜାର କୁଲିଙ୍କ ନିବାସ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ହାକିମଙ୍କ ଘର । ସେଥିପାଇଁ ରଘୁନାଥ ସେଠି ନିଜର ଗୋଟିଏ ଦାତବ୍ୟ ଔଷଧାଳୟ ଖୋଲିଛନ୍ତି, ତାର ପ୍ରଧାନ ଚିକିତ୍ସକ ତାରକ ବାବୁ ।

ତାରକ ବାବୁଙ୍କ ହାତ ସୁନା । ଯାହା ଦେହରେ ଥରେ ଲାଗେ, ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଭଲ ହୁଏ । ସେଥିପାଇଁ ଆଖ ପାଖ ଗାଁ ଗଣ୍ଡାରେ ତାଙ୍କର ଯେପରି ନାମ, ସେପରି ସେ ରଘୁନାଥର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ । କାରଖାନାରେ ରଘୁନାଥଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ବଙ୍ଗାଳି ପରିବାର ସେହି ଗୋଟିକ । ତାଙ୍କର ସନ୍ତାନ ଭିତରେ ଯୋଡ଼ିଏ ଝିଅ— ଇନୋଲା, ଇନୋଲା । ଉଭୟେ ରଘୁନାଥଙ୍କ ପିଲାଙ୍କର ଖେଳ ଏବଂ ସ୍କୁଲ ସଙ୍ଗୀ । ସୁଖେ ଦୁଃଖେ ପରିବାର ଦୁଇଟି ଗତ ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ହେଲା ଏକାଠି ଚଳିଛନ୍ତି । ତାରକ ବାବୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍ । ମାୟା ଘର ତ ବ୍ରହ୍ମ-ସମାଜୀ, ସେଥିପାଇଁ ଉଭୟ ପରିବାରରେ ଖାଦ୍ୟପାନାଦି ସମୁଦାୟ ବ୍ୟବହାର ଅବାଧରେ ଚଳେ । ପାଖ ପଡ଼ିଶା ମାନ୍ଦ୍ରାଜୀ ଆସିଷ୍ଟାଣ୍ଟ ମାନେଜର ନାୟର୍ ବାବୁଙ୍କ ପରିବାରର ମଧ୍ୟ ଏମାନଙ୍କ ସହିତ ଘନିଷ୍ଠତା ଥିଲା । ବିଦେଶରେ ଭାରତୀୟ ମାନେ ଭାଇବନ୍ଧୁ ।

ମିସେସ୍ ସେନ୍ ମାୟାର ପ୍ରିୟସଖୀ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଅଭିମାନ କରି କହିଲେ—"ଏଥର ଏକା ଏକା ବୁଲିଗଲ ନା ?"

ମାୟା ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇ କହିଲା—"ଆଜ୍ଞା, ଏଥର କ୍ଷତିପୂରଣ ହେବ । ବୁଲି, ଆଉ ହପ୍ତା ଇନ୍‌ସିନ୍ ବୁଲିଯିବା ସମସ୍ତେ ଏକାଠି । ସେଠି ବଣଭୋଜି କରିବା, ସେ ଦିନକ ରହିବା, ସବୁ ସରଞ୍ଜାମ ଆୟୋଜନ କରି ଆଗରୁ ନେଇଥିବା ।" ଏତିକବେଳେ ରଘୁନାଥ ଘର ଭିତରକୁ ଆସିଲେ । ମିସେସ୍

ସେନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି ଗୋଟିଏ ଚଉକି ଟାଣି ବସିଲେ । ତାଙ୍କ କଥାରେ ଯୋଗ ଦେଇ କହିଲେ—"ହଁ, ଆସନ୍ତା ହପ୍ତା ଯିବା, କିନ୍ତୁ ଡାକ୍ତର ସେନ ବାହାରିଲେ ହୁଏ । କୌଣସି ଆମୋଦରେ ତାଙ୍କୁ ପାଇବ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ସେତିକିବେଳେ ଗୋଟିଏ ରୋଗୀ ହାଜର ନ ହେଲେ ହୁଏ । କୁସି, ଟଙ୍କା ଛଡ଼ା ସେ ଆଉ କିଛି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ।"

ମିସେସ୍ ସେନ୍ ମୃଦୁ ହାସ୍ୟ କରି କହିଲେ—"ବାସ୍ତବିକ ସେ ଖାଲି ଖଟି ପାରନ୍ତି । ମୁଁ ହଜାର ଥର ମନା କରେଁ, କିନ୍ତୁ ସେ କେବେ ଶୁଣିବା ଲୋକ ନୁହନ୍ତି ।"

ମାଷ୍ଟ୍ରୀ କହିଲା—"ଧନ୍ୟ ତାଙ୍କ ଦେହ, ରାତ ନାହିଁ, ଦିନ ନାହିଁ, ମଣିଷ ଏତେ ଖଟିବ ?"

ରଘୁନାଥ କହିଲେ—"ସେ ଖଟିବାକୁ ନାରାଜ ହେଲେ ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ୁଚି କିଏ ? ଦେଖିଲ ନାହିଁ ଆମ ନିର୍ମଳ ବେଳକୁ ?"

ମାଷ୍ଟ୍ରୀ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ପେଳି କହିଲା—"ପିଲାଟା ତ ମୋର ଯାଇଥିଲା, ଭଗବାନ୍ ତାଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ କରନ୍ତୁ । ରାତ ନାହିଁ, ଦିନ ନାହିଁ, ଅଖିଆ ଅପିଆ, ସେ ନିମୁ ପଛରେ ଲାଗି ତାକୁ ଭଲ କରିଛନ୍ତି । ନୋହିଲେ ଏତେ ଟିକିଏ ପିଲା ନିମୋନିଆରୁ ବଞ୍ଚିଥାନ୍ତା ?"

ସ୍ୱାମୀର ପ୍ରଶଂସାରେ ମିସେସ୍ ସେନ୍ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତା ହେଲେ ।

ସେଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳକୁ କଚେରି ଫେରନ୍ତା ରଘୁନାଥ ବଡ଼ ବିମର୍ଷ ହୋଇ ଘରକୁ ଆସିଲେ । ତାଙ୍କର ମୁହଁ ଦେଖି ମାଷ୍ଟ୍ରୀର ଭୟ ବୋଧ ହେଲା । ସେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଚାରିଲା—"କଣ ହୋଇଚି ତମର ? ଏତେ ଶୁଖିଲା ଦିଶୁଚ ଯେ ?" ରଘୁନାଥ ମାଷ୍ଟ୍ରୀକୁ ନିକଟକୁ ଡାକି ନେଇ ଧୀରେ ଧୀରେ କହିଲେ—"ଘୋର ବିପଦ, ମିସେସ୍ ସେନର ବଡ଼ ବିପଦ ।"

ମାଷ୍ଟ୍ରୀର ଛାତି ଧଡ଼ ଧଡ଼ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ନିର୍ବାକ୍ ବିସ୍ଫାରିତ ନେତ୍ରରେ ରଘୁନାଥକୁ ଚାହିଁ ରହିଲା । ରଘୁନାଥ ପକେଟରୁ କାଗଜ ପୁଳିନ୍ଦାଟିଏ ବାହାର କରି କହିଲେ—"ହେଇ ଦେଖ ମିସେସ୍ ସେନ୍ ନାମରେ ପୋଲିସ ଉଆରଣ୍ଟ । କଲିକତାର ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ଘରୁ ବହୁମୂଲ୍ୟ ଜିନିଷ ଚୋରି କରିଥିବା ଅପରାଧରେ ଏ ଉଆରଣ୍ଟ ବାହାରିଛି ।"

ମାୟା ଥରହର ହୋଇ କମ୍ପିଲା । ସେ ଉଦ୍‌ବେଗରେ ବାରଂବାର କହି ପକାଇଲା—"ମିଛ କଥା, ମିଛ କଥା । ମିସେସ୍ ସେନ୍ ଷ୍ଟେଲ୍ କରିବ ! ତମେ କଣ ବାୟା ହେଲଣି କି ?"

ରଘୁନାଥ ତାଙ୍କ ଗୋଟିଏ ଠାଣି ବସି ହସି କହିଲେ- "ହେଇ ଦେଖ, ଏ ସର୍କାରି କାଗଜ ଦେଖି କଣ ଅବିଶ୍ୱାସ କରିବ ? ବାହାରେ ପୁଲିସ ସର୍ଜେଣ୍ଟ ଅପେକ୍ଷା କରୁଛନ୍ତି । ଭଦ୍ରଲୋକ ତାରକ ବାବୁ ବିଚରା ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ଦେଇ ବସିଛନ୍ତି । ମିସେସ୍ ସେନ୍ ଏ କଥା ଶୁଣିଲା ବେଳୁ ପିଠି ହୋଇ ଗଲଣି । କଣ କହୁଚ ? ତାର ଜାମିନ୍ ହେବାକୁ ହେବ । ମୁଁ ତାର ଜାମିନ୍ ହେବି, କଲିକତା ଯିବି ।" ମାୟା କଣ ବୁଦ୍ଧି ଦେବ କିଛି ସ୍ଥିର କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ବକା ହୋଇ ବସି ରହିଲା । ଦୁଇ ଘଣ୍ଟା ପୂର୍ବେ ମିସେସ୍ ସେନ୍ ତା ଘରେ ବସିଥିଲା, ହଠାତ୍ ତାର ଏ ବିପଦ ! ସେ ନିଜ ଆଖି କାନକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ, କହିଲା— "ହଁ, ଯାହା ପାରି କର । ମୋ ପିଲାର ତା ସ୍ୱାମୀ ଜୀବନ ରକ୍ଷା କରିଛି । ଯେତେ ଟଙ୍କା ଲାଗୁ ପଛେ ତାକୁ ଉଦ୍ଧାର କର ।"

କଥା ସ୍ଥିର ହେଲା । ରଘୁନାଥ ସପରିବାର ତାରକ ବାବୁ ଓ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ସହିତ କଲିକତା ଯାତ୍ରା କଲେ । ବଣଭୋଜ, ଇନ୍‌ସିନ୍ ବୁଲା ଏ ଦୁଃଖରେ କୁଆଡ଼େ ପାସୋରି ଗଲା । କଲିକତା ଆସି ସେ ପ୍ରଥମେ ଗଲେ ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର କତିକି । ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ଆମର ପୂର୍ବ ପରିଚିତ । ରଘୁନାଥକୁ ଚେୟାର ଦେଇ ଡାକ୍ତର ସାହେବ ସୁଖାସନରେ ବସିଲେ । ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ମୁହଁରୁ ମଦର ଗନ୍ଧ ଭଣଭଣ ବାହାରୁଥିଲା । ରଘୁନାଥ ତାହାର ଚେହେରା ଦେଖି ତାକୁ ନରକାର ପଶୁ ବୋଲି ଠଉରାଇ ନେଲା । ଏହାଠାରୁ ଦୟା ଆଶା କରିବା ବୃଥା ଭାବି ଅର୍ଥର କଥା ପକାଇଲା; କିନ୍ତୁ ଜ୍ୟୋତିଷ ବାବୁ ଅସମ୍ଭବ କ୍ଷତିପୂରଣର ଆଶ୍ୱାସନା ପାଇ ସୁଦ୍ଧା ମୋକଦ୍ଦମା ଉଠାଇ ନେବାକୁ ଅସ୍ୱୀକୃତ ହେଲେ । ରଘୁନାଥ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଘରକୁ ଫେରିଲା ।

ସେତେବେଳେ ମାୟାର ଶୋଇବାକାମରାରେ ମାୟା ଓ ମିସେସ୍ ସେନ୍ । ମିସେସ୍ ସେନ୍ କାନ୍ଦୁଛି, କୋହରେ ତା ଛାତି ଫାଟି ଯାଉଛି, ମାୟାକୁ ଆଜି ସେ ସବୁ କହିବ—ତାହାର ପୂର୍ବ ଜୀବନର ଇତିହାସ; କିନ୍ତୁ ବହୁତ ଚେଷ୍ଟା ସତ୍ତ୍ୱେ ତା ମୁହଁ ଫିଟୁ ନାହିଁ । ମାୟା ତାକୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ କହିଲା—"ଭଉଣି ! ମୋର ଶୁଣିବାର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ତୁମର ଏତେ କଷ୍ଟ ହେଉଛି ଯଦି, କୁହ ନାହିଁ ।"

"କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତମକୁ ନ କହି କହିବି କାହାକୁ ? ମୋ ପରି ଅଭାଗିନୀର ଦୁଃଖ ଦୁର୍ବଳତାରେ ତୁମ ପରି ଦେବୀ ଛଡ଼ା ଆଉ ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରକାଶ କରିବ

କଏ ?" ଏହା କହି କୋହରେ ସେ କିଛି ପଡ଼ି କିଛିକ୍ଷଣ ନୀରବ ହେଲା । ତା ପରେ ଅତି ଧୀରକଣ୍ଠରେ କହିଲା—"ଦାଦା ! ମୁଁ କିଏ ଯଦି ତମେ ଜାଣ, ମତେ ଖୁବ ଘୃଣା କରିବ, ମୁଁ ଖୁବ ପାପିଷ୍ଠା, ମୁଁ ବଡ଼ଲୋକର ଝିଅ ସତ, ପିତା ଲକ୍ଷପତି, ଭଲ ଘର ବରରେ ଦେଇଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ମୋ କପାଳ ଫାଟିଲା, ମୁଁ ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ବେଳୁଁ ବିଧବା । ତମେ ତ ଜାଣ, ଆମର ବ୍ରାହ୍ମଣକୁଳରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ବିବାହ ନାହିଁ, ମୁଁ ବିଧବା ହୋଇ ଆସି ବାପଘରେ ରହିଲି; କିନ୍ତୁ—"

ପୁଣି କୋହରେ ତା ସ୍ୱର ଫାଟିଗଲା । ସମ୍ଭାଳି ନେଇ କହିଲା—"କିନ୍ତୁ ଆମ ଘରେ ଯୂଥିକା ବୋଲି ଗୋଟିଏ ମାଷ୍ଟ୍ରାଣୀ ଥିଲା, ସେହି ମୋର ସର୍ବନାଶ କଲା । ମୁଁ ତାକୁ ଖୁବ ଭକ୍ତି କରୁଥିଲି । ସେ ମୋତେ ବହୁତ ପାଠ ପଢ଼ାଇଥିଲା, ବାଜା ଶିଖେଇଥିଲା, ସିଲେଇ ଶିଖେଇଥିଲା, ବଙ୍ଗାଳି ଫେସନ୍‌ରେ ଚଳିବାର ସବୁ ମୁଁ ତାଠୁ ଶିଖିଥିଲି । ଆମ ଘର ଆଧୁନିକ ରୁଚିପ୍ରିୟ, ବିଶେଷତଃ ମୋର ଭାଇ ପୂରା ସାହେବ । ମୁଁ ଚନ୍ଦ୍ରାନ୍ତଣୀ ଆଗପଛ ବିଚାର କଲି ନାହିଁ, ଯୂଥିକା କଥାରେ ଭୁଲିଲି । ସେ ପଢ଼ିଲି ମୋ କାନରେ ଶୁଣେଇଲା, ବିଧବା-ବିବାହ କ୍ଷୁଏ । ସେ ପଢ଼ିଲି ମତେ ନାରୀ-ସ୍ୱାଧୀନତା ଶିକ୍ଷା ଦେଲା । ମୁଁ ତା କଥା ତନ୍ମୟ ହୋଇ ଶୁଣିଲି । ଆମ ଗ୍ରାମରେ ସତ୍ୟରଞ୍ଜନ ବାବୁଙ୍କ ପୁଅ ସୁରଞ୍ଜନ ସହିତ ମୋର ପ୍ରଣୟ ହେଲା, ମୁଁ ଆଶା କରିଥିଲି, ସେ ନିଶ୍ଚୟ ମତେ ବିବାହ ହେବ; ହେଲେ ସେ ମତେ ଦଗା ଦେଲା । ଗୁପ୍ତରେ ବିଭା ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ସେହିଦିନୁ ତା ଉପରେ ମୋର ଭୟଙ୍କର ଘୃଣା ହେଲା । ମୁଁ ରାଗରେ, ଦୁଃଖରେ ବାଘୁଣୀ ପରି ହେଲି । ଭାଇ ଭାଉଜ ମୋତେ କଲିକତା ବୁଲାଇ ଆଣିଲେ । ସେତେବେଳେ ସର୍ବନାଶିଆଣୀ ମୁଁ ଯଦି ଆସି ନ ଥାନ୍ତି, ସେତିକି କଣ ମୋ କପାଳରେ ଥିଲା ? ମୁଁ ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ହାବୁଡ଼ରେ ପଡ଼ିଲି ।"

ମାୟା ବିସ୍ମିତ ହୋଇ କହିଲା—"କେମିତି ?"

ମିସେସ୍ ସେନ୍ ଦୀର୍ଘନିଶ୍ୱାସ ସହି କହିଲା—"ସେହି ଯୂଥିକା—ସେହି ଯୂଥିକା ମୋର ସର୍ବନାଶ କଲା ଭଉଣି ! ଶେଷକୁ ମୋର ଅନେକ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଘଟିଲା । ଯୂଥିକା ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତରର ଅନେକ ଧନ ସମ୍ପତ୍ତି ଚୋରି କରି ମତେ ଘେନି ଆସାମ ପଳାଇଗଲା । ସିଲ୍‌ହଟ୍‌ରେ ମୁଁ ମିସନ୍ ବୋର୍ଡ଼ିଂରେ ଆଶ୍ରୟ ପାଇଲି । ମିସ୍ ଲେଖ୍‌ଲି ଦୟାବତୀ ଦେବୀ, ସେ ମତେ ଦୟା କରି ପାଖରେ ରଖିଲେ । ସେହିମାନଙ୍କ ଆଦର୍ଶରେ ମୋର ମନ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେଲା । ମୁଁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ହେଲି ସେମାନେ ମୋର ନାମ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି 'ଖ୍ରେମୋଲା' ଦେଲେ । ସେହିଦିନୁ ମୁଁ ପାପପଥରେ ଆଉ କେବେ ଯାଇ ନାହିଁ—ପ୍ରଭୁ ଜାଣନ୍ତି ।"

ମାୟା ପଚାରିଲା- "ତମେ ଡାକ୍ତର ସେନଙ୍କ କପରି ବିଭା ହେଲ ?"

"ସିଲ୍‌ହଟ୍‌ରେ ଥିଲାବେଳେ ମିସ୍ ଲେସ୍‌ଲି ମତେ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ଭର୍ତ୍ତି କଲେ ନର୍ସିଂ ଶିଖିବାକୁ । ସେଇଠି ଡକ୍‌ଟର ସେନ ସହିତ ମୋର ସାକ୍ଷାତ ହୁଏ । ସେ ଆଉଟ୍ ଡୋର୍ ଇନ୍‌ଚାର୍ଜରେ ଥିଲେ । ମୋର ପୂର୍ବ ଜୀବନ ସ୍ମରଣ କରି ମୁଁ ବଡ଼ ସାବଧାନରେ ଚଳୁଥିଲି । ଭଲ କାମ କରୁଥିବାରୁ ଅମର ଲେଡ଼ି ଡାକ୍ତର ମିସ୍ ଦତ୍ତ ମତେ ଖୁବ ଭଲ ପାଉଥିଲେ । ଆହା ! ସେ ମାଟିର ଲୋକ, ତାଙ୍କ ଯତ୍ନ, ତାଙ୍କ ସ୍ନେହ କେବେ ଭୁଲି ପାରିବି ନାହିଁ । ଡାକ୍ତର ସେନ୍ ନିଜେ ମୋର ପରିଚୟ ବୁଝିଲେ । ପାସ୍ କରି ଆସିଲାରୁ ମିସ୍ ଲେସ୍‌ଲିଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ମତେ ବିଭା ହେବାର ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ । ମିସ୍ ଲେସ୍‌ଲି ମୋର ସମୁଦାୟ ଇତିହାସ ଜାଣନ୍ତି । ସେ ଇଙ୍ଗିତରେ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ,—"କିନ୍ତୁ କଣ କହିବି ଭଉଣି ! ସେ ସେଥିରେ ଆଦୌ କୁଣ୍ଠିତ ହେଲେ ନାହିଁ; ମତେ ବିବାହ କଲେ । ମୁଁ ଯାହାର ଶ୍ରୀଚରଣରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି ସେ ମହତ୍ ଦେବତା, ଆଦର୍ଶ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍ । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କେତେ ଥର ପଚାରିଛି, 'ମୋ ପରି ଘୃଣିତାକୁ ତମେ କିପରି ଭଲ ପାଅ ?' ସେ କହନ୍ତି—'ମଣିଷ କି ଘୃଣିତ ହୋଇ ପାରେ ? ଏହି ମଣିଷ ପାଇଁ ପ୍ରଭୁ ପ୍ରାଣ ଦେଇଛନ୍ତି । ପ୍ରଭୁ ଯୀଶୁ ଯେତେବେଳେ ପାପୀଙ୍କୁ ଘୃଣା କରି ନାହାନ୍ତି, ମୁଁ କିପରି ଘୃଣା କରିବି ? ମଣିଷ କିଛି କାଠ ପଥର ନୁହେଁ, ମଣିଷ ସୁବର୍ଣ୍ଣ, ନିଆଁରେ ଯେତେ ପୋଡ଼ୁଥାଏ, ତାହାର ଖାଦ ସେତିକି ନଷ୍ଟ ହୁଏ । ପ୍ରଭୁ ତମକୁ ଆପଣା ଗୁହାଳକୁ ଡାକିଛନ୍ତି, ମୁଁ ତମକୁ କିମିତି ଦୂର କରିବି ?'"

ମାୟା ଗଭୀର ଶ୍ୱାସ ଟାଣି ସହାନୁଭୂତିପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱରରେ କହିଲା—"ବାସ୍ତବିକ, ମିଷ୍ଟର୍ ସେନ୍ ଦେବତୁଲ୍ୟ ପୁରୁଷ, ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଖୁବ ଭକ୍ତି କରେଁ, ତାଙ୍କର ହାତ ଅମୃତ । ତମେ ଭୟ କର ନା, ଭଉଣି ! ତମର କିଛି ହେବ ନାହିଁ । ଯେତେ ଟଙ୍କା ପଡ଼ୁ ପଛେ ସେ ତମକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବେ ।"

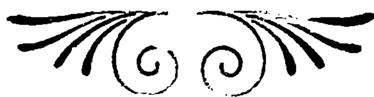
ମିସେସ୍ ସେନର ଚକ୍ଷୁ ଆଶ୍ୱସ୍ତିର, ଆନନ୍ଦରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ମାୟାର ଗୋଟିଏ ହାତ ଆପଣା ହାତ ଭିତରେ ଚିପି ଧରି କହିଲା—"ବାସ୍ତବିକ ତୁମମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ରାଜ୍ୟ । ତୁମେମାନେ ମଣିଷକୁ ମଣିଷ ବୋଲି ମନେ କର । କିନ୍ତୁ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜରେ ମୋର କି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ହୋଇଥିଲା. ସେ କଥା ଭାବିଲେ ସୁଦ୍ଧା ହୃତ୍‌କମ୍ପ ହୁଏ । ମଣିଷକୁ ମଣିଷର ଅଧିକାର ସେମାନେ ଦେବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ । ମୋ ପରି ଶତ ଶତ ଅଭାଗିନୀ ନାରୀ ହିନ୍ଦୁସମାଜର ଅନ୍ତରାଳରେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ମରୁଛନ୍ତି । ଅଶେଷ ପାପରେ ନିଜକୁ ବଳି ଦେଉଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସମାଜ ତାଙ୍କର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରୁନାହିଁ କି ଜଡ଼, କି ମୃତ ସମାଜ ସେ !"

ମାହ୍ମା କହିଲା—"ସେ ଶିକ୍ଷା ସେମାନେ କେଉଁଠୁ ପାଇଲେ କହିଲ ? ମହାତ୍ମା ଯୀଶୁ ଜଗତ ପାଇଁ ପ୍ରାଣ ଦେଇଥିଲେ । ସେ ପର ପାଇଁ ପ୍ରାଣ ଦେବା ଆଦର୍ଶରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ଏତେଦୂର ମହତ୍ତ୍ୱ ଲାଭ କରୁଛି, ଜଗତର ଏତେ ହିତ ସାଧନ କରୁଛି; କିନ୍ତୁ ହିନ୍ଦୁ ଜାତି ପୃଥିବୀର ଆଦି ସଭ୍ୟ ଜାତି ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ନିଜର ଆଦର୍ଶ ହରାଇଛନ୍ତି । ହିନ୍ଦୁଧର୍ମରେ କେତେ ମହତ୍ ଆଦର୍ଶମାନ ରହିଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ନିଷ୍ଠୁର ସାମାଜିକ ନିୟମ ପ୍ରଚଳିତ, ସେ ସବୁ ଅର୍ଥ-ଲୋଭୀ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟ ହୋଇଛି ।"

"ତେବେ ଆଉ ସେ ଜାତିର ପରିବର୍ତ୍ତନର ଆଶା ନାହିଁ ।" ମାହ୍ମା ଦୃଢ଼ତା ସହ କହିଲା—"ହିବ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଭଉଣି ! ହିବ ! ଯେତେବେଳେ ବହୁତ ଧକ୍କା ଖାଇବ, ବହୁତ ଆଘାତ ପାଇବ, ସେତେବେଳେ ତାହାର ମୋହନିଦ୍ରା ଭାଙ୍ଗିବ ।"

ବ୍ୟଥିତା ମିସେସ୍ ସେନ୍ ଯୋଗ ଦେଇ କହିଲା—"ଆଉ ମୋର ପରି ବିଧବାମାନଙ୍କର ଚକ୍ଷୁ ଜଳଧାରାର ଅଭିଶାପ ଯେତେବେଳେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ।"

ଖାଇବା ଘଣ୍ଟା ଶୁଣି ଦୁହେଁ ଉଠି ଭୋଜନଶାଳାକୁ ଗଲେ । ମିଷ୍ଟର ସେନ୍ ଓ ତାଙ୍କର ଦୁଇ ପାଖରେ ଦୁଇ ଝିଅ ବସିଥିଲେ । ମାହ୍ମା ସେମାନଙ୍କୁ ଚାହିଁ ମିସେସ୍ ସେନଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଲା । ତାହାର ମନେ ହେଲା, ସତେ ମଣିଷ ସୁନା ! ଆମ୍ଭାହିଁ ସାର । ଶରୀର ମିଥ୍ୟା । ନୋହିଲେ କି ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ଆଜି ଏ ଅବସ୍ଥାକୁ ଆସିଥାନ୍ତା ! ମିଷ୍ଟର୍ ସେନର ମହତ୍ତ୍ୱରେ ତାର ହୃଦୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଉଠିଲା ।

ତ୍ରିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ବର୍ଷା ଟୁପୁରୁ ଟୁପୁରୁ ହୋଇ ପଡୁଛି, ଆକାଶ ଘନଘଟାଚ୍ଛନ୍ନ । ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ସେହି ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ବୁଢ଼ା ମାଳୀକୁ ସଙ୍ଗରେ ଘେନି ଆସି ଡ଼ାକ୍ତରଖାନାରେ ସାହେବୀ ଢାଞ୍ଚାରେ ପଶିଗଲେ । ମାଳୀଟି ଆଡ଼େଇ ହୋଇ ଛିଡ଼ା ହେଲା । ଗୋଟାଏ କୋଣରେ କେତୋଟି ଚିତ୍ର ଥିଲା, ତାହାକୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରି ରହିଲା । ପରଦା ପଛଆଡ଼େ ବୃହତ୍ ପ୍ରକୋଷ୍ଠ । ନାନାବିଧ ଚେୟାର ଟେବୁଲ ଓ ସୁନ୍ଦର ସାଜସଜ୍ଜାରେ ମନୋହର । ଘରଟିରେ ଡାକ୍ତର ସାହେବ ରୋଗୀ ଦେଖନ୍ତି, କେହି ଆସିଲେ ବସାଇ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରନ୍ତି । ସେ ଘର ଭିତରେ ଥିଲେ ସେତିକିବେଳେ ରଘୁନାଥ । କାନ୍ଥ ଚାରିଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ଛବିଗୁଡ଼ିକ ଦେଖୁଥିଲେ । ଛବି ମଧ୍ୟରେ କେତୋଟି ପ୍ରାକୃତିକ-ଦୃଶ୍ୟ-ସମ୍ବଳିତ, ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଓ ମନୋହର, କିନ୍ତୁ ବାକିଗୁଡ଼ିକ ସମସ୍ତ ନାରୀଚିତ୍ର । ନାରୀକୁ ପୁରୁଷ ଯେତେ ପ୍ରକାର କୁତ୍ସିତ ଭାବରେ ଦେଖିବାକୁ ସୁଖ ପାଏ, ସେ ସବୁ ପ୍ରାୟ ଏହି ଛବିମାନଙ୍କରେ ଅଙ୍କିତ । ରଘୁନାଥ ସେହିସବୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରି ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତାର ବିକାଶ କେଉଁ ପଥରେ, ତାହାହିଁ ମନେ ମନେ ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲେ । ଚିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ସୁନ୍ଦର ସତ୍ୟ, ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଅଙ୍କନରେ ଅତି ମନୋହର, କଳାଦୃଷ୍ଟିରେ ନିଖୁଣ, କିନ୍ତୁ ରୁଚିବିଚାରରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଜଘନ୍ୟ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଚିତ୍ରକୁ ଚାହିଁ ତା ଲୋମମୂଳ ଠାଙ୍କୁରି ଉଠିଲା । ନାରୀରୂପକୁ ଏପରି ଉଲଗ୍ନ, ଏପରି ଲଜ୍ଜାବରଣହୀନ କରି ଚକ୍ଷୁ ସମ୍ମୁଖରେ ରଖି କିପରି ପୁରୁଷଜାତି ଆପଣାର ସଭ୍ୟତାର ବଡ଼ାଇ କରନ୍ତି ! ଝିଅ, ମା, ଭଉଣୀ ଓ ଭାର୍ଯ୍ୟା ଏମାନଙ୍କର ଜାତିକୁ କିପରି ବାରବନିତାର ଆସନରେ ବସାଇ ହୃଦୟରେ ତୃପ୍ତି ଲାଭ କରନ୍ତି ! ଏ ଚିନ୍ତାରେ ତାହାର ହୃଦୟ ଆଲୋଡ଼ିତ ହେଉଥିଲା । ସେ ଜ୍ୟୋତିଷ ଡ଼ାକ୍ତର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଗଭୀର ଧାରଣା ପୋଷଣ କରୁଥିଲା । ଏତିକିବେଳେ ଡାକ୍ତର ବାବୁ ଆସି ତାଙ୍କୁ ଅଭିବାଦନ କଲେ । ରଘୁନାଥକୁ ଛବି ପ୍ରତି ଏକାନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ ଥିବାର ଦେଖି କହିଲେ — ଆପଣ ମୋର ଛବିପ୍ରୀତିର ନିଶ୍ଚୟ ପ୍ରଶଂସା କରିବେ । ମୁଁ ଶହ ଶହ ଟଙ୍କା ଖରଚ କରି ଏ ସୁନ୍ଦରୀ ଦଳର ପ୍ରଜାପତିଙ୍କ ପ୍ରତିରୂପଗୁଡ଼ିକ ସଂଗ୍ରହ କରିଚି । ଛବିଗୁଡ଼ିକ ଚମତ୍କାର ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ରଘୁନାଥଠୁଁ କିଛି ଉତ୍ତର ନ ପାଇ ଗୋଟିଏ ଚେୟାର ଟାଣି ପକେଟରୁ 'ସିଗ୍ରେଟ କେସ୍' କାଢ଼ୁ କାଢ଼ୁ କହିଲେ — ଆଉ ସେ ଛବିଟା ଦେଖନ୍ତୁ । ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗର କାନ୍ଥର ଗୋଟିଏ ଛବି ପ୍ରତି ତାର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କଲେ । ଛବିରେ ଗୋଟିଏ ମନୋମୋହିନୀ ରମଣୀ ମୂର୍ତ୍ତି — ଶ୍ଳଥକେଶପାଶ, ଚଞ୍ଚଳ ଚାହାଣୀ, ଆଉ ଦେହରେ ଆବରଣର

ଗ୍ରସ୍ତା ମାତ୍ର । ସେଥିରୁ ତାହାର ସର୍ବାଙ୍ଗର ଅନୁପମ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ଗଠନ ଫୁଟି ଉଠୁଛି । ତାହାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଡାକ୍ତର ବାବୁ କହିଲେ—ଏହିଟା ମୋର ପ୍ରିୟ ଛବି । କି 'ଆର୍ଟ'ର ଚମତ୍କାରିତା ! ଅଙ୍କନରେ କେଉଁଠି ତିଳାର୍ଦ୍ଧ ଦୋଷ ନାହିଁ । ଏହିଟା 'ପ୍ରାଇଜ ପିକ୍‌ଚର' (ପୁରସ୍କାରଯୋଗ୍ୟ ଛବି) । ରଘୁନାଥ ଈଷତ୍ ହାସ୍ୟ କରି କହିଲେ—ଏହି ଛବିଗୁଡ଼ିକ ମୋର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟିକଟୁ ; ଏପରି ଖାଲିସ୍ ଅଶ୍ଳୀଳ ଛବି ଦେଖିଲେ ଦେହ ମନ କଳୁଷିତ ହେବା କଥା । ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ହୋ ହୋ ହୋଇ ହସି ଉଠି କହିଲେ—ଆପଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ କି ନା, ଆପଣମାନେ ଛୁଚି ଛୁଚି ହୋଇ ବ୍ୟସ୍ତ । ଆମେ ହିନ୍ଦୁ ଅଛୁ, ଆମର ରାଧାକୃଷ୍ଣ ମୂର୍ତ୍ତି ପରମପ୍ରିୟ ।

ରଘୁନାଥ କିଞ୍ଚିତ ବିଚଳିତ ହୋଇ କହିଲେ, "ହିନ୍ଦୁ ମାତୃଭକ୍ତ ଜାତି—ମା'କୁ ସେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଆସନ ଦେଇଛି, ରାଧା ମଧ୍ୟ ହିନ୍ଦୁର ମା ଲକ୍ଷ୍ମୀ । କିନ୍ତୁ ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟ ଜଗତରେ ନାରୀ ମା ବଦଳି ପ୍ରେମିକାରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି, ସତୀ ସାଧ୍ୱୀର ସମ୍ମାନ ବଦଳରେ ବାରବନିତାମାନଙ୍କର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବଢ଼ିଛି ।"

ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ସେ କଥାରେ କୌଣସି ଉତ୍ତର ନ ନେଇ ମୁରୁକି ହସି କହିଲେ—"ମୋର ତ ବାବୁ ଘର ସଂସାର ନାହିଁ, ମୁଁ ବୈରାଗୀ ମଣିଷ; କିନ୍ତୁ 'ପଞ୍ଚ ମକାର' ସାଧନା ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ କରୁଛି । ଆଚ୍ଛା, ସେ କଥା କଣ ହେଲା ?"

ରଘୁନାଥ ବିନୀତ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ—"ଆପଣ କ୍ଷମା ଦେବେ କି ?"

ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ଇତସ୍ତତଃ ହୋଇ କହିଲେ—"ଏଡ଼େବଡ଼ ଦୁଷ୍ଟାକୁ କ୍ଷମା ଦେଇ ହାରେ କି ?"

ରଘୁନାଥ ପ୍ରତିବାଦ କରି କହିଲେ—"କିନ୍ତୁ ଯେ ଦୁଷ୍ଟ, ସେ ତ ହାତମୁଠାରୁ ଖସି ଯାଇଛି, ଏ ନିରୀହ ସରଳାକୁ କାହିଁ ଦଣ୍ଡିବେ ?"

ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ସିଗାରେଟ୍ ପିଇ ପିଇ କେତେ କଣ ଆଲୋଚନା କରିପକାଇଲେ—ବାସ୍ତବିକ, ଯୁଥିକା ତ ପ୍ରକୃତ ଦୋଷୀ; ମୋକଦ୍ଦମାରେ ଫୁଲମଞ୍ଜରୀର ଦଣ୍ଡ ନ ହୋଇ ପାରେ, ତେବେ ଅକାରଣେ ଏତେଗୁଡ଼ାଏ ଟଙ୍କା କାହିଁକି ହସ୍ତଚ୍ୟୁତ ହେବ ?" ଡାକ୍ତର ସାହେବ ଅବଶେଷରେ ରଘୁନାଥର କଥାରେ ସମ୍ମତି ପ୍ରକାଶ କରି ଅର୍ଥ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ନରପିଶାଚ କବଳରୁ ଫୁଲକୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ରଘୁନାଥ ମନେ ମନେ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ ଘରକୁ ବାହାରିଲେ । ବାହାରେ ସେହି ବୁଢ଼ା ମାଳୀ ଉପରେ ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା । ମାଳୀଟି ଗୋଟିଏ ୧୨, ୧୪ ବର୍ଷର ପିଲା ସହିତ କଥା ବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥିଲା । ପିଲାଟି ସାହେବପୋଷାକ-ଭୂଷିତ, ଗୌରବର୍ଣ୍ଣ, ପାତଳ ଦେହ, କିନ୍ତୁ ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର । ତାକୁ ଦେଖି ତାଙ୍କର

ବହୁଦିନର ଗୋଟିଏ ପୁରୁଣା ସ୍ମୃତି ହଠାତ୍ ମନରେ ଉଦୟ ହେଲା । ସେ ଗୋଟିଏ ଏହିପରି ସୁନ୍ଦର ବାଳକଙ୍କ ମୁଖଚ୍ଛବି । ସେ ବାବୁ—ତାଙ୍କର ପିଲା ଦିନର ସଙ୍ଗୀ—ସୀତାର ଭାଇ । ବାଳକଟିକୁ କୌତୂହଳବଶତଃ କିଛିକ୍ଷଣ ଚାହିଁଲେ । ବାଳକ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ମୁଖକୁ ଅନାଇଲା । ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ସାଦୃଶ୍ୟ ! ରଘୁନାଥ ତାର ସେହି ଗୋରା ଗୋରା ଗାଲ, ପଦ୍ମପାଖୁଡ଼ା ପରି ଆଖି, ସରଳ ବଂଶୀ ନାସିକା ସହିତ ବାବୁର ମୁଖ ତୁଳନା କରି ଭାବିଲେ, ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ସାଦୃଶ୍ୟ ! ବାର ଚଉଦ ବର୍ଷ ବେଳେ ବାବୁ ଠିକ୍ ଏହିପରି ଦିଶୁଥିଲା । ବାଳକର ପରିଚୟ ଜାଣିବାକୁ ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ହେଲା । ମାଳୀଟି ମଧ୍ୟ ରଘୁନାଥ ମୁହଁକୁ ବଲ ବଲ କରି ଅନାଇଲା । ସେ ପାଖକୁ ଘୁଞ୍ଚି ଆସି ବାଳକକୁ ପଚାରିଲେ, "ତୁମର ନାମ କଣ ବାବା ।"

ବାଳକ ଅପରିଚିତ ବ୍ୟକ୍ତିର ସମ୍ମୁଖରେ ଲଜ୍ଜାନତ ହୋଇ ତଳକୁ ମୁହଁ କରି କହିଲା, "ଅମୂଲ୍ୟମୋହନ ।"

ରଘୁନାଥ ପଚାରିଲେ "ନିବାସ କେଉଁଠି, ପିତାର ନାମ କଣ ?"

ବାଳକ ଏଥର ସରଳ ଦୃଷ୍ଟିରେ କହିଲା—"ଆମ ଘର ପଦ୍ମପୁର, କଟକ ଜିଲ୍ଲା, ପିତାଙ୍କ ନାମ ଦିବାକର ମିଶ୍ର ।"

ରଘୁନାଥର ଛାତିଭିତର ଦାଉଁ ଦାଉଁ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଗୋଟିଏ ଅସମ୍ଭାବିତ ଆନନ୍ଦକମ୍ପନରେ ତାଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗରେ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ଖେଳିଗଲା । ହଠାତ୍ କେତେ କଥା ତାଙ୍କ ମନକୁ ଘାଣ୍ଟି ପକାଇଲା । ତେବେ ଏ କଣ—ସାହସ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ବାଳକକୁ ଆନନ୍ଦ ଓ ଉତ୍ତେଜନାରେ ପାଖକୁ ଟାଣି ଆଣିଲେ । ମାଳୀ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ଦୋଦୋଚହ୍ଲା ହୋଇ କହିଲେ, "ତୁ ନରିଆ କି ରେ ? ମୁଁ ରଘୁନାଥ ।"

ବାଳକଟି ଅପରିଚିତ ମୁଖରେ ମାତୃଭାଷା ଶୁଣି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲା, କିନ୍ତୁ ମାଳୀବୁଢ଼ା ସେହିକ୍ଷଣି ଫାଟି ପଡ଼ିଲା ପରି ଭୂଇଁରେ ଲୋଟିଯାଇ ତାଙ୍କୁ ବାରଂବାର ଦଣ୍ଡବତ କରି ପକାଇଲା ।

ବାରଣ୍ଡା ରେଲିଂର ଗୋଟିଏ ଦାଢ଼ରେ କହୁଣୀ ଭର ଦେଇ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ରଘୁନାଥ ଶୁଣିଲେ ନରିଆଠାରୁ—"ସୀତା ଓ ଦିବାକର କଲିକତାରେ । ଦିବାକର ପୀଡ଼ିତ, ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ଚିକିତ୍ସାଧୀନ ।" ତାଙ୍କ ଆଖି ସାମନାରୁ ପରଦାଟିଏ ଖସିଗଲା । ଫୁଲମଞ୍ଜରୀସଂକ୍ରାନ୍ତ ସମୁଦାୟ ବିଷୟ ତାଙ୍କୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ପରିଷ୍କାର ଜଣାଗଲା । ସେ ସେହି ଚିନ୍ତାରେ ବିବଶ ହୋଇ ନରିଆ ଅନୁରୋଧ ରକ୍ଷା ନ କରି ଘରକୁ ଗଲେ ।

ମାୟା ତାଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ବାଟ ଚାହିଁଥିଲା । ତାଙ୍କର ପାଦ ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ପାରି ଦୁଆରଆଡ଼କୁ ବୁଲି ଚାହିଁଲା । ସ୍ମିତ ତା ଆଣ୍ଠୁ କତରେ ଗୁରୁଣ୍ଡୁ ଥିଲା ।

ରଘୁନାଥ ମା ଓ ପିଲାକୁ ଦଣ୍ଡେ ଚାହିଁ ଦେଇ ପ୍ରେମରେ ପୂରିଗଲେ । କିଛିକ୍ଷଣ ଆଗରେ ସୀତାର ପୁଅକୁ ସେ କୋଳରେ ଆଉଜାଇଥିଲେ । ତାହାର ସ୍ପର୍ଶରେ ସ୍ମୃତିରେ ଅନେକ ପୁରାତନ ସୁଖ ଦୁଃଖ ଉଛୁଳି ଉଠି ମନ କୋହରେ ଫାଟି ପଡ଼ୁଥିଲା, ତାହା ଦୂର କରିବାକୁ ରଘୁନାଥ ସ୍ମିତକୁ କୋଳକୁ ନେବାକୁ ଗଲେ । ସେ ମଧ୍ୟ ଆଣ୍ଠୁରେ ଭରା ଦେଇ ହାତ ବଢାଇ ବା'-ବା' ହେଉଥିଲା । ତାହାର ମଧୁର ଆହ୍ୱାନରେ ପିତୃପ୍ରାଣ ପୂରିଗଲା । ତାହାର ମୁଖ ଚୁମ୍ବନ କରୁ କରୁ ମାୟାକୁ କହିଲେ—"ବୁଝିଲ, ଆଜ କାହାଁକ ଡେ଼ର ହେଲା । ଆଜ ଜଣେ ଅପୂର୍ବ ଲୋକ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ୍ ହୋଇଚି ।" ମାୟା ଅବାକ୍ ହୋଇ ଚାହିଁ ରହିଲା । ପରେ କହିଲା—"କିଏସେ ।"

ସେ ଏଥର ସକାଳର ଘଟଣା ସବୁ କହିଲେ ପରେ କହିଲେ—"ବୁଝିଲ, ମିସେସ୍ ସେନ୍ ଗୁଣବାନ୍ ଭ୍ରାତାର ଗୁଣବତୀ ଭଗିନୀ ।"

ମାୟା ବାଧା ଦେଇ କହିଲା—"ତୁନି ହୁଅ, ପରପରମେଶ୍ୱର, ପରର ନନ୍ଦାରେ ଆମର ଲୋଡ଼ା କଣ ? ମିସେସ୍ ସେନ୍ ବର୍ତ୍ତମାନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ।

ରଘୁନାଥ ଈଷତ୍ ହସି କହିଲେ—"ସାପ କାତି ଛାଡ଼ିଲେ ବି ବିଷଧର ।"

ମାୟା ଈଷତ୍ କ୍ଷୁବ୍ଧ ହୋଇ କହିଲା—"ତୁମର ଏ କି ସ୍ୱଭାବ ? ମନୁଷ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ । ହଜାର ସେ ପାପ କରୁ, ହଜାର ସେ ଦୁଷ୍ଟ ହେଉ, ସେ ନଶ୍ଚେ ବଦଳି ପାରେ । ନୋହିଲେ ତ ପଶୁ ଆଉ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭେଦ ନ ଥାନ୍ତା । ମୁଁ ଯେତେଦୂର ଜାଣେ ମିସେସ୍ ସେନ୍ ଆଜକାଲି ପରମ ଧାର୍ମିକା ।"

ରଘୁନାଥ କହିଲେ—"କିନ୍ତୁ ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ମୁହଁରୁ ଯଦି ତାର ଇତିହାସ ଶୁଣିଥାନ୍ତ କହନ୍ତ—"

"ଦୁନଆଟାକୁ ଆଉ ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ଚଷମାରେ ଦେଖ ନା ! ଯାହାର କାନ୍ଥେ କାନ୍ଥେ ପାପଚିନ୍ତା, ପେଟେ ପେଟେ ମନ୍ଦବୁଦ୍ଧି, ସେ ପୁଣି ମଣିଷ ଭିତରେ କଣ ଭଲ ଅଛି କପରି ଦେଖନ୍ତା । ତମେ ତ ନଜେ କହୁଥିଲ ତା ଗୁଣ । ତାହାରି ଯୋଗୁ ତ ଫୁଲର ସର୍ବନାଶ । ବିଚାରି କଣ କରନ୍ତା ? ତୁମ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁଳ ତ ସର୍ବନାଶର ମୂଳ । ନୋହିଲେ ଯୁବତୀ ବିଧବାଟାକୁ ଯବରଦସ୍ତି ବେଡ଼ା ଭିତରେ ରଖିବାକୁ ଚାହିଁ, ସେ ପାଚେରି ଡେଇଁ ପଳେଇଲା ତ ଦୋଷ ତାର ! ପ୍ରକୃତି ଉପରେ ଏ କି ବଳାତ୍କାର ?"

"ଆଚ୍ଛା ହଉ ହଉ, ତୁମ ଲେକଚର ରଖ ।" ଏହା କହି ହସି ରଘୁନାଥ ସ୍ମିତକୁ ଗେଲ କରି କହିଲେ,—"ଦେଖ ତୋତା ! ତୋ ମା ମୋତେ ଖାଇବାକୁ ଦଉ ନାହିଁ ?" ତୋତା ପିତାର ଦୁଃଖ ବୁଝି ମା ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲା ।

ରଘୁନାଥ ଭୋଜନରେ ବସିଲାରୁ ନୋଝା ମା କୋଳରେ ହସିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ସେଦିନ ରାତରେ ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଏକାକୀ ବସିଥିଲେ । ରଘୁନାଥ କହିଲା—"ଯଦି ଅନୁମତି ଦିଅ ସୀତାକୁ ଆଉ ତାହା ସ୍ୱାମୀକି ଦେଖି ଆସିବି, ତୁମେ ଯିବ କି ?

ମାୟା ଦୁଃଖିତ ହୋଇ କହିଲା—"ହାୟ ରେ ବିଧାତା ! ଯାହା ଲାଗି ମଣିଷ ଦେଶାନ୍ତର ହୁଏ, ଆପଣାର ସର୍ବସ୍ୱ ତ୍ୟାଗ କରେ, ତାକୁ ପୁଣି ଦେଖିବାକୁ ମୋର ଅନୁମତି ?"

ରଘୁନାଥ ମାୟା କତିକି ଘୁଞ୍ଚି ଆସି କହିଲା "କେଜାଣି କାହିଁକି ମାୟା ! ସୀତା ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ମୋ ହୃଦୟରେ ଜାଗ୍ରତ ଅଛି । ହେଲେ ତୁମ—"

ତାଙ୍କୁ କଥା ସମାପ୍ତ କରିବାକୁ ନ ଦେଇ ମାୟା କହିଲା—"ସେ ତ ସ୍ୱାଭାବିକ, ଯେ ଏତେଟା ଆପଣାର ।" ଏହା କହି ଗମ୍ଭୀର ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ସହ କହିଲା —"ମୁଁ ସିନା ଖାଲି ବାଡ଼ିକୁ ବତା ।"

ରଘୁନାଥ ଅଭିମାନିନୀକୁ ପାଖକୁ ଟାଣି ନେଇ କହିଲା "ବାସ୍ତବିକ ମାୟା ! ତମପରି ମତେ କିଏ ଭଲ ପାଏ ? ଏତେ ପ୍ରେମ ଯେ ନାରୀର ବକ୍ଷସ୍ଥଳରେ ! ଏତେ ତୁମରି ଅନୁରାଗ ! ମୁଁ ଅଧମ ଅଯୋଗ୍ୟ—"

ମାୟା କୋମଳ କରପଲ୍ଲବରେ ସ୍ୱାମୀର ମୁଖ ଆବୃତ କରି କହିଲା—"ତମେ ମୋର ଇଷ୍ଟଦେବତା, ତମେ ମୋର ମଥାମଣି !"

ରଘୁନାଥ କହିଲା—"ଆଉ ତୁମେ ? ମୋର ହୃଦୟମରୁରେ ମନ୍ଦାକିନୀ-ଧାରା, ମୁଁ କଣ ହୋଇଥାନ୍ତି ଜଗତରେ, ବିଶେଷତଃ ବର୍ମା ମୁଲକରେ ଆଉ ବିନେଠ୍ ସାହେବ ଫାନ୍ଦରେ । ସେ ରାତିରେ ମିସ୍ ଏଲେନ୍‌ର ନାଚଟା ମୁଁ କେବେ ହେଲେ ଭୁଲି ନାହିଁ । ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ହୋଇ ସେ କିପରି ଏଡ଼େ ଲଜ୍ଜାହୀନା । ମୁଁ ସେ କଥା ଭାବିଲେ ମୋ ମୁଣ୍ଡ ଘୂରିଯାଏ । ଏହି କଣ ସଭ୍ୟତା ! ଏହି କଣ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଆଦର୍ଶ ! ଏହି କଣ ନାରୀର ଆଦର୍ଶ !"

ମାୟା ଯୋଗ ଦେଇ କହିଲା—"ନାରୀର ଆଦର୍ଶ କାହିଁକି ହେବ, ପ୍ରବୃତ୍ତିର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ସେଇଟା ।"

ରଘୁନାଥ ପରମ ସ୍ନେହରେ ମାୟାକୁ କୋଳାଗତ କରି କହିଲା—"ହେଲେ ମୁଁ ମରିଥାନ୍ତି, ମା ପେଇଁ ମା ପୁଏଁ ମୋତେ ସାରିଥାନ୍ତେ । ମୁଁ ବର୍ମୀ ଲୁବ୍ଧକମାର କ୍ରୀତଦାସ ହୋଇଥାନ୍ତି, ମାତ୍ର ଏଇ ମାୟାମୟୀ ଦେବୀ ମୋତେ ରକ୍ଷା କଲା । ଯୌବନ କି ଭୀଷଣ ପରୀକ୍ଷାର ସମୟ ।"

ମାୟା ହସି ହସି କହିଲା—"ତୁମପାଇଁ ଯୌବନ ଭୀଷଣ ପ୍ରତୀକ୍ଷାର ସମୟ ! କାହିଁକି ନା ତମେ ପୁରୁଷ । ଲଗାମ ମାନବା ଜନ୍ତୁ ନୁହଁ, ଆଉ ବଗିଚାର ଫୁଲ ପରି ହତଭାଗିନୀ ନାରୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଯୌବନ କେବଳ କଠୋର ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ, ଜପ ତପ ହବିଷ ଏକାଦଶୀ ସାଧନାର ସମୟ । ଆଉଡ଼ର ବଗିଚାର କରୁଥିଲ !"

ରଘୁନାଥ କହିଲା—"ତୁମେ ମତେ କାହିଁକି ଦୋଷ ଦେଉଚ ଭଲା ? କିଏ ପଣସ ଖାଏ, କାହା ମୁଣ୍ଡରେ ଅଠା ବୋଳ ।"

ମାୟା କହିଲା—"ତୁମେ ପୁରୁଷଗୁଡ଼ାକ ଏକା ନାରୀଙ୍କର ଦୁଃଖର ମୂଳ-କାରଣ । ଆପଣା ବେଳକୁ ବାବୁ ସବୁ ଢିଲାଢିଲ । ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ବେଳକୁ କଡ଼ାକଡ଼ ଆଇନ୍ । ତମମାନଙ୍କୁ ଭଲା ଏପରି କିଏ ଦଣ୍ଡ ଦିଅନ୍ତା, ତେବେ ଚେତନ୍ତ ।"

ରଘୁନାଥ ତାକୁ ଆଦର କରି କହିଲା—"ହଉ, ହେଲା ଏବେ । ପୁରୁଷଙ୍କ ଲାଗି ମୁଁ ଜାମିନ୍ ହେଉଛି ।"

ମାୟା ସ୍ୱାମୀକୁ ହସି ହସି କହିଲା—"ବାସ୍ତବିକ୍ ତମପରି ଦେବତା କିଏ ? ତମକୁ ଯେଉଁ ଦିନୁ ଦେଖିଚ, ସେହି ଦିନଠୁ ମୁଁ ମୋର ନୁହେଁ ।"

ରଘୁନାଥ ଅନୁରାଗପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ—"ଏଥିରେ ଦୋଷ କାହାର ? ଏଇଥିରୁ ବୁଝ ନାରୀ ନିର୍ଯ୍ୟାତନପାଇଁ କେବଳ ପୁରୁଷ ଦାୟୀ ନୁହେ । ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ ଉଭୟେ ମିଳି ସ୍ୱାର୍ଥପରବଶବରେ ଯେଉଁ ସବୁ ଆଇନ୍ କାନୁନ୍ ବାନ୍ଧିଛନ୍ତି, ସେହିତକ ବିଷଲତା ପରି ସମାଜ ଦେହରେ ଗୁଡ଼େଇ ହୋଇ ଏତେକ ଅନର୍ଥ ଘଟାଇଛି ।"

ମାୟା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ କହିଲା—"ସ୍ତ୍ରୀ ପୁଣି କଣ ଆଇନ କଲା ?"

ରଘୁ—"ପୁରୁଷ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଯେତେଦୂର ନିର୍ଯ୍ୟାତନ କରେ ନାହିଁ, ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ସେତେ ଦୂର କରେ । ଶାଶୁ, ନଣନ୍ଦ, ଯା' ଏମାନେ କଣ ଯମର ଭଉଣୀ ନୁହନ୍ତି ? ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ରକ୍ଷଣଶୀଳତା ଯୋଗୁଁ ତ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜରେ ଆଜି ଏତେ କୁସଂସ୍କାର ।"

ମାୟା ଦୁଃଖିତ ହୋଇ କହିଲା—"ବାସ୍ତବିକ ମୁଁ ସବଦା ଭାବେଁ ସ୍ତ୍ରୀ-ଶିକ୍ଷାର ବିସ୍ତାର ଆଶୁ ପ୍ରୟୋଜନ । ହେଲେ, ଛାଡ଼ ସେ କଥା । କାଲି ସ୍କୁଲ ଯିବା ଦେଖି ଆସିବା ।"

× × × ×

ହବାକର ବଇଠାରେ ଶୋଇଥିଲେ, ନଉକରଆ ଆସି ଖବର ଦେଲା—ରଘୁନାଥ ନାବ ଆଉ ତାଙ୍କ ପରିବାର ଆସିଛନ୍ତି । ତା ପୂର୍ବ ଦିନରୁ ସେ ତା

ମୁହଁରୁ ତାଙ୍କ ଖବର ପାଉଥିଲେ । ସୀତାଠୁଁ ଶୁଣିଲେ, ସେ ରେବତୀର ଧର୍ମ ଭାଇ । ରେବତୀ ତାଙ୍କର ଶଳାଭଉଜ ସେ ଲେଖାରେ ରଘୁନାଥ ଶଳାର ଶଳା—ମିତ୍ରସ୍ଥାନୀୟ । ପରମ ଆଦରରେ ରଘୁନାଥ ଓ ମାୟାକୁ ପାଖରେ ବସାଇ ହରାକର ବହୁତ ସୁଖ ଦୁଃଖ ହେଲେ । ବିଦେଶରେ ଆପଣା ଲୋକଟିଏ ଦେଖିଲେ କିଏ ବା ଆନନ୍ଦିତ ନ ହେବ ? ପୁଣି ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ । ଦୁଇମାସ ହେଲା ଜୀବନ-ମୃତ୍ୟୁର ସନ୍ଧିସ୍ଥଳରେ ଠିଆ ହୋଇ ସେ ସଂଗ୍ରାମ କରୁଛନ୍ତି, ଦୁଇ ମାସ ହେଲା ଡାକ୍ତରୀ, କବିରାଜୀ, ହୋମିଓପ୍ୟାଥିକ୍ ଚିକିତ୍ସାରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣାନ୍ତ ହେଲାଣି । ଅବଶେଷରେ ଅପରେସନ୍‌ର ଅସ୍ତ୍ରାଘାତ ମଧ୍ୟ ସହ୍ୟ କଲେ, ତଥାପି ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଫେରି ପାଇ ନାହାନ୍ତି । ବରଂ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଅବସ୍ଥା ମନ୍ଦ ଘଟୁଛି । ପୂର୍ବର ସେ ରୂପ, ତେଜ ନାହିଁ । ମୁଣ୍ଡରେ ସେ କାମିନୀମନୋହର କୁଞ୍ଚିତ କେଶର ଚିକ୍କଣ ଫିରେଇ ନାହିଁ । ଚକ୍ଷୁ କୋଟରଗତ, ଶରୀର ଅସ୍ଥି ଚର୍ମସାର ରକ୍ତହୀନ, ହାତ ପାଦ ଫୁଲି ଗଲାଣି ।

ରଘୁନାଥ ସେ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ସୁହିଁ ତେର ବର୍ଷ ପୂର୍ବର ଯୁବକ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ମନେ ପକାଇଲା । ତାହାର ହୃଦୟରେ ଗୋଟିଏ ଅବ୍ୟକ୍ତ ବେଦନା ଖେଳିଗଲା । ସୀତା ମୁଣ୍ଡରେ ଲୁଗା ଦେଇ ମୁହଁ ପୋତି ବସିଥିଲା । ତାହାର ପୂର୍ବର ସେ ତନୁପାତଳ ଚେହେରା ନାହିଁ । ବୟସାନୁକ୍ରମେ କ୍ଷୀଣଦେହ ପୁଷ୍ଟି ଲାଭ କରିଛି । ଦୂରରୁ ହଠାତ୍ ସରସ୍ୱତୀ ବସିଥିବାର ଭ୍ରମ ଜନ୍ମେ । ସେ ପ୍ରଥମେ ସୀତାକୁ ଚିହ୍ନି ପାରିଲା ନାହିଁ । ସୀତା ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଦେଖି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲା । ରଘୁନାଥର ଅନେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଛି; କିନ୍ତୁ ତଥାପି ସୀତା ତାକୁ ଦେଖି ଚମକି ପଡ଼ିଲା । ତା ଶୁଭ୍ର ଭିତରେ ରକ୍ତ ଦ୍ରୁତଗତିରେ ବହିବାକୁ ଲାଗିଲା । ହରାକରକୁ ସେ ଆପଣା ବାପ ଘରର ପ୍ରାୟ ସମୁଦାୟ କଥା କହିଥିଲା; କିନ୍ତୁ ହନେ ହେଲେ ଭୁଲିକ୍ରମେ ରଘୁନାଥର ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ନ ଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ତାହାର ସ୍ୱାମୀ ଜାଣି ନ ଥିଲେ ତାହାର ଓ ରଘୁନାଥ ମଧ୍ୟରେ କି ସମ୍ପର୍କ । ସୀତା ବା କେମିତି କହନ୍ତା ରଘୁନାଥ ତାହାର କିପରି ଆପଣାର । ସ୍ୱାମୀ ରଘୁନାଥ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଥିଲେ, ସେ କାଠ ପାଲଟି ବସି ରହିଲା । ଆଉ ତାକୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରୁଥିଲା—ମାୟା । ବହୁଦିନର ସେ ଚିଠିଖଣ୍ଡ ତାର ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । ସେଥିରେ ଲେଖା ଥିଲା 'ଅତୁଳା ସୁନ୍ଦରୀ ସୀତା' । ମାୟାର ସେହି ଧାଡ଼ିଟା ଆଖି ଆଗରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଅତି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କଳା ଅକ୍ଷରରେ ଭାସି ଉଠିଲା—'ଅତୁଳା ସୁନ୍ଦରୀ ସୀତା ।' ପ୍ରକୃତରେ ସୀତା ସୁନ୍ଦରୀ—ପଦ୍ମିନୀ ସୁନ୍ଦରୀ, ଆଉ ରଘୁନାଥ ? ମାୟା ଦଣ୍ଡେ ସ୍ୱାମୀ ମୁହଁକୁ ସୁହିଁଲା । ଏ ତ ପ୍ରକୃତିର ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଆଲେଖ୍ୟ ! ଏପରି ସାଦୃଶ୍ୟ, ଏପରି ପରସ୍ପରର ଉପଯୋଗୀ, ଏପରି ଯୁଗଳ ମନୋହର ମୂର୍ତ୍ତି ସେ ତ ଅତି କମ ଦେଖିଛି ! ତା ଶୁଭ୍ର ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଅବ୍ୟକ୍ତ ବେଦନାର ପ୍ରବାହ

ଚୋହିଗଲା; କିନ୍ତୁ ପରକ୍ଷଣରେ ସେ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହେଲା । ରଘୁନାଥ ତାର, ସୀତାର
ନୁହେ । ସେ ଆଶ୍ୱସ୍ତିର ଦୀର୍ଘ ନିଶ୍ୱାସ ସହ ସୀତା କତିକି ଘୁଞ୍ଚି ସଉପରେ ବସିଲା ।
ସୀତା ମଧ୍ୟ ଓଢ଼ଣୀ ଆଢୁଆଳରୁ ଗୃହିଁଲା ତେଜୋମୟୀ ମାୟାକୁ—ଶିକ୍ଷା-ସଭ୍ୟତା-
ମାର୍ଜିତରୁଚିସମ୍ପନ୍ନା ନଗରବାସିନୀ ମାୟାକୁ । ତାହାର ପ୍ରାଣତନ୍ତ୍ରୀରେ ଗୋଟିଏ
ଅଭିମାନର ସ୍ୱର ବାଜି ଉଠିଲା । ସେ ନିଜେ ବୁଝିଲା ନାହିଁ କାହିଁକି । ତାହାର
ମନେ ହେଲା, ରଘୁନାଥ, ସ୍ୱାମୀଶଯ୍ୟାପ୍ରାନ୍ତ ଉପବିଷ୍ଟ ରଘୁନାଥ ମହାନ୍ ଦୋଷୀ।
ଏହି କଣ ସେହି ସୀତାଗତପ୍ରାଣ ପିଟେଇ ନାମାର ରାମଚନ୍ଦ୍ର ? ସେହି ମନୋ-
ମୋହନ ବାଳକ ? ଏବେ ରଘୁନାଥ ପ୍ରୌଢ଼ । ତାହାର ବୟସ ସହିତ ସୀତା-
ପ୍ରେମ ହଜିଗଲା । କେଉଁ କାରଣରୁ ହଜିଲା ତାହା ଜାଣିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ତାହାର
ହୃଦୟ ପ୍ରବୋଧ ମାନିଲା ନାହିଁ । କାହିଁକି ସେ ଏଡ଼େ ପ୍ରତିଜ୍ଞାରୁ ଚ୍ୟୁତ ହେଲା ?
ସେ ହୃଦୟର କୋହ ଗୃପି ପାରିଲା ନାହିଁ ।- ଉଠି ଗୃହାନ୍ତରାଳକୁ ଗଲା । ମାୟା
ମଧ୍ୟ ତା ହାତ ଧରି ଗୃହଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କଲା । ଝିଡ଼କି ବନ୍ଧକୁ ଆଉଜି ଆଖିରୁ
ଉଷ୍ଣ ଲୋତକ ଢ଼ାଳି ଦେଲା । ମାୟା ମନେ କଲା ସ୍ୱାମୀର ଆସନ୍ନ ବିପଦ ଆଶଙ୍କାରେ
ସୀତାର ବେଦନା । ସେ ସହାନୁଭୂତିରେ ତରଳିଗଲା । ତାହାକୁ କୁଣ୍ଢାଇ ଧରି
ଲୁହ ପୋଛି ଦେଲା । ବହୁକ୍ଷଣ ପରେ ସେହି ମଧୁର ସ୍ପର୍ଶରେ ସୀତା ସାନ୍ତ୍ୱନା
ଲଭ କଲା । ମାୟା ତା ମୁଣ୍ଡ କୋଳକୁ ଆଉଜାଇ ନେଲା । ସୀତାର ମନେ ହେଲ,
ସାକ୍ଷାତ୍ ରଘୁନାଥ ଯେପରି ତାକୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଉଛି, ବାଲ୍ୟର ସେ କୋମଳ
ବାଳକ, ସେ ମଧୁର କଥା, ସେ ନୀରବ ସ୍ନେହ, ମାୟା ଭିତରେ ଆଜି ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ।
ମାୟାର କରସ୍ପର୍ଶରେ ସେ ମଧୁର ସ୍ନେହସୁଧା ତା'ର ପ୍ରାଣସ୍ପର୍ଶ କଲା ପରି ?
ସ୍ୱାମୀକୁ ସ୍ତ୍ରୀ ଭିତରେ ଆଜି ସେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କଲା । ତାହାର ବ୍ୟଥାବିଦୀର୍ଣ୍ଣ
ବକ୍ଷସ୍ଥଳ ଭିତରେ ସ୍ୱତଃ ଉଦିତ ହେଲା—'ରଘୁନାଥର ତୁ ଏତେଟା ନିଜର ?'
ମାୟା ସୀତାକୁ ଆବୁଡ଼ି ବସିଲା । ଅମୂଲ୍ୟ ଆସି ମା କତିରେ ଲଟେଇ ପଡ଼ିଲା,
ମାୟା ସେ ପରମ ସୁନ୍ଦର ବାଳକ ମୁହଁରେ ଦେଖିଲା ଜଣକର ଛବି - ଯାହାକୁ
ତାହାର ସ୍ୱାମୀ ଭଲପାଏ, ଯାହାର ମଧୁସ୍ମୃତିକୁ ବରଷ ବରଷ ଧେନ ସେ
ଉପାସନା କରିଛି—ସେହି ସୀତା । ସେହି ସୀତା ଆଜି ତାହାର ଅତି ନିକଟରେ
ନିଶ୍ୱାସ ନିଶ୍ୱାସରେ ମିଶୁଛି— ହୃଦୟ ହୃଦୟ ସ୍ପନ୍ଦନରେ ମିଶୁଛି । ତାହାର କହି
ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଉଥିଲା, "ସୀତା, ତୁ ମୋର ଅତି ଆପଣାର"; କିନ୍ତୁ ପାଟି ଚ
ଫିଟିଲା ନାହିଁ । ନୀରବ ଗୃହ ତଳରେ ସାଶ୍ରୁନେତ୍ରରେ ଦିଓଟି ନାରୀପ୍ରାଣ ଆଜି
ଅନୁଭବ କଲେ ବିଶ୍ୱର ନାଡ଼ୀ କେମିତି ଗୃଲୁଛି । କେମିତି ପ୍ରେମଧାରା ତାହାର
ଅଙ୍ଗେ ଅଙ୍ଗେ ବହି ତାକୁ ସଜୀବ ସଚଳ ରଖିଛି । ଜଣେ ପାଇଛି, ଜଣେ ପାଇ
ନାହିଁ, ଅଥଚ ଉଭୟେ ପ୍ରାପ୍ତିର ଆନନ୍ଦରେ, ଅପ୍ରାପ୍ତିର ଶୋକରେ ସମାନ
ମୁହ୍ୟମାନ । ମାୟା ଭାବୁଛି, ଏହି ନାରୀ ତାହାର ସ୍ୱାମୀର ଇଷ୍ଟଦେବୀ; ସୀତା ଭାବୁଛି,
ମାୟା ରଘୁନାଥର ପ୍ରାଣପ୍ରତିମା । ପ୍ରକୃତରେ ତେବେ କିଏ କାହାକୁ ପାଇଛି ? ଏ

ପ୍ରଶ୍ନର ମୀମାଂସାର ବେଳ ସେଠି ନ ଥିଲା, ହୃଦୟର ଆବେଗ ସେ ସବୁ ବୁଝାଇ ଦେଇଥିଲା । ସ୍ମୃତ ଆସି ଜବରଣ କରି ମା କୋଳରେ ପଶିଗଲା । ସୀତା କାନ୍ଦୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ହସି ପକାଇ ତାକୁ ଆଦର କରିବାକୁ ବାହାରିଲା, କିନ୍ତୁ ସ୍ମୃତ ତା ହାତ ଠେଲି ଦେଇ ମା କୋଳ ଭିତରେ ମୁହଁ ଲୁଚେଇଲା । ସୀତାର ପ୍ରାଣରେ ଜାଗି ଉଠିଲା ବନ୍ଧୁବଦନ ତଳର ସେହି ମଧୁର କଳ୍ପନା ! ରଘୁନାଥର ସନ୍ତାନର ସେ ଜନନୀ ହୋଇଥାନ୍ତା, କିନ୍ତୁ ଆଜ ତାହାର ସନ୍ତାନ ତାକୁ ସ୍ପର୍ଶର ଅଧିକାର ସୁଦ୍ଧା ଦେବାକୁ ଅନିଚ୍ଛୁକ । ଜଗତ ! ସେ ତଥାପି ସ୍ମୃତ ମୁହଁରେ ପିତାର ସାଦୃଶ୍ୟ ନିରୀକ୍ଷଣ କରି ମୁଗ୍ଧ ହେଲା ।

ମାୟା କନ୍ୟାର ମୁଖଚୁମ୍ବନ କରି କହିଲା—"ଏ ଦୁଷ୍ଟବଃଶାଙ୍କ ତାଙ୍କର ଘର ଗେଲ୍ହା । ସେ ତ 'ତୋତା' 'ତୋତା' କହି ପାଣି ପିଇବେ ନାହିଁ । ଏ କଣ ମୋ ପାଖରେ ଥାଏ କି ?"

ସୀତା ତୋତାକୁ ଚୁହିଁ ପଚାରିଲା—"ତୁମର କେଇଟି ପିଲା ?"

ମାୟା କହିଲା—"ମୋର ଚାରୋଟି ପିଲା, ଭଉଣି ! ଯୋଡ଼ାଏ ପୁଅ, ଯୋଡ଼ାଏ ଝିଅ । ତୁମର ?" ସେ ଅମୂଲ୍ୟର ମୁଣ୍ଡ ଆଉଁସି ଦେଇ କହିଲା—"ଏଇ ଗୋଟିକ ତ ମୋର ଏକୋଇର ବଳା ।"

ମାୟା ଅମୂଲ୍ୟକୁ ପାଖକୁ ଟାଣି ଆଣି କହିଲା—"ପ୍ରଭୁ ଏଇ ଖଣ୍ଡିକୁ ଆଶୀର୍ବାଦ କରନ୍ତୁ । ତୁମର ଗୋଟିଏ କୋଟିଏ ହେଉ ।"

ଅମୂଲ୍ୟ ନୀରବରେ ଆଶୀର୍ବାଦ ଗ୍ରହଣ କଲା ।

× × × ×

ଯାମିନୀ ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରହର ଅତୀତ । ବିସ୍ତୃତ ଶଯ୍ୟାରେ ମାୟା ଓ ରଘୁନାଥ । ମାୟା ଗାଢ଼ନିଦ୍ରାଭିଭୂତା, କତରେ ସାନ ଶଯ୍ୟାରେ 'ତୋତା', ପ୍ରକୃତର କୋମଳ ଫୁଲମାଳା । ରଘୁନାଥ ସେହି ନିଦ୍ରିତ ଶିଶୁର ସୁନ୍ଦର ବଦନ-ମଣ୍ଡଳକୁ ଚାହିଁ ଜାଗ୍ରତ । ଆଜ ତାର ଜମାରୁ ନିଦ ହେଉ ନାହିଁ । ସେ ଯେତେ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି ବିଛଣାରେ ଏକର ସେକର ହେଉଛି, ତଥାପି ତାହାର ଆଖିକି ନିଦ ଛୁଉଁ ନାହିଁ, ତା ମନ ଗଭୀର ଭାବନାକ୍ଳିଷ୍ଟ । ସକାଳେ ସୀତାକୁ ଦେଖିଲା ବେଳୁ ତା ମନ ଏପରି ହୋଇଛି । କାହିଁକି ଯେ ଏପରି ହୋଇଛି, ସେ ତାର କାରଣ ବୁଝିପାରୁ ନାହିଁ ; କିନ୍ତୁ ତା ଅନ୍ତରାତ୍ମା କାନ୍ଦି ଉଠୁଛି, ତାହାର ସମୁଦାୟ ମର୍ମଗ୍ରନ୍ଥି ଛିଣ୍ଡିଲା ପରି ମନେ ହେଉଛି, ତାହାର ଖାଲି ମନରେ ଚେଇଁ ଉଠୁଛି ସୀତାର ମୁହଁ, ସୀତାର ସେହି ଶୁଷ୍କ କରୁଣ ଆନନଶ୍ରୀ, ଆଉ ସୀମନ୍ତଶୋଭା ସେହି ସିନ୍ଦୂରରେଖାଟି ! ଆଉ ତ ଅଳ୍ପ ଦିନ ! ଏ ସିନ୍ଦୂର ଗାର ତ ଲିଭିଯିବ ।

ବ୍ରାହ୍ମଣ ଘରେ ସେହିଠା ନିଭିବା କଣ ତା ରଘୁନାଥକୁ ଭଲ ଜଣା । ନାରୀ-ପକ୍ଷରେ ସେ ବେଦନା, ସେ ଦୁଃଖ ଯେ କେତେଦୂର ଭୟାନକ,ତାହା ସ୍ମରଣ କରି ତାହାର ଗାତ୍ର ଥରି ଉଠିଲା । ତଥାପି ତାହାର ମନ କହିଲା—"ହେ ସୀତାର ଆସନ୍ନ ବୈଧବ୍ୟଦୁଃଖରେ ସେତେ ଚିନ୍ତିତ ନୁହେଁ, ତେବେ ତାର ଚିନ୍ତା କଣ ?"

ନିଃଶବ୍ଦ ନିକେତନର ନୀରବ ପବନରେ ପୁଣି ଚମକି ପଡ଼ି ରଘୁନାଥ ଭାବିଲା 'ତେବେ ତାର ଚିନ୍ତାର କାରଣ କଣ ?' ଦୂରରୁ-ବହୁଦୂରରୁ ତା ଆତ୍ମାଭିତରୁ ଉତ୍ତର ଆସିଲା—"ହତଭାଗ୍ୟ ! ତୁ ସୀତାକୁ ଭଲ ପାଉ ? ପର ସ୍ତ୍ରୀ ସୀତାକୁ ତୁ ଭଲ ପାଉ ? ମାୟାତୁଲ୍ୟା ସତୀ ସାଧ୍ୱୀ ରମଣୀ ଯାହାର, ସେ ପୁଣି ସୀତାକୁ ସ୍ମରଣ କରି କାତର !" କିନ୍ତୁ କାଠଖଣ୍ଡ ନୁହଁଛି ସିନା, କୋଇଲଖଣ୍ଡ ଯିବ କୁଆଡ଼େ ? ସେ ଦଗ୍ଧୀଭୂତ ପ୍ରାଣର ଯାତନାର ଚିହ୍ନ ଆଜି ପୁଣି ଆତ୍ମାରେ ଅଙ୍କିତ । ରଘୁନାଥ ବସି ବସି ସବୁ ମନେ କଲା । ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ତାହାର ପର୍ବ ଜୀବନ ତା ଆଖି ଆଗରେ ଭାସି ଉଠିଲା—ବାଲ୍ୟର ବାସସ୍ଥାନ ସେହି ପଲ୍ଲୀଗ୍ରାମ, ସ୍ନେହମୟୀ ଖୁଡ଼ୀ. ପୁଣି ସେହି ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଅଥଚ ଅତିପ୍ରିୟ ଭଉଣୀ ନାନୀର ମୁହଁ । ରଘୁନାଥ ସେ ସ୍ୱର୍ଗଗତା ଭଉଣୀ ନାନୀକୁ କପରି ଭୁଲିବ ? ସେହି ସ୍ନେହମୟୀ ଜନନୀକୁ କପରି ଭୁଲିବ ? ଜନନୀ ଚିନ୍ତାରେ ତାରାମଣୀର ମୂର୍ତ୍ତି ପଶିଗଲା । ସେ ତ ତାର ମା, ତାକୁ ସୁଖ ଦୁଃଖରେ ରୋଗ ଶୋକରେ ସେହି ତ ସମ୍ଭାଳିଥିଲା—ପେଟର ପୁଅ ପରି ସମ୍ଭାଳି ଥିଲା, ତାହାର ବଡ଼ ଇଚ୍ଛା ହେଲା ଆଉ ଥରେ ପ୍ରିୟ ଜନ୍ମଭୂମିକୁ ଦେଖନ୍ତା—ଆଉ ଥରେ ଖୁଡ଼ୀ କୋଳରେ ପିଲାଟି ପରି ମୁହଁ ଲୁଚାନ୍ତା; ହଜାର ରଘୁନାଥ ବିଧର୍ମୀ ହେଉ, ହଜାର ବର୍ଷ ଦେଶାନ୍ତରୀ ହେଉ, ଖୁଡ଼ୀ କଣ ତାକୁ ଭୁଲିଥିବ ? ମା ତାରାମଣୀ କଣ ତାକୁ ଭୁଲିଥିବ ? ଆଉ ସେହି ପରମ ସ୍ନେହମୟୀ ପିଉଡ଼ି ନାନୀ କଣ ତାକୁ ପାସୋରି ଯାଇଥିବ ?—ତାର ରାମଚନ୍ଦ୍ର ! ରଘୁର 'ରାମଚନ୍ଦ୍ର' ଡାକ ମନେ ପଡ଼ି ଗ୍ରୀବା କୋହରେ ଫାଟି ପଡ଼ିଲା । ଆଉ କଣ ସେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଅଛି, ସେ କଣ ଧନୁଭଙ୍ଗା ପଣରେ ସୀତାକୁ ପାଇଛି ? ବୃଥା, ବୃଥା, ଜଗତ ମାୟାର ମେଳ ; କିନ୍ତୁ ?—ପାର୍ଶ୍ୱରେ ନିଦ୍ରିତା ମାୟାର ନିଶ୍ୱାସ ତା' ଦେହରେ ବାଜିଲା, କିନ୍ତୁ ଏ କିଏ ? ଏ ପ୍ରେମମୟୀ ପତି-ପ୍ରାଣା କିଏ ? ରଘୁନାଥ ପ୍ରେମାବେଗରେ ତାକୁ କୁଣ୍ଢାଇ ପକାଇଲା. ସେତେବେଳେ ତା ଆଖିରୁ ଗଙ୍ଗାର ଧାରା ବୋହୁଥିଲା । ମାୟା ଚମକି ପଡ଼ି ବିଛଣାରେ ଉଠି ବସିଲା । କ୍ଷୀଣ ଦୀପାଲୋକରେ ଦେଖିଲା, ତା ସ୍ୱାମୀ ରୋଦନନିରତ । ଏପରି ସେ କେବେ ଦେଖି ନାହିଁ । ସେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଆଉଁସିବାକୁ ଲାଗିଲା, ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ କାରଣ ପଚାରିଲା । ପଚାରିଲା—'କଣ ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଚ ?'

ରଘୁନାଥ ବହୁକ୍ଷଣ ପରେ ଉତ୍ତର କଲା, "ମାୟା ! ଥରେ ମୋ ଦେଶକୁ ଯିବ ? ଆଜି ବହୁଦିନ ପରେ ମୋର ଖୁଡ଼ୀ, ମା ମନେ ପଡ଼ି ପିଲା ପରି କାନ୍ଦି ପକାଇଲି । ଛି, ମୁଁ ବଡ଼ ନରମ ।"

ମାୟା ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହୋଇ କହିଲା—"ଏଇ କଥା, ଚାଲ ନା ଏଇ ହପ୍ତା ଯିବା । ବାବା ଅଜିତକୁ ପଠାନ୍ତୁ, କିଛିଦିନ ସେ ଯାଇ ରେଙ୍ଗୁନରେ ରହନ୍ତୁ, ଆମେ ଛ ମାସ ଦେଶ ବୁଲି ଆସିବା ।"

"କିନ୍ତୁ ତମେ କଣ ସେଇ ମୋର ଗରିବ ଜ୍ଞାତି କୁଟୁମ୍ବଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଯିବ ? ତୁମରି— ।" ମାୟା ବାଧା ଦେଇ କହିଲା—"ତମେ କେମିତି ମଣିଷ କହିଲ ? ତୁମରି ଜ୍ଞାତି କୁଟୁମ୍ବ ମୋରି ପରି, ଆଉ ମୁଁ ଖାଲି ବଡ଼ଲୋକ ।"

ରଘୁନାଥ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ କହିଲା "ମୁଁ ଯେ ତମ ପଇସାରେ ବଡ଼-ଲୋକ, ମାୟା !" ମାୟା ରଘୁନାଥର ହାତ ଗୁଡ଼ି କିଛି ଦୂର ଘୁଞ୍ଚିଗଲା । ବହୁତ ବେଳ ପରେ ଅଭିମାନରେ କହିଲା—"ମୁଁ ଚିରଦିନ ଜାଣେ, ମୋ ସ୍ୱାମୀର ଅର୍ଜନରେ ମୁଁ ବଡ଼ଲୋକ; କିନ୍ତୁ ତମେ ଆଜି ମତେ କହିଲ, 'ମୁଁ ତୋ ପଇସାରେ ବଡ଼-ଲୋକ', ଏହା ଶୁଣିବା ଅପେକ୍ଷା କଣ ଜହର ଖାଇବା ଭଲ ନୁହେଁ ?"

ରଘୁନାଥ ମାୟା କତିକି ଘୁଞ୍ଚି ଯାଇ କହିଲା—"ମୋର କି ଦୋଷ, ମାୟା ! କହିଲ ତମର ଉପକାର ମୁଁ କଣ ଶୁଝିଛି ? ତୁମଠି ମୁଁ କୃତଜ୍ଞ— ।"

"ଆଉ କୁହ ନା"—ବାଧା ଦେଇ ମାୟା କହିଲା—"ଆଉ ଏ ନିଷ୍ଠୁର କଥା ମୋ କାନରେ ପକାଅ ନାହିଁ । ଚାଲ, କାଲିଠୁ ସବୁ ତ୍ୟାଗ କରିବା, ତମେ ଚାକରି କରିବ, ମୁଁ ଖାଇବି, ମୁଁ ମୋ ସ୍ୱାମୀର ଦାସତ୍ୱ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ସେ ହୀନତା କାହିଁକି ବରଣ କରିବ ?"

ତାହାର କଥାରେ ଗୋଟିଏ ଅସମ୍ଭବ ତେଜ ବାହାରୁଥିଲା । ରଘୁନାଥ ମାୟାର ଅଟଳ ସ୍ୱଭାବ ଜାଣେ । ସେ ଉଠି ଆସି ତା ଗୋଡ଼ ଧରି ପକାଇ କହିଲା—"ମୁଁ ଏ ଶ୍ରୀଚରଣର ଦାସ" । ମାୟା ଆପଣା ପାଦ ଛଡ଼ାଇ ନେଇ ବିଛଣାରେ ଲୋଟିଗଲା । ତା ମନ ଭିତରି ରଘୁନାଥର କଥାରେ ପୋଡ଼ି ଯାଉ-ଥିଲା ପରା ?

ସେଦିନ ବଡ଼ ଭୋରୁ ଉଠି ମାୟା ଚଳବସ୍ତ ସଜାଡ଼ି ବସିଲା । ରଘୁନାଥ ସେ ଘରେ କେଉଁ କାମରେ ପଶି ଆସି ତା ବ୍ୟସ୍ତତା ଦେଖି ହସି ହସି କହିଲା—"ଏ କଣ ? ଆଜି କୋଉଁ ପୁଣ୍ୟକୁ ବିଜେ କରିବ କି ?"

ମାୟା ଗମ୍ଭୀରସ୍ୱରରେ କହିଲା—"ଆଜି ମୁଁ ଶାଶୁ ଘରକୁ ଯିବି । ସକାଳୁ ବାବାଙ୍କୁ କହି ଦେଇଛି, ବର୍ମା ସମ୍ପତ୍ତିର କଡ଼ାଏ କଉଡ଼ି ମୋର ଆବଶ୍ୟକ ନାହିଁ, ମୋ ସ୍ୱାମୀ ଯୁଆଡ଼େ ଯିବେ, ମୁଁ ସିଆଡ଼େ ଯିବି ।"

ରଘୁନାଥ ତାର ବାହ୍ମଣୀ କଥା ଶୁଣି ତାହା କତରେ ବସି ପୁଣି କହିଲା,—"ତମେ କଣ ମୋ କଥା ସତ ମଣିଲ ? ଆଚ୍ଛା, ମୁଁ କଣ ତମଦ୍ୱାରା ଚଡ଼ଲୋକଙ୍କ ନୁହେଁ ? ତୁମେ ଯେ ମୋର ଶତ ଶତ ପ୍ରାଣ ମାଣିକରୁ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ! ହଉ, ଚାଲ ଯିବା—ଦେଶକୁ ଯିବା । ମୁଁ ଭାବିଥିଲି, ତମେ ଗରିବ ଘରକୁ ଯିବାକୁ ମଙ୍ଗିବ ନାହିଁ ।"

ମାଧୁ ଅଭିମାନ-ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଆଖିରେ କହିଲା—"ପୁଣି ସେମିତି କୁହ ନା, ମତେ ଭାରି କାଟେ । ମୋ ଜ୍ଞାତିକୁଟୁମ୍ବ ଦରିଦ୍ର ହେଲେହେଁ ମୋର ।"

ରଘୁନାଥ ଆନନ୍ଦରେ ପୂରିଯାଇ କହିଲା—"ଏତେ ଗୁଣ ଥିଲାକୁ ମୁଁ ଗୋଡ଼ତଳେ ପଡ଼ୁଛୁ ପରା !"

ମିନତି ମାରି ଲୁଗାପଟା ଧରିନ ସେ ଘରକୁ ଆସିଲା । ତାକୁ ମୋଟେ ସାତ ବର୍ଷ । ତାକୁ ଅନାଇଁ ରଘୁନାଥ କହିଲା—"ମା ଲୋ ! ତୋ ମାକୁ ମୁଁ ଘରୁ ତଡ଼ି ଦେଉଛୁ ଜାଣୁ ? ଏ ମା ଆମର ଆଉ ଦରକାର ନାହିଁ ।"

ମିନତି ବିଶ୍ୱାସ ନ କରି ହସି ହସି କହିଲା—"ହଁ ନା ? ଆମେ ତମକୁ ଆଗେ ତଡ଼ି ଦବୁନ ଯେ ! ଆମେ ତ କଟକ ଯିବା ।"

"ହଉ ତେବେ ମୁଁ ରଙ୍ଗୁନ୍ ଯାଉଚି" କହି ରଘୁନାଥ ବାହାରକୁ ଗଲା ।

ପିଲାମାନେ କଟକ ଯିବେ ଶୁଣି ନାଚ ନାଚ ବୁଲିଲେ ।

ଏକତ୍ରିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ସୀତା ବାୟାଣୀ ହୋଇଛି । ସେ ନୀରବ, ଶୂନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଆକାଶକୁ ଚାହିଁ ଝିଙ୍କ ବନ୍ଧକୁ ଆଉଜି ଲୁହା ରେଲିଂରେ ମୁଣ୍ଡ ଥୋଇଛି । ତାହାର ଆଖିତଳେ ବିଶାଳ କଲିକତା ନଗରୀ—ଶତ ବିପଣୀ ଶୋଭିତ, ଶତ ସୁରମ୍ୟ ହର୍ମ୍ୟସମନ୍ୱିତ ଶତ ବିଦ୍ୟୁତାଲୋକଝଲସିତ । ଆଉ ରାଜପଥରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଫେରିବାଲାର ଚିତ୍କାର, ଅସଂଖ୍ୟ ଯାନବାହନର ଶବ୍ଦ । ମିଠା ସୁଲୁସୁଲିଆ ପବନ ତା ଆଖି ଉପରେ ପଡ଼ିଥିବା ରୁକ୍ଷକେଶରାଶି ଉଡ଼ାଇ ନେଉଛି, ତା ମୁଣ୍ଡରୁ ଲୁଗା ଖସି ଖସି ପଡୁଛି, ଗୃହତଳେ ଶୋଇଛନ୍ତି ଦିବାକର । ଏ ଶଯ୍ୟାରୁ ସେ ଉଠିବେ କି ନା କିଏ ଜାଣେ ? କଡରେ ତାଙ୍କର ବସିଛି ଜଣେ ଇଂରାଜ ନର୍ସ । ସେ ରାତି ଜଗି ବସିଛି, ରୋଗୀର କ୍ଷୀଣ ଶ୍ୱାସ, କ୍ଷୀଣ ନାଡ଼ିସ୍ପନ୍ଦନ ଘଣ୍ଟାକୁ ଘଣ୍ଟା ଗଣୁଛି, ଆଉ ଥରେ ଥରେ ସୀତା ଆଡ଼କୁ ଚାହୁଁଛି । ସୀତା ଏକପ୍ରକାର ବାୟାଣୀ । ତା ସ୍ୱାମୀ ମରିବେ ସେ ଏ କଥା ଦୁଇଦିନ ହେଲା ଶୁଣିଛି । କଲିକତାର ବଡ଼ ବଡ଼ ଡାକ୍ତର-ମାନେ ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେଇ ସାରିଲେଣି—ତା ସ୍ୱାମୀ ମରିବେ । ସୀତା ସେହି ଦଣ୍ଡରୁ ହତବୁଦ୍ଧି ହୋଇଛି । ଜଗତ୍ ତା ଆଖି ସାମନାରେ ଘୂରି ଯାଉଛି; ଆକାଶର ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର, ଗ୍ରହ, ନକ୍ଷତ୍ର ତା ଆଖି ସାମନାରେ ଘୂରି ଯାଉଛନ୍ତି । ସେ କଣ କରିବ ? ଏହି ଅସ୍ଥିର ଚିନ୍ତାରେ ତାହାର ପ୍ରାଣ ବ୍ୟାକୁଳ । ଇଚ୍ଛା ତାହାର ଦେହକୁ କିଏ ଶତଖଣ୍ଡ କରି ଯଦି ପ୍ରାଣଟା କାଢି ନିଅନ୍ତା, ସେ ମରନ୍ତା—ଆଉ ଦିବାକର ବଞ୍ଚନ୍ତେ । ତାହାର ପରମାୟୁ ଘେନି ଯଦି କିଏ ଦିବାକରଙ୍କୁ ଆଉ ଦଶ ବର୍ଷ ବଞ୍ଚାନ୍ତା, ସେ ଅକ୍ଲେଶରେ ଆଜି ମରନ୍ତା । ପୁରାଣରେ ଶୁଣିଥିଲା ସାବିତ୍ରୀ ସତ୍ୟ-ବାନଙ୍କୁ ବଞ୍ଚାଇଥିଲେ । ତେବେ ସେ କଣ ଦିବାକରଙ୍କୁ ବଞ୍ଚାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ? ପରକ୍ଷଣରେ ମନେ କଲା ହାୟ ! ସତୀ ସାବିତ୍ରୀ ଆଉ ଅସତୀ ଅଲକ୍ଷଣୀ ସେ । ରଘୁନାଥ ତାହାର ମନେ ପଡ଼ିଲା । ପୂର୍ବ ସ୍ମୃତି ହୃଦୟପଟରେ ଜାଗ୍ରତ ହେଲା—ସେହି ନିବିଡ଼ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା-ମଧୁର ନିଃଶବ୍ଦ ରଜନୀରେ ଅଶୋକ ତରୁତଳ ମୂଳେ ରଘୁନାଥ ପାଦରେ ବିବାହପୂର୍ବରୁ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ, ତାହାର ଗଳାରେ ସୁନା ମୁଦ୍ରା ଅର୍ପଣ, ତାହାର ପାଦତଳେ ଦେହ ରୋଦନ; ଆଉ ସେ ଶେଷ ବିଦାୟ । ସବୁ ଗୋଟି ଗୋଟି ପ୍ରେତଲୋକରୁ ଉଠି ଆସିଲେ ପରି ! ତାର ଆଖି ଦଗ୍ଧ ହୋଇ ଗଲା; ଗ୍ରୀବା ଯୋଡ଼ିଗଲା; ସେ ଏତେ ପାପ କରିଛି, ଲୁଚାଇ ଲୁଚାଇ ରଘୁନାଥର ଛବି ନେଇ ପୂଜା କରିଛି, ସେ ପୁଣି ଦିବାକର ଲାଗି ଆଜି କପରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବ ? ଭଗବାନଙ୍କୁ ଅଳି କରିବ ? କଣ ଅଛି ତା'ର ମହତ୍ତ୍ୱ, କଣ ଅଛି ତାର ସତୀତ୍ୱ ? ତଥାପି ସୀତା ଭାବେ—'ରଘୁନାଥ କିଏ ? ନାରୀର ଭ୍ରାନ୍ତି କଣ କ୍ଷମଣୀୟ ନୁହେ ?

ଦିବାକର ତାହାର ଧର୍ମତଃ ସ୍ୱାମୀ, ଦିବାକର ତାର ଇଷ୍ଟଦେବତା ଇହପରକାଳର ମୁକ୍ତି। ସେ ଦିବାକର ବିନା ବୈକୁଣ୍ଠର ରାଜଭୋଗ ସୁଦ୍ଧା ଲୋଡ଼େଁ ନାହିଁ।

ଭାବନା ଆବେଗରେ ସୀତା ଉଠିଲା, ଧୀରେ ଧୀରେ ଯାଇ ସ୍ୱାମୀର ମୁଣ୍ଡ-କଡରେ ଛିଡ଼ା ହେଲା। କେତେ ଦିନ ହେଲା ତା ମୁଣ୍ଡରେ ତେଲ ବାଜି ନାହିଁ, ଆଖି ଗାଡ଼ ଗାଡ଼ ପଶିଯାଇଛି, କେତେ ଦିନ ହେଲା ଭାତ ପାଣି ସେ ଛାଡ଼ିଲାଣି। ତାହାର ବସନ ଭୂଷଣ ବିଶୃଙ୍ଖଳ। ଉନ୍ମାଦିନୀ ପରି ତାହାର ରୂପ ବିକଟ। ତାକୁ ଚାହିଁ ଇଂରାଜ ନର୍ସ ମିସେସ୍ ଉଆଲସ୍ କରୁଣାର୍ଦ୍ର କଣ୍ଠରେ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ ଅନେକ କଥା କହିଲେ। ସେ ମଧ୍ୟ ବିଧବା ହୋଇଥିଲେ, ଯୌବନରେ ପ୍ରଥମ ସ୍ୱାମୀକୁ ହରାଇଥିଲେ। ବିଧବାର ଦୁଃଖ କଣ ସେ ଜାଣନ୍ତି। ସୀତା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ କହିଲା—"ମେମ୍ ସାହେବ! ତମର ସ୍ୱାମୀ କେଉଁ ଡାକଘରେ କାମ କରନ୍ତି ତମେ କହୁଥିଲ?"

ମିସେସ୍ ଓ୍ୱାଲସ୍ ଦୁଃଖିତ ହୋଇ କହିଲେ—"ଏ ମୋର ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍ୱାମୀ, ଆଦୌ ଭଲ ଲୋକ ନୁହେ। ଅତିରିକ୍ତ ମଦ ଖାଏ। ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କରିଚି; କିନ୍ତୁ ମୋର ପ୍ରଥମ ସ୍ୱାମୀ ଖୁବ୍ ଭଲ ଲୋକ ଥିଲେ।"

ସୀତା ଅବାକ୍ ହୋଇ କିଛିକ୍ଷଣ ରହିଲା। କଥା କହିବାକୁ ତାହାର ବାକ୍‌ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ହେଲା ନାହିଁ। ସେ ଦିବାକରର ମୁଣ୍ଡ କଡରେ ବସି କାନ୍ଦିଲା। ରାତି ଗୋଟାକ କଟିଗଲା—ସୀତା ସେହି ଏକାସନରେ। ପାହାନ୍ତାରେ ଦିବାକର ଆଖି ମେଲାଇ ସୀତାକୁ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ବସିଥିବା ଦେଖି ଆଗ୍ରହରେ ଚାହିଁଲେ। ମିସେସ୍ ଉଆଲ୍‌ସ କହିଲେ—"ମିସେସ୍ ମିଶ୍ର ରାତିଯାକ ଚେଇଁଚନ୍ତି, କାନ୍ଦୁଚନ୍ତି। ଦିବାକରଙ୍କ ଆଖିରୁ ପ୍ରବଳବେଗରେ ଦୁଇଧାର ଲୁହ ଗଡ଼ିଗଲା। ତାଙ୍କର ସବୁ ପୂର୍ବସ୍ମୃତି ମନେ ପଡ଼ିଲା। ସୀତା ଯେ ତାଙ୍କର ଜୀବନତାରା, ଯାହା ଲାଗି ସେ ଜଗତରେ ମଣିଷ ହେଲେ, ସେହି ସୀତା ଯେ ତାଙ୍କର କଅଣ, ଏ କଥା ସେ କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ। ସୀତା ସ୍ୱାମୀ ଆଖିରୁ ଲୁହ ପୋଛି ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଲୋଟିପଡ଼ି 'ଭେ' 'ଭେ' ହୋଇ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲା। ନର୍ସ ମିସ୍ ଗୁପ୍ତ ଆସି ମିସେସ୍ ଉଆଲସ୍‌ର ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କଲେ। ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ରୋଗୀ ଦେଖିବାକୁ ଜ୍ୟୋତିଷ ଓ ଗଗନ ଡାକ୍ତର ଆସିଲେ; କିନ୍ତୁ ସୀତା ଲଜ୍ଜାହୀନଭାବରେ ସେଇଠି ବସି ରହିଲା। ଆଜି ସେ ଆଉ ଉଠିବ ନାହିଁ। ତାହାର ସମୁଦାୟ ବଳ ଏକାଠି କରି ସେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଡାକିବ। ଭଗବାନ୍ ଯଦି ତା ସ୍ୱାମୀକୁ ବଞ୍ଚାନ୍ତି! କିଏ ଜାଣେ କାହାର ପରମାୟୁ କେତେ? ଡାକ୍ତର ବାବୁ କଣ ପ୍ରଭୁ ଯେ ପରମାୟୁ କଥା ଜାଣିବେ?

ଗୋବିନ୍ଦବାବୁ ଆସି ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ ଘରକୁ ନେଇଗଲେ । ଡାକ୍ତରମାନେ ରୋଗୀକୁ ପରୀକ୍ଷା କରିବାକୁ ବସିଗଲେ । ସୀତା ଆରଘରେ ଚଉଁରାରେ ପଡ଼ି ମୂର୍ଚ୍ଛିତା ହେଲା । ସେ ଆଉ କେତେ ସହନ୍ତା ? ନିଜର ପାପ ଲାଗି ସେ ଆଉ କେତେ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରନ୍ତା ? ସ୍ୱାମୀର ପ୍ରାଣ ଲାଗି ସେ କାଳୀଘାଟର କାଳୀଙ୍କ ନିକଟରେ ମାନସିକ କରିଛି । ସାତଦିନ କଠୋର ଉପବାସର ପଣ କରିଛି । ସ୍ନାନ କରି ତାଙ୍କର ପାଦୁକମାନ ସେବା କରି ପଡ଼ି ରହିଛି । ଯଦି ମା କାଳୀ ତା ସ୍ୱାମୀକୁ ବଞ୍ଚାନ୍ତି । ସେ ବହୁତ ବଳିଦାନ ମାନସିକ କରିଛି । କିନ୍ତୁ ମା କାଳୀ କଣ ଶୁଣୁଛନ୍ତି ? ତାଙ୍କ ଉପରେ ସୀତା ଏକାନ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖି ଗଡ଼ଗଡ଼ କରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛି, ଗଡ଼ଗଡ଼ କାନ୍ଦୁଛି । ସେ ଆଉ କେତେ ସହନ୍ତା ? ତାହାର ଦେହ ଭାଙ୍ଗିପଡ଼ି ସେ ଅଚେତନ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା ।

ଯେତେବେଳେ ଆଖି ମେଲାଇଲା, ଦେଖିଲା,— କଡ଼ରେ ଜଣେ ଅପରିଚିତ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ବସି ତା ମୁଣ୍ଡକୁ ପଙ୍ଖା କରୁଛି । ସେ ବଡ଼ାଙ୍କ ଭଳି ତାକୁ ଚାହିଁଲା, କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ କହିଲା, "କିଏ ?" ରମଣୀ ପଙ୍ଖା ଥୋଇ ଦେଇ ତା ଗୋଡ଼ ତଳେ ପଡ଼ି କହିଲା, "ମୁଁ ଫୁଲ, ବୋହୂ ସାଆନ୍ତାଣି ! ମୁଁ ସେହି ପାପୀୟସୀ, ମତେ କଣ ତମେ କ୍ଷମା କରିବ ?" ସୀତା ଫିଙ୍ଗି ପଡ଼ି ତା ଗଳାରେ ବାହୁ ଦୋଟି ଛନ୍ଦି ଦେଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ କ୍ଷମା ଦେବାର ସମୟ ତାର ନ ଥିଲା, ଅକୂଳ ସାଗରରେ ସେ ଭାସୁଥିଲା । ସମ୍ମୁଖରେ କୁଟା କେଉଁଏ ଧରି ପକାଇଲା ପରି ? ସେହି ନିବିଡ଼ ଆଶ୍ଳେଷ ମଧ୍ୟରେ ଦୁହେଁ ଭଉଣୀ ବହୁତ କାନ୍ଦିଲେ । ଫୁଲ ଆପଣାର ସବୁ କଥା ଗୋଟି ଗୋଟି କହି ଚାଲିଲା । କିନ୍ତୁ ଉଦାସିନୀ ସୀତା କାନକୁ କିଛି ଗଲା ନାହିଁ । ସେ ଦିବାକର ଚିନ୍ତାରେ ମୃତବତ୍ ପଡ଼ି ରହିଲା ।

ଦିବାକର କଡ଼ରେ ଡ଼କ୍ଟର ସେନ୍ ବସିଥିଲେ । ଆଜି ସେ ଶଳାର ଶୁଶ୍ରୂଷା ଭାର ନେଇ ବସିଛନ୍ତି, ଆଉ ଭାଇଙ୍କି ଜଗିଛି ଫୁଲ । ଡାକ୍ତର, ନର୍ସ ସମସ୍ତେ ନିରାଶ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ଅନ୍ତିମ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ବୈଦ୍ୟ କଣ କରିବେ ? ଦିବାକରର ପ୍ରାଣ ଯାଉଛି, ଆସୁଛି । ତଥାପି ସେ ଫୁଲକୁ ଓ ତାର ସ୍ୱାମୀକୁ ଦେଖି ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହେଲା । ତାହାର କ୍ଷୀଣକଣ୍ଠରୁ ବାହାରିଲା - "ତାରକ ବାବୁ—ଆପଣ—ଦେବ—ତା ।" ଫୁଲ ନୀରବରେ ଅଶ୍ରୁପାତ କରୁଥିଲା, ଅମୃତା ସୀତା ପାଦତଳେ ବସିଥିଲା ।

ମାମୁଁ ଓ ରଘୁନାଥ ଆସି ଦିବାକରର ଖଟ କଡ଼ରେ ବସିଲେ । ଆଜି ଛିନ୍ନ ପରିବାରର ମିଳନ । ମୃତ୍ୟୁ ନିକଟରେ ଆଜି ବହୁକାଳରୁ ବିଭିନ୍ନ ଆତ୍ମା କେତୋଟିର ଅପୂର୍ବ ସଂଯୋଗ । ପରିବାରର ସମସ୍ତେ ଦିବାକରକୁ ଘେରି ବସିଲେ । ସୀତାର ରୂପ ଚାହିଁ ରଘୁନାଥର ସର୍ବାଙ୍ଗ ଶିହରି ଉଠିଲା । ସୀତା ଦିବାକରକୁ ଏତେ ଦୂର ପ୍ରେମ କରେ ? ହଁ, ଏହା ଯେ ବିବାହର ବଜ୍ରବନ୍ଧନ, ଏହା ଯେ ଦାମ୍ପତ୍ୟର ପବିତ୍ର ମିଳନ । ମୂର୍ଖ ରଘୁନାଥ ! ଜଗତ ବଡ଼ କଠିନ ।

ତାରକର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଗୃହିଁଲେ, ଅମୂଲ୍ୟ, ସୀତାଙ୍କୁ ଅନାଇଁ ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ହେଉଥିଲା । ସେ କଣ କହିବେ କହିବେ ହୋଇ କହି ପାରୁଲେ ନାହିଁ । ଜିଭ ଅବଶ ହୋଇ ଆସିଥିଲା, କିନ୍ତୁ ସୀତା ବୁଝିଲା ସ୍ୱାମୀର ପ୍ରାଣର କଥା । ତାଙ୍କର ପ୍ରୀତ ଯେ ତାର ପାଇଁ କରନ୍ତ ହେଉଛି, ସେ ଏ କଥା ଅନୁଭବ କଲା । ସେ ତଳଲା ଲୁହରେ ବୁଡିଗଲା ।

ଦ୍ୱାର ମେଲା ହୋଇଥିଲା । କବାଟ କଡରେ ଠିଆ ହୋଇ ଏ ମିଳିତ ପରିବାରକୁ ଏକ ଧ୍ୟାନରେ ଗୃହିଁ ରହିଲେ ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର । ସେ ଅନେକ ମୃତ୍ୟୁଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିଛନ୍ତି, ମୁମୂର୍ଷୁର ଶଯ୍ୟାପାର୍ଶ୍ୱରେ ଆତ୍ମୀୟ ସ୍ୱଜନର କରୁଣ ରୋଦନ ଶୁଣିଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଏପରି ସମ୍ମିଳନ କଦାପି ଦେଖି ନ ଥିଲେ । ଆଜି ତାଙ୍କ ଆଖିରୁ ଗୋଟିଏ କଠିନ ଆବରଣ ଅପସାରିତ ହେଲା । ସେ ବିଶେଷତଃ ଗୃହିଁ ରହିଲେ ଫୁଲକୁ—ପୂର୍ବ ପ୍ରେୟସୀ ଫୁଲମଣ୍ଡଳୀଙ୍କୁ ଆଉ ତାହାର ସ୍ୱାମୀ ଡାକ୍ତର ତାରକନାଥ ସେନଙ୍କୁ । ତାଙ୍କର ପୂର୍ବ ଜୀବନର ଜଘନ୍ୟ ଚିତ୍ର ଆଜି ଆଖି ଆଗରେ ଦିଶିଗଲା । ସେହି ରାତିର ନିମନ୍ତ୍ରଣ, ଫୁଲ ସହିତ ଗୋପନରେ ଦେଖା, ଯୂଥିକାର କୌଶଳରେ ଫୁଲକୁ ଅପହରଣ କରି ତାସହିତ ସ୍ୱୈରବର୍ଷ ଏହି ଘରେ, ଏହି ସ୍ଥାନରେ ଅବସ୍ଥାନ । ସେ ଘରର ପ୍ରତ୍ୟେକ କାନ୍ଥ ବାଡ଼ ଫୁଲ ଚିହ୍ନେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ଥାନରେ ନିଜ ହାତରେ ସେ ନାନାବିଧ ଦ୍ରବ୍ୟ ସଜାଇ ରଖିଥିଲା, ଆଉ ଏ ଗୃହ ତଳରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ସେ ବାସ କରିଥିଲା । ଆଜି ସେହି ଦୁଷ୍ଟରମଣୀର ଅପୂର୍ବ ପରିବର୍ତ୍ତନ, ସେ କୁଳକଳଙ୍କିନୀର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ସ୍ୱାମୀଭକ୍ତି ସ୍ୱଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖି ଏକାବେଳେ ସ୍ତମ୍ଭିତ ହୋଇଗଲେ । 'ଇଏ ଯେ ଫୁଲ', ଏହା ତାଙ୍କର ଆଖିରେ ଦେଖି ସୁଦ୍ଧା ବିଶ୍ୱାସ ହେଉନାହିଁ । ତାଙ୍କର ହୃଦୟରୁ ସ୍ୱତଃ ତାରକ ବାବୁ ପ୍ରତି ଭକ୍ତିର ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଉଠିଲା । ସେ ମଧ୍ୟ ପୁରୁଷ, ସେ ଜଣେ ବେଶ୍ୟାକୁ ଘରଣୀ କରି ପାରିଛି, କୁଳଟାକୁ ପତିବ୍ରତାର ସମ୍ମାନ ଦେଇଛି, ଆଉ ସେ ନିଜେ କରିଛି କଣ ? ଶତ ଶତ କୁଳକାମିନୀର ସର୍ବନାଶ କରିଛି, ଶତ ଶତ ନିସ୍ସହାୟ ଅବଳାର ଧ୍ୱଂସପଥ ପ୍ରଶସ୍ତ କରିଛି । ଏହି କଣ ତାର ଜୀବନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ? ବ୍ରାହ୍ମଣକୁଳରେ ଜନ୍ମଲାଭ କରି ଏହି କଣ ତାର ସ୍ୱଧର୍ମ ? ତାହାର ହଲ୍‌ଡ଼ାର ମୁଖଚ୍ଛବି ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । ସେ ସେହି ରୂପବତୀ ଇଂରେଜ କନ୍ୟାକୁ ପାପସାଗରରେ ଭସାଇଥିଲା । ସେହି ଦିନୁଁ ନାରୀ ସର୍ବନାଶ ହେଲା ତା ଜୀବନର ବ୍ରତ । କୁକ୍ଷଣରେ ସେ ବିଲାତ ଯାତ୍ରା କରିଥିଲା, କୁକ୍ଷଣରେ ମଦ୍ୟ ସହିତ ସ୍ନେହ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲା, ତାର ଜୀବନ ଗୋଟାକ ପାପରେ କଟିଗଲା । ନିସ୍ସହାୟା ରକ୍ତିମା' କୁଳବତୀ 'ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା', ବିଧବା 'ଇନ୍ଦୁବାଳା' ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି 'ଯୂଥିକା', 'ଫୁଲ' ଇତ୍ୟାଦି କେତେ ରମଣୀର ଯେ ସେ ସର୍ବନାଶ ନ କରିଛି ? ଅନୁତାପରେ ତାହାର ପାପିଷ୍ଠ ବକ୍ଷ ଦଗ୍ଧ ହେବାକୁ

ଘଟିଲା । ସେ ଗୃହରେ ପ୍ରବେଶ କଲା । ତାକୁ ଦେଖି ଫୁଲ ମୁଣ୍ଡ ତଳକୁ କଲା । ଲଜ୍ଜାରେ ତା ଦେହରୁ ଶ୍ରମ ଝାଳଟିଏ ବହିଗଲା । ଜ୍ୟୋତିଷ ତାରକ ବାବୁଙ୍କୁ ଅଭିବାଦନ କରି ଆସନଗ୍ରହଣ କଲେ । ରୋଗୀର ଡାହାଣ ହାତ ଧରି ନାଡ଼ି ପରୀକ୍ଷାରେ ନିବିଷ୍ଟଚିତ୍ତ ହେଲେ । ମାୟା ତାଙ୍କୁ ଗୃହିଁଚା ମାଝେ ତାର ଫୁଲ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଉପରେ ଥରେ ଏ ମୁଣ୍ଡରୁ ସେ ମୁଣ୍ଡ-ଯାଏ ଆଖି ବୁଲାଇ ଦେଲା । ଖଟ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ସୀତା—ତା ସ୍ୱାମୀର ପୂର୍ବ ପ୍ରଣୟିନୀ, ଦୁହିଙ୍କର ଅପୂର୍ବ ସମ୍ବନ୍ଧ—ଅତ୍ୟାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରେମକାହାଣୀ ସେ ବାରଂବାର ତା ସ୍ୱାମୀଠାରୁ ଶୁଣିଛି; କିନ୍ତୁ ଆଜି ସେହି ରଘୁନାଥ ସୀତା ମଧ୍ୟରେ ସୁମେରୁ କୁମେରୁର ପ୍ରଭେଦ । ଆଉ ସେ ଯୋଡ଼ିକ ଜୀବନ ବଳି, ଆଉ ଯୋଡ଼ିଏ ଜୀବନ ଲତିକାକୁ ଆଶ୍ରୟ କରିଛନ୍ତି । ଗୋଟିକ ସେ ନିଜେ, ଆଉଟି ଦିବାକର । ମଦ୍ୟପାୟୀ ପାଷଣ୍ଡ ନରପଶୁ ସୀତାରୂପୀ ପରଶମଣି ସ୍ପର୍ଶରେ ଏବେ କଷିତ କାଞ୍ଚନ, କିନ୍ତୁ ତହିଁ ବଳି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ତାରକନାଥ, ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ଓ ଜ୍ୟୋତିଷ । ଧନ୍ୟ ତାରକ ବାବୁ ! ତୁମେ ଚିରଯନ୍ତ୍ରଣାକୁ ଚିରଯଶ ଦାନ କରିଛ, ପାପପଙ୍କ-ଲିପ୍ତା ଶୁକଶିକୁ ସୁରଭିରେ ପରିଣତ କରିଛ ତୁମେ ଅହଲ୍ୟା ପାଷାଣକୁ ପାଦ ସ୍ପର୍ଶରେ ପବିତ୍ର କରିଛ ! ତୁମରି କଥା ଠିକ ! ମାନବାତ୍ମା ସୁବର୍ଣ୍ଣ ! ନିଆଁରେ ପଡ଼ିଲେ ତାର ଖାଦ ନଷ୍ଟ ହୁଏ, ତୁମେ ଆତ୍ମାକୁ ଚିହ୍ନିଛ । ଏହିପରି ମନେ ମନେ ଚିନ୍ତା କରି ମାୟା ରଘୁନାଥ ସଙ୍ଗେ ଘରକୁ ଫେରିଲା ।

ଗାଡ଼ି ଭିତରେ ରଘୁନାଥ କହିଲା—"ଦେଖିଲ ମାୟା ! ଅଦ୍ଭୁତ ଦୃଶ୍ୟ ।"

ମାୟା କହିଲା, "ସବୁ ସ୍ୱାଭାବିକ । ପ୍ରକୃତିରେ ପୁରୁଷ ଯାହା, ସ୍ତ୍ରୀ ତାହା । ଦୁଷ୍ଟଚରିତ୍ର ଦିବାକର ସୀତାରନ୍ ସଂଯୋଗରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଚି, ଦୁଷ୍ଟଚରିତ୍ରା ଫୁଲମଞ୍ଜରୀ ତାରକମନ୍ତ୍ରବଳରେ ସ୍ୱର୍ଗର ଦେବୀ ହୋଇଚି । କେବଳ ରହିଚି ସେ ହତଭାଗ୍ୟ ଜ୍ୟୋତିଷ ।"

"କିନ୍ତୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ଯେ ତୁମେ ଛାଡ଼ିଦେଲ । ଏ ହତଭାଗା ଅର୍ଚ୍ଚିତ ରଘୁନାଥ ଯେ ମାୟାମୟୀର ମୋହିନୀ ମନ୍ତ୍ରରେ—"

ମାୟା ବାଧା ଦେଇ କହିଲା—"ହଁ, ମୁଁ ପରା ତମକୁ ମେଣ୍ଢା କରିଚି ।"

ରଘୁନାଥ ଲଜ୍ଜା ସହିତ କହିଲା—"ତୁମେ ମୋର ରକ୍ଷା କବଚ, ତୁମେ ମୋର ପରମାଶ୍ରୟଦାୟିନୀ ! ନୋହିଲେ ମୁଁ ଜ୍ୟୋତିଷଠାରୁ ଊଣା ହତଭାଗ୍ୟ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତି ।"

ମାୟା – "ଆଚ୍ଛା, ମତେ 'ଥାଙ୍କସ' (ଧନ୍ୟବାଦ) ଦିଅ ।"

ହନଫ୍ ଆସି ଖବର ଦେଲା—ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର ଦାଣ୍ଡ ଘରେ ଅପେକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି । ରଘୁନାଥ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଦିବାକରର ସମ୍ବାଦ ଶୁଣିବାକୁ ଚାଲିଲା

ଓଲ୍ଟାଇଗଲା । ଜ୍ୟୋତିଷ ରଘୁନାଥଙ୍କୁ ଆଗେ ଅଭିବାଦନ କରି ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ହାତିଦାନ୍ତର ବାକ୍ସ, ରେଶମ ରୁମାଲ ମୋଡ଼ାରୁ କାଢ଼ି ମେଜ ଉପରେ ଥୋଇଦେଲେ । ରଘୁନାଥ ବିସ୍ମୟରେ ଚାହିଁଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ କହିବାକୁ ଅବସର ନ ଦେଇ ଜ୍ୟୋତିଷ କହିଲେ—"ମହାଶୟ ! ଏ ବାକସ ଭିତରେ ପଚଶ ହଜାର ଟଙ୍କାର ଗୋଟିଏ ଦାନପତ୍ର ଅଛି । ତାହା ମୁଁ ତୁମର ହାତରେ ମିସେସ୍ ସେନ୍‌ର ଦେବୋପମ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଦାନ କରିବାକୁ ଆସିଛି । ମୁଁ ମର୍ଖ ! ପାପିଷ୍ଠ ! ସେ ମହତ୍ ଦେବତା ! ମୋର ଅପରାଧମୟ ଜୀବନର ଆଜଠାରୁ ଅବସାନ ହେଲା । ଏଥର ଜୀବନ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ମୁଁ ବଦ୍ରିକା ଆଶ୍ରମରେ ଗୁରୁଦୀକ୍ଷା ନେବି । ମୋର ଯଥେଷ୍ଟ ଅନୁତାପ ହୋଇଛି ।"

ରଘୁନାଥ ଜ୍ୟୋତିଷ ଡ଼ାକ୍ତରର ଏ ଅସମ୍ଭବ କଥା ଶୁଣି ଆକାଶରୁ ଖସିଲା ପରି ବୋଧ ହେଲା । ଦଶ ଦିନ ତଳେ ଯେ ତାଠାରୁ ଅର୍ଥର ତୋଡ଼ା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା, ସେ ଆଜ ସ୍ୱହସ୍ତରେ ତାହାର ପାଞ୍ଚଗୁଣ ଅର୍ଥ ଯେଜ ଉପସ୍ଥିତ । ଏ କଣ, ଭେଲକି ନା କୌଣସି ନ୍ତ୍ରର ପ୍ରତାରଣା ?

ରଘୁନାଥଙ୍କର ଅବିଶ୍ୱାସ ଦେଖି ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତର କହିଲେ--"ଥରେ ମିସେସ୍ ସେନ୍ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ କରି ପାରିବି କି ?" ତାଙ୍କ ଅନୁରୋଧ ରକ୍ଷା ପାଇଁ ରଘୁନାଥ ଫୁଲକୁ ସମ୍ବାଦ ଦେଲେ । ଫୁଲ ପ୍ରଥମେ ବହୁତ ଇତସ୍ତତଃ କଲା, କିନ୍ତୁ ତାରକନାଥ କହିଲେ -"ସଯ୍ୟୋଗ ! ଭୟ କର ନାହିଁ, ସାକ୍ଷାତ୍ କର । ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଦୟାରେ ତୁମର କୌଣସି ବିପଦ ହେବ ନାହିଁ ।

ଫୁଲ ଆଶ୍ୱସ୍ତା ହୋଇ କମ୍ପିତକଳେବରରେ ଆସି ଜ୍ୟୋତିଷ ସାକ୍ଷାତରେ ଛିଡ଼ା ହେଲା । ଜ୍ୟୋତିଷ ତାକୁ ବହୁକ୍ଷଣ ତାକୁ ଚାହିଁଲେ । ପରେ କହିଲେ—"ଫୁଲକୁମାରି ! ତୁମେ ଯାହାକୁ ସ୍ୱାମୀ ରୂପେ ପାଇଛ, ସେ ମହତ୍ ଦେବତା । ଆଶା କରେଁ, ତାହାର ସର୍ବଦା ବାଧ୍ୟ ରହିବ । ମାତ୍ର ଏ ପାଷଣ୍ଡ ଦିନେ ତୁମର ପ୍ରିୟ ଥିଲା । ସେହି ସ୍ମୃତିର ସମ୍ମାନସ୍ୱରୂପ ଏହି ସାମାନ୍ୟ ଉପହାର ମୋର ନେବ କି ?"

ଫୁଲ କି ଉତ୍ତର ଦେବ କିଛି ବୁଝି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଜ୍ୟୋତିଷ ପୁଣି କହିଲେ—"ମୁଁ ଜାଣେ, ତୁମେ ମୋର ଟଙ୍କା ଛୁଇଁବ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ତାହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଦେବାକୁ ଆସିଛି । ତୁମର ମନେ ଥିବ ଫୁଲ ! ଯେଉଁ ଘରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମର ଭାଇ ଅଛନ୍ତି, ସେହି ଘରେ ତୁମେ ଓ ମୁଁ ପ୍ରାୟ ଦୁଇବର୍ଷ କାଳ ଥିଲୁଁ । ମୋର ସେହି ପ୍ରିୟ ଆବାସଟି ଏ ଟଙ୍କା ସହିତ ମୁଁ ଦାନ କରୁଛି । ସେଠି ତୁମେ ତୁମର ଗୁଣବାନ୍ ସ୍ୱାମୀ ନାମରେ ଗୋଟିଏ

ଅନାଥାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଆଶ୍ରମ ନିର୍ମାଣ କର । କୁଳତ୍ୟାଗିନୀ, ନିଃସହାୟା ବିଧବା ନାରୀମାନେ ସେଠି ରହି ସବୁ ବିପଦରୁ ରକ୍ଷା ପାଆନ୍ତୁ । ଏହି ମୋର ଇଚ୍ଛା । ପୂର୍ବର ଦୋଷ ସବୁ ଭୁଲିଯାଅ, ଆଜିଠାରୁ ତୁମେ ଓ ମୁଁ ପରମ ବନ୍ଧୁ ।" ଜ୍ୟୋତିଷ ନୀରବ ହେଲା ।

ରଘୁନାଥ ଓ ତାରକ ବାବୁ ଦୁଇଜଣ ସ୍ତମ୍ଭିତନୟନରେ ଜ୍ୟୋତିଷର ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଚାହିଁ ରହିଲେ । କ୍ରମେ ସେ କୋଠରୀରେ ସନ୍ଧ୍ୟାର ଘନ ଅନ୍ଧକାର ମାଡ଼ି ଆସିଲା, କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତେ ନୀରବ ନିଶ୍ଚଳ । ତାଙ୍କର ନିଶ୍ୱାସ ସୁଦ୍ଧା ଶୁଭୁ ନ ଥିଲା । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ଯେତେବେଳେ ମାୟା ଆସି ବୋତାମ ଟିପି ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରିକ୍ ବତିଗୁଡ଼ିକ ଜଳାଇ ଦେଲା, ସମସ୍ତେ ଦେଖିଲେ, ଜ୍ୟୋତିଷ ଆଉ ସେ ଘରେ ନାହିଁ ।

× × × ×

ଦିବାକରର ଅନ୍ତିମ ନିଶ୍ୱାସ ବହୁଥିଲା । ମୂର୍ଚ୍ଛିତା ସୀତାକୁ ରାତିଯାକ ଜଗି ବସିଛି ମାୟା, ତାହାର କୋଳରେ ଦିନେ ତାର କଳ୍ପନାରାଜ୍ୟର ସୀତା ମୁଣ୍ଡ ଦେଇ ନିଦ୍ରା ଯିବ, ଏହା ସେ ସ୍ୱପ୍ନରେ କଦାପି ଭାବି ନ ଥିଲା, କିନ୍ତୁ ଆଜି ସୀତାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ହୃଦୟର ସ୍ପନ୍ଦନ ସେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଶୁଣି ପାରିଲା । ଗୋଟିଏ କି ଅଦ୍‌ଭୁତ ଆବେଗରେ ତାହାର ଦେହ ଥର ଥର ହଉଥିଲା ।

ସୀତା ଶୋଇ ରହିଲା । ସେମାନେ କେତେବେଳେ ଯାଇ ଦିବାକରକୁ ଶ୍ମଶାନକୁ ନେଇଗଲେ, ସେ ଜାଣି ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଘରେ କାନ୍ଦ ବୋବାଳି ଶୁଣି ସେ ବୁଝିଲା, ତାର ସ୍ୱାମୀ ଆଉ ନାହାନ୍ତି । ହେଲେ ସେ ଆଉ କାନ୍ଦିଲା ନାହିଁ । ପଥର ପାଲଟି ପଡ଼ି ରହିଲା । ମା କାଳୀ ତା ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ । ଏହି କଥାଟି ମାତ୍ର ତା ଚିତ୍ତରେ ଫୋଡ଼ୁଥିଲା । ସେ ଦଗ୍‌ଧକଣ୍ଠରେ ଭୁଲିଁ ଥରେ ଲୋଟୁଥିଲା । ମାୟା ଓ ଫୁଲ ତାକୁ ଯେତେ ବୁଝାଇଲେ ସେ ବୁଝିଲା ନାହିଁ । ସେ ମରିବାକୁ ପଣ କରି ବସିଲା ।

କିଛିଦିନ ତଳେ ସେ ଏହିପରି ଥରେ ମରିବାକୁ ବସିଥିଲା । ସେ ଦିନ ଦିବାକର ଆସିଥିଲେ ତା ହାତ ଧରିବାକୁ, ରେଶମି ବାଣରେ ଦାଣ୍ଡ ଚମକାଇ, ବାଇଦରେ ସଡ଼କ ଉଚ୍ଛୁଳେଇ ଜମିଦାର ଦିବାକର ନବ ବରବେଶରେ ଆସିଥିଲେ, ତାହାର କ୍ଷୁଦ୍ର ହାତଟି ଧରିବାକୁ, ସେ ରାତରେ ସେ ବସିଥିଲା ମରିବାକୁ । ଅଶୋକବୃକ୍ଷ, ପୋଖରୀର କଇଁଫୁଲ, ଆକାଶରେ ଜହ୍ନ, ପିତେଇ ନାନୀ ଆଉ ରଘୁନାଥ ଥିଲେ ତାର ସାକ୍ଷୀ । ଆଜି ସେ ମରିବାକୁ ବସିଛି— ଦିବାକର ତାକୁ ପୃଥିବୀର ଏ ପାରିରେ ଏକାକିନୀ ବସାଇ ଚାଲିଗଲେ ବୋଲି;

ସେ କଣ କେବେ ଭାବିଥିଲା ସ୍ୱାମୀ ହବ ? ତାହାର କ୍ଷୁଦ୍ର ଜୀବନ–ନାଟକ ଏହି–ଠାରେ ଶେଷ ହେଲା ପରି ? ତେବେ କପାଁ ଆଉ ସେ ବଞ୍ଚିବ ? ବିଧବାର ଜୀବନଭାର ବହନ କରି କାହିଁକି ଆଉ ସେ ବଞ୍ଚିବ ? ବରଂ ସ୍ୱାମୀ ଯେଉଁ ଲୋକକୁ ଯାଇଛନ୍ତି, ସେ ସେହିଲୋକକୁ ଚାଲିଯିବ ।

ରଘୁନାଥ ଆସି କବାରେ ଛିଡା ହେଲା । ବହୁତ ବର୍ଷ ପରେ ଏକାକୀ ଆଜି ଦୁଇଜଣଙ୍କର ପୁନରାୟ ସାକ୍ଷାତ୍ । ରଘୁନାଥ କାନ୍ଦୁଛି । ସୀତାର ଦୁଃଖରେ କାନ୍ଦୁଛି । ବହୁବର୍ଷ ତଳେ ସେ ନିଃସହାୟ ଭାବରେ ଏହିପରି କାନ୍ଦିଥିଲା; ଏହିଠାରେ କନକ ପ୍ରତିମାଟିକୁ ଚିର ବିସର୍ଜନ ଦେଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ ସେଦିନ ଆଉ ଏ ଦିନର ଢେର ପ୍ରଭେଦ । ଆଜି ତାର ସହାନୁଭୂତିର କାନ୍ଦଣା, ବନ୍ଧୁର ଶୋକ, ତଥାପି ରଘୁନାଥ କାନ୍ଦୁଛି । ସୀତା ମୁହଁ ତଳକୁ କରି ବସିଥିଲା, ରଘୁନାଥ ପିଲାଦିନ ପରି ତା କବାରେ ବସିଲା । ପିଲାଦିନ ପରି ଡାକିଲା, 'ସୀତା !' ସୀତା ସେ ମଧୁର ସମ୍ବୋଧନରେ ଈଷତ୍ ଚମକି ଉଠିଲା । ରଘୁନାଥ ଅଶ୍ରୁ ଗଦ୍‌ଗଦ୍ କଣ୍ଠରେ କହିଲା— "ସୀତା ! ଯାହା ହେବାର ହେଲାଣି, ମୋ ରାଣ, ଅମୂଲ୍ୟ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ଆତ୍ମ-ହତ୍ୟାରୁ ବିରତ ହୁଅ ।" ସୀତା ସ୍ତମ୍ଭିତା ହୋଇ ସେ ଆଦେଶ ଶ୍ରବଣ କଲା । ସେ ଆଦେଶ ଲଂଘନ କରିବାକୁ ତାର ଶକ୍ତି ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ମୁଣ୍ଡ ପୋତି ନୀରବରେ ବସି ରହିଲା । ଆଉ ତା କବାରେ ବସି ରହିଲା ରଘୁନାଥ । କେହି କାହାକୁ କିଛି କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ପରସ୍ପରର ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ସବୁ ପୁରୁଣା କଥା ସେମାନଙ୍କର ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । ସ୍ମୃତି କି ଭୁଲିବାର ? କେହି ଯେ କାହାକୁ ଆଉ ଏ ଜୀବନରେ ଦେଖିବେ ବୋଲି ସ୍ୱପ୍ନରେ ସୁଦ୍ଧା ଭାବି ନ ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ବିଧାତା ପୁଣି ସାକ୍ଷାତ୍ କରାଇଲା । ଏପରି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଉଭୟଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍ ହେଲା ଯେ, ଜଣେ ସୌଭାଗ୍ୟର ଚରମ ସୀମାରେ, ଆଉ ଜଣେ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର ନିମ୍ନତମ ସୋପାନରେ । ତଥାପି ଦିଓଟି ଆତ୍ମା ପରସ୍ପରକୁ ଚିହ୍ନିଲେ ପରି ?

ସୀତା ମରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଦିନେ ଯାହା କଥା ଲାଗି ମରି ପାରି ନ ଥିଲା, ଆଜି ତାହାର ଆଦେଶରେ ସେ ମରି ପାରିଲା ନାହିଁ ।

ଦ୍ୱାତ୍ରିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ଚୌଧୁରୀଏ ଦାଣ୍ଡଘରେ ତକ୍ତପୋଷରେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ମିଛରେ ଆଖି ବୁଜିଥିଲେ, ତାଙ୍କ ଆଖିକି ନିଦ ଆସି ନାହିଁ । ସେ ଭାବୁଛନ୍ତି ନାନା କଥା । ଏହି କେତୋଟା ବର୍ଷ ଭିତରେ ତାଙ୍କ ଉପରେ କ୍ରମାଗତ ଶୋକର ଢେଉ ବହି-ଗଲାଣି । ଦୁଇବର୍ଷ ତଳେ ବଡ଼ ଝିଅ ସାବିତ୍ରୀ ମରିଗଲା ଯେ, ତାର ମଲାବେଳେ ସୁଦ୍ଧା ଖବର ଟିକିଏ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ଯାହାକି ତ ତା ଶାଶୁଘର ଯମପ୍ରକୃତିର, ସେଥିରେ ପୁଣି ତାକୁ ଅଣଦେଖା କରି ମାଇଲେ । ତା ଛ ମାସ ନ ଯାଉଣୁ ବଡ଼ ଗେଲବସର ନାତି ଲଚ୍ଛିଆଟି ଦିନକ ଜ୍ୱରରେ ତଣ୍ଟିରେ ଛୁରି ଦେଇଗଲା । ବୁଢ଼ା ସେଇଥିରେ ବସିଗଲେ । ଲଚ୍ଛିଆ ଥିଲା ତାଙ୍କର ଜୀବନଧନ । ତା ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ସେ ବାବୁର ସବୁ ଅତ୍ୟାଚାର ସହୁଥିଲେ । ଆଜିକାଲି ବାବୁ ସେ ଆଗ ବାବୁ ନୁହେ । ତାହାର ସ୍ୱଭାବ, ଚରିତ୍ର ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଗଲାଣି । ରେବତୀର ବାର୍ଷିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ, ତଜ୍ଜନିତ ରୋଗ ବ୍ୟାଧି ଇତ୍ୟାଦିରେ ଗୃହସୁଖରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ମିଙ୍ଗଳାବାଗରେ ଗୋଟିଏ ରୂପବତୀ ଯୁବତୀ ମୋଚିଆଣୀର ଆଶ୍ରୟ ନେଇଛି । ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ, ମୋଚିଆଣୀ ପୁଅକୁ ଔଷଧ କରିଛି । ସେଥିପାଇଁ ଅନେକ ଗୁଣିଆ ଆଣି ଝଡ଼ା ଫୁଙ୍କା, କାଟପାଣି, ତେଉଁରିଆ ଆଦି କରି ଥକିଲେଣି । ବାବୁର ମନ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେବାକୁ ନାହିଁ । ତା ଚିନ୍ତାରେ ଓ ଝିଅ, ନାତି, ବୋହୁଆଦି ଚିନ୍ତାରେ ଭାର୍ଯ୍ୟା ତ ଖଟଣା ଧରିଲେଣି । ତାଙ୍କ ହାଡ଼ରୁ ମାଉଁସ ମିଳେଇ ଗଲାଣି । ମଝିଆଁ ଝିଅ ସରଳା ତ ଏକାବେଳକେ ବାପଘରୁ ଚିର ଅନ୍ତର । ତା ଉପରେ ପୁଣି ସୀତାର ଏ ଖବର । ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ଯନ୍ତ୍ରଣା ଏତେ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା । ଘର-ହାଲ ତ ଏହିପରି, ପୁଣି ଗୋଟିଏ ନାବାଳଗୀ ସମ୍ପତ୍ତି ଲାଗି କଚେରିରେ ମୋକଦ୍ଦମା କରି କଲେକ୍ଟରୀ, ଜଜକୋର୍ଟରୁ ହାଇକୋର୍ଟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗଲେଣି । ସେଥିରେ ବିସ୍ତର ଟଙ୍କା ଖରଚ ହେଲାଣି, ତା ଉପରେ ପୁଣି ମାଡ଼ ପିଟାପିଟି ମକଦ୍ଦମା ଲାଗି ଫୌଜଦାରୀ ବି ଚାଲିଲାଣି । ପୁଅ ତ ଅଯୋଗ୍ୟ । ସମ୍ପତ୍ତି ବାଡ଼ି ବୁଝା ସୁଝା କରି କେ ରଖନ୍ତା କଣ, ଓଲଟି ଘର ଟିକ ଯେବେ ପରକୁ ଦେଉଛି । ଗୁଡ଼ାଏ ବାପପୁଅରେ ଗାଳିଫଜିତି ହୁଏ, ଏହି ମାତ୍ର ଫଳ । ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ବେଳେ ବେଳେ ମନେ ପଡ଼େ, ଜଗନ୍ନାଥ କବିରାଜ ମଧ୍ୟ ଥରେ ଥରେ ଚେତେଇ ଯାନ୍ତି, ସେହି ଅର୍ଜିତ । ପିଲାଟି କଥା, ସେହି ଲାଜକୁଳା, ଧୀର, ବୋଲକରା ରଘୁନାଥ କଥା; ତାକୁ ଘରଜୋଇଁ କରିଥିଲେ ଆଜି ଏ ଘରଟି ଥାଆନ୍ତା କେମିତି ? ତାହାର ବିଚକ୍ଷଣ ବୁଦ୍ଧି, ବିଷୟ-ଜ୍ଞାନ ବୁଢ଼ାର ବେଳେ ବେଳେ ମନେ ପଡ଼ି ମନ ଝୁରି ପାଣି ହୁଏ । ବିଶେଷତଃ ଭାର୍ଯ୍ୟାର ବାହୁନା କାନ୍ଦ, ପୁଣି ଦିବାକରଦତ୍ତ ଅପମାନ ବୋଝ ଉପରେ କଳଙ୍କ

ତଡ଼ାକି ହୋଇଥିଲା । ଏବେ ସେହି ଝିଅ ବିଧବା ହେଲା, ଏ କଥାର ଯେଉଁଦିନ ତାଙ୍କ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା, ବୁଢ଼ା ଦୁଆର ବନ୍ଧକୁ ଆଉଜି ପଡ଼ି ଘଡ଼ିଏ କାଳ ଥକା ମାରି ବସିଗଲେ । ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ବାତଜ୍ୱର ହୋଇ ତାଙ୍କର ବଳ ତ ଭାଙ୍ଗି ଯାଇଥିଲା । ଆଣ୍ଠୁ ଗଣ୍ଠି ମଧ୍ୟ ଧରି ଅନେକ କଷ୍ଟ ପାଇଥିଲେ । ସରସ୍ୱତୀ ଯେତେବେଳେ ମୁଣ୍ଡ ବାଡ଼େଇ କାନ୍ଦିଲେ, ତାଙ୍କର ଚେତା ବସିଲା । ସେ କାହାକୁ ବା କଣ ପ୍ରବୋଧ ଦେବେ ! ନିଜେ ନିତାନ୍ତ ଦୋଷୀ ପରି ଧୀରେ ଧୀରେ କଚେରିକୁ ବାହାରି ଗଲେ । ସେଠି ଭଙ୍ଗୁଆ ପରି ବହୁତ ବେଳଯାଏ ଆକାଶକୁ ଚାହିଁ ବସିଲେ । ଶେଷରେ ଚାରିଟାବେଳକୁ ଅଫିମ ଟେଳାକି ଗଳାଧଃକରଣ କରି ବିଛଣାରେ ଆସି ପଡ଼ିଗଲେ । ସେ ଦିନ ସେ ଏଡ଼େ ଗମ୍ଭୀର ଆଉ ଭୟଙ୍କର ଦିଶୁଥିଲେ ଯେ, କେହି ସାହସ କରି ତାଙ୍କ ସହିତ ପଦେ ପାଟି ଫିଟାଇଲା ନାହିଁ ।

ସେହି ଦିନୁଁ ବୁଢ଼ା ଆଉ ବେଶି କଥା କହନ୍ତି ନାହିଁ । କଣ କେତେବେଳେ ମନେ ମନେ ଭତ୍ ଭତ୍ ହୁଅନ୍ତି ବୁଝି ହୁଏ ନାହିଁ । ଅଫିମ ମାତ୍ରାକି ସେହିଦିନୁଁ ମଧ୍ୟ ବଢ଼ିଛି । ତାଙ୍କର ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର କଥାବାର୍ତ୍ତା ଏକରକମ ନାହିଁ କହିଲେ ଚଳେ । ଯେଉଁ ଦିନୁଁ ସୀତାକୁ ସେ ବଳାଜୋରରେ ଦିବାକରକୁ ବିବାହ ଦେଇଛନ୍ତି, ସେହିଦିନୁଁ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ତାଙ୍କ ଉପରୁ ଭକ୍ତି ତୁଟି ଯାଇଛି । କଥାରେ କହନ୍ତି, "କାଚ ଘଡ଼ି, ମନ ଘଡ଼ି, ଥରେ ଭାଙ୍ଗିଲେ ନ ହୁଏ ଯୋଡ଼ି ।" ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ମନ ତ ଭାଙ୍ଗି ଯାଇଛି । ତେବେ ଯେତେ ହେଲେ ହାତ ଧରିଲା ସ୍ୱାମୀ, ସେ ପୂର୍ବପରି ତାଙ୍କର ସବୁ ସେବା କରନ୍ତି । ମନଦୁଃଖ ମନରେ ମାରି ଘରର ହାଲ ହକିକତ ସବୁ ବୁଝନ୍ତି । ହେଲେ ଘର ଦୁଆରରେ ତାଙ୍କର ଆଉ ତେତେ ଖାତିର ନାହିଁ । ଗୁହାଳ ଭାଙ୍ଗି ଗଲାଣି, ଗାଇ ଗୋଟି ଗୋଟି ବିକ ହେଲେଣି । ନଉଆକୁ ପାଇକିରୁ ଛୁଟି ଦେବାରୁ ନଉଆ ଯାଇ ସୀତା ଘରେ କାମ କରୁଛି । ଚମ୍ପାବୋଉ ମରିଗଲାଣି । ବାକି ବୁଢ଼ୀ ହାଡ଼ୀ ପିତେଇ ନାମକି ରେବତୀକ ଧରି କଷ୍ଟେ ମଷ୍ଟେ ଘେଷାଇ ବାସ ପାଇଛି ସାଦରେ, ତାର ଆଖିକି ଭଲ ମଧ୍ୟ ଦିଶୁ ନାହିଁ । ପୁଣି ରଘୁନାଥ ଓ ସୀତା ଚିନ୍ତାରେ ସର୍ବଦା ଆଖିରୁ ଲୁହ ବୋହୁଛି । ରେବତୀର ଆଖି ମଧ୍ୟ ସବୁବେଳେ ଲୁହ ଜରଜର । ଯେଉଁ ସ୍ୱାମୀ ତାକୁ ମୁଣ୍ଡର ମଣି କରିଥିଲେ, ତାଠୁ ହତାଦର ପାଇ କେବଳ ଜୀବନ ଥିବାରୁ ବଞ୍ଚିଛି ସିନା ? ଆଜ ଅବଧି ସେ ବାରଟି ପିଲାର ମା । ସେଥିରୁ ଜୀବିତ ମୋଟେ ପାଞ୍ଚଟି । ଏଣିକି କେବଳ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଅକାଳ ଜାତ ସନ୍ତାନଗୁଡ଼ିଏ ହୋଇ ହୋଇ ମରୁଛି ବଞ୍ଚୁଛି । ତାର ରୂପରଙ୍ଗ କିଛି ନାହିଁ । ମୁହଁ ପେଠା ପଡ଼ି ଗାଲପାଟି ହାଡ଼ ବାହାରି ପଡ଼ିଛି । ସୂତିକା ରୋଗରେ ସେ ଦୁଇବର୍ଷ ହେଲା ନିତି ନିତି ପଥ୍ୟ ପାଚନ ଖେଳ ବସିଛି । ଘର କଥା ଅବା ବୁଝିବ ସେ କଣ ? ସ୍ୱାମୀ ଚର୍ଚ୍ଚା ଅବା କରିବ ସେ କଣ ? ସେ ମଲ୍ଲିକାଠି ପରି ଆପଣାର ଅସ୍ଥିର ଜୀବନଟା ଯେନ ମ୍ରିୟମାଣ । ମ୍ଳାନବଦନରେ ଥରେ ବାରୁ

ସନ୍ଦେହ ଦେଖା ହୁଏ କି ନା ସନ୍ଦେହ । ବାବୁ ତନ ଘଡ଼ି ହିନ୍ଦୀ ଦେଇ ପଟେ-
କାନଧରି ହୋଇ ପଡ଼ି ରହୁଥାଏ । ତାହାର ଦାଣ୍ଡ ଭଲ [illegible] । ଲକ୍ଷ୍ମୀଆ
ମଲ୍ଲଦନ୍ତ ତା ମନ ଆହୁରି ମନ୍ଦ ନାଉଛି । ଘରେ ପୁଅ ଝିଅ ମଧ୍ୟରେ ଖେଳାବଣା ଓ
ମଙ୍ଗଳ ହଉଛି ସାନ ସାନ ଦିନ । ବାକି ଦୁଇ ନାତୁଣୀକୁ ବୁଢ଼ା ବହୁକାଳୁ
ବିଭା ଦେଇ ସାରିଲେଣି । ତାଙ୍କ ବିଭାବେଳେ ଅଉ ସେ ଧନ କଥା ଉଠାଇ
ନାହାନ୍ତି । ସୀତାଦେଇଙ୍କୁ ଦେଖା ପାଇ ତାଙ୍କ ମନ ମରୁଛି । ଘରଟିର ଆଉ ସେ
ଶ୍ରୀ ସମ୍ପଦ ନାହିଁ । ଜୀବନ ଥାଇ ନ ଥିଲା ପରି । ଏ ସବୁ କଣ ବୁଢ଼ାଙ୍କୁ ବାଧୁ
ନାହିଁ ? ବୁଢ଼ା ନୀରବରେ ସେହି ସବୁ ଚିନ୍ତା ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ମନରେ
ଖେଳାଉଛନ୍ତି, ହଜାର ପଥର ହେଲେ ବି ଦିନେ ତରଳିବ । ହଜାର ବୁଢାର ମନ
କଠିନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଦିନେ ତ ସେ ନଇଁଲା । ତାଙ୍କର ନିଜର ଦୋଷ ସେ
ବୁଝି ପାରୁଛନ୍ତି, ବୁଝି ଅନୁତାପ କରୁଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ବ୍ୟର୍ଥ ଅନୁଶୋଚନାରେ ଆଉ
ଫଳ କଣ ? ସେ ବେଳେ ବେଳେ ଆଖି ମେଲାଇ ଘରର କଡ଼ିକାଠଗୁଡ଼ିକ
ଗଣୁଛନ୍ତି, ପାଖରେ ପଡ଼ିଥିବା ପଙ୍ଖା ହଲେଇ ଦେଉଛନ୍ତି । ଏହିପରି ସମୟରେ
ବାବୁ ସେ ଘରକୁ ଆସି ଦାଣ୍ଡ ସିନ୍ଦୁକ ଫିଟାଇ କଣ କାଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା ।
ଚଉଧୁରୀଏ ଟିକିଏ ମୁଣ୍ଡ ଉଠାଇ ତାଙ୍କୁ ବିରକ୍ତ ଭ୍ରୂଭଙ୍ଗୀରେ ଚାହିଁ ରୁକ୍ଷ
ସ୍ୱରରେ କହିଲେ—"ହରିହର ବାବୁ କଟକ କାଲି ସଞ୍ଜବେଳେ ଯିବାକୁ
କହିଥିଲେ, ଗଲୁ ?" ବାବୁ ସିନ୍ଦୁକର ତାଲା ଫିଟାଉ ଫିଟାଉ କହିଲା—"ମୋର
ବେଳ ନାହିଁ ଯିବାକୁ, ସେଠିଆ କି ହରୁଷିଆ କାହାକୁ ପଠାଉ ନା ?"

"ଆରେ ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ଗରଜ, ନା ଆମର ଗରଜ ? ତୁ ମାଲିକ
ହୋଇ ନ ବୁଝିବୁ ତ, ଆଉ ମୁଁ ବୁଢ଼ାଟା କେତେ ଧନ୍ଦାଳି ହେବି ?"

ବାବୁ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲା, "ତମକୁ କିଏ କହୁଚି ଧନ୍ଦାଳି ହବାକୁ ?
ଗୁଡ଼ିଏ ଦିନ, ଗଲା ଯାଉ । ଘଣ୍ଟ ଅର୍ଜିତ ସଙ୍ଗେ ଲଗି ମୋର ଯଶ ପାଉଚ ?"

ବୁଢ଼ା ଈଷତ୍ କୋପ ପ୍ରକାଶ କରି କହିଲେ—"କଣ କହିଲୁ—ତୋ
କଥାରେ ମୁଁ ଚଉଦ ମାଣ ବିଲ ଘରବାଡ଼ି ସବୁଠି ଗୁଡ଼ି ଦେବି ? ଆଉ ତୁ ସଙ୍ଗୀ
ସଙ୍ଗାତଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଆଖଡ଼ା । ମଉଛବରେ ମାତିଥିବୁ ? ତତେ ଯେଉଁ କଥା
କହିଲେ ବେଳ ନାହିଁ । ରଜାପୁଅଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ବୁଲିବାକୁ ବେଳ ଅଛି ? କଣ୍ଢେଇ
ପୁଅ ସାଙ୍ଗରେ ଘଡ଼ି ଘଡ଼ି ପାଲା କରିବାକୁ ବେଳ ଅଛି ? ସର୍ବନାଶିଆ କୁଳାଙ୍ଗାର !"
କ୍ରୋଧରେ ଚଉଧୁରୀଏ ବିଛଣାରୁ ଉଠି ପଡ଼ିଲେ । ବାବୁକୁ ଟଙ୍କା ତମସୁକ ହାତ-
ବାକ୍ସଟା କାଢ଼ିବାର ଦେଖି ଗର୍ଜନ କରି କହିଲେ- "ତୁ କୁଞ୍ଚିକାଠି କୋଉଠୁ
ପାଇଲୁ ? ବୋଉ ଦେଇଚି ପରା ?—" ଏହା କହି ସରସ୍ୱତୀଙ୍କୁ ଦୁଇପଦ ଟାଣ
କଥା ଶୁଣାଇ ତା ହାତରୁ ବାକ୍ସଟା ଛଡ଼ାଇ ନେଇ କହିଲେ—"ତୁମ ମା
ପୁଅର ଟାଣ ମୁଁ ଭାଙ୍ଗିବି ଯେ । ତୁ ବୁଝିବୁ ନା, ସେ ଟଙ୍କା ମୋ ମଣ୍ଡିଆର ।"

ବାବୁ ପିତା ପ୍ରତି କ୍ରୋଧକଟାକ୍ଷ ନିକ୍ଷେପ କରି କହିଲା—"ଆଜି, ଇଲଗେ ମୋର ପାଞ୍ଚଶ ଟଙ୍କା ଦରକାର । ତୋଉ କତରେ ଥିଲେ ତମ ସିନ୍ଧୁକରେ ହାତ ଦେଇ ନ ଥାନ୍ତି ।"

"ପାଞ୍ଚଶ ଟଙ୍କା କଣ କରିବୁ ? କେଉଁଠି ଖାନା ଖେଳ ହଉଚ ପଧ ?"

"ସେଥିରେ ତମର କଣ ଅଛି ? ମତେ ପାଞ୍ଚଶ ଟଙ୍କା ଇଲଗେ ଦିଅ, ମୁଁ ଆଉ ବିଳମ୍ବ କରି ପାରିବି ନାହିଁ । ଦାମ ବାବୁ ବାହାରେ ଚହିଛନ୍ତି ।"

ବୁଢା ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ପୁଣି ବିଛଣାକୁ ଉଠି ବସି କହିଲେ, "କଣ ? ତୁ ପାଞ୍ଚଶ ଟଙ୍କା ନେଇଯିବୁ ? ଦାମ ବାବୁ ପର ବଜାର ଚୁଲିଖୋର—" ସେ ଆଉ କଣ କହିଥାନ୍ତେ, ବାବୁ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ରାଗ ହୋଇ କହିଲା—"ତୁନିପଡ଼ ତୁମେ ! ମତେ ପାଞ୍ଚଶଟଙ୍କା ଦେବ କି ନାହିଁ କହ ? ଭଲେ ଭଲେ ଦେବ ତ ଦିଅ, ନହିଲେ ସେହି ସୁନାହାରଟା ନଉଚ ?" ଏହା କହି ଚାବିଟା ଝିଙ୍କି ନେଲେଇ ଦେଲା ।

ବୁଢା ବସି ବସି କହିଲା "ହବୁ ନେ । ତୋର ପାଇଁ ସଞ୍ଚୟ କରି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ରକ୍ଷିତ ରେ କୁଳ ବାଳୁଙ୍ଗା ! ତୋର ବାପ ପିତାଙ୍କ ପାଇଁ ! ମୋ ଧନ ଆଉ ନାହିଁ ଯେ, ଯାଉଚ ! ହଉ ଦେଖିବୁ ତୁ ! ହାତ ପଠିରେ ଲୁହ ପୋଛୁବୁ !"

ଏହା ପରେ ବାପ ପୁଅଙ୍କର ଖୁବ୍ ତୋଳାବୋଳି ଥୋଡାଏ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ବାବୁ ନ ମାନି ପାଞ୍ଚଶ ଟଙ୍କା ନେଇ ଆସିଲା । ଭିତର ଦ୍ୱାରରେ ରେବତୀ ଠିଆ ହୋଇ କାନ ପାରି ବାପ ପୁଅଙ୍କ କଜିଆ ଶୁଣୁଥିଲା । ସ୍ୱାମୀ ଉପରେ ଶ୍ୱଶୁରର ଅନର୍ଗଳ ଅଭିଶାପରେ ତ ମନଭିତର କାନ୍ଦି ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ସେ ଦୀର୍ଘ-ନିଶ୍ୱାସଟିଏ ପକାଇ ଯେମିତ ମୁହଁ ବୁଲାଇଛି, ବାବୁ ସେ ଘରୁ ବାହାରି ଆସିଲା—ତାହାର ରାଗ ଓ ଉତ୍ତେଜନାରେ ଗୋରାମୁହଁ ନାଲି ପଡି ଯାଇଥିଲା । ରେବତୀ ଖାଲି ଏତକ କହିଲା—"ବାପାଙ୍କୁ ଏତେ ଭଣ୍ଡଷଣ୍ଡ ଗାଳି କାହିଁ ସର୍ବଦା ଦେଉଚ କହିଲ ? ସେ ସପୁଚନ୍ତି, କାନ୍ଦୁଚନ୍ତି—"

"ତୋର କଣ ଅଛି ବଜାତ—ତୁ ସେ ଖଣ୍ଡ ବୁଢ଼ାର ପକ୍ଷ ନେଇ ମୋ ସାଥିରେ ଲଢ଼ିବାକୁ ଆଇଲୁ—?"

ରେବତୀ ତୁନି ହୋଇ ରାଗରେ ଜରିଗଲା । ସେ ଆନନ୍ଦରେ ମୁଠି ବନ୍ଦେଇ ବନ୍ଦେଇ ବାଣ୍ଡକୁ ଗଲା । ଦାମ ବାବୁ ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ବସିଥିଲେ । ତାହାର ଏତେ ବିଳମ୍ବ ଦେଖି କହିଲେ —"ଏତେ ଉଚ୍ଛୁର କାହିଁ ?"

"ଟଙ୍କା କଣ ସହଜରେ ମିଳେ ? ପୁଣି ଗର୍ଜ୍ଜନ ତର୍ଜ୍ଜନ ପାଇଁ । ସେ ଓଲ୍ଡ ଫୁଲ୍ ଆମୋଦପ୍ରମୋଦର କଣ ପାଖ ଦେବ ମାଜନ ?"

"ତୋ ବାପ ଏକା ପୁରୁଣା କାର୍ପଣ । ଲୋକଟା ଏତେ ଧନ ସାଇତି ଧରିଇଛି ଯାହା ହସି ଖୁସିରେ ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବାକୁ ଦେଉ ନାହିଁ ।"

"ତାର ଦ'ଓଳି ଦ' ଟେଳା ଅଫିମ ହେଲେ କଥା ସରିଲା । ଅଫିମ ନିଶା ମୁଣ୍ଡରେ ଯେତେ ଚଢୁଥିବ, ବୁଢାର ହିସାବପତ୍ରଟା ସେତିକି ଗୋଳେଇ ମିଶେଇ ଯାଉଥିବ । ମତେ କହୁଚ, ହରିହର ବାବୁ କଟକ ଯା । ଅରେ ତମେ ତ ଜାଣି ଜାଣି ଗଣ୍ଡ ମାଇକିନାକୁ ଭୁଲେଇ ନାବାଳଗ ସମ୍ପତ୍ତି ନେଇଚ, ମୁଁ ସେ ପାପରେ କାହିଁକି ପଶିବି ? ଏତେ ପାପ କଣ ଧର୍ମ ସହିବ ? ବିଧାତା ସେଇ ଯୋଗୁ ମୋ ସୁନାପୁଅକୁ ଛଡ଼େଇ ନେଇଛନ୍ତି ।"

"ଲକ୍ଷିଆ ଗଲାଦିନୁଁ ତୋ ବାପ ବସିଗଲେ—"

"ତେବେ ତ ସେଟା ମରୁ ନାହିଁ !"

ରାମ ବାବୁ ହସିଦେଇ ତାଆରିଲା ପରି କହିଲେ—"ହଇ ରେ ! ବାପକୁ ଏମିତି କଥା କହନ୍ତି ?"

ବାବୁ କହିଲେ—"ଆଉ, ନାଇଁ ତ ବସି କରି ଖାଲି ସରିଙ୍କର ଅନିଷ୍ଟ କରୁଥିବ । ତାହାଯୋଗୁ ତ ସୁନାଘର ଚୂନା ହେଲା । ତା ସଙ୍ଗେ କାର ଟେଢ଼େ କହିଲ ?"

"ତୋ ଶଶୁର ସାଙ୍ଗରେ ଖୁବ୍ କଜିଆ କରୁଚ ବୁଢ଼ା, ନାଁ ?"

"ତା ଝିଅଟାକୁ ଏଠି ବନ୍ଧ କରି ରଖିବା ଫଳ କଣ କହିଲ ? ମୁଁ ତ କହେ ଏଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଯାଉ । ଦିନସାରା ତା ପଥିପାଚନ ଦେଖି ଦେଖି ମତେ ବିରକ୍ତ ଲାଗିଲାଣି । ସବୁବେଳେ ଦିହ ଦୁଃଖକୁ କିଏ ପାରିବ ବାବା !"

"ତାର ଦୋଷ କଣ କହିଲୁ ? ତାର ତ ବର୍ଷକୁ ବର୍ଷ ପିଲା ହଉଚି ?"

"ମୁଁ କଣ ତାକୁ କହୁଚି ବର୍ଷକୁ ବର୍ଷ ପିଲା ଜନ୍ମ କରି ଆଉ ଗାଡ଼ିକୁ ଦଉଥା !"

"ସେ କଣ ବିଧାତା ପୁରୁଷ !"

"କାହିଁରେ ଖୁଡି ! ଦୁନିଆଟା ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତିମୟ, ମୁଁ କିଆଁ ଏତେ ଦୁଃଖ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗିବି ?"

"ହଁ ତୋର ତ ବନ୍ଧନା ବଡ଼ ଅଛନ୍ତି !"

ବାବୁ ହସି ଦେଇ କହିଲେ—"ରୁନ ହ, ରୁନ ହ । ଆମେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଏମିତି କଥା କହୁଚୁ ?"

‘‘ହଁ’’, ଏହା କହି ଦାମ ବାବୁ ଓରଫେ ଦାମୋଦର ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ଓ ବାବୁ ଓରଫେ ବିଷ୍ଣୁପ୍ରସାଦ ଦୁଇ ଜଣ ଯାଇ ମଙ୍ଗଳାବାଗ ଗୁଲି ଆଡ୍ଡାରେ ଉଠିଲେ । ଦାମ ବାବୁ ପୁରୁଣା ଗୁଲିଖୋର, ବାବୁ ଶିକ୍ଷାନବିଶ୍ ମାତ୍ର ।

ଜ୍ୱାଇଁର ଏ ଅଧଃପତନ ଦେଖିଲା ଦିନୁଁ ଜଗନ୍ନାଥ କବିରାଜ ମର୍ମେ ମର୍ମେ ମରି ଗଲେଣି । ନିଜ ବୁଦ୍ଧିରେ ଜମିଦାରପୁଅକୁ ଝିଅ ଦେଇଛନ୍ତି ଷିବ ମନସ୍ତାପରେ ଦୁଇ ପ୍ରାଣୀ ଦିନ କାଟୁଛନ୍ତି । ସେଦିନ ସକାଳୁ ସକାଳୁ ଦିଟା ସାନ୍ଧବାତି ତାରାମଣି ପୋଥି ଧରି ବସିଲେ । ଆଜି ତାଙ୍କ ମନ ଆଗ୍ରହ ଓ ଆନନ୍ଦରେ ପୂରି ଉଠିଚି । ଜଗନ୍ନାଥ ନାହାନ୍ତି, ଷ୍ଟେସନକୁ ଯାଇଛନ୍ତି—ରଘୁନାଥ ଆଉ ତା ପିଲାପିଲିଙ୍କି ପାଛୋଟି ଆଣିବାକୁ । ତାରାମଣି ବାରମ୍ବାର ଦାଣ୍ଡ ସଡ଼କକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି । ଆଜିକାଲି ତାଙ୍କ ଘର ନିତାନ୍ତ ଶୂନ୍ୟ, କେବଳ କଡରେ ଅଛି ରୁପେଇ ବୋଲି ରୁକଣୀ ପିଲାଟି ।

ରୁପେଇର କେହି ନାହିଁ । ଜାତିରେ ସେ ବାଉରୁଣୀ । ଯେତେବେଳେ ତାକୁ ଦୁଇ ବର୍ଷ, ତା ମା ବାତଶ୍ଳେଷ୍ମା ଜ୍ୱରରେ ମରିଗଲା । କବିରାଜେ ତା ପାଇଁ ବହୁତ ଔଷଧ ପାଣି କରିଥିଲେ, ସେହିଦିନୁ ରୁପେଇଟି ତାଙ୍କ ବାଡ଼ି ପଦାରେ ପଡ଼ିଛି । ବାହାର ଘର ଖଟେକେ, ଗୁହାଳଟା ପୋଛୁ ଦିଏ, ହେଲେ ନିହାତି ନିଶ୍ଚୁଛିଆ ବେଳେ ତାରାମଣିଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ କଥାଭାଷା ହୁଏ । ଏବେ ଆସି ତାକୁ ବୟସ ହେଲାଣି ଦଶ, ଏଗାର । କାଳୀ ହେଲେ ମଧ ଗଣ୍ଡି ମୁଠିଆ । ପେଜ ପାଣି ପିଇ ତା ଦେହ ବଳିଲା ପରି । ତା ହାତର ଦୁଇମୁଠା ମୋଡ଼ା ଖାଇଲେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ବୁଲି ବୁଲି ଥକି ଯାଇଥିବା ଗୋଡ଼ ଦୁଇଟାରୁ ବିଷ ଛାଡ଼ିଯାଏ । ତା ମାୟା, ସ୍ନେହ, ସେବା, ଯତ୍ନରେ ମୋହିତ ହୋଇ କବିରାଜେ ତାକୁ ମା ବୋଲି ଡ଼ାକନ୍ତି । ତା ପାଇଁ ହାତକୁ ଦୁଇ ମୁଠା ରୂପା କାଚ, କାନକୁ ହଳେ ସୁନାଫୁଲ, ବେକରେ ରୂପାର ଗୋଟିଏ ଜଞ୍ଜିର କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ରୂପେଇ ସାଆନ୍ତ ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କୁ ଅଜା ଆଈ ବୋଲି ଡାକେ ।

ଆଜି ତା ମନଟା ଖୁବ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ । ଆଈ କହିଛନ୍ତି ତାଙ୍କ ପୁଅବୋହୂ ଆସିବେ, ନାତି ନାତୁଣୀ ଆସିବେ । ତା ମାମୁ ମାଇଁଙ୍କ ବାଟ ଚାହୁଁ ସେ ଓଳିଏ ହେଲା ଛୁଡ଼ା ହୋଇଛି । ତାରାମଣି ତାକୁ କହିଲେ—‘‘ଯା, କାନଟା ପାରି ଟିକଏ ଗଡ଼ପଡ଼ ହ । କଅଁ ଏତେ ଠିଆଟା ହେଇ ଦଣ୍ଡ ସାଧୁଚୁ ? ତାଙ୍କ ଆସିବା ବେଳ କଣ ହେଲାଣି ?’’

ରୁପେଇ ବୁଲେଇ କହିଲା—‘‘ଆଇ ! କେଏ କେଏ ଆସିବେ ?’’

ତାରାମଣି ପୋଥି ଥୋଇ ଦେଇ କହିଲେ—‘‘ତୋ ମାମୁଁ ଆସିବ, ମାଇଁ ଆସିବ, ତାଙ୍କ ପୁଅ ଝିଅ ଆସିବେ ।’’

"ତାଙ୍କ ପୁଅ ଝିଅ ନାଁ କଣ ?"

ଏତିକିବେଳକୁ ଦାଣ୍ଡରେ ଗାଡ଼ି ଶବ୍ଦ ଶୁଭିଲା । ରୂପେଇ ନିଜ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଅପେକ୍ଷା ନ କରି ଏକାବେଳକେ ଦାଣ୍ଡପିଣ୍ଡାରେ ଯାଇ ଉଠିଲା । ତା ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟକୁ ଶଗଡ଼ଟିଏ ସେ ବାଟେ ଦେଇ ଗଲା । ସେ ତାକୁ ମନ ଇଚ୍ଛା ଦୁଇ ପଦ କହି କାନଧରି ଶୋଇ ପଡ଼ିଲା । ଗାଢ଼ନିଦରେ ତା ମାମୁଁ ମାଇଁ ଆସିବା କଥା ପାସୋରି ପକାଇଲା ।

ରଘୁନାଥ ଓ ମାୟା ଆସି ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ତାରାମଣିଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କଲେ । ପିଲାଙ୍କର ବାରମ୍ବାର ମୁଖଚୁମ୍ବନ କରି ସ୍ନେହମୟୀ ଆଈ ଆଖିରୁ ଆନନ୍ଦ-ଧାରା ବହିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଆଜି ବହୁଦିନ ପରେ ପିତା ପୁତ୍ରର ମିଳନ । ବହୁବର୍ଷ ତଳେ ସେହି ଯେ ସକାଳ ବେଳେ ଗାଁକୁ ଯିବାକୁ ରଘୁନାଥ ବିଦାୟ ନେଇଥିଲା, ସେହି ଦିନୁଁ ପ୍ରାୟ ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ପରେ ଏ ସାକ୍ଷାତ୍ । ସମସ୍ତଙ୍କର ଏଥି ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇ ଯାଇଛି । ଜଗନ୍ନାଥ ତାରାମଣିଙ୍କର କଳାବାଳ ଠାଏ ଠାଏ ପାଚି ଧଳା ଦିଶିଲାଣି । ତାରାମଣି ଆଗଠାରୁ ଝଡ଼ି ଯାଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସ୍ୱାମୀ ଝାଳା ପଡ଼ି ଯାଇଛନ୍ତି । ରଘୁନାଥ ପରମାନନ୍ଦରେ ଖଟରେ ବସି ପଡ଼ିଲା । ତାରାମଣି ମହାଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ଉଠି ସମସ୍ତଙ୍କର ତର୍ଚ୍ଚାରେ ଲାଗିଗଲେ । ମାୟାକୁ ଭୋଜନରେ ବସାଇ ତାରାମଣି ସ୍ନେହରେ କହିଲେ—"ଗରିବ ଘର ସାତ ମାଙ୍କୁ ରୁଚିବ କି ?"

ମାୟା ଲଜ୍ଜାନତ ଦୃଷ୍ଟି ତଳକୁ କରି ରହିଲା । ତା ଶାଶୂ ଶ୍ୱଶୁର ପାଇ ସେ ଯେ କେତେ ପରମାହ୍ଲାଦିତା, ଏହା ବଚନରେ ପ୍ରକାଶ କରିବା ତାହାର ସାଧ ନ ଥିଲା । ତାରାମଣି ତା ଆଖିରୁ ତା ମନ କଥା ବୁଝି ପାରିଲେ । ତୋତାକୁ ନେବାକୁ ହାତ ବଢ଼ାଇଲେ । ତୋତା ନୂଆ ଲୋକ କୋଳକୁ ଯିବାକୁ ଆଦୌ ମଙ୍ଗିଲା ନାହିଁ । ନିର୍ମଳ, ନିରୁପମ ଦୁହେଁଯାକ ଆଈର ଦପଟେ ବସିଗଲେ । ମିନତି ଅଜା କୋଳରେ ଆଉଜି ପଡ଼ିଲା ।

ବାପ ପୁଅର କଥା ଆଉ ସରୁ ନାହିଁ । ସେ ରାତିରେ ଆଉ କାହାରିକୁ ଆନନ୍ଦରେ ନିଦ ହେଲା ନାହିଁ । ରୂପେଇ ମଧ୍ୟ ଅଧରାତିଯାକେ ବସି ନୂଆ ମାମୁଁ, ମାଇଁଙ୍କି ରଙ୍ଗ ସରସର ହୋଇ ଶୁଙ୍ଘି ବସିଲା ।

ବାବୁର ହାଲ ଶୁଣି ରଘୁନାଥ ଆଖିରୁ ପାଣି ଗଡ଼ିଗଲା । ସେ ଗଭୀର ଶ୍ୱାସ ସହ ପିତାଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ନିଭୃତରେ ମାୟା ଓ ରଘୁନାଥ । ଜଗନ୍ନାଥ ବାହାରକୁ ଯାଇଛନ୍ତି । ତାରାମଣି ମନ୍ଦିରରେ ନାତି ନାତୁଣୀଙ୍କୁ ଧରି ବସିଛନ୍ତି, ସଞ୍ଜ ଗଡ଼ିଗଲାଣି । ବାରପଟରୁ

ହେନାଫୁଲର ଗନ୍ଧରେ ପ୍ରାଣ ମାତି ଉଠୁଛି । ବାରପିଣ୍ଡାରେ ବସି ରଘୁନାଥ ମାଳୁକୁ କହିଲେ—"ଏଠି ତୁମର ଚଳିବାକୁ ଅସୁବିଧା ହେଉ ନାହିଁ ତ ? ମୁଁ ଅନ୍ୟ ଘର ଦେଖିବି ?"

ମାଳୁ ଚମକି ପଡ଼ି କହିଲା—"ଏ ପରା ବାପ ମାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ମୁଁ ଯିବି ଅନ୍ୟ ଘରକୁ ? କେଇଟା ଦିନ ଲାଗି ଆସିଚୁଁ ଯେ ! ମା'ଙ୍କ ପ୍ରେମରେ ଭୋଳିଏ ବାଇ । ଚାଲ ନା, ଏଥର ମା ବାପାଙ୍କୁ ବର୍ମା ନେଇଯିବା ?"

ରଘୁନାଥ ଦୁଃଖିତ ହୋଇ କହିଲା—"ମାଳୁ ! ତୁମେ ଯଦି ଜାଣନ୍ତ ବାପାଙ୍କର ଏ ସ୍ୱାର୍ଥ ଟଣ ଯୋଗୁଁ ତାଙ୍କୁ କେତେ ଦଣ୍ଡ ମିଳିବ ?"

ମାଳୁ ହସି ଦେଇ କହିଲା—"ଆଉ ମିଳିବାକୁ ବାକି ନାହିଁ ଯେ । ଲୁଚେଇ କି ରଖିଲାହନ୍ତି ସେମାନେ ପରା ଏକଘରିକିଆ ?'

"କଣ କହୁଚ ?" ବିସ୍ମିତ ରଘୁନାଥ କିଛୁକ୍ଷଣ ତୁନି ହୋଇ ସେଠି ବସି ରହିଲା । ମାଳୁ ଯେ କେତେବେଳେ ଘର ଭିତରକୁ ଚାଲି ଯାଇଥିଲା, ସେ ଜାଣି ନାହିଁ ।

ନୀରବ ନୈଶାକାଶକୁ ଚାହିଁ ତାହାର ବାଲ୍ୟକାଳର ଶତ ଶତ ସ୍ମୃତି ଏକାବେଳକେ ତାର ଚିତ୍ତ ଅଧିକାର କରି ବସିଲେ । ଏହି ସେହି ବାରପିଣ୍ଡା । ଏଇଠି ବସି ସେ କେତେ ତା ପ୍ରାଣର ସୀତା କଥା ଭାବିଥିଲା, କେତେ ସୁଖର ମଧୁଚକ୍ର ରଚନା କରିଥିଲା, ଏହି ଘରେ ସୀତାକୁ ନେଇ ସେ ସୁଖର ସଂସାର କରିବ ବୋଲି କେତେ ପାଞ୍ଚ ପାଞ୍ଚୁଥିଲା । ଆଜି କାହିଁ ସେ ସୀତା ! ତଥାପି ସୀତା ତା ହୃଦୟରେ ଅଛି । ସୀତାକୁ ଦେଖିଲା ଦିନୁ ଏକଥା ନିତି ନିତି ତା ମନେ ପଡ଼ୁଛି । ତାକୁ ସେ ଭୁଲି ନାହିଁ । ତା ପ୍ରେମ ଭସ୍ମାଚ୍ଛାଦିତ ବହ୍ନି ପରି ତାହାର ହୃଦୟର ଗୋପନତମ ପ୍ରଦେଶରେ ଅଦ୍ୟାପି ଲୁକ୍‌କାୟିତ । ଯେ ଆବାଲ୍ୟ ସଙ୍ଗିନୀ ଥିଲା— ଯାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ କଥା, ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟ ତାର ପ୍ରେମରେ ଅଭିଷିକ୍ତ ହୋଇଥିଲା, ତାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ରକ୍ତବିନ୍ଦୁ ଯାହାର ନାମରେ ବହୁଥିଲା, ସେହି ସୀତା—ସେ ବାଲ୍ୟସଖୀ ସୀତାକୁ ରଘୁନାଥ କେମିତି ଭୁଲନ୍ତା ? ତାହାର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଭାଙ୍ଗିଛି, ସେ ସଂସାର କରିଛି, ପ୍ରେମମୟୀ ସତୀ ସାଧ୍ୱୀ ପତ୍ନୀ ଲାଭ କରିଛି, ଦୁଇ ପିଲାର ବାପ ହୋଇଛି, ତଥାପି ସୀତାକୁ ସେ ଭୁଲି ନାହିଁ । ସୀତାର ପ୍ରତ୍ୟେକ କଥାଟି ତା ମର୍ମରେ ଲେଖା ହୋଇ ରହିଛି—ତାହାର ଜୀବନର ଯେ ସୀତା ଥିଲା ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଉପଲକ୍ଷ ଗୁଡ଼ାଏ ଯୁଟିଛନ୍ତି ସତ୍ୟ, ତଥାପି ସୀତା ତାହାର ହୃଦୟରେ ଜୀବିତ ଅଛି । ମୃତ ଆତ୍ମୀୟର ସ୍ମୃତି ପରି ସେ ସୀତାର ବାଲ୍ୟ-ସ୍ମୃତିକୁ ଗୁପ୍ତଧନ ରୂପେ ପ୍ରାଣର ସଙ୍ଗୋପନ କରି ରଖିଛି । ସୀତା ତାର ହଜି ନାହିଁ—ଅନ୍ତରରେ ଅଛି; ମରି ନାହିଁ ମର୍ମରେ ଜୀବିତ ରହିଛି । ଏହି ଘର ହିଁ ତାର ସାକ୍ଷୀ, ଏହି

ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗଛ ତାର ପ୍ରମାଣ, ସେଇ ପୁରୁଣା ଆମ୍ବଗଛଟା ଅଦ୍ୟାପି ଜୀବିତ ଅଛି, ତାହାରି ମୂଳରେ ବସି ରଘୁନାଥ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲା ସୀତାର କଥା; ସୀତାର ବୈଧବ୍ୟ–ବୃନ୍ଦାବନକୁ ତବାହ ହେବା ଆଶଙ୍କାରେ ତାହାର କୋମଳ ପ୍ରାଣ କାନ୍ଦି ଉଠିଥିଲା । ଆଜି ଅଭାଗିନୀ କଣ ହୋଇଛି ? ସେ ବିଧବା ହେବା ତା କପାଳରେ ଶେଷକୁ ଘଟିଲା ! କିନ୍ତୁ ବକୁଳପର ମନେ ପଡ଼ିଲା ସୀତାର ସେହି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମାଳା ଦାନ । ସେହି ଦିନ ତ ସେ ତାକୁ ସ୍ତ୍ରୀ ବୋଲି ଭାବିଥିଲା । ସଂସାର ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ନାଟୁଆଙ୍କ ଭଳି ଆଉ ଯେତେ ସୁଅଙ୍ଗ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ତ ତାର ପ୍ରଥମ ବିବାହ । ଅନ୍ତରାତ୍ମାକୁ ସାକ୍ଷୀ କରି ସେ ଯେ ବିଭା ହୋଇଥିଲା । କି ଅପୂର୍ବ ସ୍ୱାର୍ଥ ତ୍ୟାଗ କରି ସେ କନକପୁତ୍ତଳି ବିସର୍ଜନ ନ ଦେଇଛି । ଭାବୁ ଭାବୁ ରଘୁନାଥର ଗ୍ରୀବ କୋହରେ ବୁଡ଼ିଗଲା । ଆକାଶର ତାରା ଚନ୍ଦ୍ର ରଘୁ ମୁହଁକୁ ଅନାଇଲେ । ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ତଳେ ଠିକ ଏଇଠି ରଘୁକୁ ସେମାନେ ଦେଖିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ତାହାର ସୀତା ମାତ୍ର ସମ୍ବଳ ଥିଲା । ଆଜି ତାହାର ଘରଆଡ଼େ ପ୍ରେମର ଫୁଲବନ । ତଥାପି ସୀତା ଫୁଲର ପ୍ରଜାପତି, ସେ—ତାକୁ ଭୁଲି ନାହିଁ । ସୀତା ପରର ସ୍ତ୍ରୀ, ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଧବା, ସନ୍ତାନବତୀ ଜନନୀ, ତଥାପି ରଘୁନାଥ ତାକୁ ମନେ ପକାଇ ବ୍ୟଥିତ ହେଉଛି । ଦେହ ସହିତ ତାର ସମ୍ବନ୍ଧ ତୁଟିଛି, କିନ୍ତୁ ଅନ୍ତରାତ୍ମାର ସେହି ପୁରାତନ–ପୁରାତନ ସମ୍ବନ୍ଧ ରହିଛି । କିଏ ଜାଣେ ସେ କେଉଁ ଯୁଗର ସମ୍ବନ୍ଧ ? କିଏ ଜାଣେ ସେ କେଉଁ ଜନ୍ମର ସମ୍ପର୍କ ? କିଏ ଜାଣେ ସେ କେଉଁ ଲୋକ ଲୋକାନ୍ତରର ଅଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଶୃଙ୍ଖଳ ? ରଘୁନାଥ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ସହି ମାନବର ଜଟିଳ ବିଷୟ ଭାବୁଥିଲା । ଏତେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଭିତର ଦେଇ ସେ ଆସିଲାଣି, ଏତେ ସୁଖ ଦୁଃଖର ଢେଉ ତା ମୁଣ୍ଡ ଉପର ଦେଇ ଗଲାଣି, ତଥାପି ସେହି ଯେ ଛ ବର୍ଷର ବାଳିକାଟି ଦିନେ ଦର ଦର ଚିଠା ପାନଖିଲଟି ଆଣି ତାହାର କୋମଳ ହସ୍ତରେ ଦେଇଥିଲା, ସେହି ବାଳିକାଟିକୁ ସେ କିପାଁ ଅବଧି ଭୁଲି ନାହିଁ ? ମଣିଷ କଣ ମଣିଷକୁ ଏତେ ପ୍ରେମ କରି ପାରେ ? ସୀତା ତାକୁ ପ୍ରେମ କରିଥିଲା ସତ, କିନ୍ତୁ ସେ ପ୍ରେମ କଣ ଆଉ ଅଛି ? ସୀତା ତାକୁ ଭୁଲିଛି, ବିବାକରର ମୃତ୍ୟୁଶଯ୍ୟାରେ ରଘୁନାଥ ଦେଖିଛି ତାହାର ସ୍ୱାମିପ୍ରେମ, ସୀତା ତାକୁ ନିଶ୍ଚୟ ପାସୋରିଛି, କିନ୍ତୁ ସେ ହତଭାଗ୍ୟ କିପାଁ ତାକୁ ଭୁଲି ନାହିଁ ? ନାରୀ ତବି ଏକନିଷ୍ଠ ସାଧିକା; କିନ୍ତୁ ରଘୁନାଥ ତ ଦେଖିଲା ସୀତାର ପରିବର୍ତ୍ତନ । ତାହାର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ସ୍ୱାମିପ୍ରେମ, ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଉପବାସ, ସବୁ ରଘୁନାଥର ମନେ ପଡ଼ିଲା । ସୀତାର ହୃଦୟରେ ସେ କଣ ଆଉ ଅଛି ? ତାହାର ବଡ଼ କଷ୍ଟ ହେଲା । ସେ ଶୂନ୍ୟଦୃଷ୍ଟିରେ ନୀଳାକାଶପଟକୁ ଚାହିଁ ରହିଲା ! ହଠାତ୍ ତା ପିଠିରେ କିଏ ହାତ ମାରିଲା । ମାନବ କରସ୍ପର୍ଶରେ ସେ ଚମକି ପଡ଼ିଲା । ପରକ୍ଷଣରେ ଯନ୍ତ୍ରଣସ୍ୱରରୁ ଚିହ୍ନିଲା ନାମୀ ଉପସ୍ଥିତ ଜାଣି ପାରି ସେ ବୁଢ଼ୀକୁ କୁଣ୍ଢାଇ ପକାଇଲା । ବୁଢ଼ୀ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କେତେ ବାଖ୍ୟାନ ଗଲା । ରଘୁନାଥ ଶାନ୍ତ

ଚେଷ୍ଟାରେ ସୁଦ୍ଧା ତାକୁ ଭୁଲି କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ବୁଢ଼ୀ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ସ୍ୱରରେ ଗୀତ ଗାଇଲା ପରି କହିଲା—“ମୋ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ରେ—କୁଆଡ଼େ ଥିଲୁ ରେ—ଏତେକାଳ ତୋ ବିନା ଅନ୍ଧ ହୋଇ ଥିଲିରେ—ମୋ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ରେ !”

ମଣ୍ଡପ ଘରଭିତରୁ ଆଲୁଅ ଆଣି ମୁଗ୍ଧଦୃଷ୍ଟିରେ ପିତେଇକ ଚାହିଁ ରହିଲା । ଏ ବୁଢ଼ୀ କଥା ସେ ତା ସ୍ୱାମୀଠୁ କେଜାଣି ସହସ୍ର ଥର ଶୁଣିଛି । ଆଜି ସେ ବୁଢ଼ୀକି ସାକ୍ଷାତ୍ ଦେଖି ସେ ପ୍ରଣାମ ନ କରି ରହି ପାରିଲା ନାହିଁ । ବୁଢ଼ୀ କୋଟି ଜନ୍ମାୟୁର ଆଶୀର୍ବାଦ କରି ରଘୁବୋହୂକୁ କୁଣ୍ଢାଇ ଘର ଭିତରକୁ ଗଲା । ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ନିରୀକ୍ଷଣ କରି ଦେଖିଲା । ସୀତା କଥା ଭାବି ତା ସ୍ମୃତି କାତର ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ଆଜି ଏହି ଘରେ ସୀତା ବୋହୂ ସାମ୍ରାଜ୍ଞୀ ହୋଇଥାନ୍ତା, ଏହି ପିଲାମାନେ ସମ୍ଭବତଃ ତାରି ପେଟରୁ ଜନ୍ମ ହୋଇଥାନ୍ତେ; କିନ୍ତୁ ନିଷ୍ଠୁର ବିଧାତା ସବୁ ସୁଖରେ ବାଦ ସାଧିଲା । ବୁଢ଼ୀ ପୁନର୍ବାର ବର୍ଣ୍ଣନ କରିଲା ସୀତା କଥା । ସୀତା ଅଭାଗିନୀ, ସୀତା ବିଧବା ହେଲା । ଭଲ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ଯେ ରଘୁକୁ ମନେ ପକାଇ କାନ୍ଦୁଥିଲା, ତା ଛବିଟିକୁ ଚିତ୍ରିତ କରି ରଖିଥିଲା, ସେହି ସୁଲକ୍ଷଣୀ କୋମଳାଙ୍ଗୀ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସୁନ୍ଦରୀ କପାଳରେ ବିଧାତା ସ୍ୱ... ଲେଖିଥିଲା ! ରଘୁନାଥ ଲୁହରେ ତନ୍ମୟ ବୁଡ଼ି ସବୁ ଶୁଣିଲା । ସେ ଦେଶାନ୍ତରୀ, ସେ ଅଜ୍ଞାତ । ତା ସୀତାକୁ ରାବଣ ହରି ନେଲା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଲଙ୍କାରେ ଅଭାଗିନୀ କାନ୍ଦୁଛି ! ବୁଢ଼ୀର ଅଳଙ୍କାର ବୋଲିରେ ରଘୁନାଥର ମର୍ମ ଫାଟି କୋହ ହଟିଲା ।

ତାରାମଣି ବୁଢ଼ୀକି ଭଜନ କରି କହିଲେ—“ମାଉସି ! ଗଳ୍ପ କଥା ଛାଡ଼ । ଯାହା ହବାର ଥିଲା ହେଲାଣି, କର୍ମ କଥା କିଏ କହିବ ?” କିନ୍ତୁ କନ୍ୟାର ମୁଖଚ୍ଛବି ଆଖି ଆଗରେ ନାଚି ଉଠିଲା । ବୁଢ଼ୀ ସେଠୁ ରେବତୀର ଦୁଃଖ ହାଲ ବଖାଣ କରି ବସିଲା । ସରସ୍ୱତୀ ରଘୁନାଥକୁ ଦେଖିବାକୁ ଡାକିଛନ୍ତି ଶୁଣି ରଘୁ ବାଳକ ପରି କାନ୍ଦି ପକାଇଲା ।

ଯେତେବେଳେ ସେ ଆସି ସରସ୍ୱତୀଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ଶଯ୍ୟାପାର୍ଶ୍ୱରେ ବସିଲା, ତାହାର ସେତେବେଳେ ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନ ନ ଥିଲା—ସେ ଜଳକା ପରି ଚାହିଁ ରହିଲା ହତଶ୍ରୀ ଘରଗୁଡ଼ିକୁ । ଏହି ସେହି ରୋଗଶୀର୍ଣ୍ଣା, ନିରାଭରଣା ଦେବୀପ୍ରତିମା ସରସ୍ୱତୀ । ବହୁକ୍ଷଣ କେହି କାହାକୁ କିଛି କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । କେବଳ ଦୁଇଧାର ଲୁହରେ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ମର୍ମବେଦନା ବୁଝି ପାରିଲା ରଘୁନାଥ । ରେବତୀ ମୁଣ୍ଡରେ ଲୁଗା ଦେଇ ଭାଇକୁ ଓଳଗି ହେଲା । ସେ ତାକୁ ଜମାରୁ ଚିହ୍ନି ପାରିଲା ନାହିଁ । ରେବତୀ ବୋଲି କହି ଦେଲାରୁ ଜାଣି ପାରିଲା । ତାହାର ରଙ୍ଗରୂପ ମୂଳରୁ ଯାଇଛି, ମୁଣ୍ଡରେ ବାଳ ନାହିଁ, ଚନ୍ଦା ହୋଇ ଯାଇଛି । ଗଲା ହାଡ଼ ବାହାରି

ତାଙ୍କ ମୁହଁ ଅତି ବିକୃତ ଦିଶୁଛି । ରଘୁନାଥ ସହାନୁଭୂତିରେ କହିଲା—"କଣ ହେଲୁ ରୁ ?"

"ମୋ କଥା ସତ୍ୟ ଭାଇନା ?" ରେବତୀ ଆଖିରେ ଲୁଗା ଦେଲା । ମାୟା ତାକୁ କୁଣ୍ଢାଇ ଧରି ବହୁତ ଆଦର କଲା—ବହୁତ ବୁଝାଇଲା; କିନ୍ତୁ ପ୍ରବଳ ଅଶ୍ରୁ ପ୍ରବାହରେ ସେ ପଦେ ହେଲେ କଥା କହି ପାରିଲା ନାହିଁ ।

ବାବୁ ଦୁଇ ମାସ ହେଲା ଘରୁ ଚାଲି ଯାଇଛି ବାପର କଚ କଚ ସହି ନ ପାରି । ବକ୍ସିବଜାର ଆଡ଼େ ଅନ୍ୟ ବହାଘର କରି ରହିଛି । ସେ ବସାଟି ଦାମ ବାବୁର । ସମୟେ ସମୟେ ଦିନବେଳେ ଘରକୁ ଆସେ । ଟଙ୍କା କଉଡ଼ିର ଅଭାବ ହେଲେ ନେଇଯାଏ । ଭାର୍ଯ୍ୟାର ଦେହରୁ ସମୁଦାୟ ଗହଣା ଗଲାଣି । ରେବତୀ ତାହା ଭୟରେ ହାତରେ ଦମୁଠା କାଚ ପିନ୍ଧିଛି; କିନ୍ତୁ ସେ ଟଙ୍କା ନ ପାଇଲେ ବାକ୍ସ ଭାଙ୍ଗିବାକୁ ମଧ୍ୟ କୁଣ୍ଠିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ତାର କାମ କାର୍ଯ୍ୟ କିଛି ନାହିଁ । ମଦ୍ୟସଙ୍ଗୀ, ତାସ, ପଶା, ନିଶା ଓ ବେଶ୍ୟାରେ ବୁଡ଼ି ରହିଛି । ଏପରି ଯାହାର ସ୍ୱାମୀ, ସେ ସ୍ତ୍ରୀ କାନ୍ଦିବ ନାହିଁ ତ ଆଉ କାନ୍ଦିବ କିଏ ? ମାୟା ସବୁ ଶୁଣି ମନେ ମନେ ତୁଳନା କଲା—ନିଜ ସ୍ୱାମୀକୁ । ସେ ଯେ ସ୍ୱର୍ଗର ଦେବତାର ହାତ ଧରିଛି—ଏହି ଆନନ୍ଦରେ ତା ପ୍ରାଣ ତୃପ୍ତ ହୋଇ ଉଠିଲା

ଦାଣ୍ଡଘରେ ବୁଢ଼ା ଶୋଇଥିଲେ । ରଘୁନାଥ ଦାଣ୍ଡଘରକୁ ଗଲା । ଦେଖିଲା ବୁଢ଼ା ଗାଢ଼ନିଦ୍ରାମଗ୍ନ । ସେ କିଛିକ୍ଷଣ ସେଠି ଅପେକ୍ଷା କଲା । କାନ୍ଥରେ ଦେଖିଲା ଗୋଟିଏ ଆଲୋକଚିତ୍ର । କଡକ ଯାଇ ଦେଖିଲା ସୀତା ଓ ଦିବାକର, ଗୋଡ଼ତଳେ ଅମୂଲ୍ୟମୋହନ । ତାହାର ବକ୍ଷ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ଗଭୀର ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ବାହାରିଲା । ଠିକ ଏହାପରି ସେ ସୀତା ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଶୋଭା ପାଇଥାନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ଏହି ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ ବ୍ୟକ୍ତିଟି ତାହାର ସୁଖ କଳ୍ପନାକୁ ଚୂର୍ଣ୍ଣ କଲା ।

ତାକୁ ଅର୍ଜିତ ବୋଲି ତ୍ୟାଗ କଲା । ରଘୁନାଥର ସବୁ ଗୋଟି ଗୋଟି ପୂର୍ବ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । ବୁଢ଼ା କରି ମୋଡ଼ି ହାଇ ମାରି ନିଦରୁ ଉଠିଲେ । ରଘୁନାଥ ସମ୍ମୁଖକୁ ଯାଇ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣାମ କଲା । ବଦ୍ଧିତ ନିଦ୍ରୋତ୍ଥିତ ଚୌଧୁରୀ ପଚାରିଲେ—"କେ ?" ସେ ବିନୀତସ୍ୱରରେ କହିଲା—"ଆଜ୍ଞା, ମୁଁ ଅର୍ଜିତ ରଘୁ ।" ଘରେ ବିଜୁଳି ପଡ଼ିଥିଲେ ବୋଧ ହୁଏ ବୁଢ଼ା ଏପରି ଚମକି ପଡ଼ି ନ ଥାନ୍ତା । ଏପରି ପୁଷ୍ଟଦେହ, ଗୋରା ସୁନ୍ଦର ବଙ୍ଗାଳୀ ବାବୁ, ସୁନା ଚେନ, ସୁନା ଚସମା, ଶୁଭ୍ରପରିଚ୍ଛଦଭୂଷିତ ରଘୁନାଥକୁ ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ତଳେ ପ୍ରଣାମ କରିବାର ଦେଖି ହୃଦୟରେ ଶତ ବୃଶ୍ଚିକର ଜ୍ୱାଳା ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ଯାହାକୁ ଅର୍ଜିତ ବୋଲି ଶାଁ ଦେଇଥିଲେ, ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଲକ୍ଷପତି । ଜଗନ୍ନାଥଠୁ ତାହାର ହାଲ-

ସ୍ଥଳ ସବୁ ଶୁଣିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଦୁଇ ମାସ ହେଲା ତାଙ୍କ ସହିତ କଳି ହେବାରୁ ରଘୁନାଥ ଯେ ଦେଶକୁ ଆସିଛନ୍ତି ଏ ଖବର ପାଇ ନ ଥିଲେ । ଲକ୍ଷପତି ରଘୁନାଥ ନିଜକୁ ରଘୁ ଅରକ୍ଷିତ କହିଲାରୁ ବୁଢ଼ାର ଶେଷ ହେଲା । ସେ କ୍ଷୁବ୍ଧସ୍ୱରରେ କହିଲେ—"ଆଉ ବୁଢ଼ାଟାକୁ ପରିହାସ କର ନାହିଁ ବାପ ! ଏବେ ମୁଁ ଅସ୍ଥିତ ।" ଏହା କହି ସେ ଭେ ଭେ ହୋଇ କାନ୍ଦି କୋଇଲେ । ତାଙ୍କର ହୃଦୟରୁଦ୍ଧ ଜ୍ୱାଳା ଅଶ୍ରୁ ଆକାରରେ ବହିଗଲା ପରି ? ବାବୁ ଯେତକ ବେଳକୁ ଘର ଭିତରକୁ ପଶି ଆସିବାରୁ ରଘୁନାଥ ତାଙ୍କୁ କୁଣ୍ଢାଇ ଧରିଲା । ବହୁଦିନ ପରେ ଦୁଇ ସଙ୍ଗୀଙ୍କର ମିଳନ । ରଘୁନାଥ ନିକଟରେ ନିଜ ଅଧଃପତନର ଲଜ୍ଜାରେ ବାବୁ ଏକାବେଳକେ ମୁଣ୍ଡ ତଳକୁ ପୋତି ରହିଲା । କିଏ ଯେ କାହାକୁ କଣ କହିବ, କାହା ତୁଣ୍ଡରୁ ପଦେ ହେଲେ କଥା ଫୁଟିଲା ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଦୁହିଙ୍କୁ ବଲ୍ ବଲ୍ କରି ଚାହିଁ ରହିଲେ ଅନୁତପ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଚୌଧୁରୀ ।

ତ୍ରୟସ୍ତ୍ରିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ଗୋରୁପଲ ବାଣ୍ଡରେ ହମ୍ବାରଡ଼ି ଗ୍ରାଡ଼ି ଗୋଠରୁ ଫେରିଲେଣି । ଗୋରୁ ଗୋଟି୨ ଗଣତି କରି ଗୁହାଳରେ ବାନ୍ଧିବାକୁ ଯେବେ ଠାକୁର ନରିଆ, ଜେମା ସଞ୍ଜବତୀଟା ଜାଳି ଦୁଆରେ ଦୁଆରେ ଥୋଇ ଗଲାଣି । ଶଙ୍କରୀ ଦୁଆରକୁ ଆସି ଦେଖିଲା, ସେ ଖଟରେ ମୁହଁମାଡ଼ି ମୁଚୁଳାଟା କୁଣ୍ଢେଇ ଶୋଇଛନ୍ତି । ମଝିଆଁ ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କୁ ଡାକଟାଏ ଦେଇ ଭିତରକୁ ପଶିଗଲା । ଜେମା ଆଗର ଆଉ ସେ ଜେମା ନୁହେ, କି ଶଙ୍କରୀ ପୂର୍ବର ସେ ଶଙ୍କରୀ ନୁହେ । ଦିବାକର ଉଭୟଙ୍କୁ ତ୍ୟାଗ କଲା ଦିନୁଁ ସେ ଦୁହିଙ୍କର ଦୁଇ ଭିନ୍ନ ଦିଗରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଛି ।

ଜେମା ଯେତେ ହେଲେ ଦାସୀ । ଭାତ ଲୁଗା ପାଇଁ ତାର ଖଟଣୀ, ତା ଭାଗ୍ୟକୁ ସାଆନ୍ତପାଖଲଗା ପୋଇଲି ହୋଇଥିଲା । ଏବେ ଭାଗ୍ୟ ଆଦର ଭଣ୍ଡାରଘରିଆ ଉଚ୍ଛବାର ଶରଣ ପଶିଛି । ଉଚ୍ଛବାର ବୟସ ଚବିଶ ପଚିଶ । ଗଉଡ଼ ଟୋକା, ବର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ୟାମଳ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଦେଖିବାକୁ ସୁନ୍ଦର । ପିଲାଦିନୁ ସାଆନ୍ତ ଘରେ ବଢ଼ିଛି । ପେଟର ଚଲାଖ, ସେପରି କୁଟନୀ । ସେ ମଝିଆଁ ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଭୃତ୍ୟ ।

ଶଙ୍କରୀ କିନ୍ତୁ ବିବାହିତା ଭାର୍ଯ୍ୟା । ସ୍ୱାମି ତ୍ୟକ୍ତା ହେଲାଦିନୁଁ ସୀତା ଭିତରେ ସେ ଜଳି ମରୁଛି । ତାର ଦେହ ଗୋଟାକ କଙ୍କାଳ ପାଲଟି ଯାଇଛି । ଗାତବନ୍ଦୀ ନାଗୁଣୀ ପରି ସେ ଫଁ, ଫଁ ହୋଇ ବୁଲୁଛି । ଦେଖ ପାଇଲେ କେବେ ଯେ କାହାକୁ କାମୁଡ଼ିବ ଜଣା ନାହିଁ । ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ହେଲା ଯେ ସେ କିମିତି ଜୀବନ କାଟିଛି, ତାହା ତାକୁଇ ଜଣା । ସ୍ୱାମୀକି କଣ ସେ ଊଣା ପ୍ରେମ ଭକ୍ତି କରିଥିଲା, ସ୍ୱାମୀ ତାର ଜୀବନର ଧନ, ନୟନର ମଣି, ସ୍ୱାମୀ ବିନା ସେ କିଛି ଜାଣେ ନାହିଁ, ସ୍ୱାମୀ ତାର ଜ୍ଞାନ ଧ୍ୟାନ, ହେଲେ ସେଇ ସ୍ୱାମୀ ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କଲେ । ତାହାର ଆଖି ଆଗରେ ଅନ୍ୟ ଭାର୍ଯ୍ୟା ନେଇ ସୁଖରେ ଘର କଲେ । ଦିନେ ତାକୁ ପଚାରିଲେ ନାହିଁ ସେ ମଲା କି ଗଲା । ଏହା ନାରୀ ହୋଇ ସେ କିପରି ସହନ୍ତା ? ନାରୀର ପ୍ରାଣ କଣ ତାଠେଇଁ ନାହିଁ ? ନାରୀର ପ୍ରେମ କଣ ତା ଆତ୍ମା ମଧ୍ୟରେ ନାହିଁ ? ତାର କଣ ଅଭାବ ? ଖାଦ୍ୟ, ପଟ୍ଟବସ୍ତ୍ର, ବହୁମୂଲ୍ୟ ସୁବର୍ଣ୍ଣାଳଙ୍କାରରେ ସେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ; କିନ୍ତୁ କେତେ ଦିନ ସେ ଉପବାସରେ

କାନ୍ଦିଛି, ତା କିଏ ଜାଣେ ? ତା ଢେଣ୍ଡା ତଳକୁ ଯେଉଁ ଝଗର ଗଛଟି ଅଛି, ସେହି ତାର ସାକ୍ଷୀ, ଆଉ ସାକ୍ଷୀ ପିଞ୍ଜରାର ଶୁଆଟି । ଶଙ୍କରୀ ଶୁଆକୁ ହରିନାମ ପରି-ବର୍ତ୍ତରେ 'ସାଆନ୍ତ' ଶବ୍ଦଟି ଶିଖାଇଥିଲା; ଶୁଆ ସର୍ବଦା 'ସାଆନ୍ତ ଆସ', 'ସାଆନ୍ତ କଥା କହ', 'ସାଆନ୍ତ ଏଇବାଟେ ଯାଅ', କହି ବୋବାଉଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଦିବାକର ଦିନେ ସେ ସବୁ କଥା କାନକୁ ଘେନ ନାହାନ୍ତି । ସର୍ଯ୍ୟାର ହୃଦୟରେ ଯେଉଁ ପ୍ରେମ ତାଙ୍କର ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥିଲା, ତାହାର ପରିତୃପ୍ତି କେବେ ସାଧନ କରି ନାହାନ୍ତି । ସେ ସୀତାଗତପ୍ରାଣ, ସୀତା ଦେହରେ କଣ୍ଟା ଫୁଟିଲେ ତାଙ୍କ ଦେହରେ ଜହ୍ଲୁରୀ ଗୁଲିଗଲା ପରି ଲାଗୁଥିଲା । ପୁଣି ତହିଁ ଉପରେ ତାହାର ପରମ ସୁନ୍ଦର ପୁତ୍ର ଜମିଦାରୀର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଅମୂଲ୍ୟମୋହନ । ଅମୂଲ୍ୟମୋହନ ଦିବାକରର ପ୍ରାଣଧନ । ତାହାର ପ୍ରତି ଅବୟବକୁ ସେ ପରମ ସ୍ନେହରେ ନିରୀକ୍ଷଣ କରୁଥିଲେ; ମାତ୍ର ଶଙ୍କରୀର ସେଇଟା ଦାରୁଣ ଅସହ୍ୟ ବୋଧ ହେଉଥିଲା । ସନ୍ତାନହୀନା ସନ୍ତାନର ସ୍ନେହ ଲାଗି ତୃଷିତା ହୋଇ ଉଠିଲା । ତହିଁରେ ପୁଣି ସଉତୁଣୀର ପୁଅ । କଥାରେ କହନ୍ତି—'ସଉତୁଣୀ ଥାଉ, ସଉତୁଣୀ କଣ୍ଟା ନ ଥାଉ ।' ସେ ଅମୂଲ୍ୟକୁ ଦୁଇ ଆଖିରେ ଦେଖି ପାରୁ ନ ଥିଲା ।

ସୀତା କଲିକତାରେ ସ୍ୱାମିଧନକୁ ବିସର୍ଜନ ଦେଇ ଆସିଲା, ଶଙ୍କରୀ ମଧ୍ୟ ବୈଧବ୍ୟ ଚିହ୍ନ ଧାରଣ କରି ବସିଲା । ବିଶାଳ ଶୂନ୍ୟ ପୁରୀରେ ଦାସଦାସୀ-ବେଷ୍ଟିତା ଦୁଇଟି ବିଧବା ଓ ଜମିଦାରୀର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଅମୂଲ୍ୟମୋହନ ସୁଖ ଦୁଃଖରେ କାଳ କାଟିଲେ । ସୀତା ସମୟ କାଟୁଥିଲା ପୁତ୍ରର ମୁଖକୁ ଚାହିଁ । ତାହାର ସ୍ୱାମୀ ଯାଇଛନ୍ତି ସତ, ଆଖି ଉପରେ କିଶୋର ପୁତ୍ର ବିଦ୍ୟମାନ, ତାହାର ସେବା, ତାହାର ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ସୀତା ତନ୍ମୟ ହୋଇଗଲା । ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଜମିଦାରୀ, ବୃହତ୍ ଉଆସ, ଅସଂଖ୍ୟ ଦାସ ଦାସୀ, ସେ ସବୁ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନ କିଏ କରିବ ? ତାହାର ଶୋକ କରିବାକୁ ବେଳ ନ ଥିଲା । ମହା ସମାରୋହରେ ସ୍ୱାମିର ଶ୍ରାଦ୍ଧ ସଂପନ୍ନ କରି ସେ ଏଥର ଲାଗିଗଲା ଜମିଦାରୀ ବୁଝାସୁଝାରେ । ନାଏବ ବୁଢ଼ା ଦୁର୍ଗାଚରଣ ମହାନ୍ତି ଅନ୍ଦରମହଲକୁ ଆସି ସାନ ସାଆନ୍ତ ଓ ମା ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କୁ ଜମିଦାରୀର ସମୁଦାୟ ହିସାବ ପତ୍ର ଦିଅନ୍ତି । ତାହାର ଶାସନରେ ଦାସ ଦାସୀ ମଧ୍ୟରେ ଆତଙ୍କ ପଶିଥିଲା । ଆଗେ ଉଆସରେ ଅଳସ, ଅକର୍ମଣ୍ୟ ଦାସ ଦାସୀ ଅକାରଣ ଅନ୍ନଧ୍ୱଂସ କରି ପଡ଼ିଥାନ୍ତି, ଅଥଚ ବାର ଆଡ଼ର କଳି ଓ ପରଚର୍ଚ୍ଚା ଘୋଷାଇ ଉଆସର ଶାନ୍ତି ନଷ୍ଟ କରନ୍ତି । ସୀତା ନିଜ ହାତରେ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ନେଲା ଦିନୁ ପ୍ରଥମେ ସେହିମାନଙ୍କୁ କାଢ଼ିଲା । ଉଚ୍ଛନ୍ନ କର୍ମଚ୍ୟୁତ ହୋଇ ଶଙ୍କରୀର ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ । ଜେମା ତ ବହୁକାଳରୁ ଚାକିରିରୁ ବରଖାସ୍ତ ହୋଇ ଥିଲା । ଦୁହିଁଙ୍କର ପ୍ରତିହିଂସାବହ୍ନି ଏତିକବେଳେ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହେଲା । ସେଥିରେ ପ୍ରଧାନ ସହାୟ ହେଲେ ଶଙ୍କରୀ ।

ଶଙ୍କରୀ ନିଦରେ ଶୋଇ ନ ଥିଲେ, ଜେମାର ଡାକ ଶୁଣି ବସି ପଡ଼ି କହିଲେ—"କି ଲୋ ! ଉଚ୍ଛବା ଅଇଲୁଣି ?" ଜେମା ହସି ଦେଇ କହିଲା— "ଏତେବେଳଯାଏ ?" ହେଠୁ ଶଙ୍କରୀ ତାକୁ କଡ଼କୁ ଡାକି କହିଲେ—"ସାବଧାନ, ତତେ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ରାଣ, କାହାକୁ ଭୁଣ୍ଡ ଦାଖଣ୍ଡ କରିବୁନାହିଁ, ଉଚ୍ଛବାକୁ ବି ସେହି ରାଣ ଦେଲି । ତମକୁ ମୁଁ ଯାହା ଦେବି—ଚିରଦିନ ବସି ଖାଇବ—ହେଲେ ଏଇ କଥାଟି ଗୁପ୍ତ ରଖ ।"

ଜେମା ବାରଂବାର ଆଖି କାନର ରାଣ ପକାଇ କହିଲା—"ସାଆନ୍ତାଣି ! ମୁଁ କହିବି ? ତମେ ଯେତିକ ଜାଣିଚ ମୁଁ କଣ ସେତିକ ଜାଣି ନାହିଁ ?" "ତୁ ମୋ ଜଳାଟା କଣ ବୁଝିବୁ ଲୋ ଜେମା ! ରାକ୍ଷସୁଣୀ, ଅଣ୍ଟିରଆଣୀ ମୋର ସୁନାଘର ଚୂନା କଲା—ମୋ ସ୍ୱାମିଙ୍କ କୁକୁର କଲା, ତା ପେଟରେ କଟକ ଜଡ଼ ପକେଇଲା; ନଇଲେ ଆଉ କିଏ ସ୍ୱାମିଙ୍କ ଏପରି ବଶ କରୁ ନାହିଁ ? ଆମେ ଆଉ ସ୍ୱାମିର ଭାରିଯା ହୋଇ ନ ଥିଲୁ ? ମୁଁ କଣ ତାଙ୍କୁ ଶରଧା କରୁ ନ ଥିଲି ? ମତେ ସେ ଆଉ ଆଖିରେ ଅନାଇଲେ ? ବଳବୟସ ସବୁ ସାରିଲି—ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ଝୁରିଝୁରି ମଲି । ଆଉ ପଚାରୁଚୁ ଲୋ ଜେମା ମୋ ଜଳିବା କଥା ! ରାଣ୍ଡ, ଅଲକ୍ଷଣୀ ମୋ ସ୍ୱାମିଙ୍କ ଖାଇଲା, ଏବେ ପୁଅ ଧରି ଥେଇକ ଥେଇକ ହଉଚି । ଦେଖିବ ଲୋ ବଡ଼ା ସୁଆଗଟା ! କେତେଦିନ ଆଉ ପୁଅର ମା ହୋଇ ମୋ ଗ୍ରୀବ ଉପରେ ଫୁଲେଇ ହୋଇ ବସିବୁ !"

ତା ଆଖିରେ ରାକ୍ଷସୀ ନିଆଁ ଜଳି ଉଠିଲା । ସେ ରକ୍ତର ପିପାସାରେ ଯେପରି ଅଧୀର ହୋଇ ଉଠିଲା, ତାକୁ ଦେଖି କିଏ ମନେ କରିବ, ସେହି ସେ ସାଧୁପ୍ରକୃତି ଶଙ୍କରୀ ? ଯାହାକୁ ଶହେ ମାଡ଼ ମାଇଲେ କଥା ପଦେ ପାଟିରୁ ବାହାରେ ନାହିଁ, ପ୍ରତିହିଂସା ଏବେ ତାକୁ ବାଘୁଣୀ କରିଛି । ଦିବାକର ମଲାଦିନୁଁ ସେ ଆହୁରି ଭୟଙ୍କର ହୋଇଛି । କପରି ଯେ ସୀତା ଉପରେ ଦାଉ ସାଧିବ ଭାବି ବୁଲୁଛି ।

ସୀତା ଏଥର ଜାଣିଲା ସଉତୁଣୀ ଜ୍ୱାଳା କପରି । ଶଙ୍କରୀର ବାକ୍ୟ-ବାଣରେ ସେ ବଡ଼ ମର୍ମାନ୍ତିକ ବ୍ୟଥା ପାଇଲା । ତାକୁ ଦେଖିଲା ମାତ୍ରେ ସେ ରଗ ପକାଇ ଉପରେ ପଡ଼ି ହେଲେ ତା ସହିତ କଳି କରେ । ସୀତା ଅମୂଲ୍ୟ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ସବୁ ତୁନି ହୋଇ ସହିଲା; ମାତ୍ର ସାଆନ୍ତାଣୀର ଅପମାନ ଦାସ ଦାସୀ କିଆଁ ସହିବେ ? ତାର ଦାସ ଦାସୀ ଓ ଶଙ୍କରୀର ଦାସ ଦାସୀ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବଦା ଭୀଷଣ କଳହ ଲାଗି ରହିଲା—ମାଡ଼ ମରାମରି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗଲା । ତଥାପି ସୀତା ଅମୂଲ୍ୟ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ସବୁ ସହିଲା ।

ଅମୂଲ୍ୟ ସୀତାର ପୁଅ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସାବତ ମାକୁ ଭଲପାଏ । ତାହାର ପ୍ରକୃତି ଅତି କୋମଳ । ପନ୍ଦର ବର୍ଷର ପିଲା, ଜଗତର ଛନ୍ଦ କପଟ ବା ସେ କାହୁଁ ଜାଣିବ ? ଶଙ୍କରୀ ସୀତା ସହିତ କଳହ କରେ, ମାତ୍ର ଅମୂଲ୍ୟ ପ୍ରତି ବଡ଼ ସ୍ନେହ ଦେଖାଇଥାଏ । ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ କହେ 'ମୋ ସ୍ୱାମିର ପୁଅ କଣ ମୋର ନୁହେଁ ?' ଅମୂଲ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସାବତ ମା ପ୍ରାଣରେ ତା ପ୍ରତି କିଛି କୂଟ ଅଛି ବୋଲି କେବେ କଳ୍ପନା କରି ନାହିଁ ।

ଶଙ୍କରୀ ଶଯ୍ୟା ତ୍ୟାଗ କରି ଉଠି ମୁହଁ ଧୋଇଲା, ପିଣ୍ଡାରେ ବୁଲିଲା— ଗଭୀର ଚିନ୍ତାରେ ତା ମନ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଜେମାର ପରାମର୍ଶରେ ସେ ଭୁଲିବ କି ନାହିଁ ଏହାହିଁ ତାହାର ଚିନ୍ତାର ବିଷୟ । କିଛିଦିନ ହେଲା ପଦ୍ମପୁର ଗାଁକୁ ଗୋଟିଏ ସିଦ୍ଧ ଯୋଗୀ ଆସିଛନ୍ତି । ସେ ନାନାପ୍ରକାର ହିକୁମ ଔଷଧ ଜାଣନ୍ତି । ଅନେକ ଦୁରାରୋଗ୍ୟ ରୋଗୀ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଔଷଧ ନେଇ ଭଲ ହେବାର ଶୁଣା ଯାଉଛି; ଏପରି କି, ସେ କୁଷ୍ଠ, କ୍ଷୟକାଶ, ଗୋଦରୋଗ ବାତ ସୁଦ୍ଧା ଭଲ କରି ଦେଉଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଔଷଧ ଫଳରେ ବନ୍ଧ୍ୟା ସନ୍ତାନବତୀ ହେଉଛି, ସ୍ୱାମି ତ୍ୟକ୍ତା ସ୍ୱାମିକୁ ବଶ କରି ପାରୁଛି । ହାୟ ! ବଡାକର ଜୀବିତ ଥିବା ସମୟରେ ଯଦି ଏପରି ମହାପୁରୁଷ ସେ ଗାଁକୁ ଆସିଥାନ୍ତେ, ତେବେ ତ ଶଙ୍କରୀ ନିଶ୍ଚୟ ଇଷ୍ଟଲାଭ କରି ପାରିଥାନ୍ତା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଗତ କଥା ମନେ ପକାଇ କପାଳ ଠୁକି ଲାଭ କଣ ? ସେ ଯୋଗୀ ବଶୀ-କରଣ ମନ୍ତ୍ର ଯେତିକି ଜାଣନ୍ତି, ଜାରଣମାରଣ ବିଦ୍ୟା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କଠି ସେତିକି । ସେଇ କଥା ଶୁଣିଲାବେଳୁ ଶଙ୍କରୀ ଓ ଜେମା ମୁଣ୍ଡରେ ଗୋଟାଏ ଦୁଷ୍ଟବୁଦ୍ଧି ପ୍ରବେଶ କରିଛି । କୌଣସି ଉପାୟରେ ଯଦି ସେମାନେ ମା ପୁଅକୁ ଉଚ୍ଛେଦ କରି ପାରନ୍ତେ ? ଉଚ୍ଛବା ଯୋଗୀ କତିକି ଯାଇ ଖଣ୍ଡେ ମୂଳ ଆଣିଛି, ତାକୁ ଭଲ ପାଉଣା ମଧ୍ୟ ଦେଇ ଆସିଛି । ଯୋଗୀ କହିଛି, ଖାଇବା ଦ୍ରବ୍ୟରେ କିମ୍ବା ପାନରେ ଏ ମୂଳଟି ଦେବାକୁ ହେବ । ଯାହା ନାଁ କରିଦେବ, ସେ ଲୋକ ଜୀବନ ଥାଉ ତାହାର ଗୁଇ ମାଡ଼ିବ ନାହିଁ । ଚେରଟି ପାଇଲାବେଳୁ ଶଙ୍କରୀ ଗଭୀର ଚିନ୍ତାନ୍ୱିତା । 'ସତେ ସେ ଦେବ ? ହଁ ସାନ ଚେର ଖଣ୍ଡେ ତ ! କେଉଁ କୌଶଳରେ ଯଦି ପାନ ଖଣ୍ଡିକରେ ଦେଇ ଦିଏ, ଅମୂଲ୍ୟ କଣ ଜାଣି ପାରିବ ? ସେ ପିଲା ଲୋକ, ତାକୁ ଏତେ ଭିତର କଥା କଅଁ ମାଲୁମ ହବ ?' ପୁଣି ଭାବିଲା, 'ଚେରଟା ବିଷ ନୁହେ ତ ?' ମନ କହିଲା 'ବିଷ ହେଲେ କଣ ଯୋଗୀ ସିଦ୍ଧ ମହାପୁରୁଷ ଏଡ଼େ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରି ଦିଅନ୍ତେ ? ଶହ ଶହ ଲୋକଙ୍କୁ ଯେ ନିତି ଭଲ କରୁଛନ୍ତି, ତା ପାଇଁ କଣ ଖଣ୍ଡେ ବିଷ ପଠାନ୍ତେ, ପୁଣି ନଗଦ କୋଡ଼ିଏ ଟଙ୍କା ନେଇ ?' ଯୋଗୀ କହିଛନ୍ତି— 'ଚେରଟି ଗୁଣ ଆଠଦିନ ମାତ୍ର ରହିବ, ତେଣିକି ଦେଲେ କିଛି ଫଳ ହେବ ନାହିଁ ।' ଶଙ୍କରୀ ଛଅଦିନ ଯାଏ କେବଳ ଭାବିଲା—'ସେ ଚେରଟି ଦେବ କି ନାହିଁ ?' କିନ୍ତୁ ଭୟରେ ତା ହାତ ଗଲା ନାହିଁ । ଜେମା ତା ଭୟ ଦେଖି ପରିହାସ

କଲି । ଅଚ୍ଛବା ଭିତରେ ଭିତରେ ବହୁତ ମଣାଇଲା । ଏମିତି ଯଦି ଜଗତଯାକ ମରି ଯାଉଥାନ୍ତେ, ତେବେ ଆଉ ଔଷଧ ମହୌଷଧି କେବେ କରନ୍ତେ କି ? ସବୁ ଔଷଧ ତ ଚେର ମୂଳରୁ ହିଁ ଆସେ । ତଥାପି ଶଙ୍କରୀର ହାତ ଗଲା ନାହିଁ ।

ସେତେବେଳକୁ ରାତି ନଅଟା । କେମା ପୁଣି ଥରେ ଆସି ତା ଦୁଆରେ ଡାକିଲା—"ମଝିଆଁ ସାଆନ୍ତାଣି ! ଶୋଇଲଣି କି ?" ସାଆନ୍ତାଣୀ ଉଠି ଦୁଆର ଫିଟାଇଲେ । ଦାସୀ ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କଲାରୁ କବାଟ କଳି ଦେଲେ । କେମା ଅନୁନୟ କରି କହିଲା "ଆଉ ଗୋଟିଏ ଦିନ । ଶେଷିକି ତମେ ଜାଣ ! ତା ଗୁଣ ତ ଭୁଲିଯିବ ।" ଶଙ୍କରୀ ଭୟରେ କହିଲା "ମୁଁ ଦେଇ ପାରିବି ନାହିଁ ଲୋ କେମା ! ଟୋକାଟା ମତେ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ଦାଏ, ବିଷ ଫିସ ହୋଇଥିବ, ଜାଣୁ ଜାଣୁ କଣ ସ୍ୱାମୀର କୁଳ ବୁଡ଼େଇବି ?" କେମା ତାର ଭୟ ଦେଖି କହିଲା—"ଆଣ ଦିଅ, ମୁଁ ଦେବି, ତମର ଯୋଉ ଡର !" ଶଙ୍କରୀ କିଛି ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ଚୁପ ହୋଇ ରହିଲା । କେମା ବଳେ ବଳେ 'କୁଞ୍ଚି କାଠିଟା ନେଇ ଆଲମାରୀ ଫିଟାଇ ଚେର ଖଣ୍ଡିକ ନେଇଗଲା । ଶଙ୍କରୀ କିଛିବେଳ ଚୁପ ହୋଇ ବିଛଣାରେ ପଡ଼ିଲା, ସେ ରାତିରେ ଯେମିତି ପଡ଼ି ରହିଲା, ତା ପାଖିକି ନିଦ ଗଲା ନାହିଁ । ଭାବିଲା 'ଯଦି ବିଷ ହୋଇଥାଏ, ଯଦି ଅମୂଲ୍ୟ ମରିଯାଏ, ତାହା ହେଲେ ତ ସର୍ବନାଶ, ଦୁର୍ଭାବନାରେ ତା' ପ୍ରାଣ କମ୍ପି ଉଠିଲା । ବଡ଼ ପାହାନ୍ତାରୁ ସେ ଉଠି ବାଡ଼ି ଅଗଣା କୂଅମୂଳକୁ ଗଲା । ଗାଧୁଆ ସାରି ଫୁଲ ଦିଓଟି ନିଜ ହାତରେ ତୋଳି ଦିଅଁ ପୂଜି ବସିଲା । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ କତିରେ ବାରମ୍ବାର ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି ଜଣାଇଲା—'ଟୋକାଟାର ଯେପରି କିଛି କ୍ଷତି ନ ହୁଏ ।' ତା ମନ ତର୍କ କଲା, ମା ସିନା ଶତ୍ରୁ, ପୁଅ ତ ନୁହେଁ, ସେ ତ ତା ସ୍ୱାମୀର ଫଳ । ତା ପୂଜା ସରି ନ ଥାଏ, ଅମୂଲ୍ୟ ଆସି ଦୁଆରେ ଡାକିଲା—"ବଡ଼ ମା ! ବଡ଼ ମା ! ମତେ ଗପ କଣ ଦେବ କହିଥିଲ ଦିଅ । ଶଙ୍କରୀ ଉଠି ଦୁଆର ମେଲି ଅମୂଲ୍ୟକୁ ଭିତରକୁ ଡାକିଲା । ଆଜି ତା ଆଖିରେ ଅମୂଲ୍ୟ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦିଶିଲା । ତାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗରେ ସ୍ୱାମୀ ଦେହର ସାଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ତାକୁ ଆଦର କରିବାକୁ ତା ପ୍ରାଣ ଆତୁର ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ଆପଣା ପୁଅ ପରି ଅମୂଲ୍ୟକୁ ଆପଣା କୋଳକୁ ଆଉଜାଇ ନେଲା, ଟିକି ଆଉଁସି ଦେଲା । ଥାଳିଆରେ ରସଗୋଲା ରଖିଥିଲା, କାଢ଼ି ଖାଇବାକୁ ଦେଲା । ସେଠୁ ସିନ୍ଦୁକ ଫିଟାଇ ଗୋଟିଏ ସୁନାମୁଦି କାଢ଼ିଲା ।

ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଖୋସବସା ମୁଦି, ସେଥିରେ ଦିବାକରର ନାମ ଅଙ୍କିତ । ସେହିଟି ଶଙ୍କରୀ ନୂଆ ଭୁଆସୁଣୀ ହୋଇ ଆସିଲା ଦିନୁ ତା କତିରେ ଥିଲା । ଦିନେ ସେ ବାକ୍ସ ସଜାଡୁ ସଜାଡୁ ଅମୂଲ୍ୟ ଆଖିରେ ପଡ଼ିଗଲା । ଅମୂଲ୍ୟ ତାହା ନେବାକୁ ବହୁତ ଅଳି କରିଥିଲା, ଶଙ୍କରୀ ଦେଇ ନ ଥିଲା । ମାଝି ଯୋଗୀଠୁଁ ଔଷଧ ଆଣିଲା

ଧନ୍ଁ ମା'ଠୁଁ ଛଡ଼େଇବ ଭାବି ତାକୁ ବେଶି ବେଶି ଆଦର କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । ଅମୂଲ୍ୟ ଗଲା ପରେ ତା ମନରେ ହେଲା—'କେମା କଥା ଠିକ୍, ଲୋକେ କଣ ତେଣୁ ମୂକ ଖାଉ ନାହାନ୍ତି, କାହିଁ କାଲିଠୁଁ କେଲାଣି ଏତେବେଳଯାଏ କଣ ଦେଇ ନ ଥିବ ? ଭଷ ହୋଇଥିଲେ——।' ସେ ଆଉ ଭାବି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଅମୂଲ୍ୟର ଗୌର ସୁନ୍ଦର ମୁଖ ତା ହୃଦୟରେ ଭାସି ଉଠିଲା । ଏତେଦିନ ଯାହାକୁ ସେ ଲୋକଦେଖାଣିଆ ଆଦର କରିଥିଲା, ଏବେ ତା ପାଇଁ ପ୍ରକୃତରେ ତାହାର ଅନ୍ତର ସନ୍ତାନ ବାତ୍ସଲ୍ୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ତାକୁ କୋଳରେ ଧେନ ସନ୍ତାନର ଆକାଂକ୍ଷା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ତା ପ୍ରାଣ ତୃଷିତ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ନିଜେ ଅନୁଭବ କଲା, ସେ ମଧ୍ୟ ମା । ଜନ୍ମ ନ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ଜନନୀର ପ୍ରାଣ ତାଠି ଅଛି । ଆତ୍ମାର ଆବେଗରେ ଭାବିଲା—"ଅମୂଲ୍ୟ ମୋର ପୁଅ, ମୋର ସ୍ୱାମୀର ପୁଅ ଯେତେବେଳେ ସେ ମୋର ପୁଅ । ମହାପ୍ରଭୁ ତାକୁ କୋଟି ପରମାୟୁ ଦେଇଥାନ୍ତୁ ।" ମନେ ମନେ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନମସ୍କାର କରି ସେ ରୋଷେଇ ଘରେ ଯାଇ ବସିଲା ।

ଅମୂଲ୍ୟ ଅତି ସୁନ୍ଦର ମୁଦିଟି ପିନ୍ଧି ଏକାବେଳେ ଦଉଡ଼ି ଗଲା ମା କତିକି । ମା ପୁଅ ପାଇଁ ସେତେବେଳେ ଜଳଖିଆ ସଜାଡ଼ୁଥିଲେ । ପାଖରେ ବସିପଡ଼ି ଡାହାଣ ହାତର ଅନାମିକା ଅଙ୍ଗୁଳି ଦେଖାଇ କହିଲା—"ହେଇ ଲୋ ମା ! ବଡ଼ମା ମତେ କି ସୁନ୍ଦର ମୁଦିଟି ଦେଇଛନ୍ତି ବାପାଙ୍କର । ଅମୂଲ୍ୟ ଦିବାକରଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଫଳରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଘର ପ୍ରଚଳିତ ମନା ଆଉ ତାକୁ ତାକୁ ନ ଥିଲା । ସୀତା କିଛିକ୍ଷଣ ମୁଦିଟିକୁ ଚାହିଁ କହିଲା—"ବାପା ! ମୁଁ ତତେ ବାରଂବାର ମନା କଲି, ତୁ କାହିଁକି ଶତ୍ରୁ ଦୁଆରକୁ ଯାଉଛୁ କହିଲୁ ?" ଅମୂଲ୍ୟ ହସି ହସି କହିଲା—"କଣ ହେଲା, ସେ ତ ବଡ଼ମା, ବଡ଼ମା କାହିଁକି ଶତ୍ରୁ ହବ ମ ? ତୁମେ ତୁମ ଭିତରେ ବାଡ଼ଆ ପିଟା ହୁଅ ପଛକେ, ମୁଁ ତୋର ଯେମିତି ପୁଅ, ତାର ସେମିତି ପୁଅ । ସେ କଣ ମତେ ଅସୁଖ ପାଏ ?" "ତତେ ଶତ୍ରୁ କି ଅସୁଖ ନ ପାଉ ରେ" ଏହା କହି ସୀତା ଜଳଖିଆ ଥାଳିଆ ଥୋଇଲାକୁ ଅମୂଲ୍ୟ କହିଲା -"ମୁଁ ପରା ବଡ଼ମା କତିରେ ଜଳଖିଆ ଖାଇ ଆସିଛି, ଥାଉ, ପଛେ ଆସିଲେ ଖାଇବି ।"

ସୀତାର ଡାହାଣ ଆଖିଟା ଡେଇଁ ଉଠିଲା । ସେ ଅଶୁଭ ଲକ୍ଷଣ ଭାବି କହିଲା—"ପୁଅ ! ତତେ ଆଉ କେତେ କହିବି ? ଶତ୍ରୁଙ୍କ ଦୁଆରକୁ ଯିବୁ ନାହିଁ, ତାଙ୍କଠୁ କିଛି ଖାଇବୁନାହିଁ, ହେଲେ ତୁ ଶୁଣିଲୁ ପୁଅ ନୋହୁ ।" ସୀତା ପୁଅ ଉପରେ ମାନ ମାରି ମୁହଁ ବୁଲାଇ ଦେଲା । ଅମୂଲ୍ୟ ଆଦରରେ ମାର ଗଳା ଛନ୍ଦି କହିଲା -"ମା ଲୋ ! ତୁ ବୁଝୁନାହୁଁ ବଡ଼ମା ମତେ ଭାରି ସୁଖ ପାଏ, ମୁଁ ଯଦି ତାକୁ ଅଣଦେଖା କରିବି, ଲୋକେ କଣ କହିବେ, ବାପା କଣ ଭାବିବେ ?

ବୈକୁଣ୍ଠରେ ଥାଇ ବାପା କଣ ସବୁ ଦେଖୁ ନାହାନ୍ତି ? ତାଙ୍କ ଅମୂଲ୍ୟ ସୁନାପୁଅ ହବ ଏଇଥିପା ତ ସେ ଚାହାନ୍ତି ?” ବାପର ସ୍ମୃତିରେ ତାର ପଦ୍ମଆଖି ଦୁଇଟି ଓଦା ହୋଇଗଲା । ସୀତାର ଆଖିରୁ ମଧ୍ୟ ପାଣି ବୋହିଲା । ଅମୂଲ୍ୟ ବାଁ ହାତ-ପିଠିରେ ଲୁହ ପୋଛି କହିଲା—“ମାଷ୍ଟର ବାବୁ କହୁଛନ୍ତି, ଏଥର ମୁଁ ପରୀକ୍ଷାରେ ପ୍ରଥମ ହେବ । ଆଉ ଦୁଜା ଛୁଟି ସରିଲା ଯାକେ ଏଠି ରହ ନା, ମୁଁ ଏତେ ସ୍କୁଲ ମାରି କରି ପାରିବ ନାହିଁ ।”

“ତୁ କଟକ ଗଲେ ଏଥର ମୁଁ ତୋ ସାଙ୍ଗରେ ଯିବ ।”

“ତୁ ଏକା ଯିବୁନାହିଁ, ବଡ଼ମାକୁ ସାଙ୍ଗରେ ନବୁ, ସେ ଏକୁଟିଆ କଣ ଏଠି ପଡ଼ି ରହିବ ?”

“ଆଉ ଏ ଘରଗୁଡ଼ାକ କିଏ ଦେଖିବ ରେ ବାପ !”

“କାହିଁକି, ମୋତି ହରକା ରହିବେ ନାହିଁ ? ଲମୋ ନାନାକୁ ରଖି ଯିବୁନାହିଁ ?”

“ଯେତେ ହେଲେ ସେମାନେ ପର ।”

କଲୁ ବଡ଼ମା ଏଠି କାନ୍ଦ ବୋବେଇ ହେଉଥିବ, ଆଉ ଆମେ ମା ପୁଅ କଟକରେ ସୁଖରେ ରହିବୁଁ, ତା ହବ ନାହିଁ । ନୋହିଲେ ମତେ ଅଜା ବସାରେ ଛାଡ଼ ଦେ ? ମୁଁ ମରଦପୁଅ, କଣ ଏକା ଚଳି ପାରିବ ନାହିଁ ?”

ସୀତା ପରମ ସ୍ନେହରେ ପୁଅ ପିଠିରେ ହାତ ବୁଲାଇ କହିଲା—“ତୋର ସେଠି କିଏ ସେବା କରିବ ରେ ?”

ଅମୂଲ୍ୟ ହସିଦେଇ କହିଲା—“ମୋର ସେବା କଣ ଲୋଡ଼ା, ଘଣ୍ଟାଏ ଖାଇବ, ଘଣ୍ଟେ ପିନ୍ଧିବ, ପଢ଼ିବାକୁ ଯିବ । ପିଲଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଖେଳିବ ବୁଲିବ । ମୋତିକି ମୋ କତିରେ ଛାଡ଼ ଦବୁ । ମୁଁ ଏକା ଚଳି ପାରିବ ଟି ।”

ଶରଧା ଆସି କହିଲା—“ମାଷ୍ଟର ବାବୁ ଅଇଲେଣି ।” ଅମୂଲ୍ୟ ଧଡ଼ଫଡ଼ ହୋଇ ଉଠି ବହି ଧରି ପଢ଼ିବାକୁ ବାହାରି ଗଲା । ସୀତା ତ ମନରେ ସ୍ନେହି ତାକୁ କୋଟି କୋଟି ସ୍ନେହାଶୀର୍ବାଦ ଦେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଏଇ ଖଣ୍ଡିକ ଜଗତରେ ତାହାର ଜୀବନର ଏକମାତ୍ର ଅବଲମ୍ବନ । ଜୀବନରେ ସେ ଯାହା ପାଇଥିଲା, ଯେଉଁମାନଙ୍କ ପାଇଥିଲା, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ହରାଇଛି । ଏ ଖଣ୍ଡିକ ଆଜି ତାର ଭରସାରେ

ବଞ୍ଚିବାର କାରଣ, ତାର ଜୀବନସୂତ୍ରର ଗଣ୍ଠି । ମା ପୁଅ ଏକା ଘରେ ଶୁଅନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ପଲଙ୍କରେ ସୀତା ଶୁଏ, ଆଉ ଗୋଟିକରେ ଅମୂଲ୍ୟ ଶୁଏ । ବାହାର ପିଣ୍ଡାରେ ମୋତି ଓ ଶରଧା ଶୋଇଥାନ୍ତି ।

ସେତେବେଳେ ରାତି ଦୁଇଟା । ସୀତା ତନ୍ଦ୍ରାଭିଭୂତା । ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଛି, ସେ ଗୋଟିଏ ରମଣୀୟ କାନନରେ ବୁଲୁଛି । ଚାରିଆଡ଼େ ନାନାପ୍ରକାର ଫୁଲଗଛ, ପକ୍ଷିମାନେ ବିବିଧ କାକଳୀନିରତ, ସେ ପରମସୁଖରେ ସେ କାନନରେ ବୁଲୁଛି । ହଠାତ୍ ଗୋଟାଏ ଦିଗରୁ ତାହାର ସ୍ୱାମୀ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଆସି ତାହାର କତିରେ ବସିଲେ । ସେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖିଲା ଗୋଡ଼ତଳେ ତାହାର ଶିଶୁ ଅମୂଲ୍ୟମୋହନ ଖେଳୁଛି, ପିଲା ତା ମୁହଁକୁ ଅନାଇଁ ହସି ହସି କୋଳରେ ଝାମ୍ପି ପଡ଼ିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି । ସେତେବେଳେ ନବୀନ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟର ମଧୁର କିରଣରେ ଆକାଶମଣ୍ଡଳ ବ୍ୟାପ୍ତ । ସୀତା ପୁଅ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ହସୁଛି । ଦିବାକର କହିଲେ—"ସୀତା, ମୁଁ ପୁଅକୁ ନେଇ ଯାଉଛି !" ଏହା କହି ପିଲାକୁ କୋଳକୁ ନେଲେ । ହଠାତ୍ ଚାରିଆଡ଼ ଅନ୍ଧାର ହୋଇଗଲା । ଭୟଙ୍କର ମେଘ—ବିଜୁଳି—ବଜ୍ରନାଦ । ସେ ରମ୍ୟ ଉପବନ, ସେ ବିହଙ୍ଗକାକଳୀ ଲୁଚିଗଲା । ସୀତା ସେ ଅରଣ୍ୟରେ ଏକାକୀ, ତାର ସ୍ୱାମୀ ନାହିଁ—ତାର ପୁଅ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ପାଦ କତିରେ ପ୍ରକାଣ୍ଡ କଳା ନାଗସାପ ଝାମୁଡ଼ିବାକୁ ଫଣା ବିସ୍ତାର କରି ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଛିଡ଼ା ହୋଇଛି ।

ଚିତ୍କାର କରି ତାର ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ଝାଳରେ ଦେହ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ବୁଡ଼ିଗଲା । ତାର ଚିତ୍କାରରେ ମୋତି, ଶରଧା ଉଠି ଧାଇଁ ଆସିଲେ । ଦୀପ ଜାଳି ଦେଖିଲେ, କାହିଁ କିଛି ନାହିଁ । ଘରର ଅନ୍ଧି ସନ୍ଧି ସବୁ ଖୋଜିଲେ, ମାତ୍ର କିଛି ମିଳିଲା ନାହିଁ । ମାତାର ଚିତ୍କାରରେ ଅମୂଲ୍ୟ ଆଖି ମେଲାଇଲା । ମା, ମା କହି କାନ୍ଦି ଉଠିଲା । ସୀତା ଖଟ କତିକି ଯାଇ ପଚାରିଲା—"ବାବା !" ଅମୂଲ୍ୟ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ହୋଇ ବସି ପଡ଼ି କହିଲା—"ମା, ଦେହ ପୋଡ଼ି ଯାଉଛି; ମୋ ମୁଣ୍ଡ କଣ ହଉଛି ।" ଆଉ କହି ପାରିଲା ନାହିଁ, ସେ ମୂର୍ଚ୍ଛା ହୋଇଗଲା । ଉଆସର ସମସ୍ତେ ଘେରି ବସିଲେ । କାନ୍ଦ ବୋବାଳି ଚହଳରେ ଶଙ୍କରୀ ମଧ୍ୟ ଆପଣା ଘରୁ ବାହାରି ଆସିଲା । ତାକୁ ଦେଖି ସୀତା ହୃଦୟରେ ବଡ଼ବାନଳର ଶିଖା ଜଳି ଉଠିଲା । ସେ ଚିତ୍କାର କରି କହିଲା—"ଆଉ କଣ ଦେଖି ଆସିଛୁ ?" ଅଶ୍ରୁରେ ତା କଣ୍ଠ ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ଶଙ୍କରୀ ବକାଙ୍କ ଭଳି ଟାଟକା ହୋଇ ଖଟ ବାଡ଼ ଧରି ଠିଆ ହେଲା । ସମସ୍ତଙ୍କ ହାତ ଥରୁଛି । କାହାରି ବୁଦ୍ଧିବଳ କିଛି ନାହିଁ । ଘରେ କିଏ ବା କଣ ଜାଣେ ? ଅନେକ ପ୍ରକାର ଚିନ୍ତା ବନ୍ଧା ଚାଲିଲା—ଚିକିତ୍ସକ ବାସୁଦେବ କବି ଆସି ରୋଗୀକୁ ପରୀକ୍ଷା କରି ବସିଲେ । କଣ ହୋଇଛି,

କୁଣ ହୋଇଛନ୍ତି କହି ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ବ୍ୟସ୍ତ କରି ପକାଇଲେ । ଅନେକ କ୍ଷଣ ପରୀକ୍ଷା କଲେ—ମୂର୍ଚ୍ଛା ଭାଙ୍ଗିବା ପାଇଁ ଅନେକ ଔଷଧ ଦେଲା ପରେ ଅମୂଲ୍ୟ ଆଖି ମେଲାଇଲା । ସମସ୍ତଙ୍କର ଟିକିଏ ଆଶା ହେଲା, ଶଙ୍କରୀ ଗଳାର ସୁନାମାଳ କାଢ଼ି ଚିକିତ୍ସକଙ୍କ ହାତରେ ଦେଲା । ତା ଆଖି ଫାଟି ଲୁହ ଝରଝର ବୋହୁ-ଥିଲା । ସାବତ ମାର ଏତେ ପ୍ରେମ ଦେଖି ବାସୁଦେବ ସ୍ତମ୍ଭିତ ହୋଇଗଲେ । କିଛିକ୍ଷଣ ପୂର୍ବେ ତାଙ୍କ ମନରେ ନାନା ପାପ ସନ୍ଦେହ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲା, ମାତ୍ର ଏ ବ୍ୟବହାରରେ ତାହା ଦୂର ହୋଇଗଲା । କିନ୍ତୁ ପରକ୍ଷଣରେ ସମସ୍ତ ଅନ୍ଧକାର । ନବୀନ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟରେ ମଧୁରକାନ୍ତ ପ୍ରକୃତି ନବବେଶ ଧାରଣ କରି ହସିବାକୁ ଲାଗିଲା । ପିଞ୍ଜରାର ଶୁଆ ସାରୀ ଡାକି ଉଠିଲେ । ଦୁଆର ବନ୍ଧ ଉପରେ ଝରକା ବାଡ଼ ଉପରେ ଖରାର ପହିଲି ରେଖା ଦିଶିଲା । ଚାରିଆଡ଼ ଜୀବନରେ ପୂରି ଉଠିଲା—ମାତ୍ର ଜମିଦାର ଉଆସରେ ମହାମୃତ୍ୟୁର ଗଭୀର ଛାୟା ଘୋଟିଗଲା । ସୀତାର ଆଖି ଅନ୍ଧ କରି ଅମୂଲ୍ୟ ଆଖି ବୁଜିଲା—ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ମହା-ପ୍ରଳୟ ଘଟିଗଲା । ପୁତ୍ର ଶବ ଉପରେ ପଡ଼ି ମାତାର ଚେତା ବୁଡ଼ିଗଲା । ଦାସଦାସୀ ଚିତ୍କାର କରି କାନ୍ଦି ଉଠିଲେ । ମାତ୍ର କାନ୍ଦିଲା ନାହିଁ ଜଣେ—ସେ ଜଣକ ଶଙ୍କରୀ । ସ୍ୱହସ୍ତରେ ଯାହାର ପ୍ରାଣ ସେ ବଧ କରିଛି ତା ପାଇଁ ସେ କିମିତି କାନ୍ଦିବ ? ନିଜ ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧିରେ ଯେ ଶ୍ୱଶୁରକୁଳ ବୁଡ଼େଇଛି, ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କୁ ପିଣ୍ଡରୁ ବଞ୍ଚିତ କରିଛି, ସେ କଣ ବୋଲି କାନ୍ଦିବ ? ଅମୂଲ୍ୟର ମୃତ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ତା ଛାତିଭିତରେ ରକ୍ତ ବରଫ ପରି ଜମିଗଲା । ସେ ବାଘୁଣୀ ପରି ସେଠୁଁ ଉଠି ଚାଲିଗଲା । ତାହାର ଆଖି ଆଗରେ ସେତେବେଳେ ଜଗତ୍ ଭୀଷଣ ଅନ୍ଧକାରମୟ ।

ଆପଣା ଘର କବାଟ କିଳି ଶଙ୍କରୀ ବିଛଣା ଉପରେ ବସିଲା । ତାହାର ରାକ୍ଷସୀ କ୍ଷୁଧା ତୃପ୍ତ ହୋଇଛି । ପେଟଭିତରୁ ପ୍ରତିହିଂସାର ନିଆଁ ନିଭିଛି । ସେ ଉଦାସ ଶୂନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ କାନ୍ଥ ବାଡ଼ ଚାରିଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲା । କଣ ବୋଲି ସେ କଣ କଲା ? କାହିଁକି ସେ ସ୍ତ୍ରୀ କଲା ? କିପାଁ ଜେମା ଉସୁକାର କଥାରେ ପଡ଼ିଲା; କିନ୍ତୁ ଆଉ ଭାବିଲେ କଣ ହେବ, ଏହାର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ସେ କରିବ, ନିଶ୍ଚୟ କରିବ । ଯେଉଁ ହାତରେ ଅମୂଲ୍ୟର ପ୍ରାଣ ନେଇଛି, ସେହି ହାତରେ ନିଜର ପ୍ରାଣ ନେବ । ଆଉ ଏ କଳାମୁହଁ ସେ ଜଗତରେ କାହାକୁ ଦେଖାଇବ ନାହିଁ । ଗୋଟାଏ ବିକଟ ଖପ୍ପିରେ ତାର ଆଖି ଯୋଡ଼ିକ ଜଳି ଉଠିଲା । ସେ ମରିବାର ବାଟ ସ୍ଥିର କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ବାରିଆଡ଼ କୂଅମୂଳେ କନିଅର ଗଛଟିଏ ଫୁଲ ଫଳରେ ନଇଁ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେ ତୁନ ତୁନ କୂଅମୂଳକୁ ଗଲା । କେତୋଟି ସରସ ଫଳ ଛିଣ୍ଡାଇ ଆଣିଲା । ଘରେ ପଶି ଭିତରୁ କବାଟ କିଳିଦେଲା । ତାକୁ ପାଟିରେ ଯାକି ଶୋଇଲା । କ୍ରମେ ହାତ ଗୋଡ଼ ଥଣ୍ଡା ହୋଇ ଆସିଲା—ଚେତା ବୁଡ଼ିଲା ।

ଦିନ ଏଗାରଟାକୁ ପୋଲିସ ଇନ୍‌ସପେକ୍ଟର ବାବୁ ଶିବଚରଣ ଦାସ ଦଳବଳ ସହ ଆସି ତା ଦୁଆରେ କବାଟ ଡାକ ହାକ କଲେ, କେହି ଜବାବ ନ ଦେବାରୁ ଶେଷକୁ କବାଟ ଭାଙ୍ଗିଲେ । ଭିତରେ ପଶି ସମସ୍ତଙ୍କର ଚକ୍ଷୁ ସ୍ଥିର—ଖଟ ଉପରେ ଶୋଇଛି ଶଙ୍କରୀ; କିନ୍ତୁ ଦେହ ହାତ କୁଆପଥର ପରି—ପ୍ରାଣହୀନ ପାଟିଭିତରେ କନଅର ଫଳ ! ମୋକଦ୍ଦମା ସରକାରକୁ ଗଲା ।

ଶଙ୍କରୀ ଓ ଅମୂଲ୍ୟ ଏକାଦିନରେ ଚିତାରେ ଭସ୍ମୀଭୂତ ହେଲେ । ସୀତା ଶୋକରେ, ଦୁଃଖରେ ମୃତପ୍ରାୟ ହୋଇ ବାପ ଘରକୁ ମାଡ ହେଲା । ବହୁଦିନ ସେ ମଲାଗଲା ବେଗମ ପଡ଼ିଲା । ବେଶିପରେ ଭଲ ହୋଇ ଶୁଣିଲା—"ମୋକଦ୍ଦମାର ବିଚାରରେ ଜେମା ଓ ଉଚ୍ଛବାର କଳାପାଣି ହୋଇଛି, ଆଉ ଯୋଗୀ ନରଘାତକ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇ ଫାଶୀକାଠରେ ଝୁଲୁଛି ।

ଦିବାକରର କୁଳ ବୁଡ଼ିଲା । ଲକ୍ଷ୍ମଣ ମିଶ୍ରର ପିଲାମାନେ ଆସି ପୈତୃକ ସମ୍ପତ୍ତି ଅଧିକାର କରି ବସିଲେ । ଯେ ଯେତେ ବୁଝାଇଲେ ସୀତା ଆଉ ପୋଷ-ପୁଅ ନେଲା ନାହିଁ । ତାର ତ ଅମୂଲ୍ୟ ଯାଇଛି, ପୋଷାପୁଅ—ଗୁଣ୍ଡାରୁଅ, ସେ କଣ ତା ହୃଦୟର କ୍ଷତ ସ୍ଥାନ ଶୁଷ୍କ କରିବ ?

ଚତୁସ୍ତ୍ରିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ବସ୍ତୃତ ତାଳବନ ଉପରେ ଅପରାହ୍ଣ ସୂର୍ଯ୍ୟର ମଳିନ ରଶ୍ମି ନୃତ୍ୟ କରୁଥିଲା । ପବନ୍ଧାନ ଖୁଣ୍ଟା ଉପରେ ବସିଥିଲା ଗୋଟିଏ ନୀଳବର୍ଣ୍ଣର ଭଦଭଦଳିଆ, ଗ୍ରାମ୍ୟପଥ ଦେଇ ଶଗଡ଼ ଅଡ଼ାଇ ଯାଉଥିଲେ ବର୍ମୀ କୃଷକବୃନ୍ଦ । ମୁଣ୍ଡରେ ସୁଉଳ ଟୋକାଇ, ଦେହରେ ରେଶମୀ ପୋଷାକ, ପାଦରେ ମଖମଲ ଯୋତା, କାନରେ ହୀରା କର୍ଣ୍ଣଫୁଲ ଭୂଷିତ ହୋଇ ବର୍ମୀ ଯୁବତୀବୃନ୍ଦ ଲେସ୍ ବୁଣୁ ବୁଣୁ ଯାଉଥିଲେ ହାଟକୁ । ଦଳେ ଦଳେ ପିଲା ବାଟରେ ମାର୍ବୁଲ ଗୋଲି ଖେଳୁଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଗୁହିଁ ଗୁହିଁ ପଡ଼ିଆରେ ଚରୁଥିଲେ କେତୋଟି ମେଣ୍ଢା । କାଠ ଘରର ବସ୍ତୃତ ବରଣ୍ଡାରେ ପାଦଗୁରଣା କରୁଛି ରଘୁନାଥ । ସମ୍ମୁଖର ମୁକ୍ତ ପଡ଼ିଆରେ ହ୍ୟାଣ୍ଡବଲ୍ ଖେଳ ଖେଳୁଛନ୍ତି ପିଲାଏ ତାଙ୍କୁ ଗୁହିଁ ତାହାର ପ୍ରାଣରେ ବିଷାଦର ଗଭୀର ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସ ଉଠୁଛି । ପିଲାଙ୍କର ମା ନାହିଁ । ଦିନେ ହସି ହସି ମାୟା ଯାହା କହୁଥିଲା, ତାହାହିଁ ଘଟିଛି । ସ୍ୱାମୀ ଓ ସୁନ୍ଦର ପିଲାଙ୍କୁ ଅକୂଳ ସମୁଦ୍ରରେ ଭସାଇ ସେ ପରଲୋକ ଯାତ୍ରା କରିଛି । ରେଙ୍ଗୁନରେ ଭୀଷଣ ପ୍ଲେଗ ଲାଗିଥିଲା, ହଠାତ୍ ଦିନକ ଜ୍ୱରରେ ତାହାର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ରଘୁନାଥ ପିଲାଙ୍କୁ ଘେନି ପେଗୁ ପଳାଇ ଆସିଲା । ବର୍ଷେ ହେଲା ସେ ପେଗୁରେ । ସଂସାରରୁ ତା ମନ ଛାଡ଼ି ଯାଇଛି । ମାୟା ପର ସ୍ତ୍ରୀରତ୍ନ ଯେ ହରାଇଛି, ତା ପର ହତଭାଗ୍ୟ କିଏ ଅଛି ? ତଥାପି ରଘୁନାଥର ଦିନ କଟି ଚାଲି ଯାଉଛି । ଏଥି ମଧ୍ୟରେ ସେ ସୀତା ଘରର ଖବର କିଛି ପାଇ ନ ଥିଲା । ଆଜି ଡାକରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଆସିଛି; ତାହା ପଢିଲାବେଳୁ ତାହାର ଭାବାନ୍ତର ଘଟିଛି ।

ଜଗନ୍ନାଥ ଲେଖିଛନ୍ତି ଭୀଷଣ ସମ୍ବାଦ—'ସୀତାର ଏକମାତ୍ର ପୁତ୍ର ଅମୂଲ୍ୟ ଆଉ ଇହଜଗତରେ ନାହିଁ ।' ସୀତା ବର୍ତ୍ତମାନ ବାଟ-ଭାଇର ଦ୍ୱାର ଆଶ୍ରୟରେ । ଆଉ ସବୁଠାରୁ ଦୁଃଖର ବିଷୟ ଭାଇ ଭାଉଜର ତା ପ୍ରତି ଅତ୍ୟାଗୁର । ରଘୁନାଥ ଗୁରପୃଷ୍ଠାବ୍ୟାପୀ ସେ କରୁଣ ପତ୍ର ପାଠ କଲା ।

ତା ପ୍ରାଣରେ ବଡ଼ ବ୍ୟଥା ହେଲା, କିନ୍ତୁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅସମ୍ଭବ ଅଦ୍ଭୁତ ଅଦ୍ଭୁତ କଳ୍ପନାଗୁଡ଼ାଏ ତାହାର ଚିତ୍ତ ଅଧିକାର କଲେ । ସେ କାଠ ରେଲିଂ ବନ୍ଧରେ ଆଉଜି ପଡ଼ି ଦୂରାକାଶକୁ ଗୁହିଁଲା । ବାସ୍ତବରେ ତା କଳ୍ପନା ଯଦି ସଫଳ ହୁଅନ୍ତା—କଣ ହୁଅନ୍ତା ? ଜଗତରେ ଅସମ୍ଭବ କଣ ? ଏ ଅବା କି ଗୁରୁତର କଥା । ସେ ବନ୍ଧୁଦିନର ପୁରୁଣା କଥା ସବୁ ମନେ ପକାଇଲା । ସେତେ-

ବେଳେ ସେ ବାଳକ, ସୀତା ବାଳିକା । ପରସ୍ପରକୁ ଦେଖିବାପାଇଁ ଉଭୟଙ୍କର କି ଆକୁଳ ଆକାଂକ୍ଷା । କୋଠା ଛାତ ଉପରୁ ସୀତା ତା ବାଟକୁ ଚାହିଁଥାଏ, ବାରଆଡ଼େ କୁଅ ମୂଳେ ସୀତା ଲୁଚି ଲୁଚି ଯାଇ ତା ହାତରେ ଟଙ୍କା ପଇସା ଦେଇ ଆସେ । ସେଦିନେ ସେ କାନ୍ଦିଥିଲା । ସୀତା ପଣତ କାନରେ ତା ଲୁହ ପୋଛିଥିଲା । ଆଉ ସେ ଦିନ, ସେ ବନ୍ଧୁଦିନ ତଳେ ରାଣୀହାଟ ବଜାରକୁ ଯାଇ ତା ଲାଗି ଶିଙ୍ଗ ପାନିଆ, ଶିଙ୍ଗ ଫରୁଆ କିଣି ଆଣିଥିଲା, ପୁଣି ଯୌବନର ସେ ମଧୁର ସ୍ମୃତି, ଲୁଚି ଲୁଚି ଆଖିରେ ଆଖିରେ କେତେ କଥା ଭାଷା ସେମାନେ ହୋଇଥିଲେ, ଆଉ ସେ ଶେଷ ରାତି । ସେ ଶେଷ ରାତି କଥା କି ରଘୁନାଥ ଜୀବନରେ ଭୁଲି ପାରିବ ? ଆଜି ମଧ୍ୟ ତା କଟିରେ ସେ ସୁନା ସୂତା ଅଛି । ସ୍ମୃତିର ସଙ୍କୋଳପରି ଆଜି ମଧ୍ୟ ସୂତାଟିକୁ ସେ ବେଳେ ବେଳେ ଦେଖୁଥାଏ । ଏଇ ସୂତା କେସରକ ଭିତରେ ତା ଜୀବନର ଇତିହାସ ଗୁପ୍ତ ରହିଛି, ଏହି ସୂତାଟି ତାକୁ ଦେଶାନ୍ତରୀ କରିଛି, ଜାତି ହରାଇଛି, ଦୂର ବର୍ମା ମୁଲକରେ ଆଣି ପକାଇଛି । ଏହି ସୂତା କେରାକ ଅବଲମ୍ବନରେ ସେ ପ୍ରେମମୟୀ ମାୟାକୁ ପାଇଛି, ଆଉ ତାର ମଧୁମୟ ପ୍ରେମତରୁର ଏ ଦୁଇଟି ଅପୂର୍ବ କୁସୁମ । ରଘୁନାଥ ବହୁକ୍ଷଣ ମାୟାକୁ ମନେ ପକାଇ ଅତି କାତର ହୋଇ କାନ୍ଦିଲା । ତା ଜୀବନରେ ସେ ଯୋଡ଼ିଏ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଭଲ ପାଇଛି, ଯୋଡ଼ିକ ତା ଦୃଷ୍ଟିରେ ସମାନ—ଯୋଡ଼ିକ ତା ପ୍ରାଣର ଅମୂଲ୍ୟନିଧି । ମନ୍ଦ କର୍ମ-ଫଳରୁ ସେ ଦୁଇଟିଙ୍କୁ ହରାଇଛି । ତଥାପି ପ୍ରେମ ତ ତାର ମଳିନ ହୋଇ ନାହିଁ । ଯୋଡ଼ିଏ ତାର ହୃଦୟର ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ ଆସନରେ ଆସୀନ, ତାର ଜୀବନ-ବଂଶୀର ବିଷାଦ ଆନନ୍ଦର ଦୁଇଟି ସ୍ୱର, ତାର ପ୍ରେମମୟ ହୃଦୟରେ ଗଙ୍ଗା ଯମୁନାର ଯୋଡ଼ିଏ ଧାରା । କେଉଁଠି କାହାର ଆରମ୍ଭ, କାହାର ଶେଷ, ସେ ସ୍ଥିର କରି ପାରି ନାହିଁ । ସୀତାକୁ ଛାଡ଼ି ସେ ସୀତାକୁ ଭୁଲି ନାହିଁ । ମାୟାର ମୃତ୍ୟୁରେ ସେ ତାକୁ ଅନ୍ତରରୁ ଅନ୍ତର କରି ନାହିଁ । ଦୁଇଟି ତାର ଦୁଇ ଅଙ୍ଗ । ରଘୁନାଥ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଭାବିଲା, ଅଦ୍ୟାପି ସୀତାକୁ ସେ ଭୁଲି ନାହିଁ କାହିଁକି ?

କଣ ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ଇଚ୍ଛା ଥିଲା ? ଏତେ ଦୁଃଖ, ଏତେ ବିଚ୍ଛେଦ, ଏତେ ଶୋକ, ଏତେ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଉଭୟର ମିଳନ ଭଗବାନଙ୍କର ଅଭିପ୍ରେତ ? ରଘୁନାଥ ଭବିଷ୍ୟତର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଚିତ୍ର ଆଖି ଆଗରେ ଦେଖି ପାରିଲା । ଏଥର ସୀତାର ଦୁଃଖ ଅବସାନ ହେବ—ଏଥର ସେ ସୁଖୀ ହେବ । ଯେ ତାହାର ବିଚ୍ଛେଦରେ ଅହୋରାତ୍ର ତା ଛବି ଖଣ୍ଡିକ ପୂଜା କରିଛି । ସେ କଣ ଚିତେଇ ନାମଟାକୁ ଶୁଣି ନାହିଁ ସବୁ, ସେ କଣ ଜାଣି ନାହିଁ ସୀତାର ହୃଦୟ ? ଏବେ ମଧ୍ୟ ସୀତା ଓ ତାର ମିଳନ ହୋଇ ପାରେ, ପୃଥିବୀରେ ଅସମ୍ଭବ କଣ ? ଅଦ୍ଭୁତ କଣ ? ଏଥର ସେ ସୀତାକୁ ସୁଖୀ କରିବ, ତାକୁ ଅଙ୍କଲକ୍ଷ୍ମୀ କରିବ, ମାତୃସ୍ଥାନ

ପିଲାମାନେ ପୁଣି ନୂଆ ମା ପାଇବେ । କନ୍ୟାକୁତ ପିତା ପୁଣି ଝିଅଟିଏ ପାଇବେ,
ଆଉ ସ୍ୱର୍ଗରେ ଥାଇ ଆଶୀର୍ବାଦ କରିବେ ତାକୁ ସରସ୍ୱତୀ—ସେଇ ସରସ୍ୱତୀ—
ମାତୃହୃଦୟା, ଦୟାମୟୀ, ସ୍ୱାନ ଅନାଥର ଜନନୀ—ସେ ଯେ ତାଙ୍କର ଋଣ ପରି-
ଶୋଧ କରି ପାରି ନାହିଁ, ତାଙ୍କର ଅମୂଲ୍ୟ ସ୍ନେହର ପ୍ରତିଦାନ ଦେଇ ପାରି ନାହିଁ ।

କଳ୍ପନାର ଆନନ୍ଦରେ ତାହାର ହୃଦୟ ପୂରି ଉଠିଲା । ଏଥରେ ସେ
ଦମ୍ପତ୍ତିଙ୍କୁ ସୁଖୀ କରିବ । ବୃଦ୍ଧ ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ଠାକୁରାଣୀଙ୍କୁ ସମାଜ ଦାଉରୁ ରକ୍ଷା
କରିବ, ଆଉ ସ୍ନେହମୟୀ ପିଉସୀ ନାନୀ ତାହାର ଆଶ୍ରୟରେ କାଳ କାଟିବ ।
ପୁଣି ମନରେ ହେଲା ସତେ କ'ଣ ହେବ ? ସତେ ସୀତା ତାକୁ ବିଭା ହେବାକୁ ସମ୍ମତ
ହେବ । ହୃଦୟ କହିଲା କାହିଁ ନ ହେବ ? ଚିର ନିର୍ଯ୍ୟାତିତା ଅବଳା ସେ କାହିଁ
ଆଉ କାହା ଲାଗି ରଘୁନାଥକୁ ତ୍ୟାଗ କରିବ ? ଯେଉଁମାନେ ଉଭୟର ମିଳନର
ପରିପନ୍ଥୀ, ସେମାନେ ଆଉ ଇହଜଗତରେ ନାହାନ୍ତି । ତେବେ କାହିଁକି ସେ
ତାହାର ବାଲ୍ୟସଖାକୁ ତ୍ୟାଗ କରିବ ? ଅବଶ୍ୟ ଜନ୍ମଗତ, ସମାଜଗତ କୁସଂସ୍କାର
ସୀତାର ଥିବ, ତଥାପି ସେ ତାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେବ, ଶିକ୍ଷା ଦେବ, ସାମାନ୍ୟ ନାରୀ
କ'ଣ ତା' କଥାରେ ଭୁଲିବ ନାହିଁ? ବିଶେଷତଃ ତାହାର ପରମ ପ୍ରେମିକ କଥାରେ ?
ଆଶାର ଆତିଶଯ୍ୟରେ ରଘୁନାଥକୁ ସମୁଦାୟ ଅତି ସହଜ ବୋଧ ହେଲା, ସେ ପକ୍ଷୀ
ହୋଇଥିଲେ କେଜାଣି ସେହିକ୍ଷଣି ଉଡ଼ି ଚାଲି ଯାଇଥାନ୍ତା; ମାତ୍ର ଦାରୁଣ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ
ତାହା କରି ଦେଲା ନାହିଁ । ସବୁ କାମ ଅନ୍ୟକୁ ଶିଖାଇ ଶିଖାଇ ତାକୁ ଆହୁରି
ଛଅ ମାସ ଲାଗିଗଲା । ଗଭୀର ବିଶ୍ୱାସ ଓ ପରମାନନ୍ଦମୟ ଆଶାର କୁହୁକରେ ସେ
ଦିନ ଗଣିଲା । ଯେଉଁ ଦିନ କଲିକତା ଭୂଇଁରେ ସେ ପାଦ ଦେଲା, ସେଦିନ ସ୍ୱର୍ଗର
ଏକ ଅପୂର୍ବ ଉଲ୍ଲାସ ତାହାର ସର୍ବାଙ୍ଗ ଅଧିକାର କରି ପକାଇଲା ।

ହଞ୍ଜବେଣୀ ଲଗାଇ ଫୁଲ ସେତେବେଳେ ସନ୍ଧ୍ୟାପରିଚ୍ଛଦ ପିନ୍ଧୁଥିଲା ।
ବେହେରାଣୀ ଆସି ସମ୍ବାଦ ଦେଲା ମିଷ୍ଟର ମହାପାତ୍ର ଆସିଛନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ
ଉଭୟେ ପୁରୁଣା ବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ପାଛୋଟି ଘର ଭିତରକୁ ଆଣିଲେ । ଡାକ୍ତର ବାବୁ ଓ
ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଆଜି କାଲି ବଡ଼ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ଜ୍ୟୋତିଷ ଡାକ୍ତରଙ୍କର ଦତ୍ତ
ସମ୍ପତ୍ତିରେ କଲ୍ୟାଣୀଭବନ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଅଛି । ସେଠି ଶତାଧିକ ବିଧବା ଓ କୁଳ-
ତ୍ୟାଗିନୀ ଅନାଥା ଆଶ୍ରୟ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ଫୁଲ ଓ ତାରକ ବାବୁ ସେମାନଙ୍କର
ମା ବାପ ହୋଇଛନ୍ତି । ଦୁଇଘଣ୍ଟା କାଳ ବୁଲି ବୁଲି ରଘୁନାଥ ସବୁ ଦେଖିଲା ।
ବିସ୍ମୟରେ ତାହାର ହୃଦୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ସେ ଚା ଖାଇ ଖାଇ କାଢ଼ିଲା
ଆପଣା କଥା । ଭାଇର ପୁଅ ମରି ଯାଇଛି ବୋଲି ଫୁଲର ବଡ଼ ଦୁଃଖ ହେଲା ।
କିନ୍ତୁ ପରକ୍ଷଣରେ ସେ ଶୁଣିଲା ରଘୁନାଥର ଅପୂର୍ବ ଇତିହାସ । ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ
ନିବିଷ୍ଟଚିତ୍ତରେ ଶୁଣିଲେ । ସୀତାକୁ ବିବାହ କରିବାକୁ ରଘୁନାଥ ଇଚ୍ଛୁକ,

ଏହା ଶୁଣି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁଖୀ ହେଲେ । ଆପଣା କାର୍ଯ୍ୟର ସମର୍ଥକ ପାଇଲେ କିଏ ବା ଆନନ୍ଦିତ ନ ହେବ ? ସ୍ଥିର ହେଲା ସେ ସ୍ଥାନରେ ସୀତା ଆସି ରହିବ ।

ରଘୁନାଥଙ୍କୁ କଣ୍ଟକ ବିଦାୟ ଦେଇ ଫୁଲ ବୋହୂର ଆଗମନ ତାଙ୍କୁ ସୁହାଁ ନହିଲା । ବିଧବାବିବାହ ତା ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦୋଷାବହ ନୁହେ । ସେ ନିଜେ ବୈଧବ୍ୟଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗ କରିଛି । ଆପଣାର ଅତୀତ ଜୀବନ ସ୍ମରଣ କରି ତା ମନ ସୀତା ପ୍ରତି ସହାନୁଭୂତିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଉଠିଲା । ତାହାର ଧ୍ରୁବ ଧାରଣା ହେଲା, ସୀତା ନିଶ୍ଚୟ ରଘୁନାଥଙ୍କୁ ଏଥର ବିବାହ କରିବ । ହାତ କତିରେ ଅମୂଲ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ପାଇ କିଏ ବା ତ୍ୟାଗ କରେ ?

ମିଷ୍ଟର ସେନ ଆସି ତା ପଛ ଆଡ଼େ ଛିଡ଼ା ହେଲେ । ତାକୁ ଚିନ୍ତାନ୍ୱିତ ଦେଖି କହିଲେ—"କଣ ଚିନ୍ତା କରୁଛ ଭାୟୋଲା ?"

ଭାୟୋଲା କହିଲା—"ମୁଁ ସୀତା କଥା ଭାବୁଛି । ସତେ କଣ ସେ ରଘୁନାଥ ବାବୁଙ୍କୁ ବିଭା ହେବ ତମର ବିଶ୍ୱାସ ?

ତାରକ ବାବୁ ଆକାଶକୁ ଅନାଇଁ କହିଲେ—"କେମିତି କହିବି କହିଲ ?" ଫୁଲ କହିଲା—"ଯଦି ବିଭା ହୁଏ କ୍ଷତି କଣ ? ମୁଁ ମୋ କଥା ଭାବୁଛି ।"

ଏହା ପରେ ମନର କୋହ ମନରେ ମାରି ଗଭୀର ପ୍ରେମରେ ସ୍ୱାମୀ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ କହିଲା—'କିନ୍ତୁ ତମେ ମହାତ୍ମା ବୋଲି ସିନା ମତେ ଉଦ୍ଧାର କରିଛ ?'

ତାରକ ବାବୁ ଧୀରକଣ୍ଠରେ କହିଲେ—"ଭାୟୋଲେ ! ଯୀଶୁ ତମକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଛନ୍ତି । ସେ ତମ ପାଇଁ ଆପଣାର ରକ୍ତ ଢାଳିଦେଇଛନ୍ତି ।"

"ହଁ, ମୋର ପାପ ସିନ୍ଦୂର ବର୍ଣ୍ଣ ହେଲେହେଁ ସେ ମେଷଲୋମତୁଲ୍ୟ ଶୁକ୍ଳ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ କତିକି ଆସି ମୁଁ ଜୀବନ ପାଇଛି । ପ୍ରିୟତମ ! କିପରି କହିବି ସେ ପ୍ରଭୁ ମୋର କିପରି ପ୍ରାଣାଧିକ ପ୍ରିୟ ।"

ତାରକ ବାବୁ ପତ୍ନୀର ଧର୍ମଭାବରେ ମୋହିତ ହୋଇ କହିଲେ "ଭାୟୋଲା ! ତମେ ପ୍ରକୃତ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ, ଅନ୍ଧକାରରୁ ପ୍ରଭୁ ତମକୁ ଜ୍ୟୋତିକି ଆଣିଛନ୍ତି ।"

"ସେହି ଯୋଗୁଁ ଏ ହାତ ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ, ଏ ଗୋଡ଼ ତାଙ୍କର ପାଇଁ ଚାଲିବ, ଏ ଜିହ୍ୱା ତାଙ୍କର ଗୁଣଗାନ କରିବ ।" ଭାୟୋଲା ପ୍ରାର୍ଥନାର ବେଳ ହେଲାଣି ଦେଖି ଧର୍ମ ପୁସ୍ତକ, ଗୀତ ପୁସ୍ତକ ଆଣି ମଝି ଘରେ ଥୋଇଲା । ସ୍ତ୍ରୀ ବାଳିକା

ସମସ୍ତେ ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ଆସି ଆଣ୍ଠୁମାଡ଼ି ଭକ୍ତିଭାବରେ ଉପବେଶନ କଲେ। ଫୁଲ ସେମାନଙ୍କ କୋଳରେ ଝିଅ ବୋହିଟିଙ୍କୁ ନେଇ ବସିଲା। ଡାକ୍ତର ବାବୁ ଉପାସନା କଲେ, ବାଇବେଲ ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ପାଠ କଲେ,—"ଯେମନ୍ତ କଦାପି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସି ଲୋକ ଆଜ ଆପଣା ନିମନ୍ତେ ନ ବଞ୍ଚୁ ଅବା ଆପଣା ପାଇଁ ନ ମରୁ, ମାତ୍ର ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ବଞ୍ଚିବାର ଓ ମରିବାର କେବଳ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ହେଉ।" ସମସ୍ତେ ଭକ୍ତିଭାବରେ ତଥାସ୍ତୁ କହିଲେ। ଫୁଲମଞ୍ଜରୀର ଆଖିରୁ ଭକ୍ତିର ଅଶ୍ରୁଧାରା ବହିବାକୁ ଲାଗିଲା।

ରଘୁନାଥ କଟକକୁ ଆସି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଘରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା। ହଠାତ୍ ଚିଠିପତ୍ର ନ ଦେଇ ଆସି ଥିବାରୁ ସେମାନେ ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ। ରଘୁନାଥ ଯେ ବାତ୍ୟା, ଏ କଥା ତାରାମଣି ଜାଣନ୍ତି। ସେ ବାହାନୀକି ପୁଅକୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ ବସିଲେ। ଜଗନ୍ନାଥ ଜାତିରୁ ଅନେକ ହୋଇଛନ୍ତି। ଘରେ ବାଉରାଣୀକି ସ୍ଥାନ ଦେଇ, ପୁଣି ସମାଜଚ୍ୟୁତ ରଘୁନାଥ ଓ ତାହାର ପରିବାରକୁ ଛଅମାସ କାଳ ରଖିଛନ୍ତି, ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଜାତି ବିଶେଷତଃ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଜାତି କି ତାଙ୍କୁ କ୍ଷମା କରି ପାରେ? କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନାହିଁ। ବୁଧୀ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ସେ ରଘୁକୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରି କହିଲେ—"ବାପ! ଏହି ଯୁବତୀ କନ୍ୟାକୁ—ମୋର ସ୍ୱହସ୍ତପାଳିତା ଅନାଥା ବାଳିକାକୁ ମୁଁ କେଉଁଠି ଛାଡ଼ିବି କହିଲୁ? ବାଉରାଣୀ ହେଲେ କଣ ସେ ମନୁଷ୍ୟ ନୋହେ? ସେ ଭାରି ବୁଦ୍ଧିମତୀ! ମୁଁ ତାକୁ ଅନେକ ପାଠ ପଢ଼ାଇଛି।" ଏହା କହି ସସ୍ନେହବଚନରେ ବୁଧୀକୁ କତିକୁ ଡାକିଲେ। ବୁଧୀ ଲାଜ ଲାଜ ହୋଇ ଅଜା ଓ ମାମୁଁ କତିରେ ଯାଇ ବସିଲା। ଜଗନ୍ନାଥ କହିଲେ—"କୋଇଲି ଚଉତିଶା ଗାଇଲୁ?" ବୁଧୀ ପ୍ରଥମେ ଲାଜରେ ମଳିପରି ହୋଇଗଲା, ପରେ ଭକ୍ତି ମଧୁର କଣ୍ଠରେ ଗାଇଲା—

"ଦେବତାକୁ ଦେଖି ଯାଇଁ, ଦଉଁ ଅଛୁ ଯେଉଁଠାଇଁ,
ଦୃଷ୍ଟି ଦେଲେ ନାହିଁ ଦୂରେ, ଦଉଁ ରହିଅଛୁ ଆପଣା ଘରେ ଲୋ—
ଦୀପକୁ ଜାଳି ଦଉଁକୁ ଦେଖି
ଦଉଁ ରହିଅଛୁ ଦେଉଳ ଶିଖି।"

ତାହାର ମନୋହର ସ୍ୱର ଶୁଣି ରଘୁନାଥ ତନ୍ମୟ ହୋଇଗଲା। କହିଲା—"ବାପା! ଆଉ ଏ ଜାତିର ଲାଞ୍ଛନା ଭୋଗିବାକୁ ହେବ ନାହିଁ। ମୁଁ ତମ ସମସ୍ତଙ୍କି ବର୍ମା ନେଇଯିବି। ଏ ଜାତିରେ ଥାଇ ଲାଭ କଣ?"

'କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଏ ଜାତିକି ଛାଡ଼ିବି ନାହିଁ ବାପ! ମତେ ସେମାନେ ନିର୍ଯ୍ୟାତନ କରନ୍ତୁ, ଏକଘର କରନ୍ତୁ, ମୋର ଦୃଢ଼ପଣ ଦେଖି ଆଉ ପାଣ୍ଠୀ ଫେରିବେ,

ମୋ ସାଥିରେ ମିଶିବେ। ତେଣିକି ଏ ସମାଜର ସଂସ୍କାର ହୋଇଯିବ; କିନ୍ତୁ ଆମେ ଯଦି ଶେଷରେ ତାଙ୍କୁ ତ୍ୟାଗ କରୁଁ, ସେମାନେ କିଣ ବାଝଙ୍କୁ ଆସିବେ ?"

ତାରାମଣି ଆଖିରେ ଲୁଗା ଦେଇ କହିଲେ—"ବାପ ! ଯାହା କରୁଛନ୍ତି ଏ ଜାତି ! ମୋ ରେବର ମଲାମୁହଁ ଆମକୁ ଟିକିଏ ଦେଖେଇ ନାହାନ୍ତି। ତା ଶଶୁର ଆମକୁ ଦୁଇ ବର୍ଷ ହେଲା ଦୁଆର ମନା କରୁଛି ! ଯେ ଲୁଚେଇ କରି ହେଲେ ଆମ ସଙ୍ଗେ ସମ୍ପର୍କ ରଖିଥିଲା, ସେ କିଣ ଆଉ ଅଛି କି ?"

ଜଗନ୍ନାଥ ଝଙ୍କାରେ କହିଲେ—"ସେ ଦେବୀ ସ୍ୱର୍ଗରେ, ଆଉ ତାର କୋଳରେ ମୋ ପ୍ରିୟତମା କନ୍ୟା ରେବତୀ। ବାପ ! ମୋର ମୂର୍ଖତାରୁ ରେବତୀର ସର୍ବନାଶ। ମୁଁ ଜଣେ ଚଣ୍ଡାଳ, ଜାଣି ଶୁଣି ଦଶ ବର୍ଷର ଶିଶୁକୁ ବିଭା ଦେଲି, ଜାଣି ଶୁଣି ସେତେବେଳେ ଜାତିକୁ ଭୟ କରି ମୋର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତିମାକୁ ଭସେଇଲି; ଆଉ କୋଉଁ ବାପ କେବେ ଝିଅର ବାଲ୍ୟ ବିଭା ନ ଦେଉ। ମୁଁ ମର୍ମେ ମର୍ମେ ତା ଲାଗି ମଲିଣି।"

ତାରାମଣି କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ହୋଇ କହିଲେ—"କିଣ ସୁଖ ମୋ ଝିଅ କଲା ! ବାର ବର୍ଷ ଦନୁଁ ପୁଅର ମା ହୋଇ ବସିଲା। ଭଲ ଘର ବରରେ ଦେଇ-ଥିଲୁଁ, ହେଲେ କପାଳ ଏମନ୍ତ—।"

ଜଗନ୍ନାଥ କହିଲେ—"କାହିଁକି ଅକାରଣ କପାଳକୁ ଦୋଷ ଦେଉଛ ? ବାଲ୍ୟବିବାହ ଶରୀର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଭୟଙ୍କର ଅତ୍ୟାଚାର। ଆଗ କାଳରେ ବାଲ୍ୟ ବିବାହ ଥିଲା—ଲୋକେ ଥିଲେ ସଂଯମୀ। ଆଜିକାଲି ବିଳାସ—ବ୍ୟସନ ହେଲାଣି ଇଷ୍ଟଧର୍ମ। "ହେଲେ ବାବୁର ଏତେ ଅଧଃପତନ ହେବ, ଏହା ମୁଁ ସ୍ୱପ୍ନରେ ସୁଦ୍ଧା ଭାବି ନ ଥିଲି।" ରଘୁନାଥ ଏହା କହି ବ୍ୟଥିତ ନୟନରେ ତଳକୁ ଚାହିଁଲା। ଜଗନ୍ନାଥ କହିଲେ, "ତାର ବାପ ତାର ସର୍ବନାଶ କଲା। ତାହାର ଏକା ନୁହେଁ, ସମସ୍ତଙ୍କର କଲା। ଏବେ ଅନୁତାପରେ ଜଳି ମରୁଛି। ଆଉ ସେ ଧନ ନାହିଁ, ଶାଶୁ ବୋହୂ ଗଳାଦନୁଁ ବୁଢ଼ାର ଝାଣ ଭାଙ୍ଗିଛି।"

ତାରାମଣି କହିଲେ—"ନୂଆବୋହୂ ଯେ ଆସିଛି, ସେ ସ୍ୱାମୀ ଶଶୁର କାହାର ବାଧ୍ୟ ନୁହେଁ। ଯେପରି ଖଳ ସେହିପରି ନୁରପ୍ରକୃତ। ତମେ ମରି ଶୋଇଥିଲେ ଅନେଇଁ ଯିବ ନାହିଁ। ବାପ ଝିଅ ଦୁହିଙ୍କି ସେ କଥାରେ ଲୁହା ତତେଇ ଚିଆଁ ଦେଉଛି।"

ମା'ର କଥାରେ ରଘୁନାଥର ଗୁପ୍ତ ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ମର୍ମାନ୍ତିକ ଶୂଳ ବେଦନା ଉଠିଲା ପରି ହେଲା। ସେ ଦାଣ୍ଡକୁ ବୁଲି ବାହାରିଲା।

ନିବିଡ଼ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାମୟୀ ମଧୁନିଶା । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ନୀରବ ନିସ୍ତବ୍ଧ । ପ୍ରକୃତିର ମହାବିଶ୍ରାମ, କେବଳ ଏ ବିଶ୍ରାମ, ପ୍ରହରରେ ଜାଗ୍ରତ—ନୀଳାକାଶ ତଳେ ସୁଧାମୟ ସୁଧାକର, ଦୀପ୍ତିମୟୀ ତାରକାଶ୍ରେଣୀ, ଆଉ ଅବନୀ ତଳେ ନୈଶ କୁସୁମ, ଉଦ୍ୟ ଅନ୍ତରାଳରେ ନିଶାରାଣୀ, ଯୂଥିକା, ଜହ୍ନିଫୁଲ; ପୁଷ୍କରିଣୀର ସ୍ଥିର ତରଙ୍ଗ ଉପରେ ହାସ୍ୟମୟୀ କୁମୁଦିନୀ । ନୈଶ ପ୍ରହରୀ ଚନ୍ଦ୍ର ଜାଗ୍ରତ । ତାହାର ପରିଜନ କେତେକରେ ନିଦ୍ରାସୁଖ ଭୋଗ କରିବେ ? ଆଜି ଜାଗ୍ରତ ସେହି ପୁରାତନ ପୁଷ୍କରିଣୀ କୂଳରେ ସେହି ଚିର ଆଦରର ଅଶୋକ ତରୁତଳ ମୂଳେ ଯୋଡ଼ିଏ ବ୍ୟକ୍ତି । ଜଣେ ପୁରୁଷ, ଜଣେ ରମଣୀ । ଏହି ଅଶୋକ ତରୁତଳ ଉପରେ, ଏଇ ତାରା ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ସାକ୍ଷୀ କରି ଦିନେ ଏହି ପଥର ପାହାଚ ଉପରେ ଏହି ଦିଓଟି ପ୍ରାଣୀ ଏହି ପରି ବସିଥିଲେ । ଏହିପରି ପରସ୍ପର ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ କାନ୍ଦିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଉଭୟେ ଥିଲେ ସଂସାରନଭିଜ୍ଞ । ସଂସାରର ଦୁଃଖ—ସଂସାରର ଜଞ୍ଜାଳ—ସଂସାରର କଳଙ୍କ କାଳିମା—ଉଭୟର ପ୍ରାଣକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ନ ଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଉଭୟେ ଥିଲେ ପ୍ରକୃତିର ସନ୍ତାନ—ନିର୍ମଳ ପୂଜାଫୁଲ । ଉଭୟଙ୍କ କତିରେ ଉଭୟଙ୍କ ପ୍ରାଣ ନିବେଦିତ ଥିଲା ।

ପରସ୍ପର ଥିଲେ ପରସ୍ପରର ଜୀବନ । ଏକ ବିନା ଅନ୍ୟକୁ ଜାଣି ନ ଥିଲେ । ନବଯୌବନର ଦକ୍ଷିଣା ପବନରେ ଫୁଟିଥିଲେ ଦିଓଟି ମନୋହର କୁସୁମ, ଗୋଟିଏ ଗୋଲାପ-ଗୋଟିଏ ମଲ୍ଲୀ, ଗୋଟିଏ କୁମୁଦ-ଗୋଟିଏ ପଦ୍ମିନୀ । ଉଭୟଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରେମ ସଙ୍ଗୀତ ବାଜି ଉଠିଥିଲା—ନବୀନ ଅନୁରାଗ ତନ୍ତ୍ରୀରେ, ନବୀନ ଆଶାର ମୋହରେ, ପ୍ରେମ-ପାରିଜାତ ବନର କୋକିଳ କୋକିଳା ଉଭୟେ, ବଞ୍ଚିଥିଲେ କେବଳ ପରସ୍ପର ପାଇଁ ! ସେଦିନ ଜଗତ ସେମାନଙ୍କ କତିରେ ଥିଲା ତୁଚ୍ଛ, ବାସ୍ତବ ଜୀବନ ଅସାର । କଳ୍ପନାର କଳ୍ପଲୋକ ସେମାନେ ରଚନା କରିଥିଲେ ମନେ ମନେ, ଇନ୍ଦ୍ରର ନନ୍ଦନ ବନ ଆଙ୍କିଥିଲେ ପ୍ରେମତୂଳିକାରେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ପରି ଥିଲେ ପରସ୍ପର ଏକାନ୍ତ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ।

କିନ୍ତୁ ସେ ଦିନ ଆଉ ନାହିଁ । ନିଷ୍ଠୁର ନିୟତି ଉଭୟଙ୍କୁ ଭିନ୍ନ କରିଲା । ସେମାନଙ୍କର ଶତ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ସତ୍ତ୍ୱେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରାଣ ସହିତ ଯୁକ୍ତ କଲା, ଅନ୍ୟର ସୁଖ ଦୁଃଖ ଭୁଞ୍ଜିବାକୁ ଦେଲା । କର୍ମର ଅଗ୍ନିପରୀକ୍ଷାରେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ହେଲା । ଏତେଦିନେ କର୍ମଫଳର ଅବସାନ ହେଲା ପରା ? ଏତେ ଦିନେ ସ୍ୱକୃତିରୁ ନିସ୍ତାର ପାଇଲେ ପରା ? ପୁଣି ପୃଥିବୀର ଏ ପାରରେ—ଯେଉଁ ପାରରେ ସେମାନେ ଆଉ ପରସ୍ପରକୁ ପାଇବେ ନାହିଁ ଭାବିଥିଲେ, ସେହି ପାରରେ ତାଙ୍କୁ ଆଣି ପରସ୍ପରର ସମ୍ମୁଖୀନ କରି ଭେଟାଇ ଦେଲା—ସେହି ନିୟତି । ସ୍ମୃତିର ଶତ ବୃଶ୍ଚିକଦଂଶନ ହୃଦୟରେ ଜ୍ୱାଳା କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଉଭୟେ ଉଭୟଙ୍କୁ ଦେଖି ଦଣ୍ଡକ ଲାଗି

ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତ ହେଲେ; ଦଣ୍ଡକ ଲାଗି ସେମାନେ ମିଳନର ମଧୁ ଆସ୍ୱାଦନ କଲେ ।
ଦଣ୍ଡକ ଲାଗି ଦୁହେଁ ଦୁହିଙ୍କୁ ଚାହିଁ ଆତ୍ମାର ଶାନ୍ତି ବିଧାନ କଲେ ପରା !

ଆଉ ଏ ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ଚାହିଁ ବାର କୁଅମୂଳେ ବସିଥିଲା ଗୋଟିଏ ଦୁର୍ବଳା ବୁଢ଼ୀ । ଦୁଇଜଣଙ୍କର ଆତ୍ମାକୁ ଏକ ସୂତାରେ ସିଇଁଛି ଯାହାର ହାତ, ଦୁଷ୍ଟର ଦୁର୍ନାମରୁ ରକ୍ଷା କରିବା ଲାଗି ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ସେ ନିଭୃତରେ ଜଗି ବସିଛି । ଏହିପରି ସେ ଦିନେ ଉଭୟଙ୍କୁ ଏକତ୍ର ଦେଖିଥିଲା । ସେଦିନ ଉଭୟେ ଉଭୟ ଲାଗି ବ୍ୟାକୁଳ, ଦୁଇଟି ପ୍ରାଣ ଏକାଠି ମିଶିଯିବା ପାଇଁ ତତ୍ପର । ଜଳ ବକ୍ଷରେ ରେଖା ଆଙ୍କିଲା ପରି ସମାଜ, ସ୍ୱଜନ ଯେତେ ତାଙ୍କୁ ଭିନ୍ନ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ଦୁଇ ଜଣ ପ୍ରେମର ବିଦ୍ୟୁତ ଆକର୍ଷଣରେ ଏକାଠି ମିଶିଥିଲେ । ସେ ମିଳନର ସାକ୍ଷୀ ଥିଲା ସେ ନିଜେ ! ସେ ଦିନ ଆଉ ଏ ଦିନ ! ତା ପରେ ବର୍ଷ ବର୍ଷ ବିତି ଯାଇଛି, ବର୍ଷ ବର୍ଷ ବସି ବୁଢ଼ୀ ଦୁହିଙ୍କର ବିଚ୍ଛେଦ ବାହୁନିଛି, ଗୀତ ବାନ୍ଧି ଗାଇଛି, କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଆଖିର ଜ୍ୟୋତି ହରାଇଛି; ତଥାପି ସେମାନଙ୍କୁ ଫେରି ପାଇ ନାହିଁ । କ୍ରମେ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ତାହାର ସ୍ନେହର ସାଥୀ, ସୁହୃଦଙ୍କୁ ହରାଇଛି, କେତେ ସେ ହରାଇଛି, ତାର କଣ ଆଉ ତାଲିକା ସେ ରଖିଛି ?

ସେମାନଙ୍କ କଥା ଗୋଟି ଗୋଟି ତାର ମନେ ପଡ଼ି ହୃଦ କରିରୁଛି । ନୀରବ ନୀଳାକାଶକୁ ଚାହିଁ ନୀରବ ପ୍ରାଣରେ ବସିଛି—ବୃଦ୍ଧା ପିତେଇ ଆଉ ବହିଛନ୍ତି ସୀତା ଓ ରଘୁନାଥ ।

ସୀତାର ଭାଗ୍ୟ-ରବି ଚିରକାଳ ପାଇଁ ଅସ୍ତମିତ । ତାହାର ସ୍ୱାମୀ ଯାଇଛି, ପୁତ୍ର ଯାଇଛି, ମା ଯାଇଛି, ଭଉଜ ଯାଇଛି—ଯେ ତାକୁ ସ୍ନେହ କରନ୍ତେ, ଯେ ତାର ଦୁଃଖରେ ଦୁଃଖୀ, ସୁଖରେ ସୁଖୀ ହୁଅନ୍ତେ, ସେ ସମସ୍ତେ ଗୋଟି ଗୋଟି ଯାଇଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଯାଇ ନାହିଁ ସେ ନିଜେ । ଆଉ ଯାଇ ନାହିଁ ତାର ଅନୁତପ୍ତ ବୃଦ୍ଧ ପିତା—ଯାହାର ମୂର୍ଖତା ଫଳରେ ଆଜି ସେ ହତଭାଗିନୀଠୁ ବଳି, ସେ ଯାଇ ନାହିଁ । ବୃଦ୍ଧ ଅକର୍ମଣ୍ୟ, ବାତାକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ି ରହିଛି ସେ ବୁଢ଼ା—ତାହାର କୃତ-କର୍ମର ଅନୁତାପ ଲାଗି, ପ୍ରାକ୍‌କୃଷ୍ଟିର ଲାଗି, ପୁତ୍ର ଓ ପୁତ୍ରବଧୂର ନିଷ୍ଠୁର ନିର୍ଯାତନ ଭୋଗ କରି ପଡ଼ି ରହିଛି ଗୋଟି ଗୋଟି ଟଙ୍କକଥା ସ୍ମରଣ କରିବା ଲାଗି । ତାହାର ସେବା, ତାହାର ଶୁଶ୍ରୂଷାର ଭାର ଘେନିଛି ସୀତା ।

ସୀତାକୁ ଚାହିଁ ବୁଢ଼ାର ପ୍ରାଣ ଫାଟିଯାଏ । ରୁକ୍ଷକେଶା, ଅଳଙ୍କାରହୀନା, ବିଷାଦିନୀ, ଅନାଥିନୀ ସୀତା ମୂର୍ତ୍ତିକି ଚାହିଁ ବୁଢ଼ାର ଆତ୍ମା କାନ୍ଦି ଉଠେ—ଜଣକ ଲାଗି । ଆଜି ଯଦି ସେ ତାହାରି ହାତ ଧରି ଥାନ୍ତା, ସେ ଯଦି ଘରର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଘେନିଥାନ୍ତା, ତେବେ କଣ ଏପରି ହୋଇଥାନ୍ତା ? କୁବେର କାନନର ଶ୍ରୀ ସମ୍ପଦ କଣ ଏହିପରି ନିର୍ଜଳା ମରୁଭୂମିରେ ପରିଣତ ହୋଇଥାନ୍ତା ? ତାହାର ନିଜ ହାତରେ ସେ ସ୍ୱପ୍ନାମୟ ରସାଳ ତରୁ କର୍ତ୍ତନ କରିଛି । ଏବେ ଦୋଷ ଦେବ

କାହିଁକି ? ସେହି ଚନ୍ଦ୍ରାରେ ଈର୍ଷ୍ୟା ଝୁରି ଝୁରି ମଲା । ସେ ଚକ୍ରାନ୍ତରେ ବାଧ୍ୟ ପୁଣି ଦେଶଦ୍ରୋହୀ ହୋଇ ଅଧଃପତନର ଚରମକୁ ଗଲା । ସୁନାର ଦେଉଳ ଚୂନା ହେଲା । ଘରର ସମ୍ପତ୍ତି ସରିଲା । ମାଲି ମୋକଦ୍ଦମାରେ, ଋଣଦାୟରେ ଗୃହ ସର୍ବସ୍ୱାନ୍ତ ହେଲା । ବୁଢ଼ା ବୟସକୁ ଏହା ଦେଖିବାକୁ ଥିଲା—ଏହା ଅଙ୍ଗେ ନଭେଇବାକୁ ଥିଲା ! ଲକ୍ଷ୍ମୀପ୍ରତିମା ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗିନୀ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ବିଜେ କଲେ; କିନ୍ତୁ ରଖିଗଲେ ଅନାଥ—ଅଶିତି ରୋଗାକ୍ରାନ୍ତ ବାଷଠି ବର୍ଷର ବୁଢ଼ା । ଦୁଷ୍କୃତ ଫଳରେ ଯାହା କଡ଼କ ଯମ ପୁଣି ଆସିବାକୁ ଅମଙ୍ଗ । ହେଲେ ସବୁ ଆର୍ଦ୍ଦୋଳି ସବୁ ଉତ୍କଣ୍ଠ ସହେ ସୀତା । ପାଷାଣ ପ୍ରତିମା ନୀରବ ମୁଖରେ ସବୁ ଯନ୍ତ୍ରଣା ସହି ବୁଢ଼ା ବାପାକୁ ସ୍ନେହାଞ୍ଚଳରେ ଘୋଡ଼ାଇ ରଖିଛି ଭାଇ ଭାଉଜର କ୍ରୂର ବାକ୍ୟବାଣରୁ । ସୀତାର ମହତ୍ତ୍ୱ ଚନ୍ଦ୍ରାରେ ରଘୁନାଥର ପ୍ରେମମୟ ହୃଦୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା ।

ସେ ସୀତା ପାଦତଳେ ବସି ତାହାଙ୍କ ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲା । ତାହାର ପଶ୍ଚାତ୍-ଜୀବନର ସମୁଦାୟ କାହାଣୀ ସେ ପ୍ରେମମୟୀର ପାଦତଳେ ନିବେଦନ କରିଛି । ଆଜି ମଧ୍ୟ ତା ଗଳାରେ ସେହି ସୁନା ସୂତା ' ଏତେ ପ୍ରେମର ସେ କଣ ପ୍ରତିଦାନ ଦେବ ନାହିଁ ? ଉଭୟେ ନୀରବରେ ପରସ୍ପରକୁ ଚାହିଁଲେ, ହୃଦୟ ଭିତରେ ଦେଖିଲେ ପରସ୍ପର ହୃଦୟର ପ୍ରିୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଅଦ୍ୟାପି ଜୀବିତ !

ରଘୁନାଥ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି କହିଲା—"ସୀତା ! ସବୁ ଶୁଣିଲ, ମତେ କଣ କ୍ଷମା କରିବ ନାହିଁ ?"

ସୀତା ନିଜକୁ କହିଲା ପରି କହିଲା—"କ୍ଷମା ! କଣ କ୍ଷମା ! କଣ ପାଇଁ ?"

ରଘୁନାଥ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର କଲା—"ମୁଁ ଯେ ତୁମକୁ ଭୁଲି ଅନ୍ୟକୁ ବିବାହ କଲି, ତୁମ କତରେ ଯେଉଁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରି ଦେଶତ୍ୟାଗୀ ହୋଇଥିଲି, ତାହା ଭଙ୍ଗ କଲି !"

ସୀତା କିଛିକ୍ଷଣ ନୀରବ ରହି କହିଲା "କ୍ଷମା ମୁଁ କଣ ଦେବି ତୁମକୁ ? ତୁମେ ମୋ ନିକଟରେ କିଛି ଦୋଷ କରି ନାହିଁ । ମୋର କପାଳ ମନ୍ଦ ।"

"ତା ନୁହେଁ ସୀତା !" ଆବେଗରେ ରଘୁନାଥ କହିଲା, "ତା ନୁହେଁ ସୀତା !" "ମୁଁ ଆସିଛି, ପୁଣି ଫେରି ଆସିଛି, ତୁମକୁ ସୁଖୀ କରିବାକୁ ପୁଣି ଫେରି ଆସିଛି । ତୁମେ ଦୟା କରି ମୋ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସମ୍ମତ ହେଲେ ସବୁ ଦୁଃଖ, ସବୁ କଷ୍ଟ, ଅତୀତର ସବୁ ଶୋକ ଭୁଲିଯିବ । ସୀତା ! ତୁମେ କଣ ମତେ ଗ୍ରହଣ କରିବ ?"

ସୀତା ସ୍ତମ୍ଭିତ ହୋଇଗଲା । ଇଏ କଣ ! ଇଏ କଣ—ଉନ୍ମାଦର ପ୍ରଳାପ ! ସୀତା ଗ୍ରହଣ କରିବ ତାକୁ ? କାହାର ଗ୍ରହଣ କରିବ ?

ରଘୁନାଥ ତାଠୁ ଉତ୍ତର ନ ପାଇ କହିଲେ—"ସୀତା ! ଦେବ ? ମୁଁ ତୁମକୁ ସ୍ନେହେ—ତୁମକୁ ବିବାହ କରିବି ।"

"ମୋତେ—ମୋତେ—" ସୀତା ଆଉ କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ରୋଷ-ଦୀପ୍ତିରେ ତାହାର ଆଖି ଦୁଇଟା ଦାଉ ଦାଉ ଜଳି ଉଠିଲା ।

ସେ ଏକଆଧ ଘୁଞ୍ଚି ଯାଇ କହିଲେ—"ରଘୁନାଥ ! ସାବଧାନ ! କଣ ବୋଲି କଣ କହୁଚ ? ଅନ୍ୟର ଭାର୍ଯ୍ୟାକୁ ତୁମେ ବିବାହ ହେବାକୁ ଚାହଁ । ନିର୍ଲ୍ଲଜ୍ଜ ! ମତେ କଣ ଅନନ୍ତ ନରକରେ ବୁଡ଼ାଇବ ? ମୋ ସ୍ୱାମୀ ମୋ ଶ୍ୱଶୁର କୁଳରେ ମୁଁ କାଳି ଦେବି ? ତୁମେ ଏଇ କଥା କହିବାକୁ ଏତେ କେନ୍ଦ୍ରଗ ହୋଇ ମୋ ସହିତ ଦେଖା କରିବାକୁ ଆସିଥିଲ ? ସାବଧାନ— !"

ରଘୁନାଥ କିଛିକ୍ଷଣ ତୁନି ରହି କହିଲେ—"ସୀତା ! ଭୁଲ ବୁଝିଛ । ତୁମର ସ୍ୱାମୀ କିଏ ? ତୁମର ମନେ ଅଛି— ?"

ସୀତା କୁପିତା ଫଣିନୀ ପରି ଉଠି ଠିଆ ହେଲେ । ରୋଷପୂର୍ଣ୍ଣ ଗମ୍ଭୀର-ସ୍ୱରରେ କହିଲେ—"ଆଉ ମୋ ମୁହଁ ଦେଖିବାକୁ ଆସ ନାହିଁ । ମୁଁ ସେ ସୀତା ନୁହେଁ—ସେ ସୀତା ତ ଅନେକ କାଳୁ ମଲାଣି । ମିଶ୍ରବଂଶର ବୋହୂ ମୁଁ—ଅମୂଲ୍ୟମୋହନର ମା—ଆଜି ଏ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ମୋ ସ୍ୱାମିର ପବିତ୍ର ମୂର୍ତ୍ତି ମୋ ଆଖି ଆଗରେ—ପାପିଷ୍ଠ ! ଦୂର ହୁଅ, ଦୂର ହୁଅ ମୋ ଆଖି ଆଗରୁ । ଆଉ କାହାକୁ ବିଭା ହୁଅ—ସୀତାକୁ ନୁହେଁ ।" ସେ ଫେରି ଚାଲି ଯାଉଥିଲେ, ତପଜିତ ରଘୁନାଥ ତାହାର ଅସମ୍ଭବ ତେଜଃପୂର୍ଣ୍ଣ କଥା ଶୁଣି ଏକାବେଳକେ ହତବୁଦ୍ଧି ହୋଇଗଲେ । ତଥାପି ସାହସ କରି ଡାକିଲେ "ସୀତା ରୁହ, ତୁମ ମନରେ କଷ୍ଟ ଦେଲି, କ୍ଷମା କର ।" ସୀତା ତୁନି ହୋଇ ଠିଆ ହେଲେ । ରଘୁନାଥ କହିଲେ—"ମୁଁ ତୁମକୁ ସୁଖୀ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲି ।"

"ମତେ ସୁଖୀ କରିବାକୁ ଚାହଁ" ତେବେ କଲ୍ୟାଣ କର, ସୀତା ଶୀଘ୍ର ମରୁ; ଆଉ ତା ସ୍ୱାମୀ, ଯାହାର ଧର ସେ ମନ୍ଦିର ବର୍ଷ କରିଛି, ଯାହାର ପୁଅକୁ ସେ ଗର୍ଭରେ ଧରିଥିଲା, ସେହି ସ୍ୱାମୀ, ସେହି ପୁଅକୁ ଜନ୍ମେ ଜନ୍ମେ ଆପଣାର କରି ପାଉ । ମହାପ୍ରଭୁ ମତେ ସେହି ସ୍ୱାମୀ, ସେହି ପୁଅ ଦିଅନ୍ତୁ ।"

ସୀତା ଦ୍ରୁତପଦରେ ସ୍ଥାନ ତ୍ୟାଗ କଲେ । ରଘୁନାଥ କିଛିକ୍ଷଣ ହେଲା ପାହାଚ ଉପରେ ବସି ରହିଲେ । ଆଶାର କୁହୁକ ତାର ତୁଟିଛି, ମନର ଭ୍ରାନ୍ତି କଟିଛି, ତାକୁ ସେହି ଦିନୁଁ ଆଉ କେହି କଟକରେ ଦେଖି ନାହାନ୍ତି ।

ପୃ ୨୯୨ ସ୍ଥା ।

ନିଶବଂଶର ବୋହୂ ମୁଁ × × × × ପାପିଷ୍ଠ !
ଦୂର ହୁଅ, ଦୂର ହୁଅ ମୋ ଆଖି ଆଗରୁ ।

ପଞ୍ଚତ୍ରିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ରଘୁନାଥ କୁଆଡ଼େ ଯିବ ? ପ୍ରାଣରେ ଏ ଦାରୁଣ ଅଶାନ୍ତି ଘେନି ସେ କୁଆଡ଼େ ଯିବ ? ପୁଣି ବର୍ମା ଫେରିଯିବ ? ସେ ତାହାର ସ୍ଥିର କରି କଲିକତାର ଟିକଟ କିଣିଲା । ରେଳରେ ବସି ଝରକା ତକ୍ତା ଉପରେ ମୁଣ୍ଡ ରଖି ଭାବିଲା ଅତୀତ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଓ ଭବିଷ୍ୟତ । କାହିଁକି ତାହାର ଜୀବନରେ ଏତେ ଦୁଃଖ, ଏତେ ବିଚ୍ଛେଦ ? ଯାହାକୁ ସେ ଆପଣାର ଭାବିଲା, ସେ ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କଲା । ସୀତା କି ନିଷ୍ଠୁର ! ଏତେ ବର୍ଷର ପ୍ରେମ ସେ ଉପେକ୍ଷା କଲା । ଅଭିମାନରେ ତା ଶ୍ରୁତ ଜଳ ଉଠିଲା । କିନ୍ତୁ ଦିନ ପୂର୍ବର କଳ୍ପନା ତାହାର ସ୍ମୃତିପଥରେ ଉଦିତ ହୋଇ ତାକୁ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଦେଲା ।

ରେଙ୍ଗୁନର ସେ ଅତୁଳ ପ୍ରାସାଦ ମାୟା ବିନା ଶୂନ୍ୟ । ପିଲାମାନେ କଲିକତାରେ । ଏକାକୀ ସେ କିପରି ବିଜନପୁରୀରେ ବାସ କରିବ ? ପୁଣି ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କର ପ୍ରସ୍ତାବ କଥା ଚିନ୍ତା କଲା । ରୂପଗୁଣବତୀ ଲଳିତାକୁ ସେ ଯଦି ବିବାହ କରେ, କଣ କ୍ଷତି ? ତାର କି ବୟସ ? ସୁଲକ୍ଷ ଦୂର ନାହିଁ, ତାର କି ବୟସ ? ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଯୁବକ; ମାତ୍ର ଲଳିତା ଉପରେ ତାହାର ଆଦୌ ମୋହ ହେଲା ନାହିଁ । ମାୟାର ସ୍ଥାନ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ରମଣୀ ଅଧିକାର କରିବ, ଏହା ତା ପକ୍ଷରେ ବିଷଦୃଶ କଳ୍ପନା ମନେ ହେଲା । ଜଣେ ଅଧିକାର କରିଥାନ୍ତା, ଯେ ଆବାଲ୍ୟ ତାର ହୃଦୟର ଆରାଧ୍ୟା ଥିଲା, ସେହି ଜଣକ ଅଧିକାର କରିଥାନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ସେ ତ ନାସ୍ତି କଲା । ଆଉ କାହାପାଇଁ ସଂସାର ? ରଘୁନାଥ ଦୂର ବୃକ୍ଷରାଜିକୁ ଚାହିଁ ଅତୀତ ଜୀବନ ଚିନ୍ତା କଲା । କେଉଁ ଦେଶରେ ସେ ଜନ୍ମ ? କେଉଁଠି ତାର ବାସ ? ଅତି ସାନ ହୋଇଥିଲା,ପିତା ମାତା ଭଗିନୀକୁ ହରାଇଥିଲା । ଯୌବନରେ ହରାଇଲା ସୀତାକୁ । ତାକୁ ଘେନି ଘର କରିଥିଲେ ସେ ସୁଖୀ ହୋଇଥାନ୍ତା;ମାତ୍ର ତାହା ତ ତା କପାଳରେ ନ ଥିଲା । ଦେଶର ଆତ୍ମୀୟ ସ୍ୱଜନ ସବୁ ତ୍ୟାଗ କରି ସେ ହେଲା ଦେଶାନ୍ତରୀ । ବହୁଦିନ ପରେ ନରେଶ ଦାଦାର କଥା ତା ମନରେ ଉଦୟ ହେଲା । ସେ ତାକୁ ଭୁଲାଇ କଲିକତା ଆଣିଲା । ସେଠି ତା ଜୀବନର ଅପୂର୍ବ ପରିବର୍ତ୍ତନ । ପ୍ରେମମୟୀ ମାୟା ସହିତ ପରିଚୟ, ପୁଣି ବର୍ମା ଯାତ୍ରା, ସେଠି ଦ୍ୱାଦଶ ବର୍ଷ କାଳ ସୁଖର ସଂସାର ରଚନା— ସେ ସଂସାରରେ ତାର ପ୍ରିୟ ସନ୍ତାନ ସନ୍ତତିର ଜନ୍ମ, ସେଠି ରାଜସୁଖରେ ସେ ଅବଧି କାଳ କାଟିଛି, ବୋଧ ହୁଏ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାଟିଥାନ୍ତା, କିନ୍ତୁ କ୍ରୂର ମରଣ ତାହା କରି ଦେଲା ନାହିଁ । ତା ଜୀବନର ଏକମାତ୍ର ଅବଲମ୍ବନ ମାୟାକୁ ସେ ହରଣ କରି ଘେନିଗଲା କେଉଁ

ଅଜ୍ଞାତ ଦେଶକୁ । ଦିନେ ନୌକାରେ ଜହ୍ନ ରାତିରେ ସେ ଓ ମାୟା ବୁଲୁଥିଲେ, ଐରାବତୀ ନଦୀର ବିଶାଳ ବାରି ବକ୍ଷରେ । ଜହ୍ନ ଆଲୁଅ ଜଳବକ୍ଷରେ ନାଚୁଥିଲା— ମାୟା ସ୍ୱପ୍ନପୁରୀ ରଚନା କରି, ଆଉ ତା କୋଳରେ ସାକ୍ଷାତ୍ ମାୟାଦେବୀ ଭଳି ଢଳିଥିଲା ଉଷ୍ମ ପ୍ରେମାଶ୍ଳେଷରେ । ସେ ଦିନ ଯାଇଛି, ସେ ଦିନ ସେ କହିଥିଲା, "ମୁଁ ମରି ମରିଯାଏଁ !" ରଘୁନାଥ କହିଥିଲା, 'ଦିନେ ଏହି ଅକୂଳ ସମୁଦ୍ରରେ ସେ ପିଲା ଗୃହଟିକୁ ନେଇ ଭାସିବ ।' ହସି ହସି ଦିନେ ଯେଉଁ କଥା ହୋଇଥିଲା, ସେ ରହସ୍ୟ ଏବେ ବାସ୍ତବରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି । ଗାଢ଼ ଅଶ୍ରୁସମାଚ୍ଛନ୍ନ ଆଖିରେ ନୈଶାକାଶକୁ ଚାହିଁ ରଘୁନାଥ ଭାବିଲା, ଆଉ ତାର ଜୀବନରେ କି ପ୍ରୟୋଜନ ? ଏକାକୀ ହତଭାଗା କେଉଁ ସୁଖ ଲାଗି କଲିକତା ଯାଉଛି । ସେଠିକି ଗଲେ ତ ତାର ସ୍ମୃତି ପ୍ରବଳ ହେବ । ଯେ ଯାଇଛି, ତାକୁ ସେ କଣ ଆଉ ଫେରି ପାଇବ ? ନା, ସେ ଆଉ କଲିକତା ଯିବ ନାହିଁ । ପୁଣି ଭାବିଲା କୁଆଡେ ଯିବ ? ହଠାତ୍ ତାର ମନେ ପଡ଼ିଲା ଲଛମନ ଭାଇ କଥା । ସେ ତ ତାକୁ ଡାକି ପଠାଇ-ଥିଲେ । ମାୟାର ମୃତ୍ୟୁସମ୍ବାଦ ପାଇ ମୀର ଓ ରୁକା ବଡ଼ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନେ ଶୋକଦଗ୍ଧ ରଘୁନାଥକୁ ଏଲାହାବାଦ ଆସିବାକୁ ବାରମ୍ବାର ଲେଖି ପଠାଉଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେଇଠିକି ଯିବାକୁ ସେ ବାହାରିଲା ।

ବହୁଦିନ ପରେ ରଘୁନାଥ ଲଛମନ ଭାଇକୁ ଦେଖିଥିଲେ । ଆଜକାଲି ତାଙ୍କର ବହୁତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇ ଯାଇଛି । ସେ ଗୈରିକଧାରୀ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହୋଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସହିତ ମୀର ଓ ରୁକା ମଧ୍ୟ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଦୀକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ରୁକା ଆଉ ଚାକିରି କରୁ ନାହିଁ । "ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନକି ସମାଚାର" ସେହିପରି ହପ୍ତାକୁ ହପ୍ତା ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନର ଦୁଃଖ ଦୈନ୍ୟ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର କାହାଣୀ ବକ୍ଷରେ ଅଙ୍କନ କରି ବାହାରୁଛି । ତାର ସମ୍ପାଦକ ପୂର୍ବରେ ଥିଲେ କେବଳ ଲଛମନ୍ । ଏବେ ତାଙ୍କୁ ଜଣେ ସହକାରୀ ମିଳିଛନ୍ତି । ସେ ଦେଶଭକ୍ତ ଅବଦୁଲ୍ ଅଜିଜ୍ ।

ଅଜିଜ୍ ଦିଲ୍ଲୀର ମୁସଲମାନ୍ ଯୁବକ, ଧନୀର ପୁତ୍ର । ଶୁଭ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତାଙ୍କ କର୍ଣ୍ଣରେ ଦେଶମାତାର ପବିତ୍ର ଆହ୍ୱାନ ପ୍ରବେଶ କଲା । ସେ ତାର ପୂଜା ପାଇଁ ଅର୍ଘ୍ୟ ଭରି ବାହାରିଲେ । ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୁତଫ୍ ଉନ୍ନିସା ସ୍ୱାମୀର ପଦାଙ୍କ ଅନୁସରଣ କଲେ ।

ସେ ବର୍ଷ ଦିଲ୍ଲୀରେ ବକ୍ରୀଦ୍ ବେଳେ ଭୟଙ୍କର ଗୋଳମାଳ ହେଲା । ମୁସଲମାନମାନେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଉପରେ ଅମାନୁଷିକ ଅତ୍ୟାଚାର କଲେ । ଅବଦୁଲ୍ ଅଜିଜ୍ ମୂର୍ଖ ଭ୍ରାତାମାନଙ୍କର ଏ କାର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରତିବାଦ କରି ଜାତି-ସ୍ୱଜନ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ହେଲେ । ତାଙ୍କୁ କାଫେରଙ୍କ ବନ୍ଧୁ କହି ସ୍ୱଜାତୀୟ ମୋଲ୍ଲାମାନେ ଦଣ୍ଡ ଦେଲେ । ଅବଦୁଲ୍ ତହିଁରେ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି ଏଲାହାବାଦ ଆସି ସେହିଦିନୁ ଲଛମନଙ୍କ ସହିତ ରହିଲେ ।

ରଘୁନାଥ ଦେଖିଲା, ଦେଖି ବିସ୍ମିତ ହେଲା, ଲଛମନର ଘର ହିନ୍ଦୁ-ମୁସଲମାନର ପୁଣ୍ୟ ମିଳନଭୂମି, ସେଠି ମୋମିନ୍ ଓ କାଫେର ଦୁଇଭାଇ ଏକ ପ୍ରେମରଜ୍ଜୁରେ ଆବଦ୍ଧ, ଆର୍ଯ୍ୟ ଓ ଯବନ ଦୁହେଁ ପରସ୍ପରର ସୁହୃଦ । ସେ ମନେ ମନେ କହିଲା, "ଧନ୍ୟ ଲଛମନ ଭାଇ ! ଧନ୍ୟ ତୁମର ସାଧନା ।"

ସେହି ପବିତ୍ର ନିକେତନରେ ମୀରା ଓ ତୁକା ଯବନ ଭଗିନୀ ଲୁତଫ୍‌ଉନ୍ନିସା ଓ ତାହାର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଆପଣା କୋଳରେ ସାଦରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ସେଠି ରଘୁନାଥ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ମନରେ ଅପାର ଶାନ୍ତି ଲାଭ କଲା । ବିଶେଷତଃ ମାୟାର ବାଲ୍ୟସଙ୍ଗିନୀ ତୁକାର ଆଦର ଯତ୍ନରେ ।

ତୁକା ଆଉ ଆଗର ତୁକା ନୁହେ । ସେ ଆଜକାଲି ଭାଇ ସହିତ ମିଶି ଦେଶସେବାରେ ମନ ପ୍ରାଣ ଦେଇ ଲାଗିଛି । ତାହାର ବକ୍ତୃତା ଶୁଣି, 'ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନକ ସମାଗ୍ଭର'ରେ ତାହାର ଲେଖା ପାଠ କରି ଭାରତବର୍ଷରେ ସାଧାରଣଙ୍କ ଭିତରେ ଦେଶପ୍ରେମ ଜାଗି ଉଠିଛି । ତୁକା ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ନଗରେ ନଗରେ ବୁଲି ଦେଶପ୍ରେମବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରଚ୍ଭର କରୁଛି ।

ତନେ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ତୁକାର ବସିବା ଘରେ ସେ ଆଉ ରଘୁନାଥ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥିଲେ । ତୁକା ରଘୁନାଥକୁ କହିଲା, "ମୁଁ ତୁମର The Settler (ଦ ସେଟ୍‌ଲର୍) ସର୍ବଦା ବଡ଼ ମନୋଯୋଗ ସହିତ ପଢ଼େ । ବିଦେଶରେ ଭାରତୀୟର ଅପମାନର ତୁମେ ଯେଉଁ କରୁଣ କାହାଣୀ ସେଥିରେ ଲେଖିଥାଅ, କିଏ ତାହା ପଢ଼ି ନ କାନ୍ଦିବ ?"

ରଘୁନାଥ କହିଲା, "ଭଉଣି ! ମୁଁ କଣ ବା କରିଛି ? ନିଜର ବ୍ୟବସାୟ ଚଳାଇବାକୁ ହେଲେ ହାତରେ ପତ୍ରିକାଟିଏ ଥିବା ପ୍ରୟୋଜନ ! ମୁଁ କଣ ବା ସେଥିରେ ଲେଖେଁ ? ସେଥିରେ ଲେଖୁଥିଲା ଆଉ ଜଣେ । ତାହାର ପ୍ରାଣରେ ତୁମରି ପରି ସର୍ବଦା ଦେଶ ଓ ଦଶର ଚିନ୍ତା ଜାଗିଥିଲା । ମୁଁ ହୃଦୟର କୌସ୍ତୁଭ-ମଣିକୁ ବର୍ମା ଦେଶରେ ବିସର୍ଜନ ଦେଇ ଆସିଛି ।" ତାର କଣ୍ଠ ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଆସିଲା । ସେ ଓ ତୁକା ନୀରବ ଅଶ୍ରୁଜଳରେ କେହି ଆଉ କାହାରିକୁ କିଛି କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ତାଙ୍କ ପଛଆଡ଼େ ଠିଆ ହୋଇ ସବୁ ଶୁଣିଲା ଲଛମନ୍ । ସାମନାକୁ ଆସି କହିଲା—"ଭାଇ ରଘୁନାଥ ! ବ୍ୟଥିତ ହୁଅ ନାହିଁ । ତୁମେ ମାୟାକୁ ହରାଇ ମହାମାୟାଙ୍କୁ ପାଇଛ । ପତ୍ନୀକୁ ହରାଇ ଦେଶମାତାଙ୍କୁ ପାଇଛ । ତାଙ୍କୁ ଧର, ସେ ତୁମ୍ଭର ପରମ ଲକ୍ଷ ହୁଅନ୍ତୁ ।"

ରଘୁନାଥ କ୍ଷୁବ୍ଧକଣ୍ଠରେ କହିଲା—"ଭାଇ ! ତୁମେ ମହାତ୍ମା; ତୁମେ ପରମ ପୁଣ୍ୟବନ୍ତ । ମୁଁ ପୃଥିବୀର କ୍ଷୁଦ୍ର ଜୀବ । ମୋହର ହୃଦୟରୁ ଅସକ୍ତିର ଅନଳ ନିଭି ନାହିଁ, ତୁମର ସାଧନା, ତୁମର ନିଷ୍ଠା ମୁଁ କାହୁଁ ପାଇବି ?"

ଲଛମନ୍ ଦୁଃଖିତ ହୋଇ କହିଲେ—"ଭାଇ ! ଭୁଲ ବୁଝୁଛ । କିଏ କାହାର ସ୍ତ୍ରୀ, କିଏ କାହାର ସ୍ୱାମୀ ! ଶତ ରୂପରେ ସେହି ଭଗବାନ୍ ଆମ ଆଖି ଆଗରେ ଦେଖା ଦିଅନ୍ତି, ଶତ ରୂପରେ ଆମର ଆତ୍ମାର ପ୍ରେମ ସମ୍ଭୋଗ କରନ୍ତି, ଆମେ ସେହି ଚିନ୍ମୟ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଉ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଏ ମୋର ସ୍ତ୍ରୀ, ଏ ମୋର ପୁଅ, ଏ ମୋର ଜନ । ବୋଲି ଭାବୁଁ—ବ୍ୟସ୍ତ ହେଉଁ, ତାଙ୍କର ବିଚ୍ଛେଦରେ କାନ୍ଦି କାଟି ମରୁ ।"

ରଘୁନାଥ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ସହ କହିଲା—"ମତେ କିଏ ଶିକ୍ଷା ଦେବ, ମତେ କିଏ ଏ ଚିନ୍ମୟ ପଥ ଦେଖାଇବ ? ସବୁ ଜାଣେ, ସବୁ ଶାସ୍ତ୍ର ପଢ଼ିଛି, କିନ୍ତୁ ଆତ୍ମାର ହାହାକାର ଘୁଞ୍ଚୁ ନାହିଁ । ଭଗବାନ୍ ମୋ ପ୍ରତି ଏଡ଼େ ନିଷ୍ଠୁର, କଠିନ !"

ଲଛମନ ଶ୍ରଦ୍ଧାଦୃଷ୍ଟି ସ୍ୱରରେ କହିଲେ—"ସେ ପ୍ରେମମୟ ହରି କାହାର ପ୍ରତି ନିଷ୍ଠୁର ନୁହନ୍ତି, ସେ ଚିତ୍‌ପ୍ରେମ, ସଦାନନ୍ଦମୟ ଭୂମା—ତୁମର ଆତ୍ମାର ଆତ୍ମା । ଆପଣା ଆତ୍ମାକୁ ଅବଜ୍ଞା କରୁଛ ରଘୁନାଥ ? ତୁମେ ଏତେ କାଳ ଏତେ ଭୋଗ କଲ, କାହିଁ ତୁମର ଭୋଗର ପିପାସା ମେଣ୍ଟିଲା କି ? କିନ୍ତୁ ନିବୃତ୍ତିରେ ପରମାନନ୍ଦ ଅଛି, ଏହିଟା ତୁମେ ବୁଝି ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟ ଲକ୍ଷଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ଖାଲି ଦେହ ପଛରେ ଧାଇଁ ପାରେ କି ? ମୁଁ ଆଜୀବନ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ, ଅଥଚ ସଂସାରାଶ୍ରମରେ ରହିଛି । ମୋର ସ୍ତ୍ରୀ ସଦା ବ୍ରହ୍ମଚାରିଣୀ, ଅଥଚ ସେ ସ୍ୱାମୀ ସେବନ ଘର କରୁଛି । ମୋର ଆଦର୍ଶ କଣ ଜଗତର ଆଦର୍ଶ ? ତା ନୁହେ, ସମସ୍ତେ କଣ ମୋ ପରି ରହିବେ ? ମୁଁ ତାହା କାମନା କରୁ ନାହିଁ । ତାହାହେଲେ ସୃଷ୍ଟି ବ୍ୟର୍ଥ ହେବ, ଜଗତ୍ ବୁଡ଼ିଯିବ । ଯାହା ଅସମ୍ଭବ, ଅସ୍ୱାଭାବିକ, ତାହା ଜଗତର ଆଦର୍ଶ ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ କାରଣ ଅଛି ରଘୁନାଥ, ମୁଁ ଜଣକୁ ବଡ଼ ଭଲ ପାଏଁ, ତା ଲାଗି ମୁଁ ସବୁ ତ୍ୟାଗ କରିଛି, ଆବଶ୍ୟକ ହେଲେ ଏ ପ୍ରାଣ ମଧ୍ୟ ଦେବି । ତା ଲାଗି ମୁଁ ବେତ ମାଡ଼ ସହିଛି, ଜେଲଖାନା ଯାଇଛି, ସମାଜଚ୍ୟୁତ ହୋଇଛି, ସଂସାର ତ୍ୟାଗ କରିଛି—ସେ ଜଣକ କିଏ ଜାଣ ? ସେ ମୋର ଦେଶମାତା, ମୋର ଇଷ୍ଟଦେବୀ । ତାଙ୍କୁ ମୁଁ ନିର୍ଜୀବ ମୃତ୍ତିକା ମନେ କରେ ନାହିଁ, ସେ ମୋର ଜୀବନ୍ତ ଦେବୀ ।" ଲଛମନ ଭକ୍ତିଭରେ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇଲେ ।

ରଘୁନାଥର ହୃଦୟ ତନ୍ମୟ ହୋଇଗଲା । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ଲଛମନ କହିଲେ—"ଭାଇ ! ତୁମେ କଣ ଦେଶମାତାର ସେବା କରି ପାରିବ ନାହିଁ ? ତୁମର ଲକ୍ଷ ହଜି ଯାଇଛି, ତୁମେ ଶାନ୍ତି ଖୋଜି ବୁଲୁଛ, ଦେଶମାତାର ପଦପ୍ରାନ୍ତରେ ତୁମେ କଣ ସେ ଶାନ୍ତି ପାଇବ ନାହିଁ ?"

ସେତେବେଳେ ସୂର୍ଯ୍ୟର ଶେଷ ଆଭା ଟିକକ ଯମୁନାର ବିଶାଳ ବାରିବକ୍ଷ ଉପରେ ନାଚି ନାଚି ବିଚିତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣର ଅପୂର୍ବ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିଲା। ଆକାଶର ଅନନ୍ତ ନୀଳିମା ତଳେ ଶତ ଶତ ବିହଙ୍ଗ ଉଡ଼ି ଯାଉଥିଲେ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ନୀଡ଼କୁ । ସେମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ରଘୁନାଥ ଭାବିଲା, "ଏମାନଙ୍କର ଆଶ୍ରା ଅଛି । ବିଶ୍ୱପିତା ସମସ୍ତଙ୍କର ଜୀବନ ଲାଗି ସଂସ୍ଥାନ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ତେବେ ରଘୁନାଥ ପାଇଁ ସେ କଣ କୌଣସି ସଂସ୍ଥାନ କରି ନ ଥିବେ ? ଏତେ ବର୍ଷ ସେ ଯାହାଙ୍କର ଶ୍ରୀଚରଣ ତଳେ କାଟିଛି, ଯେ ତାଙ୍କୁ ଧନ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ସୁଖ ଶାନ୍ତି ଚିନ୍ତା ପରିବାର ସବୁ ଦେଇଛନ୍ତି, ସେ କଣ ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କରିବେ ? ହଁ, ମାୟାକୁ ହରାଇ ସେ ଉନ୍ମାଦ । ସୀତାଠାରୁ ଉପେକ୍ଷିତ ହୋଇ ସେ ହତାଶ। ଦୁଇ ଜଣ ତାର ଆପଣାର ଲୋକ ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କଲେ. ସେ କାହାକୁ ଘେନି ଆଉ ବଞ୍ଚିବ ? ଜୀବନ ଯେ ଲକ୍ଷ୍ୟଶୂନ୍ୟ ।" ତାର ପୁଅ ଦୁଇଟିଙ୍କ ମୁହଁ ମନେ ପଡ଼ିଲା, ଝିଅ ଦୁହିଙ୍କର କୋମଳ କାନ୍ତି ଆଖି ଆଗରେ ନାଚି ଉଠିଲା; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ସେ ଅଧିକ କଣ କରିବ ? ଅତୁଳ ସମ୍ପତ୍ତିର ଅଧିକାରୀ ସେମାନେ । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ତାର ଭାବିବାର ପ୍ରୟୋଜନ ନ ଥିଲା । ମାୟାର ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଆଉ ତାର କାର୍ଯ୍ୟରେ ମନ ନାହିଁ । କର୍ମ କଲେ କୋହ ଉଠୁଛି । କାହିଁକି, କାହାପାଇଁ ଆଉ ସେ ଜୀବନ ଧାରଣ କରିବ ? ଆଜି ଲଛମନର କଥାରେ ତାର ଆଖି ଆଗରେ ସହସା ଗୋଟିଏ ନବୀନ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ର ଦେଖା ଦେଲା । ସେ ତନ୍ମୟ ହୋଇ ଭାବିଲା—'ଦେଶମାତାର ସେବା ସେ କରିବ । କାହିଁକି ନ କରିବ ?' କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ କହିଲା—"ଭାଇ ! ତୁମର କଥା ଠିକ୍ । ଦେଶମାତାର ଶ୍ରୀପଦ ତଳେ ମୋର ଶାନ୍ତି ହେବ ଦେଖି । ଭଗବାନ୍ ଏହି ଯୋଗୁଁ ମତେ ଏତେ କଷ୍ଟ, ଏତେ ଦୁଃଖ ଦେଇ ଏ ଅବସ୍ଥାକୁ ଆଣିଛନ୍ତି ପରା ! ତୁମେ ମୋ ଲାଗି ପ୍ରାର୍ଥନା କର ଭାଇ ! ମୁଁ ଦେଶମାତାର ଯୋଗ୍ୟ ସେବକ ହେବି ।" ଲଛମନ୍ ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରାଣରେ କହିଲେ—"ତଥାସ୍ତୁ ।"

ବକୁଳ ବୃକ୍ଷର ବିସ୍ତୃତ ଛାୟାତଳେ ପରିଷ୍କାର ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ପ୍ରାଙ୍ଗଣ, ଏଇଠ ବସି ଦୁଇ ପ୍ରହର ସମୟରେ ମାୟା ଓ ମୀରା କଥାଭାଷା ହେଉଥିଲେ, ଏଇଠି ବସି ଲୁକା ଓ ମୀରା ଖେଳେଇ କରନ୍ତି, ପୋଥି ପଢ଼ନ୍ତି. ପୁଣି ଲଛମନ ସଙ୍ଗୀ ଦଳଙ୍କୁ ଘେନି ବୈଠକ କରନ୍ତି । ଆଜି ସେହିପରି ଗୋଟିଏ ସାନ୍ଧ୍ୟ ବୈଠକ । ଲଛମନ ବଡ଼ ସଙ୍ଗୀତପ୍ରିୟ । ସେ ହାରମୋନିୟମରେ ଗୀତ ଗାଉଛନ୍ତି, ପ୍ରଫୁଲ୍ଲଚିତ୍ତରେ ଶୁଣୁଛି ରଘୁନାଥ । ରଘୁନାଥ ଦେଶସେବା ବ୍ରତଧାରଣ କରିଛି. ତାର ଜୀବନରେ ମହା ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଛି । ଲଛମନର ଗୀତ ସାଙ୍ଗ ହେଲା ପରେ ସେ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଗୀତ ଗାଇଲା । ତାର ଗୀତ ଓଡ଼ିଆ, ମଧୁର ଓଡ଼ିଶୀ ରାଗିଣୀରେ ରଘୁନାଥ ଗାଇଲା—

ଜୟ ମା, ନୀଳାଚଳ ପଞ୍ଚଲେ
ଜୟ ମା ଚିଲିକା-ନୀଳ-କଲ୍ଲୋଳଚଞ୍ଚଲେ !
ପତିତ ତୋହୋର ସନ୍ତାନ ଉତ୍ପଳ-ଚରଣ ରେଣୁ ଦେ ମା ଶିରେ
ତର୍ପଣ ମୁହିଁ କରିବ ଯେସନ ଶ୍ରୀପଦ ଚପଳ ରୁଧିରେ ।
ଭକ୍ତେ ଦେ ମା ଭରି ଅଜେୟ ବିକ୍ରମ,
ହୃଦରନ୍ଧେ ବାଜୁ ବନ୍ଦେ ମାତରମ୍,
ଯାଏ ଯଥାତଥା, ରହୁ ମୋର ମଥା
ନତ ଶ୍ରୀପଦ୍ମରେ ସର୍ବମଙ୍ଗଳେ ।

ସମବେତ ସମସ୍ତେ ତାହାର ମନୋହର କଣ୍ଠସ୍ୱରରେ ମୁଗ୍ଧ ହେଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମଣ ପ୍ରାଣ୍ଟୁନେଜରେ କହିଲେ—"ରଘୁନାଥ 'ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନଙ୍କ ସମାଚାର' ଅଫିସରେ ଏଠି କାମ କରିବା ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଶୋଭା ପାଉ ନାହିଁ । ଫେରି ଯାଅ ତୁମେ ସେହି ନୀଳାଚଳ ଅଞ୍ଚଳ ପୁଣ୍ୟ ଜନ୍ମଭୂମିକୁ, ସେହି ତୁମର ମା, ସେହି ତୁମର ସେବା ପାଇବାର ଯୋଗ୍ୟ । ତାହାର ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦୂର କରିବା ତୁମର ଆସଲ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।"

ଅବଦୁଲ୍ ଅଜିଜ୍ କହିଲେ—"ଭାଇ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଯାହା କହୁଛନ୍ତି ସତ କଥା । ତୁମର ଦେଶ ତୁମକୁ ଡାକୁଛି, ଏଠି ଅନେକ କର୍ମୀ, ଏଠି ଅନେକେ ଦେଶ ଲାଗି ସର୍ବସ୍ୱ ପଣ କରି ବସିଛନ୍ତି । ତୁମେ ସେହି ଦରିଦ୍ର ଓଡ଼ିଶାକୁ ଫେରିଯାଅ । ନିଜ ମା କଥା ଆଗ ଭାବ ।"

ରଘୁନାଥ କହିଲା—"ଭାଇ ! ତୁମମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗ ଛାଡ଼ିବାକୁ ମୋର ଇଚ୍ଛା ହେଉ ନାହିଁ । ତୁମମାନଙ୍କର ପବିତ୍ର ଆଦର୍ଶରୁ ଚ୍ୟୁତ ହେବାକୁ ମୋର ସାହସ ନାହିଁ ।"

ଲକ୍ଷ୍ମଣ କହିଲେ—"ଆମ୍ଭେମାନେ ନିଖିଳଭାରତର କର୍ମୀ ଦଳ, ଆସମୁଦ୍ର ହିମାଚଳ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କର୍ମଭୂମି, ତୁମେ ଓଡ଼ିଶାର ଲୋକ, ତାହାର ଅବସ୍ଥା, ତାହାର ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ତୁମେ ଆମଠୁଁ ଭଲ ଜାଣ, ସେଇଠି ଯାଇ କାମ କର । ଆମର ଗୋଟିଏ ମହାଙ୍ଗ ହେଉ ।"

ତାରକନାଥ କହିଲେ—"ଦେଶ ଦେଶ ଜାତି ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱର ପକ୍ଷପାତୀ ମୁଁ ନୁହେଁ । ଦେହର ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗର କ୍ଷୋଭାର ହେଲେ ଅନ୍ୟ ଅଙ୍ଗକୁ ବାଧେ ନାହିଁ କି ? ମୁଁ ଓଡ଼ିଶାର ଦଶା ସ୍ୱଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିଛି । ଯେଉଁ ଦେଶରେ ଦିନେ କଳିଙ୍ଗ ସମ୍ରାଟ ଖାରବେଳ ଭାରତର ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇଥିଲେ, ଯେଉଁ

ଉତ୍କଳରେ ଆଜସୁଦ୍ଧା ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବଙ୍କର ପବିତ୍ର ମନ୍ଦିର ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନବାସୀ ଜାଣନ୍ତି, ସେ ଦେଶ ହେଉଛି କୁଲିଙ୍କ ଦେଶ । ସେ ଦେଶର ଲୋକଙ୍କୁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେଶର ଲୋକେ ନିତାନ୍ତ ଘୃଣା କରନ୍ତି !"

କଥାଟା ରଘୁନାଥର ମର୍ମ ସ୍ପର୍ଶ କଲା । ସତ କଥା, ତା' ଦେଶକୁ ସମସ୍ତେ ଅବଜ୍ଞା କରନ୍ତି, ଏହା ସେ ନିଜେ ଜାଣେ । ରେଙ୍ଗୁନ୍‌ରେ ଓଡ଼ିଆମାନେ କୁଲିଗିରି କରନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ସେଠି ଓଡ଼ିଆର କୁଲିଠୁଁ ବଳି ସମ୍ମାନ ନାହିଁ । କଲିକତାରେ ଓଡ଼ିଆଙ୍କୁ ବଙ୍ଗାଳିମାନେ ଠାପରା କରି ଅନେକ କଥା କହନ୍ତି । ଏପରି ଦୁର୍ନାମ—ଏପରି ଜାତୀୟ କଳଙ୍କ କଣ କେବେ ହେଲେ ଦୂର ହେବ ନାହିଁ ? ତାହାର ମାତୃଭୂମି କଣ ସର୍ବଦା ମ୍ଳାନ ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଥିବ ? ତା ହୃଦୟରେ ଚିରକାଳ ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରତି ଗଭୀର ଅନୁରାଗ ଥିଲା । କର୍ମପର୍ଯ୍ୟଟନରେ ସେ ବହୁତ ଦେଶ ବୁଲିଛି । ବହୁତ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଜାତିର ଲୋକଙ୍କ ସହିତ କାରବାର କରିଛି; କିନ୍ତୁ ନିଜକୁ ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେବାକୁ କଦାପି ସେ କୁଣ୍ଠିତ ହୋଇ ନାହିଁ । ତାହାର ମାତୃଭୂମିକୁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭଲ ପାଏ ।

ପରଦିନ ହଠାତ୍ କେଦାର ବାବୁଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ ଆସିଲା । ରଘୁନାଥ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ କଲିକତା ଯାତ୍ରା କଲା । କେଦାର ବାବୁ ତାଙ୍କୁ ପୁଣି ବର୍ମା ଯିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ବୈଠକଖାନାରେ ଏକାକୀ ଶ୍ୱଶୁର ଜୁଆଁଇ ବସିଥିଲେ । ଶ୍ୱଶୁର କହିଲେ—"ବାପା ! ତୁମେ କିପାଁ ବାୟା ମନ ଧରିଛ ? ଯାହା ହେବାର ହେଲାଣି । ତୁମର ଇଚ୍ଛା ତ ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସାର କର । ମୋର ଝିଆରି ଲତିକାକୁ ବିବାହ କର । ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଧରି ସୁଖରେ ରହ, କାହିଁକି ଏଣେ ତେଣେ ପଳାଇ ଯାଉଛ ?"

ରଘୁନାଥ ନତବଦନରେ କହିଲା—"ପିତଃ ! ମୁଁ ସମ୍ପତ୍ତିଲୋଭୀ ନୁହେଁ । ଯାହା ଲାଗି ସମ୍ପତ୍ତି, ସେ ସେତେବେଳେ ମୋର ଯାଇଛି, ଆଉ କଣ ପାଇଁ ସେ ଦେଶକୁ ଫେରିଯିବି ? ଆଉ ଦ୍ୱିତୀୟ ବିବାହରେ ମୋର ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ । ଲତିକା ମୋର ଭଉଣୀ ?"

"ମୁଁ ଜାଣେ ବାପ ତୁମେ ଜଳୁଛ । କିନ୍ତୁ ଏହି ବୁଢାଟିଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଅନାଇବ ନାହିଁ ?"

ରଘୁନାଥ ଛଳଛଳ ଆଖିରେ କହିଲା—"ଆପଣଙ୍କ ପାଦରେ ଭକ୍ତି ତ ମୋର ସୁଖରେ ଅଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କ କଲ୍ୟାଣରେ ମୋର ନିର୍ମଳ, ରବିପ୍ରଭ ତ ମଣିଷ ହୋଇ ବର୍ମା ଅଏଲ୍ କମ୍ପାନୀର ଭାର ନେବେ; କିନ୍ତୁ ଆଉ ମୋତେ ସଂସାର ମାୟାବନ୍ଧନରେ ବାନ୍ଧନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଏଥର ମୁଁ ସର୍ବତ୍ୟାଗୀ ହୋଇଛି, ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଭାଇର ସଙ୍ଗ ନେଇଛି ।"

କେବଳ ବାବୁ କିଛିକ୍ଷଣ ନୀରବ ହୋଇ ରହିଲେ । ପରେ ଦୁଃଖିତ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ—"ରଘୁନାଥ ! ପୁଅ ! କର୍ମ ସମ୍ପତ୍ତି ତୁମର । ତୁମେ ବୁଝ, ତୁମେ ଯାହା ଇଚ୍ଛା ତା କର; କିନ୍ତୁ ତୁମର ମହତ୍ ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ମୁଁ ବାଧା ଦେବ ନାହିଁ । ମୁଁ ଜାଣେ ତୁମେ ଲଛମନଠାରୁ କି ଦୀକ୍ଷା ନେଇଛ । ମୋହୋର ଭୟ ବାସ୍ତବରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି ।"

ରଘୁନାଥ ଧୀରସ୍ୱରରେ କହିଲା—"ଦେଶସେବାରେ ଭୟ କଣ ବାବା ?"

କେବଳ ବାବୁ କହିଲେ—"ଜାଣ, ଲଛମନ କେତେ ଥର ଜେଲ୍ ଯାଇଛି ? ତାହାର ପ୍ରାଣନାଶ କରିବାକୁ ଲୋକେ ଗୋଡ଼େ ଗୋଡ଼େ ଜଗି ରହିଛନ୍ତି । ସେ ରାଜଦ୍ରୋହୀ ବୋଲି ସବୁଆଡ଼େ ପ୍ରଚାରିତ ।"

"କିନ୍ତୁ ବାବା ! ସେତେ ବଡ଼ ତେଜସ୍ୱୀ ପୁରୁଷ ନ ହୋଇ ଥିଲେ କଣ ସେ ଏତେ ନିର୍ଯ୍ୟାତନ ସହନ୍ତେ ?"

କେବଳ ବାବୁ କହିଲେ—"ସେ ପୁରୁଷସିଂହ, ଆମ୍ଭେମାନେ ଭୀରୁ, ଅକର୍ମଣ୍ୟ ! ହେଉ, ମୁଁ ଆଶୀର୍ବାଦ କରୁଛି, ତୁମର ଜୀବନନିର୍ବାଚିତ ପଥରେ ଯଶସ୍ୱୀ ହୁଅ ।"

ଜୁଆଇଁର କଥା ଶୁଣି ସୁଧାମୟୀ ବଡ଼ ଦୁଃଖିତ ହୋଇ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ କହିଲେ—"ପିଲାଟା ବଡ଼ ଖିଆଲିଆ, ତୁମେ ତାକୁ ବାରଣ କଲ ନାହିଁ ?"

କେବଳ ବାବୁ କହିଲେ—"ସେ ମହାଧର୍ମର ବ୍ରତ ନେଇଛି, ମୁଁ କାହିଁକି ବାରଣ କରି ପାପଭାଗୀ ହେବି ? ଦେଶସେବାଠୁଁ ବଳି ଆଉ କଣ ଧର୍ମ ଅଛି ?"

"ତାହାର ସେ ଯେ ରାଜଦ୍ରୋହୀ ହେବ ।"

"ଦେଶସେବା କଲେ ମାତ୍ରେ କଣ ରାଜଦ୍ରୋହୀ ହୁଅନ୍ତି ?"

"କିନ୍ତୁ ମୋର ବଡ଼ ଭୟ, ସେ ଲଛମନ ପରି ଜେଲ ନ ଯାଉ ।"

"ଦେଶ ଲାଗି କାରାବରଣ ଯେ ଗୌରବ ।"

ତାଙ୍କର କଥା ଶେଷ ନ ହେଉଣୁ ଆର ଘରୁ ଗୀତର ମଧୁର ଲହରୀ ଭାସି ଆସିଲା । ଅର୍ଗାନ୍‌ରେ ଗୀତ ଗାଉଥିଲା ଆଜି ମିନତି । ମିନତିର କଣ୍ଠସ୍ୱର ବାପ କଣ୍ଠ ପରି ଅତି ମଧୁର । ରଘୁନାଥ ତାକୁ ନିଜର ମାତୃଭାଷା ଶିକ୍ଷା ଦେଇଥିଲା । ତାହାର ସ୍ୱରଚିତ ଗୀତ କେତୋଟି ସେ କନ୍ୟା ମୁଖରୁ ଶୁଣିବାକୁ ବଡ଼ ଭଲ ପାଏ । ମିନତି ରଘୁନାଥର ଆଦେଶରେ ଗାଇଲା :—

ସୁନ୍ଦର, ସୁନ୍ଦର, ସୁନ୍ଦର !
ଅତିସୁନ୍ଦର ତୋର ଶ୍ରୀପପୁର !

ପଦପଙ୍କଜର କିଙ୍କର ବୋଲି
ଦୂରେ ଦୂରର ମୋତେ ନ ଦିଅ ହେ ଠେଲି,
ତୋର କୋଟିଏ ସନ୍ତାନ ମଧ୍ୟେ ମୁଁ ଗୋଟିଏ ଅଧମ ସେବକ ତୋହର ।
କଳଙ୍କ ତୋ ଲାଗି ସେ ମୋର ଭୂଷଣ,
ଦିଅ ବକ୍ଷେ ଥୋଇ ପବିତ୍ର ଚରଣ,
ରାମ, କୃଷ୍ଣାର୍ଜୁନ ଯା ସେବାଭାଜନ ସେ ଚିର ସମ୍ପଦ ମୋହର ।
ଚିର ସୁନ୍ଦର ତୋର ଶ୍ରୀପଦ୍ମର ।

କେବଳ ବାବୁ ନାତୁଣୀର ଅପୂର୍ବ କଣ୍ଠରେ ମୋହିତ ହୋଇ କହିଲେ—"ଅମିମା, ଏ ବାପ ଝିଅ ଦୋହିଁଯାକ ଏଥର ଦେଶ ଉଦ୍ଧାର କରି ପକାଇବେ । ମିନତି କେଡ଼େ ଓଡ଼ିଆଣୀ ! କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ଓଡ଼ିଆ ଗୀତ ଗାଉଛି !" ନିର୍ମଳ ଆସି ଅଜା ପିଠିରେ ଲଦି ହେଲା । ଅଜା ରହସ୍ୟ କରି କହିଲେ—"ତୁ ଓଡ଼ିଆ କି ରେ !"

ନିର୍ମଳ ଗର୍ବରେ କହିଲା—"ମୋର ବାପା ଓଡ଼ିଆ, ଆଉ ମୁଁ କଣ ଓଡ଼ିଆ ନୁହେଁ ?"

ଅଜା ଆଈକୁ ଦେଖେଇ କହିଲେ—"ଦେଖିଲ ନମକହରାମ ନାତିକୁ ?"

ଆଈ କହିଲେ—"ସେ ପ୍ରକୃତରେ ପିତୃଭକ୍ତ ସନ୍ତାନ ।"

ନାତି ପିଠିରେ ଗେଲରେ ଧୀର ଚାପୁଡ଼ାଟିଏ ଥୋଇ ଅଜା ବାହାରକୁ ଗଲେ । ଆଈ କହିଲେ—"ନିର୍ମଳ ! ତତେ ଏତେ କଥା କିଏ ଶିଖେଇଲା କି ରେ ?" ନିର୍ମଳ ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣ ଲୋଚନରେ କହିଲା—"କାହିଁକି, ମା କହେ, ଆମେ ଓଡ଼ିଆ, ଆମ ଗୋସିଁ ବାପା ଗୋସିଁମା ଘରକୁ ଯାଉଥିଲୁଁ । ସେମାନେ ଓଡ଼ିଆ କହନ୍ତି । ଆଈମା ! ମୁଁ କଣକି ପୁଣି ଝିଅ ? ସେମାନେ ମତେ ଖୁବ ସ୍ନେହ କରନ୍ତି ।"

ସୁଧାମୟୀ କନ୍ୟା ଚିନ୍ତାରେ ବ୍ୟଥିତା ହୋଇଥିଲେ, ଆଉ କିଛି ଉତ୍ତର ଦେଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ରଘୁନାଥ ସେତେବେଳେ ଦାଣ୍ଡଘରେ କାନ୍ଥରେ ଗୋଟିଏ ଅଏଲ୍ ପେଣ୍ଟିଂକୁ ଚାହିଁଥିଲା । ମନୋହର ଚିତ୍ର, ସେ ବର୍ମାରୁ ତିଆରି କରି ଆଣିଥିଲା । ଅଏଲ୍ ପେଣ୍ଟିଂରେ ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଥିଲେ ମାୟା ଓ ରଘୁନାଥ; ଆଉ ସୁଦୃଷ୍ଟ ଶିଶୁ । ଚିତ୍ରର ଅଦ୍ଭୁତ କୌଶଳରେ ସମସ୍ତେ ଜୀବନ୍ତପରି ଦିଶୁଥିଲେ । ରଘୁନାଥ ଅନେକକ୍ଷଣ ଚାହିଁଲା ମାୟାର ମୂର୍ତ୍ତିକୁ । ଅଏଲ୍ ପେଣ୍ଟିଂରେ ସୁଦ୍ଧା ତାର ଅଧର-ପଲ୍ଲବରେ ଈଷତ୍ ହାସ୍ୟରେଖା ସ୍ପଷ୍ଟ ଥିଲା । ତାହାର ନୟନ ଦୁଇ ପ୍ରେମ-

କ୍ରୋଡରେ ଉନ୍ମୁକ୍ତ । ସେହି ଅପୂର୍ବ ସୁନ୍ଦର ପ୍ରେମମୟ ପ୍ରତିରୂପ ମଧ୍ୟରେ ରଘୁନାଥ ଦେଖିଲା ତାହାର ଆତ୍ମାକୁ । ଆଜିସୁଦ୍ଧା ମାୟା ଜୀବିତ, ତାର ଅନ୍ତରସ୍ଥରେ ମାୟା ଜୀବିତ, ତାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ରକ୍ତବିନ୍ଦୁରେ ମାୟାର ନାମ । କ୍ଷଣିକ ମୋହରେ ସେ ଯେଉଁ ସୀତାକୁ ବିଭା ହେବାକୁ ଯାଇଥିଲା, ମାତ୍ର ମାୟାହିଁ ତାହାର ପ୍ରକୃତ ସହଧର୍ମିଣୀ, ତାହାର ସହକର୍ମିଣୀ, ତାର ଜୀବନତରୁ-ଆଶ୍ରିତା ପ୍ରେମ-ଲତିକା । ବାରବର୍ଷ କାଳ ସେ ତାର ଘର କରିଥିଲା ପରମ ଯତ୍ନରେ—ବାର ବର୍ଷକାଳ ତାକୁ ଭୁଲାଇ ରଖିଥିଲା ପରମ ପ୍ରେମରେ, କିନ୍ତୁ କ୍ରୂର କାଳକୀଟ ଆସି ତାର ଜୀବନ-ଉଦ୍ୟାନର ଅପୂର୍ବ ଗୋଲାପ ଫୁଲର ଡେମ୍ଫ କାଟିଦେଲା । ରଘୁନାଥ ଏକା ହେଲା, ବାୟା ହେଲା । ମାତ୍ର ଆଉ ନୁହେଁ । ଏଥର ମାୟାର ନାମ ମନ୍ତ୍ର ଜପ କରି ସେ ଦେଶସେବାରେ ଲାଗିବ । ମାୟାର ମୋହନ ମୂର୍ତ୍ତି ହେବ ତାର ଜୀବନର ସଙ୍ଗିନୀ ।

ରଘୁନାଥ ପୁଣି ପ୍ରେମ ଭରା ଫୋଟୋଟି କୋଟ ପକେଟରୁ କାଢ଼ିଲା । ନୀରବ ନିଭୃତରେ ବସି ତାକୁ ଶତଶତ ଚୁମ୍ବନ କରି ଅଶ୍ରୁ-ଜଳରେ ଅଭିଷିକ୍ତ କଲା । ଆଜି ତାର ମନେ ହେଲା, ଯଦିଓ ବିବାହ ବନ୍ଧନରେ ସେ ତାର ସହଧର୍ମିଣୀ ହୋଇଥିଲା ସେହି ତାହାର ସ୍ତ୍ରୀ । ସେ ସୀତାକୁ କେବଳ କ୍ଷଣିକ ଉତ୍ତେଜନାରେ ବିଭା ହେବାକୁ ଯାଇଥିଲା । ସୀତାର ଶେଷ କଥା ତାର ମନେ ପଡ଼ିଲା । ତାର ତେଜୋମୟୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଭିତରେ ଦେଖିଲା ସୀତା ତାର ନୁହେଁ, ସୀତା ଦିବାକରର । ମାୟା ପ୍ରତି ବିଦ୍ରୋହୀ ହୋଇ ସେ ଯେ ସୀତାକୁ ବରଣ କରିବାକୁ ଯାଇଥିଲା, ଏ ଲଜ୍ଜାରେ ତାର ଅନ୍ତର ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ନତଜାନୁ ହୋଇ ପରଲୋକଗତା ମାୟା ନିକଟରେ ବାରଂବାର କ୍ଷମା ପ୍ରାର୍ଥନା କଲା ।

ମନ ତାର କହିଲା, ମୂର୍ଖ ! ସୀତା କିଏ ! ମାୟା କିଏ ! ଗୋଟିଏ ପ୍ରେମର ଦୁଇଟି ଛବି ! ଅନନ୍ତ ପ୍ରେମରେ ଜଗତ୍ ଭରା । ସେହି ପ୍ରେମର ଦୁଇଟି ବିକାଶ ! ଯେ ଆଲୋକ ଭଲ ପାଏ, ସେ କଣ ଅନ୍ଧକାର ଭଲ ପାଏ ନାହିଁ ? ଯେ ହସେ, ସେ କଣ କାନ୍ଦେ ନାହିଁ ? ସୀତା ଓ ମାୟା ତୋର ଦୁଇଟି ପ୍ରକୃତି, ଗୋଟିଏ ଆନନ୍ଦମୟୀ, ଅପରଟି ବିଷାଦମୟୀ । ଗୋଟିଏ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାଚନ୍ଦ୍ରର ମଧୁର କିରଣ—ଅନ୍ୟଟି ଅମାନିଶୀଥିନୀର ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ ତମିସ୍ରା ! ଦୁଇଟି ତୋର, କାହାରିକୁ ଭୁଲିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କର ନା । ଦୁଇଜଣଙ୍କ ସ୍ମୃତି ହୃଦୟରେ ରଖି ସଂକର୍ମ ପ୍ରବାହରେ ଜୀବନ ଭସାଇ ଦେ ।

ରଘୁନାଥ ମନର କଥା ମାନିଲା । ସେହିଦିନଠୁଁ ସେ ସୀତା ଓ ମାୟା ଉଭୟଙ୍କ ପବିତ୍ର ସ୍ମୃତି ଧ୍ୟାନ କରି ଜୀବନ କାଟିଲା । କୁଆଡ଼େ ଗଲା, କଣ କଲା,

ଆଉ କେହି ତାର ଖବର ପାଇଲେ ନାହିଁ । ଅନେକେ ଅନେକ କଥା କହନ୍ତି, ହେଲେ ଆମେ ଜାଣୁ ସେ ଅଦ୍ୟାପି ଜୀବିତ ।

କିନ୍ତୁ ସୀତାର କଣ ହେଲା ?

× × × ×

ତୁଳସୀପୁର ସେ ମୁଣ୍ଡକୁ ଉଦଗା ପଡ଼ିଆରେ ଦେଉଳସାହି ଯିବା ବାଟ ଉପରେ ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି କେତୋଟି କୁଳ ଘର ଅଛି । ସେଥିର ଦାଣ୍ଡକୁ ଗୋଟିଏ ଖଣ୍ଡ ପୋତା ହୋଇ କାଳିଆ ପଟାରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଅକ୍ଷରରେ ଲେଖା ରହିଛି —

"ମାନବେ ନ ମଣିବ ସାନ,
ମାନବ ଦେବତା ସମାନ ।
ଜାତି ଅଜାତି ଭେଦ ନାହିଁ
ବ୍ରାହ୍ମଣ ନିଜ ସ୍ୱାର୍ଥ ପାଇଁ
ରଚିଛି ସକଳ ବିଧାନ,
ଚିନ୍ତ ସୁଧୀରେ ଜ୍ଞାନବାନ ।"

ଏ ପଦ୍ୟ ତଳେ ବଡ଼ ମୋଟ ମୋଟ ଅକ୍ଷରରେ ଲେଖା ଅଛି—

ଜଗନ୍ନାଥ କୁଟୀର

ତା ତଳେ ଧାଡ଼ିଏ ସାନ ଅକ୍ଷର

'ସମସ୍ତଙ୍କ ଲାଗି ଅବାରିତ ଦ୍ୱାର ।'

ଏହି ଜଗନ୍ନାଥକୁଟୀରରେ ଅନେକ ବର୍ଷ ହେଲା ରହିଛନ୍ତି ଜଗନ୍ନାଥ, ତାରାମଣି ସୀତା ଓ ପିତେଇ ନାନା । ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଚଉଧୁରୀଙ୍କର କାଳ ଅନ୍ତେ ଭାଇ ଭାଉଜଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାରର ସହି ନ ପାରି ସୀତା ଜଗନ୍ନାଥ ମଉସାଙ୍କ ଆଶ୍ରୟରେ ଆସି ରହିଲା । ପିତେଇ ବୁଢ଼ୀ ମଧ୍ୟ ତା ସଙ୍ଗ ଧରିଲା । ସେହିଦିନଠାରୁ ସୀତା ଜୀବନରେ ମହାପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଲା । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ଫଳରେ ସୀତା ପୂର୍ବର କୁସଂସ୍କାର ଭୁଲି ନିଖିଳ-ସେବାରେ ପ୍ରାଣ ଆତ୍ମା ଢାଳି ଦେଲା । ସେ ଭଲ ଓଡ଼ିଆ ବଙ୍ଗଳା ଜାଣେ । ଜଗନ୍ନାଥ ତୁଳସୀପୁର 'ବାଉଁଶ ସାହି', 'ଚଢ଼େଇମାର ସାହି', 'କାଫଲ ବଜାର' 'ପାଣ ସାହି', 'ହାଡ଼ି ଗାଡ଼ିଆ' ଓ 'ଅଲିଶା ବଜାର'

ହାଡ଼ୀସାହିର ପିଲାଙ୍କପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଚାଟଶାଳୀ ଖୋଲିଛନ୍ତି। ସେଥିରେ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ହୋଇଛନ୍ତି ସୀତା। ପିଲାଙ୍କୁ ବେତନ ଦେବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ। ସିଲଟ୍ ବହି କିଣିବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ। ମାଗଣାରେ ଆସି ପଢ଼ି ଯାଆନ୍ତି। ସରକାରୀ ପରୀକ୍ଷା ହୁଏ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଭଲରୂପେ ମାତୃଭାଷା ପଢ଼ି ପାରିଲେ, ମାନସାଙ୍କ, ବଜାର ପ୍ରଚଳିତ ହିସାବଟା କରି ଶିଖିଲେ ପାଠ ଶେଷ ହୁଏ। ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ବୟସ୍କା ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ସୁଦ୍ଧା ଆସି ସୀତା ଓ ଠାକୁରମଣି ନିକଟରେ ପାଠ ପଢ଼ନ୍ତି, ପୋଥି ବୋଲା ଶୁଣନ୍ତି।

ଜଗନ୍ନାଥ ନିଜର ସୁନ୍ଦର କୋଠାଘରଟି ବିକି ଦେଇ ଏ କୁଟୀର ତୋଳିଛନ୍ତି। ଶେଷ ଜୀବନରେ ବାନପ୍ରସ୍ଥ ଆଶ୍ରମର ସୁଖ ଅନୁଭବ କରିବା ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ। ଜମି ଦୁଇବାଟିର ଧାନରେ ବର୍ଷକ ସୁଖରେ ଚଳେ। ବିସ୍ତୃତ ବାଡ଼ି [illegible] କଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ। ପରିବାରଟି ନିରାମିଷଭୋଜୀ, ଗୈରିକଧାରୀ, ଆଉ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମରେ ଦୀକ୍ଷିତ। ନଦୀୟାର ଶ୍ରୀଗୌରାଙ୍ଗ ଯେଉଁ ପ୍ରେମପ୍ଲାବନରେ ଉତ୍କଳ ଭସାଇଥିଲେ, ସେହି ପବିତ୍ର ପ୍ରେମପ୍ରବାହରେ ସମସ୍ତେ ମଗ୍ନ।

‘ରୂପେଇ’ ଗୋଲକନାଥ ମହାରଣା ନାମକ ନଢ଼େଇ ଟୋକାକୁ ବିବାହ କରି ଉଭୟେ ଏହି ଆଶ୍ରମରେ ରହିଛନ୍ତି। ରୂପେଇ ପାକଶାଳାର କର୍ତ୍ତ୍ରୀ, ଆଉ ଗୋଲକ ବାଡ଼ି ବଗିଚାର ମାଲି। ‘ବାରଜାତି ତେର ଗୋତ୍ର, ବୈଷ୍ଣବ ହେଲେ ସବୁ ଗଳ’’ ଏ କଥାର ସାର୍ଥକତା କରି ଏ ପରିବାର ତାଙ୍କର କ୍ଷୁଦ୍ର ଚେଷ୍ଟାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି ସମାଜସଂସ୍କାର ପାଇଁ। ଏମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଆଶ୍ରମରେ ଆହୁରି କେତୋଟି ପ୍ରାଣୀ ଥିଲେ। ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ପ୍ରାୟ କୁଳତ୍ୟାଗିନୀ ବିଧବା। ସୀତାର ଆଦର୍ଶରେ ପବିତ୍ର ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟରେ ଆଶ୍ରମକୁ ଦେବଭୂମିରେ ପରିଣତ କରି ସେମାନେ ଅଦ୍ୟାପି ସେଇଠି ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ ତପୋବନ ରଚନା କରି ରହିଛନ୍ତି।

ଅଦ୍ୟାପି ଜଗନ୍ନାଥ କାରବାର କରନ୍ତି, ହେଲେ ଆଉ ପଇସା ଛୁଅଁନ୍ତି ନାହିଁ। ତାଙ୍କର ଇଷ୍ଟଦେବତା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଧ୍ୟାନରେ ସେ ଅହୋରାତ୍ର ତନ୍ମୟ। ବ୍ରାହ୍ମଣ ସମାଜ ତାଙ୍କୁ ତ୍ୟାଗ କରିଛି, ଆତ୍ମୀୟସ୍ୱଜନ ବହୁଦୂରରେ ବର୍ଜନ କରିଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ବ୍ରଜର ଗୋପାଳ ସେହି ନବଘନ କାଳିଆର ପ୍ରେମକୋଳରେ ସେ ପରମ ଆଶ୍ରୟ ପାଇଛନ୍ତି।

ଉପସଂହାର ।

କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ବିତି ଗଲାଣି । କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ କାଳ ଜଗନ୍ନାଥ କୁଟୀର ଦିଗ ଦିଗନ୍ତରୁ ନାନା ସାଧୁଭକ୍ତ ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ଆକର୍ଷଣ କରି ଅମୃତାନନ୍ଦ ଦାନ କରିଛି । କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ କୁଟୀରର ଅନେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲାଣି, ବୁଢ଼ାମାନେ ମରିହଜି ଗଲେଣି, ଯୁବାମାନେ ତାଙ୍କ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କଲେଣି, କେବଳ ବଞ୍ଚିଛି ଜଣେ । ସେ ଗୈରିକଧାରିଣୀ ତପସ୍ୱିନୀ ସୀତା, ତାର ଆଉ କେତେ କାଳ । ଦାରୁଣ ଶୂଳବେଗରେ ତା ଜୀବନଦୀପ ନିଭିଲା ପରି ।

କଟକକୁ ଜଣେ ମହାପୁରୁଷ ଆସିଛନ୍ତି । ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶାରେ ବାବାଜୀ ଅରକ୍ଷିତ ଦାସ ସୁପରିଚିତ । ସେ ଜଗନ୍ନାଥ କୁଟୀରର ପ୍ରିୟ ଅତିଥି । ସୀତାର ଦୀକ୍ଷାଗୁରୁ । ଅରକ୍ଷିତ ଦାସ ଗୈରିକଧାରୀ । ମସ୍ତକରେ ତାଙ୍କର ଜଟାଭାର, ମାତ୍ର ସେ କୌଣସି ବିଶେଷ ଧର୍ମସମ୍ପ୍ରଦାୟଭୁକ୍ତ ନୁହନ୍ତି । ବାବାଜୀ ଦେଶଭକ୍ତ । ଦେଶମାତା ତାଙ୍କର ଇଷ୍ଟଦେବୀ । ଦେଶମାତାର ରାତୁଲ ଚରଣ ତଳେ ତାଙ୍କର ସାଧନାର ପରମ ତୀର୍ଥ । ସୀତା ଅରକ୍ଷିତ ଦାସଙ୍କର ଶିଷ୍ୟା । ସେ ତାଙ୍କଠାରୁ ଯୋଗ, ପ୍ରାଣାୟାମ ଶିକ୍ଷା କରିଛି, ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶିକ୍ଷା କରିଛି ଦେଶମାତୃକାର ଆରାଧନା—'ବନ୍ଦେ ମାତରଂ' ମହାମନ୍ତ୍ର । ସେହି ଜଗନ୍ନାଥ କୁଟୀର ଦେଶମାତାର ମନ୍ଦିର ହୋଇଛି । ପବିତ୍ର ରାମାୟଣ, ଭାଗବତ ପାଠ ଓ ଜାତୀୟ ସଙ୍ଗୀତର ସୁମଧୁର ଝଙ୍କାର ସାନ୍ଧ୍ୟ ଗଗନ ନିତ୍ୟ ମୁଖରିତ କରେ । ସେଠି ଉତ୍କଳର ତରୁଣ ଦଳର ସାଧନାକ୍ଷେତ୍ର ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଛି । ଅରକ୍ଷିତ ଦାସ ଦେଶର ଯୁବକବୃନ୍ଦଙ୍କୁ ଉତ୍କଳର ଆରାଧନା ଶିକ୍ଷା ଦେଉଛନ୍ତି । ସୁଦୂର ପଲ୍ଲୀରେ ତାଙ୍କ ନାମରେ ଚହଳ ପଡ଼ି ଯାଇଛି । ସେ ଯେପରି ଦେଶଭକ୍ତ, ସେହିପରି ଦୀନ ଅନାଥବାନ୍ଧବ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେଉଁଠି ଯେଉଁ ଦୁଃଖ ପଡ଼େ, ବାବାଜୀ ଅରକ୍ଷିତ ଦାସ ସେଠି ଉପସ୍ଥିତ । ବନ୍ୟାରେ, ଦୁର୍ଭିକ୍ଷରେ, ମହାମାରୀରେ ତାଙ୍କର ଓ ତାଙ୍କ ଦଳର ସାହାଯ୍ୟ ଆଗେ ଲୋଡ଼ା ହୁଏ ।

ଆଜି ସେହି ଅରକ୍ଷିତ ଦାସ ପୁଣି କଟକ ଆସିଛନ୍ତି । ସେ ଏକ ସ୍ଥାନରେ ବହୁତ ଦିନ ରହନ୍ତି ନାହିଁ । ନିଖିଳ ଉତ୍କଳରେ ପର୍ଯ୍ୟଟନ ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ।

କାହାଠୁଁ କଡ଼ାଏ କଉଡ଼ି ନିଅନ୍ତି ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର କଥା, ତାଙ୍କର ଉତ୍ତେଜିତା ଉତ୍କଳରେ ନବ ଜାଗରଣ ଆଣିଛି । ଉତ୍କଳ ସନ୍ତାନଙ୍କୁ ସେ ଶିକ୍ଷା ଦେଉଛନ୍ତି— ଦେଶ ମା, ଦେଶ ଜନନୀ, ଦେଶ ସ୍ୱର୍ଗ, ଦେଶ ମୁକ୍ତି, ଦେଶ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମାନବର ଆରାଧ୍ୟ ଦେବ—ଯେ ଦେଶଦ୍ରୋହୀ, ସେ ଈଶ୍ୱରଦ୍ରୋହୀ । ଦେଶକୁ ଯେ ଭଲ ପାଏ, ସେ ଅକ୍ଷୟସ୍ୱର୍ଗ ଲାଭ କରେ । ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ, ଓଡ଼ିଆ ବଙ୍ଗାଳି, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶୂଦ୍ରର ଭେଦ ନାହିଁ । ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ହାତରେ ଖାଆନ୍ତି, ସମସ୍ତଙ୍କ ଘରେ ରହନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ଆପଣାର ଭାବି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଭକ୍ତି କରନ୍ତି ।

ସୀତାର ସେ ଗୁରୁ । ତାର ଅନ୍ତିମ କାଳରେ ଗୁରୁଦେବର ଚରଣ ଦର୍ଶନ ଲାଗି ସୀତା ବ୍ୟାକୁଳ । ଗୋଲକନାଥ ଗୁରୁଙ୍କୁ ପୁରୀରୁ ଘେନି ଆସିଛି । ସୀତାର ଶେଷ ଅନୁରୋଧ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ସେ ଆସିଛନ୍ତି ।

ଜଗନ୍ନାଥ କୁଟୀର ତାଙ୍କର ପାଦସ୍ପର୍ଶରେ ଧନ୍ୟ ହୋଇଛି । ଶୁଷ୍କ ତୃଣ ଶଯ୍ୟାରେ ଶାୟିତା ସୀତା ଅସହ୍ୟ ଶୂଳ ବେଦନାରେ ମୁମୂର୍ଷୁ ପ୍ରାୟ । ଗୁରୁଦେବ ଆସି ତାହାର ଶଯ୍ୟା ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଉପବେଶନ କଲେ । ତାହାର ଅତି ପ୍ରିୟ ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ର ବାରମ୍ବାର ଜପ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତାଙ୍କର ମଧୁର ସ୍ୱର କର୍ଣ୍ଣରେ ପ୍ରବେଶ କଲା ମାତ୍ରେ ସୀତା ଆଖି ମେଲାଇଲା । ସମ୍ମୁଖରେ ଗୁରୁଦେବଙ୍କୁ ଉପବିଷ୍ଟ ଦେଖି କ୍ଷୀଣ ହସ୍ତ ବଢ଼ାଇ ପାଦଧୂଳି ମୁଣ୍ଡରେ ମାରିଲା । ଅନ୍ତିମ ପଥର ଯାତ୍ରୀ ସେ, ଆଉ ଏ ଶ୍ରୀଚରଣ ଦେଖି ପାରିବ ନାହିଁ, ଆଉ ଜଗନ୍ନାଥକୁଟୀର-ବାସୀ ତାହାର ସ୍ନେହାଶ୍ରୟ ପାଇବେ ନାହିଁ । ତାକୁ ଘେରି ସମସ୍ତେ ବିଳାପ-ନିରତ । ଦୁଃଖିନୀ ବିଧବାମାନଙ୍କର ସେ ଥିଲା ଜନନୀ, ଅନାଥ ଶିଶୁମାନେ ତାହାର ସେବାରେ ମନୁଷ୍ୟ ହୋଇଛନ୍ତି । ଶତାଧିକ ପରିଜନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ସେ ଆଜି କୁଆଡ଼େ ଯାଉଛି ? ନୀରବ ନୟନରୁ ସମସ୍ତଙ୍କର ତପ୍ତଧାରା ପ୍ରବାହିତ । ଗୁରୁଦେବ ସ୍ୱସ୍ତି ବାଚନପୂର୍ବକ ତାହାର ତପ୍ତ କପାଳ ସ୍ପର୍ଶ କଲେ । ସୀତା ଶାନ୍ତି ଲାଭ କରି ନିଦ୍ରାଗଲା ।

ରାତି ତୃତୀୟ ପ୍ରହର, ଗୁରୁଦେବ ସୀତାର ଶଯ୍ୟା ନିକଟରେ ସେହିପରି ପଦ୍ମାସନରେ ଉପବିଷ୍ଟ । ନିକଟରେ କେହି ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଅପୂର୍ବ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖି ସୀତା ଚେଇଁ ଉଠିଲା । ଦେଖିଲା ସମ୍ମୁଖରେ ଗୁରୁଦେବ । ଅଦ୍ଭୁତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଜ୍ୟୋତିରେ ତାହାର କୋଟରଗତ ନୟନଦ୍ୱୟ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ଅମାନୁଷିକ ସ୍ୱରରେ କହିଲା—"ଠାକୁର— ତମେ କିଏ ? ପ୍ରଭୁ, ମତେ ଛଳନା କରୁଛ ?" ତାହାର ହାତ ଯୋଡ଼ିକ ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ଚରଣ

ସମ୍ଭ୍ରମରେ ଉତ୍ଥିତ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ଠିକ ପାରିଲା ନାହିଁ । ତାର ଜୀବ ଗ୍ରନ୍ଥି ଆସିଥିଲା । ଗୁରୁଦେବ ନିଜେ ପାଖକୁ ଘୁଞ୍ଚିଗଲେ, ତାଙ୍କର ବିଶାଳ ନୟନଦ୍ୱୟ ଅଶ୍ରୁରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, ସେଥିରେ ଦିବ୍ୟଜ୍ୟୋତି । ସେ ସୀତା ମୁହଁକୁ ଘଡ଼ିଏ କାଳ ଚାହିଁ ରହିଲେ । କ୍ଷୀଣ ପ୍ରଦୀପରେ ସେ ମୂର୍ତ୍ତି ମହାମହିମାମୟ ଦିଶୁଥିଲା । ତପସ୍ୟା-କ୍ଳିଷ୍ଟ ବଦନରୁ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଆଭା ବିଚ୍ଛୁରିତ ହେଉଥିଲା । ପ୍ରଶାନ୍ତ କଣ୍ଠରେ ଗୁରୁଦେବ କହିଲେ—"ସୀତା ! ତପସ୍ୱିନୀ ! ମୁଁ ରଘୁନାଥ !"

ସୀତା ଆଖି ବୁଜିଲା । ତାହାର ଓଠ ଟିକିଏ ହଲିଲା । ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଶୁଣାଗଲା, 'ରଘୁନାଥ, ଗୁରୁଦେବ !' ଆଉ ନାହିଁ, ଆଖିର ଦୁଇ କୋଣରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦୁଇ ଟୋପା ଲୁହ ଗଡ଼ିଗଲା ।

× × × ×

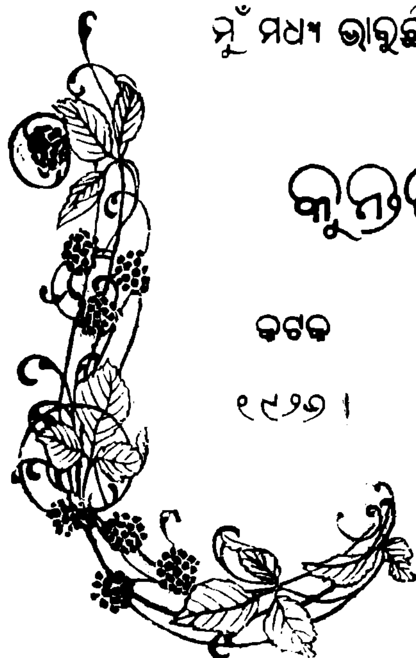
ସେ ଦିନ ଘୋର ବର୍ଷା । ଆକାଶରେ ଅମା ନିଶାର ଘନାନ୍ଧକାର । ଜନ-ମାନବହୀନ 'ସତୀଚଉରା'ର ମଶାଣି ଉପରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଜଳୁଥିଲା ଗୋଟିଏ ସଦ୍ୟ ଚିତା । ଅଦୂରରେ ଖଣ୍ଡେ ଭଙ୍ଗା ପଥର ଉପରେ ବସିଥିଲେ ବାବାଜି ଅରକ୍ଷିତ ଦାସ । ତାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରେ ଆଜି ପ୍ରେମାଶ୍ରୁଧାରା, ହୃଦୟରେ ମହା ଭାବ । ସେ ନୈଶାନ୍ଧକାର ଆକାଶକୁ ଅନାଇଁ ବିହ୍ୱଳ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ—"ସୀତା ସତୀ ! ମହା ସତୀ ! ସତୀଚଉରା, ସତୀର ଦେହ ବକ୍ଷରେ ଧାରଣ କରି ତୁ ପବିତ୍ର, ତୋ ନାମ ସାର୍ଥକ । ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତ ତୁ ଏହି ପବିତ୍ର ଦେହର ଭସ୍ମାବଶେଷ ବକ୍ଷରେ ଧରି ଥା । ଯାଅ ସୀତେ ! ଯାଅ ! ଜନ୍ମଜନ୍ମାନ୍ତରରେ ମିଳନ ହେବ ! ଯାଅ ସୀତେ ! ପରଲୋକରେ ପୁଣି ସାଥୀ ହେବା ! ମହା-ସତୀ ଯାଅ !

ବାବାଜି ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ତବ କରୁ କରୁ ସ୍ଥାନ ତ୍ୟାଗ କଲେ । ସତୀର ଚିତାଗ୍ନି ନିଭିଗଲା । କିନ୍ତୁ ସତୀଚଉରା ନିଜ ନାମର ମହିମାରେ ବିରାଜିତ । କାଠଯୋଡ଼ି ନିର୍ଜନ ବକ୍ଷ ଉପରୁ ନଦୀକୁ ଚାହିଁ ସେ ଅଦ୍ୟାପି ସୀତା ଓ ରଘୁନାଥର କରୁଣ ଇତିହାସ ଶୁଣାଏ, ଅଦ୍ୟାପି କହେ ବାବାଜି ଅରକ୍ଷିତ ଦାସର କଥା; କିନ୍ତୁ ସେ ଭାଷା ମାନବ ବୁଝି ପାରେ ନାହିଁ । ମାନବ ବୁଝୁଥିଲେ ଓଡ଼ିଶା ଆଜି ସତୀଚଉରା ପରି ଗୋଟାଏ ବିରାଟ ଶ୍ମଶାନ ହୋଇଥାନ୍ତା କି ? ଜାତିଭେଦ, ସାମାଜିକ ଅତ୍ୟାଚାର, କୁସଂସ୍କାରର ଘନ-ଅନ୍ଧକାର ଭିତରର ଜଡ଼ ପ୍ରାଣରେ ମୁକ୍ତିର ମହାନନ୍ଦ ଛୁଟାଇଥାନ୍ତା କି ?

ତଥାପି ସତୀଚଉରା ଓ କାଠଯୋଡ଼ି ଦୁହେଁ ଦୁହିଁଙ୍କି ଶୁଣାଇବା ଭଳି କହୁଛନ୍ତି—"ସତେ ସଖି ! ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରାଣରେ ନବ ଜାଗରଣ ଆସିବ ?"

ସେ କେଉଁ ଦିନ ?

ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଭାବୁଛି ସେ କେଉଁ ଦିନ ?

କୁନ୍ତଳାକୁମାରୀ

କଟକ

୧୯୨୭ ।

Printed by V. Kar, U. S. Press, Cuttack.

ଉତ୍କଳଭାରତୀ କବି ଶ୍ରୀମତୀ କୁନ୍ତଳାକୁମାରୀଙ୍କର

ଭାରତୀ-ତପୋବନ ।

ଓଡ଼ିଆ ମହିଳାର ପବିତ୍ର ସାଧନାମନ୍ଦିର ।

ଅମଳକମଳାସନା, କୁନ୍ଦେନ୍ଦୁପ୍ରଭା, ଭାରତୀରାଣୀଙ୍କର କରୁଣାକଣା ଲାଭ କରି କବିଙ୍କ ହୃଦୟବିମୋହନ ବୀଣାତାର, ଅନାବିଳ ଝଙ୍କାରରେ ଝଙ୍କୃତ ହୋଇଅଛି; ଶବ୍ଦସାଗର ମନ୍ଥିତ ହୋଇ ଶତ ଶତ ମହାର୍ଘ ଶ୍ରବଣମନୋହର ବାକ୍ୟପରମ୍ପରା କୁସୁମମାଳାବତ୍ ଗ୍ରନ୍ଥିତ ହୋଇଅଛି, ସାହିତ୍ୟଭଣ୍ଡାର ଲୁଣ୍ଠନ କରି ସାରବତୀ, ରସପୂର୍ଣ୍ଣା, ସଦଳଙ୍କାରବିଶିଷ୍ଟା କବିତାନିଚୟ ବିକୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଅଛି, ସର୍ବୋପରି ଆପଣାର ଅକୃତ୍ରିମ ଧର୍ମାନୁରାଗର ମୋହମୟୀ ପ୍ରତିଭନ ତା ଗ୍ରନ୍ଥ୍ୟା ବିସ୍ତାରିତ ହୋଇଅଛି । ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ସୁଧାମୟୀ ଲେଖନୀ ଉତ୍କଳରାଣୀଙ୍କୁ ଚିର ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ-ଗୌରବମୁକୁଟରେ ବିଭୂଷିତ କରିଅଛି, ଆନନ୍ଦରେ ଆତ୍ମହରା, ଉଚ୍ଛ୍ୱାସରେ ତନ୍ମୟ, ବିରହରେ ପ୍ରକମ୍ପ, ପ୍ରେମରେ ପୁଲକ ଆଣି ଦେଇଅଛି । ସେହି ନନ୍ଦନମନ୍ଦାର ସମକୋମଳ, ସୁନ୍ଦର, ସତ୍ସାହିତ୍ୟ-ଶତଦଳବିଜ ଗ୍ରନ୍ଥଶ୍ରେଣୀ, ପାଠକପାଠିକା ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ତତ୍ପର ହେଉନ୍ତୁ । ଉତ୍କଳ ଗୁଣର ଗୌରବକୁ ଆଦର କରିଅଛି ।

୧ । ଅଞ୍ଜଳି —(ସତ୍‌ସାହିତ୍ୟ-ନନ୍ଦନର ପାରିଜାତ, ସାହିତ୍ୟଧ୍ୱାନ୍ତଗଗନର କନକକିରଣଚ୍ଛଟା, ବନ୍ଧୁ ପୂଜା ପାଇଁ ଶୁଭ୍ର ତୁଳସୀମଞ୍ଜରୀ, କାନ୍ତ, କୋମଳସଙ୍ଗତ ପଦ୍ୟ ପୁସ୍ତକ—୨ୟ ସଂସ୍କରଣ) ମୂଲ୍ୟ ଟ ୧। ମାତ୍ର ।

୨ । ଜିଜ୍ଞାସା—(ଓଡ଼ିଆର ଗୌରବନ୍ତ ଭାଷାପୁଷ୍ପପରାଗରଞ୍ଜିତ, ଚରଣାନ୍ତ-ପରିମଳ ମନ୍ଦାନିଳ ପ୍ରବାହିତ, ସୁସଂସ୍କୃତ, ନିତ୍ୟପାଠ୍ୟ, ସନ୍ତୋଷଜ୍ଞାନର ଅକ୍ଷୟ-ଭଣ୍ଡାର, ପ୍ରଭାତର ଶେଫାଳି, ଶରତର ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର କାମିନୀ, ସରସୀର କମଳ, ନୈଶଗଗନର ତାରା, ଉପବନର ଅଳଙ୍କାର, ସମନ୍ୱୟତରଙ୍ଗରଙ୍ଗ କବିତା-ସାଗର) ମୂଲ୍ୟ ଆଠ ଅଣା ।

୩ । ଅର୍ଚ୍ଚନା—(ନବପ୍ରକାଶିତ ଅମୀୟ ସର୍ଜନା, ଅତୁଲ୍ୟ ରଚନା, ସଙ୍ଗୀତର ଉପବନ, ସୁଲଳିତ, ସୁମଧୁର ସୁଧାକ୍ଷରିତ ସୁଧାଧାରା, ସମ୍ମୋହନ ଲୀଳାମାଧୁରୀ, ଭାବର ସ୍ୱଚ୍ଛ ମନ୍ଦାକିନୀଧାରା ସୁଚିନ୍ତାଶୀଳ ଅମୀୟମୟ ଭାଷାର ବିଜୟ-ବୈଜୟନ୍ତୀ) ମୂଲ୍ୟ ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କା ।

୪ । ଭ୍ରାନ୍ତି— ୨ୟ ସଂସ୍କର
(ଗୋଟିଏ ନିଶ୍ୱାସରେ ପଢ଼ିବା ଉପନ୍ୟା
ହିନ୍ଦୁପରିବାରର ଜ୍ୱଳନ୍ତଚିତ୍ର; ଉପନ୍ୟା
କୋଇଲଖଣିର ହୀରାଖଣ୍ଡ) ମୂଲ୍ୟ ଛ
ଅଣା ।

୫ । ପରଶମଣି —ଦ୍ୱିତୀ
ସଂସ୍କରଣ (ଉପନ୍ୟାସ ସେକ
ପରଶମଣି, ନାମରେ ନୁହେ, କଥା
ନୁହେ, ତାର ପ୍ରତି ଛତ୍ର ପରଶମଣି
ଅଭିନବ ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟ ଚିତ୍ର ପ୍ରସ
ଉପନ୍ୟାସ) ସୁଲଭ ମୂଲ୍ୟ ଆଠ ଅଣା

୬ । କାଳୀବୋହୂ—(ଉପନ
ବେଗମମହଲର କୋମଳ ଗୋ
ଫୁଲ, ଗୁଣରେ କଳା, ରୂପରେ ଜ
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳା, ନବଜାଗରଣର ଦୁନ୍ଦୁଭି,
ସମାଜର ନବନ୍ୟାସ, ଗୃହିଣୀର ସି
ଫରୁଆ, ଗୃହସ୍ଥର ଗୃହଲକ୍ଷ୍ମୀ) ମୂ
ପାଞ୍ଚ ଅଣା ।

